

శ్రీ
భారతీయ మహా శిల్ప ము
7, 8, 9 భాగములు

గ్రంథకర్త :
ఐమర్మకాచార్య, శిల్పకళాకోవిద
స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి

ప్రచురణకర్త :
డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతి B. V. Sc.

Tirupathi Tirumala Devasthanams,
Aid to author's scheme, financial assistance for religious,
Publications.

Re No. Edit. 5/903/97 Dt. 14-8-97

ప్రచురణ : 1997-98

ప్రతులు : 1000

స్వర్ణ శ్రీ గ్రంథమాల

పంచమ కుసుమము

వెల రు. 165-00

సర్వహక్కులు ప్రచురణకర్తవి.

ప్రతులకు : 1) డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతి, బి. వి. యస్. సి.

రిటైర్డ్ వెటనరీ ఆస్పిటెంట్ సర్జన్

ఫోన్ : (08649) 57902

నారాయణపురం - దాచేపల్లి

గుంటూరుజిల్లా - 522 414

2) గూడవల్లి చంద్రమోహన్, బి. కాం.

డోక్ నెం. 6 5-22

చూర్వాడిగుడి ఎదురుబజారు

తెనాలి - 522 201

మరియు విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

4-1-435, విజ్ఞానభవన్ బ్యాంక్ స్ట్రీట్

హైదరాబాదు - 500 001

విశాలాంధ్ర బుక్ హౌస్

హైదరాబాదు, విజయవాడ, విశాఖపట్నం,

గుంటూరు, తిరుపతి, హనుమకొండ, అనంతపురం,

కాకినాడ.

గ్రంథకర్త

విమర్శకాచార్య, శిల్పకళాకోవిద
బ్రహ్మశ్రీ స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు
1901 - 1983

ప రి చ య ము

మా తండ్రిగారైన కీ॥ శే॥ విమర్శకాచార్య-శిల్పకళాకోవిద స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవిగారు కాశ్యపశిల్పము, మానసారము, శిల్ప రత్నము, సమరాంగణ సూత్రధార, అపరాజితపృచ్ఛ, విశ్వేకర్మ ప్రకాశ, విశ్వేకర్మీయ శిల్పము, శిల్ప సంగ్రహము, మయవాస్తు, మయమతము, ఆత్మేయ శిల్పము, నారదీయశిల్పము, గార్గేయోగ మము, పరశివ విశ్వేకర్మాగమము, మున్నగు నెన్నియో ప్రాచీన గ్రంథములు పరిశీలించి వాటి నొక పద్ధతిప్రకారము 16 భాగములు గల “భారతీయ మహాశిల్పము” అను మహాగ్రంథముగ తయారు చేసిరి. అందు 16వ భాగము శిల్పపదములతో గూర్చిన నిఘంటువు. వారు 1951 లో రచించిన మహాకవి కందుకూరి రుద్రయ్య ప్రణీత నిరంకుశోపాఖ్యానము యొక్క సుధాతరంగిణీవ్యాఖ్య యొందఱో మహా పండితుల ప్రశంసలను బొందినది. ఆ గ్రంథమును రచించిన పిమ్మట నెంతయో కష్టపడి మా తండ్రిగారు పై గ్రంథము లన్నియు సేకరించి “భారతీయ మహాశిల్పము”ను రచించిరి. వారు “భారతీయ మహాశిల్పము” 1,2,3 భాగములకు వ్రాసిన పీఠికను జూచిన, వారా గ్రంథముల సేకరించుటకు, వ్రాయుటకు, ముద్రించుటకు బడినశ్రమ విదితము కాగలదు. వారంతటి శ్రమ దీసికొనియు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారి ఆర్థికసహాయముతో నా గ్రంథము నందలి 1, 2, 3 భాగములను 1971 లో ముద్రించగలిగిరి. మా తండ్రిగారు 1983లో పరిమరణించిరి. నేను 1992 లో పదవీవిరమణ గావించిన పిమ్మట మా తండ్రిగారు రచించిన “భారతీయ మహాశిల్పము” నందలి 4,5,6 భాగములను శ్రీ తిరుపతి తిరుమల దేవస్థానమువారి ఆర్థిక సహాయ ముతో ముద్రించుట జరిగినది. తరువాత 1997 లో శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ఎస్టిక్యూటివ్ ఆఫీసరుగారిని 7, 8, 9 భాగముల ముద్రణకు ఆర్థిక సహాయముకొరకు అర్థించగా వారు పదిహేనువేల రూపాయల ఆర్థిక సహాయమును మంజూరుచేసిరి.

భారతీయ మహాశిల్పము 7, 8, 9 భాగముల ముద్రణకు ఆర్థికసహాయ మొనరించిన శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము కార్య నిర్వహణాధికారి వారికి, సకాలములో ముద్రణ పూర్తి గావించిన తెనాలి న్యూ విజయా ఆర్ట్స్ ప్రెస్, తిరుమల ప్రింటర్స్, విజయలక్ష్మి ప్రింటర్స్ వారికి, కృతజ్ఞతలు తెలియజేయుచు భగవంతుడు వారిని ఆశీర్వదించుగాక యని కోరుచున్నాను.

—స్వర్ణ వాచస్పతి.

స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవిగారి జీవిత చరిత్రము

స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవిగారు నేటి ప్రకాశము జిల్లాలోని ఒంగోలు చిలకలూరిపేట మార్గములో గల కోనంకి గ్రామమునకు దగ్గరలోనున్న కోళ్ళపూడి గ్రామములోని కోటేశ్వరరావు-లక్ష్మమ్మ దంపతులకు క్రీ॥ శ॥ 1901 సం॥న జన్మించిరి. వీరికి బాల్యముననే పితృ వియోగము కలుగుటచే తండ్రియొక్క మేనమామల గ్రామముగు మురికిపూడిలో నివసించుచుండెడివారు. వారచట ప్రాథమిక పాఠశాలలో విద్య నభ్యసించుచు నొకదినమున గృహమునుండి పాఠశాల కేగుచుండగా మార్గమధ్యమున వృద్ధ దంపతులు కన్పించి వారి కెద్దియో నుపదేశించి “నిత్యము దీనిని మననము జేసికొనుము. నీకు మేలు కలుగును” అని వచించి యదృశ్యమై పోయిరనియు, పిమ్మట వారే గ్రంథముల జూచినకు నవియన్నియు నంతకుమునుపు జూచినట్లే యుండి జ్ఞాపకముండెడివనియు కవిగారు వారి కాత్మీయులగు దీవి లక్ష్మీకాంతరావుగారితో జెప్పిరి.

సుబ్రహ్మణ్య కవిగారు ప్రాథమిక పాఠశాల విద్యను బూర్తి చేసిన యనంతరము వారితల్లి సుబ్రహ్మణ్యముగాఁని, వారి చెల్లెలు శ్యామలాంబను దీసికొని మురికిపూడి నుండి బయలుదేరివచ్చి గుంటూరుజిల్లా పొన్నూరు మండలములోని పెదపాలెము గ్రామములో స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. అతి బాల్యముననే కుటుంబ భారము వహించిన కవిగారు స్వర్ణకార వృత్తి నవలంబించి (ఆవృత్తినిగూడ నెచట నభ్యసించలేదు) కుటుంబమును బోషించుచు తెలుగు సంస్కృత గ్రంథముల నొక్కొక్కదానిని కొని తానే స్వయముగ చదువుకొను చుండెడివారు. తరువాత నా గ్రామములో పదిశెంట్ల స్థలమునుకొని గృహమును నిర్మించుకొనుచు నా గృహమునకు గావలసిన ద్వారములు, కిటికీలు, తలుపులు తానే స్వయముగ

తయారుచేసికొనెను. ఇట్లు వడంగమును స్వయముగ నభ్యసించి, క్రమముగ నా గ్రామములో వడంగపుపనులు చేయుచు స్వర్ణకార వృత్తికి దూరమయ్యెను. ఈవిధముగ వడంగము జేయుచు వాస్తు-జ్యోతిష విద్యల నభ్యసించి క్రమముగ నా పరిసర గ్రామములలో వాస్తు సిద్ధాంతిగ ప్రసిద్ధిని బొందిరి.

యుక్తవయస్కుడగు కవిగారు బాపట్ల చెంతగల కంకట పాలెము గ్రామములో నివసించుచున్న ఓలేటి పుల్లయ్య - శ్యామ లాంబా దంపతుల కనిష్ఠ పుత్రికయగు రాజ్యలక్ష్మిని 1925 సం॥లో వివాహమాడెను. అప్పటికి కవిగా, వాస్తు సిద్ధాంతిగ గుంటూరు, ప్రకాశము జిల్లాలలో ప్రఖ్యాతిని బొందిన కవిగారు వడంగపు బనికి గూడ దూరమైరి. క్రమముగా పాండిత్యము నందును ప్రసిద్ధి వహించి తూనాటి 'పంచాంగ' 'అరుణోదయ' మొదలగు పత్రిక లకు 'అప్పకవీయము' వంటి గ్రంథములను విమర్శించుచు వ్యాసము లను వ్రాయుచుండిరి. ఆనాటి ప్రఖ్యాత కవియైన వడ్డేపాటి నిరంజన శాస్త్రిగారు స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవిగారిని కొలదికాలము తనయొద్ద నుంచుకొని వారిచే 'విశ్వకర్మకులోత్సాహ' మొదలగు గ్రంథముల నాంధ్రీకరింపజేసిరి. ది. 5—12—1925 న బాపట్ల చెంతనున్న నరసాయపాలెము గ్రామములో, హవిర్గ్రామ్యుడు లెవరి కేయే సందర్భమున జెందవలయునను యంశముపై, గ్రామస్థులు 'బారిష్టరు త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరిగారి యధ్యక్షతన సభ నేర్పాటు చేసిరి. ఆ సభయందు కవిగారు ధర్మశాస్త్రములలోని శ్లోకములను, అందలి వివరములను విపులీకరించుచు వాదించగా ప్రతిపక్షు లెవరును వారి వాదములను ఖండింప లేకపోయిరి. అప్పుడు త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరిగారిని విశ్వబ్రాహ్మణుల వాదనను సమర్థించుచు తీర్మానించిరి. ఈ విధముగ ప్రఖ్యాతిని గాంచిన కవిగా రనేక గ్రంథములను రచించిరి.

క వి గా రి ర చ న లు

1. పార్వతీ పరిణయము - హరికథ. దీనిని 1929 లో ముద్రించుట జరిగినది. ఇందు కవిగారే ప్రతికీర్తనకు రాగ - తాళములు వ్రాసిరి. ఈ గ్రంథము 'బాలకవి'గా ప్రసిద్ధిగాంచిన కవిగారి తొలిరచనయైనను నది ప్రాథమికవిత్వము.
2. ఆధ్యాత్మ పీఠబ్రహ్మంగారి చరిత్రము. దీనిని ప్రథమముగ 1934 లో ముద్రించుట జరిగినది. తరువాత ననేకులనేక మారులు ముద్రించుటయు జరిగెను.
3. మహాకవి కందుకూరి రుద్రయ ప్రణీతంబగు నిరంకుశోపాఖ్యానమునకు సుధా తరంగిణీ వ్యాఖ్యానము. ఈ గ్రంథము 1951 లో ముద్రించుట జరిగినది. కవిగారికి సంస్కృతాంధ్రముల యందుగల పాండితీ ప్రతిభ నీ గ్రంథము వెల్లడించుచున్నది. ఈ వ్యాఖ్యానమున కవిగారు, నన్నయ-తిక్కన, శ్రీనాథుడు మున్నగు ప్రముఖ కవుల 219 గ్రంథముల నుదహరించిరి. అప్పకవివంటి ప్రముఖుల ప్రయోగముల నుదాహరణములతో విమర్శించిరి. ప్రస్తుత మీ గ్రంథమును తెలుగు విశ్వవిద్యాలయమువారు పునర్ముద్రించుచున్నారు.
4. 'అమరుకావ్యము' నకు తాత్పర్యమును వ్రాసిరి. ప్రచురణ 1974 సం॥రము.
5. ఈశ్వరమ్మగారి కాలజ్ఞానము ప్రచురణ 1979 సం॥రము.
6. బాణాల శరభకవికృత 'శ్రీకాళహస్తి శతకము' పరిశీలించి వ్రాయబడినది. ప్రచురణ 1979 సం॥రము.

7. శ్రీ సనారీ విశ్వేశ్వరస్వామివారి మహిమలు : ప్రచురణ 1979. ఈ గ్రంథమున కవిగారి చినతాత కుమారుడైన శ్రీ అమరలింగస్వామివారి జీవిత చరిత్ర, వారి మహిమలు వివరింపబడినవి.
  8. విశ్వబ్రాహ్మణులకు ప్రథమ సత్కారార్హత : ప్రచురణ 1979 సం॥రము. ఇందు వేదముల నుండియు, ఉపనిషత్తుల నుండియు, పురాణములనుండియు సనేకవివరము లీయబడినవి.
  9. విశ్వకర్మ వ్రతకల్పము : ముద్రణ 1980 మరియు 1992.
  10. యలవర్తి ఆంజనేయ శాస్త్రిగారి జీవిత చరిత్ర.
  11. భారతీయ మహాశిల్పము : ఈ గ్రంథమునం దనేక శిల్ప గ్రంథము లుదహరింపబడియున్నవి. ఈ గ్రంథము పది యాఱు భాగములుగల మహద్గ్రంథము. ఇందు 1, 2, 3 భాగములు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారి ఆర్థిక సహాయముతో 1971 లో ముద్రించబడినవి. 4, 5, 6 భాగములు తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానమువారి ఆర్థిక సహాయముతో 1996 సం॥రములో ముద్రించబడినవి. మిగిలిన పది భాగము లముద్రితములు.
  12. మనుసూత్రము.
  13. నాగరఖండము : టీకాతాత్పర్య సహితము
  14. ఈశ్వరశతకము : తాత్పర్య సహితము
  15. పరవస్తు చిన్నయసూరిగారు రచించిన 'శబ్ద లక్షణ సంగ్రహము' వృత్తుదాహరణ సహితము.
- } అముద్రితములు
16. ఆంజనేయ శాస్త్రిగారి ప్రార్థనా శ్లోకములు సంస్కృతములో రచించిరి. అవి ప్రతరోజు విద్యార్థులచే పఠింపబడుచుండును.

సంతానము - భార్యవియోగము

కవిగారికి 1931 వ సం॥న విశ్వనాథాచారి, 11-9-1933 శ్రీముఖ సం॥ము భాద్రపద బ॥సప్తమి సోమవారము రాత్రి 12-00 గం॥కు మృగశిర 1వ పాదమున వాచస్పతి, 1935లో కోటేశ్వరరావు జన్మించిరి.

రాజ్యలక్ష్మి-అక్క - బావగారలైన వడ్డేపాటి కోటమ్మ హనుమయ్య గార్లకు సంతానము లేనందున, విశ్వనాథాచారిని వారు దత్తతగ స్వీకరించిరి.

కవిగారి భార్య 1949వ సం॥లో ప్రసవమునకై పొన్నూరు లోని అమెరికన్ హాస్పిటలులో చేర్చబడి, మృతశిశువును ప్రసవించి యచటనే స్వర్గస్థురాలయ్యెను.

సన్మానములు

కవిగారికి నంద్యాల మున్నగు ననేక చోటుల ఘనసన్మానములు జరుపబడెను. ఆశ్చర్యజ్ఞలో 1978 సం॥న కనకాభిషేకము జరిగెను. 17—12—1966న గుంటూరు హిందూకాలేజి హైస్కూలులో ఆనాటి అమాత్యులు యమ్. ఆర్. అప్పారావుగారి సమక్షమున గుంటూరుజిల్లా విద్యాశాఖాధికారిగారు సన్మానించిరి.

దేవాలయ ప్రతిష్ఠలు : సుబ్రహ్మణ్య కవిగారు గుంటూరు ప్రకాశం జిల్లాలలో ననేక గ్రామములందు వివిధ దేవతా ప్రతిష్ఠలు జేసిరి.

అంత్యదశ

కవిగారు చివరగ నొక వారమురోజు లనారోగ్యముతో బాధపడి 1983 లో పరమపదించిరి.

వంశప్రతిష్ఠ

కవిగారి చినతాత కుమారుడైన “అమరలింగమ”తి బాల్యము ననే పాఠశాలయందు విద్యాబుద్ధు లభ్యసించలేదు. పండ్రెండవ సంవత్సరముల ప్రాయముననే బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నుడై తాను నివసించు ముప్పవరము (ఒంగోలు-చిలకలూరిపేట మార్గములోనున్నది) గ్రామములోను, రామకూరు కొండపైనను, అనేక మహాత్మ్యములను జూపి శ్రీశైలమునకు తపస్సుకై వెళ్ళుచున్నానని వచించి వెళ్ళిపోయెను.

కవిగారు కేవలము ప్రాథమిక పాఠశాలయందు విద్య నభ్యసించియు స్వయముగ సంస్కృతాంధ్రములయందపార పాండిత్యము గడించి వాస్తవ-జ్యోతిష-సాహిత్యములయందనేక గ్రంథములను రచించెను. అప్పకవి వంటి మహాకవులను విమర్శించి తన పాండితీ ప్రతిభను విద్వత్ లోకమున చాటెను

కవిగారి రెండవ కుమారుడగు వాచస్పతి పశువైద్య శాస్త్రమునందు పట్టాపుచ్చుకొని, పదవీ విరమణానంతరము మహాకవియగు వాల్మీకి రచించిన రామాయణము నింతవఱ కేకవి యూహించని రీతిలో ముఖ్యమగు శ్లోకములు, వాని తాత్పర్యము, వాటి వివరణ వ్రాసి, “ఇదియే రామాయణము నందలి సహజకథ” అని యెల్లరు ప్రశంశించే విధముగా ‘వాల్మీకి రామాయణసౌరభాలు’ రచించి పండిత పామరుల మన్ననలను పొందెను.

ఈ గ్రంథమును గురించి కొందఱి అభిప్రాయములు.

“విమర్శకాచార్యులు, శిల్పకళా కోవిదులు బ్రహ్మశ్రీ స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవీంద్రుల పుత్రులు డా॥ వాచస్పతిగారు విరచించిన “వాల్మీకి రామాయణ సౌరభాలు” అనే విమర్శనాత్మక గ్రంథాన్ని పట్టినపట్టు విడవకుండా ఆమూలాగ్రంగా పఠించాను. అమందమైన

ఆనందం కలిగింది. విమర్శించుటలో సుబ్రహ్మణ్యకవుల సునిశిత దృష్టి కుమారులకు సంక్రమించింది. వాచస్పతిగారు నభూతో నభ విష్యతి అన్నట్లు వాల్మీకి రామాయణ సౌరభాలను గుబాళింప జేశారు.....” డా॥ కన్నెగంటి రాజమల్లాచారి M. A. Ph. D. తెలుగు లెక్చరర్ S. V. K. P. కళాశాల, మార్కాపురం.

“ఇన్నాళ్ళకు వాల్మీకి రామాయణ సౌరభాలు అనే మంచి గ్రంథం చదివినందుకు ఆనందిస్తున్నాను. ముందుగా డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతిని అభినందిస్తున్నాను. నిజాన్ని నిర్భయంగా నిస్సంకోచంగా ఆవిష్కరిస్తున్నందుకు- మతమాధ్యంసుంచి గతజాడ్యం నుంచి శృతశృంఖలాలు తుప్పను వదిలించడానికి వచ్చినదీ గ్రంథం ..... ఈ గ్రంథం చక్కని విశ్లేషణతోనూ- వివరణాత్మకంగా ఉదాహరించిన తీరు బాగుంది.....”

ఆచార్య గుజ్జర్లమూడి కృపాచారి, తెలుగు శాఖాధిపతి, నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయం, గుంటూరు.

వాల్మీకి రామాయణాన్ని త్సుణ్ణంగా పరిశీలించి మీబుద్ధి కందిన సూక్ష్మాంశాలను పొందుపరచినందుకు సంతోషం. గతాను గతికరీతిలో గాకుండా వాల్మీకి రామాయణాన్ని కొత్తకోణాల్లోంచి చూసిన మీ ప్రయత్నం ప్రశంసనీయం. రామాయణ జిజ్ఞాసువులు అవశ్యం చదవవలసిన గ్రంథం మీది.....

జ్ఞానవీర పురస్కార గ్రహీత, పద్మభూషణ్-

డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు.

మరియు నెందరో ప్రముఖులు ప్రశంసించిరి. ఈ గ్రంథ రచనను పురస్కరించుకొని డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతిగారికి 25-12-95 న గుంటూరులో సన్మానంచేయుట జరిగినది.

ఇవన్నియు వ్రాయుటలోని ముఖ్యోద్దేశం ఒక్కటే. మనం ఈనాడు విద్యను డిగ్రీలతో కొలుస్తున్నాం. స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య

కీవిగారి చదువు ప్రాథమిక పాఠశాల వఱకే పరిమితమైనది. కాని వారు సంస్కృతాంధ్ర పండితు లాశ్చర్యపడే విధముగా ననేక గ్రంథములను రచించిరి. వారు రచించిన “నిరంకుశోపాఖ్యాన సుధా తరంగిణీవ్యాఖ్య”ను గుఱించి తమ అభిప్రాయము వ్రాయుచు శతావధాని చల్లా పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు “సుధాతరంగిణ్యాఖ్య (స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవి కర్తృక) యుభయ వాఙ్మయ రసపిపాసకలవా రనుభవింపదగియున్నది. ఇందు సందర్భోచితముగా వివిధ నిఘంటువులు వ్యాకరణాలంకారి శాస్త్రములు, సకల గీతాభి నయభరత కలా లక్షణ గ్రంథములు పెక్కులుదహరింపబడినవి. “కవిసమయములు” “ప్రకృతిసాక్షాత్కృతి” “కవిహృదయము” లోకోక్తులు” “న్యాయములు” మున్నగు కవితాసామగ్రి సమగ్రముగా, హృదయంగమముగా వివరించి సంధానింపబడినది. దీనిని జాగ్రత్తగా బఠించి, భారణజేసినకలార్థి కొక యాంధ్రభాషయందేగాక, సంస్కృతభాషాకావ్యము లన్వయించుటయందును నిరాఘాట పాండిత్యము తప్పక చేకూరగలదు.....”

అదేవిధముగా డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతి పశువైద్య శాస్త్రమునందు పట్టభద్రుడై సాహిత్యమునందు వాల్మీకివంటి మహాకవుల గ్రంథములను విమర్శించి పండితుల మన్నన లందుకొనుట ప్రశంసనీయము.

డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతిగారు తన తండ్రిగారిచే వ్రాయబడి అముద్రితములుగ నున్న గ్రంథములను ముద్రించుటకు జేయుచున్న కృషి ప్రశంసనీయము.

వేదాగమ సంస్కృత పండితులు

పురోహిత సామ్రాట్

శ్రీ పామర్తి నాగభూషణశర్మ, తెనాలి.

గాంధీనగర్-శ్రీ యలవర్తి ఆంజనేయశాస్త్రి

వేదసంస్కృత పాఠశాల, ప్రధానోపాఖ్యాయులు

పీ ఠి క

1951 సంవత్సర ప్రాంతమున వాస్తుమధనామృతము, శిల్ప మధనామృతము, భారతీయ శిల్పము అను మూడు గ్రంథములను వేర్వేరుగా రచింప దలచి వాస్తుమధనామృతమును భారతీయ శిల్పమును వ్రాసితినిగాని యవి ముద్రింపబడలేదు. ఇంతలో మన్నేటి కోట వాస్తవ్యులగు గోనుగుంట బ్రహ్మయాచార్యులుగారు నా యొద్దకువచ్చి వాస్తుమధనామృతము నందలి 300 లకు పైగానున్న యంశములనుజూచి యచ్చెరువంది యివి యన్నియు వ్రాసికొనిన బాగుండునుగాని సుమారు రు. 3000-00 లతో గాని యీ గ్రంథము ముద్రించుటకు వీలుపడదనియెంచి గణితముల వరుసను మాత్రము కొంతవఱకు వ్రాసికొని ముద్రించిరి. ఆ గ్రంథమే “గృహవాస్తు గణితరత్నావళి”గా ప్రచారములోనున్నది. శిల్పమధనామృతమును వ్రాయబూనగా ప్రయాగ విశ్వవిద్యాలయమున చరిత్రాచార్యులుగానున్న శ్రీ ప్రసన్న కుమారాచార్యులు, ఎం. ఏ. పి. హెచ్. డి., గారిచే సంస్కరింపబడి లండన్ ఆక్సుఫర్డు యూనివర్సిటీ ప్రెస్సు వారిచే ముద్రితమై బొంబాయి, కలకత్తా, మద్రాసు, చీనా, జపాన్, న్యూయార్కు వకుఱకు వ్యాపించిన మానసారమను వాస్తుశాస్త్రము బీహారు నలందా కాలేజి ప్రొఫెసర్ ఫణీంద్రనాథబోస్, యం. ఏ. గారిచే పరిష్కరింపబడి బెనారస్ లో ముద్రింపబడిన ప్రతిమాలక్షణము, శిల్పశాస్త్రము అను గ్రంథములు ఇండియా, యూరోప్, అమెరికాలకు వ్యాపించినవి. నాసిక క్షేత్రనివాసి శిల్పకళానిధి వర్షే కృష్ణశర్మగారిచే సంశోధితమై పూనా ఆనందాశ్రమ ప్రెస్సులో ముద్రింపబడిన కాశ్యపశిల్పము. త్రివేండ్రము మహామహోపాధ్యాయ

టి. గణపతిశాస్త్రి పరిశోధితమై అనంతశయన గ్రంథావళిగ ప్రకటింపబడిన మయమతము శిల్పరత్నము రెండు భాగములు, మహామహోపాధ్యాయ టి. గణపతిశాస్త్రి సంపాదితమై బరోడా గైక్వాడ్ మహారాజుగారి లైబ్రరీ కొనంగబడి బి. భట్టాచార్య యం. ఏ. పి. హెచ్. డి. పరిశోధితముగా ప్రకటింపబడిన నమరాంగణ సూత్రధార నామవాస్తుశాస్త్రము అపరాజిత, వృద్ధ, తంజావూరు సరస్వతీ గ్రంథాలయమునుండి వ్రాయించి తెప్పించిన విశ్వకర్మ శిల్పము, మున్నగు గ్రంథములు మహాపండితులచే సంస్కరింపబడి నప్పటికిని శిల్పవృత్తి నవలంబించి చేయువారలకు సరియైనయర్థము లందు గోచరింపక యొక్కొక్కచోట చిక్కుతీగలతో బెనవేసికొన్న మహారణ్య మధ్యప్రదేశమువలె నభేద్యముగ నుండుటను గారణము శిల్పపద నిఘంటువులు లేకపోవుటచేతను, సంస్కృత గ్రంథముల నాంధ్రీకరించక యొకవైపునకు త్రోసిపుచ్చుచు వచ్చుటచేతను, శిల్పులకు పారంపర్య క్రమశిక్షణ లభించకుండుటచేతను, కలిగిన ట్లూహించవలసియున్నది. మహర్షులచే వ్రాయబడిన యీ గ్రంథ ములయందు నాకుగల యభిరుచియే యేమాత్రము వెనుకంజ వేయ నీయక స్థిరచిత్తముతో నుంచుటచే పరమేశ్వరానుగ్రహమువలన దీనిని వ్రాయజాలితిని. శిల్పశాస్త్రమనినను, వాస్తు శాస్త్రమనినను సమానమను భావముతోనే ప్రాచీనులు వ్రాసియుండిరి. ఇప్పుడు మాత్రము కొందఱు శిల్పము వేఱు వాస్తువేఱు అని భావించు చుండిరి. ఆధునికులలోను శ్రీ ఫణింద్రనాథబోసుగారు గృహవాస్తు వాస్తు శాస్త్రమును శిల్పశాస్త్రమనియే వ్యవహరించిరి. ఇట్టిస్థితిలో వాస్తు మధనామృతము, శిల్పమధనామృతము, భారతీయ శిల్పమును చరిత్రము. ఈ మూడును - భారతీయ మహాశిల్పమునందలి షోడశ

కళలుగా నిర్ణయింపబడి యందిమిడియున్నవి. ఇవి క్రమక్రమముగా నుత్తరోత్తరోత్కర్షములై వివిధాంశముల నిముడ్చుకొనియున్న శిల్పరూప చిత్రములతో నేత్రానందమును, హృదయానందమును గలిగించు చుండుటచేతనే వయోధికుడనగు నేనింతటి మహత్తర గ్రంథమును లిఖించగలిగితిని.

ఆంధ్రజ్యోతి ఎడిటర్ శ్రీ నార్ల జెంకటేశ్వరరావుగారి కీసచిత్ర భారతీయ మహాశిల్ప భాగములు చూపగా వారు సంతోషించి “యేతన్నుద్రణమునకు దగినయత్నము చేయుదము. తలపెట్టిన పనిని ఆపవలదని యభయమొసంగుచు, శిల్పపదములకు తగిన నిఘంటువు లేనియెడల మీ శ్రమ కొంత వ్యర్థముగా గనుపించును. చదువువారలకు బోధపడునంతటి తాత్పర్యమున్నను నిఘంటువును గూడ వ్రాయుట ముఖ్య”మనిరి. అటులే చేయుదునని నిర్ణయించితిని. నేనింతటి భారమును వహించుటచూచి యెడనెడ ఆంధ్రప్రభ, ఆంధ్రజ్యోతి మున్నగు పత్రికలలో దర్శనాచార్య శ్రీ కొండూరి వీరరాఘవాచార్యులుగారు వ్యాసములు వ్రాయుచు భారతీయ మహాశిల్పమును గుఱించిన సమస్త విషయములు లోకమునకును ప్రభుత్వమునకును దెలియజేయుచు వచ్చిరి. 1963 లో గ్రంథముద్రణకు సహాయార్థమై ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారి నర్థించితిమి. అప్పటికి రిజిష్టరుగాలేక నామమాత్రముగానున్న ఆంధ్రశిల్ప కళా పరిషత్తునుగూడ ప్రభుత్వదృష్టికి తెచ్చితిమి. వారు సంఘము రిజిష్టరయినదా? అని ప్రశ్నించినంతనే నేను బాధ్యతవహించి నాస్వంత ధనముతో 1964 లో రిజిష్టరు చేయించి దరిమిలా లలితకళా ఎకాడమీ అనుబంధ సంస్థగా నుండునట్లు కోరగా శ్రీ వారు అనుమతించి ఆంధ్రశిల్ప కళాపరిషత్తును దయాదృష్టితో చూచుచునే యుండిరి.

గ్రంథరచనా వివరములు

మొదటిభాగము :- వాస్తు హోమము ఉపవీత భేదములు, అధిష్ఠానభేదములు మున్నగు 104 విషయములు కూర్చబడినవి.

రెండవ భాగము :- నాలప్రతిష్ఠ స్తంభ, వేదికా, జాలక, తోరణ, కుంభలతాది లక్షణభేదములు మున్నగు 41 విషయము లుగ్గడింపబడినవి.

మూడవ భాగము :- గర్భన్యాసము ఒక్క అంతస్తు మొదలు అయిదంతస్తుల వఱకుగల దేవాలయభేదములు - మున్నగు 122 విషయములు చెప్పబడినవి.

నాల్గవ భాగము :- ఆఱు అంతస్తులు మొదలు పదునాఱు అంతస్తుల వఱకుగల దేవాలయభేదములు, వైరాజ్య ప్రాసాదభేదములు, అందుత్ర్యంగ, పంచాంగ, సప్తాంగ, నవాంగాదిభేదములు- రుచకము మొదలగు 64 భేదములు-మున్నగు 138 విషయములు కూర్చబడినవి.

ఐదవ భాగము :- సాంధారభేదములు, నాగర్భోదవ విమాన ప్రాసాదభేదములు, కైలాసజాతి ప్రాసాదభేదములు, విమాన నాగ రచ్చందజ పుష్పకాది ప్రాసాదభేదములు, శ్రీధరాది శుద్ధఛంద భేదములు, మేరుజాతిభేదములు మున్నగు - 160 విషయములు చెప్పబడినవి.

ఆఱవ భాగము :- మేరుభేదములు, లాసభేదములు, పుష్పక భేదములు, మణిక భేదములు, త్రివిష్టపభేదములు, భూమిజప్రాసాద భేదములు, ఉదయకలాసకంధి రేఖాభేదములు ద్రావిడప్రాసాద భేదములు - వ రాటప్రాసాద భేదములు, మున్నగు 134 విషయము లుగ్గడింపబడినవి.

ఏడవ భాగమున:- వరాటప్రాసాదభేదములు, విమానప్రాసాదభేదములు, నాగరసాంధార ప్రాసాదభేదములు, రుచకజాతి సాంధార ప్రాసాదభేదములు, లతినజాతి ప్రాసాదభేదములు, మిశ్రజాతి ప్రాసాదభేదములు, స్త్రీసంజ్ఞ కవలభి ప్రాసాదభేదములు, సింహావలోకన ప్రాసాదభేదములు, నాగరజాతి బ్రహ్మవిష్ణ్వాది ప్రాసాదములు, ద్వారదేవతలు, ప్రాకార విధానము మున్నగు 178 విషయము లుక్తములైనవి.

ఎనిమిదవ భాగమున :- ప్రాకారవిధానము, పరివారదేవతలు గోపురభేదములు, మండపభేదములు, మున్నగు 34 విషయములు హాకొనబడినవి.

తొమ్మిదవ భాగమున:- శిలాలక్షణములు, రత్నలక్షణములు, స్వయంభులింగ భేదములు, శివరూప భేదములు, గణపతి భేదములు, సూర్యలక్షణము, గ్రహాలక్షణములు మున్నగు 124 విషయములు వివరింపబడినవి.

పదియవ భాగమున :- విష్ణురూప భేదములు, దేవీరూప భేదములు, దిక్పాలక లక్షణములు, నానావిధ దేవతల లక్షణములు, ఋషి లక్షణ భేదములు, యక్ష రాక్షస గంధర్వ అప్పర కిన్నరాది రూపభేదములు, జైనబౌద్ధాది లక్షణములు మున్నగు 144 విషయములు చెప్పబడినవి.

పదునొకండవ భాగమున :- ప్రతిచూవిధానము, ఉత్తమ మధ్యమ కనిష్ఠదశతాల భేదములు, నవతాల భేదములు, అష్టతాల భేదములు, సప్తతాల భేదములు, పట్టాల భేదములు, పంచతాల భేదములు, చతుస్తాల భేదములు, త్రితాల భేదములు, ఏకతాల లక్షణము, మున్నగు 31 విషయము లుక్తములు.

పదిరెండవ భాగమున:- దేవదానవాది ప్రతిమానభేదములు, ముఖభేదములు, పంచపురుష భేదములు, ఋష్యాగతాది స్థానక భేదములు, వతాకాది చతుఃషష్టిహస్త భేదములు, రసదృష్టి భేదములు, ఆయుధభేదములు చిత్రలేఖనాదికము, మున్నగు 167 విషయములు వివరింపబడినవి.

పదుమూడవ భాగమున:- భూమి లక్షణములు, గ్రామలక్షణములు, ఏకశాల భేదములు, ద్విశాలభేదములు, త్రైశాలభేదములు, చతుశ్శాలభేదములు, మున్నగు 200 విషయములు వివరింపబడినవి.

పదునాల్గవ భాగమున:- సప్రయోగ సర్వదేవదా ప్రతిష్ఠాగమము శైవవైష్ణవ శాక్తేయముల కుపయోగించుజీర్ణోద్ధారాదులు, మున్నగు విషయములు చెప్పబడినవి.

పదునైదవ భాగమున:- వివిధ యంత్ర రహస్యములు, చిత్రశిల్పము, వేదకాలమునుండి నేటివఱకుగల శిల్పచరిత్రము, అందలి మహత్తర చమత్కారములు మున్నగు 200 విషయముల వాకొనబడినవి.

పదునాఱవ భాగమున:- సమస్త శిల్పగ్రంథముల నుండి గ్రహింపబడిన పదివేల శబ్దములుగల నిఘంటువు కూర్చబడినది. ఇట్లు దాదాపు రెండువేల ముఖ్యవిషయములతో గూడిన యిమ్మహాగ్రంథముద్రణమునకు శ్రీ ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారు భాగమునకు వెయ్యిరూపాయలుగా అంచనాపేసి ప్రస్తుతము మొదటి మూడు భాగములకు రు. 3000-00 లు 1966 మార్చి నెలలో ఆర్థిక సహాయ మొనరించిరి.

కేయప్రబంధమగు పార్వతీపరిణయ రచనా కాలమునుండి నిరంకుశోపాఖ్యాన ముద్రణసమయమునకు భారతీయ మహాశిల్ప

ముద్రణ ప్రయత్నమునను, సమయానుకూలముగ తగు సహాయ మొనర్చుచున్న మత్స్యదరతుల్యుడగు శ్రీ దీవి లక్ష్మీకాంతరావు గారికిని, నా రచనలయందలి యభిరుచిని లోకమునకు ప్రకటించుచున్న దర్శనాచార్య శ్రీ కొండ్ూరి వీర రాఘవాచార్యులుగారికిని, 1964లో గుంటూరు విద్యాశాఖాధికారిగా నుండి యీ భారతీయ మహాశిల్ప ముద్రణ మత్యవసరమని ప్రభుత్వమువారికి సూచించుటయేగాక, పలువిధముల ప్రోత్సాహ మొసగుచున్న త్రిభాషాకవులు శ్రీ పులివర్తి శరభాచార్యులు బి. ఏ. బి. ఇడి. గారికిని ఏతద్రచనా మధ్యకాలమున ధైర్యదాన మొసంగిన ఆంధ్రజ్యోతి ఎడిటర్ శ్రీ నార్ల వెంకటేశ్వరరావుగారికిని, 1965 లో గోవా దేశాంతవర్గత కాంసరపాలక్షేత్రస్థ కాళికాలయమున సహస్ర చండీమహాయజ్ఞము నకు నన్నాహ్వానించి అగ్రసన్మానమొసంగిని శ్రీ దైవజ్ఞ బ్రాహ్మణ సంఘమువారికిని, శిల్పగ్రంథోపయోగాదులనెల్ల గుర్తించిన సంస్కృత శాఖామాత్యులగు శ్రీ యం. ఆర్. అప్పారావుగారికిని, శ్రీ ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమువారికిని, ప్రభుత్వాదేశప్రకారము గుంటూరు హిందూకాలేజి హైస్కూలు భవనములో 17-12-1966న సన్మానసభ జరిపించి రెండు దుశ్శాలువలు నూటపదాఱు రూపాయలు ఇచ్చి సన్మానించిన గుంటూరు డిస్ట్రిక్టు యెడ్యుకేషనల్ ఆఫీసరు శ్రీ డి. వెంకటస్వామి యం. బి. ఇ. డి. గారికిని నా కృతజ్ఞతను ప్రకటించుచు ధన్యవాదము లర్పించుచున్నాను.

స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి

గ్రంథకర్త

1951

శ్రీ
భారతీయ మహా శిల్ప ము
7 వ భాగ ము

రచయిత :

విమర్శకాచార్య, శిల్పకళాకోవిద
స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి

ప్రచురణకర్త :

డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతి B. V. Sc.

7వ భాగం విషయ సూచిక

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
1) ఇష్ట దేవతాస్తుతి	1	20) వర్ధమాన ప్రాసాదము	27
2) వరాటప్రాసాదములు		21) శంఖావర్తప్రాసాదము	28
మఱియొక పద్ధతి అందు		22) పుష్పకప్రాసాదము	29
దిగ్బద్ధము	2	23) గృహరాజప్రాసాదము	29
3) శ్రీవత్సము	4	24) స్వస్తిక ప్రాసాదము	30
4) వర్ధమానము	5	25) రుచక ప్రాసాదము	31
5) సంద్యావర్తము	7	26) పుణ్యవర్ధనప్రాసాదము	32
6) సందివర్ధనము	8	27) మేరుప్రాసాదము మొదలు	
7) విమానలక్షణం	9	8 బ్రహ్మప్రాసాదములు	33
8) పద్మలక్షణము	11	28) మందరప్రాసాదము	34
9) మహాభద్రము	12	29) కైలాసప్రాసాదము	34
10) శ్రీవర్ధమానము	13	30) హంసప్రాసాదము	35
11) మహాపద్మము-పంచశాల		31) భద్రప్రాసాదము	35
పృథివీజయము	14	32) తుంగప్రాసాదలక్షణము	36
12) విమానజాతి ప్రాసాద		33) మిశ్రప్రాసాదము	37
ములు 64 భేదములు		34) మాలాధరము గవయము	
అందు విమానము మొదలు		మొదలు 5 సూర్య	
8 శివప్రాసాదములు	16	ప్రాసాదములు	37
13) సర్వతోభద్రము	20	35) చిత్రకూటప్రాసాద	
14) గజప్రాసాదము-		లక్షణము	37
పద్మప్రాసాదము	22	37) కిరణప్రాసాదము	39
15) వృషభప్రాసాదము	23	37) సర్వాంగ సుందర	
16) ముక్తికోణము	24	ప్రాసాదము	39
17) నలినప్రాసాదము	24	38) శ్రీవత్స ప్రాసాదము	39
18) మణిక ప్రాసాదము	25	39) వలభ్యప్రాసాదము మొదలు	
19) 7 రుద్రప్రాసాదము		2 చండిక ప్రాసాదములు	40
మొదలు 8 విష్ణు		40) సుపర్ణప్రాసాదము	41
ప్రాసాదములు	26		

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
41) పద్మనాభ ప్రాసాదము మొదలు 3 సూర్య ప్రాసాదములు	43	57) హర్మ్యప్రాసాదము మొదలు 8 లక్ష్మీ ప్రాసాదములు	52
42) వైరాజప్రాసాదము	43	58) ఉజ్జయంత ప్రాసాదము	53
43) వృత్త ,,	44	59) గంధమాదన ,,	54
44) సంద్యావర్త , మొదలు 6 చంకికా ప్రాసాదములు	44	60) శతశృంగ ప్రాసాదము నిరవద్య ,,	54
45) సింహ ప్రాసాదము	45	61) విభ్రాంత ,,	55
46) విచిత్రకూట ,,	46	62) మనోహర ,,	55
47) యోగవీర ,,	46	63) వృత్త ప్రాసాదము- వృత్తాయత ,,	56
48) ఘంటానాద ,,	47	64) చైత్య ,,	56
49) పతాకిన-వృక్షపతాకిన ప్రాసాదములు	48	65) కింకిణీ ,,	56
50) గుహాధారప్రాసాదము మొదలు 8 గణపతి ప్రాసాదములు	48	66) లయన ,,	57
51) లాక ,,	49	67) పట్టిస ,,	57
52) వేణుక ,,	49	68) విభవ ,,	57
53) కుంజర ,,	50	69) తారాగణ ,,	58
54) హర్షణ ,,	51	70) శ్రీకూటము మొదలు 36 నాగర సాంధార ప్రాసాదములు	59
55) విజయ ,,	52	71) శ్రీకూట ప్రాసాదము	61
56) ఉదకుంభము-మోదకము మహాపద్మము	52	72) శ్రీముఖ-శ్రీధర-వరద ప్రాసాదములు	62
		73) ప్రియదర్శన-కులనందన ప్రాసాదములు	63

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
74) అంతరిక్ష ప్రాసాదము	63	85) మహాపద్మతలచ్ఛందము	75
75) పుష్పభాసము-విశాలకము		86) వర్ణమాన	76
సంకీర్ణకము-మహానందము		87) స్వస్తిక	77
సంద్యావర్తము	65	88) సర్వతోభద్ర	77
76) సాభాగ్యప్రాసాదము	65	89) విమానజాతి మఱికొన్ని	
77) విభంగకము-విభవము		ప్రాసాదములు అందు	
బీభత్సము-శ్రీతుంగము-		విమానములు	78
మానతుంగము	67	90) గరుడ-ధ్వజ ప్రాసా	
78) సర్వతోభద్రప్రాసాదము	67	దములు	80
79) బాహ్యోదరము		91) విజయము-గంధ	
నిరూపణోదరము-సమో		మాదనము	80
దరము-నందిభద్రము		92) హిమవంతము-హేమ	
భద్రకోశము	69	కూటము-కైలాసము	
80) చిత్రకూట ప్రాసాదము	69	త్రిపురోద్భవము	80
81) విమలము-హర్షణము-		93) శ్రీయము-హంసము-	
చిత్రసంకీర్ణము-భద్ర		హంసోద్భవము-	
విశాలము-భద్రవిష్ణు-		ఉద్యోతము	81
భము	70	94) వజ్రసంభవము-	
82) ఉజ్జయంతిప్రాసాదము	71	పురాణము	81
83) మేరుపు-మందరము-కైలా		95) సుందరము-చైత్యము-	
సము-గుంభము-గృహ		విశాలము-భద్రము-	
రాజము	72	మందరము-కూర్మము-	
84) ద్రావిడ సాంధారములు		సౌమ్యము	82
5 భేదములు పద్మ		96) విరావతము-మాలాధరము	
తలచ్ఛందము	74	మేరుపు	82

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
97) దుచకజాతిలోని సాంధారములు 25 భేదములు	83	118) రతిప్రభము	99
98) ప్రశస్తలతినజాతి 25 భేదములు అందు సురతరుప్రసాదములు	87	119) మహాకాంతము	99
99) శ్రియానందప్రసాదము	88	120) పద్మరాగము	100
100) సురానంద ,,	89	121) సహస్రాంశకమేరువు	100
101) నందాఖ్య-నందనప్రసాదములు	89	122) మిశ్రజాతి మఱికొన్నిప్రసాదములు అందుసాగరతిలకము	100
102) అమృతోద్భవప్రసాదము	89	123) శారీతిలకము	102
101) పృథివీజయ ,,	90	124) దుద్రతిలకము	102
104) వైడూర్య ,,	91	125) శ్రీతిలకము	102
105) ముకుటోజ్జ్వల ,,	93	126) హరితిలకము	102
106) లక్ష్మీభూషణ ,,	93	127) లక్ష్మీతిలకము	103
107) సర్వాంగభూషణ ,,	95	128) భూతిలకము	103
108) భవనమండనము	96	129) రంభాతిలకము	104
109) శ్రీరథము	97	130) ఇంద్ర ,,	104
110) పుణ్యవర్ధనము	97	131) మందర ,,	105
111) మందరము	97	132) హిమవంత తిలకము	106
112) హిమవంతము	98	133) కైలాస ,,	106
113) రాజహంసము	98	134) పృథివీ ,,	106
114) మనుప్రభము	98	135) త్రిభువన ,,	107
115) సురవల్లభము	98	136) ఇంద్రనీల ,,	108
116) తైలోక్యము	99	137) సర్వాంగ ,,	108
117) సిద్ధార్థకము	99		

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
138) సురవల్లభ తిలకము	109	154) మనోహరము	
139) సింహా	110	మొదలగు 6	128
140) మకరధ్వజ	111	155) హిమవంతము	
141) మంగల	112	మొదలగు 7	129
142) తిలకాఖ్యము	112	156) అపరాజితుని విమాన	
143) పద్మతిలకము	113	జాతి 64 ప్రాసాదములు	
144) సోమ	114	అందు శివప్రాసా	
145) విజయ	115	దములు 8	130
146) తైలోక్య తిలకము	117	157) విష్ణుప్రాసాదములు 8	131
147) స్త్రీసంజ్ఞకవలభీ ప్రాసా		158) బ్రహ్మ	132
దములు 25 అందు		159) సూర్య	133
1 అంతస్తు కలవి 6	119	160) దేవీ	134
148) మూడంతస్తులుగల		161) గణపతి	135
ప్రాసాదములు 7	121	162) జినేంద్ర	136
149) అయిదంతస్తులుగల		163) సమస్త దేవతా.	136
ప్రాసాదములు 6	122	164) నాగరజాతిబ్రహ్మ	
150) ఏడంతస్తుల ప్రాసా		ప్రాసాదములు 5	137
దములు 6	123	165) నాగరజాతివిష్ణు	
151) సింహావలోకన ప్రాసా		ప్రాసాదములు 5	138
దములు 25 అందు		166) నాగరజాతి జినేంద్ర	
పుష్పకము మొద		ప్రాసాదములు 5	139
లగు 5	125	167) నాగరజాతి సూర్య	
152) సర్వతోభద్రము		ప్రాసాదములు 5	141
మొదలగు 4	127	168) నాగరజాతి శివ	
153) కైలాసము		ప్రాసాదములు 5	142
మొదలగు 3	127		

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
169) శివాలయమున ద్వార దేవతలు	143	174) పార్వతిఆలయము ద్వార దేవతలు	147
170) విష్ణుదేవాలయమున ద్వార దేవతలు	145	175) చండికాలయమున ద్వార దేవతలు	147
171) బ్రహ్మాలయమున ద్వార దేవతలు	145	176) జినేంద్రాలయమున ద్వార దేవతలు	148
172) సూర్యాలయమున ద్వార దేవతలు	146	177) దేవతాముఖముల దిశలు	148
173) గణేశాలయమున ద్వార దేవతలు	147	178) ప్రాకార విధానము	150

కాశ్యప శిల్పము 43	శిల్ప రత్నము 40	సమరాం. 64 పరాట 59 విమానశాతి 60 నాగరసాంధారశాతి 61 ద్రావిడసాంధార శాతి. 32 స్లో. మొ. అధ్యాయాలము	అపరాజిత 172-165-166- 169-176-177-179 164-133-134	విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రము
-------------------------	-----------------------	---	---	----------------------------------

శ్రీ

భారతీయ మహాశిల్పము

సప్తమకథ

శ్రీవిరాడ్విశ్వకర్మణే నమః

1. ఇష్టదేవతాస్తుతి

- శ్లో॥ దేవః సపాతు భువనత్రయ సూత్రధార
స్త్రావం బాలచంద్ర కలికాంకిత జూటకోటః ।
వీతత్ సమగ్రమపి కారణమంతరేణ
కార్త్యాయనూత్రిత మసూత్ర్యత యేన విశ్వమ్॥ (సమరాం)
- ఉత్పత్తి రక్షణలయాన్ జగతాం ప్రకుచ్ఛన్
భూవారి వహ్ని మరుతో గగనంచ సూతే ।
నానాసురేశ్వర కిరీట విలోలమాలా
భృంగారపీఠ చరణాంబురుహం నమామి॥ (మానసార)
- శ్లో॥ జయతి వరదమూర్తిర్మంగళం మంగలానాం
జయతి సకలసంద్యా భారతి బ్రహ్మరూపా ।
జయతి భువన మాతా చిన్మయా మోక్షరూపా
దిశతు మయ మహేశో వాఙ్మయః శబ్దమాపమ్॥ (విశ్వకర్మ ప్రకాశ)
- శ్లో॥ అభిప్రీతార్థ సిద్ధ్యర్థం పూజతోయః సురైరపి ।
సర్వవిఘ్నచ్ఛి దేతస్మై గణాధిపతయే నమః ॥ (అపరజిత)
- శ్లో॥ మహాదేవం శశిధరం సర్వలోకైక నాయకమ్ ।
మహేంద్ర మధ్యగం శాంతం పార్వతీసహితం పరమ్॥
దేవదానవ సిద్ధాద్యైః సేవితం సురపూజితమ్ ।
ప్రణమ్య దేవచరణ మేవం బ్రూయాత్స కశ్యపః॥ (కాశ్యప)
- శ్లో॥ మాయావైభవ కల్పితాగుణమయా బ్రహ్మాండభాండాంతరే ।
జీకామస్త దధిష్ఠితాశ్చ వివిధాయతే సంస్థితాయస్మయాః॥

అత్మానం పరమంతమౌపనిష దైర్వాక్యైః సదాస్వస్తితైః

రన్విష్టం భువనైకనాథ మమలం వందే విరించాధిపమ్॥

శ్లో॥ పారుఖ్యాంగో యేన చాదౌ యుగానాం వాస్యా తష్టాన్నిగ్ధతాం

ప్రాపితోర్క్మః నిత్యదేవైరర్చితో విశ్వకర్మా సోఽయం భూయాత్

సర్వలోకోదయాయ॥

త్రిషుర పురత్రయ రచనా యుత్కర్మయోః కర్మవాతురీభాతాః

శిల్పివరంతం దనుజై చర్చిత చరణం మయంపందే॥ (శిల్పరత్నమ్)

2. వరాటప్రాసాదములు-మఱియొక పద్ధతి

అందు దిగ్బద్రము

సమరాంగణ 64వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ప్రాసాదమథవారాటం వక్ష్యామో నామలక్షణైః ।

లక్షణాంస్తైమ దిగ్బద్రః శ్రీవత్స వర్ణమానకః॥ 1

సంద్యావర్తశ్చతుర్థః స్యాత్ పంచమో నందివర్ణనః ।

విమానశ్చ తథా పద్మే మహాభద్రాఖ్యో వివచ॥ 2

శ్రీవర్ణమానకాఖ్యాశ్చ మహాపద్మాభిధౌఽపివా ।

ఏకాదశః పంచశాలో ద్వాదశః పృథివీజయః॥ 3

తత్రప్రాగేవ దిగ్బద్ర లక్షణం ప్రతిపాద్యతే ।

చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే నవభాగ విభజితే॥ 4

కోటో ద్విభాగ విస్తారః ప్రత్యంగౌభాగికోస్మృతౌ ।

శాలా భాగత్రయాకార్యా నానికాత్రయ శాఖితా॥ 5

పరస్పరం వినిష్కాస మర్థభాగేన కారయేత్ ।

కోణ ప్రత్యంగయోరంతః శాలాప్రత్యంగయో వ్రథా॥ 6

షోడశాంశేన కుర్వీత సర్వకః సవిలాంతరమ్ ।

సీమాస్య దశభిర్భాగైః ప్రవిభజ్య విదీయతే॥ 7

పదితాగర్భ పాదైః షడ్ భిత్తయః స్పృద్ధివిభాగికాః ।

ఊర్ధ్వమాన మథబ్రూమో విస్తారాద్ ద్విగుణం హితత్॥ 8

- ద్వైభాగో వేదికాబంధో జంఘాజ్ఞేయా చతుష్పదా ।
అంతః పత్రః కపోతాలీ సార్థభాగం సముచ్చితా॥ 9
- సార్థభాగ సముచ్చాయా కార్యా ప్రథమభూమికా ।
ద్వితీయా భూమికాజ్ఞేయా సార్థభాగత్రయోదయా॥ 10
- తృతీయాచ విధేయాస్యాత్ సార్థభాగద్వయోచ్చితా ।
ఉచ్చాలకంచ జంఘాచ భూమికార్థం విధీయతే॥ 11
- కూటంతేచార్థతో దేయం కర్మశో భాసమన్వితమ్ ।
ఘంటా భాగత్రయోత్సేధా బహుభిశ్చాశ్రిభిర్యుతా॥ 12
- కలశం స్థాపయే దూర్ధ్వం భాగద్వయ సముచ్చితమ్ ।
బీజపూరక సంయుక్తం వర్తులం పల్లవావృతమ్॥ 13
- శిఖరార్ధస్య కుర్వీత సపాదముదయం తదా ।
ఇమందిగ్బద్ర సంజ్ఞం యః ప్రాసాదం కారయేత్ పుమాన్॥ 14
- శతత్రతు ఫలంసోఽపి లభతేనాత్ర సంశయః॥

తా॥ వరాటప్రాసాదములయొక్క నామములును లక్షణములును చెప్పచున్నాడు. 1. దిగ్బద్రము, 2. శ్రీవత్సము, 3 వర్తమానము, 4. నంద్యావర్తము, 5. నందివర్తనము, 6 విమానము, 7. పద్మము, 8. మహాభద్రము, 9. శ్రీవర్తమానము, 10. మహాపద్మము, 11. పంచకాల, 12. పృథివీజయము. వీనిలో ముందు దిగ్బద్రముయొక్క లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. చతురశ్రప్రదేశమును 9 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగములును, ప్రత్యంగములు 1-1 భాగములు, కాల 3 భాగములు, నాసికములు 3 ను చేయవలెను. ఒక్కొక్క దానియొక్క నిర్ణయము $\frac{1}{9}$ భాగము చేయవలెను. కోణ ప్రత్యంగముల మధ్యను, కాలా ప్రత్యంగముల మధ్యను, జలమార్గము 16వ భాగము చేయవలెను. సీనును 10 భాగములుచేసి అందు మధ్య 6 భాగములు గర్భమును, చుట్టూ 2 భాగములు గోడయును రచించవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా ఎత్తును చేయవలెను. అనగా 20 భాగములు. అందు వేదిక 2 భాగములు, జంఘ 4 భాగములు, అంతర పత్రము కపోతములవరుస $1\frac{1}{2}$ భాగము, మొదటి అంతస్తు ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, రెండవ అంతస్తు $3\frac{1}{2}$ భాగములు, మూడవ అంతస్తు $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ఉచ్చాలమును జంఘయును కలిసి $1\frac{1}{4}$ భాగములు చేయవలెను.

కూటము $\frac{1}{2}$ భాగము చేయవలెను. ఘంట 3 భాగములు చేయవలెను. ఆ ఘంట అనేకమైన దలములతో నుండవచ్చును. ఇట్లు 20 భాగములుచేసి ఆ పైన కలశము 2 భాగముల యొత్తున రచించవలెను. కలశము చీజ పూరకముతోను గుండ్రముగాను పల్లవములతోను రచించవలెను. శిఖరములో సగము యొత్తున నుండవలెను. మిగిలిన సగముగాని లేక $1\frac{1}{4}$ భాగముగాని చివరయుండవలెను. ఇట్లు రచించిరెని దిగ్బద్్రప్రాసాదమగును. దీని వలన నూరుయజ్ఞములు చేసిన ఫలము లభించును.

(అనుబంధము 1, 2 పటములు చూడుడు)

3. శ్రీ వ త్స ము

సమరాంగణ 64వ ఆధ్యాయము :

శ్లో॥ లక్ష్మీశ్రీవత్స సంజ్ఞస్య ప్రాసాదస్యాభిధీయతే॥ 15

చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే భక్తం పంచదశాంశకైః ।

అస్మాచ్ఛాస్త్రాంతంశ కాస్త్యంతంశ కోణః స్యాద్ద్యంతకై స్త్రిభిః॥ 16

కర్ణశాలాంతరే కార్యే ద్వ్యంతశౌప్రతిరథావృభౌ స్యాత్తయో ।

రుభయోశ్చార్ధం పాదం మార్గో నివేశయేత్॥ 17

భాగమేకం ప్రవిష్టాచ శాలా భాగత్రయాత్మికా ।

నిర్గమః స్యాత్ పదార్దేన గర్భస్తు నవభాగికః॥ 18

త్రిపదాచ భవేద్ద్విత్తి రూర్ధ్వ మస్యాథ కథ్యతే ।

శ్రీవత్సః కీర్తితః సంప్ర త్యుచ్యతే వర్తమానకః॥ 19

తా॥ శ్రీవత్స ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రదేశమును 15 భాగములుచేసి కర్ణము విస్తారము 3 భాగములును యొత్తు 3 భాగములును చేయవలెను. మధ్యశాల 3 భాగములుచేయవలెను. శాల కర్ణము ఈ రెంటి మధ్య ప్రతిరథమును 2 భాగములు చేయవలెను. ఈ 4 సందులలో $\frac{1}{4}$ భాగము చొప్పునగాని లేక $\frac{1}{4}$ భాగము చొప్పునగాని జలమార్గములను రచించవలెను. శాల యొక్క ప్రవేశము 1 భాగమును నిర్గమము $\frac{1}{2}$ భాగము చేయవలెను. దిగువకూడ 15 భాగములుచేసి మధ్య 9 భాగములు గర్భమును చుట్టూ 3 భాగములు గోడయును రచించవలెను.

విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తును చేయవలెను. మిగిలిన వన్నియును. దీనిని శ్రీవత్సమందురు. (అనుబంధము 3, 4 పటములు చూడుడు)

4. వర్ణమానము

సమరాంఁ 64వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే గోత్రేందు భాగకల్పితమ్ ।
 ఛేదాదిగిరి పత్ర్యంతం దద్యాత్పూర్వ క్రమేణతు॥ 20
- ద్విస్తరాత్రి స్తరాచాపి కర్తవ్యా వేదికామతా ।
 స్తరమేకంభ వేచ్ఛేదః కంఠస్త ద్విగుణో భవేత్॥ 21
- పట్టికాంగిరి పత్రీంచ తస్యైవార్ధే నకారయేత్ ।
 దశస్తరా తతో ఘంటా యదివామల సారకమ్॥ 22
- ద్విస్తరం స్యాత్తతః పద్మం ద్విగుణః కలశస్తతః ।
 తదూర్ధ్వం భూమికాకార్యా సపీఠా లక్షణాన్వితా॥ 23
- స్తరైఃస్యాత్పంచ దశభిః పీఠం జంఘాపితావతా ।
 చతుః స్తరా భవేన్మాలా లశునంతు స్తరద్వయమ్॥ 24
- తస్యాప్యర్ధేన భరణం కుంభం కుర్వీత తత్సమమ్ ।
 తస్య ద్విగుణ ముచ్చాలం గండమే స్తరంభవేత్॥ 25
- పట్టం ద్విగుణమే తస్మాత్ కుర్యా దర్ధేన పట్టికామ్ ।
 పట్టికాయాః ప్రమాణేన కర్తవ్యాగిరి పత్రికా॥ 26
- వరంఢీ త్రిస్తరాకార్యా శూరసేనై రలంకృతా ।
 ఏకస్తరస్త తశ్చేదః కంఠస్తు ద్విగుణస్తతః॥ 27
- పట్టికాగిరి పత్రీచ విధాతవ్యే స్తరస్తంరమ్ ।
 ఉభౌస్తరౌ ఖరిహరం భవేచ్ఛేదః స్తరం తతః॥ 28
- తదైవ కంఠస్తద్వచ్చ పట్టికాగిరి పత్రికే ।
 షరంఢికా ద్విస్తరాస్యా చ్ఛేషం పూర్వవదాచరేత్॥ 29
- ఉభౌస్తరౌఖరిహరం ఛేదం కుర్వీత భాగికమ్ ।
 కంఠశ్చ పత్రికాచైవ గిరిపత్రీచ పూర్వవత్॥ 30

ద్విస్తరా వేదికాకార్యా హ్యర్థపాదికయాయుతా ।
భేదమేకం స్తరం కుర్యాత్ కంతం తత్ ద్విగుణం తతః॥ 31

పత్రికాం గిరి పత్రంచ తస్యైవార్థే నకారయేత్ ।
స్తరాష్టకేన ఘంటాస్యాద్ యదివామలసారకమ్॥ 32

భవేత్పద్మం స్తరం సార్థం కలశో ద్విగుణస్తతః ।
స్తరమేకం భవేద్దీవా కర్ణం కుర్వీత తత్పమమ్॥ 33

ద్విగుణం బీజపూరంతు సర్వత్రాప్రేవ మాచరేత్ ।
సృష్ట సప్తదశాంశకైః కర్ణః భాగేస్త్రిభిర్భవేత్॥ 34

ద్విభాగికః ప్రతిరథః శాలాస్యాత్పంచభాగికా ।
శాలా ప్రత్యంగయో రంతర్భాగార్థేనోదకాంతరమ్॥ 35

పరస్పరం వినిష్కాసః పాదహీనం పదం భవేత్ ।
గర్భః స్వాద్దశఖిర్భాగైర్భిత్తిః సార్థ పదత్రయాత్॥ 36

చతుర్భిర్వేదికాబంధో జంఘాస్యా దష్టభిః పదైః ।
సార్థైః పంచభిరాద్యాభూః కపాతాలీ సమన్వితా॥ 37

ద్వితీయ భూమికాచాస్య కర్తవ్యా పంచభిః పదైః ।
సార్థైర్భవేత్పతీయాపి చతుర్భిర్భూమికా పదైః॥ 38

చతుర్థీ భూమికా భాగైశ్చతుర్భిః కీర్తితా పదైః ।
ఘంటాచ త్రిపదా కార్యా కూట భక్త్యాది పూర్వవత్॥ 39

శుకనాసాది కుంభాది పూర్వవత్పముదాహృతమ్ ।
ఉక్తోఽయం వర్తమానాఖ్యైః ప్రాసాదః శుభలక్షణః॥ 40

తా॥ చతురశ్రప్రదేశమును 17 భాగములుచేసి భేదములు మొద గిరి పత్రిక వఱకు వరుసగా రచించవలెను. వేదిక 2 భాగములుగాని 3 భాగములుగాని చేయవలెను. భేదము 1 భాగము, కంతము 2 భాగములు, పట్టిక $\frac{1}{2}$ భాగము, గిరిపత్రిక $\frac{1}{4}$ భాగము, అపైన ఘంట 10 భాగములు, అమలసారకము చేసినచో 2 భాగములు పద్మమును, 4 భాగములు అపైన కలశమును రచించవలెను. అటుపైన పీఠముతో గూడిన భూమికను రచించవలెను. 15 భాగములు పీఠమును జంఘయును రచించవలెను. మాల 4 భాగములు, లశునము 2 భాగములు, దానిపై భరణము $\frac{1}{4}$ భాగము, కుంభము

$\frac{1}{2}$ భాగము, ఉచ్చాలము 1 భాగము, గండము 1 భాగము, పట్టము 2 భాగములు, పట్టిక $\frac{1}{2}$ భాగము, గిరిపత్రిక $\frac{1}{2}$ భాగము, వరండి 3 భాగములు, శూరసేన పద్ధతితో రచించవలెను ఛేదము 1 భాగము, కంఠము 2 భాగములు, పట్టిక 1 భాగము, గిరిపత్రిక 1 భాగము, ఖిరిహిరం 2 భాగములు, ఛేదము 1 భాగము, కంఠము 1 భాగము, పట్టిక 1 భాగము, గిరిపత్రిక 1 భాగము, వరండిక 2 భాగములు, మిగిలిన పనులన్నియును మునుపటివలెనే చేయవలెను. ఖిరిహిరము 2 భాగములు, ఛేదము 1 భాగము, కంఠము 1 భాగము, పత్రిక 1 భాగము, గిరిపత్రిక 1 భాగము, వేదిక $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ఛేదము 1 భాగము, కంఠము 2 భాగములు, పత్రిక $\frac{1}{2}$ భాగము, గిరిపత్రిక $\frac{1}{2}$ భాగము, ఘంటి 8 భాగములు, అమలసారక మైతే పద్మము $1\frac{1}{2}$ భాగము, దానిపైన కలశము 3 భాగములు, గ్రీవ 1 భాగము కర్ణము 1 భాగము, బీజపూరము 2 భాగములు, అంతటను ఇట్లు రచించెను. 17 భాగములుగా చేసి అందులో కర్ణము 3 భాగములు, ప్రతిరథము 2 భాగములు, శాల 5 భాగములు, శాల ప్రతిరథము వీని మధ్య జలమార్గము $\frac{1}{2}$ భాగము, ఒక్కొక్క దాని నిర్గమము $\frac{3}{4}$ భాగము చేయవలెను. గర్భము 10 భాగములు, గోడ $3\frac{1}{2}$ భాగములు, వేదికా బంధము 4 భాగములు, జంఘ 8 భాగములు, మొదటి భూమి $5\frac{1}{2}$ భాగములు, కపోతములమొక్క వరుసతో గూడ రచించవలెను రెండవ భూమి 5 భాగములు, మూడవ భూమి $4\frac{1}{2}$ భాగములు, నాల్గవభూమి 4 భాగములు అపైన ఘంట 3 భాగములు, మొదలైనవి పూర్వము చెప్పబడినట్లు చేయవలెను. శుకనాసలును, కుంభము మొదలైనవియును మునుపటివలె చేయవలెను. దీనిని వర్తమాన ప్రాసాదమందురు.

(అనుబంధము 5, 6 పటములు చూడుడు)

5. నంద్యావర్తము

సమరాంగమ 64వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ నంద్యావర్తమథ బ్రూమః క్షేత్రే సప్రదశాంశకే।

కొణాంశ్చ తుష్పదాత్ కుర్యాత్ పంజరం సార్థభాగికమ్॥

షడ్భిర్భాగై ర్భవేచ్ఛలా గర్భస్తు దశభాగికః।
 సార్థ త్రిభాగికా భిత్తి రూర్ధ్వమానం తుద్విగుణ్య॥
 వేది చతుష్పత్ తేనైదా జంఘా భాగాష్ట కోచ్చితా।
 షట్పదా భూమికాస్యా ద్విత్వీయా పంచపదాయతా॥
 స్యాత్సంపదే చతుర్భాగా తృత్వీయా న్యాపదోభితా।
 ఘంటా సార్థ ద్వయాంశః స్యాత్ పూర్వవత్ కలశాదికాః॥
 నంద్యావర్తే యమాఖ్యాతః ప్రాసాదః సర్వకామదః॥

తా॥ చతుర్దశ ప్రదేశమును 17 భాగములుచేసి అందు కర్ణము 4 భాగములు, పంజరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, శాల 6 భాగములు చేయవలెను. మత్యయు గర్భము 10 భాగములును, చుట్టూ గోడ $3\frac{1}{2}$ భాగములును చేయవలెను. విస్తారమును రెట్టింపు యెత్తును చేయవలెను. వేదిక 4 భాగములు, జంఘ 8 భాగములు, మొదటి భూమిక 6 భాగములు, రెండవ భూమిక 5 భాగములు, మూడవ భూమిక 4 భాగములు, ఆపైన ఘంట 2 $\frac{1}{2}$ భాగములు, కలశము పూర్వము చెప్పబడినట్లు చేయవలెను. దీనిని నంద్యావర్త ప్రాసాదమందురు.

6. నంది వర్ధనము

సమరాంగణ 64 వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ అధాతః సంప్రవక్ష్యామః ప్రాసాదం నందివర్ధనమ్॥ 45
- చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే పదాష్టా దశకాంకితే।
 కోణస్త్రి పదవిస్తారః ప్రత్యంగంస్యాత్ పదద్వయమ్॥ 46
- శాలా చతుష్పదా ప్రాక్తా చిత్ర కర్మోప శోభితా।
 పాదేన భాగమానేన నిర్గమః స్యాత్ పరస్పరమ్॥ 47
- కోణ ప్రత్యంగయోర్మధ్యే శాలా ప్రత్యంగయో స్తథా।
 భాగేన విస్తృతం కార్యం సర్వత్ర సలిలాంతరమ్॥ 48
- గర్భః స్యాద్ దశభిర్భాగై ర్భిత్తిర్భాగ చతుష్షయాత్।
 ఊర్ధ్వ మానమథ బ్రూమో ద్విగుణం తత్ప్రకీర్తితమ్॥ 49

- వేదీ బంధోఽశకాః పంచజంఘాస్యా దప్తభాగికా।
ప్రథమాభూమికా కావ్యా కపోతావీ సమన్వితా॥ 50
- సపాదైః పంచభిర్భాగై ద్విత్వీయా తద్వదేన హి।
తృతీయాతుభవతస్య భూమికా పంచభాగికా॥ 51
- చతుర్థీ భూమికాజ్ఞేయా సార్థభాగ చతుష్టయా।
ఘంటా తస్యోర్ధ్వతః కార్యా పదత్రయ సముచ్ఛితా॥ 52
- శుకాగ్రా శూరసేనశ్చ స్తంభికా కూట భక్తయః।
కలశస్యోదయస్తస్య విధేయాశ్చాస్య పూర్వవత్॥ 53
- అముంయః కారయేదన్యః ప్రాసాదం నందివర్దనమ్।
సనంది గణసామాన్యో జాయతే నాత్ర సంశయః॥ 54

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశములను 18 భాగముచేసి, అందు కోణము 3 భాగములును, ప్రత్యంగము 2 భాగములును, శాల 4 భాగములు చిత్ర కర్మసహితముగను, వీనియొక్క నిర్గమము $\frac{3}{4}$ భాగమును చేయవలెను. కోణ ప్రత్యంగముల మధ్యను, శాలా ప్రత్యంగముల మధ్యను, జలమార్గము 1 భాగము చొప్పున రచించవలెను. గర్భము 10 భాగములును చుట్టూ గోడ 4 భాగములును చేయవలెను విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తును చేయవలెను. వేదీబంధము 5 భాగములు, జంఘ 8 భాగములు, మొదటి అంతస్తు $5\frac{1}{4}$ భాగములు, రెండవ అంతస్తు $5\frac{1}{4}$ భాగములు, మూడవ అంతస్తు 5 భాగములు, నాల్గవ అంతస్తు $4\frac{1}{2}$ భాగములు అపైన ఘంట 3 భాగములు, శుకనాస శూరసేన పద్ధతితోను, స్తంభములు, కూటవిభాగములు, కలశము యెత్తు మొదలైనవి పూర్వమువలెనే చేయవలయును ఇట్లు నందివర్దన ప్రాసాదమును నిర్మించినవారు ప్రమథులతో సమానముగా శివ సన్నిధియందు చిరకాలముందురు. (అనుబంధము 10, 11, 12 పటములు చూడుడు)

7. విమాన లక్షణము

సమరాంగణ 64వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అతః పరమథ బ్రూమో విమానం శుభలక్షణమ్।

చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే వింశత్యా భాజితే పదైః॥

55

కోణాః పంచపదాః కార్యా మధ్యేచ సవిలాంతరమ్।

కర్ణికా సార్థభాగేన భాగార్థము దకాంతరమ్॥ 56

శాలా పట్టద విస్తీర్ణా సార్థభాగేన నిర్గతాః

కోణస్య చార్థభాగేన కర్ణికా నిర్గమః స్మృతః॥ 57

గర్భశ్చాస్య విధాతవ్యో ద్వాదశాంశక విస్తృతః।

భిత్తిశ్చతుష్పదా కార్ణా దిక్షు సర్వాస్యవస్థితా॥ 58

ఊర్ధ్వమాన మథైతస్య బ్రూమ స్తద్ ద్విగుణం భవేత్।

వేదీ బంధోఽంశకాః పంచజంఘా నవ పటోచ్చితా॥ 59

ప్రథమాభూమికా కార్యా భాగైః షడ్భిః సమః ప్రేతాః।

శతపత్రాం కపోతాలీం మధ్యేచా స్యాః ప్రకల్పయేత్॥ 60

ద్వితీయా భూమికాచాస్య విధేయా పంచభిః పదైః।

ఆర్ధైస్తాః స్తంభకోచ్చాలం కూటం చార్థవ్యవస్థితమ్॥ 61

పరస్పరం పదార్ధేన హీనా సైస్రౌఽన్య భూమికాః।

స్తంభికా కూటభరణ శూరసేనాః సఘంటకాః॥ 62

కలశస్యో దయశ్చాత్ర ప్రాగ్వత్ కార్యా వివశ్చితాః।

య ఇమంకార యేచ్ఛక్త్యా విమానాఖ్యం నృపుః గవః॥ 63

ఇహ భోగాన్ నలభతే తథా సత్కమదం విధే॥

తా॥ చతుర్రశ్ర ప్రదేశమును 20 భాగములుచేసి కర్ణము 5 భాగములు, జలమార్గము మధ్య చేయవలెను. కర్ణిక 1½ భాగము, జలమార్గము ½ భాగము, శాల 6 భాగములు, నిర్గమము 1½ భాగము, కర్ణమునకును కర్ణికకును నిర్గమము ½ భాగము చేయవలెను. గర్భము 12 భాగములు చుట్టూ గోడ 4 భాగములు రచించవలెను. విస్తారమును రెట్టింపు యెత్తు చేయవలెను. వేదబంధము 5 భాగములు, జంఘ 9 భాగములు, మొదటి అంతస్తు 6 భాగములు, శతపత్రమును కపోత ముల వరుసను మధ్యను రచించవలెను రెండవ అంతస్తు 5 భాగములు, అందులో సగము స్తంభములును, ఉచ్చాలము, కూటము కలిసి సగమును చేయవలెను. మూడవ అంతస్తు 4½ భాగములు, నాలుగవ అంతస్తు 4 భాగములు, ఐదవ అంతస్తు

శ్రీ భాగములు చేయవలెను. స్తంభములు, కూటములు, భరణములు, ఇవి కూరసేన పద్ధతితో రచించవలెను. మూట 3 భాగములు యెత్తుండవలెను. కలశము పూర్వము వలెనే చేయవలెను. ఈ విమాన ప్రాసాదమును భక్తితో రచించినవారు సమస్త భోగములు సనుభవింతురు.

8. పద్మ లక్ష్మణము

సమరాంగణ 64వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అథ పద్మాప్రియ ప్రీతిజననః పద్మ ఉచ్యతే॥ 64

చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే భక్తే షాడశభిః పదైః॥

కోణా శ్చతుష్పదాః కార్యాః సవిలాంతర భూమితాః॥ 65

ద్విపదః పంజరోజ్జేయో గర్భే కోణాశ్చతుష్పదాః॥

భాగస్య షాడశాంశేన తదంతే సవిలాంతరమ్॥ 66

గర్భః స్యా న్నవభిర్భాగై ర్భిత్తిః సార్థ పదత్రయమ్॥

ఉార్ధ్వ మానమథ బ్రూమ స్తదస్య ద్విగుణం భవేత్॥ 67

ప్రథమా భూమికా భాగైః సార్థైః పంచభి రుచ్చితా॥

అన్యోన్యంతు పదార్దేన హీనంస్యా ద్భూమికా న్వయమ్॥ 68

స్తంభికా కూటభరణ శుకాగ్రా కూరసేనకాః॥

ఘంటాకలశ విస్తారా భవంత్యేతస్య పూర్వవత్॥ 69

పద్మ ప్రాసాదమేనం యఃకారయేద్భక్తి సంయుతః॥

స శ్రీపతి రివశ్రీశో భవత్యవని మండసః॥ 70

తా॥ లక్ష్మీదేవికి ప్రియమగు పద్మప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పచున్నాడు చతురశ్ర ప్రదేశమును 6 భాగములుచేసి అందు కర్ణములు 4 భాగముల చొప్పున జలమార్గములతోను, పంజరములు 2 భాగముల చొప్పునను మధ్య కర్ణములు 4 భాగముల చొప్పునను, అందు జలమార్గము 16వ భాగము రచించవలెను గర్భము 9 భాగములును, చుట్టూ గోడ 3½ భాగములు రచించవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపు యెత్తును చేయవలెను. వేదీబంధము 5 భాగములు, జంఘ 9 భాగములు, మొదటి అంతస్తు 5½ భాగములు, రెండవ 5 అంతస్తు భాగములు, మూడవ అంతస్తు

4 $\frac{1}{2}$ భాగములు, ఘంట 3 భాగములు చేయవలెను. శేషించిన 3 నులన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవలెను. ఇట్లు పద్మప్రాసాదమును నిర్మించిన వారు విష్ణువుతో సమానముగా శ్రీమంతులై యుందురు.

(అనుబంధము 16, 17, 18 పటములు చూడుడు)

9. మహాభద్రము

సమరాంగణ 64వ ఆధ్యాయము :

- శ్లో॥ మహాభద్ర మథబ్రూమః ప్రాసాద మతిసుందరమ్।
చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే వింశత్యాసైకయాంకితే॥ 71
- కోణా శ్చతుష్పదాః సార్థ ద్వ్యంశాః ప్రత్యంగకాః స్మృతాః।
శాలా పంచపదాకార్యా డిక్షు సర్వాస్వవస్థితా॥ 72
- పాదోన భాగవిస్తారం కర్తవ్యం సవిలాంతరమ్।
గర్భస్త్రయో దశపదో భిత్తయశ్చ చతుష్పదాః॥ 73
- ఊర్ధ్వమాన మధైతస్య బ్రూమస్తద్ ద్విగుణం భవేత్।
వేదీ చతుష్పదోత్సేధా జంఘాస్యా దష్టభాగికా॥ 74
- సప్తభాగ సముత్సేధా విధేయాచాది భూమికా।
మధ్యేసాంతర పత్రస్యాః కపోతావీ పదత్రయమ్॥ 75
- ద్వితీయ భూమికాచాస్య సార్దైషడ్విః పదైః స్మృతాః।
భాగభాగ విహీనాస్తు తిస్రోఽన్యా భూమిస్తకాతః॥ 76
- ఘంటా భాగత్రయోయోత్సేధా పద్మ పత్రికయా సహ।
స్తంభికా కూటభరణ శుక్లాగ్రా గూరసేనకాః॥ 77
- కలశః కుంభం తథా న్యాశ్చ ప్రాగ్వత్ తస్య భవంత్యమీ।
మహాభద్ర మిమంయోఽత్ర కారయేచ్ఛక్తిమాన్మరః॥ 78
- స స్వర్గే సురనారీభిః సేవ్యతే మదనాజ్ఞయా॥

తా॥ మహాభద్ర ప్రాసాదము యొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు చతురశ్ర ప్రదేశమును 21 భాగములుచేసి 'కర్ణము 4 భాగములు, పంజరము 2 $\frac{1}{2}$ భాగములు, శాల 5 భాగములు, జలమార్గము $\frac{3}{4}$ భాగము, ఇట్లు 21 భాగముచేసి గర్భము 13 భాగములును, చుట్టూ గోడ 4 భాగ

ములును రచించవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపు యెత్తు చేయవలెను. వేదిక 4 భాగములు, జంఘ 8 భాగములు, మొదటి అంతస్తు 7 భాగములు, మధ్య అంతర పత్రమును కపోతముల వరుసయును 3 భాగములు చేయవలెను. రెండవ అంతస్తు $6\frac{1}{2}$ భాగములు, మూడవ అంతస్తు $5\frac{1}{2}$ భాగములు, నాల్గవ అంతస్తు $4\frac{1}{2}$ భాగములు, ఐదవ అంతస్తు $3\frac{1}{2}$ భాగములు, ఆపైన ఘంట 3 భాగములు, పద్మపత్రితో కూడ రచించవలెను స్తంభము, కూటము, భరణము, శుకనాస. ఇవన్నియు శూరసేన పద్మితో రచించవలెను. కలశము కుంభము అన్నియును మునుపటి వలెనే చేయవలెను. ఇట్లు మహాభద్రమును రచించినవారు స్వర్గమున దేవతా స్త్రీలతో నేవించబడుదురు. (అనుబంధము 19, 20, 21 పటములు చూడుడు)

10. శ్రీ వ ర్త మా న ము

సమరాంగణ 64వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ అథశ్రీ వర్తమానస్య లక్ష్మ సాంప్రత ముచ్యతే॥ 79
- చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే చతుర్వింశతి భాజితే।
కోణాః షడ్భాగికాః కార్యాః శాలాః స్యుర్నవ భాగికాః॥ 80
- సార్థం పథద్వయం కార్యః శాలా నామత్ర నిర్గమః।
కుర్యా జ్జలాంతరం తత్ర మధ్యతః కోణశాలయోః॥ 81
- విస్తృతం సార్థభాగేన ప్రవిష్ట మపి భాగతః।
కోణ మధ్యే విధాతవ్యం భాగే నైవోదకాంతరమ్॥ 92
- నవాం క్షప్తశాలాయాః ప్రత్యంగౌ ద్వాపుదాహృతౌ।
భాగద్వితయ విస్తారౌ భాగే నైకేన నిర్గతౌ॥ 83
- చతుర్దశ పదో గర్భో భిత్తిః పంచపదా స్మృతా।
ఊర్ధ్వమాన మథబ్రూమస్తదస్య ద్విగుణం భవేత్॥ 84
- వేదికా షట్పదోత్పేధా జంఘైకా దశభిః పదైః।
ప్రథమా భూమికాచాస్య కార్యా సప్రాంశకోద్భూతా॥ 85
- పాదోనైః సప్తవిర్భాగై ర్ద్వితీయా భూమికేష్యతే।
తృతీయా భూమికా షడ్భిః సపాదైర్జాయతే పదైః॥ 86

పాదేన పట్కభాగేన చతుర్థీ భూమికా స్మృతా।

భాగం భాగం విధాతవ్యః ప్రవేశః ప్రతిభూమికమ్॥

87

సపాదైః పంచభిర్భాగైః కార్యో ఘంటా సముచ్చయః।

భాగత్రయ సముత్సేధస్త దూర్వై కలశో భవేత్॥

88

తా॥ శ్రీ వర్ణమాన లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రదేశమును 24 భాగములు చేసి అందు కర్ణము 6 భాగములు, శాల 9 భాగములు, శాల యొక్క నిర్ణమము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, శాల కర్ణము ఈ రెంటి మధ్య జలమార్గము $1\frac{1}{2}$ భాగము, కర్ణమధ్య జలాంతరము 1 భాగము చేయవలెను. శాలయొక్క 9 భాగములలో 2 భాగముల చొప్పున ఇరువైపుల పంజరములను రచించవలెను. పంజరముల నిర్ణమము 1 భాగము చేయవలెను. గర్భము 14 భాగములును చుట్టూ గోడ 5 భాగములును రచించవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తును చేయవలెను. వేదిక 6 భాగములు, జంఘ 11 భాగములు, మొదటి అంతస్తు 7 భాగములు, రెండవ అంతస్తు $6\frac{3}{4}$ భాగములు, మూడవ అంతస్తు $6\frac{1}{2}$ భాగములు, నాల్గవ అంతస్తు $5\frac{3}{4}$ భాగములు, ప్రతి అంతస్తుకు ఒక్కొక్క భాగము ప్రవేశము చేయవలెను. ఘంటయొక్క $5\frac{1}{2}$ భాగములు. ఇట్లు 48 భాగములు, సరి చేసి అపైన ఘంట 3 భాగములు చేయవలెను.

(అనుబంధము 7, 8, 9 పటములు చూడుడు)

11. మహాపద్మము, పంచశాల, పృథివీజయము

. ఇచట మాతృకయందు 233వ పత్రము లుప్తమని సమరాంగణ సూత్రధారయందు జెప్పబడియున్నది. అందువలన ఆ మహాపద్మము యొక్కయు, పంచశాల యొక్కయు లక్షణములు తెలియబడుటలేదు.

సమరాంగణ 64వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ .....పవాః స్మృతాః।

భాగద్వితయ విస్తారాః కర్తవ్యా చాలపంజరాః॥

శాలా షడ్భాగ విస్తీర్ణా భాగత్రితయ ముచ్చితా।

కోణ ప్రత్యంగయో ర్మధ్యే శాలా ప్రత్యంగయో స్తథా॥

కఙ్కాంతరే విధాతవ్యం భాగికం సవిలాంతరమ్।

గర్భః స్యాద్ దశభిర్భాగై ర్భిత్తః కార్యాస్య షట్పదా॥ .....

షట్పదా స్యాత్ తృతీయాత్ర పంచభాగోద్భితా।

పరా కర్ణశ్చభాగతస్త్రిసో ఘంటావాష్ట పదోద్భితా॥

కూటై రలంకృతా కార్యా శుకాగ్రాదిచ పూర్వవత్।

సర్వేషామపిచై తేషాం ప్రాసాదార్దేన కారయేత్॥

ఘంటాంతు సంహతాం శ్లక్ష్యం బంధనైరుప శోభితామ్।

యాద్యశీక్రమ యోగేన కూటప్రేషాం విధీయతే॥

భద్రదేమ తాదృశీకార్యా కృత్స్న ప్రాసాద నిర్దయే।

య ఇమం కారయేద్రాజా ప్రాసాదం పృథివీజయమ్॥

భునక్తి నిఖిలాం పృథ్వీం స సప్తాంభోధి మాలినీమ్।

ఇతితా ద్వాదశమస్య గర్తే ప్రాసాద ముఖ్యాః శుభలక్ష్మీయుక్తాః।

వారాట సంజ్ఞా స్తదమూన్ విధిత్వా లభేత పూజాం స్థపతిర్ముపేభ్యః॥

ఇతి సమరాంగణ సూత్రధారనామ్ని వాస్తు।

కాస్త్యే వరాట ప్రాసాదో నామ చతుః షష్టితమోఽధ్యాయః॥

తా॥ విస్తారమును 22 భాగములు చేసి, అందు కర్ణము 4 భాగములు, పంజరములు 2 భాగములు చొప్పున చివ్వివిగా రచించవలెను. శాల 6 భాగములు విస్తారమును ఎత్తు 3 భాగములును రచించవలెను. కోణపంజరముల మధ్యను శాలా పంజరముల మధ్యను జలమార్గము 1 భాగము చొప్పున రచించవలెను. గర్భము 10 భాగములును, చుట్టూ గోడ 6 భాగములును చేయవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపు యెత్తును చేయవలెను. వేదిక 4 భాగములు, జంఘ 6 భాగములు, మొదటి అంతస్తు 8 భాగములు, రెండవ అంతస్తు 7 భాగములు, మూడవ అంతస్తు 6 భాగములు, నాల్గవ అంతస్తు 5 భాగములు, కర్ణముల యెత్తు 3 భాగములు, ఘంట యెత్తు 8 భాగములు, కూటములు అలంకారము గ రచించవలెను శుకనాస మొదలైనవి పూర్వమువలెనే ప్రాసాదములో సగము యెత్తున రచించవలెను. ఘంట క్రమముగా సన్నముగాను బంధనములతో చక్కగాను

రచించవలెను. కూటములు భద్రములు ఒక్కటే పనితో రచించవలెను ఇట్లు పృథివీ జయప్రాసాదమును రచించిన వారు సార్వభౌమ సుఖముల ననుభవింతురు. శిల్పాచార్యుడను రాజపూజితుడగును.

(అనుబంధము 22, 23, 24 పటములు చూడుడు)

12. విమాన జాతిప్రాసాదములు, 64 భేదములు

అందు విమానము మొదలు 8 ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ విమాన మథవక్ష్యామః ప్రాసాదం శుభలక్షణమ్ |
స్వర్గ పాతాల మర్త్యానాం త్రయాణా మపి భూషణమ్ || 1
- సర్వేషాం గృహవాస్తానాం ప్రాసాదానాంచ సర్వతః |
ప్రాసాదో మూలభూతోఽయం తథాచ పరికర్మణమ్ || 2
- ఏకాశీతి పదం వాస్తు విమానే పంచభూమికే |
కర్ణాంతయోః శతపదం ప్రాసాదేష్వపదేషుతు || 3
- బ్రహ్మ సృజత్ పంచభౌమ విమానాని పురారవేః |
మూలకర్ణాను గైర్భద్రైర్ద్విగుణోచ్చాయ వంతిచ || 4
- శేషం భద్రస్య నిష్కాసో భద్రాదేవ చతుష్టయమ్ |
ఆకాశే దేవతాధారం యథా దిక్షు విదిక్షువ || 5
- దశధా కృత విస్తారో విమానేతత్ప్రకీర్తితః |
పంచమభాగ ప్రమాణశ్చ గర్భే భిత్తి స్తదర్థతః || 6
- ప్రాగ్గోవం భిత్తి విస్తారం గర్భాయా మాత్రధాగ్రతః |
తతః ప్రాగ్గోవ విస్తారః క్షేభణీయః కరాంగువైః || 7
- భాగికోరథ విస్తారః కర్ణికాచార్థ భాగికి |
భాగపంచక విస్తారం భద్రం యత్ తత్ ప్రకీర్తితమ్ || 8
- భూషణస్తావ హేత్రస్య నిర్గమో భాగికః స్మృతః |
భాగార్దేన విధాతవ్యః క్షేభణో జలవర్తనః || 9
- కర్ణికాం జలమార్గంచ సమసూత్రేణ మాపయేత్ |
అధోచ్యతే భూమికానాం స్తంభానాంచేహ లక్షణమ్ || 10

- విస్తారాద్ ద్విగుణ స్కందః సర్వస్మిత్ శుద్ధనాగరే।
ప్రథమా పంచభాగస్యా జ్ఞం ఘా ప్య సముచ్చితః॥ 11
- తిలకానాంతథోచ్చాయో విధాతవ్యో ద్విభాగికః॥
తిలకస్య శిరోఘంటాం చైక సూత్రేణ మాపయేత్॥ 12
- జంఘామాన త్రిభాగేన ఖురపిండిం ప్రకల్పయేత్।
ఖురకం వేది బంధంచ సమసూత్రేణ మాపయేత్॥ 13
- ద్వితీయ భూమికోత్సేధం సంహకర్ణం విభూషయేత్।
చుస్తకే ఘంటాయా యుక్తా చతుర్భాగోచ్చితాచసా॥ 14
- తతస్తృతీయ భూత్సేధః పదతుర్భాగం పర్జితః।
చతుర్థీ భూమికా కార్యా సార్థభాగత్రయోచ్చితా॥ 15
- మంజరీ స్తంభయోర్మధ్యే సవాతాయన మేఖలా।
ద్వితీయాభూమికాయాసా సంహకర్ణై రలంకృతా॥ 16
- తస్యా ద్వారం విధాతవ్యం కపాట ద్వయ సంయుతమ్।
స్వావర్తాత్పాటితం ద్వారం తృతీయా యాం సదా భువి॥ 17
- పాదోన ద్వితీయోత్సేధా తదూర్ధ్వం వేది మేఖలా।
శైరవాణాంద వైరుక్తా కర్తవ్యా దృష్టి హరిభిః॥ 18
- వేదికా పంచవిస్తారా కార్యా భాగ సముచ్చితా।
గ్రీవార్థ భాగికోత్సేధా ఘంటికం భాగ ముచ్చితా॥ 19

తా॥ విమానజాతి ప్రాసాదములు 64. అందు మొదటిది యగు విమానప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. అన్ని ప్రాసాదములలో ప్రధానమైనదియును స్వర్గ మర్త్యపాతాల లోకముల యందు అలంకార మైనదియును, 5 అంతస్తులు కలదియును అగు విమానప్రాసాదమునకు విస్తారమును 9-9 భాగములు చేయవలెను. ఇతరములకు కర్ణములపైన 10-10 భాగములు చేయవలెను. ప్రధాన కర్ణము ననుసరించిన భద్రములు విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తు కలిగియుండవలెను. భద్రము యొక్క నిర్గమము భద్రమునుండి నలువైపుల రచించవలెను గగనమున దేవతాధారము ననుసరించి దిశలయందును మూలల యందును

భాగనిర్ణయములకు 10-10 భాగములు చేయవలెను. గర్భము 5 భాగములును, చుట్టూ గోడ 2½ భాగములును చేయవలెను. గర్భము యొక్క విస్తారముతో సమానముగా ముందు ప్రాగ్గోవమును రచించవలెను. తరువాత ప్రాగ్గోవముయొక్క విస్తారమును హస్తాంగులములచేత క్షోభింప జేయవలెను. రథముయొక్క విస్తారము 1 భాగము, కర్ణిక ½ భాగము, భద్రము 5 భాగములు అలంకారయుతముగా రచించవలెను. నిర్గమము 1 భాగము చేయవలెను. జలమార్గమునకు క్షోభణము ½ భాగము, కర్ణికయును జలమార్గమును సమసూత్రముతో రచించవలెను.

ఇంక స్తంభము యొక్కయు, అంతస్తుల యొక్కయు లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. అన్నిటికిని శుద్ధనాగర పద్ధతియును విస్తారమునకు రెట్టింపుగా స్కంధము యొక్క యెత్తును చేయుటయును ముఖ్యము మొదటి జంఘ 5 భాగములు, తిలకముల యెత్తు 2 భాగములుండవలెను. తిలకము యొక్క శిఖరమును ఘంటయును ఒక్కటే సూత్రముతో కొలుచుచుండవలెను. జంఘయొక్క పాడవులో 3వ వంతు ఖురమును రచించవలెను. ఖురమును వేదిబంధమును సమాన సూత్రముతో రచించవలెను. రెండవ అంతస్తును సింహకర్ణముతో అలంకారముగా చేయవలెను. 4 భాగముల యెత్తును తలపై ఘంటయును కలిగియుండవలెను. మూడవ అంతస్తు 3¾ భాగములును, నాల్గవ అంతస్తు 3½ భాగములును, మంబరి స్తంభము ఈ రెంటి మధ్య గవాక్షమును మేఖలయును రచించవలెను. మత్యయు రెండవ అంతస్తున సింహకర్ణములే కాక ద్వారమును తేక్కల తలుపులును చేయవలెను. మూడవ అంతస్తున ద్వారము తనంతటనే తలుపు మూసికొనుట తెఱచికొనుట కలిగియుండవలెను చూపును కను పడకుండ చేయునట్టి పద్మదలములను రచించవలెను. వేదిక యొక్క విస్తారము 5 భాగములును, ఎత్తు 1 భాగమును చేయవలెను. గ్రీవ ½ భాగమును, ఘంట 1 భాగమును చేయవలెను.

శ్లో॥ పంచభాగ విస్తారా ఘంటా కోటి ద్విధీయతే।

కుముదం వేదిబంధంచ ఘంటాగ్రం మస్తకోదయమ్॥

20

మాపయేత్ సమసూత్రేణ సమంతాద్భూమి పంచకే।

వ్యాసార్థ హస్త సంఖ్యాని ప్రవేశః ప్రథనుం క్షితేః॥

21

- అంగులాని తథాద్వ్యర్థో ద్వితీయాచూః ప్రక్షిప్తాః॥
 సంయోగా దనయోర్యః స్యాత్ తృతియా యాస్తి మాదిశేత్॥ 22
- తదధ్యర్థశ్చతుర్థ్యాస్తు పంచమ్యాః శేష ఉరితః॥
 స్వమూల విస్తృతేర్భాగ స్తుతీయో వేదికోద్వ్యతః॥ 23
- లతాయా విస్తృతిచ్ఛ్రద్ధే యుక్త్యా స్యాజ్జలవర్తనః॥
 వేదికోగ్రే విధాతవ్యం శీర్షం సార్థాదశ విస్తృతమ్॥ 24
- మంజర్యాః స్తంభ సీమానం క్షిభయే న్ముష్టిమానతః॥
 వేద్యాం భాగస్తు శాలాయాం నిష్క్రమో మూలకోణతః॥ 25
- ప్రానై ర్విచిత్రరూపైః స్యాత్ సింహార్జైశ్చ భూషితః॥
 పంచవ్యా సేన సూత్రేణ రేఖామన్య నమానబోత్॥ 26
- ఏ తద్విమానం లలితం దేవ దేవస్య కారయేత్॥

తా॥ ఘంటయొక్క కొప్పు 5 భాగముల విస్తారముతో రచించవలెను. కుముదము, వేదీబంధము, ఘంటయొక్క చివర, మస్తకము యొక్క పై భాగము, ఇవి యన్నియును ఒక్క సూత్రముతో నుండవలెను. 5 అంతస్తులును ఇటులే సమసూత్రముతో నుండవలెను. విస్తారములో సగము హస్తముల పంఖ్యతో మొదటి అంతస్తుగ ప్రవేశములను కలిగించవలెను రెండవ అంతస్తున 2½ అంగులములను చేయవలెను. మూడవ అంతస్తున యీరెండు అంతస్తుల ననుసరించిన సూత్రము ప్రకారము రచించవలెను. 1½ యును, అయిదవ అంతస్తునను సూత్రప్రకారము రచించవలెను. వేదిక యొక్క పైభాగమున దాని మొదలు విస్తారములో 3 వంతు కలిగియుండవలెను. భద్రమున శిఖరము యొక్క విస్తారమును జలమార్గమును ఆలోచనతో చేయవలెను. వేదికపైన శిఖరము - 1½ భాగము విస్తారములుండవలెను. మంజరి యొక్క స్తంభప్రదేశమున 3 అంగులములు ఏటవాలుగా తగ్గించవలెను. వేదియందు శాలయొక్క నిర్గమము మూలకోణమునుండి 1 భాగము చేయవలెను. విచిత్రరూపములచేతను సింహకర్ణములచేతను ఆ యా స్థలములను అలంకారముగ రచించవలెను. విస్తారమునకు 5 రెట్లుగల సూత్రముతో రేఖను రచించవలెను. ఇట్లు చక్కగా రచింపబడిన విమానమును దేవ దేవునకు వినియోగించవలెను. “విమానః సర్వతో భద్రో గజపృష్టోఽథ పద్మకః పృషభో ముక్తికోణశ్చ

నలినే ద్రావిడ స్తథా (6) ఇత్తేత్తేఽష్టా సముద్దిష్టాః ప్రాసాదా స్త్రి పుర
ద్రుహః" (సమరాంగణ 58 అధ్యాయము)

(అనుబంధము 25 నుండి 30 వఱకు గల పటములు చూడుడు)

13. సర్వతో భద్రము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ సంస్థానం సర్వతో భద్ర స్వేదానీ మభిధీయతే॥ 27
- జతరం బాహ్య సీమాచ తథా భిత్త్యంధకారికా।
జంఘాత్సేధశ్చ కర్ణైచ యథా మేరో స్తథా భవేత్॥ 28
- తదైవ భద్ర విస్తారః షడ్భాగేన సమంతతః।
దధికేచ ద్విభాగేస్తః కోణసంజ్ఞేచ పార్శ్వయోః॥ 29
- ముష్టిప్రమాణ విస్తారం కర్తవ్యము దకాంతరమ్।
విస్తారాద్ ద్విగుణః స్కంధస్మోచ్చాయో భాగవింశతిః॥ 30
- పంచభాగ సముత్సేధా జంఘాకార్యా సదా బుధైః।
మేఖలాంతర పత్రుచ సార్థభాగ సముచ్చితమ్॥ 31
- శృంగం భాగత్రయోత్సేధం సగ్రీవా మలసారకమ్।
మూలశృంగస్య గర్భేణ న్యస్యేదు పరిభూమికామ్॥ 32
- ద్వితీయ భూమి విస్తారం దశథా ప్రవిభాజయేత్।
చైవభాగో శృంగవిస్తారో విధేయః పార్శ్వయోర్ద్వయోః॥ 33
- సగ్రీవా మలసారస్య తైః శృంగస్యాదయ స్థితిః।
తస్య శృంగస్య గర్భేణ కర్తవ్యో పరిభూమికా॥ 34
- తస్యా భూమేస్తు విస్తారం దశథాభాజయేత్పునః।
యః శేషః శిఖరాయామో తద్ద్వితీయే వినిర్దిశేత్॥ 35
- విభజేద్ వర్తమానం వా రుచకం వాస్తు శోభనమ్।
కర్ణాంతరే భద్ర మధ్యే వలభీం తత్ర కారయేత్॥ 36
- భూమికా శిఖరేణోర్ద్వం నవభూమిం విభేదయేత్।
వేదికా మధ్య సూత్రస్య కర్ణతోర్ద్వ భువ స్తథా॥ 37

భూమికోర్కె భువనైవ విస్తారం దశధా భజేత్|

మూలసీమాను సారేణ స్యాచ్ఛేదావధి సంహృతిః|| 38

గ్రీవా మూలార్థ భాగేన భాగేనా మలసారకమ్|

చంద్రికా చార్థభాగేన కలశో భవేత్|| 39

సర్వతో భద్రప్రాసాదము యొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. గర్భము, గోడ, అంధకారిక, వెలుపలి ప్రదేశము, జంఘయెత్తు, కర్ణముల యెత్తు, ఇవి యన్నియును మేరు ప్రాసాదవలెనే చేయవలెను. భద్రము యొక్క విస్తారమును 6 భాగములు చేయవలెను. రథికలు 2 భాగముల చొప్పున మూలలయందును ప్రక్కలను రచించవలెను. అన్నిటికిని జల మార్గములు 3 అంగులములు చేయవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా స్కంధము యొక్క యెత్తును చేయవలెను. దానిని 20 భాగములుచేసి జంఘ 5 భాగములును, మేఖల, అంతరపత్రము $1\frac{1}{2}$ భాగమును, శిఖరము 3 భాగముల యెత్తును. అందు గ్రీవ, ఆమలసారకము, కలిగియుండవలెను. ప్రధానశిఖరము యొక్క గర్భముతో కలిపి రెండవ అంతస్తును రచించవలెను. రెండవ అంతస్తు విస్తారమును 10 భాగములుచేసి శృంగము యొక్క విస్తారము 2-2 భాగములు ప్రక్కలను, గ్రీవ, ఆమలసారము, కలిసి శిఖరముయొక్క కొలతయుండవలెను. మరల ఆ శిఖరము యొక్క గర్భమును కలుపుకొని దానిపై అంతస్తును రచించవలెను. మూడవ అంతస్తు యొక్క విస్తారమును 10 భాగములుచేసి లోగడ రెండవ అంతస్తున చేసినట్లే చేయవలెను. దానిపైన వర్ణమాన పద్ధతిగా నైనను, లేక రుచక పద్ధతిగా నైనను అండముగా నుండునట్లు రచించవలెను. కర్ణముల నందునను, భద్రము యొక్క నడుమను వలభిన రచించవలెను. ఒక అంతస్తుయొక్క శిఖరముపైన మఱియొక అంతస్తును విభజించవలెను. వేదిక మధ్య సూత్రమునకును కర్ణములనుండి పై అంతస్తునకును సమానము చేయవలెను. అంతస్తు యొక్క పై ప్రదేశమున మరియొక అంతస్తునకు విస్తారమును 10 భాగములు చేసి మొదటి అంతస్తున యెటులో అటులే అన్నిటికిని రచించవలెను. గ్రీవ $\frac{1}{2}$ భాగమును, ఆమలసారకమును 1 భాగమును చంద్రిక $\frac{1}{2}$ భాగమును, కలశము 1 భాగమును చేయవలెను. దీనిని సర్వతో భద్రమందురు.

14. గజప్రాసాదము, పద్మప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ గజస్య సంస్థాన మథ ప్రాసాదస్యాభి ధీయతే।
 చతుః పష్టిపదం వాస్తు ప్రాసాదస్య విభాజయేత్॥ 40
- తతః సీమార్థ సూత్రేణ పృష్ఠతో వృత్తమా లిఖేత్।
 పంచభాగమితా జంఘా మేఖలా సార్థభాగీశీ॥ 41
- అగ్రతః సూరసేనః స్యాత్ పృష్ఠతః కుంజరాకృతిః।
 సీమానమష్టధా కృత్వా విభజేన్నందనే యథా॥ 42
- ద్వౌద్వౌచ కర్ణయోర్భాగౌ భద్రదేమ చతురో విదుః।
 విస్తారార్థేన జంఘా స్యాద్ రథికాయాః పృథక్ పృథక్॥ 43
- భాగత్రయోచ్చితం శృంగం కర్ణదేశే విధీయతే।
 సప్తభాగ సముత్సేధా వలభి మధ్య సంశ్రితా॥ 44
- సమంతాద్ భద్ర సంస్థానా రేఖా గ్రీవాండకాదిభిః।
 సింహకర్ణైశ్చభద్రదేమ ప్రాసాదో గజ ఉచ్యతే॥ 45
- వృత్తసాధ్య విహీనేన కర్ణవ్యూహ స్వస్తికే యథా।
 సర్వం పద్మవత్ తస్యస్యూహ పద్మవత్త నిభాః సమాః॥ 46
- విస్తారోఽప్యథ జంఘాచ లతిని స్వస్తికే యథా।
 ఉదకాంతర కం కుర్యాత్ శ్రీవత్సే నందనే యథా॥ 47

తా॥ గజ ప్రాసాదమునకు 8-8 భాగములు నలుచదరముగాచేసి తరువాత విస్తారములో సగముగల సూత్రముచేత వెనుకవైపున గుండ్రముగా గీయవలెను. జంఘ 5 భాగములు, మేఖల 1 1/2 భాగము, ముందువైపున సూరసేన పద్మతియును, వెనుకవైపున వినుగు యొక్క ఆకారమును చేయవలెను చతురశ్ర ప్రదేశమును 8 భాగములుచేసి నందనమువలె కర్ణములు 2-2 భాగములును, భద్రము 4 భాగములును, చేయవలెను. విస్తారములో సగము జంఘయును, రథికలు కర్ణమునందు 3 భాగముల యెత్తును, వలభిమధ్య 7 భాగముల యెత్తును, అంతటను భద్రములు రేఖగ్రీవ, అండకములు, భద్రముల యందు సింహకర్ణములును, కలది గజ ప్రాసాద మగును. మతియు స్వస్తిక ప్రాసాదము చేసినట్లు కొలతలతో

గుండ్రముగా అన్నియును కర్ణములను రచించి పద్మపత్రములవలె సుందరముగా రచించినచో పద్మప్రాసాదమగును. విస్తారమును జంఘయును, లతిన ప్రాసాదములలోని స్వస్తికమువలెనే రచించవలెను. శ్రీవత్సము సందును సందనముసందును రచించినట్లు జలమార్గములను రచించవలెను. (ఇందు గల పృష్ఠప్రాసాచాంతమునను, పద్మప్రాసాదారంభమునను కొంత శిథిలమైనట్లు దోచుచున్నది)

15. వృషభప్రాసాదము

సమరాంగణ 59 వ అధ్యాయము .

- శ్లో॥ బ్రూమోఽథ వృషభంస స్యాత్ పూర్వోక్తైః రూపకర్మభిః॥
చతుర్భద్రశ్చ తుర్ద్వారో విమానో వృషభాకృతిః॥ 48
- తే పృద్ధిస్త్రుత్రమాణాశ్చ సీమశిఖరోదయైః॥
కర్ణవేది కపోతావీ జంఘాగ్ర మస్తకేనచ॥ 49
- సార్వద్విభాగ విస్తారౌ రథకౌవామదక్షిణౌ॥
కార్యౌ భద్రం చతుర్భాగం భాగార్థం సలిలాంతరమ్॥ 50
- స్తంభధ్వయం భవేత్తస్య సర్వభూమ్యంతరేషు చ॥
ఏకః స్తంభో విమానే స్యాద్ ద్వౌస్తంబౌ వృషభే పునః॥ 51
- విష భేదః సమాఖ్యాతో విమానస్య వృషభస్య చ॥

తా॥ వృషభప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము అన్నియు చేసి 4 భద్రములును, 4 ద్వారములును, వృషభమువలె విమానమును రచించవలెను. లోగడచెప్పిన నానికంటె శీమ శిఖరము ఇవి యెత్తుగా గుండవలెను. కర్ణము, వేదిక, కపోతముల వరుస జంఘ, శుకనాస శిఖరము, వాని ననుసరించి చేయవలెను రథములు ఇరువైపుల $2\frac{1}{2}$ భాగముల విస్తారముతోను, మధ్యభద్రము 4 భాగములును, జలమార్గములు $\frac{1}{2}$ భాగము చొప్పునను, ఇట్లు 10 భాగములతో రచించవలెను. భద్రమునకు 2-2 స్తంభముల చొప్పున అన్ని అంతస్తుల యందును రచించవలెను. విమానప్రాసాదమునకు 1-1 స్తంభమును,

వృషభప్రాసాదమునకు 2-2 స్తంభములును, ఇంతే భేదము అని తెలియ వలెను.

16. ము క్త కోణ ము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ముక్తకోణ మథబ్రూమ స్తంభాగైరప్తభి ర్భజేత్॥ 52

మూలకర్ణాపుభౌ భాగౌ భవతో వామదక్షిణౌ।

మధ్య శృంగం చతుర్భాగం ప్రమాణం జఠరస్య చ॥ 53

కర్ణశృంగాంతయోర్మధ్యే కుర్వీత సవితాంతరమ్।

రథకో పార్శ్వయోః పూర్ణౌ భద్రదేశే జలాంతరమ్॥ 54

విస్తారోత్సేధ జంఘాశ్చ సగ్రీవామల సారకః।

లతినామివ కర్తవ్యః ప్రమాణే సమంతతః॥ 55

తా॥ ముక్తకోణ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 8 భాగములుచేసి ప్రధాన కర్ణములు 2-2 భాగములును, మధ్య శృంగము 4 భాగములును చేయవలెను. గర్భము 4 భాగములును చుట్టూ గోడ 2 భాగములును చేయవలెను. పై జెప్పిన కర్ణములు శిఖరము వీనియొక్క నడుమ జలమార్గమును రచించవలెను. రథము యొక్క ప్రక్కలను, భద్రమునను జలమార్గమును కల్పించవలెను. విస్తారము, ఎత్తు, జంఘ, గ్రీవ, అమల సారకము, ఇవి యన్నియును లతినమునందు జెప్పబడిన కొలతతో చేయవలెను.

17. స లి న ప్రా సా ద ము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ స వినంతస్య ప్రమాణం లక్షణాన్వితమ్।

తస్మిన్స్త భాగతః స్యాచ్చ దేవగర్భః సుదాలయః॥ 56

బిత్తి విస్తృతిరాయామో ముక్తకోణే యథా తథా।

మధ్య దేశేతు యస్త్రింగం భద్రం కర్ణాంతరేచయేత్॥ 57

ముక్తకోణే యథాతచ్చ భేదః కర్మవిభేదనాత్।

చతుర్రశే స్మృతో మధ్యే కర్ణ శృంగే విచక్షణైః॥ 58

తా॥ నలిన ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును, గర్భమును, గోడయును, మొదలైనవి అన్నియును ముక్తకోణమువలెనే చేయవలెను. కర్ణము, భద్రము, శిఖరము, ఇవి యన్నియును కొలతలో సమానమేకాని. నలినమునకు 8 కోణములుగాను, ముక్తకోణమునకు నలుచదరముగాను రచించవలెను.

18. మణిక ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ మణికంతస్య శాలిందే సముద్గతాః
అలిందకార్థ సీమాయాం సర్వతః స్యాచ్చతుష్కరా॥ 59

శ్రేయః పుష్టి సుఖార్థేఽయం మణికోఽత్ర విమానవత్।
దశధాక్షేత్ర సీమ్నాః స్యాత్ విభాగః సర్వతో దిశమ్॥ 60

రథకో కర్ణికార్థంచ జలవర్త్యాథ భద్రకమ్।
మూలగర్భ స్తథో త్సేథో ఘంటా స్తంభాంత విస్తృతా॥ 61

భూమి జంఘా సముత్సేధః కపోతా ద్వార నిర్గమః।
సింహకర్ణా విమానాని స్తంభ చిత్రాదికా స్తథా॥ 62

తేరణాన్యథనూల్యాని తస్యాలంకరణానిచ।
నీలోత్పలదలాకారా మంజర్యః సర్వశోభనాః॥ 63

విమాన మపరం హ్యేతత్ యోనిరేక స్తయోర్ద్వయోః।
కేవలం భద్ర భేదేన మణికో ద్రావిడోఽప్యయమ్॥ 64

తా॥ మణిక ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. అలిందముతోగూడిన శాలయును, అలిందములో సగము ప్రదేశమున 4 స్తంభములను అంతటను రచించవలెను. ఈ మణిక ప్రాసాదము విమాన ప్రాసాదమువలెనే 10-10 భాగములతో నలుదిశలును, రథములును, తదికలు అందులో సగము గను, జలమార్గములును, భద్రములును, ప్రధానగర్భమును, ఎత్తును, ఘంటా స్తంభాంతము వఱకు విస్తారముగను, అంతస్తు జంఘ యెత్తును, కపోతమునుండి ద్వారము యొక్క నిర్గమమును, సింహకర్ణములును,

విమానములును, స్తంభముల యందలి చిత్రములును, తోరణములును, మాలలును, వాని వాని యొక్క అలంకారములును, నల్లకలువరేకులవలె మంజరులు అన్ని విధములైన ప్రకాశములతో నుండవలెను. మణికమును విమానమును ఒక్కటే కొలతతో రచించవలెను. అయితే మణికమునకు భద్రములు ద్రావిడ పద్ధతితో చాల అందముగా నుండును. ఈ 8 శివ ప్రాసాదములు.

19. గరుడ ప్రాసాదము మొదలగు 8 విష్ణుప్రాసాదములు

సమరాంగణ 59 వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ప్రాసాద మథ వక్ష్యామో గరుడం సర్వసుందరమ్।
దశధాక్షేత్ర విస్తారం తస్య పూర్వం విభాజయేత్॥ 65

ద్వైభాగో రధికాః కార్యా మూలకర్ణాద్ వినిస్సృతాః।
భద్రం షడ్భాగ విస్తారం పక్షివంశాది భేదితమ్॥ 66

అలింద నిర్గమః కార్యః సీమార్దేన చతుర్దిశమ్।
మూలసీమాతు కర్తవ్యా సలిలాంతర వర్జితా॥ 67

స్యా న్మూలసీమ విస్తారాత్ స్కంధః స్యాద్ ద్విగుభోచ్ఛ్రితిః।
ప్రాసాదస్య సముచ్చాయాత్ త్రిభాగేన సమేఖలామ్॥ 68

జంఘామంతర పత్రేణ కుంభయుక్తం కుర్వంత్యసా।
హిరకం వేదిబంధంచ భాగత్రయ సముచ్చితమ్॥ 69

అలిందానాం సముత్సేధం శిఖరార్ధే నకారయేత్।
షడ్భాగం స్కంధ విస్తారం విదధీత చివక్షణః॥ 70

గ్రీవార్థ భాగముత్సేధాత్ భాగమా మలసారకమ్।
కుముదంచార్థ భాగేన కుంభః స్యాదేక భాగికః॥ 71

తా॥ గరుడ ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రదేశమును 10 భాగములుచేసి ప్రధాన కర్ణమునుండి రధికలు 2 భాగములును నిర్గమములును చేయవలెను భద్రముయొక్క విస్తారము 6 భాగములును అందు పక్షము, వంశము అను భేదములును, అలిందము యొక్క నిర్గ

మము విస్తారములో సగము నేలువైపుల కల్పించవలెను. నేలువైపుల ప్రస్తరముపైన సీమను రచించవలెను. జలమార్గము అక్కరలేదు. ముఖ్య ప్రదేశము యొక్క విస్తారమునకు రెట్టింపుగా స్కంధము యొక్క యెత్తును చేయవలెను. ప్రాసాదము యొక్క యెత్తునుండి 3వ భాగము మేఖలములను రచించవలెను. జంఘయందు అంతరపత్రము, కుంభము, హీరము చేయవలెను. అయితే హీరమును వేదిబంధమును 3 భాగములు చేయవలెను. అలిందముల యెత్తు శిఖరము యెత్తులో సగముండవలెను. స్కంధము యొక్క విస్తారము 6 భాగములుండవలెను. గ్రీవ $\frac{1}{3}$ భాగమును, ఆమలసారకము 1 భాగము, కుముదము $\frac{1}{3}$ భాగము, కుంభము, 1 భాగము చేయవలెను. దీనిని గరుడమందుట. 'గరుడో వర్ధమానశ్చ శంఖావరోఽథ పుష్పకః' (7) గృహరాత్ స్వస్తి తైత్తిర్యక రుచకః పుణ్య వర్ధనః కార్యా జనార్దనస్యాజ్ఞా ప్రాసాదాః పురభూషణాః (8) సం.రా 58 అ)

20. వర్ధమాన ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అధోఽప్యతే వర్ధమానో దశధాతం విభాజయేత్॥

పాటేనాంశ ద్వయం కుర్యాత్ పార్శ్వయోః కర్ణ విస్తృతిమ్॥ 72

సపాద పద విస్తారౌ రథికౌవామదక్షిణౌ॥

చతుర్భాగోన్మితం భద్రం విస్తారేణ ప్రకీర్తితమ్॥ 73

విస్తారాద్ ద్విగుణోఽచ్చాయం స్కంధం యావత్ ప్రకల్పయేత్॥

ఖురకస్యాథ జంఘాయా మంజరి స్కంధకోపరి॥ 74

గ్రీవామలసారకాదేః ప్రమాణం గరుడే యథా॥

తా॥ వర్ధమాన ప్రాసాద అక్షణమును 'చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి అందు కర్ణము $1\frac{3}{4}$ భాగములును, రథికలు $1\frac{1}{4}$ భాగము విస్తారమును, మధ్య భద్రము 4 భాగములును చేయవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా స్కంధము ఎత్తును చేయవలెను. పీఠము, జంఘ, మంజరి స్కంధముపైన గ్రీవ, ఆపైన మస్తకము ఇవి యన్నియును గరుడ ప్రాసాదమున జేసినటులే చేయవలెను.

21. శంఖావర్తప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ద్వావింశతి కరాయామః శంఖావర్తౌఽథకథ్యతే॥ 75

మూలసీమా వృత్తనాహ స్తస్య స్యాత్ పద్మకే యథా।
భిత్తి గర్భస్య విస్తారః పాదే నాద్దేనచ క్రమాత్॥ 76

అలింద మగ్రతః కుర్యాత్ సింహకర్ణ విభూషితమ్।
ఉత్సేధత్యంశతో జంఘా వేదీ తత్ర విభాగతః॥ 77

ఆ స్కంధం వేదికా బంధాద్ విస్తృతేర్ద్విగుణోఽచ్ఛితిః।
మేఖలాంతర పత్రంచ జంఘా మధ్యే విధీయతే॥ 78

భ్రామయేత్కర్ణ సూత్రేణ బహిర్వృత్తం సమంతతః।
కర్ణ దిక్పాలయోర్మధ్యం పృత్త సూత్రేణ వర్తయేత్ 79

అవశిష్టం తలచ్ఛందం స్వస్తికస్యేవ కారయేత్।
గ్రీవా మలసారంచ కలశం వారి నిర్గమమ్॥ 80

కుర్వీత స్వస్తికస్యేవ విస్తారోత్సేధ మానతః।
మూలసీమానుసారేణ ఛేదే సంవరణం భవేత్॥ 81

తద్రూఽమేవ లతినం వర్తయే ద్వలనాకృతిమ్॥

తా॥ శంఖావర్తప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. ప్రస్తరముపైన వృత్తముయొక్క చుట్టుకొలత పద్మప్రాసాదమువలెనే చేయవలెను. విస్తారమును 4 భాగములుచేసి అందులో సగము మధ్య గర్భమును చుట్టూ ఒక భాగము గోడయును చేయవలెను ముందు అలిందమును సింహకర్ణములతో రచించవలెను. ఎత్తులో 3వ వంతు జంఘయును, జంఘయందు భాగముల ప్రకారము వేదికను రచించవలెను. వేదీబంధమునుండి స్కంధమువఱకు యెత్తు విస్తారమునకు రెట్టింపుగా నుండవలెను. జంఘలో మేఖల అంతరపత్రములను రచించవలెను. కర్ణసూత్రముతో వెలుపలి అంచువఱకు గుండ్రముగా గీయవలెను. మత్యయు నాలుగు మూలలను వృత్తరేఖలను అందులో 3వ వంతుగా గీయవలెను. మిగిలిన దానిని

స్వస్తిక ప్రాసాదమువలె అంతస్తు భాగములను చేయవలెను. గ్రీవ, మస్తకము, కలశము, జలమార్గము, అన్నియును స్వస్తికమున జేసినట్లే విస్తారము, ఎత్తు, మొదలైనవి చేయవలెను. మొదటి అంతస్తు ననుసరించి సంవరణమును చేయవలెను. లతినమునందు జేసినట్లే గుండ్రని యాకారములో అన్ని రూపములను రచించవలెను దీనిని శంఖావర్తమందురు.

22. పుష్పకప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ పుష్పకం సస్యాత్ విమాన సదృశాకృతిః॥ 82

తావత్ ప్రమాణ స్తద్ వృద్ధిః పంచభూశ్చతురశ్రకః।

విమానే యన్మానయుక్త మంజర్యా యచ్చ లక్షణమ్॥ 83

తత్కార్య ముత్ర మంజర్యా నతు కార్యం జలాంతరమ్॥

తా॥ పుష్పక ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విమాన ప్రాసాదమునకు జేసిన కొలతలు లక్షణములు చేయవలెను. అయితే 5 అంతస్తులును సలుచదరమును కలిగియుండవలెను. మంజరి మాత్రము విమాన ప్రాసాదమున జేసినట్లే చేయవలెను. జలమార్గములను కల్పించ నవసరము లేదు. ఇది పుష్పకప్రాసాదము.

23. గృహరాజ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ గృహరాజ మథ బ్రూమః సస్యాత్ కైలాస సన్నిభః॥ 84

విటంక నిర్గమాధార నిరూపైః సర్వతోవృతః।

వలభ్యా భూషితో మధ్యే గవాక్షి ద్వారసంయుతః॥ 85

కపాత స్తంభ పర్యంతః శాలభంజీ విరాజితః।

వేదికా ఖండబాలాద్యం కవాటైః పరితో భవేత్॥ 86

కుర్వీత మల్లకచ్ఛాద్యైః సింహకర్ణైశ్చ భూషితః।

అలింద భేదతః ప్రాహు ర్గృహరాజ మిదం ఋధాః॥ 87

కైలాసస్యైవ సంస్థానం స్యాదస్యోర్ధ్వ మధోఽపిః॥

తా॥ గృహరాజ ప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. కైలాస ప్రాసాదముతో సమానముగా నుండి శృంగనిర్గమమును, అధిష్ఠాన నిర్గమమును, మధ్య వలభియును, గవాక్షులును, ద్వారములును, కలిగి కపోత స్తంభముల వరకు సాలభంజికలును, వేదిక, జాలికములు, కవాటములచేత కప్పబడినవిగాను, మల్లచ్చాద్భమును, సంహారద్భములతో అలంకారములును, అలిందములయొక్క భేదములును, కల్లియుండెనేని దీనిని గృహరాజమందురు. దీని యెత్తును విస్తారమును అన్నియును కైలాస ప్రాసాదమున జేసినట్లే చేయవలెను.

24. స్వ స్తికప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ స్వస్తికం తస్య పూర్వ వన్మానలక్షణమ్॥ 88

తేనై వలతినం సర్వం కుర్వీతైనం విచక్షణః॥

యథా మూలే విభక్తాః స్ఫుర్గతిన స్వస్తికాదయః॥ 89

తథైషాం స్కంధ భక్తానాం మధ్యే రేఖాం ప్రకల్పయేత్॥

ప్రాసాదః స్వస్తికానాం స్యా దేవం లక్షణాన్వితః॥ 90

శుకనాసార దయః స్వస్య కర్తవ్యః సమభాగికః॥

స్కంధం యావత్స ముత్సేదో విస్తారాద్ ద్విగుణో భవేత్॥ 91

తత్త్రి భాగోఽచ్చితా జంఘా మేఖలా చార్దభాగికీ॥

మధ్యశాలా ద్విభాగాశ్చ మూలసూత్ర విభాగతః॥ 92

కర్ణా ద్విభాగికాన్వైవం జలమార్గస్తు పాదకః॥

అష్టా శాలా భవంత్యస్మిన్ కర్ణాశ్చాష్టా సమంతతః॥ 93

ప్రాగ్గీవం బాహ్యతః కుర్యాత్ ముఖభాగే విచక్షణః॥

కలశశ్చాండక గ్రీవా తద్వదామల సారకః॥ 94

ఊర్ధ్వ ఊర్ధ్వ ప్రమాణంచ యథైవాద్య స్తథా భవేత్॥

తా॥ స్వస్తిక ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పుచున్నాడు లతినమునందు జెప్పబడిన ప్రకారమే అన్ని కౌలతలు చేయవలెను లతినమునందు జెప్పబడినట్లే విస్తారమునకు రెట్టించుగా స్కందము చేయవలెనని యిందు జెప్పబడుచున్నది. మధ్యరేఖను కల్పించవలెను. ఎత్తులో 3వ భాగము జంఘను చేయవలెను. మేఖల $\frac{1}{2}$ భాగమును, మధ్యశాల 2 భాగములును, చుట్టూ గోడ 1 భాగమును చేయవలెను. కర్ణములు 2-2 భాగములును, పూర్వపు ప్రమాణమున శాలలును, జలమార్గము 16ను, శాలలు 8యును, కర్ణములు 8యును, ముఖభాగమున ప్రాగ్గోపమును, కలశము, అండకము గ్రీవ, మస్తకము రచించవలెను. మొదటి అంతస్తున జేసినట్లే అన్ని అంతస్తుల యందును చేయవలెను.

25. రుచక ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ రుచకం బ్రూమహేతస్య విభాగో దశధా భవేత్॥ 95
- భాగద్వయ మితౌ కర్ణౌ భద్రం షడ్భాగ సమ్మితమ్।
తేషాం వినిర్గమం విద్యా ద్ధస్తమాత్రం ప్రమాణతః॥ 96
- కుర్యా దుదక మార్గాంశ్చ ప్రాసాదే రుచకే క్వచిత్।
స్కంధా వశిష్టముత్సేధే విస్తారాద్ ద్వీగుణో భవేత్॥ 97
- వేదికాయాస్తు విస్తారః స్కంధే షడ్భాగికః స్మృతః।
తృతీయాంశేన కుర్వీత జంఘా మూర్ధ్వం ఖురో దయాత్॥ 98
- జంఘా యాశ్చ త్రిభాగేన కార్యా ఖురవరండికా।
మేఖలాంతర పత్రంచ కుర్యా దధ్యర్థ భాగికమ్॥ 99
- సార్వత్రిగుణ సూత్రేణ పూర్వా కర్కటనా భవేత్।
చతుర్గుణేన సూత్రేణ మధ్య కర్కటనా స్మృతా॥ 100
- విభజ్య దశధా స్కంధ విస్తారం తైః ప్రకల్పయేత్।
భద్రం చతుర్భిః కర్ణాంస్తు కుర్యాద్భగై త్రిభి త్రిభిః॥ 101

స్వేచ్ఛయా భూమికాః కార్యాయా వామూలార్థ భాగీకీః।

భాగేనా మలసారంచ కుముదం చార్థభాగికమ్॥

102

కుంభం భాగన కుర్వీత ప్రాసాదే రుచకే బుధః॥

సాధారణోఽయం సర్వేషాం ప్రాసాదస్తు దివౌకసామ్॥

103

తా॥ రుచక ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణములు 2 భాగములు, మధ్య భద్రము 6 భాగములు, భద్రముయొక్క నిర్గమము 1 హస్తము, జలమార్గమును కూడ కల్పించవలెను. స్కంధము వరకు యెత్తు విస్తారమునకు రెట్టింపుగా నుండవలెను. స్కంధమునందు వేదికయొక్క విస్తారము 6 భాగములు చేయవలెను. ఖురమునకు పైన ఎత్తులో 3వ వంతు జంఘను చేయవలెను. జంఘలో 3వ వంతు అధిష్ఠానమును చేయవలెను. మేఖల అంతర పత్రము $1\frac{1}{2}$ భాగము కలిగియుండవలెను. $3\frac{1}{2}$ భాగములుగల సూత్రముతో మొదటి వృత్తరేఖను రచించవలెను 4 భాగముల విస్తారముగల సూత్రముతో మధ్య వృత్తమును గీయవలెను. స్కంధము యొక్క విస్తారము 10 భాగములుచేసి భద్రము 4 భాగములను, కర్ణములు 3 భాగముల చొప్పునను రచించవలెను. అంతస్తులను ఇష్టము వచ్చినట్లుచేసికొనవచ్చును ¹ భాగము వేదికయును, అమలసారము 1 భాగము, కుముదము $\frac{1}{2}$ భాగము, కుంభము 1 భాగము చేయవలెను. ఇది సాధారణ పద్ధతి దీనిని రుచకప్రాసాద ముందురు.

26. పుణ్యవర్ధన ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ పుణ్యవర్ధనకం బ్రామః ప్రాసాదం వల్లిభం హరేః।

బ్రామయేన్ముల సీమా స్ఫుగ్గ వృత్తమాదౌ సమంతతః॥

104

తచ్ఛాలా కర్ణసంయుక్తం కర్తవ్యం సర్వతో దిశమ్।

యచ్ఛందః స్వస్తికే సస్యాద్ ద్విగుణః పుండ్రవర్ధనే॥

105

జంఘాదకాంత భద్రాణా ముచ్చాయో విస్తృతిశ్చయా।

స్వస్తికే కథితాసైవ విజ్ఞేయా పుణ్యవర్ధనే॥

106

తా॥ చతురశ్రప్రదేశమున వృత్తరేఖను గీయవలెను. స్వస్తిక ప్రాసాదమున జెప్పబడిన కొలతల ప్రకారము నాలుగు దిశలయందు శాలలును, నాలుగు మూలలయందు కర్ణములను రచించవలెను. అధిష్ఠానము, జంఘ, జలమార్గము, భద్రముల యెత్తు విస్తారము, మొదలైనవి అన్నియును స్వస్తిక ప్రాసాదమునజేసినట్లే చేయవలెను. దీనిని పుణ్యవర్తన ప్రాసాదమందురు.

27. మేరు ప్రాసాదము మొదలగు

8 బ్రహ్మ ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ ఆధాభి ధీయతే మేరు ర్దశధాతత్ర భాజయేత్ |
 సీమానంతస్య కుర్వీత శృంగం చాపి విభాగికమ్॥ 108
- శేషం విభాగికం భద్ర మాయామేన విధీయతే |
 పదస్య షోడశాంశేన కర్తవ్య ముదకాంతరమ్॥ 109
- పదైః షోడశభిర్గర్భే విధాతవ్యః పదంపదమ్ |
 భిత్తిరం ధాతికాబాహ్య భిత్తిశ్చాస్య విధీయతే॥ 110
- భాగషట్కొచ్చితా జంఘా మేఖలా చైకభాగికీ |
 శృంగంచ త్రిపదోత్సేధం శిఖరం స్యాద్దశకొచ్చితమ్॥ 111
- కర్తవ్యం వాస్తుశాస్త్రజ్ఞై స్తస్యైకా దశభూమికమ్ |
 సార్థ పంచమ విస్తారః స్కంధో గ్రీవార్థ భాగికా॥ 112
- ఉద్రాచ్చయేణ విధాతవ్యా భాగికోత్సేధ మండకమ్ |
 భాగార్థ కంచకుముదం భాగికా కలశోచ్చితైః॥ 113
- షడ్గుణో నైవ సూత్రేణ రేఖాతస్య ప్రకీర్తితా |
 మేరుం మేరుగిరి ప్రఖ్య మేవం యఃకారయేదమమ్॥ 114
- శిలాభిరిష్టకాభిర్వా సమహత్పుణ్య మాప్నుయాత్॥

తా॥ మేరు ప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి శిఖరమును చేయవలెను. మిగిలినది భద్ర

మును రచించవలెను. ఒక భాగములో పదునాఱవ వంతు జలమార్గమును చేయవలెను. గర్భము 4 భాగములును, గోడ 1 భాగమును, అంధారిక 1 భాగమును, వెలుపలి గోడ 1 భాగమును చేయవలెను. జంఘ 6 భాగములు, మేఖల 1 భాగము, శృంగము యొత్తు 3 భాగములు, శిఖరము యొత్తు 10 భాగములు, అంతస్తులు 11 చేయవలెను. స్కంధముయొక్క విస్తారము $5\frac{1}{2}$ భాగములుండవలెను. గ్రీవ $\frac{1}{2}$ భాగము, అండకము యొత్తు 1 భాగము, కుముదము $\frac{1}{2}$ భాగము, కలశము యొత్తు 1 భాగము, విస్తారమునకు 6 రెట్లుగల సూత్రముతో రేఖను రచించవలెను. దీనిని మేరు ప్రాసాదమందురు. 'మేరుమందర కైలాసా హంసాఖ్యో భద్రవివచ ఉత్తం గోమిత్రకన్తైవ తథా మాలాధరోఽష్టమః (9) ఇత్యష్టా బ్రహ్మణః ప్రోక్తాః ప్రాసాదాః పురమధ్యగాః (9) (సమరాంగణ 58 అ.).

28. మందర ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ లక్షణం మందరస్యాథ ప్రాసాదస్యాభి ధీయతే॥ 115

గర్భస్యాద్దేన నిష్క్రాంతం భద్రం కుర్వీత మందరే,
మందరం మేరు సంకాశం విన్యసేత్సర్వతో దిశమ్॥ 116

వలభీ మధ్య దేశేతు శిఖరోర్ధ్వ సముద్భృతా,
సర్వమన్యత్రమాణంతు మేరౌ రివభవే దిహ॥ 117

తా॥ మందర ప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. గర్భములో సగము నిర్గమముతో భద్రమును రచించవలెను. అన్నిదైపుల భద్రములను మేరువున రచించినట్లు రచించవలెను. దాని నడుమ వలభిని శిఖరముతో సమానముగా యొత్తున రచించవలెను. అన్ని కొలతలను మేరువున జేసినట్లే చేయవలెను.

29. కైలాస ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ కైలాస మథవక్త్యమౌదశధాతం విభాజయేత్,
భద్రం షడ్భాగ విస్తారం మధ్యదేశే వినిః సృతమ్॥ 118

కర్ణా ద్విభాగ విస్తారాః సలిలాంతర వర్ణితాః॥

గర్భస్యార్ద్రేన నిష్కాసః కార్యో భద్రస్య సర్వతః॥ 119

లతినస్య మధ్యే శిఖరార్థ సమోదయమ్॥

భిత్తి గర్భ భ్రమంతినాం జంఘా మేఖలయోరపి॥ 120

విస్తార ముదయం చాస్మిన్ విదధ్యాత్ స్కంధ శృంగయోః॥

మేరో రివాస్మిన్ ప్రాసాదే విద్యాద్గీవాం డకస్య చ॥ 121

తా॥ కైలాస ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసెను అందు కర్ణములు 2-2 భాగములును, మధ్యభద్రము 6 భాగములును చేయవలెను. కర్ణములకు జలమార్గ మక్కరలేదు. భద్రమునకు నిర్గమము అందులో సగము చేయవలెను. లతినమునందు జేసినట్లే శిఖరములో సగము యెత్తు చేయవలెను. గోడ, గర్భము, భ్రమంతిక, జంఘ, మేఖల, ఇవియన్నియును లతినమునజేసి నటులే చేయవలెను శిఖరమునకు జేసినట్లే విస్తారమునకు రెట్టింపుగా స్కంధమును రచించవలెను. గ్రీవ అండకము మొదలైనవి మేరు ప్రాసాదమున రచించినట్లే రచించవలెను. దీనిని కైలాస ప్రాసాదమందురు.

30. హంస ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ హంసమస్యస్యాద్ విభాగో రుచకే యథా॥

జలాంతరం విశేషోఽత్ర శేషం రుచకవద్భవేత్॥ 122

తా॥ హంసప్రాసాదముయొక్క కొలతలు రుచకప్రాశాదము కొలతలతో సమానముగా నుండును. ఇందు జలమార్గము మాత్ర మధికము. మిగిలిన వన్నియును రుచకమువలెనే చేయవలెను. దీనిని హంసప్రాసాదమందురు.

31. భద్ర ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ భద్రస్య లక్షణం బ్రూమో దశధాతం విభాజయేత్॥

గర్భ విస్తారమానేన స్యా దస్మిన్ భద్ర విస్తృతిః॥ 123

సార్థ ద్విభాగ విస్తార రథకా వామదక్షిణౌ।
గర్భార్థ తుల్య మాయామాత్ ప్రాగ్గీవంచే హకారయేత్॥ 124

ప్రాగ్గీవస్య సముత్సేధం శిఖరార్థే నకారయేత్।
వలభీం మధ్యదేశేఽస్య సింహకర్ణ సమన్వితామ్॥ 125

లతాజాల గవాక్షద్వైశ్చ తుష్కాభిశ్చతుర్దిశమ్।
భద్రో భవతిశేషంతు స్యాద్రత రుచకే యథా॥ 126

తా॥ భద్రప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు విస్తారమును
10 భాగములుచేసి గర్భముతో సమానముగా భద్రమును రచించవలెను.
2 $\frac{1}{2}$ భాగముల చొప్పున కుడి యెడమలను రెండు రథములను కల్పించ
వలెను. నడుమ భద్రమును ప్రాగ్గీవమును రచించవలెను అ ప్రాగ్గీవము
యెత్తు శిఖరములో సగముండవలెను. మధ్య వలభిని సింహకర్ణములతో
రచించవలెను. శిఖరములు, కిచికిలు, మొదలైన వానితో నలువైపుల భద్ర
ములను రచించవలెను. మిగిలిన పనులన్నియును రుచకముతో సమాన
ముగా నుండవలెను.

32. తుంగప్రాసాద లక్షణము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అథ తుంగం ప్రవక్ష్యామోద్వితీయోహ్యేష మందరః।
భూషయే త్సింహకర్ణైస్తం లతా మూర్ధ్వంచ కారయేత్॥ 127

భూమి భూమి సముత్సేధః స్తంభ చిత్రాదికం తథా।
మేతోరీవాత్ర మధ్యేతు మంజర్యః సర్వతో దిశమ్॥ 128

తా॥ తుంగప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. మందర
ప్రాసాదమును సింహకర్ణములతో నలంకారముగాజేసి పైన శిఖరమును
రచించవలెను. అంతస్తు అంతస్తు యొక్క యెత్తును స్తంభముల యుండలి
చిత్రములును, అన్ని దిశలయందు మంజరులును, నడుమ శిఖరము
మేరువువలెను రచించవలెను.

33. మి శ్ర క ప్రా సా ద ము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ మిశ్రకం సస్యాన్మాన సంస్థాన లక్షణైః॥

భౌమ్యో విమానవన్మధ్యే శృంగం కైలాసవద్భవేత్॥ 129

తా॥ మిశ్రకప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. అన్ని అంతస్తులును విమాన ప్రాసాదమువలెను మధ్య శిఖరమును మాత్రము కైలాస ప్రాసాదమువలెను రచించిరేని మిశ్రక ప్రాసాదమగును.

34. మాలాధరము-గవయము మొదలు

5 సూర్య ప్రా సా ద ము లు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అథమాలా మూకారంతు వం కృత్వా గవాక్షై రుపశోభయేత్॥

యత్కించిన్మాన మధ్యంతు తదాద్యస్యేవ కల్పయేత్॥ 130

తా॥ (ఇచట మాలాధరము యొక్కయు, గవయ ప్రాసాదము యొక్కయు లక్షణములు మూలమున సమగ్రముగా లభించలేదు)

గవయము మొదలు సూర్యప్రాసాదములు “గవయశ్చిత్రకూటశ్చ కిరణః సర్వసుందరః (10) శ్రీమత్సః పద్మనాభశ్చ వైరాజో వృత్త ఏవచ ఏతే కార్యా రవేరక్షా ప్రాసాదాః శుభలక్షణాః॥ (11) (సమరాం. 58 అ.)

35. చిత్రకూటప్రాసాద లక్షణము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ చిత్రకూట మథబ్రూమో దశధాతం విభాజయేత్॥

ప్రాక్కివ నిర్గమం తస్య గర్భమానేన తారయేత్॥ 131

సార్వద్వయాదో విస్తారం స్తత్కర్తాన్ వామదక్షిణాన్॥

ఉత్పేధస్య త్రిభాగేన జంఘేత్సేధం ప్రకల్పయేత్॥ 132

జంఘాత్సేధ త్రిభాగేన విన్యసేత్ ఖురపిండికామ్ |

కపాతాంతర పత్రంచ తత్రస్యాదర్థ భాగికమ్ ||

133

శిఖరోత్సేధ మానం యత్ తత్ త్రయోదశభిః పద్దైః |

తత్రభూమాస్తదుత్సేధం కల్పయేదను సారతః ||

134

స్యాత్ స్తంభతో భిత్తిః కుర్యా న్ముక్తాశ్చ వాగికర్మణా |

కూటచ్ఛేదేన తత్కర్మ విన్యసేత్ సర్వతో దిశమ్ ||

135

భక్తమంతర పత్రేణ తలచ్ఛండం తదూర్ధ్వతః |

ద్వేద్వే కూటే తతో న్యసేత్ వామదక్షిణ కర్ణయోః ||

136

శాలా మధ్యేతు చత్వారి (నామే) కూటాని సర్వతః |

భూమికాః సింహకర్ణాశ్చ కపాట ద్వార ఘట్టనాః ||

137

శిఖరాణాం సముత్సేధో యథైవాద్యే తథా భవేత్ ||

తా॥ చిత్రకూట ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును

10 భాగములుచేసి గర్భముతో సమానముగా ప్రాక్గీర్వామును కల్పించవలెను. కర్ణములు 2½ భాగముల చొప్పున రెండువైపుల రచించవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తున్న ఎత్తులో 3వ వంతు జంఘను చేయవలెను. జంఘ యెత్తులో 3వ భాగము అధిష్ఠానమును చేయవలెను. కపాతమును అంతరపత్రమును ½ భాగము చేయవలెను. శిఖరము యొక్క యెత్తు 13 భాగములుచేసి దానిని యెన్ని అంతస్తులు చేయదలచితే అన్ని అంతస్తులకు భాగములను నిర్ణయించవలెను. స్తంభమునుండి గోడను అన్నివైపుల చక్కని పనులును చేసి కూటములను అంతరపత్రముతో అంతస్తుల విభాగములును, చేయుచు 2-2 కూటములను కుడి యెడమల నుండు కర్ణముల యందు రచించవలెను. మధ్యశాలలు నలువైపులను రచించుచు ఆ శాలలకు గూడ శృంగములను, అన్ని అంతస్తుల యందు సింహకర్ణములను ద్వారములును, తలుపులును రచించవలెను. శిఖరముల యెత్తు మొదట యెట్లు రచించిరో తరువాత కూడ అటులే రచించవలెను. దీనిని చిత్రకూట ప్రాసాదమందురు.

36. కిరణప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ కిరణః కథ్యతే సస్యాత్ పద్మతుల్య ప్రమాణతః॥ 138

ద్వాత్రింశ ద్విస్తరాత్ స్మిన్ విదధ్యాత్ పోడశాధవా।

శాలా సుభేదః కర్ణైస్యా చ్ఛేషం మాలాధరో యథా॥ 139

తా॥ కిరణప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును పద్మప్రాసాదమునకు జేసిసట్లుచేసి దానిని 32 భాగములుగాని లేక 16 భాగములుగానిచేసి మధ్యశాలయును, దాని కిరువైపుల రథము లను తల్పించి యిట్లు నలువైపుల రచించి మిగిలిన పనులన్నియును మాలాధరప్రాసాదముపైతె చేయవలెను. దీనిని కిరణప్రాసాదమని చెప్పుదురు.

37. సర్వాంగసుందర ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ సర్వాంగసుందరం బ్రూమః కర్మభేదైవనే కథా।
నానా శిల్పలతాధారం ప్రాసాదైర్బహు భిర్యుతమ్। 140

తలచ్చంద తులాన్యాస లియుక్తం బహులక్షణమ్।
నానాచిత్ర కలాయుక్తం ప్రాసాదే సర్వసుందరే॥ 141

తేరణైః సింహకర్ణైశ్చ సంయుక్తం పరికర్మభిః।
ప్రమాణ మిహ యత్కించిత్ సర్వం విద్యాత్ తదాద్యవత్॥ 142

తా॥ సర్వాంగసుందర ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు అనేక విధములైన శిల్పములతో గూడిన శిఖరములును, అనేక ప్రాసాదములును, అంతస్తులును వాని వాని కర్మభేదములను, చిత్రశిల్పములును, కల్పితోరణములచేతను, సింహకర్ణములచేతను ప్రకాశించుచు సర్వాంగసుందర ప్రాసాదమని యెన్నదగిన ఈ ప్రాసాదమునకు కొంతలు అన్నియును కిరణ ప్రాసాదముతో సమానముగ నుండును.

38. శ్రీ వత్స ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ శ్రీవత్స మథవత్సామో దశధాతం విభాజయేత్ |
భాగత్రయేణ కుర్వీత శాలాం తత్ర విచక్షిణః॥ 143

సార్థభాగ ప్రవిస్తారౌ రథకౌ వామదక్షిణౌ |
మూలకర్ణా భవం త్యత్ర భాగద్వితయ విస్తృతాః॥ 144

ప్రాసాద హస్త మాత్రాభిః ప్రత్యేకం భద్ర నిర్గమః |
ద్వ్యంగులం త్ర్యంగులం వాపి చతురంగుల మేవవా॥ 145

వలీ మధ్యేతు మంజర్యః కార్యా పద్మదలోపమాః |
సర్వతః పరికర్మస్యాద్ రథికా కర్ణసంశ్రయా॥ 146

అలిందచంద్ర శాలాభిః స్కంధాంతం పరిపూరయేత్ |
ఖురపిండి చ జంఘాచ కుంభాగ్రం శిఖరాది చ॥ 147

యత్కించిత్ర త్ప్రమాణేన వర్ణమాన సమం భవేత్॥

తా॥ శ్రీవత్స ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు విస్తారమును 10 భాగములుచేసి మధ్యశాల 3 భాగములు, దాని కిరువైపుల రథములు 1½ భాగము చొప్పునను, మూలలయందు రథములు 2-2 భాగముల చొప్పునను రచించవలెను. భద్రముల యొక్క నిర్గమము 1 హస్తము కలిగి యుండవలెను. మంజరియొక్క వళిక మధ్యమమున 2, 3, 4 అంగులము లలోనే పద్ధతిలోనైనా పద్మదలాకారమున్ను చేయవలెను. కర్ణములయందలి రథములు అంతటను చక్కని పనితనము కలిగియుండవలెను. అలిందములు చంద్రశాలలు స్కంధము యొక్క చివరవఱకుండవలెను. అధిష్ఠానము, జంఘ, కుంభాగ్రము, శిఖరము మొదలైనవి అన్నియును వర్ణమానముతో సమానమైన కొలతలు కలిగియుండవలెను. దీనిని శ్రీవత్స ప్రాసాద మందురు.

39. పలభ్య ప్రాసాదము మొ॥ 2 చండికా ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము ,

శ్లో॥ బ్రూమో వలభ్యం స భవేద్ గృహరాజస్య సన్నిభః॥ 148

అయతశ్చతురశ్రోవా ప్రమాణేనైకతః సమః॥
చతురశ్రస్తు విస్తారా దుదయే ద్విగుణో భవేత్॥ 149

- ఊర్ద్వేతస్య పునశ్చార్థః స్కంధోచ్చాయా ద్విధీయతే।
విస్తారం దశధా సమ్యక్ చతురశ్రం సమంతతః॥ 150
- విభాగేస్యా త్తతో మానం పూర్వప్రాసాద సన్నిభమ్।
స్వరూపం తస్య వక్ష్యామః శ్రీవత్స మివతం భజేత్॥ 151
- యద్వా విమాన రుచక వర్తమానాది సద్మనా।
ఛందే నైకస్య కస్యాపి ప్రాసాదస్య విభాజయేత్॥ 152
- భూస్తంభ పరికర్మాణి విస్తారేన్నేధ మేఖలాః।
సింహకర్ణ రథా ఘంటా తథా కుంభాగ్ర పండికమ్॥ 153
- యత్కించిత్ తత్రమాణేన యథైవాద్యం తథా భవేత్॥

తా॥ గృహరాజముతో సమానమైన వలభ్యప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. సమాన చతురశ్రమైనను దీర్ఘచతురశ్రమైనను చేయవచ్చును. సమచతురశ్రమునకు రెట్టింపుగా యెత్తును చేయవలెను. మఱియు స్కంధముపైన విస్తారము పీఠవిస్తారములో సగముండవలెను. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి గృహరాజమువలెగాని శ్రీవత్సమువలెగాని భాగములు చేయవచ్చును. విమానము, రుచకము, వర్తమానము, మొదలగు వాని కన్నిటికిని ప్రమాణము మొక్కటియేకాని అధిష్ఠానము, స్తంభములు, విస్తారము, ఎత్తు, మేఖలలు, సింహకర్ణములు, రథములు, ఘంట, కుంభముపైన కాడ మొదలగునవి యన్నియును మొదటిదానికెట్లో అన్నిటికి అటులే చేయవలయును. ఇది వలభ్యప్రాసాదము “నంద్యావర్తే ముభ్యశ్చ సువీర్ణః సింహ వివచ విచిత్రో యోగ పీఠశ్చ ఘంటానాద పతాకినా” (12) అష్టారేతే విధాతవ్యా శ్చండికాయాః సుదాలయాః॥ (సమరాంగణ 58వ అధ్యాయము)

40. సుపర్ణ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ సువర్ణస్య స్వరూపంచ ప్రమాణం చాభిధీయతే॥ 154
- విభక్తం సింహరూపేణ సర్వభద్రం నివేశయేత్।
భాగైశ్చతుర్థి ర్విప్రాంతం భద్రం గవయత్తః సమమ్॥ 155

ద్వైభాగో మూలకశ్లాతు పద్మాగా భద్ర విస్తృతిః॥
పంచభాగోచ్చితా జంఘా మేఖలా తస్య భాగికా॥ 156

మూలజంఘా త్రిభాగేన ఖురవేది సముచ్చితః॥
తస్య మధ్యేతు శృంగేద్వై కర్తవ్యే వామదక్షిణే॥ 157

ఉచ్చాయాద్ ద్వీపదే స్యాత్తాం విభక్తే సర్వతో దిశమ్॥
మూలకర్ణేషు శృంగాణాం త్రిపదా స్యాత్ సముచ్చితః॥ 158

.... సేవాపి చతురంగుల మేవవా॥
కుర్యా జ్జలాధ్వ విస్తారం శ్రీవత్సే నందనే యథా॥ 159

విస్తారాద్ ద్వీగుణోత్సేధః స్కంధః పద్మాగ విస్తృతః॥
ఉత్సేధస్య త్రిభాగేన జంఘాత్సేధో విధీయతే॥ 160

తృతీయాంశేన జంఘాయాః కుర్వీత ఖురపిండికామ్॥
మేఖలాంతర పత్రంచ విదధ్యాత్ సార్దభాగికమ్॥ 161

విభజ్య దశభిర్భాగైః పూర్వవత్ స్కంధ విస్తృతిః॥
సార్ద ద్వీగుణ విస్తృత్యా పూర్వా కర్మటనా భవేత్॥ 162

చతుర్గుణేన సూత్రేణ మధ్యా కర్మటనా భవేత్॥
గ్రీవార్థ భాగముత్సేధాత్ కుముదం కుంభకం పునః॥ 163

అస్మిన్నా మలసారంచ యథా చాద్యే తథా భవేత్॥

తా॥ సుపర్ణప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. సింహప్రాసాద మువలె భాగములనుచేసి అన్ని భద్రములను రచించవలెను. భద్రము యొక్క నిర్ణయము 4 భాగములును గవయప్రాసాదముననుచినట్లు రచించ వలెను. కర్ణకూటములు 2 భాగములును, మధ్యభద్రము 6 భాగములును చేయవలెను. జంఘ 5 భాగములుచేసి అందు మేఖల 1 భాగము చేయ వలెను. జంఘయొక్క ప్రమాణములో 3వ వంతు అధిష్ఠానమును చేయ వలెను. దానియొక్క మధ్యను ఇరువైపులను రెండు శృంగములను రచించవలెను. ఎత్తు 2 భాగములుండునట్లు అన్నివైపులను చేయవలెను. కర్ణకూటముల యెత్తు 3 భాగములు చేయవలెను. ఒక్క భాగములో 8వ వంతుగాని లేక 4 అంగులములుగాని జలమార్గమును చేయవలెను. శ్రీవత్సమునందును నందనమునందును చూచి చేయవచ్చును. విస్తారము నకు రెట్టింపుగా స్కంధము యెత్తును విస్తారము 6 భాగములును

చేయవలెను. మొత్తము యెత్తులో 3వ వంతు జంఘను చేయవలెను. జంఘలో 3వ వంతు ఖురపిండికను చేయవలెను. (అనగా లావులో) మేఖల అంతరపత్రము $1\frac{1}{2}$ భాగము చేయవలెను. విస్తారమును 10 భాగములు చేసి స్కంధము యొక్క విస్తారము మునుపటివలెనేచేసి $2\frac{1}{2}$ భాగముల విస్తారముతో పూర్వవృత్తరేఖను గీయవలెను. 4 భాగముల విస్తారముగల సూత్రముతో మధ్యవృత్తమును గీయవలెను. గ్రీవ $\frac{1}{2}$ భాగము, కుముదము కుంభము, ఆములసారము. ఇవి యన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవలెను దీనిని సుపర్ణ ప్రాసాదమందురు.

41. పద్మనాభ ప్రాసాదము మొదలు

3 సూర్య ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ పద్మనాభ మథ బ్రూమః పద్మశాలాభిరన్వితమ్॥ 164

ద్వితీయః పద్మకోహ్యేష పద్మమాలాధరః శుభః॥

సర్వమన్యత్రప్రమాణంతు పద్మ స్వస్తికయోర్యథా॥ 165

తా॥ పద్మనాభ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. పద్మప్రాసాదమువలెను స్వస్తికప్రాసాదమువలెను. పద్మశాలలతోను రచించవలెను అన్నికొలతలు పద్మస్వస్తికములవలెనని తెలియవలెను. దీనినే పద్మ మనియును మాలాధరమనియును చెప్పుచుందురు.

42. వైరాజ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ వైరాజ మథ వక్ష్యామి సవిజ్ఞేయో విమోచకత్॥

రూపశాఖా సముత్సేధ స్తంభ గ్రీవాండ రూపకమ్॥ 166

సభాతోరణ నిరూపా సంహకర్తృశ్చ తాదృశైః॥

సాధారం చతురశ్రంచ తం కుర్యాత్ పంచభూమికమ్॥ 167

విమాన సదృశాకారో వైరాజోఽయ ముదాహృతః॥

తా॥ వైరాజప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు.

ద్వారకాఖి స్తంభము, గ్రీవ, అండకము, విశాలము, తోరణము, నిర్గమము, సంహకర్ణములు. మున్నగునవి అన్నియును విమానప్రాసాదమువలెనే చేయవలెను. అధిష్టానము మొదలుకొని 5 అంతస్తులుగాను నలుచదరముగాను శిఖరము వరకు రచించిరేని వైరాజప్రాసాద మగును.

43. వృత్త ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథ వృత్తకం మూలే చతురశ్రః ప్రకీర్తితః॥ 168

జంఘా మూలే తతోఽష్టాశ్చిర్నైభాగ తృతీయకే।
మూల మధ్యాగ్రతః పూర్ణం తం కుర్యాత్పూర్వతో దిశమ్॥ 169

భద్రాకారం చ భద్రేషు విభాగే చతురశ్రకే।
అష్టాశ్చైవ ప్రజకారం వృత్తే స్వస్తిక సన్నిభమ్॥ 170

యథా మూలవిభాగేన లతినః స్వస్తికోదయః।
తథా వృద్ధి ప్రమాణాభ్యా మయమప్యాద్యవద్భవేత్॥ 171

తా॥ వృత్తప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. మొదట నలుచదరమును జంఘయొక్క మూలమున ఎనిమిది కోణములును, దాని తరువాత గుండ్రమును ఇట్లు అన్ని వైపుల రచించవలెను. భద్రములు భద్రాకారముగ, నలుచదరముగను, అష్టకోణములు ప్రజాకారముగను, వృత్తములు స్వస్తికములవలెను రచించవలెను. ఈ భాగములన్నియును లతినమున జెప్పబడినట్లు చేయవలెను అన్నియును మొదట జెప్పబడినట్లు చేయవలెను.

44. సంద్యావర్త ప్రాసాదము మొదలు

6 చండికా ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ సంద్యావర్త మథ బ్రూమో దశధాతం విభాజయేత్।
పాదోన ద్వ్యంశ విస్తారౌ కర్ణౌ కురీత పార్శ్వయోః॥ 172

చతుర్భాగ ప్రవిస్తారం భద్రమస్య ప్రకల్పయేత్।
సపాద పదికం కుర్యాచ్ఛాలా కర్ణాంతరే రథమ్॥ 173

జలాధార రథం కర్ణశాలాంతేషు యధేష్ఠతః।

షడంశః శిఖరాయామ స్తన్నధ్యే వలభి భవేత్॥

174

జలమార్గం చ తుర్వీత శాలా కర్ణాంత మూలయోః।

ప్రమాణ మన్యథా కించిద్ భూ సింహస్యేవ కారయేత్॥

175

తా॥ సంద్యావర్త ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణకూటములు $1\frac{3}{4}$ భాగములును, మధ్య భద్రము 4 భాగములును, రథములు $1\frac{1}{2}$ భాగములును, చేయవలెను. జలమార్గములను ఇష్టము వచ్చినట్లు చేయవచ్చును. స్కంధముయొక్క విస్తారము 6 భాగములును, దాని నడుమ వలభియును రచించ వలెను సింహప్రాసాదమువలె అంతస్తులును శేషించిన పనులును చేయవలెను. ఇది సంద్యావర్త ప్రాసాదము.

45. సింహ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ప్రమాణ మథ సింహస్య లక్షణంచాభి ధీయతే।

దశధాక్షేత్ర విస్తారం విభజేత్ సర్వతః సమమ్॥

176

ద్విభాగౌ మూల కర్ణౌ తు కర్తవ్యౌ వామదక్షిణౌ।

మూలభద్రస్య విస్తారః షడ్భిర్భాగైర్వి ధీయతే॥

177

విస్తారో ద్విగుణః కార్యః స్కంధోత్సేధ ప్రమాణతః।

పంచభాగోచ్చితా జంఘా మేఖలా సార్దభాగీకీ॥

178

ఖురకం వేదిబంధం చ తత్త్రి భాగేన కల్పయేత్।

భాగత్రయోచ్చితాని స్యుః శృంగాణిచ చతుర్దిశమ్॥

179

సింహస్య కర్ణవన్మధ్యే వలభ్యా భూషయేద్బుధః।

సర్వమన్యత్ ప్రమాణంచ సర్వతోభద్ర వద్భవేత్॥

180

తా॥ సింహప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణకూటములు 2 భాగముల చొప్పునను, మధ్యశాల 6 భాగములును చేయవలెను. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా స్కంధము యొత్తును చేయవలెను. జంఘ యొత్తు 5 భాగములు, మేఖల $1\frac{1}{2}$ భాగము

జంఘలో 3వ భాగము అధిష్టానమును వేదిబంధమును చేయవలెను. నలువైపుల శృంగములు 3 భాగముల యెత్తుండవలెను సింహము యొక్క తలలతోను వలభితోను భద్రములను అలంకారముగా రచించవలెను. సర్వత్ర భద్ర ప్రాసాదమువలె మిగిలిన పనులన్నియును చేయవలెను. ఇది సింహప్రాసాదము.

46. విచిత్ర కూట ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ విచిత్రకూటం వక్ష్యామో దశధాతం విభాజయేత్॥

షడ్భాగో మూలభద్రః స్యాత్ హస్తతుల్యంగులో భవేత్॥ 181

శాలా మధ్యప్రదేశేతు వలభిం సన్నివేశయేత్॥

కూటేద్వే సర్వతో న్యస్యే చ్ఛిష్టేస్యా న్మూల కర్ణయోః॥ 182

ఏషభేదః సముద్దిష్టః శాలాస్యాత్కూట వర్జితా॥

ప్రమాణ మన్యత్ సర్వంతు విజ్ఞేయం చిత్రకూటవత్॥ 183

తా॥ విచిత్రకూట ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారమును 0 భాగములుచేసి అందు మధ్యభద్రము 6 భాగములును, ఆ భద్రమునకు వలభియును, మూలలియందు 2 భాగముల చొప్పున కూటములును, రచించవలెను. కూటములులేనిది శాలయగును. కూటములు కలిది విచిత్రకూటమగును. కొలతలు మాత్రము అన్నియును సమానమే, మిగిలినవన్నియును చిత్రకూటమునందు చేసినట్లే చేయవలెను.

47. యోగపీఠ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ యోగపీఠ మథ బ్రూమ స్త్రివిష్టపమిథోత్తమమ్॥

విభజిద్భాగ వింశత్యా చతురశ్రం సమంతతః॥ 184

కొష్ఠాన్యద్భాగ విస్తారా త్కుర్యాద్ దిక్షు విదిక్షుచః॥

భాగికో జలమార్గౌచ విదద్యా ద్యామదక్షిణౌ॥ 185

విస్తారత్రేషు గర్భః స్వాద్ భాగత్రితయ సంమితః॥

పంచభాగోచ్చితా జంఘా కపోతాంతర వర్జితా॥ 186

- ఖురకం వేదిబంధంచ కుర్యా ద్భగత్రయోచ్చితమ్।
 విస్తారాద్ ద్విగుణోచ్చాయః కార్యోఽయం పంచభూమికః॥ 187
- సింహకర్ణై రథై ర్హంతా భ్రమికస్తంభ తోరణైః॥
- రచనాస్య విధాతవ్యా కథితా పుష్పకే యథా॥ 188
- సాంధారః కేవలం కార్యః ప్రాసాదోఽయం విచక్షణైః

తా॥ యోగపీఠ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. త్రివిష్టపము వలె శ్రేష్ఠమైనది. విస్తారమును 20 భాగములుచేసి అందు మధ్య గర్భము 3 భాగములును, దాని చుట్టూ గోడ 2½ భాగములును, నాలుగు దిశల యందును నాలుగు మూలలయందును కోష్ఠములు ఒక్కొక్కటి 3 భాగముల చొప్పున 8యును, దానిచుట్టూ వెలుపలి గోడ 3 భాగములు చేయవలెను ఇది సాంధార పద్ధతి. జంఘ 5 భాగములును, కపోతము అంతర పత్రము అవసరములేదు. అధిష్ఠానమును వేదిబంధమును కలిపి 3 భాగములు చేయవలెను. విస్తారమునకు రెట్టంపుగా యెత్తును చేయవలెను. మొత్తము 5 అంతస్తులతో రచించవలెను. సింహకర్ణములును, రథములును, ఘంట, భ్రమిక, స్తంభములు, తోరణములు, మొదలైనవి పుష్పక ప్రాసాదమున రచించినట్లు రచించవలెను. చుట్టూ కోష్ఠములు లేకుండ కేవలము సాంధారముగా గూడ రచించవచ్చును. దీనిని యోగపీఠ ప్రాసాదమందురు.

48. ఘంటానాద ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ ఘంటానాద మథ బ్రూమః సభవేత్ పంచభూమికః॥ 189
- అష్టాశ్రికోణః కర్తవ్యః సంస్థానాత్ పుష్పకోఽపరః॥
- భైరవో భద్రకాలీచ స్థాప్య చాత్ర వరాటకే॥ 190

తా॥ ఘంటానాద ప్రాసాదముయొక్క లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. 5 అంతస్తులును కర్ణకూటములు 8 కోణములతోను పుష్పకప్రాసాదమువలె రచించవలెను. ఇది కాలభైరవుడు, భద్రకాళి దేవతలకు ముఖ్యమైనది.

- శ్లో॥ ఇదానీం వేణుకం బ్రూమ శృతురశ్రం సమం శుభం।
 న కుర్యాద్భద్ర నిష్క్రామ మత్రచ్ఛాద్వాత్మకం శుభమ్॥ 201
- విస్తార ద్వీగుణోచ్చాయః కుంభాగ్రం చ యథోదితమ్।
 శిఖా ద్వీగుణ మానస్య జంఘాత్వంశేన కల్పితే॥ 202
- జంఘా త్రిభాగముత్సేధాత్ కార్యా ఖురవరండికా।
 కపోంతర పత్రంచ కర్తవ్యం సార్థభాగికమ్॥ 203
- చతుర్భాగేన సూత్రేణ వేణుకోశం సమా లిఖేత్।
 సర్వతః శోభనం కుర్యాత్ తం కపోతని నిర్గమే॥ 204
- ముఖేఽస్య సింహకర్ణాః శృంధశాలా వివర్జితాః।
 ప్రమాణమస్య యత్కించిద్ వేణుకేచ విధీయతే॥ 205

తా॥ వేణుక ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. నలుచదరముగా చేసి పై జెప్పిన కొలత ప్రకారమేచేసి భద్రమమునకు నిర్గమము లేకుండ ఛాద్యమును కల్పించి విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తును చేసి కుంభము పై భాగము వఱకు పూర్వము చెప్పబడినట్లు చేయవలెను. శిఖరము వఱకు జేయబడిన యెత్తులో 3వ వంతు జంఘను చేయవలెను అ జంఘ యెత్తులో 3వ వంతు అధిష్ఠానమును చేయవలెను. కపోతము అంతరపత్రము $1\frac{1}{2}$ భాగము చేయవలెను. విస్తారమునకు 4 రెట్లుగల సూత్రముతో శిఖరముయొక్క వృత్తమును చేయవలెను. అంతటను చక్కగా కపోతముల వరుసను రచించవలెను. ముఖభాగమున సింహకర్ణములను రచించవలెను. చంద్రశాల అవసరములేదు. అతినమునందు జెప్పబడిన వేణుకముయొక్క కొలతలతోనే రచించవలెను

53. కుంజర ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ ఇదావీం కుంజరం బ్రూమో గజలక్షణ లక్షితమ్।
 అర్ధసూత్రేణ తత్ సీమ్నః పృష్ఠతో వృత్తమా లిఖేత్॥ 206
- చతుర్భాగే భవే జ్జంఘా మేఖలా చార్థభాగికా।
 వృత్తాకారం పృష్ఠదేశే తం కుర్వీత విచక్షణః॥ 207

శాలా సుసింహ కర్ణాః స్యః పార్శ్వతః పృష్ఠతః గ్రతః।

కర్ణాశ్చ తస్య కర్తవ్యాః శృంగైః సర్వే పూరితాః॥ 208

మధ్యప్రదేశే వలభీ కర్తవ్యా చాతి శోభనా।

యత్కించిత్త త్ప్రమాణంతు యథై వాద్యే తథా భవేత్॥ 209

తా॥ కుంజర ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. విస్తారములో జేగము సూత్రముతో వెనుక గుండ్రముగా గీయవలెను. జంఘ 4 భాగములు, మేఖల $\frac{1}{4}$ భాగమును, వెనుక గుండ్రముగాను, రచించవలెను. నలువైపుల శాలలును వానియందు సింహకర్ణములును, కర్ణకూటములును. ఆ కర్ణకూటములకు శృంగములును, మధ్యప్రదేశమున వలభియును మిగుల సౌందర్యముగా రచించవలెను. లతినమునందువలెనే అన్ని ప్రమాణములు తెలిసికొనవలెను.

54. హర్షణ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అభీహన్తం ప్రేవక్ష్యమ శ్చతురశ్రం మనోరమమ్ ।

విస్తారాత్ సార్థఉత్సేధః స్నాద్ధుటాం మస్తకావధేః॥ 210

భాద్యరూపంచకుర్వీత చతురశ్రం చతుర్దిశమ్ ।

శుకనాసం సుఖాతేన శోభితం పరికర్మణా॥ 211

జంఘామేఖలయోశ్చాపి ఖురపిండస్యబోద్భితిః॥

ఘంటాగ్రంచంద్రశాలాచ ఛాద్యకం చయదృచ్ఛయా 212

కుర్యాత్ప్రమాణమన్యచ్చ యథైవమనసఃప్రియమ్॥

తా॥ హర్షణ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. నలుచేదరముగాను విస్తారమునకు అర్థభాగమును అధికముచేసి మస్తకమే యొక్క పై భాగము వఱకు ఘంటను చేయవలెను. నలువైపుల కప్పను రచించవలెను శుకనాసను చక్కగా కల్పించవలెను. జంఘ, మేఖల, అధిష్ఠానము, ఘంట యొక్క పైభాగము, చంద్రశాల, భాగ్యము, ఇవి యన్నియును లతినమునందు జెప్పబడిన కొలతలతో గాని లేక యిష్టము వచ్చినట్లు అలంకారముగా గాని చేయవచ్చును.

55. విజయ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదానీం విజయంబ్రూమః ప్రాసాదంచాతి శోభనమ్॥ 213

లతినేవర్తమానేన ప్రమాణేన విభాజయేత్ ।

శుకనాసాదయం న్యస్యే దంశోన శిఖరోదయాత్ 214

అగ్రప్రాగ్గీషకౌకార్యై రథకౌవామదక్షిణౌ ।

కర్తవ్యోర్ధ్వ తలచ్ఛాయం పూరయేత్సర్వవేదిశమ్॥ 215

విటయోవర్తమానశ్చ ప్రమాణేన సమావుభౌ ।

అవిందభేదాన్నామాప్య కృతం విజయిత్యదః॥ 216

తా॥ విజయ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. లతినములలో వర్తమానమునకు జెప్పబడిన కొలతలను సరించినవ స్తమును చేయవలెను శిఖరము యొక్క యెత్తుకంటే ఒక్కభాగము తక్కువగా శుకనాసను రచించవలెను. ముందు భాగమున ప్రాగ్గీషములను కుడియెడమల రథమును రచించి అపై అంతస్తులు కూడ అటులే చేయవలెను ఇట్లు నాలుగు వైపుల రచించవలెను. వర్తమానము విజయము ఈ రెండు ఒక్కటే పద్ధతితో నుండును. అవింద భేదములవలన విజయప్రాసాదమనబడినది.

56. ఉదకుంభము, మోదకము, మహాపద్మము

పై జెప్పబడిన ఉదకుంభ మోదక మహాపద్మములకు సంబంధించిన శ్లోకములు గలితములు.

57. హర్మ్యప్రాసాదము మొదలగు

8 లక్ష్మీప్రాసాదములు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథహర్మ్యంప్రాసాదం తంకుర్యాదేకభూమికమ్ ।

దామజంతురశ్రంచ పట్టుతులభిత్తైః॥ 217

దండచ్చాద్యంకుర్వీత సమంతాచ్ఛచతుషికామ్ |

ఉద్వృతస్తుంబికాక్రాంతం పద్మఖండవిభూషితమ్ || 218

ముఖేపత్నైర్గవాక్షైశ్చ వేదికాస్తుంభతోరఘైః |

వలభీకాలభంజీభిః సింహకర్ణైశ్చ భూషయేత్ || 219

విస్తారమస్యహర్మ్యస్య కుర్యాదుచ్చాయ సంమితమ్ ||

తా|| హర్మ్య ప్రాసాదముల యొక్క లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. ఇది దారువుతో నలుచదరముగాను ఒక్కటి అంతస్తుగాను రచించవలెను. దూలము గోడ దండము భాద్యము అంతటను చేయవలెను. పైన 4 తుంబిక యను పేరుగల గుఱ్ఱములను నాటవలెను పద్మఖండముతోను ముఖభాగమున పత్రములతోను, గవాక్షములతోను, వేదికతోను, స్తంభములతోను, తోరణములతోను, వలభితోను, సాలభంజికలతోను, సింహకర్ణములతోను అలంకారముగా రచించవలెను, విస్తారమును ఎత్తును పూర్వోక్తలక్షిక హర్మ్య ప్రాసాదములవలెనే చేయవలెను “మహాపద్మస్తథాహర్మ్యముజ్జయంతస్తుధాపరః గంధమాదన సంజ్ఞశ్చ శతశృంగానపద్యకౌ” (15) సువిభ్రాంతోమనోహరీత్యష్టాలక్ష్మ్య ప్రకీర్తితాః

సమరాంగణ 58వ అధ్యాయము :

58. ఉజ్జయంత ప్రాసాదము

సమరాంగణ 58వ అధ్యాయము :

శ్లో|| ఇదానీముజ్జయంతస్య లక్షణంసంప్రచక్షుహే || 220

కుర్యాద్భూహర్మ్యమానేత్ర ద్వారిమండప భూషితమ్ |

చతుర్ద్వారంచకుర్వీత సర్వతోమండపాన్వితమ్ || 221

ప్రమాణమస్యదవ్యస్య హర్మ్యస్యేవాఖిలం భవేత్ ||

తా|| ఉజ్జయంత ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. అంతస్తులును ద్వారమునందు మండపమును ఇట్లు నలువైపుల ద్వారములును మండపములును కన్పించవలెను. లతినమునందు బెప్పబడిన ఉజ్జయంత ప్రమాణములతో నన్నియును చేయవలయును.

59. గంధమాదన ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదానీమభిధాస్యామో గంధమాదన లక్షణమ్॥ 222

హర్యమానేనకర్తవ్యః ప్రాసాదోగంధమాధనః

అగ్రతః వృష్టదేశేచ మండపంతస్యకారయేత్॥ 223

చతుష్క్రిజాలపక్ష్యాద్యా పామదక్షిణభాగయోః

ప్రమాణమస్యకర్తవ్యం యథాహర్యస్య కీర్తితమ్॥ 224

తా॥ గంధమాదన ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. లతినము నందు జెప్పబడిన గంధమాదనము యొక్క ప్రమాణములే దీనికి ఉప యోగపడును. ముందు భాగమునను వెనుక భాగమునను మండపములను రచించవలెను. 4 గవాక్షులను కుడి యెడమ దిశలయందు కన్పించవలెను. మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వోక్త పద్ధతితో రచించవలెను.

60. శతశృంగ ప్రాసాదము. నిరవద్య ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ బ్రూమోఽథశతశృంగం త్రివిష్టప సమోభవేత్॥

విభజేద్భాగవింశత్యా పంచభౌమంచ కారయేత్॥ 225

ద్విద్విభాగానికూటాని సైకమండతశం భవేత్ ।

భూమౌభూమౌచ శృంగాణి భూవిస్తారధశాంశతః॥ 226

ప్రమాణమస్యయత్క్రించిత తత్త్రివిష్టపవద్భవేత్॥

తా॥ శతశృంగ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. త్రివిష్టప ప్రాసాదమువలె విస్తారమును 20 భాగములు చేసి 22 భాగముల చేప్పన కూటములను 101 యగునట్లు రచించవలెను. ప్రతి అంతస్తున శృంగములు ఆవిస్తారములో 10వ వంతున నుండవలెను. అన్ని కోలతలను త్రివిష్టపమున చేసినట్లే చేయవలెను నిరవద్య ప్రాసాదము యొక్క లక్షణముగవితము.

61. విభ్రాంత ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ విభ్రాంతమథవక్ష్యామః సర్వతోభద్రసన్నిభమ్॥ 227

సాంధారంతంప్రకుర్వీత సర్వతోమండపైర్ముతేమ్॥

గవాక్షావేదిజంఘాద్యాః కుర్యాద్దిక్షుచతుష్కికాః॥ 228

తా॥ విభ్రాంతప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. ఇది సర్వతోభద్రముతో సమానముగనుండును. సాంధారముగను అంతటను మండపములతోను గవాక్షులు వేదిక జంఘ మొదలైనవి నలుదిశలయందు రచించవలెను.

62. మనోహర ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ మనోహరమథబ్రూమః సభవేన్మండపోయథా ।

సచ్చాద్యతోరణైర్దిక్షు చతుర్ద్వారః సమండపః॥ 229

వేదిషండాంబుమార్గాద్యైః ప్రతోవీద్వారజాలికైః

సింహపీఠతలన్యాపైః కలనైః పరీపూరతః॥ 230

వృత్తస్తంభస్తులాచ్ఛన్నే బహిచ్ఛాద్యేనభూషితః॥

సింహవ్యాలగజైః పత్త్రైర్ముఖైః స్తంభతోరణైః॥ 231

పునఃకార్యంప్రమాణంతు యథాశోభం విధీయతే॥

తా॥ మనోహర ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. మండపము వలె ఛాద్యము, తోరణము, నలువైపుల ద్వారములు, ఆ ద్వారముల మంటపములును, వేదిక, షండము, జలమార్గము, వీధి, ద్వారములు, గవాక్షములు, అంతస్తులయందు సింహ పీఠములు, పైన కలశములు, గుండ్రని స్తంభములు, దూలములును, ఆ దూలములపైన కప్పను వెలుపల కప్పను సింహములు, వ్యాలములు, ఏనుగులు, పత్రములు, మొదలయినవి ముఖభాగములందును స్తంభములు తోరణములు మొదలగు అలంకారములును అన్ని అంతస్తులయందు చేయవలెను. ఇష్టము వచ్చిన కాలతలతో రచించ వచ్చును.

63. వృత్త ప్రాసాదము-వృత్తాయత ప్రాసాదము

8. సమస్త దేవతలకు

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ వృత్తవృత్తాయతౌబ్రూమస్తయోః కంబుసమాకృతిః॥ 232

వృత్తస్తతలన్యాస చతురశ్రూఽంశ పంచకమ్;

వృత్తాద్యమూర్ధ్వతోవృత్తం యథాశోభంసముత్థితమ్॥ 233

కుర్యాన్ముఖాయతంచాన్యం సంహకర్తాన్వితంముఖే ।

తా॥ వృత్త ప్రాసాదముల యొక్కయు వృత్తాయత ప్రాసాదముల యొక్కయు లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. వృత్తము యొక్క అంతస్తు నకు దిగువ అధిష్ఠానము నలుచదరముగాను, లేక మొదటి నుండి చివర వఱకు గుండ్రముగాను రచించ వచ్చును. మఱియు వృత్తాయత ప్రాసాద మునకు అధిష్ఠానము విస్తారము 4 భాగములును, ఆయతము 5 భాగము లును చేసి ముఖభాగము యొక్కవగా నుండునట్లును, ఆ ముఖ భాగము నందు సంహకర్ణములుండునట్లును రచించవలెను. పైన శిఖరముకూడ వృత్తాయతముగానే యుండవలయును- “వృత్తోవృత్తాయతస్సైత్యః కింకిణీ లయనాథః (16) పట్టిశోవిభవాఖ్యశ్చ తీతస్తారాగణోఽష్టమః కుర్వీత సర్వ డేవానాం ప్రాసాదాన్వాస్తు శాస్త్రనితో... (17) (సమరాం - 58 అ.)

64. చైత్య ప్రా సా ద ము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :-

శ్లో॥ చైత్యస్యలక్షణంబ్రూమః సస్యోచ్చాద్యత్రయాన్వితః॥ 234

అస్యాకారఃప్రమాణంచ యథావృత్తేతథాభవేత్॥

తా॥ చైత్య ప్రాసాదము అన్ని లక్షణములను వృత్తప్రాసాదమును పోలియుండును. మఱియు 3 అంతస్తులుగ రచించవలెను.

65. కింకిణీ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ కింకిణీకమధుబ్రూమః పంచాండం నవభూమికమ్॥ 235

వృత్తాకూటాః శుభాః కార్యాః సర్వేఽమీశుభలక్షణాః॥

తా॥ కింకిణీక ప్రాసాదము 9 అంతస్తులతోను గుండ్రని కూటములతోను 5 అండకములతోను చాల అందముగా నుండును.

66. లయనీ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదానీంలయనంబ్రూమః సతైలఖననాద్భవేత్॥ 236

నిఃశ్రేణ్యారోహసోపాన నిర్యూహకగవాక్షకాన్॥

వేదీభ్రమవిటంకాశ్చ ప్రతోవీద్వార సంయుతాన్॥ 237

ఉత్క్లిష్టానాచరేతర ప్రాగ్రీవన్మానంచ॥

తా॥ లయన ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. పర్వతప్రదేశమున పల్లముగా నున్నచోట నిచ్చెనమాదిరిగా గాని లేక మెట్లుగాని యేర్పడిచి నిర్గమముగవాక్షులు వేది, భ్రమము, శృంగము, వీధి, ద్వారము, మొదలైనవి చేసి పైన కప్పును రచించి ప్రాగ్గీవముయొక్క యెత్తును.

67. పట్టిస ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదానీంపట్టి సంబ్రూమః ప్రాసాదం వప్రసంభవమ్॥ 238

రోహణోబాలపాదైశ్చ వేదీషండైశ్చమండితమ్॥

కూర్మపృష్ఠంప్రదాతవ్య మిచ్చతాశుభలక్షణమ్॥ 239

తా॥ పట్టిస ప్రాసాదము యొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. కొండనెత్తమున దేవాలయమును రచించి మెట్లు గవాక్షములు, స్తంభములు వేదిక, కాడ మొదలగునవి రచించి తాబేలు వీపువలె నడుము మెరకగా జేయవలెను. ఇష్టమువచ్చిన కొలతతో చేయవచ్చును.

68. విభవ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ విభవః కథ్యతేసస్యాత్ కుర్యాదన్యసమాశ్రయః॥

దారవేదారవోయోజ్యః శైలజే శైలసంభవః॥

240

మృస్మయేమృన్మయః కార్య శ్చయనేచయనోద్భవః॥

ప్రత్యంత గ్రామఖేటేషు దారుస్తంభైర్విధీయతే॥

241

విభవస్యానుసారేణ సకార్యధార్మికైస్త్రిభిః॥

తా॥ విభవ ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. దీనిని లతినము నందు చెప్పబడిన కొలత ప్రకారము చేయవచ్చును. దారువుతో జేయు నపుడు దారువులను, ఊతితో నిర్మించునపుడు ఊలను, మట్టితో రచించు నపుడు మన్నుతోను, పుష్పపత్రాదులతో రచించునపుడు పుష్పపత్రాదు లును జతపఱుపవలెను. చిన్న కొండమీదగాని, గ్రామములోగాని, చిన్న యూరిలోగాని, వారి వారి ఇష్టానుసారము దారుస్తంభములతో రచించ వచ్చును. ఎవరి శక్తి ననుసరించి వారు చేయవచ్చును కనుక దీనికి విభవ ప్రాసాదమని పేరిడిరి.

69. తారాగణ ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ తారాగణమథబ్రూమః సభవేన్మండపాకృతిః॥

242

వస్త్రచీరతూలశౌండై డోలాక్రీడా భ్రమైర్గుహైః॥

వస్త్రజెళ్ళిత్రరూపాద్యైర్దండదర్పణ తోరణైః॥

243

ధ్వజచ్చత్రవిమానాద్యైర్కంకిణీ భిర్విరాజితమ్॥

యత్క్రించిత సుందరంసర్వం తవత్ర వినివేశయేత్॥

244

తా॥ తారాగణ ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. ఇది మండ పమువలె నుండును. నూలువస్త్రము, నారవస్త్రము, దూది మొదలగు వాని తోను, మనుష్య పశుపక్ష్యాది సంచారము, వివిధ క్రీడలు, చిత్రరూపములు ఘంట, అద్దము, తోరణము, ధ్వజము, ఛత్రము, విమానము, చిరుగంటలు మొదలగు పలువిధములైన అలంకారములతో రచించవలెను,

శ్లో॥ అష్టాష్టకైర్దేవచిశేషయోగాత్ ప్రాసాదషష్టిశ్చతురన్వితైః॥

విమానమ్ముఖాః కథితాయవితాన్ జానాత్యసాశిల్పగణాగ్రణీః॥

స్యాత్॥ 245

ఇతి సమరాంగణ సూత్రధారాపరనామ్ని వాస్తుశాస్త్రే విమానాదీచతుః షష్టి
ర్నామైకోనషష్టితమోఽధ్యాయః.

70 శ్రీకూటము మొదలు

36. నాగరసాంధార ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ షట్త్రిశంతమధబ్రూమః ప్రాసాదాన్ నాగరక్రియాన్ |
సాంధారాన్ ప్రథమస్తైషు శ్రీకూటః శ్రీముఖస్తతః || 1
- శ్రీధరోవరదత్తైవతథాన్యః ప్రియదర్శనః |
కులనందోఽంతరిక్షశ్చ పుష్పభాసావిశాలకః || 2
- సంకీర్ణోఽథమహానందో నంద్యావర్తస్తథాపరః |
సౌభాగ్యశ్చ విభంగశ్చ విభవస్తదనంతరమ్ || 3
- బీభత్సకోఽథశ్రీతుంగో మానతుంగస్తథాపరః |
సర్వతోభద్ర సంజ్ఞశ్చ భవేద్బాహ్యోదరస్తతః || 4
- నిర్యూహోదర సంజ్ఞోఽన్యస్తతో జ్ఞేయః |
సమోదరః నందిభద్రోభద్రకోశ శ్చిత్రకూటస్తతః పరమ్ || 5
- విమలోహర్షణో భద్ర సంకీర్ణస్తదనంతరమ్ |
తతోభద్రవిశాలాఖ్యో భద్రవిష్కంభ ఏవచ || 6
- ఉజ్జయంతాభి ధానశ్చ సుమేరురథమందరః |
కైలాసః కుంభకాఖ్యశ్చ గృహరాజశ్చ నామతః || 7
- ఏతేషట్త్రిశదుద్దిష్టా లక్షణం కథ్యతేఽధునా ||

తా॥ నాగరపద్ధతితో నిర్మించునట్టి సాంధారజాతి 36 భేదముల
యొక్క నామములు, శ్రీకూటము, శ్రీముఖము, శ్రీధరము, వరదము, ప్రియ
దర్శనము, కులనందము, అంతరిక్షము, పుష్పభాసము, విశాలము, సంకీ
ర్ణము, మహానందము, నంద్యావర్తము, సౌభాగ్యము, విభంగము, విభవము,
బీభత్సము, శ్రీతుంగము, మానతుంగము, సర్వతోభద్రము, బాహ్యోదరము,
నిర్యూహోదరము, సమోదరము, నందిభద్రము, భద్రకోశము, చిత్రకూటము,

విమలము, హర్షణము, భద్రసంక్షీర్ణము, భద్రవిశాలము, భద్రవిష్కంభము, ఉజ్జయంతము, సుమేరువు, మందరము, కైలాసము, కుంభకము, గృహ రాజము, వీనియొక్క లక్షణములను చెప్పచున్నాడు.

- శ్లో॥ చతురశ్రీకృతేక్షత్రే ద్వాదశాంశ విభాజితే॥ 8
- ప్రాసాదంవిభజేత్ప్రాజ్ఞః శ్రీకూటంనామశోభనమ్।
జ్యేష్ఠః స్యాద్వింశతిర్హస్తా మధ్యమోదశ పంచచ॥ 9
- కనీయాన్దశవిజ్ఞేయః ప్రమాణం హస్తసంఖ్యయా।
భద్రంషడ్భాగికాయామం కర్ణాః కార్యాద్విభాగికాః॥ 10
- తిలకంభాగికంకార్యం భాగేనైకేన నిర్గతమ్।
తస్మాద్భాగేన నిష్కాన్తం భద్రమస్య విధీయతే॥ 11
- భాగికిబాహ్యభిత్తిః స్యాత్ ద్విపదాచాంధకారికా।
భాగికిగర్భభిత్తిశ్చ గర్భఃకార్యశ్చతుష్పదః॥ 12
- అథచ్ఛందః సముద్దిష్ట ఉర్ద్వచ్ఛందోఽభిధీయతే।
విస్తారార్దేనజంఘాస్యాన్మేఖలాచైక భాగికా॥ 13
- భాగిత్రయోచ్చితం శృంగం ద్వితీయమపితాదృశమ్।
పూర్వశృంగస్య మధ్యేత ద్విధాతవ్యం విచక్షణైః॥ 14
- సార్థభాగోదయః కార్యస్తిలకోఽన్యశ్చ తాదృశః ।
ద్వితీయతిలకస్యోర్ద్వం సుశ్లిష్టాయాప సంయుతా॥ 15
- స్యాదురోమంజరీ సప్తభాగోత్పేదా షడాయతా ।
స్యాద్భాగికమథచ్ఛాద్యం మంజర్యాయాతువిస్తృతిః॥ 16
- దశధాప్రవిభజ్యాసా శేషం శ్రీవత్సవద్భవేత్।
స్కంధః షడ్భాగవిస్తారో గ్రేవాభాగార్థముచ్చితా॥ 17
- అంధకంభాగికంకార్యం కుముదం చార్థభాగికమ్।
సార్థభాగేనకలశో బీజపూరక సంయుతః॥ 18
- ద్వితీయకర్ణ శృంగస్య స్యాదూర్ద్వం మూలమంజరీ।
సప్తభాగేనవిస్తారా ఆష్టభాగ సముచ్చితా॥ 19

శ్రీవత్సవ ద్విభాగోఽస్యాః స్కంధగ్రీవాదికే భవేత్ ।

ఏవంశ్రీకూటసంక్షోఽయం ప్రాసాదః పరికీర్తితః॥

20

యంకృత్యాత్రిసహస్రాణి దివ్యానిది విమోదతే॥

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 12 భాగములుచేసి అందు భద్రము 6 భాగములును, కర్ణములు 2 భాగముల చొప్పునను, తిలకమును 1 భాగమును దానియొక్క నిర్ణమము 1 భాగమును, దానికంటె 1 భాగము నిర్ణమముతో భద్రమును రచించవలెను. 20 హస్తములు జ్యేష్ఠము 15 హస్తములు మధ్యమము 10 హస్తములు కనీసము ఇట్లు ప్రమాణము చెప్పబడియున్నది. వెలుపలిగోడ 1 భాగమును, అంధకారిక 2 భాగములును, గర్భమునందలి గోడ 1 భాగమును, గర్భము 4 భాగములును చేయవలెను ఎత్తును చెప్పుచున్నాడు. విస్తారములో సగము జంఘయును, మేఖల 1 భాగము, శృంగము 3 భాగములు, రెండవ అంతస్తునకూడ ఆటలై చేయవలెను. మొదటి శృంగము యొక్క నడుమ దానినుంచవలెను. తిలకము $1\frac{1}{2}$ భాగము ఎత్తు చేయవలెను. రెండవ తిలకముపైన చక్కగా రూప సంపదతోను విస్తారము 6 భాగములును, ఎత్తు 7 భాగములును ఉండునట్లు ఉరోమంజరిని రచించవలెను. కప్పు 1 భాగము చేయవలెను. మరల విస్తారమును 10 భాగములు చేసి మిగిలినన్నియును శ్రీవత్సమునందు జేసి నట్లే చేయవలెను. స్కంధము యొక్క విస్తారము 6 భాగములును, గ్రీవ ఎత్తు $\frac{1}{2}$ భాగమును, అండకము 1 భాగమును, ఈముదము $\frac{1}{2}$ భాగమును కలశము $1\frac{1}{2}$ భాగమును, బీజపూరకముతో కూడ రచించవలెను. రెండవ కర్ణశృంగము యొక్క పైభాగమునుండి మూలమంజరిని రచించవలెను. విస్తారము 7 భాగములును, ఎత్తు 8 భాగములును కలిగి యుండవలెను. అన్ని కొలతలను శ్రీవత్సమున చేసినట్లే చేయవలెను. స్కంధము గ్రీవ మొదలైనవి శ్రీవత్సమువలెనే చేయవలెను. దీనిని శ్రీవత్సమందురు. దీని వలన 3 వేల దివ్యవర్ణములు స్వర్ణప్రాప్తి కలుగును.

71. శ్రీకూట ప్రాసాదము

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ అథలక్ష్మింతు శ్రీకూట ప్రాసాదస్యాభి ధీయతే॥ 21
 తుల్యం ప్రసాదమానేన విదధ్యాదిహమండపమ్।
 ముఖాయామేనతిర్వక్తు చతురశ్రం ప్రకల్పయేత్॥ 22
 షడ్భాగం భద్రవిస్తారః కర్ణాశ్చతిలకస్తథా।
 మధ్యేచతుష్క్రికాకార్యా భద్రవిస్తారసమ్మితా॥ 23 ఏ... ..
 విధాతవ్యస్తుమండపే।
 జంఘాప్రాసాద జంఘాయాః సమోత్పేదా విధీయతే॥ 24
 మేఖలాభాగికాకార్యా వేదిఘంటాచ పూర్వవత్।
 స్తంభత్ర్యం సోఽచ్చితం భాగం వేదిఘంటాత్రిభాగికా॥ 25
 క్రమాశ్రయోయవాః పంచ సంహకర్ణ... ..
 శోభితాః సంహకర్ణైశ్చ నృచ్ఛాద్భాగంగాతి భూషితాః॥ 26
 మండపంకారయోదేవం శ్రీకూటస్య విచక్షణః॥

తా॥ శ్రీకూట ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. ప్రాసాదముతో సమానముగా మండపమును రచించవలెను. అనగా ముఖము యొక్క షాడవుతో సమానముగా వెడల్పును చేసి నలుచదరముగా రచించవలెను. భద్రము 6 భాగములును, కర్ణములును తిలకములును భద్రము యొక్క విస్తారముతో సమానముగా 4 రచించవలెను. నిర్గమము పూర్వోక్త ప్రకారము మండపమునకు గూడ నుంచవలెను. ప్రాసాదముయొక్క జంఘతో సమానముగా మండపము యొక్క జంఘను రచించవలెను, మేఖల 1 భాగమును, వేదికయును ఘంటయును మునుపటివలెనే చేయవలెను. స్తంభములో 3వ వంతు వేదికను చేయవలెను. ఘంట 3 భాగములుచేయవలెను.

72. శ్రీముఖ, శ్రీధర, వరద ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ ఆలింబేతు యదాస్యైవ క్రియతే భద్రవేదికా॥ 27
 ప్రాసాదః శ్రీముఖోనామ తదాసీంస్యాత్సఖావహః॥
 యదాకర్పరమస్థైర్యం చతురశ్రమథోభవేత్॥ 28

తదాస్మాచ్ఛ్రీధరోనామ ప్రాసాదోదేవతాశ్రయః॥

అస్యైవతు యదావిందః క్రియతే భద్రవర్జితా॥

29

భవేత్తదానీం వరదః ప్రాసాదః శుభదాయకః॥

తా॥ పైజెప్పిన శ్రీకూట ప్రాసాదమునకు అలిందమునందు భద్రవేడి కను రచించినచో శ్రీముఖ ప్రాసాదమగును. దానినే నలుచదరముగా జేసి పైన తలను కల్పించినచో శ్రీధర ప్రాసాదమగును. పైచెప్పిన దానికే భద్రము లేకుండ అలిందమును రచించినయెడల వరద ప్రాసాద మగును.

73. ప్రియదర్శన-కులనందన ప్రాసాదములు

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :-

శ్లో॥ విధీయతే యదాస్యైవ భద్రమేకం వినిర్గతమ్॥

30

నిరూహశ్చతదాసస్యాత్ ప్రాసాదః ప్రియదర్శనః॥

విధీయతే యదాస్యైవ నంద్యావర్తో వినిర్గమః॥

31

కులనందస్తదాజ్ఞేయః ప్రాసాదః సుఖకారకః॥

తా॥ పై చెప్పిన శ్రీకూట ప్రాసాదమునకు భద్రము నిర్గమముతో రచించినయెడల ప్రియదర్శనమగును. దానినే నిర్గమము లేకుండ రచించి రేని నంద్యావర్తమగును. ఇవి శ్రీకూటమునందలి 6 భేదములు.

74. అంతరిక్ష ప్రాసాదము

సమరాంగణ 59వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అంతరిక్షమథబ్రూమః సస్యాద్ద్వాదశ భాగికః॥

32

షడ్వింశత్యాకరైర్జ్యేష్ఠః కనీయాన్దశభిర్భవేత్॥

మధ్యమో మధ్యమానేన హస్తసంఖ్యేయమీరీతా॥

33

పంచభాగాయతం భద్రం కర్ణః కార్యాద్విభాగికాః

విస్తారస్థిలకానాన్యాదంతరం భద్ర కర్ణయోః॥

34

నిర్గమః సార్థభాగః స్యాద్భద్రస్య తిలకస్యచ॥

గర్భః షోడశభాగః స్యాద్ భాగికిభిత్తి విస్తృతిః॥

35

- ప్రదక్షిణాతుభాగౌద్వౌ బాహ్యభిత్తిః పదం భవేత్ |
 కథితోఽయమథశ్చందో బ్రూమశ్చంద మధోర్ధ్వతః || 36
- జంఘాషడ్భాగికోత్సేథా భాగోత్సేథాచమేఖలా |
 వేదీభాగత్రయోత్సేధే శిఖరంప్రథమం తథా || 37
- ద్వితీయం తత్సమంచోర్ధ్వం తిలకస్యా పరిస్థితమ్ |
 అథస్తా.... ... ఛాద్యంతుభాగికమ్ || 38
- శిఖరం గర్భవిస్తారం కర్తవ్యం షట్పదోచ్చితమ్ |
 అర్ధేనగర్భవిస్తారాత్ స్కంధస్య విస్తృతి-స్తథా || 39
- ద్వితీయశిఖరస్యోర్ధ్వం ప్రాగుక్తామూలమంజరీ |
 ఇత్యేషకథితః సమ్యగంతరిక్షస్య లక్షణమ్ || 40
- అంతరిక్ష ప్రియాదేవాః సర్వేవైమానికాయతః ||

తా|| అంతరిక్ష ప్రాసాదలక్షణమును చెప్పచున్నాడు. 26 హస్తములు ఉత్తమము. 18 హస్తములు మధ్యమము 10 హస్తములు కనీసము. విస్తారమును 12 భాగములుచేసి భద్రము 5 భాగములును, కర్ణములు 2 భాగముల చొప్పునను, తిలకములు $1\frac{1}{2}$ భాగమును నిర్ణమము భద్రముల క్షును తిలకములకును $1\frac{1}{2}$ భాగమును, చేయవలెను. గర్భము 4.4 భాగములును గోడ 1 భాగమును, అంతరిక 2 భాగములును, వెలుపలిగోడ 1 భాగమును చేయవలెను. జంఘ 6 భాగములును, మేఖల, 1 భాగమును, వేచి 3 భాగములును, మొదటి శిఖరము 3 భాగములును, రెండవ శిఖరము అదే ప్రకారము చేయవలెను. తిలకముపైన రెండవ శిఖరమును రచించవలెను, అడుగున.... .... ఛాద్యము 1 భాగమును, శిఖరము గర్భముతో సమానముగా విస్తారమును, ఎత్తు 6 భాగములును, గర్భవిస్తారములో సగము స్కంధము యొక్క విస్తారమును చేయవలెను. రెండవ శిఖరముపైన పూర్వము చెప్పబడినట్లు మూలమంజరిని రచించవలెను. అంతరిక్ష ప్రాసాదము యొక్క లక్షణమిట్లు చెప్పబడినది. ఇది దేవతలకు ప్రియమైనది.

75. పుష్పభాసము. విశాలకము, సంకీర్ణకము, మహానందము, నంద్యావర్తము.

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ భాగైరష్టభిరత్రైవజే క్రియతేఽవింద సంయుతః॥ 41

పుష్పభాసస్తదాజ్ఞేయః ప్రాసాదశ్చారుదర్శనః॥
అధాస్యక్రియతేభద్ర మలిందా.... 42

విశాలకోనామతదా ప్రాసాదోజాయతేశుభః॥
అధాస్యక్రియతేభద్ర యుక్తస్యాలింద వర్జితః॥ 43

తదాసంకీర్ణకోనామ ప్రాసాదః పరికీర్తితః॥
యదాసంకీర్ణకస్యైవ నందికాసమభాగినీ॥ 44

క్రియతేనిర్గమేనైవ మహానందస్తదా భవేత్॥
విస్తారేణసమశ్చస్యా న్నందికానిర్గమాయదా॥ 45

నంద్యావర్త ఇతిజ్ఞేయః ప్రాసాదః స తదాబుధైః॥

తా॥ విస్తారమును 8 భాగములు చేసి అలిందములతో రచించిన యెడల పుష్పభాసమగును. దానినే భద్రములు అలిందములు కలుగు నట్లు రచించిరేని విశాలకమగును. పైజెప్పిన దానినే భద్రములు మాత్రమే రచించి అలిందములు లేకుండ చేసినచో సంకీర్ణకమగును. సంకీర్ణకమునకు సమానభాగములతోనందికలను నిర్గమములతో రచించిన యెడల మహానంద మగును. మతియు విస్తారముతో సమానముగా నందికలయొక్క నిర్గమ మును చేసిన యెడల నంద్యావర్తమగును. ఇవి అంతరికమునందలి 6 భేదములు.

76. సౌభాగ్య ప్రాసాదము

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ సౌభాగ్య మథవక్ష్యామః సస్యాద్ ద్వాదశభిః పదైః॥ 46

ఉత్తమోవింశతిర్హస్తా మథ్యమోదశ పంచచ ।

కన్యాయాన్ దశమానైన సౌభాగ్యోమానతస్త్రిధా॥ 47

- గర్భశ్చతుర్బిర్భాగైః స్వాద్భద్రంతద్ విస్తృతేః సమమ్ |
భద్రస్యాద్దేనతిలకాః కర్ణాః కార్యాద్విభాగికాః || 48
- ద్వేద్వేపదేవిధాతవ్య స్తథైకైకస్య నిర్గమః |
భద్రాణాం నిర్గమం యద్వా విదధ్యాదేకభాగికమ్ || 49
- భాగికాగర్భభిత్తిస్తు ద్విపదాచ ప్రదక్షిణా |
భాగీకీబాహ్యభిత్తిః స్యాజ్జంఘ్రాచ్ఛాయః పదానిషత్ || 50
- భాగికామేఖలాప్రాక్తా తన్మధ్యేశిఖరం భవేత్ |
మల్లచ్ఛాద్యంచ మధ్యేస్యాచ్ఛ్చుంగస్య శిఖరస్య చ || 51
- ఏకభాగోచ్ఛితంతచ్య మంజర్యాస్త్విహవిస్తృతిః |
గర్భభిత్తి సమాకార్యా సప్రభాగా సముచ్ఛితిః || 52
- ఊర్ధ్వంద్వితీయ శృంగస్య పూర్వవన్మూలమంజరీ |
అండకాద్యం యథోక్తంస్యాత్ సౌభాగ్యోఽయం ప్రకీర్తితః || 53

తా|| సౌభాగ్య ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. విస్తారమును 12 భాగములు చేయవలెను. 20 హస్తములు ఉత్తమము- 15 హస్తములు మధ్యమము, 10 హస్తములు కనీసము అని తెలియవలెను పై జెప్పిన 12 భాగములలో మధ్య గర్భము 4 భాగములు గోడ 1 భాగము, అంధకారిక 2 భాగములు, వెలుపలిగోడ 1 భాగము చేయవలెను భద్రము 4 భాగములు, తిలకములు 2 భాగముల చొప్పునను, కర్ణములు 2 భాగముల చొప్పునను రచించవలెను తిలకములకును కర్ణములకును నిర్గమము 2 భాగముల చొప్పునను, భద్రములకు నిర్గమము 1.1 భాగమును చేయవలెను. జంఘ యెత్తు 6 భాగములు, మేఖల 1 భాగము, దానిమధ్య శిఖరమును రచించవలెను. శృంగమునకు గాని శిఖరమునకు గాని మధ్య మల్లచ్ఛాద్యమును రచించవలెను. 1 భాగము యెత్తున మల్లచ్ఛాద్యముండవలెను. గర్భభిత్తితో సమానముగా అనగా 6 భాగముల విస్తారముతోను, ఎత్తు 7 భాగములతోను ఉరోమంజరిని రచించవలెను. రెండవ శృంగము యొక్క పై భాగమున మునుపటివలెనే మూలమంజరిని కల్పించవలెను. అండము మొదలైనవి పూర్వము చెప్పబడినట్లు చేయవలెను. దీనిని సౌభాగ్య ప్రాసాదమందురు

77. విభంగకము, విభవము, బీభత్సము, శ్రీతుంగము. మానతుంగము

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ విధియతేయదాస్యైవ వినాభద్రమలిందః ।
తదావిభంగకోనామ ప్రాసాదః స్యాత్సమశోభనః॥ 54
- యదిభద్రస్య నిష్కాసః క్రియతేఽస్య తదాపుసః ।
ప్రాసాదోవిభవోనామ జాయతే పరమోత్తమః॥ 55
- భాగద్వితయా నిష్కాంతా నందికాక్రియతే యది
తదాచదంతి బీభత్స సంజ్ఞంప్రాసాద ముత్తమమ్॥ 56
- యదానిర్గమ విస్తార సమాభవతి నందికా ।
శ్రీతుంగ ఇతివిజ్ఞేయ స్తదాప్రాసాదసత్తమః॥ 57
- యదాత్వవిందకోఽస్యైవ క్రియతేన వినిర్గతః ।
ప్రాసాదో మానతుంగాఖ్య స్తదానీముపజాయతే॥ 58

తా॥ సాభాగ్య ప్రాసాదమునకు భద్రములు లేకుండ అలిందము అను రచించిరేని విభంగకమగును. మఱియు భద్రములకు నిర్గమములను కల్పించినచో విభవమగును. నందికలకు 2 భాగముల చొప్పున నిర్గమమును కల్పించిన యెడల బీభత్సమగును నందికలయొక్క విస్తారమును నిర్గమమును సమానముగా నుండెనేని శ్రీతుంగమగును. అలిందములకు నిర్గమము లేకుండ రచించినచో మానతుంగమగును. ఇవి సాభాగ్య ప్రసాదము నందలి 6 భేదములు -

78. సర్వతోభద్ర ప్రాసాదము

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ బ్రూమోఽథ సర్వతోభద్రం దశధాతం విభాజయేత్ ।
షడ్వింశత్యా భవేజ్జ్యేష్ఠః కనీయాన్ దశభిః కరైః 59
- హస్తైస్తథాష్టదశభిర్మధ్యమః పరికిర్తితః ।
కర్ణాద్విభాగికాః కార్యా అలిందా పట్నదోన్మితాః॥ 60

- చతుర్భాగాని భద్రాణి ద్వీభాగస్త ద్వీనిర్గమః।
 గర్భఖత్తిర్భహిర్భిత్తి రంధ్రా రీచవదంపదమ్॥ 61
- గర్భస్తుషాడశపద ఇత్యేవంఛం దహరితః।
 విస్తారార్ద్రేన జంభూస్యాన్మేఖలాచైక భాగికా॥ 62
- ప్రథమం కల్పయేచ్ఛృంగం విస్తారాత్ సార్థముచ్చితమ్:
 ద్వీతీయ శృంగం తత్ప్రాల్యం పూర్వశృంగస్తమధ్యగమ్॥ 63
- సస్త్రోచ్చితాషడాయామా ఉరః శిఖరమిష్యతే।
 కర్తవ్యం మూలశిఖరం తద్వయోపరి శృంగయోః॥ 64
- మంజర్యా విభజేద్భాగం విస్తారం దశధాబుధః।
 స్కంధః షడ్భాగ విస్తారో ధనుర్గీవాండ కాడికమ్॥ 65
- శ్రీవత్సస్యైవ తత్కార్యం మంజరిభాగ మానతః।
 క్రమార్థంవా పంచసింహ.... రూ సైర్విభూషితా॥ 66
- ఇత్యుక్తః సర్వతోభద్రః సర్వకల్యాణ కారకః॥

తా॥ సర్వతోభద్ర ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములు చేసి కర్ణములు 2 భాగముల చొప్పునను, అలిందములు 6 భాగములును చేయవలెను. 26 హస్తములు ఉత్తమము. 18 హస్తములు మధ్యమము 10 హస్తములు కనీసము అని తెలియవలెను. ఛంద్రము 4 భాగములును, నిర్గమము 2 భాగములును, చేయవలెను. గర్భము 4 భాగములు, గోడ 1 భాగము, అంధారిక 1 భాగము, వెలుపలి గోడ 1 భాగము కలిగి యుండవలెను. విస్తారములో సగము యెత్తు జంభుయును, మేఖల 1 భాగము, మొదటి శృంగము విస్తారము నుండి $1\frac{1}{2}$ భాగము యెత్తు రెండవ శృంగము దానికంటె తక్కువగను మొదటి శృంగము యొక్క నడుమనుండి ఉరః శృంగము విస్తారము 6 భాగములును ఎత్తు 7 భాగములును చేయవలెను. ప్రధాన శిఖరము ఆ రెండు శిఖరములపై రచించవలెను మంజరి యందు విస్తారము 10 భాగములు. స్కంధము విస్తారము 6 భాగములు, వేదిగ్రీత అండకము మొవలైనవి శ్రీవత్సవమువలెనే చేయవలెను. మంజరి యొక్క భాగముల ప్రకారము 5 సింహములు గాని రూపములుగాని రచించవలెను. దీనిని సర్వతోభద్ర మందురు.

79. బాహ్యోదరము, నిర్మాహోదరము, సమోదరము. నందిభద్రము, భద్రకోశము

సమరాగణ 60వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఆలిందశోభితం భద్రం యదాస్యైవ విదీయతే॥ 67

తదాబాహ్యోదరోనామ ప్రాసాద ప్రవరోభవేత్॥

యద్యవిందోనభవతి భద్రమేకంతు నిర్గతమ్॥ 68

స్యాన్నిర్మాహోదరోనామ ప్రాసాద ప్రవరస్తదా॥

యదానతత్రభద్రంస్యా న్నందికానిర్గమో భవేత్॥ 69

భద్రకోశం తదావిద్యాత్ షష్ఠంప్రాసాద ముత్తమమ్॥

తా॥ పై జెప్పిన దానినే ఆలిందములు భద్రములు రచించవలెనేని బాహ్యోదర మందురు. ఆలిందములు లేకుండ భద్రములను మాత్రమే రచించిన యెడల నిర్మాహోదర మగును. సమోదరమునకును నందిభద్రమునకును లక్షణశ్లోకములుచ్యుతమైనవి. భద్రములు లేకుండ నందికలు నిర్గమములతో రచింపబడెనేని భద్రకోశమగును. ఇవి సర్వతో భద్రము నందలి 6 భేదములు.

80. చిత్రకూట ప్రాసాదము

సమరాగణ 60వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ చిత్రకూట మథబ్రూమ స్తంభజేదష్టభిః పంచ॥ 70

కుర్యాత్కరేభ్యోఽష్టాభ్యాస్తం యావత్స్యాద్దస్త విసతిః॥

కర్ణాభాగిక విస్తారాః శేషంచాలింద విస్తృతః॥ 71

భద్రంచతుష్పదం విద్యాద్ భాగేనైకేన నిర్గతమ్॥

భాగేననిర్గతోఽలిందో భిత్త్యాంధార్యః పదంపదమ్॥ 72

ద్విపదోఽస్య భవేద్గర్భ స్తలచ్ఛందమితిరితమ్॥

విస్తారార్థం భవేజ్జంఘా భాగంతత్రైవ మేఖలా॥

అండకం భాగికంకార్యం క్రమాచ్చక్రమ సంవృతా॥ 73

ఊర్ధ్వై ద్వీతీయ శృంగస్య శర్తవ్యా సూరిమంజరిః

సప్తభాగో దయాప్రాగ్వత్ భాగపట్కంత థాయతా॥

84

ప్రాసాదమేద్యశం కుర్యా చ్చిత్రకూటం ప్రమాణతః

తా॥ చిత్రకూట ప్రాసాద లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. 20 హస్తములు త్రమము. 14 హస్తములు మధ్యమము, 8 హస్తములు కనీసము. విస్తారమును 8 భాగములు చేసి కర్ణములు 1 భాగము చేప్పనను, మిగిలిన 6 భాగములు అలిందములును, భద్రములు 4 భాగములును, వాని నిర్గమము 1 భాగమును, అలింద నిర్గమము 1 భాగమును, చేయవలెను. గర్భము 2 భాగములును, గోడ 1 భాగమును, అంధారిక 1 భాగమును, వెలుపలిగోడ 1 భాగమును చేయవలెను. విస్తారములో సగము జంఘ యెత్తును అందు మేఖల 1 భాగమును, అండకము 1 భాగమును, ఇట్లు పరుసగా రచించవలెను రెండవ శృంగము యొక్క పైభాగము నుండి మూలమంజరి విస్తారము 6 భాగములు. ఎత్తు 7 భాగములు చేయవలెను. దీనిని చిత్రకూటమందురు.

81. విమలము, హర్షణము, చిత్ర సంక్లిష్టము, భద్రవిశాలము, భద్ర విష్కంభము

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :-

శ్లో॥ భద్రాలింప వినిప్రాంతం తస్యైవతు యదాభవేత్॥

75

ప్రాసాదో విమలః నామ తదానీముపజాయతే

అలిందస్తు యదాస్యైవ భద్రహినో విధీయతే॥

76

తదానీహర్షణో నామ ప్రాసాదః సజాయతే

క్రియతేతు యదాస్యైవ కర్పరంభాగ నిర్గమమ్॥

77

తదానీం భద్రసంక్లిష్టః ప్రాసాదోజాయతే శుభః

అస్యైవతు యదాభద్రం భాగేనైకేన నిర్గమమ్॥

78

భవేత్తదానీం ప్రాసాతో నామ్నాభద్ర విశాలకః

అలిందం భద్రైశ్చవినా యదాత్వేష విధీయతే॥

79

తదానీం భద్రవిష్కంభః ప్రాసాదః స్యాత్ సుఖప్రదః॥

తా॥ పై జెప్పబడిన దానికి భద్రములును అలిందములును రచించినచో విమలమగును. భద్రములు లేకుండ అలిందములను కల్పించిన యెడల హర్షణమగును. తల 1 భాగము నిర్గమముతో రచించిరేని భద్ర సంకీర్ణ మగును. మఱియు దానికే భద్రము 1 భాగము నిర్గమముతో రచించిన యెడల భద్ర విశాలమగును. అలిందము లేకుండ భద్రమును మాత్రమే రచించినచో భద్రవిష్కంభ మగును, ఇవి చిత్రకూటమునందలి 6 భేదములు.

82. ఉజ్జయంత ప్రాసాదము

సమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ చతురశ్రీ సమక్షేత్రే విభక్తైఃష్టభిరష్టకైః 80

ప్రాసాదం రచయేద్విద్వాన్ ఉజ్జయంతం సుశోభనమ్।

పదమేకం భవేత్కర్ణ సైలికం తావదేవచ॥ 81

సభిత్తిగర్భమానేన భద్రం కుర్యాద్విచక్షణః।

బాహ్యభిత్తి భవేద్భాగం భాగమేకం ప్రదక్షిణా॥ 82

భాగికాగర్భభిత్తిశ్చ గర్భం మధ్యే చతుష్పదమ్।

పంచభాగోన్మితా జంఘా భాగంతత్రైవ మేఖలా॥ 83

కర్తవ్యం భాగికం శృంగ మండకంచార్థ భాగికమ్।

ద్వితీయం సాండకం శృంగం తత్సమం పదమధ్యగమ్॥ 84

మల్లచ్ఛాద్యం విధాతవ్య ముత్సేధేనార్థ భాగికమ్।

పదోత్సేధంచ శిఖరం గర్భభిత్తి సమంభవేత్॥ 85

భాగికః కలశః కార్యో ధ్వజశృంగస్య తత్సమః।

ఏతస్యమూల శిఖరం కుర్యాత్ షడ్భాగ విస్తృతమ్॥ 86

భాగాధీక సముత్సేధం కార్యం కల్యాణ మిచ్ఛతః।

ఊర్ధ్వం తిలక శృంగస్య శిఖరం స్యాత్పదోచ్చితమ్॥ 87

పంచాంశ విస్తృతం శేషం శ్రీవత్సస్యేవకారయేత్।

ఇత్యేషకథితః శమ్య గుజ్జయంతోఽభిధానతః॥ 88

కార్యోఽయం సర్వదేవస్య ప్రాసాదః శుభలక్షణః॥

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 8.8 భాగములు చేసి కర్ణము 1 భాగము తిలకము 1 భాగము, భద్రము 4 భాగములు వెలుపలిగోడ 1 భాగము, అంధారిక 1 భాగము, లోపలిగోడ 1 భాగము, గర్భము 2 భాగములు చేయవలెను. జంఘ 5 భాగములు, అందులో మేఖల 1 భాగము, శృంగము 1 భాగము, అండకము 3 భాగము చేయవలెను. రెండవ శృంగము అండకముతో గూడస్థాన మధ్యమమున అదే కొలతతో రచించవలెను. మల్లద్బాద్యము $\frac{1}{2}$ భాగము చేయవలెను. శిఖరము 1 భాగము చేయవలెను. విస్తారము 4 భాగములు కలిగి యుండవలెను. కలశము యెత్తు 1 భాగము భ్వజముయొక్క శృంగము దానితో సమానముగా నుండవలెను. ప్రధాన శిఖరము యొక్క విస్తారము 6 భాగములు ఎత్తు 7 భాగములును చేయవలెను. తిలకము యొక్క శృంగముపైన 1 భాగము యెత్తున శిఖరమును రచించవలెను. ఆ శిఖరముయొక్క విస్తారము 5 భాగము లుండవలెను. మిగిలిన పనులన్నియును శ్రీవత్స ప్రాసాదమున రచించినట్లే రచించవలెను. దీనిని ఉజ్జయంత ప్రాసాదమందురు.

83. మేరువు, మందరము, కైలాసము, కుంభము,

గృహరాజము

పమరాంగణ 60వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ చిత్రకూటాద్యభోత్పన్నాః ప్రాసాదా విమలాదయః॥ 89
- ఉజ్జయంతాత్రథాపంచ మేరుప్రభృతయోమతాః॥
మేరుశ్చ మందరశ్చైవ కైలాసః కుంభ ఏవచ॥ 90
- గృహరాజ ఇతిప్రోక్షః ప్రాసాదాస్తే సులక్షణాః॥
అష్టోత్తర మిహోద్దిష్టం ప్రాసాదానాంశతం బుధైః॥ 91
- జ్యేష్ఠ మధ్య కనిష్ఠానాం సాంధారాణాం తథైవచ॥
తేష్వలింగైర్మూలాకేచిత్ భద్రైః కేచిచ్ఛ వేష్టితాః॥ 92
- కేచిత్కర్ణసమాః కార్యాః ప్రాసాదాః సర్వశోభనాః॥
సర్వైశ్చపైతే విధాతవ్యా నిజభాగ ప్రతిష్ఠితాః॥ 93

కొణానవిషమాః కార్యా వర్గభేదశ్చనేస్యతే।
ఏకహస్తా ద్విహస్తాచ త్రిహస్తా యేప్రకీర్తితాః॥ 94

యక్ష నాగగ్రహదీనాం రక్షసాంచ భవంతేతే।
భాగేన.... .. సతుతేధా వినిర్దిశేత్॥ 95

జ్యేష్ఠం మధ్యం కనీయశ్చ జ్యేయం తచ్చాంశ మానతః।
జ్యేష్ఠం సార్వత్రి హస్తంస్యాత్ త్రిహస్తం మధ్యమం విదుః॥ 96

సార్వహ స్తద్వయమితం కనీయస్త ద్విధీయతే।
త్రిహస్తం జ్యేష్ఠమపరం మధ్యం హస్తసమన్వితమ్॥ 97

అర్థహస్తం కనీయశ్చ మానం భాగస్య కీర్తితమ్।
జ్యేష్ఠాభాగో ద్విహస్తః స్యాత్ పాదోనం మధ్యమః కరమ్॥ 98

కనీయాన్ మధ్య మార్దేన భాగమానమిదం కరైః॥
షడన్వితాస్త్రంశదమీ విచిత్రాః శ్రీకూటకాధ్యాః కథితాయథావత్

ప్రాసాదముఖ్యా ఇహషట్ ప్రఖేదా భిన్నాశ్చ కేచిత్
సహమండపైశ్చ॥ 99½

ఇతి సమరాంగణ సూత్రధారా పరనామ్ని వాస్తుశాస్త్రే॥ శ్రీకూటాది
షట్ప్రలశత్రాసాద లక్షణం నామషష్ఠితమోఽధ్యాయః

తా॥ చిత్రకూటమునందు విమలము మొదలైన 5 ప్రాసాదములు తృప్తమైనట్లే ఉజ్జయంతము నందును మేరువు మొదలైన 5 ప్రాసాదములు కలిగినవి. మొత్తము 108 ప్రాసాదములు పూర్వము చెప్పబడినవి. ఉత్తమము. మధ్యమము, కనీసము అను కొలతల ప్రకారమును సాంధారములుగను, అందు కొన్ని అలిందములతోను కొన్ని భద్రములతోను, కొన్ని కర్ణములతో సమానముగను, రచించవలెను. అన్నియును వానివాని భాగముల ప్రకారము రచించవలెను. కోణములను సమసంఖ్యగా రచించవలెను. వర్గభేదము చేయరాదు, 1 2 3 హస్తములు కలవి యక్షులు, నాగులు, గ్రహములు, రక్షగణము మొదలగువాని కుపయోగించును. ఉత్తమ, మధ్యమ, కనీసములు చెప్పబడియున్నవి. అవి వరుసగా మొదటిది 3 ⅓- 3.2½ హస్తములని తెలియవలెను. రెండవ పద్ధతి 3.1½ హస్తము

లును, మూడవ పద్ధతి 2 $\frac{3}{4}$ - 3/8 హస్తములును అని తెలియవలెను. ఈ ఆధ్యాయమున జెప్పబడినవి 36 ప్రాసాదములని తెలియవలెను.

84. ద్రావిడ సాంధారములు. 5 భేదములు

పద్మతలచ్ఛందము

సమరాంగణ 61వ ఆధ్యాయము :

- శ్లో॥ ప్రాసాదానధ చక్ష్వమ స్తలచ్ఛందాదనంతరమ్ |
తత్రపద్మ మహాపట్నీ వర్ణమానస్త దాపరః॥ 32
- స్వస్తికః సర్వతోభుజః ప్రాసాదాః పంచకీర్తితాః |
చతురశ్రీ కృతేత్రేత్రే కర్ణసూత్రం ప్రసాదయేత్॥ 33
- కర్ణస్థానైః కృత్యా గర్భాస్తాత్తు బహిర్నయేత్ |
తదగ్రయోః సూత్రపాతాత్ స్థాదన్య చతురశ్రకమ్॥ 34
- కూటంకుర్యాద్ ద్వీభాగేన సమసూత్రాద్ విచక్షణః |
సూకరానన స-స్తానం కుర్వీత సలిలాంతరమ్॥ 35
- ఏవం సర్వేషు కూటేషు సలిలాంతర మిష్యతే |
యదాయతం భవేత్సూత్ర చతురగ్భ విభాజితే॥ 36
- గర్భోద్విభాగికస్తేన భాగికాభిత్తిరుచ్యతే |
గర్భకర్ణార్థమాదాయ కోణాంతం లాంచయేత్ పునః॥ 37
- అష్టసూత్రస్య మధ్యేస్థ్యా దేవం ... .. బహిః |
ఏవం పద్మతలచ్ఛందో విధాతవ్యో విచక్షణైః 38

తా॥ ద్రావిడ ప్రాసాదములలో సాంధారములుగను నిరంధారములు గను చేయదగిన 5 ప్రాసాదములకు తలచ్ఛందములను జెప్పచున్నాడు. అందు మొదటిది పద్మతలచ్ఛందము చతురశ్ర ప్రదేశమున కర్ణసూత్రమునుపట్టి అందులో సగము చేసి గర్భమునుండి వెలుపలకు చేయవలెను. ఆ చివరల యందు సూత్రముచేత మణియొక చతురశ్రమును చేయవలెను. కూటము 2 భాగములు సమానసూత్రముతో రచించవలెను, జలమార్గమును పండి ముట్టివలె రచించవలెను. అన్ని కూటములకు జలమార్గమటులే చేయ

వలెను. సూత్రముయొక్క పాడవును 4 భాగములు చేసి గర్భము 2 భాగములును చుట్టాగోడ 1 భాగమును చేయవలెను. గర్భమును కర్ణములో సగమును తీసికొని కోణముయొక్క చివరకు గుర్తుచేయవలెను. మరల 8 సూత్రముల యొక్క మధ్యను... గర్భము వెలుపల ... ఇట్లు పద్మప్రాసాదమునకు తలచ్చందమును చేయవలెను. ఎత్తు ఒక అంతస్తుగల మొదలుకొని అన్నిటికిని పూర్వము చెప్పబడియున్నవి. సాంధారపద్ధతి ముందు చెప్పబోవు చున్నాము.

85. మహాపద్మ తలచ్చందము

సమరాంగణ 61వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ మహాపద్మతలచ్చంద మధునాసంప్రచక్ష్య హే।
 పూర్వో యః కీర్తితచ్చందః సంపాతా సూత్రయోః కృతాః॥ 39
- తేమసంపాతయేత్సూత్రం చతుర్విధిగంతరే।
 కర్ణార్థం దాపయేత్తత్ర బాహ్యభాగ వినిర్గతమ్॥ 40
- ఐంద్రాగ్నీయో దిశోర్మధ్యే లాంచనం యద్ వ్యవస్థితమ్।
 నైర్వతీయామ్యయోర్మధ్యే తస్మాత్తత్ర ప్రసారయేత్॥ 41
- నైర్వతీయామ్యయోర్మధ్యాత్ వాయ్వాంబు పదిగంతరే।
 వాయ్వాంబు పదిశోర్మధ్యా దీశసామదిగంతరే॥ 42
- తృతీయాం --- --- । కూటస్య జలాంతరమ్
 కూటయోరుభయోర్మధ్యే సూకరావన సన్నిభమ్॥ 43
- మహాపద్మ తలచ్చందః ప్రోక్తోఽయం రాజపూజితః॥

తా॥ మహాపద్మ ప్రాసాదము యొక్క తలచ్చందమును చెప్పి చున్నాడు. అష్టసూత్రములనుపట్టి కర్ణములో సగమును కొలిచి అంతవరకు వెలుపలికి నిర్గమమును చేయవలెను. తూర్పు అగ్నేయముల యొక్క మధ్యను, గుర్తుపెట్టవలెను. అటులే నైఋతి దక్షిణముల మధ్యను గుర్తు పెట్టవలెను. పడమర వాయవ్యముల నడుమ గుర్తుపెట్టవలెను. ఉత్తరము ఈశాన్యముల మధ్యను గుర్తుపెట్టవలెను. ఇదే ప్రకారము శేషించిన గుర్తులను గూడ పెట్టవలెను. జలమార్గములన్నియును పండిముట్టెలవలె నుండవలెను. ఇది మహాపద్మము యొక్క తలచ్చందము.

86. వర్ణమాన తలచ్ఛందము

సమరాంగణ 61వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదానీల వర్ణమానస్య తలచ్ఛందోఽభిధీయతే॥ 44

చతురశ్రం భజేత్పంచ దశధా క్షేత్రమాదితః॥
కూటంద్విభాగికం కుర్యాద్భాగికం సలిలాంతరమ్॥ 45

పంజరం సార్థభాగం స్యాద్భాగికం సలిలాంతరమ్॥
చతుర్భాగా భవేచ్ఛాలా విదద్యాత్ పంజరే మః॥ 46

అర్థభాగం ప్రవేశస్తు శాలాసత్వ జలాధ్వనః॥
అష్టాంగుల వినిష్కాంతే బాహ్యతః శుభదర్శనే॥ 47

భాగపాదం ప్రవేశః స్యాత్ పంజరాంతర్జలాధ్వనః॥
అర్థభాగం ప్రవేశస్తు కూటస్యాంతర్జలాధ్వనః॥ 48

జలాంతరం తృతీయంచ కర్తవ్యం భాగసమ్మితమ్॥
అనంతరం ప్రకుర్వీత పంజరం సార్థభాగికమ్॥ 49

(ఇచట కొంత గ్రంథి పాదముగ గన్నట్టైతిని)

తా॥ వర్ణమానము యొక్క తలచ్ఛందమును చెప్పచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రవేశమును 15 భాగములుచేసి కూటము 2 భాగములు, జలమార్గము 1 భాగము, పంజరము 1½ భాగము, మరల జలమార్గము 1 భాగము. మధ్యశాల 4 భాగములు, శాలయందు జలమార్గము ½ భాగము ప్రవేశమును 8 అంగుళముల నిర్గమమును, పంజరమున జలమార్గము 1/4 భాగము ప్రవేశమును చేయవలెను. కూటమునందు జలమార్గము 1 భాగము ప్రవేశము 1 భాగము చేయవలెను. అటుతర్వాత పంజరము 1½ భాగము చేయవలెను.

87. స్వస్తిక తలచ్ఛందము

సమరాంగణ 61వ అధ్యాయము .

శ్లో॥ స్వస్తికస్య తలచ్ఛందో యథాపదభిధీయతే॥

చతురశ్రం సమం క్షేత్రమస్థా వింశతిధా భజేత్॥

కుర్యాత్ కూటం చతుర్భాగం ద్విభాగం సలిలాంతరమ్।
త్రిభాగం పంజరం తద్వద్ ద్విభాగం సలిలాంతరమ్॥ 51

శాలాంషడాగికిం కుర్యా జలమార్గం ద్విభాగికమ్।
త్రిభాగం పంజరం భూయశ్చంద్రశాలా విభూషితమ్॥ 52

పునర్ద్విభాగికం కుర్యాచ్చతుర్థం సలిలాంతరమ్।
విదధిత చతుర్భాగం రథకంచ సుశోభనమ్॥ 53

ఏవందిక్షు సమస్తాసు సమైర్భాగైః ప్రకల్పయేత్।
చతుర్భాగేతతః క్షేత్రే గర్భం కుర్యాద్ ద్విభాగికమ్॥ 54

స్వస్తికే వర్తమానేచ భాగిక్యభిత్తయః స్మృతాః।
స్వస్తికోఽయం తలచ్ఛందః కథితోఽతి మనోహరః॥ 55

తా॥ స్వస్తికము యొక్క తలచ్ఛందమును చెప్పచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రదేశమును 28 భాగములు చేసి కర్ణము 4 భాగములు, జలమార్గము 2 భాగములు, పంజరము 3 భాగములు మరల జలమార్గము 2 భాగములు, మధ్యశాల 6 భాగములు శాలవెంబడి జలమార్గము 2 భాగములు దానిప్రక్క పంజరము 3 భాగములు, పంజరములు చంద్రశాలలతో నలంకరింపబడ వలెను. మరల జలమార్గము 2 భాగములు, తదుపరి రథము 4 భాగములు, ఇట్లు నలువైపుల సమాన భాగములతో రచించవలెను. విస్తారమును 4 భాగములు చేసి గర్భము 2 భాగములును చుట్టూ గోడ 1 భాగమును చేయవలెను.

88. సర్వతోభద్ర తలచ్ఛందము

సమరాంగణ 61వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదానిం సర్వతోభద్ర తలచ్ఛందోఽభిధీయతే।
చతురశ్రీ కృతేక్షేత్రే గర్భం కుర్యాద్ ద్విభాగికమ్॥ 56

కుర్యాత్ త్రిభాగికం కూటం జలమార్గం ద్విభాగికమ్।
త్రిభాగికం తతః కూటం తోయమార్గం ద్విభాగికమ్॥ 57

శాలాష్టభాగికి కుర్యాజల వర్షద్విభాగికమ్।
భూయస్త్రిభాగికం కూటం ద్విభాగం సలిలాంతరమ్॥ 58

త్రిభాగిణీచరణి కా భవేద్దిక్షు చతుర్భుజ చతురశ్రీ
కృతం క్షేత్రం అష్టావింశతిదా భజేత్॥ 59

కుర్యాత్త్రిభాగికం కూటం చతుర్దాశవిభాజితే
భాగిర్బౌద్ధతయః కార్యా స్తథాగర్భో ద్విభాగికః॥ 60

ఇత్యేష సర్వతోభద్ర స్తలచ్ఛందో విధీయతే ।
ఏతేప్రోక్తా నిరంధారాః సాంధారాంస్తు ప్రచక్షుహే॥ 61

చతురశ్రీ కృతం క్షేత్రం భజేద్ద్వాదశభిః పఞ్చః ।
చతుర్భాగో భవేద్గర్భో భాగిర్బౌద్ధతయః స్మృతితాః॥ 62

భాగికాంధారికా తద్వద్ ద్విభాగా బౌద్ధ్యాభిత్తయః ।
ఏవమేతే తలచ్ఛందాః పద్మాద్వాః పరికీర్తితాః॥ 63

పీఠాన్యుక్తాన్యేవ మేతాని పంచప్రాసాదానాం నామభిర్లక్ష్యైశ్చ
పంచప్రాక్తాయే తలచ్ఛందంభేదా స్సైర్వాజ్ఞాతైః పూజ్యవామేతిలోకే॥ 64

ఇతి సమరాంగణ సూత్రధారా పరనామ్ని వాస్తుశాస్త్రే

పీఠపంచకార్కా యోనామైక పష్టితమః॥

తా॥ సర్వతోభద్రము యొక్క తలచ్ఛందమును చెప్పుచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రదేశమును 4 భాగములు చేసి అందు గర్భము 2 భాగములు చుట్టూ గోడ 1 భాగము చేయవలెను, మతియు ప్రస్తరముపైన 28 భాగములు చేసి కర్ణకూటము 3 భాగములు, జలమార్గము 2 భాగములు మరల రథము 3 భాగములు, జలమార్గము 2 భాగములు, మధ్యకాల 8 భాగములు, మరల జలమార్గము 2 భాగములు, రథము 3 భాగములు, మరల జలమార్గము 2 భాగములు. కర్ణకూటము 3 భాగములు. ఇట్లు నలువైపుల రచించవలెను. ఇవి నిరంధారములు. సాంధారములకు విస్తారమును 12 భాగములు చేసి గర్భము 4 భాగములు, గోడ 1 భాగము, అంధారిక 1 భాగము, వెలుపలిగోడ 2 భాగములు. ఇట్లు పద్మము మొదలు 5 ప్రాసాదములు రచించవలెను. ఇట్లు శాస్త్రోక్త ప్రకారము రచించిన శిల్పి లోకమున పూజింపబడును.

89. విమానజాతి మఱికోన్ని ప్రాసాదములు

అందు విమానము

శ్లో॥ భూమిజచ్ఛందకాఖ్యాతా స్తలైశ్చ చతురశ్రకాః।

రథోపరథ భద్రద్రావై విమానాః సర్వకామదాః॥

తా॥ చతురశ్రములును, రథములు, ఉపరథములు, భద్రములు, అంధస్త్రులు, కలవి విమానజాతి యగును.

అపరా 172వ సూత్రము- విశ్వకర్మోవాచ

శ్లో॥ విమానాశ్చ ప్రతప్త్యామి ప్రాసాదాన్ శిఖరోత్తమాన్।

నాగరచ్ఛంద ఆఖ్యాతో భూమిజః శిఖరోద్గమః॥

1

విమానో గరుడైధ్వయో విజయో గంధమాదనః।

హిమూన్ హేమకూటశ్చ కైలాసస్త్రి పురోద్భవః॥

2

శ్రీయోహం సాహం సపక్ష ఉద్యోతోవజ్ర సంభవః।

పురాఖ్యః సుందరచ్ఛైత్యో విశాలోభద్ర పంజ్జకః॥

3

మందరః కూర్మ సౌమ్యోచ ఐరావతో మాలాధరః।

మేరుర్విమానాన్వయః ప్రాసాదాః పంచవింశతిః॥

4

సపథాభాజితే క్షేత్రే ద్వీభాగః కర్ణవిస్తరః

పంచభాగం భవేద్భద్ర మేకభాగేన నిర్గతమ్॥

5

భాగార్థం క్షేభయేత్పార్శ్వే నిర్గమశ్చార్థభాగికః।

చతుర్భాగంచ విస్తారే ముఖభద్రం విధీయతే।

6

కర్ణేశ్వంగం వారిమాన్ భూమిజానామనుక్రమైః।

ఘంటా కలశ సంయుక్తో విమానః పంచభూమికః॥

7

తా॥ నాగర పద్ధతితో కొలతలను శిఖరములును కల విమాన జాతి ప్రాసాదములను చెప్పించున్నాడు విమానము, గరుడము, ధ్వజము, విజయము, గంధమాదనము, హిమవంతము, హేమకూటము, కైలాసము, త్రిపురోర్భవము, శ్రీయము, హంసము, హంసపక్షము, ఉద్యోతము, వజ్ర సంభవము, పురాఖ్యము, సుందరము, చైత్యము, విశాలము, భద్రము, మందరము, కూర్మము, సౌమ్యము, ఐరావతము, మాలాధరము, మేరువు అను 25 భేదములు కలవు. అందు విమానమునకు విస్తారమును 9 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగముల చొప్పునను, భద్రము 5 భాగములును

భద్రము యొక్క నిర్గమము 1 భాగము, ప్రక్కలను $\frac{1}{2}$ భాగము క్షేభము చేయవలెను, నిర్గమము $\frac{1}{2}$ భాగముండవలెను విస్తారములో 4వ భాగము ముఖభద్రమును రచించవలెను కర్ణమున శృంగమును జలమార్గమును కల్పించవలెను. ఘంట, కలశముతో 5 అంతస్తులుగా రచించవలెను. దీనిని విమాన ప్రాసాదమందురు.

90. గరుడ, ధ్వజ ప్రాసాదములు

అపరా. 172వ సూత్రము

శ్లో॥ ప్రాగ్గీవాశ్చ చతుర్భుద్ధే గరుడః సర్వకామదః॥

చతుర్ధావైర్ధ్వజో నామ సర్వదేవ సుఖావహః॥

8

తా॥ పైజెప్పిన దానినే నాలుగు భద్రముల యందు ప్రాగ్గీవములు రచించినచో గరుడ ప్రాసాదమగును. లేక 4 ద్వారములును రచించిరేని ధ్వజ ప్రాసాదమగును.

91. విజయము, గంధమాదనము

అపరా. 172వ సూత్రము.

శ్లో॥ రుద్రాంతైర్వాజితే ఛందే భాగాస్యాత్పక్ష కర్ణికా॥

విధేయం పూర్వవచ్ఛేషం విజయః సర్వకామదః॥

9

కర్ణికాభిశ్చోర్ధ్వ శృంగం సభవేద్గంధమాదనః॥

భక్తేద్వాదశధా ఛందే ప్రరథః సార్థభాగతః॥

10

తా॥ విస్తారమును 11 భాగములు చేసి భద్రమునకు రెండువైపుల 1-1 భాగము కర్ణికను రచించినట్లయిన విజయ ప్రాసాదమగును. మత్యము విస్తారమును 12 భాగములు చేసి భద్రమున కిరువైపుల ప్రరథములను $1\frac{1}{2}$ భాగము చొప్పునను కర్ణికలకు పైన శృంగములను రచించిన యెడల గంధమాదనమగును.

92. హిమవంతము. హేమకూటము, కైలాసము, త్రిపురోద్భవము

అపరా. 172వ సూత్రము

శ్లో॥ కర్ణప్రతిరధైచైవ శిఖరే పంచభూమికః।

అఖ్యాతోహిమవాన్ హేమకూటస్తు సమనిర్గమః।

11

కర్ణత్యాగే భవేదేఖా కైలాసః పంచభూమికః।

భద్రకర్ణేచ కుముదః సభవేత్ త్రిపురోద్భవః॥

12

తా॥ అయిదంతస్తులును కర్ణములును, ప్రతిరథములును మాత్రమే కలది హిమవంతము - కూటములు సమాన నిర్గమముతో రచించిరేని హేమ కూటము. మఱియు కర్ణములను లేకుండ చేసి భద్రములను మాత్రమే కల్పించిన యెడల 5 అంతస్తులు కలది కైలాసమగును. భద్రముయొక్క కర్ణమునకు ముదమును రచించినచో త్రిపురోద్భవమగును.

93. శ్రియము, హంసము, హంసపక్షము, ఉద్యోతము

అపరా. 172వ సూ.

శ్లో॥ మత్తాలింబో ముఖభద్రే శ్రియోవైసర్వ కామదః।

శిఖరేవైలితా కార్యా హంసనామాస ఉచ్యతే॥

13

ప్రాగ్గీవాస్తస్య మధ్యేచ హంసపక్షస్తు బ్రహ్మజః।

చతుర్ద్వార సమాయుక్త ఉద్యోత ఉదయోద్భవః॥

14

తా॥ ముఖభద్రమున మత్తాలింబమును, రచించినచో శ్రీ ప్రాసాద మగును. శిఖరము నలితను కల్పించిన యెడల హంస ప్రాసాదమగును. లేక మధ్యను ప్రాగ్గీవములను కల్పించినయెడల హంసపక్ష ప్రాసాద మగును. నాలుగు ద్వారములు నలువైపులనుండునట్లు రచించినచో ఉద్యోత ప్రాసాదమగును.

94. వజ్రసంభవము, పురాఖ్యము

అపరా. 172వ సూ.

శ్లో॥ సాంధారో మధ్య అఖ్యాతో భద్రే చంద్రావలోకనా।

వజ్రసంభవ అఖ్యాతః కర్తవ్యః సర్వశాంతిదః॥

15

భక్తే చందేచ మన్వంతైః స్తంభకః సార్థభాగతః।
హిమవత్పూర్వకం శేషం పురాఖ్యః సర్వకామదః॥

తా॥ సాంధారమును భద్రమున చంద్రావలోకనమును ,
వజ్రసంభవ ప్రాసాదమగును. విస్తారమును 14 భాగములు చే
ములను 1½ భాగము చొప్పున రచించి మిగిలిన పనులన్నియు
వంతమువలె చేసినచో పురాఖ్యమగును.

95. సుందరము. చైత్యము. విశాలము. భద్రం సుందరము, కూర్మము, సౌమ్యము

అపరా. 172వ సూ.

శ్లో॥ సుందరః ప్రాగ్గీవయుక్త శైవ్యోవారాట శృంగతః।
విశాలోహీన ప్రాగ్గీవః సాంధారే భద్ర సంజ్ఞకః॥
ద్రావిడేపక్ష శృంగాణి మందరః సర్వకామదః।
లతాయుక్తస్తు కూర్మాఖ్యః సౌమ్యోమత్తావలంబకైః॥

తా॥ పైజెప్పిన దానికే ప్రాగ్గీవములను రచించిరేని సుంద
వరాట పద్ధతితో శృంగములను రచించిన యెడల చైత్యమగును
ములు లేకుండ జేసినచో విశాలమగును. సాంధారముగ నిర్మించి
భద్రమగును. పక్షశృంగములు ద్రావిడ పద్ధతితో రచించిరేని
మగును భద్రములను రచించిన యెడల కూర్మమగును. మ
మును రచించిన యెడల సౌమ్యమగును.

96. ఐరావతము, మాలాధరము, మేరువు

అపరా. 172వ సూ.

శ్లో॥ ఐరావతశ్చ ప్రాగ్గీవై శృతుర్వక్షైరాలాధరః।
సాంధారశ్చంద ఆఖ్యాతో భద్ర చంద్రావలోకనా॥
మేరుః ప్రాసాద ఆఖ్యాతః కర్తవ్యః సర్వదేవతే।
కర్తావపురంయాలి కౌచేరం పదమాప్పుయాత్॥

ఇతి సూత్ర సంధాన గుణకీర్తి ప్రకాశ ప్రాక్ష్య శ్రీ భువన
దేవాచార్యోక్త పరాజితపృచ్ఛాయాం విమాన ప్రాసాద
లక్షణాధికారో నామశో సప్రత్యుత్తర శతతమం సూత్రమ్-

తా॥ పైజెప్పిన దానికి ప్రాగ్గీవములున్నచో ఐరావతమగును. నలు
వైపుల ద్వారములున్న యెడల మాలాధరమగును. సాంధారముగ రచించి
భద్రమున చంద్రావలోకనమును రచించినయెడల మేరు ప్రాసాదమగును.
ఇది సమస్త దేవతల కుపయోగించును. ఇట్లు రచించినవారు శివలోక
మున కుదేర పదవి నందుదురు.

97. రుచకజాతిలోని సాంధారములు

25 భేదములు

విశ్వకర్మవాచ

అపరా. 165వ సూ.

శ్లో॥ ఆత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి ప్రాసాదానాంతు లక్షణమ్।

భక్త్యాభందై స్తథాకారై ర్నాగరా భూధరాదయః॥

1

భూధరోభద్ర కన్తైవ నందీశో నందివర్ధనః।

పుష్పకోమందరన్తైవ గరుడో వృషభస్తథా॥

2

ఐరావతో రాజహంసః సుభద్రః పృథివీజయః

ఇంద్రనీలో మహాపద్మే వైడూర్యః సింహ ఏవచ॥

3

త్రివిష్టపస్తు విజ్ఞేయః కైలాసః పుణ్యవర్ధనః।

వర్ధమానో గిరికూటః హంసః సర్వాంగ సుందరః

4

శ్రీనివాసః శ్రియానందో మేరుః ప్రాసాదనాయకః।

పంచవింశతిరాఖ్యాతా బాతశుద్ధాశ్చ నాగరాః॥

5

చతుర్భేదైస్తలోర్ద్వైతు ప్రాసాదాః పంచవింశతిః ।

ఇమ పంచాష్టఘస్తాత్ర ప్రయుక్తావాస్తువేదిభిః॥

6

భూధరే వర్ధమానేతు భద్రం వైచతురంశకమ్।

మందరేచ సుభద్రేచ త్రిభాగో భద్రవిస్తరః॥

7

తా॥ నాగరపద్ధతితోను అదే కోలతలతోను జేయదగిన 25 ప్రాసాదములును వాని నామములును చెప్పచున్నాడు. భూధరము, భద్రకము, సందిశము, సందివర్ధనము, పుష్పకము, మందరము, గరుడము, వృషభము, ఐరావతము, రాజహంసము, సుభద్రము, పృథివీజయము, ఇంద్రనీలము, మహాపద్మము, వైడూర్యము, సింహము, త్రివిష్టపము, కైలాసము, వర్ధమానము, గిరికూటము, హంసము, సర్వాంగసుందరము, శ్రీనివాసము, శ్రీయానందము, మేరువు, అను నామములు కలవి తలచ్చుండఁగలుగు నాలుగు భేదములతోను శుద్ధ నాగరపద్ధతితోను రచించవలెను. 5 5-8-7 ఇట్లు భేదము తెలియవలెను. భూధరము వర్ధమానము, ఈ రెండింటికిని భద్రము 4వ భాగమును మందరము సుభద్రము ఈ రెండింటికిని 3 వ భాగమును చేయవలెను.

శ్లో॥ కేశరీ పూర్వవజ్జేయః పంచాండక విభూషితః॥

మత్తాలంబయుతం భద్రం భూధరోనామనామతః॥

8

భద్రశృంగే భద్రకంచ ద్వితీయేనందిశాలకః॥

భద్రేత్యక్తంచ కర్ణార్ద్రే దద్యాత్స్యాన్నందివర్ధనః॥

9

తథైవచ యదా శృంగం మత్తాలంబోఽగ్ర భద్రకే॥

పుష్పకోనామ విజ్ఞేయః సర్వకామ ఫలప్రదః॥

10

నవభక్తే తలచ్చందే నందికాభాగమేవచ ।

భద్రకర్ణే ద్వీద్విశృంగం నంద్యాం శృంగేతు మందరః॥

11

భద్రే శృంగం తృతీయంచ గరుడో విష్ణుమందిరమ్॥

భద్రే కర్ణేయదా శృంగం మత్తాలంబే వృషస్తథా॥

12

తథైవ భద్రేచేశృంగం శుభఐరావతోమతః॥

చతుర్థేభద్ర శృంగేతు బ్రహ్మాక్తో రాజహంసకః॥

13

తా॥ పూర్వము కేశరీ పద్ధతితో జెప్పినట్లును, 5 అండకములును భద్రము మత్తాలంబముగను రచించిరేని భూధరముగను. భద్రమున శృంగమును కల్పించినచో భద్రకముగను భద్రమున 2 శృంగములున్నచో నందిశాలకముగను. భద్రమున శృంగములు లేకుండ కర్ణములపై శృంగములను రచించిన యెడల సందివర్ధనముగను, ముందలిభద్రమున

శృంగమును మిగిలినది మత్తాలంబమును చేసిరేని పృష్ఠకమగును. విస్తారమును 9 భాగములు చేసి నందిక 1 భాగము, భద్రమునను కర్ణమునను 2.2 శృంగములును నందికయందు ఒక్క శృంగమును రచించిన యెడల మందరమగును. మరియు భద్రమున 3 శృంగములు కల్పించిరేని గరుడమగును. భద్రమునను, కర్ణమునను శృంగములును మత్తాలంబమును రచించిరేని వృషభమగును. భద్రమున శృంగము మాత్రమే రచించిన యెడల ఐరావతమగును భద్రమున 4 శృంగములను రచించిరేని రాజహంసకమగును.

- శ్లో॥ విభక్తమేకాదశభి ర్నందికాయాం ద్విశృంగకమ్ |
నందనశ్చతథాకర్ణే శ్రీవత్సస్తుతదూర్ధ్వతః॥ 14
- నందికాయాం తతః శృంగం ద్వితియే తిలకం భవేత్ |
మత్తాలంబస్త్రి భద్రేషు సుభద్రోనామనామతః॥ 15
- పృథ్వీజయోభద్ర శృంగే ఇంద్రనీలో ద్వితియకే |
తృతియకే మహాపద్మో వైడూర్యశ్చ చతుర్థకే॥ 16
- త్యక్తంభద్రే నంది శృంగం సింహౌవైసర్వకామదః |
తస్యభద్రేయదా శృంగం తదానామ త్రివిష్టపః॥ 17
- స్యాత్కర్ణేషు యదాశృంగం భవేత్సంచాండ కంఠథా |
కైలాసానామ విజ్ఞేయ ఈశ్వరస్య సదాప్రియః॥ 18
- త్రయోదశ విభక్తేషు ద్విభాగః కర్ణవిస్తరః |
సార్ధభాగః ప్రతిరథో, భాగతన్వైవనందికా॥ 19
- చతుర్భాగం భవేద్భద్రం ముఖభద్ర విభూషితమ్ |
చత్వారిమందారాః కర్ణే కేశరీ చతదూర్ధ్వతః॥ 20
- పంచాండకం ప్రతిరథే నంద్యాంచ తిలకం తథా |
త్రిమత్తాలంబ ప్రభద్రం వర్తమానః స ఉచ్యతే॥ 21

త॥ విస్తారమును 11 భాగములుచేసి నందికయందు 2 శృంగములును, కర్ణమున నందనమువలెను ఆపైన శ్రీవత్సమువలెను రెండవ నందికయందు శృంగమును తిలకమును. భద్రములు మూడింటి యందును

మత్తాలంబమును, రచించినయెడల సుభద్రమగును. భద్రమున శృంగమును రచించిరేని పృథివీజయమగును. భద్రమున 2వ శృంగమును రచించినచో ఇంద్రసీలమగును. భద్రమున 3 శృంగములుంచిన యెడల మహాపద్మమగును. భద్రమున 4 శృంగములు రచించినట్లయిన వైడూర్యమగును. భద్రమున శృంగములు లేకుండ చేసి నందికయందు శృంగములుంచిన యెడల సింహమగును. నందికయందే కాక భద్రమునను శృంగమును కల్పించినచో త్రివిష్టపమగును, కర్ణమున శృంగమును 5 అండకములును రచించిరేని కైలాసమగును. విస్తారమును 13 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు, ప్రతిరథము $1\frac{1}{2}$ భాగమును, నందికము 1 భాగమును, భద్రము 4 భాగములును భద్రమునకు ముఖభద్రములు నాలుగును మందర పద్ధతిలో నుంచి కర్ణములును అపైనను కేశరి పద్ధతితో రచించి 5 అండకములును, నందిక యందును ప్రతిరథమునందును భద్రమును రచించి మత్తాలంబములు మూడును, ప్రభద్రమును రచించినచో వర్ధమానమగును.

శ్లో॥ గిరికూటో భద్రశృంగే ద్విత్వీయే హంస ఏవచ |

తృత్వీయేచ భవేచ్ఛృంగం నామ్నా సర్వాంగసుందరః॥ 22

చతుర్థ శృంగే కుర్యాత్తు శ్రీనివాసంత ధోత్రమమ్ |

త్యక్తభద్రం నందిశృంగం శ్రియానందస్తతో భవేత్॥ 23

చతుర్థే భద్ర శృంగేతు మేరుః స్యాద్భవనోత్తమః |

ప్రాసాదానాం సమస్తానాం మేరురాజా విధీయతే॥ 24

సాంధారకా ఇమే కార్యాః సభ్రమాభ్రమవర్జితాః |

దశహస్తాద్యదాహీనం నకుర్యాద్భ్రమ సంయుతమ్॥ 25

ఇతి సూత్ర సందాన గుణకీర్తి ప్రకాశ ప్రోక్త్య శ్రీ భువనదేవాచార్యోక్త పరాజిత పృచ్ఛాయాం భూధరాది ప్రాసాద లక్షణాధికారో నామ పంచపష్టుత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ భద్రమున 1-1 శృంగములను కల్పించిన యెడల గిరికూటమగును. భద్రమున 2 శృంగములను రచించినచో హంసమగును. భద్ర

మున 3 శృంగముల చొప్పున రచించిన యెడల సర్వాంగసుందరమగును. భద్రమున 4 శృంగములను కల్పించినయెడల శ్రీనివాసమగును. భద్రములు లేకుండ సందికములయందు శృంగములను రచించినచో శ్రీయానందమగును, భద్రమున 4 శృంగములును కర్ణములయందును శృంగములను రచించినయెడల మేరు ప్రాసాదమగును. ఇవి యన్నియును సాంధారములు. నిరంధారములుగా రచించునప్పుడు 10 హస్తములకు తక్కువ విస్తారమును చేయవచ్చునుగాని సాంధారములకు పనికిరాదు.

శ్లో॥ తలచ్చంద విభక్తైశ్చ గర్భభిత్తి బ్రమంతికాః ।

భ్రమణీ క్రమయోగేన సాంధారాః శిఖరైర్యతాః॥

అని పూర్వము చెప్పబడి యున్నది.

98. ప్రశస్తలతినజాతి 25 భేదములు

అందు సురతరు ప్రాసాదము

విశ్వకర్మవచ :

ఆపరాజిత 16వ సూత్రము

శ్లో॥ అఘాతః సంప్రవక్ష్యామి ప్రాసాదానాంతు లక్షణం ।

నామపాద ప్రమాణంచ సంస్థానోన్మాన లక్షణమ్॥

2

సురతరుః శ్రియానందః సురానందస్పృతీయకః ।

సందాభ్యో నందననైవ హ్యమృతోర్భవ ఏవచ॥

3

పృథ్వీజయశ్చ వైడూర్యో ముకుటోజ్జ్వల ఏవచ ।

లక్ష్మీభూషణ నామాచ తథా సర్వాంగ భూషణః

4

భువనమండననైవ శ్రీరథః పుణ్యవర్ధనః ।

మందరో హిమవాంనైవ రాజహంసో మనుప్రభః॥

5

సురవల్లభస్యైలోక్యః సిద్ధార్థశ్చ రతిప్రభః ।

మహాకాంతః పద్మరాగో మేరుశ్చత్రిదశాలయః॥

6

పంచవింశతి రితుక్తా మహాప్రాసాద నాయకాః ।

వక్ష్యామి లక్షణంతేషాం ప్రస్తారచ్చంద నిర్ణయమ్॥

7

చతురశ్రీ కృతేక్షేత్రే త్రయోదశ విభాజితే।

త్రిభాగోభద్ర విస్తారః కర్ణమానం ద్విభాగికమ్॥ 8

భద్రార్థంచ ప్రతిరదో యుగ్మకారాపుభౌచతోః

షడంశః పదనిష్కానః సర్వేణాంచ సుఖావహః॥ 9

ఉదకాంతర సంయుక్తం ఘంటాకలశ భూషితమ్।

చతుర్వింశతి వల్లీక మేకాండక విభూషితమ్॥ 10

ప్రాసాదం సురతర్వాఖ్య మమం యః కారయేన్నరః।

ఇచ్చితం లభతేరాజ్యం భుక్త్వాభోగాంశ్చ స్వర్చంతః॥ 11

తా॥ ప్రశస్తమైన లతినబాతి మహాప్రాసాదములు 26 సురతరువు, శ్రియానందము, సురానందము, నందము, నందనము, అమృతోద్భవము, పృథివీజయము, వైడూర్యము, మకుటోజ్జ్వలము లక్ష్మీభూషణము సర్వాంగ భూషణము, భువనమండనము, శ్రీరథము, పుణ్యవర్ధనము, మందరము, హిమవంతము, రాజహంసము, మనుప్రభము, సురవల్లభము, త్రైలోక్యము సిద్ధార్థము, రతిప్రభము, మహాకాంతము, పద్మరాగము మేరువు, అనునవి వీనియొక్క విస్తారము యెత్తు మొదలైన లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. చతురశ్ర ప్రదేశమును 13 భాగములుచేసి మధ్యభద్రము 3 భాగములు, కర్ణములు 2 భాగముల చొప్పునను, ప్రతిరథము 1½ భాగము చొప్పున జంటలుగను- భద్రము మొదలైన వాని నిర్ణయము విస్తారములో 6వ వంతున్ను చేయవలెను జలమార్గములును, ఘంట, కలశము, 24 లతలును, ప్రధాన శిఖరమును రచించిరేని సురతరువు అను ప్రాసాదమగును. మొత్తము 25 అండకములు దీనిని రచించిన వారికి కొరిక వీడెరి రాజ్య సుఖములనుభవించి యింద్రపదవి నందుదురు.

99. శ్రియానంద ప్రాసాదము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ భద్రం కర్ణే భవేద్భాగం సపాదః ప్రరథస్తథా।

వల్లభః సర్వదేవానాం శ్రియానందః శుభంకరః॥

12

తా॥ పైజెప్పిన దానినే కర్ణమున భద్రము 1 భాగమును, ప్రతి రథములు 1 $\frac{1}{4}$ భాగము చొప్పునను చేసి మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వము వలెనే రచించిరేని శ్రియానందమగును.

100. సురానంద ప్రాసాదము

అపరా 166వ సూత్రము

శ్లో॥ కర్ణే శృంగం విధాతవ్యం రథికాభద్ర శోభితా ।

సురతరుస్తచ్చిఖరం సురానందః సఉచ్యతే॥

13

తా॥ పైజెప్పిన దానికే కర్ణమున శృంగమును రథికయందు కూడ భద్రమును రచించి శిఖరము సురతరువు వలెనే చేసినయెడల సురానందమగును. మొత్తము 29 అండకములగును.

101. నందాఖ్య-నందన ప్రాసాదములు

అపరా. 166వ సూత్రము

శ్లో॥ భద్రదేతు శిఖరం దేయం ఘంటాకలశ భూషితమ్ ।

సర్వతోభద్ర కాకారో నందాఖ్యోఽసాభవేత్తదా॥

14

తద్రూపే తత్రమాణేచ భద్రపక్షేతు కర్ణికా ।

భద్రేకర్ణే ద్విశృంగంచ నందనః సర్వకామదః॥

15

తా॥ పైజెప్పిన దానినే భద్రమున శిఖరమును, ఘంట, కలశము తోను, సర్వతోభద్రమువలె రచించిరేని నందాఖ్యమగును మరియు నందాఖ్యము కొలతప్రకారమే అన్నియును, చేయుచు భద్రము యొక్క రెండు ప్రక్కల కర్ణికలను కల్పించి భద్రమున 2 శృంగములును, కర్ణమున 2 శృంగములును రచించినచో నందమగును. 41 శృంగములగును

102. అమృతోద్భవ ప్రాసాదము

అపరా. 166వ సూ

శ్లో॥ అష్టధా భాజితేదైవ సమక్షేత్రే విచక్షణైః ।

ద్విభాగః కర్ణ ఇత్యుక్తః కర్ణికాచార్థభాగతః॥

16

- తత్సమాచ ద్వితీయాచ నిర్గమేఽస్త రేతథా।
ద్విభాగం ముఖభద్రంచ అర్థభాగేన నిర్గమః॥ 17
- కర్ణే శృంగం విధాతవ్యం సఘంటం త్ర్యంశకోన్నతమ్।
తదూర్ధ్వేతిలకంచైవ ద్విభాగశ్చ తథోదయః॥ 18
- కర్ణశృంగో భయపక్ష్యే కర్ణాంతం శృంగం సయోదయమ్।
ద్విభాగమున్న తం కుర్యా చ్ఛృంగంచ ప్రతికర్ణకే॥ 19
- భాగోన్నతాచరథీకా తద్విస్తారో ద్విభాగితః।
షడ్భాగామూల రేఖాచ త్రిభాగాచోరు మంజరీ॥ 20
- ద్వితీయాచద్విభాగాస్యా దేకభాగా తృతీయాకా।
ద్వాదశైవోరు మంజర్యః శృంగాణాం వింశతిస్తథా॥ 21
- చతుస్తిలక సంయుక్తం । త్రయస్త్రింశత్తథాండకాః।
అమృతేద్భవ నామాసా వందితస్త్రిదశైరపి॥ 22
- తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 8 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు

కర్ణిక $\frac{1}{2}$ భాగము, మరల కర్ణిక $\frac{1}{2}$ భాగమును, భద్రము 2 భాగములు, నిర్గమము 3 భాగము కర్ణమున శృంగమును చేయవలెను. ఘంటతో గూడ యెత్తు 3 భాగములుండవలెను. అపైన తిలకమును 2 భాగములు ఎత్తున రచించవలెను. కర్ణశృంగమున తిరువైపుల కర్ణికలయందు సమానమైన యెత్తులో శృంగము లుండవలెను. అన్ని కర్ణికలకును శృంగము యెత్తు 2 భాగములు చేయవలెను. రథిక 1 భాగము యెత్తును, విస్తారము 2 భాగములును ప్రధాన మంజరి విస్తారము 6 భాగములును, ఉరోమంజరి విస్తారము 3 భాగములును, రెండవ ఉరోమంజరి విస్తారము 2 భాగములును, మూడవ ఉరోమంజరి విస్తారము 1 భాగమును, ఇట్లు నలువైపుల 12 ఉరోమంజరులగును మొదటి కర్ణకూటముల యొక్క వరుస 12 ను, రెండవ వరుస 4ను, 3వ వరుస 4ను కలిసి మొత్తము 20 అండకములు. ప్రధాన శిఖరముతోకూడ 33 అండకములును నాలుగు భద్రములును కలది అమృతేద్భవమగును.

103. పృథివీజయ ప్రాసాదము

అపరా. 166వ సూ

శ్లో॥ దశధాభాజితేక్షతే ద్విభాగః కర్ణవిస్తరః॥

అర్థభాగా కర్ణికాచ సపాదాచ ద్వితీయకా॥

23

అర్థభాగా తృతీయాచ భద్రదంస్యాత్సార్థ భాగికమ్॥

కర్ణే శృంగ ద్వయం కుర్యాత్ షడ్భాగా మూలమంజరీ॥

24

కర్ణ శృంగే సంగతాప సార్థద్వ్యంశోరు మంజరీ॥

ద్విభాగాచ ద్వితీయోస్యాత్ ప్రత్యం గంచతదూర్ధ్వతః॥

25

ఏకభాగాం మంజరికాం రథికోపరిదాపయేత్

పునరగ్రేచ్ఛార్థభాగాం చతుర్థీమురు మంజరీమ్॥

26

చతుర్ద్వీంశతి శృంగాణి చోరః శృంగాణు షోడశ

లఘుకర్ణ్యంచ తిలకం ప్రత్యంగేతు తదేఽష్టచ॥

27

పృథ్విజయస్త ధైకోన పంచాశచ్ఛాండకై ర్భవేత్॥

ఏకచ్ఛత్రంథ రారాజ్యం భవేజ్జన్మని జన్మని॥

28

తా॥ విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు, కర్ణిక
 $\frac{1}{2}$ భాగము, రెండవది $1 \frac{1}{4}$ భాగము, మూడవది $\frac{1}{2}$ భాగము, భద్రము
 $1 \frac{1}{2}$ భాగము చేయవలెను. కర్ణమున 2 శృంగములును, మూలమంజరి
 విస్తారము 6 భాగములును, కర్ణశృంగమును అనుకొని $2 \frac{1}{2}$ భాగముల విస్తా
 రము ఉరోమంజరియును, రెండవ ఉరోమంజరి విస్తారము 2 భాగము
 లును, దానిపైన ప్రత్యుంగమును, దానిపైన మూడవ మంజరి 1 భాగ
 మును ధధికపైన రచించవలెను. దానిపైన $1 \frac{1}{2}$ భాగము విస్తారముతో
 నాల్గవ ఉరోమంజరిని రచించవలెను ఇట్లు శృంగములు 24 ను, ఉరః
 శృంగములు 16ను, లఘుకర్ణిక 2 యందు తిలకములును, భద్రముల
 యందు శృంగములు 8 యును ప్రధాన శిఖరముతో మొత్తము 49 అండక
 ములు కలది పృథివీ జయమగును దీనిని రచించినవారు ఏకచ్ఛత్రాధి
 పత్యమును ప్రతిజన్మమున జేయుదురు.

104. వైడూర్య ప్రాసాదము

అపరా. 166వ సూత్రము.

శ్లో॥ క్షేత్రే ద్వాదశభాభక్తే ద్విభాగః కర్ణ విస్తరః॥

కర్ణికాచార్ద భాగాస్యాత్ సార్దః ప్రతిరథ భవేత్॥ 29

అర్థభాగాపునః కర్ణీ తత్సమాభద్ర కర్ణికా ।

నిష్కాసావిస్తరసమః కర్ణికాప్రరథే తథా॥ 30

ద్విభాగోభద్ర విస్తారో నిర్గమస్తైక భాగికః ।

భాగోత్పేధా చరథికా భాగాస్యాచ్చోరు మంజరీ॥ 31

ద్వితీయకాతద్విగుణా త్రిభాగాతు తృతీయకా ।

చతుర్థీచ చతుర్భాగా తృతీయావత్ ప్రత్యంగకమ్॥ 32

ఉరుమంజర్వర్ణభాగా ప్రదాప్యారథి కౌర్వతః ।

రథకర్ణ్యం భవేచ్ఛృంగం ప్రత్యంగేచ ద్వికర్ణకమ్॥

కర్ణే ప్రతిరథేచైవ ద్విద్విశృంగం ప్రదాపయేత్॥ 33

చత్వారింశచ్చ శృంగాణ్యురుమంజర్యశ్చ వింశతిః ।

ప్రత్యంగేచాష్ట మంజర్య శేషంచతిలకాన్వితమ్॥ 34

ఖ్యాతో వైడూర్య ఏకోన పప్రత్యండకతో భవేత్ ।

కర్తాచావరక్తః సార్దం శివలోకే మహీయతే॥ 35

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 12 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగములు, కర్ణిక 1 1/2 భాగము, ప్రతిరథము 1 1/2 భాగము, మరల కర్ణిక 1 1/2 భాగము, దానితో సమానముగా భద్రము ప్రక్కనుంచెడి కర్ణిక 1 1/2 భాగము, వానియొక్క నిర్గమము విస్తారముతో సమానముగా నుండవలెను. ప్రరథమునకు గూడ అంతే. భద్రముయొక్క విస్తారము 2 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము, రథిక యెత్తు 1 భాగము, ఉరోమంజరి విస్తారము 1 భాగము, రెండవ ఉరో మంజరి విస్తారము 2 భాగములు, మూడవ ఉరోమంజరి విస్తారము 3 భాగములు, నాలుగవ ఉరోమంజరి విస్తారము 4 భాగములు, మూడవ ఉరోమంజరివలె భద్రమును ఉరోమంజరి 1 1/2 భాగమును రథిక పైన రచించవలెను. రథకర్ణికయందు 1 శృంగమును. భద్రమున రెండు కర్ణములును కర్ణమున 2 శృంగములును, ప్రతిరథమున 2 శృంగములును, ఇట్లు ఒక్కొక్క మూల 10 చొప్పున 40 శృంగములును ఉరోమంజరుల శృంగములు మొత్తము 20 యును, భద్రముల యందలి శృంగములు 8 యును, ప్రధాన శిఖరముతో గూడ 69 శృంగములగును ఇట్లు వైడూర్య ప్రాసాదమును రచించినవారు శివలోకమున నుండురు,

105. ముకుటోజ్జ్వల ప్రాసాదము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ క్షేత్రే విభక్తే మన్వంతైర్ద్విభాగః కర్ణవిస్తరః॥

అర్ధభాగా కర్ణికాచ సార్థః ప్రతిరథో భవేత్॥ 36

పునః కర్ణిచార్ధభాగా నందికాచైక భాగికా॥

అర్ధాకర్ణీ విధాతవ్యా ద్విభాగోభద్ర విస్తరః॥ 37

కర్ణే ద్విశృంగం తిలకే ద్వేద్వేనంద్యాం ప్రతిరథో॥

పటోతిద్విసార్థైకార్ధ మురః శృంగాణి కల్పయేత్॥ 38

షోడశప్రత్యంగ యుక్తం శేషంవైకూటకం తథా॥

ముకుటోజ్జ్వల అఖ్యాతః కర్తవ్యః సర్వదైవతే॥ 39

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 14 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు, కర్ణిక 1/2 భాగము, ప్రతిరథము 1 1/2 భాగము, మరల కర్ణిక 1/2 భాగము, నందిక 1 భాగము, కర్ణిక 1/2 భాగము, భద్రము విస్తారము 2 భాగములు, కర్ణమున శృంగములు 2 ను, తిలకమున 2 ను, నందిక యందు 2 ను, ప్రతిరథమున 2 ను, చేయవలెను. ఊరః శృంగములు 6.3-2-1 1 1/2-1 1/2 భాగములు చేయవలెను. ప్రత్యక్షములు 16ను మిగిలిన వికూటములును చేయవలెను. దీనిని ముకుటోజ్జ్వల మందురు. దీనికి మొత్తము 73 శృంగములగు చున్నవి. సమరాంగణ 56వ అధ్యాయమున చెప్పబడిన ప్రకారము 81 ఉండవలెను

106. లక్ష్మీభూషణ ప్రాసాదము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ చతుర్వింశతిభిర్దత్తై ద్విభాగాః కర్ణకానుగాః॥

త్రిసంఘాటామధ్య కర్ణే శేషాభాగేన కల్పితాః॥ 40

ద్విభాగం పృథుభద్రంస్యా దర్థేద్వేద్వేచ కర్ణికే॥

ద్యృంశోదయాచరధికా సార్థద్యృం శాతుకర్ణికా॥ 41

ద్వితియాతు త్రిభాగాస్యా దర్థయుక్తా తృతీయా॥

తత్తుల్యాతు చతుర్వార్ధై తిలకం త్వేక భాగికమ్॥ 42

పంచమీచ చతుర్భాగా ద్విభాగం తిలకం తథా॥

పట్టి చతుర్థీ విజ్ఞేయా ప్రత్యంగం తిలకోపరి॥ 43

- చతుర్థి పంచమీ షష్ఠీ త్రిసంఘాటం తమవ్యతే |
 స్యాత్కర్ణేరధికామధ్యే సంఘాటస్త త్ప్రమాణతః || 44
- పోషయేన్మధ్య కర్ణార్థం శోషయేత్పక్షి కర్ణికామ్ |
 తత్ప్రత్యంగే మధ్యకర్ణిం లఘుస్తావామ దక్షిణే || 45
- ఏకద్విత్రిచతుఃషట్ అష్టస్యాదాపుభౌ వ చ |
 ఉరుమంజరీ త్యాగాని ద్వీరష్ట్రైస్సాన్మూల మంజరీ || 46
- త్రైభాగముచ్చితం శృంగం భాగాస్యాత్పద్మ పత్రికా
 దావిడే వరాటకూటం త్రిసంఘాటే ప్రకల్పయేత్ || 47
- కర్ణేప్రతిరథేచైవ త్రిత్రిశృంగం సమున్నతమ్ |
 షట్త్రంశ చ్ఛృంగాణి కర్ణ్యాం చతుః షష్ఠి స్తధైవచ || 48
- అష్టావింశత్కరః శృంగం ప్రత్యంగాని చద్వాత్రింశత్ |
 శృంగాణి సర్వాణి శతం సప్తపంచశదుత్తరమ్ || 49
- లక్ష్మీభూషణ నామాసౌ సర్వదేవ హితావహః |
 కర్తృకార్య ప్రాపయేత్తద్ధే యత్స్థానం దేవదుర్లభమ్ || 0

తా|| విస్తారమును 24 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగములు మధ్య నుండి 3 కర్ణములు ఒక్కటే 6 భాగములతోను ఆ మూటిలో మధ్య కర్ణము 2 భాగములు లావుగను, దానికిరువైపుల 1.1 భాగముతో ఒక్కొక్క కర్ణమును అనగా మధ్య కర్ణము స్థూలముగను దానికిరువైపుల కృశము గాను రచించవలెను. ఆ మధ్యనున్న 4 భాగములలో 2 భాగముల చొప్పున 1.1 రథమును ఇట్లు రెండు వైపుల రచించవలెను. రథికయెత్తు 2 భాగములు, కర్ణిక 2 $\frac{1}{2}$ భాగములు, రెండవ కర్ణిక 3 భాగములు: మూడవ కర్ణిక 3 $\frac{1}{2}$ భాగములు నాల్గవ కర్ణిక 3 $\frac{1}{2}$ భాగములు ఐదవ కర్ణిక 4 భాగములు, అఱవ కర్ణిక 4 భాగములు చేయవలెను. మఱియు నాల్గవ కర్ణిక యందు తిలకము 1 భాగమును, అయిదవ కర్ణికయందు తిలకము 2 భాగములు అఱవ కర్ణిక యందు తిలకమును ఆ తిలకముపై ప్రత్యంగమును రచించవలెను, మొదటి ఉరోమంజరి 1 భాగమును రెండవది 2 భాగములును, మూడవది 3 భాగములును, నాల్గవది 4 భాగములును, అయిదవది 6 భాగములును, అఱవది 7 భాగములును, ఏడవది 8 భాగములును విస్తారమును చేయవలెను. ప్రధాన మంజరియొక్క విస్తారము 16 భాగములు చేయవలెను. శృంగము యెత్తు 3 భాగములు, పద్మ

పత్రిక 1 భాగము ద్రావిడ పద్ధతితోను. కూటములు వరాట పద్ధతిగను, త్రిసంఘాటము నందు గూడ వరాట పద్ధతితోనే రచించవలెను. కర్ణము నను ప్రతిరథమునను 3,3 శృంగములును, ఇట్లు 36 శృంగములును, కర్ణికలయందు 64 శృంగములును, ఉరఃశృంగములు 28 యును, ప్రత్యంగములు 32 ను, అన్నియును కలసి ప్రధాన శృంగముతో సహా 157 శృంగములగును. దీనిని లక్ష్మీభూషణ ప్రాసాదమందురు. దీనిని రచించిన వారికి దేవతలకుకూడ పొంద శక్యముగాని పుణ్యలోక స్థానము లభించును.

(ఇందు ప్రత్యంగములలో పెద్దవానికి 2 కలశములును చిన్నవానికి 1 కలశము చొప్పునను అయితే 32 అగును. అప్పడు మొత్తము 161 అయినవి. ఉరః శృంగములలో చిన్నదానికి కలశము లేకున్నచో పైలెక్క సరి పోవును)

(అనుబంధము 31, 32 పటములు చూడు)

107. సర్వాంగ భూషణ ప్రాసాదము

అపరా. 166వ నూ.

- శ్లో॥ అష్టావింశతి భక్తైచ ద్విభాగః కర్ణవిస్తరః ।
తత్సమశ్చ ప్రతిరథో నిర్గమశ్చైక భాగికః ॥ 51
- రథశ్చాను గతశ్చైవ ద్విభాగం విస్తరేపుథక్ ।
సార్థభాగానందికాచ తత్సమా ప్రతినందికా ॥ 52
- అర్థమర్థం విధాతవ్యా శ్చత్రసః కర్ణికా బుధైః ।
ద్విభాగోభద్ర విస్తారో నిర్గమశ్చార్థ భాగికః ॥ 53
- రథికాంశోన్నతా సార్థం కర్ణీశృంగం సమున్నతమ్ ।
ద్విభాగం ద్విత్రియంచైవ సార్థద్వ్యంశం తృత్రియకమ్ ॥ 54
- త్ర్యంశోన్నతం చతుర్థంచ చతురంశైస్తు పంచమమ్ ।
షష్ఠంచ తత్సమంశ్ఛేయ మూర్ధ్వ శృంగంతుద్వ్యంశకమ్ ॥ 55
- అన్యాని సర్వశృంగాణి వేదాంశాని సముచ్చితౌ ।
త్రిభాగాచోచ్చితా శృంగే భాగాస్త్యాత్వద్మ పత్రికా ॥ 56

త్రైశృంగముచ్ఛితం కర్ణే ద్వ్యంశం ప్రతిరథే తథా;

రథే కర్ణే సమంతాచ్చ ప్రరథేచ తథానుగాః॥

57

పట్పంచా శత్రుర్ణ శృంగ మష్ట పష్టిర్దలాండకాః;

ఉరః శృంగాణి ద్వాత్రింశతే ప్రత్యంగాని తతోఽష్టభిః॥

58

రేఖావింశతి భాగాశ్చ శృంగగర్భేచ మంజరీ;

పంచపట్మ్య త్రరశత మండకానాం ప్రశస్యతే॥

59

సర్వాంగ భూషణశ్చైవ ప్రాసాదః సురవల్లభః;

సురైః సహక్రీడయం తేయావదాహృత సంప్లవమ్॥

60

తా॥ విస్తారమును 28 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగములు, ప్రతి రథము 2 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము, అనుసరించిన రథములు 2 భాగములు, నందిక 1½ భాగము, ప్రతినందిక 1½ భాగము, కర్ణికలు 1/2 భాగము చొప్పున నాలుగు రచించవలెను, భద్రము 2 భాగములు, నిర్గమము 1/2 భాగము, రథిక యెత్తు 1 భాగము, కర్ణిక శృంగము 1 1/2 భాగము, రెండవ కర్ణిక 2 భాగములు, మూడవ కర్ణిక 2½ భాగములు, నాలుగవ కర్ణిక 3 భాగములు, అయిదవ కర్ణిక 4 భాగములు, ఆఠవ కర్ణిక 4 భాగములు, పై శృంగము 2 భాగములు, ఇతర శృంగములు అన్నియును 4 భాగములు శృంగము యెత్తు 3 భాగములును పైన పద్మ పత్రిక 1 భాగమును చేయవలెను. కర్ణమున 3 శృంగములు, ప్రతిరథమున 2 శృంగములు రథమునను కర్ణమునను ప్రతిరథమునను కలిసి 56 కర్ణ శృంగములును, దలఅండకములు 68 యును, ఉరః శృంగములు 32ను, ప్రత్యంగాములు 8 యును, చేయవలెను. ప్రధాన శృంగము విస్తారము 20 భాగములును, శృంగము యొక్క సదుమ మంజరియును అండకములు మొత్తము 165. ఇట్లు రచించిరేని సర్వాంగభూషణ మగును. దీనివలన దివ్యలోక సుఖములనుభవించుదురు.

(అనుబంధము 33, 34 పటములు చూడుడు)

108. భువనమండలము

అపరా 166వ సూ.

శ్లో॥ భద్రే శృంగం ప్రదాతవ్యం నామ్నాభువన మండనః

ప్రియశ్చ నిత్యం దేవానాం నవపష్టి శతాండకః॥

61

తా॥ భద్రమున గూడ ఒక్క శృంగమును రచించిన ఎడలమొత్తము
169 అండకములతో భువనమండనమగును.

109. శ్రీరథము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ విమానవత్సరతరౌ కర్ణశృంగం త్రిభాగికమ్

భద్రే రథోద్గమశ్చైవ శ్రీరథః సర్వకామదః॥

62

తా॥ సురతరు ప్రాసాదమునందు విమానపద్ధతితో కర్ణములును, భద్ర
మునందు 3 భాగములు యెత్తును కల్పించినచో శ్రీరథమగును.

110. పుణ్యవర్ధనము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ శ్రీవత్సకర్ణ శృంగాణి విమానః పంచభూమికః

రథికాభద్ర శోభాఢ్యో నామ్నాశాపుణ్య వర్ధనః॥

63

తా॥ శ్రీవత్స ప్రాసాదమునందు కర్ణశృంగములు విమాన పద్ధతితోను
5 అంతస్తులుగను రథికయందు భద్రమును రచించిరేని పుణ్యవర్ధన
ప్రాసాదమగును.

111. మందరము

అపరా 166వ సూత్రము

శ్లో॥ సురానందం కర్ణశృంగే సర్వతోభద్ర మాలిఖేతీ

మందరోఽసౌ సమాఖ్యాతః సురూపోలక్షణాన్వితః॥

64

తా॥ సురానంద ప్రాసాదమున కర్ణశృంగముల యందంతటను
భద్రములను రచించిన యెడల మందరమగును.

112. హిమవంతము

అపరా. 166వ సూత్రము

శ్లో॥ విమానచ్ఛందం నంవాఖ్యై శిఖరేచోరు మంజరీ।

హిమవాంశ్చతథానామ వందితస్త్రైదస్తైరపి॥

65

తా॥ నందాఖ్యమున శిఖరమునందు ఊరోమంజరిని కల్పించిన యెడల హిమవంతమగును.

113. రాజహంసము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ తద్రూపేతు ద్వితియాచ త్రిభూమాచోరు మంజరీ।

రాజహంసస్తవానామ సిద్ధకిన్నర సేవితః॥

66

తా॥ హిమవంతము నందింకొక ఊరోమంజరిని కల్పించి 3 అంత స్తులతో రచించిన యెడల రాజహంసమగును.

114. మనుప్రభము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ అమృతే కర్ణశృంగంచ కర్తవ్యంతున వాండకమ్।

మనుప్రభస్తదానామ ప్రాసాదో దేవతాలయః॥

67

తా॥ పూర్వము చెప్పిన అమృతోద్భవమునందు కర్ణశృంగములు 9 అండకములతో రచించిరేని మనుప్రభ నామము కల్గును,

115. సురవల్లభము

అపరా. 166వ సూత్రము

శ్లో॥ పృథ్విజయే సర్వశృంగం కర్తవ్యంచ నవాండకమ్।

సురవల్లభ నామాసా విచ్ఛాభుక్తి ఫలప్రదః॥

68

తా॥ పృథ్విజయమునందు అన్ని శృంగములును 9 అండకములు చొప్పున రచించిరేని సురవల్లభమగును.

116. త్రైలోక్యము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ వైడూర్యే సర్వశృంగాణి కర్తవ్యానిచ సర్వతః।

త్రైలోక్యస్తుతదానామ పూజ్యః సుదనరోరగైః॥

69

తా॥ వైడూర్య ప్రాసాదమునందు గల నూపములన్నిటికిని శృంగములను కల్పించిన యెడల త్రైలోక్యమగును.

117. సిద్ధార్థకము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ ముకుటోజ్జ్వల వచ్చృంగం కర్తవ్యంచ నపాండకమ్।

సిద్ధార్థకస్తదానామ సిద్ధిభుక్తి ప్రదాయకః॥

70

తా॥ శిఖరమును ముకుటోజ్జ్వలము వలె నేచేసి 9 అండములతో రచించిరేని సిద్ధార్థకమగును.

118. రతిప్రభము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ లక్ష్మీభూషణ శృంగంచ భూషణీయం నపాండకైః ।

చతుర్ముఖో రతిప్రభః కామదేవ సుఖాలయః॥

71

తా॥ లక్ష్మీభూషణము నందలి శృంగములు 9 అండకముతో రచించి నలువైపుల ద్వారములను రచించిన యెడల రతిప్రభమగును.

119. మహాకాంతము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ సర్వాంగభూషణే శృంగం కర్తవ్యం సర్వతోభవమ్।

మహాకాంతస్తదానామ కర్తవ్యః సర్వదైవతే॥

72

తా॥ సర్వాంగ భూషణమునందు శృంగమును రచించిన యెడల మహాకాంతమగును.

120. పద్మరాగము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ నవాండకంచ కర్తవ్యం శృంగం భువనమండనే।

పద్మరాగస్తదానామ కర్తవ్యః పద్మయోనయే॥

73

తా॥ భువనమండన ప్రాసాదము నందలి శృంగము 9 అండకములతో రచించినయెడల పద్మరాగమగును. ఇది బ్రహ్మకు ముఖ్యమైనది.

121. సహస్రాండక మేరుపు

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ కేతకీ స్వర్ణలత స్తాదృశీచోరు మంజరీ ।

విమానే నవశృంగాణి శిఖరేచోరు మంజరీ॥

74

ప్రత్యంగాని విమానేచ మూలరేఖాచ శృంగతః।

లతాః పంచైకాదశాంశా మేరుర్దశ శతాండకః॥

75

ఇతి సూత్ర సంతానగుణ కీర్తి ప్రకాశ ప్రోక్త శ్రీ భువన దేవచార్యోక్తపరాజిత పృచ్చాయాం సురతర్వాది ప్రాసాద లక్షణాధికారో నామషట్ పట్ట్యత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ మొగలి పుష్పలవలె బంగారుదలములతో ఉరోమంజరియును, విమానమున 9 శృంగములును, శిఖరమున ఉరోమంజరియును, విమానమున ప్రత్యంగాములును, శృంగముల పైభాగమునుండి ప్రధాన శిఖరమును, లతలు, 5-11 భాగములును, 1000 అండకములును, కలది సహస్రాండక మేరువుగును.

122. మిశ్రజాతి మఱి కొన్ని ప్రాసాదములు

అందు సాగరతిలకము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ నాగరచ్ఛందకాఖ్యాతా స్తిలకైఃస్మరనేకధా।

మిశ్రకామిశ్రజాతాశ్చ కర్తవ్యాస్తిల కాంకితాః॥

33

తా॥ నాగర పద్ధతిలో కొలతలు పనులు చేయబడినవి. తిలకములను పేరుతో కొన్ని ప్రాసాదములు కలవు.

విశ్వకర్మోవాచ-

ఆపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ అథాతః సంప్రవక్ష్యామి ప్రాపాదానాంతు లక్షణం |

విభక్తిచ్ఛద తిలకై స్తిలకాః సాగరాదికాః॥ 1

క్షీరార్ణవ సముత్పన్నౌ నామ్నాతిలక సాగరః॥

గౌరీ రుద్రాఖ్య తిలకో శ్రీహరిప్రియ పూర్వకో॥ 2

లక్ష్మీభూతిలకౌచైవ రంభేంద్ర తిలకౌతథా |

మందరోహిమరాంచైచ్చవ కైలాస తిలక స్తథా॥ 3

పృథివ్యాది స్త్రిభువన ఇంద్రనీలస్తభోత్తమః॥

సర్వాంగ తిలకంచైచ్చవ తిలకః సురవల్లభః॥ 4

సింహానక్రధ్వజంచైచ్చవ మంగలస్తిలకాఖ్యకః॥

పద్మకః సోమవిజయో త్రైలోక్య తిలకస్తథా॥ 5

పంచవింశతి ఇత్యుక్తా స్తిలకాః సాగరాదికాః |

ఛందాలంకార సంయుక్తాః కథ్యంతే త్వపరాజిత॥ 6

వైరాజ్యంచ చతుః స్తంభై ర్దిశావృత్యైరుమావృతమ్ |

ఛాద్యఘంటా కూటయుక్తో నామ్నాతిలక సాగరః॥ 7

తా॥ క్షీరార్ణవమునుండి తిలకసాగరముత్పన్నమైనది గౌరీతిలకము, రుద్రతిలకము, శ్రీ తిలకము, హరితిలకము, లక్ష్మీతిలకము, భూతిలకము, రంభాతిలకము, ఇంద్రతిలకము, మందరతిలకము, హిమవంత తిలకము, కైలాసతిలకము, పృథివీతిలకము, త్రిభువనతిలకము, ఇంద్రనీలతిలకము, సర్వాంగ తిలకము, సురవల్లభ తిలకము, సింహ తిలకము, మకరధ్వజ తిలకము, మంగల తిలకము, తిలకాఖ్యము, పద్మతిలకము, సోమతిలకము, విజయతిలకము, త్రైలోక్య తిలకము, ఇట్లు 25 భేదములయినవి విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున "ఆద్యకూట సమాయుక్తం ఘంటాసింహ సముద్భవమ్, ఉద్యకం కురుతేయస్తు సోలభేత్త్యాక్షియపదమ్॥ అని చెప్పబడి

యున్నది. వైరాజ్యజాతియందు 4 స్తంభములతోను. ఛాద్యము, ఘంట, కూటము, మొదలయినవి కలది. తిలకజాతి దీనినిసాగర తిలకమందురు.

123. గౌరీతిలకము

అపరా. 169వ సూత్రము

శ్లో॥ అష్టాతిలక సంఘాతాః కర్ణగర్భోర్ధ్వరేఖికా ।

దిక్తిలకార్థ నిష్కాసా గౌరీ తిలక చారితః॥

8

విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున “కర్ణశృంగోర్ధ్వ రేఖాయుతే

దిశతిలకం నిస్తంశం ? కర్తుః శాంతిసుఖావహః” అనియున్నది.

తా॥ తిలకములు 8 కర్ణము, గర్భముపైన రేఖ దిశలయందు తిలకములు 3 భాగము నిర్ణయము కలది గౌరీ తిలకము,

124. రుద్రతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ కేశరీ పూర్వవ జ్ఞేయః శృంగేచ తిలకం భవేత్ ।

ఖ్యాతోఽసౌరుద్ర తిలకః కర్తవ్యః సర్వప్రైవతే॥

9

తా॥ కేశరీ ప్రాసాదమున శృంగమున తిలకమును రచించినచో రుద్ర తిలకమగును.

125. శ్రీతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ కర్ణశృంగోర్ధ్వ తిలకం భుద్రోర్ధ్వే సింహకర్ణకః ।

కర్తుః శాంతి శ్రీప్రదక్షిణా ఖ్యాత శ్రీతిలకాభిధః॥

10

తా॥ కర్ణశృంగములపై తిలకమును, భుద్రములపై సింహ కర్ణములును రచించిన యెడల శ్రీతిలకమగును, తతివిభక్తి 8 భాగములు, అంశ కములు 5 తిలకములు 4 అని తెలియవలెను.

126. హరితిలకము

అపరా. 169వ సూ

శ్లో॥ భద్రేశ్వంగం ప్రదాతవ్యం నందనాకారవత్తథా।

తిలకాంతో హరినామా సిద్ధకిన్నర సేవితః॥

11

తా॥ భద్రమున శృంగమును తిలకముపైన సింహములును నందనమువలె మిగిలిన పనులన్నియును చేయవలెను దీనిని హరి తిలకమందురు. విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రమున “భద్రేశ్వంగం యదాతస్య నందికాకారపూర్వవత్” అనిగా తలచ్చందము 8 భాగములు, భద్రములయందలి 4తో గూడ అండకములు 9 తిలకములు 4 అని తెలియవలెను.

127. లక్ష్మీతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ భద్రేశ్వంగం ద్వితీయంచ స్థాపయేత్ రథికోర్ధ్వతః

లక్ష్మీతిలక ఆఖ్యాతః క్రిడా హేతుశ్చ శ్రీపతేః॥

12

తా॥ భద్రమున 2 శృంగములును రథికల యొక్క పైభాగమున ప్రధాన శృంగమును రచించిన యెడల లక్ష్మీతిలకమగును. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున “రథికోర్ధ్వం సంస్థాపయేత్ త్రియా ప్రకృతి హేతవే” అని యున్నది, తలచ్చందము 8 భాగములును, తిలకములు 12ను, అండకములు 13ను చేయవలెను. దీనిని లక్ష్మీతిలకమందురు.

128. భూతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ నందనస్యచ సంస్థానే కర్ణోర్ధ్వే తిలకం న్యసేత్।

ప్రత్యంగే పార్శ్వ కర్ణిచ సస్యాద్భూతిలకోర్ధ్వదః॥

13

తా॥ నందనమునకు కర్ణములపైన తిలకమును, భద్రమునకు రెండు వైపుల కర్ణికలును రచించిన యెడల భూతిలకమగును. విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రమున.

“చతురశ్రీ కృతేక్షేత్రే దశధాభాజితే పునః ।

కర్ణోభాగద్వయః కార్యః సార్థభాగేన చానుగః॥

20

శాలార్థం సార్థభాగేన పాదోనో నిర్గమస్తథా।

ప్రథమ పంక్తికోణేషు శృంగం తత్రనియోజయేత్॥ 21

రథోపరితు తిలక మూర్ధ్వేరేఖా ప్రకీర్తితా।

అనుగేషు చతుర్దిక్షు శృంగమేకం నియోజయేత్॥ 22

తస్మాద్ద్యేతు తిలకం ప్రత్యంగావా మదక్షితే।

భద్రే శృంగ ద్వయంప్రోక్తం దిశాయాం స్థాపయేద్బుధః॥ 23

తిలకా నిద్వాదశైవ చాండాన్యేకోన త్రింశతిః।

భూతిలకః సమాఖ్యాతః సర్వకామార్థసాధకః॥ 24

అనగా విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు ప్రతి రథము $1\frac{1}{2}$ భాగము, శాల 3 భాగములు, శాలయొక్క నిర్గమము $3/4$ భాగము, మొదటివరుస మూలలయందు శృంగములను రచించవలెను. అపైన తిలకమును, తిలకములపైన ప్రధాన శిఖరమును ప్రతిరథములను నలు వైపుల శృంగమును 1.1 దానిని కల్పించవలెను. అపైన తిలకమును, కుడి యెడమల ప్రతిరథములును, భద్రమున 2 శృంగములును, నలువైపుల రచించవలెను. ఇట్లు తిలకములు నలువైపుల 12ను, అండములు 29 యును, కలది భూతిలకమగును.

129. రంభాతిలకము

అపరాజిత 169వ సూత్రము

శ్లో॥ కర్ణేశృంగద్వయం కుర్యాత్ ప్రరథే తిలకం తథా।

రంభా తిలక ఆఖ్యాతః కర్తవ్యః శాంతిమిచ్ఛతా॥ 14

తా॥ కర్ణమున 2 శృంగములును, ప్రతిరథమున తిలకమును రచించినచో రంభాతిలకమగును “విస్తారము 10 భాగములు, తిలకములు 8 అండకములు 33 చేయవలెను. (విశ్వకర్మవాస్తుశాస్త్రము)

130. ఇంద్రతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ శృంగం ప్రతిరథేచైవ కర్ణోర్ధ్వే తిలకం న్యసేత్।

నామ్నాసావింద్ర తిలకః పూజ్యం సురనరో రధైః॥

15

తా॥ ప్రతిరథమున గూడ శృంగమును కర్ణముపైన తిలకమును
రచించిరేని అది యింద్ర తిలకమగును. విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున విస్తార
భాగములు 10 తిలకములు 4 అండకములు 37, చెప్పబడియున్నవి.

131. మందర తిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ మందరః పూర్వవజ్జేయ సైలకం ప్రరదోర్ద్వతః ।

ప్రత్యంగంగనష్ట కర్ణంచ భద్రేశ్వంగత్రయం తథా॥ 16

తా॥ ఇంద్రతిలకమునందు ప్రతిరథమునగూడ తిలకమును రచించి
ప్రత్యంగమున కర్ణము లేకుండచేసి భద్రమున 3 శృంగములుంచిన ఎడల
మందరమగును. విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రమున

“మందరంచ ప్రవక్ష్యామి సూర్యభాగైర్విభాజయేత్ ।

భద్రంభాగద్వయంకార్యం చానుగంచ ద్విభాగిక్మమ్॥ 27

కర్ణంభాగద్వయం కృత్వా చతుర్దిక్షుని యోజయేత్ ।

కర్ణశృంగద్వయం స్థాప్యం చానుగే శృంగమేవచ॥ 28

ద్వితియక్రమే తిలకం భద్రేత్రిణ తథైవచ ।

భద్రచరథికాకార్యా శృంగత్రయం తదూర్ద్వతః॥ 29

ప్రత్యంగాయది ప్రత్యంగ ఊశుశ్చవామదక్షిణైః ।

తదూర్ద్వే మంజరీకార్యా పద్మాకారాసువర్తితా॥ 30

చతుర్వింశతి తిలకైః సప్త త్రింశద్ద్విరండకైః ।

నానారూపధరోఽవ్యో మందరోమందరోపమః॥ 31

అనగా తలచ్చందము 12 భాగములును, మధ్య భేదము 2 భాగములు
అనుసరించి యిరువైపుల కలసి 2 భాగములు, కర్ణము 2 భాగములు,
ప్రత్యంగము 2 భాగములు, ఇట్లు నలువైపుల రచించవలెను. కర్ణమున
శృంగములు 2ను, ప్రతిరథమున 1 శృంగమును, రెండవ వరుసయందు
తిలకమును, భద్రమున 3 శృంగములును, భద్రమున రథికయును,
ఆపైన 3 శృంగములును, దానికిరువైపుల రథమునైనను రథికనైనను చేయ

వచ్చును. అపైన ప్రదాన శిఖరమును కల్పించవలెను. పద్మాకారముతో గుండ్రముగా నుండవలెను. తిలకములు 24 అండకములు 37 కలిగి యుండవలెను. దీనిని మందరమని చెప్పుదురు.
(అనుబంధము 35, 36 పటములు చూడుడు)

132. హిమవంత తిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ కర్ణవృత్తం తిలకేశ్వంగం కర్ణోర్ధ్వే తిలకం న్యసేత్॥

హిమవానితినామాసా కర్ణవృత్తః సర్వశాంతిదః॥

17

తా॥ తిలకమున శృంగమును, కర్ణముపైన తిలకమును రచించిన యెడల హిమవంత తిలకమగును విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున "ప్రతిరథోర్ధ్వే చ శృంగాణి కర్ణోర్ధ్వే తిలకం న్యసేత్॥ 32 తలచ్ఛందము 12 భాగములు. తిలకములు 20 అండకములు 41 రచించిరేని హిమవత్ప్రాసాదమగును.

133. కైలాస తిలకము

అపరా. 169వ సూ

శ్లో॥ భద్రకర్ణోద్గమే శృంగం తిలకం ప్రరథోర్ధ్వతః॥

కర్ణోర్ధ్వేఽపియదా శృంగం నామ్నా కైలాస సంభవః॥

18

తా॥ భద్రము యొక్క కర్ణమునందలి శృంగముయెత్తుగాను ప్రతి రథముపైన తిలకమును, కర్ణముపై శృంగమును, రచించిరేని కైలాస తిలక మగును.

134. పృథివీ తిలకము

అపరా. 169వ సూ

శ్లో॥ కర్ణోర్ధ్వేతు తిలకంస్యా చ్ఛృంగం ప్రతిరథోర్ధ్వతః॥

పృథ్వీతిలకనామాసా పృథివీతీర్థపుణ్యదః॥

19

తా॥ కర్ణముపైన తిలకమును, ప్రతిరథముపైన శృంగమును, కలిపి పృథివీ తిలకమగును.

135. త్రిభువన తిలకము

ఆపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ పృథ్వీజయస్య సంస్థానే నందికోద్ధ్వేతు కర్ణికాః
తద్రూపా కర్ణపార్శ్వే చ ద్వీశృంగం కర్ణానుగే॥ 20

కర్ణ్యాంచ శృంగతిలకం భద్రే శృంగం చతుర్భువమ్।
ప్రత్యంగేచాష్టకార్యాణి రేఖోద్ధ్వే తిలకం తథా॥ 21

తా॥ భూతిలకమున నందికపైన కర్ణికమును, కర్ణముయొక్క ఇరు వైపుల కర్ణానుగతములగు 2 శృంగములును, కర్ణికయందు శృంగమును తిలకమును, భద్రశృంగములు 4ను, ప్రత్యంగమున 8యును, రేఖపైన 1 శృంగమును, రచించినచో త్రిభువన తిలకమగును. విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున

“చతురశ్రీ కృతేక్షిత్రే అష్టావింశతి భాజితే ।
చతుర్భాగైశ్చశాలార్థం ద్వీపదే నిర్గమస్తథా॥ 35

నందికాపద మాత్రేణ నిర్గమస్తు తధైవచ ।
చతుర్భిశ్చానుగస్తస్య విస్తరేనిర్గమేణచ॥ 36

భాగైకాకర్ణికాకార్యా నిర్గమో పూర్వమానతః॥
చతుర్భిర్భాగైః కర్ణంతు చతుర్దిక్షుహి స్థాపయేత్॥ 37

శ్రీవత్సస్యైవరథికాః తిలకంచ తృతీయకమ్।
కర్ణేచ ప్రతికర్ణేచ తుర్యాచ్చైవం చతుర్దిశి॥ 38

శ్రీవత్సతిలకంచైవ నందికాయాం క్రమద్వయమ్।
భద్రైవైరథికాకార్యా సురూపాలక్షణాన్వితా॥ 39

తదూర్ధ్వే చతుర్భిర్భాగైః ప్రత్యంగౌ వామదక్షిణౌ।
తస్మాద్ధ్వే మంజరీజ్ఞేయా పద్మాకారాసువర్తితా॥ 40

షట్ప్రతింశద్విస్తృతిలకే కూటాకారః సుశోభనః।
పంచషష్టిభిరండ్రైః నామ్నాత్రిభువనస్మృతః॥ 41

తా॥ విస్తారమును 28 భాగములుచేసి మధ్య 8 భాగములు శాల యును, శాలయొక్క నిర్గమము 2 భాగములును, దానియిరు వైపుల నంది

కలు 11 భాగము విస్తారమును 1.1 భాగము నిర్గమమును, వానిననుసరించి వరుసగా 4 రథికలు కుంభములవలెను, వాని ప్రక్కను కర్ణిక 1 భాగమును నిర్గమము 1 భాగమును, కర్ణము 4 భాగములును, ఇట్లు నలువైపుల రచించవలెను. రథికలు శ్రీవత్సమువలె గుండ్రముగాను, చేయవలెను. మొదటి భద్రమునకు 4 శృంగములును పైభద్రమునకు 3 శృంగములును, దానికి ప్రవత్సంగములయందు 1.1 శృంగమును కలిపి నలువైపుల 36 తిలకములగును, నందికయందు 2ను, కర్ణమున 2ను, రథికలయందు 1.1 చొప్పనను నలువైపుల మొత్తము అండకములు 64ను శిఖరముతోగూడ 45ను ఆగును. దీనిని త్రిభువన తిలకమని చెప్పదురు. (ఆనుబంధము 37, 38 పటములు చూడుడు)

136. ఇంద్రనీల తిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ తదైవ ఊర్వాఞ్చుంగంచ తిలకం ప్రరథోర్వతః ।

ఇంద్రనీలస్తదానామ కర్తవ్యః శాంతిమిచ్ఛతా॥

22

తా॥ పూర్వము చెప్పిన త్రిభువన తిలకమునందు ప్రతిరథమున తిలకమును శృంగమును రచించిన యెడల ఇంద్రనీల తిలకమగును. విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున "తృతీయ క్రమతః శృంగం తిలకం ప్ర ధోద్ధృవమ్॥ 42 అనగా మూడవ వరుసను శృంగమును ప్రతిరథముపైనను రచించిన యెడల ఇంద్రనీలమగును. విస్తారము 28 భాగములు 32 తిలకములును 69 అండకములును కలిగి మిగిలిన పనులన్నియును త్రిభువన తిలకమువలెనే యుండును.

137. సర్వాంగ తిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ భద్రేకర్ణేచ శృంగాణి శేషంవై పూర్వవత్ స్థితమ్ ।

సర్వాంగ తిలకోనామ కర్తవ్యః సర్వదైవతే॥

23

తా॥ భద్రమునను శృంగములును మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవలెను. ఇది సర్వాంగ తిలకము. విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున

- “శృణువత్సప్రవక్ష్యామి సర్వాంగస్యచ లక్షణమ్।
చతురశ్రీకృతే క్షేత్రే ద్వాత్రింశత్పదభాజితే॥ 43
- భద్రంచ పట్పదంవత్స చతుర్భాగేన నిర్గమః।
నందికాభాగమేకంస్యాద్ విస్తరేనిర్గమేణచ॥ 44
- అగ్రేచ కర్ణికాకార్యా పూర్వమానేన కల్పితా।
శ్రీవత్సే ఇవతిలకం కర్తవ్యంచ చతుర్దిశి॥ 45
- భద్రచరథీకాకార్యా తవంగాది విభూషితా।
తదూర్ధ్వే ఉరశ్చత్వారి ప్రత్యంగా వామదక్షిణే
తదూర్ధ్వే మంజరీకార్యా సురూపాలక్షణాన్వితా॥ 50
- ఘటమామల సారంచ పూర్వమానేన కారయేత్।
త్రిసప్తత్యండకై ర్యుక్త స్త్రీలకాన్యష్ట వింశతిః॥ 51

తా॥ విస్తారమును 32 భాగములుచేసి భద్రము 6 భాగములును అందులో నాల్గవవంతు నిర్గమమును, నందిక 1 భాగమును, నిర్గమము 1 భాగమును, ముందు కర్ణికయును, పూర్వపు కొలతల ప్రకారము చేయవలెను. శ్రీవత్సమునందు జేసినట్లే తలకములను, భద్రమున రథికలును, వానికి తవంగములును, అపైన ఉరోమంజరులను 4ను, కుడియెడమల ప్రత్యంగములును, అపైన మంజరియును, కుంభము, అమలసారము, మొదలైనవి పూర్వమువలెనే జేయవలెను. తలకములు 28 యును, అండకము 73ను చేయవలెను. దీనిని సర్వాంగతిలక మందురు.

138. సురవల్లభ తలకము

అపరా. 169వ సూ.

- శ్లో॥ శృంగం ప్రతిరదోర్ద్వైచ రేఖోర్ద్వై తిలకం శుభమ్।
సురవల్లభ ఆఖ్యాతో ధర్మకామార్దసాధకః॥ 24

తా॥ ప్రతిరథముపైన శృంగమును రేఖపైన తిలకమును రచించినచో సురవల్లభమగును. మఱియు విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున “కర్ణమేత్రిణి శృంగాణి త్రివిప్రతిరథేతథా। వల్లభశ్చనమాఖ్యాతః సర్వకామార్దసాధకః 52 పైజెప్పిన రీతిగా విస్తారమును 32 భాగములుచేసి అదేవిధముగా అన్ని

యును చేయవలెను కర్ణమున 3 శృంగములును, ప్రతిరథమున 3 శృంగములును రచించిన యెడల సురవల్లభమగును. తిలకములు 24 ను, అండకములు 29 యును అగును.

139. సింహతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ హర్యాది తిలకే శృంగం కార్యః పంచాండక స్తథా।
కర్తవ్యః సింహతిలకః పార్వత్యాః శాంతిమిచ్ఛాత్॥ 25

తా॥ తిలకమున శృంగమును, 5 అండకములును రచించినచో సింహతిలకమగును. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున,

“చతురశ్రీ కృతేక్షేతే అష్టభాగైర్విభాజితే ।
శాలార్థం మద్విభాగంచ భాగేనైకేననిగ్గమః॥ 53

కర్ణద్విభాగ ఇత్యుక్త శృతుర్విక్షు వ్యవస్థితః।
తదూర్ధ్వే శిఖరం కార్యం సర్వలక్షణ సంయుతమ్॥ 54

కేశరితిలకస్తైవ ద్విక్రమాచ్చైవ కర్ణతః।
భద్రదేరథికాకార్యా తహగా వామదక్షిణే॥ 55

తదూర్ధ్వే శృంగమేవంచ స్థాపయేచ్చ చతుర్దిశి।
తదూర్ధ్వే శిఖరం కార్యం పద్మాకారం సువర్ణితమ్॥ 56

పంచవింశత్యండకైశ్చ చతుర్భి స్త్రీలకైస్తథా।
సామూతు సింహతిలకః సర్వకామార్థ సాధకః॥ 57

తా॥ విస్తారమును 8 భాగములుచేసి మధ్యశాల 4 భాగములును కర్ణములు 2 భాగముల చొప్పునను చేయవలెను. శాలయొక్క నిగ్గమము 1 భాగము చేయవలెను. కర్ణముల పైభాగమునుండి శిఖరమును చేయవలెను. కేశరివలె తిలకమును, రెండవ వరుస కర్ణములపైనను భద్రమున రథికయును ఇరువైపుల తదంగములును రచించవలెను. అపైన 1 శృంగమును, ఇట్లు నాలుగు ప్రక్కల రచించవలెను. అపైన శిఖరము గుండ్రముగా పద్మమువలెనుండవలెను. అండకములు 25ను, తిలకములు 4ను చేసిరేని సింహతిలకమగును.

140. మకరధ్వజ తిలకము

అపరాజిత 169వ సూత్రము

శ్లో॥ పూర్వం భవేద్ భూతిలకః శృంగం పంచాండకం తథా।

మకరధ్వజనామాచ కార్యోరతివతేరసా॥

26

తా॥ భూతిలకమున శృంగమును 5 అండకములును రచించిరేని మకరధ్వజ తిలకమగును. విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రమున

“చతురశ్రీ కృతేక్షేత్రే దశదా ప్రవిభాజితే।

కర్ణైభాగద్వయం కార్యః సార్దభాగేన చానుగః॥

58

శాలార్థం సార్దభాగేన సాదోనభాగనిర్దమః।

కేసరితిలకన్వైవ వ్యవస్థితః క్రమద్వయాత్॥

59

సరథం కర్ణమానేన కర్ణవ్యం శాస్త్రపారగైః।

భద్రదైవైరథికాకార్యా సర్వశోభా సమన్వితా॥

60

ద్విశృంగం స్థాపయే దూర్ధ్వే ప్రత్యంగా వామదక్షిణే।

తదూర్ధ్వే మంజరికార్యా సర్వశోభా సమన్వితా॥

61

సప్తసప్తత్యంండకైశ్చ ప్రాసాదో మకరధ్వజః।

తిలకైర్ద్వాదశభిశ్చ ఘంటా కూటసమన్వితః॥

62

ప్రాసాదేయాదృశం ఛందో మండపేచతదేవహి।

ఈదృశంకురుతేయస్తు సలభేచాక్షయం పదమ్॥

63

తా॥ విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణములు 2 భాగములు ప్రతి రథము 1½ భాగము, శాల 3 భాగములు, నిర్గమము 3/1 భాగము, కేసరి ప్రాసాదమున జేసినట్లే తిలకములను రెండువరుసలు చేయవలెను. ప్రతి రథము కర్ణముతో సమానముగా యెత్తుండవలెను. భద్రమున రథికయును పైన 2 శృంగములును దాని కుడియెడమల ప్రత్యంగములను పైన మంజరిని రచించవలెను. 77 అండకములును, 12 తిలకములును, ఘంటా కూటము, మొదలయిన వానితో రచింపబడినది మకరధ్వజ తిలకమగును. ప్రాసాదమునకు నిర్ణయించిన కొలతల ప్రకారమే మండపమును గూడ రచించవలెను.

141. మంగల తిలకము

అపరా 169వ సూత్రము

శ్లో॥ రంభాతిలక శృంగేషు ప్రకర్తవ్యా నవాండకాః।

తిలకాంతో మంగలోఽసౌ కర్తవ్యః సర్వదైవతే॥

27

తా॥ లోగడ జెప్పిన రంభాతిలకము యొక్క శృంగములయందు 9 అండకములను కల్పించినచో మంగల తిలకమగును. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున-

“మకరద్వజ ప్రాసాదే కర్తవ్యంతు నవాండకమ్।

కోణే ద్వితీయ శృంగంతు ప్రత్యంగా వామదక్షిణే॥

64

తస్యోర్ధ్వే మంజరీ కార్యా పద్మాకారా సువర్ణితా।

ప్రరథే తిలకంచైవ ఘంటాకూట వ్యవస్థితమ్॥

65

అనగా మకరద్వజ ప్రాసాదమున 9 అండకములును కర్ణమున 2వ శృంగమును కుడియొడమల ప్రత్యంగములును దానిపైన మంజరి పద్మమువలె గుండ్రముగను చేయవలెను. ప్రతిరథమున తిలకమును, ఘంట, కూటము మొదలైనవి చేయవలెను. 161 అండకములును 8 తిలకములును చేయవలెను.

142. తిలకాఖ్యము

అపరా. 166వ సూ.

శ్లో॥ శృంగాణి చేంద్రతిలకే కార్యః పంచాండకస్తథా।

తిలకాఖ్య సదానామ కార్యః శాంతిమహోత్సవః॥

28

తా॥ ఇంద్రతిలకమున శృంగములును 5 అండకములును రచించినచో తిలకాఖ్యమగును. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున

“చతురశ్రీ కృతేక్షత్రే దశభాగ విభాజితే ।

కర్ణేభాగద్వయం కార్యః సార్థభాగేనచానుగః॥

66

శాలార్థం సార్థభాగేన పాదేనో నిర్ణమస్తథా।

తలమానం సమాఖ్యత మూర్ధ్వమానంచ కద్యతే॥

67

- కేసరి తిలకేచైవ కర్ణేస్యాత్తు క్రమద్వయం ।
 కేసరిణం కేసరిణి ప్రతిరధే నియోజయేత్॥ 68
- భద్రదేచరథికాకార్యా తవంగవామ దక్షిణే ।
 ఊర్ధ్వేశ్వంగ ద్వయంతస్య ప్రత్యంగవామదక్షిణే॥ 69
- తదూర్ధ్వే మంజరీకార్యా సురూపాలక్షణాన్వితా ।
 సప్తదశాధికంశత మండకైస్తిలకాక్షయోః॥ 70
- చతుర్భుస్తిలకైర్భుక్తో ఘంటాకూట సమన్వితః ।
 ప్రాసాదేయాద్యశం ఛందో మండపేచ తదేవహి॥ 71
- ఉద్యశం కురుతేయస్తు ప్రాసాదం సురవల్లభమ్ ।
 సయాతిపరమం స్థానం యత్రదేవః సదాశివః॥ 72

తా॥ విస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు, ప్రతి రథము 1½ భాగము, శాల 3 భాగములు, నిర్గమము 3 భాగము, తిలకమున కేసరియును, కర్ణమున 2ను, ప్రతిరథమున గూడ కేసరియును భద్రమున రథికయును, వామదక్షిణములయందు తవంగములును, వానికి పైన 2 శృంగములును, కుడియెడమల ప్రత్యంగములును, ఆపైన మంజరియును, 117 అండకములును, 4 తిలకములును, ఘంట, కూటము, కలిగి యుండవలెను. ప్రాసాదముయొక్క కొలతల ప్రకారము ముందు మండపమును గూడ రచించవలెను. ఇది పుణ్యలోక ప్రాప్తికరము.

143. పద్మతిలకము

అపరా. 169వ సూ.

- శ్లో॥ తథా శృంగేషు కర్తవ్యాః సర్వభద్ర నవాండకాః ।
 పద్మకోహితదానామ కర్తవ్యః శాంతి శ్రీప్రదః॥ 29

తా॥ తిలకాఖ్యమున చెప్పబడిన 5 అండకములు కాకుండ 9 అండకములును, అంతట భద్రములును రచించిరేని పద్మతిలక ప్రాసాద మగును -

144. సోమతిలకము

అపరాజిత 169వ సూత్రము

శ్లో॥ మందరే తిలకే శృంగం కర్తవ్యాశ్చ ననాండకాః।

తదాతుసోమ తిలకః కర్తవ్యః సర్వదైవతే॥ 30

తా॥ మందరతిలకమున 9 అండకములతో శృంగమును, శేషించిన పనులన్నియు పూర్వమువలెనే చేసిరేని సోమతిలకమగును. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున

“చతురశ్రీకృతే క్షేత్రే సూర్యభాగవిభాజితే।

భాగద్వయం చశాలార్థం చానుగంచ ద్విభాగకమ్॥ 74

కర్ణంద్విభాగ మిత్కుక్తం స్థాపయే ద్విదిశిదిశి।

తలమానం సమాఖ్యాత మూర్ధ్వమానంచ కధ్యతే॥ 75

కర్ణైకమద్వయంకార్ణం సర్వతోభద్రమేవచ।

సర్వతోభద్ర తిలకం ప్రతిరథం నియోజయేత్॥ 76

కర్ణికాభద్రకోణేచ తిలకైకం నియోజయేత్।

విచిత్రారధికాభద్రై తవంగా వామదక్షిణే॥ 77

తదూర్ధ్వే ఉరః శృంగాణి ప్రత్యంగా వామదక్షిణే।

తదూర్ధ్వమంజరీకార్యా పద్మాకారా సువర్ణితా॥ 78

శతాగ్రే పంచషష్టిశ్చ హ్యండానాం సోమతిలకే।

చతుర్వింశతి తిలకై ర్హండాకూటసమన్వితా॥ 79

తస్మాగ్రేమండఉపః కార్యః ప్రాసాదస్యాంగమాశ్రితః।

ఉర్ధ్వే సంవరణాకార్యా ఘంటాతిలకశోభితా॥ 80

ఉద్యమం కురుతేయస్తు ప్రాసాద చ సుశోభనం।

సయాతిపరమం స్థానం యత్రదేవః సదాశివః ॥ 81

తా॥ విస్తారమును 12 భాగములు చేసి శాల 4 భాగములు, ప్రతి రథము 2 భాగములు, కర్ణము 2 భాగములు, ఇట్లు 8 చిక్కులయందును చేయవలెను. కర్ణములు రెండు వరుసలును, భద్రములు కూడ 2 వరు

సలు చేయవలెను. అన్ని భద్రములకు తిలకములును, ప్రతిరథములను కల్పించవలెను. భద్రముయొక్క మూలలయందు కర్ణికలును, తిలకమును ఒక్కదానిని రచించవలెను. భద్రమున విచిత్రమైన రథికను రచించవలెను. కుడియెడమల తవంగములను కల్పించవలెను. అపైన ఉరః శృంగమును దానికిరువైపుల 2 ప్రత్యంగ ములును చేయవలెను. అపైన ప్రధాన శిక్షరమును, పద్మమువలె గుండ్రముగా రచించవలెను. 165 అండకములును, 24 తిలకములును, ఘంట, కూటము, మొదలైన వానితో రచించవలెను. దానిముందు మండపమును ప్రాసాదముయొక్క కొలతల ప్రకారమే రచించవలెను. పైన సంవరణను కల్పించవలెను. ఘంట, తిలకము కలిగియుండవలెను. ఇట్లు చక్కగా ప్రాసాదమును రచించిరేని వారికి పరమపదము లభించును.

145. విజయతిలకము

అపరాజిత పృచ్ఛయందు విజయతిలకము యొక్క లక్షణము ఛందము చెప్పబడలేదు.

విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున

“శృణువత్స ప్రవక్ష్యామి విజయేస్యతు లక్షణం।

కర్ణాంతార్ధర్ష పర్యంతం భాగాన్ విభక్త్యా యోజయేత్॥ 82

చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే దివాకథ విభాజితే।

శాలార్థం ద్విభాగం కార్థ్యం భాగేనైకేన నిర్గమః॥ 83

ద్విభాగశ్చానుగోజ్ఞేయో విస్తరే నిర్గమేణచ।

కోణం ద్విభాగమిత్సుక్తం స్థాపయే ద్విదిశిదిశి॥ 84

తలమానం సమాఖ్యాత మూర్ధ్వమానంచ కధ్యతే।

సర్వతోభద్రతిలకే కర్ణస్త్వైవ క్రమద్వయాత్॥ 85

క్రమద్వయం ప్రరథేచ సర్వతోభద్రకాండకమ్।

కేసరీచ సమాఖ్యాతః శృంగం భద్రకర్ణోద్భవమ్॥ 86

అనైనైవతు భాగేన భద్రం గవాక్షభూషితమ్।

మత్తావరణ సంయుక్త మిల్లికాతోరణైర్యుతమ్॥ 87

తస్యోర్ధ్వరథికాకార్యా చిత్రాగవాక్ష భూషితా।

సంవరణాభిః సంయుక్తా ఘంటాకూట సమన్వితా॥ 88

- తస్మాద్దేవీ ఉరస్త్రీణి సురూపా లక్షణాన్వితా।
ప్రత్యంగాయదీ ప్రత్యంగ ఊరుశ్చవామదక్షిణే॥ 89
- తదూర్ధ్వే మంజరీకార్యా తవంగైర్నై కైర్భూషితా।
ప్రాసాదే యాదృశం ఛందో మండపేచ తదేవహి॥ 90
- తదూర్ధ్వే సంవరణాచ ఘంటాతిలక సంయుతా।
గజసింహ సమాకీర్ణా నానాభరణభూషితా॥ 91
- నవాశీతిః శతాగ్రేచ విజయేచాండకానిచ।
తిలకైర్ద్వింశతిభిశ్చ ఘంటాకూట సమన్వితే॥ 92
- ఈదృశంకురుతేయస్తు ప్రాసాదం జయకారకమ్।
విజయం సర్వక రేమ శివపుర్యాంస గచ్ఛతి॥ 93

తా॥ విస్తారమును 24 భాగములు చేసి మధ్యశాల 4 భాగములును కర్ణము 2 భాగముల చొప్పున 2.2 కర్ణములును, ప్రతిరథము 2 భాగముల చొప్పున 2.2 ప్రతిరథములును నిర్గమము కూడ 2 భాగములుండవలెను. శాలయొక్క నిర్గమము 1 భాగమును, సర్వతోభద్రము యొక్క తిలకము నందు కర్ణములు 2ను. ప్రతిరథములు కూడ 2ను సర్వతోభద్రములు అండకములతోను కేసరులను రచించవలెను. భద్రకర్ణములకు శృంగములును, భద్రములకు గవాక్షులును, మత్తావరణమును, ఇల్లికా తోరణములును, అపైన రథికయును చిత్రమైన గవాక్షులతోను, సంవరణలతోను, ఘంట, కూటముతోను రచించవలెను. అపైన ఉరఃశృంగములు 3ను, రెండువైపుల ప్రత్యంగములును, అపైన ప్రధాన శిఖరమును అనేక తవంగములతోను, రచించవలెను ప్రాసాదము కొలతలతో సమానముగ ముందు వైపున మండపమును కల్పించవలెను దానిపైన సంవరణ ఘంటాతిలకము ఏనుగులు, సింహములు, అనేకమైన అలంకారములు కలిగి యుండవలెను. కర్ణమునకు 9 చొప్పున 72ను. ప్రతిరథమునకు 5 చొప్పున 80 యును, మంజులకు 3 చొప్పున 36 ను, ప్రధాన శిఖరమునకు 1యును మొత్తము 189 అండకములును, భద్రమునకు 5 చొప్పున 20 తిలకములును రచించవలెను. దీనిని విజయ తిలకమందురు ఇది యెల్లప్పుడు జయము నిచ్చుటయేకాక శివలోక ప్రాప్తికరము.

146. త్రైలోక్య తిలకము

అపరా. 169వ సూ.

శ్లో॥ పృథ్వీజయేతు శృంగేషు ప్రకర్తవ్యాన వాండకా॥

నామ్నాత్రైలోక్య తిలకః కర్తవ్యః శాంతిమిచ్ఛతా॥

31

తా॥ పృథ్వీజయము యొక్క శృంగములందు 9 అండకములును
రచించిరేని త్రైలోక్య తిలకమగును. విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రమున

“శృణువత్స ప్రవక్ష్యామి త్రైలోక్యస్యచ లక్షణమ్।

చతురశ్రీ కృతేక్షితే ద్వాత్రింశత్పదభాజితే॥

94

కర్ణాంతోగర్భ పర్యంతం విభాగ ఇతి నిశ్చయః।

భద్రంతురసభాగైశ్చ యుగభాగశ్చ నిర్గమః॥

95

సందికాచంద్రభాగేన విస్తరే నిర్గమేణచ ।

ప్రతిరదో వేదభాగైర్నిర్గమేణ తదైవచ ॥

96

కర్ణికా ఇందుభాగేన నిర్గమేచేందు భాగికా।

కర్ణంతుయుగ భాగైశ్చ స్థాపయే ద్విదిశిదిశి॥

97

పీఠోపరిచ సంస్థాప్య భద్రం గవాక్ష భూషితమ్।

మత్తవారణ సంయుక్త మిత్రికావలజ్జైర్యుతమ్॥

98

ఈదృశంకారయేద్యస్య భద్రం ప్రాసాద భూషణమ్।

తలమానం సమాఖ్యాత మూర్ధ్వమానంచ కథ్యతే॥

99

కేసరీ సర్వతో భద్రోనందనశ్చ తృతీయకః।

అనుక్రమేణ సంస్థాప్యః కోణమధ్యే వ్యవస్థితాః॥

100

సందికాకర్ణికాయాంతు కేశరీణం నియోజయేత్।

తపంగాంతైశ్చ సంయుక్త మూర్ధ్వైచ తిలకం భవేత్॥

101

కేసరీ సర్వతోభద్రో నందనశ్చ తృతీయకః ।

ప్రతిరథేచ సంస్థాప్య చతుర్దిక్షు వ్యవస్థితాః॥

102

భద్రోద్వేరథికాకార్యా భద్రం గవాక్ష భూషితమ్।

ఊర్ధ్వే సంపరభాకార్యా ఘంటాతిలక సంయుతా॥

103

- ప్రత్యంగాయదీ ప్రత్యంగ ఊరుశ్చ వామదక్షిణే।
తద్దూర్ధ్వే మంజరీకార్యా పద్మాకారానువర్తితా॥ 104
- ద్వాత్రింశత్పదమధ్యాచ్ఛ వింశతి పదభాజితే।
ఏతేభాగాః సమాఖ్యాతా రేఖావిస్తరమాదీశేతే॥ 105
- రేఖావిస్తరమానేన సపాదేన తదుచ్చయః।
తవంగాందైశ్చ సంయుక్త ఉద్గమోరుభిరాకులమ్॥ 106
- ఘటంసామలసారంచ కర్తవ్యంతు సుశోభనమ్।
పతాకాం శర్కరీం దృష్టిం పూర్వమానేన కల్పయేత్॥ 107
- ప్రాసాదే యాదృశం ఛందో మండపేచ తదేవహి।
ఊర్ధ్వే సంవరణాకార్యా ఘంటాకూటైశ్చ సంయుతా॥ 108
- గజసింహమరాలైస్తు మునివిద్యాధరైర్ముతమ్।
ఉదృశంచైవ సంద్యస్తు ప్రాసాదం భువనోపమమ్॥ 109
- అశ్వవేదలోకేన కర్తుః కారాపకైః సమః।
ఆతిసాకామ్యవాప్నోతి స్వర్గోత్పత్తిశ్చ దేవతా॥ 110
- అన్యథాకురుతేయస్తు సశిల్పేచాల్పబుద్ధిమాన్॥ 111

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 32 భాగములుచేసి కర్ణము యొక్క తుదినుండి గర్భమువరకు భాగములు చేయవలయును. భద్రము 6 భాగములును 4 భాగములు నిర్గమమును, సందిక 1 భాగమును, నిర్గమము 1 భాగమును, ప్రతిరథము 4 భాగములును నిర్గమము 4 భాగములును కర్ణిక 1 భాగమును నిర్గమము 1 భాగమును, కర్ణము 4 భాగములును, ఇట్లు నలువైపుల మూలలయందు నిలుపవలెను. ముందుగా పీఠమును రచించి దానిపై భద్రమును గవాక్షములతోసహా రచించవలెను. భద్రము పైన మత్తవారణమును ఇల్లిక చుట్టూ రచించవలెను. మొదటి వరుస కేసరి పద్ధతియును, రెండవవరుస సర్వతోభద్ర పద్ధతియును, మూడవ వరుస నందన పద్ధతియును, ఇట్లు కర్ణములను రచించవలెను. సందికలు కర్ణికలు కేసరి పద్ధతితోనే చేయవలెను. తవంగము అండకములతో రచించవలెను. పైన శృంగమునుంచవలెను. ప్రతిరథములకు కేసరి, సర్వతోభద్ర నందన, ఈమూడు పద్ధతులు 3 వరుసలయందు నలువైపుల రచించ

వలెను. భద్రముపైన రథికయును భద్రమున గవాక్షములును పైన సంవ రణములు ఘంట, కలశమును రచించవలెను. ఉరోమంజరి యొక్క యిరువైపుల రథములును గాని రథికలను గాని రచించవలెను. అపైన పద్మమువలె గుండ్రముగా ప్రధానశిఖరమును రచించవలెను. దాని మధ్యను 20 భాగములుచేసి దిగువ రేఖను విస్తరము చేయవలెను. రేఖా విస్తారమానమునకు పాతకవంతు యొక్కవచేసి యెత్తును చేయవలెను తవంగము అండకములు కలిగి యుండవలెను, ఎత్తైన ఉరోమంజరలను కల్పించవలెను. కుంభము. అమలసారముతోసహ రచించవలెను, పతాకను పైబొమిడికమును పూర్వము చెప్పినట్లే గట్టిగా నిర్మించవలెను. మఱయు ప్రాసాదము యొక్క కొలతలను బట్టి ముందు మండపమును రచించ వలెను. పైన సంవరణ, ఘంటకూటము, వినుగులు, సింహములు, హంసలు మునులు, విద్యాధరులు మొదలగు నానావిధా లంకారములతో నుండ వలెను. ఇట్లు రచించబడిన ప్రాసాదము త్రైలోక్య తిలకమనిపించు కొనును. దీనిని నిర్మించినవారు ఇష్టసిద్ధులను పొందుటయేకాక పుణ్య ఫలముననుభవింతురు. శాస్త్రముననుసరించక నిర్మించిన శిల్పి అల్పబుద్ధి గలవాడనిపించుకొనును. (అనుబంధము 30, 40 పటములు చూడుడు)

147. స్త్రీసంజ్ఞ కవలభీ ప్రాసాదములు 25

అందు 1 అంతస్తు కలవి 6

అపరా. 169వ సూ.

స్త్రీ॥ అనుతశ్చందకాః కార్యా అఘంటో భూమికాక్రమః॥

గజపృష్ఠాకృతికుటీ వలభీ సర్వకామదా॥

37

తా॥ విస్తారమును భాగములును ఎత్తును పూర్వపు కొలతల ప్రకారమే చేసి ఘంటలెకుండ వినుగుయొక్క విపులత నడుము మెరకగాను పైన బుడిపియును రచించిరేని వలభిప్రాసాదమగును.

విశ్వకర్మవాచ.

అపరా. 170వ సూ

- శ్లో॥ అథాతః సంప్రవక్ష్యామి స్త్రీసంజ్ఞానమరాలయాన్।
 వలభ్యస్వయ విఖ్యాతా నాయతాన్ శుభలక్షణాన్॥ 1
- నందినీ హస్తినిచైవ శాంతాచకుముదోద్భవా।
 హంసినీ సాంసతిలకా శృంగారాచాబ్జ మంజరీ॥ 2
- కుముదాస్వస్తికారమ్యా మాహేంద్రీ పర్యంతకే।
 అశోకాచంపకా ఖ్యాతా వసంతానక్రకేతకీ॥ 3
- గాంధారి సర్వతోభద్రా వర్తమానీశై శైలజా।
 నంద్యావర్తి మహాకాంతి ర్మేరుకూటాభిధానకా॥ 4
- త్రైలోక్య తిలకాచైవ విఖ్యాతాః పంచవింశతిః।
 ఇత్యుక్తావలభీ సంజ్ఞాః స్త్రీలింగాశ్చ ప్రకీర్తితాః॥ 5

తా॥ వలభీ ప్రాసాదములు 25. చతుర్భాగయతములు కలవి. నందిని, హస్తిని, శాంత, కుముదోద్భవ, హంసినీ, హంసతిలక, శృంగార, ఆబ్జమంజరి, కుముద, స్వస్తిక, రమ్య, మాహేంద్రీ, పర్యంతకీ, అశోక, చంపక, వసంత, నక్రకేతకీ, గాంధారి, సర్వతోభద్ర, వర్తమాని. శ్రీశైలజ, నంద్యావర్తి, మహాకాంతి, మేరుకూట, త్రైలోక్యతిలక అను నామములు కలవి. వానియొక్క లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. అందు ఒక్క అంతస్తు కలవి 6. వివియసగా -

- శ్లో॥ చతుర్భాగశ్చ విస్తార ఆయతం పంచభాగికమ్।
 భిత్తిర్భాగా శుభోరమ్యా గర్భః షట్పద ఉచ్యతే॥ 6
- గర్భతుల్యా స్కంధవేదీ ఘంటాస్కంధా కృతిర్భవేత్।
 వేద్యార్ధ్యేవైవ వలభీ గజపృష్ఠాకృతిర్భవేత్॥ 7
- త్రిభాగం పృష్ఠ భద్రంచ ద్వీభాగం పక్షిభద్రకం।
 హస్తినిచ సమాఖ్యాతా కర్తవ్యా సర్వకామదా॥ 8
- వామదక్షిణతోలేఖ్యా పురః పృష్ఠేఠకారికా।
 శుకనాసాగ్రతః ఖ్యాతా నందినీ సర్వకామదా॥ 9
- కర్ణే వార్యంతరం కార్యం భద్రేభద్రేఠ కారికా।
 శాంతాసాచసమాఖ్యాతా కూటాక్ష సర్వకామదా॥ 10

వార్యంతరం భద్రమధ్యే సాభవేత్కుముదోద్భవా।

యథా భద్రతదా కర్ణేహంసినీ సర్వకామదా॥

11

పృష్ఠభద్రదే ముఖభద్రం సాహంసతిలకామతా।

తలచ్చందేమచాద్యేమ వలభీషట్కమేవచ॥

12

తా॥ విస్తారము 4 భాగములును, ఆయతము 5 భాగములును చేసి చుట్టాగోడ 1 భాగము రచించిరేని మధ్య 2 భాగములు విస్తారమును 3 భాగముల పొడవునుగల గర్భమగుచున్నది. ఆ గర్భముతో సమానముగా స్కంధవేదికను ఘంటస్కంధము వలెను రచించవలెను వేదికపైన వలభి యేనుగుయొక్క వీపువలె మిఱుగుగా నుండవలెను, చుట్టూ నలువైపుల తకార రూపములను చిత్రించవలెను. ముందు శుకనాసను రచించిరేని. నందినియగును. వెనుకవైపున 3 భాగములు భద్రమును 2 భాగములు ప్రక్కలయందు భద్రములను రచించినయెడల హస్తినియగును. కర్ణము నందు జలమార్గమును కల్పించి కర్ణములను గుండ్రముగాను చేసి అన్ని భద్రములందును తకారికలను కల్పించినచో శాంతయగును. భద్రము యొక్క నడుమ జలమార్గమును కల్పించినచో మేముదోద్భవయగును. అటులే కర్ణములందును జలమార్గములను కల్పించిరేని హంసినీయగును. వెనుక భద్రమున ముఖభద్రమును రచించినయెడల హంసతిలకయగును ఈ 6ను ఒక్క అంతస్తు కలవి.

148. మూడంతస్తులుగల ప్రాసాదములు 7

అపరా. 176వ సూ.

శ్లో॥ షడ్భాగశ్చైవ విస్తార ఆయామోఽష్టాంశ ఏవచ।

సార్థభాగాభవేద్భిత్తిః శేషం గర్భగృహం భవేత్॥

13

కర్ణకూటాని కార్యాణి భూమికాత్రయమేవచ॥

తదూర్ధ్వేవేదికాస్కంధో వలభ్యశ్చతదూర్ధ్వతః॥

14

చతుర్భాగం పృష్ఠభద్రం తదర్థం వామదక్షిణే।

అర్థభాగస్తునిష్కాసః కర్ణేస్యాదుదకాంతరమ్॥

15

16]

- భద్రదే భద్రదే చవలభీ వారాటాకూట ఘంటికా।
 శృంగారాచతదానామ దుర్లభాదేవదానవైః॥ 16
- అర్హభాగాభద్ర కర్ణీ భవేత్కుముదమంజరీ।
 ఐద్రైంబుమార్గైఃకుముదా స్వస్తికా కర్ణసాదృశైః॥ 17
- పృష్ఠభద్రదేముఖభద్రం రమ్యానామతథోచ్యతే।
 పక్షిభద్రదేముఖభద్రం మాహేంద్రీ సర్వకామదా॥ 18
- పృష్ఠభద్రద్రేపతిభద్రం నామ్నాపర్యంతకీమతా।
 ద్వితీయ తలచ్ఛందేమ వలభీ సప్తకం తథా॥ 19

తా॥ విస్తారము 6 భాగములు, పాడవు 8 భాగములుచేసి చుట్టూ గోడ $1\frac{1}{2}$ భాగము చేయగా శేషించినది గర్భమగును, (3.5 భాగముల గులు) కర్ణములందు కూటములను మూడు అంతసులు చేసి అపైనవేదిక స్కంధము పైన వలభిని చేయవలెను. వెనుకవైపున భద్రము 4 భాగము లును, కుడియెడమల 2.2 భాగముల చొప్పునను నిర్గమము $\frac{1}{2}$ భాగ మును, కర్ణమున జలమార్గమును అన్నిభద్రములందు వలభియును, వరాటపద్ధతితో కూటములు ఘంటయును, రచించిరేని శృంగారయగును. భద్రములయందు కర్ణికలు $\frac{1}{2}$ భాగమును చేసిరేని కుముదమంజరీయగును భద్రమున జలమార్గమును కల్పించినచో కుముదయగును. కర్ణములతో సమానముగా చేసిన జలమార్గములు కలది స్వస్తికయగును. పృష్ఠము నందలి భద్రమున ముఖభద్రమును రచించినయెడల రమ్యయగును. ప్రక్కలియందలి భద్రములకు ముఖభద్రములను రచించినచో మాహేంద్రీ యగును. వెనుక భద్రమునందు ప్రతిభద్రమును రచించినయెడల పర్యంతకీ యగును. ఈ 7ను మూడంతస్తులుగల ప్రాసాదములు.

149. అయిదంతస్తులుగల ప్రాసాదములు 6

అపరా. 176వ సూ.

శ్లో॥ అష్టభాగశ్చ విస్తార ఆయామోదశ భాగికః।
 ద్విభాగోభీత్తి విస్తారః శేషంగర్భగృహం భవేత్॥

ద్విభాగః కర్ణవిస్తార ఉదకాంతర భూషితః॥

త్రిభాగం భద్రమిత్కుక్తం భద్రార్థేప్రరథో భవేత్॥

21

భాగార్థం నిర్గమం కుర్వాద్ రథే ప్రతిరథేధవా॥

త్రిభాగం కుక్షిభద్రం చ భాగార్థేపక్ష కర్ణికా॥

22

గర్భతుల్యోచ్చితావేదీ పంచభూమాహితా తథా॥

రథోపరథకర్ణేతు కూటైశ్చ వివిధైః క్రమాత్॥

23

వేద్యార్థేవలభిచైవ హ్యేతేభ్యా వామదక్షిణే॥

అశోకానామ విఖ్యాతా సంసారశోకత్రానినీ॥

24

వార్వంతరం ప్రతిరథే చంపకా సర్వకామదా॥

భద్రోదకైర్వసంతాస్యాతి కర్ణే మకరకీతకీ॥

25

పునః కార్యం ప్రతిరథే గాంధారి సర్వకామదా॥

భద్రే భద్రే ప్రతిభద్రం సర్వతోభద్రికా భవేత్॥

26

తా॥ విస్తారము 8 భాగములు, నిడుపు 10 భాగములుచేసి చుట్టూ

గోడ 2 భాగములుచేయగా 4 భాగముల వెడల్పును 6 భాగముల పొడవునుగల గర్భమేర్పడును. కర్ణము 2 భాగములు; జలమార్గముతోను, భద్రము 3 భాగములు, ప్రతిరథము 1 $\frac{1}{2}$ భాగమును, భద్రమునకును ప్రతిరథమునకును నిర్గమము $\frac{1}{2}$ భాగమును, ప్రక్క భద్రము 3 భాగములును, దాని ప్రక్క కర్ణికలు $\frac{1}{2}$ భాగము చేప్పినను, గర్భముతో నమానముగా వేదికయును అయిదంతస్తులును, భద్రము, ఉపరథము, కర్ణము వీనియొక్క శిఖరములు అనేక విధములుగా చేయవచ్చును. వేదికపైన వలభియును, దానికిరువైపుల అలేఖ్యమును. కలది అశోక యగును. ప్రతిరథమున జలమార్గమున్నచో చంపకయగును, భద్రమున జలమార్గము కలది వసంతయగును. కర్ణమున జలమార్గము కలది మకరకేతకయగును. ప్రతిరథమునగూడ జలమార్గము కల్పించినయెడల గాంధారి యగును. భద్రములన్నిటి యందును ప్రతిభద్రములు కలిగినచో సర్వతోభద్రయగును. ఈ 6ను అయిదంతస్తులు గల ప్రాసాదములు.

150. విడంతస్తుల ప్రాసాదములు 6

అపరా. 176 నూ,

శ్లో॥ దశభాగశ్చ విస్తార ఆయామశ్చ ద్విసప్తకమ్॥

త్రిభాగాచ భవేద్భిత్తిః శేషంగర్భగృహం భవేత్॥

27

ద్విభాగః కర్ణవిస్తారః సార్ధః ప్రతిరదో భవేత్.

ద్వితీయస్తే నమానేన భద్రం వేదాంశ విస్తరమ్॥ 28

త్రిభాగోభద్ర విస్తారో భాగార్థం పక్ష కర్ణికా.

కుక్షిభద్రంత్రిభిర్భాగై స్తదర్థః ప్రరదో భవేత్॥ 29

గర్భతుల్యోర్ద్వవేదీచ భూమికాసప్తచోచ్చితాః.

వరాటైర్భాగైః రూపు ర్నాగరైశ్చ విశేషతః॥ 30

వర్తమానీతదానామ వండితాత్రిదనైరపి.

భద్రోదకైః శ్రీనైలజా నంద్యావర్తి కర్ణోదకైః॥ 31

వార్యంతరం ప్రతిరథే మహాకాంతిశ్చకామదా.

మేరుకూటాభిధానంచ కర్ణైకుర్యాచ్చ భద్రకమ్॥ 32

త్రైలోక్య తిలకాభ్యాతా భద్రచేత్స్రతి భద్రకమ్.

స్త్రీసంజ్ఞకాశ్చ ప్రాసాదా వలభ్యః పంచవింశతిః॥ 33

వరాటేకూటోదయత ఊర్ద్వమానం విభజ్యతే.

విషాం యుక్త్యా విధాతవ్యాః ప్రాసాదాః సర్వకామదాః॥ 34

ఇతి సూత్ర సంతానగుణ క్రిప్తప్రకాశప్రోక్త శ్రీ భువనదేవాచార్యోక్త
వరాజిత పృచ్ఛాయాం స్త్రీసంజ్ఞక పలభీప్రాసాదాధికారో నామషట్
సప్తత్యుత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ విస్తారము 10 భాగములు, ఆయామము 14 భాగములు చేసి
చుట్టూ గోడ 3 భాగములు రచించినయెడల లోపల విస్తారము 4 భాగము
లును పొడవు 8 భాగములునుగల గర్భమేర్పడును. కర్ణము 2 భాగములు
ప్రతిరథము 1½ భాగము చొప్పున రెండును భద్రము 4 భాగములు చేయ
వలెను. మతియు భద్రమును 3 భాగములుచేసి దాని ప్రక్కల కర్ణికలు
½ భాగము చొప్పున రచించవలెను. ప్రక్కభద్రము 3 భాగములును, స్రుతి
రథము 1½ భాగమును చేయవలెను గర్భముతో సమానముగా పైన వేది
కను రచించవలెను. 7 అంతస్తులుండవలెను వరాటపద్ధతిగాని, ద్రావిడ
పద్ధతిగాని, నాగరపద్ధతిగాని శిఖరములకు చేయవచ్చును. ఇట్లు చేయబడి
నది వర్తమానియగును. దానికే భద్రముల జలమార్గముంచినచో శ్రీనైలజ

యగును. కర్ణమున జలమార్గమున్నయెడల నంద్యావర్తియగును. ప్రతిరథమున జలమార్గమును కల్పించినచో మహాకాంతియగును. కర్ణమున భద్రమును రచించిన యెడలమేరు కూటయగును. భద్రమున ప్రతి భద్రమును రచించినయెడల త్రైలోక్య తిలకయగును. ఈ 6ను ఏడంక్షస్తల ప్రాసాదములు. ఇట్లు మొత్తము 25 స్త్రీసంజ్ఞగల ప్రాసాదములు విభజింపబడియున్నవి. (అనుబంధము 41 నుండి 46 వఱకుగల పటములు చూడుడు)

151 సింహావలోకన ప్రాసాదములు 25

అందు పుష్పకము మొదలుగు 5

విశ్వకర్మవాచ.

అపరా. 177వ సూ

- శ్లో॥ ప్రాసాదాన్ సంప్రవక్ష్యామి జాత్యాసింహావలోకనాన్,
 ఛాద్యోద్గమేషు మంటాభిః సింహకర్ణైరనేకభామ్ 1
- పుష్పకోభద్ర పద్మాఖ్యా నందశ్చనంద్యావర్తకః,
 సర్వతోభద్ర సింహౌచ మందరః పుష్పభద్రకః 2
- కైలాసశ్చజయః కాంతో మనోహృచ్చారు వర్తనః,
 సంభవోరత్న కూటశ్చ తారాగణ సులోచనౌ 3
- హిమవాన్ హేమకూటశ్చ పృథ్వీజయ సుమిశ్రకౌ,
 ఐరావతోహంస పక్షిః పక్షిరాటో పుష్పకోదయః 4
- దారుకర్మారాజితాశ్చ దారుజాః పంచవింశతిః,
 ద్వారచ్ఛాద్యలూమపాత ఘంటాద్యైః సింహకర్ణకైః 5
- చతురశ్రీ కృతేక్షిత్రే చాష్టధాప్రవిభాజితే,
 భాగోభాగాభ్రమోభిత్తి స్తథా స్యుర్మధ్యభిత్తయః 6
- శేషంగర్భగృహం కుర్యాద్ విస్తారసమముచ్ఛితమ్,
 మధ్యగర్భంభిత్తిసూత్రే భ్రమంతి స్తంభమోక్షయోః 7
- సూత్రమానాయతం కుర్యాత్ స్మండపంసమసూత్రకైః,
 ఏకం ద్వారంత్రీణివాఽపి భద్రే చంద్రావలోకనమ్ 8

తత్ర ఛాద్య త్రయంకార్యం చత్వారః సింహకర్ణకాః,

ఊర్ధ్వఘంటాతదైవైక పుష్పకః సర్వకామదః॥

ద్వీభాగః కర్ణవిస్తారో భద్రదంభాగ చతుష్టయమ్।

నిర్గమంచైక భాగేన సర్వ భద్రదేష్యయం విధిః॥

అష్టైవసింహకర్ణాశ్చ ప్రతికర్ణాషు కంతథా।

భద్రకోనామ విఖ్యాతః సర్వదాభద్రకారకః॥

భద్రదంతు కర్ణికాయుక్తం చతుర్భిః సింహకర్ణకైః

పద్మకస్తు సమాఖ్యాతః కర్తవ్యః సర్వదైవతే॥

నిర్గమోభద్రభాగశ్చ సీమామానేన విస్తరః।

నందనః ససమాఖ్యాతో నంద్యావర్తః ప్రభద్రకే॥

తా॥ సింహవలోకన ప్రాసాద లక్షణము. “ఛాద్యఛాద్యోద్భుః ఊర్ధ్వం సింహకర్ణైర్ద్వీభాషితాః. ఘంటాఘంటా కృతిం కుర్యాదిత్తం సింహవలోకనాః” (అని అపరా. 10వ సూ. 39వ శ్లో) అంతస్తులు వరుస గాఢములు సింహకర్ణములునుపైన ఘంటయును రచింపబడునవి సింహవలోక ప్రాసాదములు. పుష్పకము, భద్రము, పద్మము, నందము, నంద్యావర్తము సర్వతోభద్రము, సింహము, మందరము, పుష్పభద్రము, కైలాసము జయము, కాంతము, మనోహరము, చారువర్ధనము, సంభవము, రత్న కూటము, తారాగణము, సులోచనము, హిమవంతము, హేమకూటము వృథివీజయము, మిశ్రకము, ఐరావతము, హంసపక్షిము, గరుడము, అః 25 నామములు కలిగియున్నవి. ఇవి దారుకర్మజములు. చతురశ్ర ప్రదేమును 8 భాగములుచేసి గోడ 1 భాగము, భ్రమము 1 భాగము, లోప గోడ 1 భాగము, మిగిలిన 2 భాగములు గర్భము చేయవలెను. విస్తాముతో సమానముగా యెత్తును చేయవలెను. గోడలతో సమానమునూత్రమునుపట్టి స్తంభములను కల్పించి నలుచదరముగా అదే కొలత మండపమును ముందు భాగమున రచించవలెను. ద్వారము 1 గాని లే 3 గాని చేయవచ్చును. భద్రమున చంద్రావలోకనమును, ఛాద్యము 3ను, సింహకర్ణములు 4ను రచించవలెను. అపైన ఘంటను రచించిరే పుష్పకమగును. కర్ణముయొక్క విస్తారమును 2 భాగములుచేసి భద్రప

4 భాగములును నిర్గమము 1 భాగమును, ఇట్లునలువైపుల రచించి సింహ కర్ణములు 8 కల్పించినయెడల భద్రమగును. భద్రముల యందు కర్ణిక లను రచించి 4 సింహకర్ణములను చేసినచో పద్మమగును. భద్రమున 1 భాగము నిర్గమముచేసి సీమను కల్పించిన యెడల నందనమగును. భద్ర మున ప్రతిభద్రమును రచించినట్లయిన సంద్యావర్తమగును.

152. సర్వతోభద్రము మొదలగు 4

అపరా. 177వ సూ.

శో॥ విభక్తేదశధాచందే ద్విభాగః కర్ణవిస్తరః ।

త్రిభాగంచ భవేద్భద్రం భద్రార్థం ప్రరథస్తథా॥ 15

భాగోభాగాభయోభిత్తిః శేషంగర్భగృహంమతమ్।

మండపంపూర్వ మాఖ్యాతం స్తంభానాంగర్భ సూత్రతః॥ 15

సింహకర్ణస్తతశ్చాష్టై ప్రతికన్వాశ్చషోడశ।

పంచఘంటా సమాయుక్తం సర్వతోభద్రలక్షణమ్॥ 16

మల్లచ్ఛాద్యంఖ్యాతమూర్ధ్వే సింహనామ స ఉచ్యతే।

మందరోనవ ఘంటాఢ్యః పుష్పభద్రః ప్రభద్రకే॥ 17

తా॥ విస్తారమును 10 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగములును భద్రము 3 భాగములును, ప్రతిరథము $1\frac{1}{2}$ భాగమును చేయవలెను. గోడ 1 భాగమును, భ్రమము. 1 భాగమును, లోపలిగోడ 1 భాగమును, చేయగా మధ్య 4 భాగమును గర్భమగును దానిముందు మండపమును గర్భముతో సమానముగా నూలుపట్టి స్తంభములను నిలుపవలెను. సింహ కర్ణములు 8 ప్రతికర్ణములు 16 ఘంటలు 5. ఇట్లు రచించిరేని సర్వతో భద్రమగును. పైన మల్లచ్ఛాద్యమును రచించినయెడల సింహమగును. ఘంటలు 9 రచించిరేని మందరమగును. భద్రములయందు ప్రతి భద్ర ములను రచించినచో పుష్పభద్రమగును

153. కైలాసము మొదలగు 3

అపరాజిత 177వ సూత్రము

- శ్లో॥ భక్తద్వాదశధాభండే ద్విభాగోకర్ణవిస్తరః॥
 కర్ణతుల్యః ప్రతిరథః శేషం యుంజీత పూర్వవత్॥ 18
- భద్రం వేదాంశ విస్తారః భద్రే చంద్రావలోకనం॥
 త్రిచ్ఛాద్యం మల్లచ్ఛాద్యోద్ధేవీ కైలాసానవ ఘంటకః॥ 19
- భద్రేదధ్యాత్ ప్రతిభద్రం సింహకర్ణాశ్చ పోడశ॥
 జయంతోనామ విఖ్యాతః కాంతః స్యాత్ ప్రతిభద్రకే॥ 20

తా॥ విస్తారమును 12 భాగములు చేసి కర్ణము 2 భాగములును. ప్రతిరథము 2 భాగములును, భద్రము 4 భాగములును చేయవలెను. గోడ 1 భాగము, భ్రమము 1 భాగము, లోపలిగోడ 1 భాగమునుచేసి మిగిలినది గర్భము చేయవలెను. భద్రమున చంద్రావలోకనమును, పైను 3 చావ్యములును మల్లఛాద్యము అపైన 9 ఘంటలును రచించి రేని కైలాస మగును. భద్రములందు ప్రతిభద్రములను 16 సింహకర్ణములను రచించినచో జయంతమగును. ప్రతిభద్రములకుగూడ సింహములను రచించిన యెడల కాంతమగును.

154. మనోహరము మొదలగు 6

అపరా. 17వ సూ.

- శ్లో॥ చతుర్థశ విభక్తేచ ద్విభాగా బాహ్యభిత్తయః॥
 విధేయం పూర్వవచ్చేషం షడంశోభద్ర విస్తరః॥ 21
- మల్లచ్ఛాద్యే పంచఛాద్యం శాంతిదః స్యాన్మనోహరః॥
 చారువర్దనః ప్రభద్రే సంభవః పక్షకర్ణికః॥ 22
- ప్రరథాంతే యదాకర్ణీ రత్నకూటః సనామతః॥
 తారాగణోద్విఘంటాస్యాద్ ద్వికర్ణశ్చసులోచనః॥ 23

తా॥ విస్తారమును 14 భాగములుచేసి వెలుపలి గోడ 2 భాగములును, భ్రమంతిక 1 భాగమును లోపలిగోడ 1 భాగమును చేయగా గర్భము 6 భాగములు గను భద్రము 6 భాగములును మిగిలినవి పూర్వము

వలెనే చేయవలెను. మల్లచ్చాద్యమున 5 ఛాద్యములను రచించిన యెడల మనోహరమగును. ప్రతిభద్రములను రచించినచో చారువర్ధనమగును. ప్రక్కలయందు కర్ణికలను కల్పించినచో సంభవ మగును. ప్రతిరథముల యొక్క చివర కర్ణికలుంచిన యెడల రత్నకూటమగును. రెండుఘంటలను రచించినయెడల తారాగణమగును. కర్ణములు 2.2 చొప్పున రచించితేను సులోచనమగును.

155. హిమవంతము మొదలగు 7

అపరా. 177వ సూ.

- శ్లో॥ భక్తేషోడశధాఛందే ద్విద్వ్యంశాభ్రమభిత్తయః॥
 శేషం గర్భం ప్రకుర్వీత పూర్వమాన ప్రకల్పితమ్॥ 24
- మల్లచ్చాద్యే సప్తచ్చాద్యం ఘంటాః సప్తదశైవచ॥
 హిమవాంశ్చతదానామ పూజ్యఃసురసరోరగైః॥ 25
- సింహకర్ణద్వికం కుర్యాత్ హేమకూటః ఉచ్యతే॥
 భద్రంచ కర్ణికాయుక్తం కామదః పృథివీజయః॥ 26
- మిశ్రకోఽంబ్వంతరే కర్ణం భద్రే ఐరావతస్తథా॥
 భద్రార్ద్రేచైవ నిష్కాసో హంసపక్షస్తు నామతః॥ 27
- ద్వినిర్గమః పక్షిరాజః కర్తవ్యః సర్వకామదః॥
 దారుచ్ఛందేషు చేత్సుక్తైః పుష్పాద్యాః పంచవింశతిః॥ 28

ఇతి సూత్ర సంతానగుణకీర్తి ప్రకాశప్రాక్త శ్రీ భావనదేవాచార్యోక్త పరాజిత పృచ్చాయాం సింహవలోకన ప్రాసాదనిర్ణయాధికారానామ సప్త సప్తత్యుత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ విస్తారమును 16 భాగములుచేసి భ్రమము 2 భాగములు గోడలు 2.2 భాగములు చేయగా మధ్య 4భాగములు గర్భముండును. మల్లచ్చాద్యమున 7 ఛాద్యములను కల్పించి 17 ఘంటలను రచించినచో హిమ వందమగును. అందు 2 సింహకర్ణములను చేసినయెడల హేమకూట మగును. భద్రమున కర్ణికలను కల్పించినట్లయిన పృథివీజయమగును.

జలాంతరములను రచించిన యెడల మిశ్రకమగును. భద్రమున శస్త్రమున్న ఐరావతమగును, భద్రములో సగము నిర్గమమును చేసినయెడల హంసపక్షమగును. రెండు నిర్గమములను రచించినయెడల గరుడమగును. ఈ 25ను దారు నిర్మాణములు.

156. అపరాజితుని విమానజాతి 64 ప్రాసాదములు

అందు శివప్రాసాదములు 8

అపరా. 106వ సూ.

శ్లో॥ భూమిజచ్ఛందకాభ్యాతా నైవైశ్చచతురశ్రకాః॥

రదోపరభభద్రాపై విమానాః సర్వకామదః॥

32

తా॥ భూమిజ ప్రాసాదముల కొలతలతోనే అంతస్తులును సలుచువలయును కలిగి రథములు ప్రతిరథములు భద్రములు మొదలగువానితో రచింపబడినవి విమానజాతి యగును.

అపరా. 179వ సూ.

శ్లో॥ నామానికథితాన్యేపం లక్షణంశృణుసాంప్రతిమ్॥

విభక్తిభాగ సంఖ్యాశ్చ తలచ్చందోర్ద్వమానతః॥

17

దశధాభాజితేత్రే ద్వీభాగః కర్ణవిస్తరః ।

పంచభాగం భవేద్భద్ర మర్థభాగాతుకర్ణికా॥

18

కర్ణేశ్వంగాణి కార్యాణి భూమిజానామనుక్రమైః॥

ఘంటాకలశ సంయుక్తై విమానః పంచభూమికః॥

19

భద్రచైవోద్గమాః పంచ కర్ణే శృంగాణిచాష్టహి॥

నాగరచ్చందజః కార్యః సర్వభద్రదోనవాండకః॥

20

తస్యాపిభద్రజం శృంగం గజపృష్ఠస్తు కామదః॥

ద్వ్యష్టకర్ణః పంచభూమౌ విమానభద్రః పద్మకః॥

21

కేశరీపూర్వవజ్రేయః కర్ణేతిలక శృంగకైః॥

విమానజంచ శిఖరం వృషభః సర్వకామదః॥

22

సర్వభద్రే కర్ణభద్రం సప్తాంగం మూలనాసికమ్,
ముక్తకోణః సవిజ్ఞేయః సర్వకామఫలప్రదః॥ 23

గజపృష్ఠే ద్యుయ్యరుశృంగం కర్ణవృం సర్వకామదం,
నలినీకః సవిజ్ఞేయః శర్తవ్యస్త్రపురాంతకే॥ 24

మల్లతలం భూమిజవద్ ద్రావిడకర్మ చర్చితః,
ద్రావిడస్తు తదానామ కర్తవ్యస్తు మహేశ్వరే॥ 25

తా॥ శివప్రాసాదములు 8 నిర్మించు లక్షణములను చెప్పచున్నాడు
చిస్తారమును 10 భాగములుచేసి కర్ణము 2 భాగములు, భద్రము 5 భాగ
ములు, కర్ణిక $\frac{1}{2}$ భాగము, కర్ణమున శృంగములును, వరుసగా ఘంట,
కలశము మొదలైనవి 5 అంతస్తులతో రచించిరేని విమానమగును. భద్ర
మున 5 శృంగములును, కర్ణములు 8యును, నాగర పద్ధతియును. 9
అండములును కలది సర్వతోభద్రమగును, భద్రమున శృంగమును
రచించిన యెడల గజపృష్ఠమగును. కర్ణములు 16ను అంతస్తులు 5ను
భద్రమున విమానమును రచించినయెడల పద్మకమగును. కేశరిని
రచించి కర్ణమున తిలకమును శృంగమును. శిఖరము విమాస పద్ధతిగను
రచించినచో వృషభమగును. కర్ణములు లేకుండ 4 భద్రములను రచించి
ప్రధాన నాసికను కల్పించిన యెడల ముక్తకోణమగును. గజపృష్ఠమున
ఊరః శృంగములు 2 రచించినచో నలినీకమగును. భూమిజమువలె
మల్లతలమును ద్రావిడ పద్ధతితోను రచించిన యెడల ద్రావిడమగును.
ఈ 8 శివప్రాసాదములని తెలియవలెను,

157. విష్ణుప్రాసాదములు 8

అపరా. 179వ సూ

శ్లో॥ వర్ధమానస్య సంస్థానే పక్షికుర్మాత్త దూర్ధ్వతః,
కూటాపృతంచ శిఖరం పక్షిరాజోగృహం శ్రియః॥ 26

యామోత్తరేవినాపక్షం సభవేద్వర్ధమానకః,
శంఖనాభి సమాకారః శంఖావరస్తు స్పష్టితః॥ 27

శ్రీవత్సభద్ర కర్ణేషు కుర్యాత్తిలక శృంగకమ్।

ప్రరథః స్వాల్లతినజః పుష్పకః సర్వకామదః॥

28

లతాఖ్య సర్వతోభద్రం తాదృక్ శృంగే గృహేశ్వరః।

అష్టభద్రశ్చాష్టకోణః స్వస్తికః పంచభూమికః॥

29

చతురశ్రం వినాభద్రై రుచకః శిఖరేతథా।

అష్టభద్రద్వ్యష్టకోణోఽశ్వభూమః పుణ్యవర్ధనః॥

30

తా॥ వర్తమానమున దక్షిణోత్తరములయందు పక్షములను రచించి
అపైన కూటములతో శిఖరమును రచించిరేని గరుడమగును. పక్షములు
లేకుండ రచించినయెడల వర్తమానమే యగును. శంఖముయొక్క నాభిలో
సమానముగ శిఖరమును కల్పించిరేని శంఖావర్తమగును. శ్రీవత్స భద్రము
యొక్క కర్ణములందు తిలకమును శృంగమును కల్పించి లతిన పద్మితో
ప్రతిరథమును రచించినయెడల పుష్పకమగును. లతాఖ్యమున అంతటను
భద్రములను రచించి శృంగములను నుంచిరేని గృహరాజమగును. భద్ర
ములు 8 కర్ణములు 8 అంతస్తులు 5 రచించిన యెడల స్వస్తికమగును.
భద్రములు లేకుండ శిఖరముతో నలుచవరముగా రచించినయెడల రుచక
మగును. భద్రములు 8 కర్ణములు 16 అంతస్తులు 7 రచించిన యెడల
పుణ్యవర్ధనమగును, ఈ 8 విష్ణుప్రాసాదములు. (అనుబంధము 47 నుండి
50 వఱకు గల పటములు చూడుడు)

158. బ్రహ్మప్రాసాదములు 8

అపరా. 179వ సూ

శ్లో॥ కేసరిభద్రద్రేతి శృంగం కర్ణేకుర్యాచ్చమందరమ్।

సవభూమ్యుచ్చితారేఖా మేరుర్వైశ్రహ్మణోమతః॥

31

భద్రైకర్ణే ద్విద్విశృంగమేకైకం ప్రరథే తథా।

మందరః స సమాఖ్యాతః పంచవింశతి కుంభకః॥

32

నందిశాల కర్ణశృంగం కర్తవ్యంచ నవాండకమ్।

త్రైలాశశ్చ తదాః సామకర్తవ్యః పురమథ్యగః॥

33

దేయం భద్రంచ రుచకే హంసః కర్ణోదకాంతరైః॥

తత్రాగ్నివాశ్చ కర్తవ్యాః సభవేద్భద్ర సంజ్ఞకః॥ 34

తస్యభద్రోద్గమాఃపంచ భవేదుత్తుంగ సంజ్ఞకః॥

ఏకం శృంగం భద్రశృంగే విదుస్తం మిశ్రకాభిధమ్॥ 35

వృత్తం మాలాధరం కుర్యాద్ వలభ్యాకృతి శృంగకమ్॥

ఘంటాఘటయుతాః సర్వే కర్తవ్యాః సర్వకామదాః॥ 36

తా॥ కేసరియొక్క భద్రమున 3 శృంగములును, మందరమువలె కర్ణములును, 9 అంతస్తులును, పైన శిఖరమును కలది మేరువగును. భద్రమున 2 శృంగములును, కర్ణమున 2 శృంగములును, ప్రతిరథమున 1.1 శృంగమును 25 కుంభములును కలది మందరమగును. నందిశాల యందు కర్ణములకు శృంగములును, 9 అంధకములును కలది కైలాస మగును. రుచకమున భద్రమును జలమార్గములను రచించినయెడల హంసమగును. భద్రములకు ప్రాగ్గీవములను రచించినయెడల భద్ర మగును. భద్రమునందు 5 శృంగములను రచించినయెడల ఉత్తుంగ మగును. భద్రమున 1 శృంగమును రచించినయెడల మిశ్రకమగును. గుండ్రముగా వలభివలె శృంగములును, ఘంటకుంభములతో అన్నిటని రచించిరేని మాలాధరమగును. ఈ 8 యును బ్రహ్మ ప్రాసాదములు.

159. సూర్యప్రాసాదములు 8

అపరా. 179వ సూ.

శ్లో॥ విభక్తే చాష్టధాచందే పంచాండః కర్ణశృంగకమ్॥

పంచోద్గమయుతం భద్రం గవయో నామనామతః॥ 37

కర్ణోద్దేవీ తిలకందద్యా చ్చిత్రకూటస్స సంజ్ఞితః॥

పంచభూమోవి నాభద్యైః కిరణాః సూర్యకర్ణతః॥ 38

ప్రాగ్గీవాశ్చైవ భద్రేషు భవేత్సర్వాంగ సుందరః॥

వర్ధమానేతు ప్రాగ్గీవాః శ్రీవత్స ఉదకాంతరైః॥ 39

ద్వ్యష్టకర్ణా వినాభద్రం పద్మనాభోఽబ్జపత్రవత్॥

రుచకేతు చతుర్ద్వారం సవైరాజ్యాభిధానకః॥ 40

వృత్తేవృత్తశ్చ కర్తవ్యః శిఖరం వలీకాశృతిః।

ఇత్యష్టైశ్చ ప్రకర్తవ్యాః ప్రాసాదాః సూర్యలోకజాః॥

41

తా॥ విస్తారమును 8 భాగములుచేసి కర్ణశృంగము 5 అండకములును, భద్రమున 5 శృంగములును, శిఖరమును రచించినయెడల గవయమగును, కర్ణముపైన తిలకమును కల్పించినయెడల చిత్రకూటమగును. భద్రములు లేకుండ 5 అంతస్తులతో 12 కర్ణములను రచించిరేని కిరణమగును. భద్రములకు ప్రాగ్గీవములు రచించినయెడల సర్వాంగసుందరమగును. వర్ణమానమున ప్రాగ్గీవములును జలమార్గములను రచించిరేని శ్రీవత్సమగును. భద్రములు లేకుండ 16 కర్ణములను పద్మపత్రములవలెను పైన శిఖరమును రచించిన యెడల పద్మనాభమగును. రుచకమును 4 ద్వారములు కల్పించిరేని వైరాజ్యమగును. గుండ్రముగా శిఖరమును రచించినయెడల వృత్తమగును, ఈ 8 యును సూర్యప్రాసాదములు.

160. దేవీప్రాసాదములు 8

అపరా. 179వ సూ.

శ్లో॥ సీమాభద్రం రుచకస్య పదపాదేన నిర్గతమ్।

నంద్యావర్తస్తదానామ శిఖరం కక్షికర్ణకే॥

42

తద్వచ్చైవాయతం కుర్వాద్ వలభిగజ పృష్ఠవత్।

సువర్ణః సర్వతోభద్రదే తద్రూపైః కర్ణశృంగకైః॥

43

కేశరీచ భవేత్పూర్వం సింహః కర్ణేతుకూటకే ।

కూటోర్ధ్వే తిలకందద్వా ద్విచిత్ర ఇతి సంజ్ఞితః॥

44

భద్రశృంగాణి భద్రైర్భి ప్రాగ్గీవైర్లోగ పీఠకః।

వరాటయుక్తే సర్వభద్రో ఘంటానాదశ్చ తుర్ముఖః॥

45

కేశరీచ భవేత్పూర్వం కర్ణేకూటాని తారయేత్।

పంచకూటభవా రేఖాఽష్టమో భద్రరదోద్ధమైః॥

46

తా॥ రుచకముయొక్క భద్రమున సీమ $\frac{1}{4}$ భాగము నిర్గమమును, కక్షలుగల కర్ణములును, శిఖరమును కలిది నంద్యావర్తమగును. అదియే

దీర్ఘముగాను వీనుగు యొక్క వీపువలె రచింపబడినది వలభయగును. భద్రములును కర్ణములందు శృంగములును కలది సువర్ణమగును. కేశరి యొక్క కర్ణములయందు కూటములను రచించినయెడల సింహమగును. కూటములపైన తిలకములను రచించిరేని విచిత్రమగును. భద్రముల యందు శృంగములును, భద్రములకు 4 ప్రాక్గ్గీవములును కలది యోగ పీఠమగును. భద్రములన్నియును పరాటపద్ధతితోను 4 ద్వారములును రచించిరేని ఘంటానాదమగును. కేశరియొక్క కర్ణములందు కూటములును రేఖ 5 కూటములతోను భద్రములయందు శృంగములు రచించిరేని పతాకిన మగును. ఈ 8 దేవీ ప్రాసాదములు.

161. గణపతి ప్రాసాదములు 8

అవరాజిత 179వ సూత్రము

శ్లో॥ విభక్తేదశధాక్షత్రే కారయేచ్ఛలతాఖ్యజమ్।

తస్యద్వితీయోరు శృంగం గుహధారః స ఉచ్యతే॥

47

భద్రకేశ కర్ణజారేఖా భద్రోద్ధమలి భూషితా।

శలాకోనామ విజ్ఞేయో వేణుకోరుచకోద్ధమైః॥

48

ద్రావిడే త్వేక భూమిశ్చేత్ కుంజరః సర్వకామదః।

త్రిభూమోద్రావిడ త్ర్యంగో భవేద్ధర్షాభిధానకః॥

49

లతినే వర్ణమానశ్చేద్ విజయోభద్రకోద్ధమైః।

అష్టభద్రం వినాకర్ణైరుదకుంభస్సకామదః॥

50

మోదకచైత్యకాకారః శిఖరం వలికోఽత్యతః

తా॥ విస్తారమును 10 భాగములుచేసి లతాఖ్యమున 2వ ఉరః శృంగమును రచించినయెడల గుహధారమగును. భద్రము ప్రక్కనుండి మంజరియును, భద్రముపైన శృంగములును కలది శలాకమగును. రుచకమున భద్రములయందు శృంగములుండినచో వేణుకమగును. ద్రావిడమున ఒక్కటై అంతస్తుగా రచించినయెడల కుంజరమగును. ద్రావిడమున 3 అంతస్తులును కర్ణము, భద్రము, విమానము ఈమూడును రచించినయెడల హర్షమగును. వర్ణమానము లతిన పద్ధతితో రచించి

భద్రములయందు ఉద్గమములున్నచో విజయమగును. కర్ణములు లేకుండ 8 భద్రములు రచించిరేని ఉదకుంభమగును. చైత్యమువలె గుండ్రముగాను శిఖరముతో రచించిరేని మోదకమగును. ఈ 8 గణపతి ప్రాసాదములు.

162. జినేంద్ర ప్రాసాదములు 8

అపరా. 179వ సూ.

శ్లో॥ ద్వ్యష్టకర్ణావినా భద్రైః సమహాపద్మ సంజ్ఞకః॥ 51

ద్విభూమిక గృహకారః కూటే ఘంటా తృతీయకా।

విఖ్యాతోహర్మ్యనామ్నో జ్ఞయంతః ప్రత్యవిందకైః॥ 52

చత్వరోమండపాస్తస్య సభవేద్గంధమాదనః।

సప్తాంగేభూమిజః పంచ భూమః స్యాచ్ఛతశృంగకః॥ 53

నిరావేదస్తు ప్రాగ్గీవై ర్విభ్రాంతశ్చ చతుర్ముఖః।

ఏకైకమురు శృంగంచ కామదః సమనోహరః॥ 54

తా॥ భద్రములు లేకుండ 16 కర్ణములును రెండు అంతస్తులును కలది మహాపద్మమగును. మూడు అంతస్తులును గృహమువలెను కూటము ఘంట కలది హర్మ్యమగును. ప్రత్యవిందములు కలది ఉజ్జయంత మగును. మండపములు నలువైపుల 4 కలది గంధమాదనమగును. సప్తాంగములును 5 అంతస్తులును కలది శతశృంగకమగును. ప్రాగ్గీవ ములుకలది నిరావేదమగును. నలువైపుల ద్వారములు కలది విభ్రాంత మగును. నలువైపుల ఒక్కొక్క ఉరః శృంగము కలది మనోహరమగును. ఈ 8 జినేంద్ర ప్రాసాదములు.

163. సమస్త దేవతాప్రాసాదములు 8

అపరా. 179 సూ.

శ్లో॥ పృత్తోపృత్తాయతత్త్వైవ చైత్తోవైవేద్యలం కృతః।

సుభద్రోభద్ర శృంగేషు కింకిణీనామ ప్రోచ్యతే॥

భద్రోద్ధమైశ్చలయనః పట్టిశ్చాద్యో వరండికః।

ద్వ్యులిందకశ్చ విభవః పట్టిఘాతైస్తారాగణః॥

56

చతుః షష్టిశ్చ కథితాః ప్రాసాదాః సర్వకామదాః।

పూజితాః సర్వదేశేషు సర్వదేవేసుఖావహః॥

57

ఇతి సూత్ర సంతానగుణకీర్తి ప్రకాశ ప్రోక్త శ్రీభువనదేవాచార్యోక్తా
పరజితపృచ్ఛాయాం విమూనాదిచతుః షష్టిప్రాసాదలక్షణాధీకారో నామై
కోనాశత్కుత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ వృత్తము, వృత్తాయతము, చైత్యము, వేది అలంకారము గలది
భద్రము, శృంగములు కలది కింకిణి. భద్రమునందు ఉద్గమములు కలది
లయనము, ఛాద్యము, వరండిక కలది పట్టిశము రెండు అలిందములు
కలది విభవము. ఈ 8 సమస్తదేవతలకు యోగ్యమైనవి.

164. నాగరజాతి బ్రహ్మప్రాసాదములు 5

విశ్వకర్మోవాచ

అపరా. 164వ సూ.

శ్లో॥ పూర్ణభద్రః సుభద్రశ్చ శ్రీనైలః కుముదోద్భవః।

సర్వతోభద్ర ఇత్యుక్తాః ప్రాసాదాః బ్రహ్మణః పరియాః॥

1

విభక్తి తలచ్ఛందానా మూర్ధ్వమానం విశేషతః।

ప్రయుక్తా వివిధాశ్చందా వాస్తువేద సముద్భవాః॥

6

భక్తేవింశతిధాక్షేత్రే త్రిభాగః కర్ణవిస్తరః।

తత్సమశ్చ ప్రతిరథో విస్తరేనిర్గమేతథా॥

7

భాగానందీచ షడ్భద్రం ద్విభాగోభద్ర నిర్గమః।

చతుర్భాగాభవేద్భిత్తిః శేషంగర్భగృహం భవేత్॥

8

కర్ణేద్విశృంగం తిలకం శిఖరం సూర్యవిస్తరమ్।

రథైకశృంగ తిలక మష్టాంశాచోరు మంజరీ॥

9

నందికాయాంచ తిలక మురః శృంగం షడంశకమ్।

రథేధమస్తతోభద్రే పూర్ణభద్రస్య లక్షణమ్॥

10

ఉరః శృంగంచ వేదాంశం భద్రే కుర్యాత్ తృతీయకమ్।

సుభద్రశ్చ తదానామ ప్రాసాదః క్షితిభూషణః॥

11

భద్రే శృంగం పరిత్యజ్య నందీశృంగాణి కారయేత్।

శ్రీశైలశ్చ తదానామ కథితశ్చ విరించినా॥

12

భద్రే శృంగం కుముదకః కర్త వ్యః శుభలక్షణః।

కర్ణేచ తిలకం శృంగం సర్వతోభద్ర లక్షణమ్॥

13

తా॥ పూర్ణభద్రము మొదలగు 5 నాగర ప్రాసాదముల యొక్క లక్షణములను చెప్పచున్నారు. విస్తారమును 20 భాగములు చేసి కర్ణము 3 భాగములు, ప్రతిరథము 3 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగమును, నంది 1 భాగము, భద్రము 6 భాగములు, భద్రముయొక్క నిర్గమము 2 భాగములు చేయవలెను. గోడ 4 భాగములు చుట్టూ చేయగా మిగిలినది గర్భము, కర్ణమున 2 శృంగములును, తిలకమును, శిఖరము యొక్క విస్తారము 12 భాగములును, ప్రతిరథము 1 శృంగమును తిలకమును, ఉరోమంజరి విస్తారము 8 భాగములును, నందికయందు తిలకమును. మరల ఉరః శృంగము 6 భాగములును; భద్రమునను రథమునను ఉద్గమములును కలది పూర్వభద్రమగును. ఉరః శృంగముయొక్క విస్తారము 4 భాగములుచేసి భద్రమున 3వ ఉరః శృంగమును కల్పించిరేని సుభద్రమగును. భద్రమున శృంగములు లేకుండ నందియందు శృంగములను రచించిరేని శ్రీశైలమగును. భద్రమున శృంగము కలది కుముదమగును. కర్ణమున తిలకమును శృంగమును కల్పించినయెడల సర్వతోభద్రమగును. ఈ 5ను బ్రహ్మప్రాసాదములు.

165. నాగరజాతి విష్ణుప్రాసాదములు 5

అపరా. 164వ సూ.

శ్లో॥ కీర్తిపతాక ధికూటౌ శ్రీవత్సో విజయస్తభా।

గరుడశ్చ సమఖ్యాతాః ప్రాసాదాహరిషల్లభాః॥

2

- క్షేత్రే ద్వావింశతిధా పూర్వవత్తల సంస్థితః।
 కర్ణప్రసాదేన నందికాచైక భాగికా॥ 14
- కర్ణే ప్రతిరథేచైవ ద్వేద్యశృంగేచ కారయేత్।
 త్రిభిర్భాగైశ్చ ప్రథమం సార్థద్య్వంశం ద్వితీయకమ్॥ 15
- నందికాయంతతః శృంగం, శృంగం పోడశవిస్తరమ్।
 శిఖరోర్ద్వే ఉరః శృంగం షడ్భాగంచ తదగ్రతః॥ 16
- ప్రత్యంగం త్ర్యంశతః కీర్తిపతాకస్యచలక్షణమ్।
 ఉరః శృంగం తృతీయంచ ఋషికూటః స ఉచ్యతే॥ 17
- రేఖోర్ద్వే తిలకం నంద్యాం శృంగం శ్రీవత్స ఉచ్యతే।
 తతః శృంగేచ విజయః సర్వకామఫలప్రదః॥ 18
- శృంగేకూటం నంది శృంగం కర్ణస్యాభయ పక్షతః।
 పక్షిరాజః సమాఖ్యాతః ప్రాసాదోభవనోత్తమః॥ 19

తా॥ కీర్తిపతాకము మొదలగు 5 నాగరప్రాసాదముల యొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు విస్తారమును 22 భాగములు చేసి కర్ణము ప్రతిరథము ఈ రెంటి మధ్య నందిక 1 భాగముచేసి మిగిలినవన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవలెను. కర్ణమున 2 శృంగములును, ప్రతిరథమున 2 శృంగములును, చేయవలెను. మొదటి శృంగము 3 భాగములును. రెండవ శృంగము $2\frac{1}{2}$ భాగములును చేయవలెను నందికయందు శృంగమును కల్పించవలెను ప్రధాన శిఖర విస్తారము 16 భాగములును, శిఖరముపైన ఉరః శృంగము 6 భాగములును, దానిముందు ఉరః శృంగము 3 భాగములును కలది కీర్తిపతాకమగును. మూడవ ఉరః శృంగమును దచించినయెడల ఋషికూటమగును. రేఖపైన తిలకమును నందికయందు శృంగమును కలది శ్రీవత్సమగును విస్తారమైన శృంగములు కలది విజయమగును. కర్ణమునకూటమును, నందియందు శృంగమును. రెండు వైపులపెంచి రచించినయెడల పక్షిరాజమగును. ఈ 5ను విష్ణుప్రాసాదములు.

166. నాగరజాతి జినేంద్ర ప్రాసాదములు 5

అపరా. 164వ సూ.

శ్లో॥ పద్మరాగో విశాలాక్షో విభవోరత్న సంభవః॥

లక్ష్మీకోటర ఇత్యేవం పంచైతేతు జినాశయాః॥

3

కర్ణేనందీప్రతిరథౌ పూర్వవచ్చసు సంస్థితౌ॥

నందికాభాగ నిష్కాసా ద్వీభాగం పార్శ్వక్షభణా॥

20

భాగానందీ పునః కార్యా వేదాంశోభద్ర విస్తరః॥

నిష్కాసశ్చైక భాగస్తు కర్తవ్యః శుభలక్షణః॥

21

చతుర్భాగం భవేద్భిత్తిః శేషంగర్భగృహం భవేత్॥

కర్ణే శృంగద్వయం కార్యం క్రమతో భాగనిర్గతమ్॥

22

షోడశాంశంచ శిఖర మురః శృంగం తదర్ధతః॥

తత్పదేనంత దగ్రంచ తస్యాగ్రంచ యుగాంశకమ్॥

23

కర్ణేప్రతిరదోతుల్యా ద్వీక్రమాచైవ నందికా॥

కర్ణేప్రతిరథే భద్రే శృంగాణి త్రిణి త్రిణిచ॥

24

ద్వౌ ద్వౌ కూటౌ నందికాయాం ప్రత్యంగానితతోఽష్టభిః॥

భద్రనంద్యేక కూటంచ పద్మరాగః స ఉచ్యతే॥

25

భద్ర శృంగే విశాలాఖ్యో విభవం స తథాశృణు॥

కర్ణకూటం నంది శృంగం నామ్నా వైవిభవస్తథా॥

26

అతః శృంగే కామదస్తు కర్తవ్యో రత్న సంభవః॥

భద్రోచేన్నందికా త్యక్తా లక్ష్మీకోటర ఉచ్యతే॥

27

తా॥ పద్మరాగము మొదలు 5 నాగరజాతి జినేంద్రప్రసాదముల యొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. పైన చెప్పిన ప్రాసాదమున కర్ణమున నంది ప్రతిరథము మునుపటివలెనేచేసి నందిక నిర్గమము 1 భాగముచేసి ప్రక్కలయందు కోటలు 2 భాగములు చేయవలెను. మరల నంది 1 భాగమును భద్రము 4 భాగములును, భద్రముయొక్క నిర్గమము 1 భాగమును, చేయవలెను. గోడ నలువైపుల 4 భాగముల చొప్పున చేయగా మిగిలినది గర్భము. కర్ణమున 2 శృంగములును, నిర్గమము 1 భాగమును, శిఖరము యొక్క చిస్తారము 6 భాగములును, 1 ఉరః

ము 8 భాగములును, దానిముందు ఉరఃశృంగము 6 భాగములును. ముందు ఉరః శృంగము 4 భాగములును, కర్ణమునను ప్రతిరథము 2.2 నందికలును. కర్ణమునను, ప్రతిరథమునను, భద్రమునను, శృంగములును, నందికయందు 1.2 కూటములును, ఉరోమంజరులను 8 చొప్పునను, భద్రమునందలి నందియందు 1 కూటమును, కలది రాగమగును. భద్రమున శృంగమును రచించినయెడల విశాలమగును. యన కూటము, నందియందు శృంగము కలది విభవమగును. విస్తార శృంగములు కలది రత్నసంభవమగును. భద్రమున నందికను తీసి యెడల లక్ష్మీకౌటరమగును. ఈ 5ను జినేంద్ర ప్రాసాదములు.

167. నాగరజాతి సూర్యప్రాసాదములు 5

౯. 164 సూ.

హంస ఐరావతశ్చైవ త్రిముఖః పద్మకస్తథా।

స్వస్తికశ్చ సమాఖ్యాతాః పంచైతేభాను వల్లభాః॥ 4

తద్రూపంచ తదాకారం భద్రంషడ్భాగ విస్తరమ్।

ద్వౌద్వౌనందీ పార్శ్వతశ్చైకైకభాగ ప్రకల్పితౌ॥ 28

చతుష్పదారథకర్ణః శృంగం షోడశవిస్తరమ్।

ఉరః శృంగం తథాష్టాంశం షడంశం తస్యచాగ్రతః॥ 29

చతుర్భాగమురః శృంగం భద్రేకుర్యాత్తథోద్గమమ్।

కర్ణేప్రతిరథేచైవ శృంగాణి త్రిణి త్రిణచ॥ 30

నందికాయామేవ శృంగం శేషేకూటాని కారయేత్।

ఇతిశస్త్రగుణైర్యుక్తో హంసనామాస ఉచ్యతే॥ 31

భద్రే శృంగం పునర్దద్వాత్ స్వాధైరావతలక్షణమ్।

త్యక్తం నందిద్వయం భద్రే త్రిముఖః సర్వకామదః॥ 32

భద్రశృంగే పద్మకస్తు కర్తవ్యేలక్షణాన్వితః।

శృంగం త్యక్త్వాభద్ర నందీ స్వస్తికస్తు భవేత్తదా॥ 33

తా॥ హంసము మొదలగు 5 నాగరజాతి ప్రాసాదముల యొక్క ములను చెప్పచున్నాడు. పైన జెప్పిన ప్రాసాదమున భద్రమును

6 భాగములును, దాని రెండువైపుల 1.1 భాగము చొప్పున రెండేసి సందికలును, కర్ణము 2 భాగములును ప్రతిరథము 2 భాగములును, వానిమధ్య నందికలు 1.1 భాగము చొప్పున రెండును చేయవలెను. ప్రధాన శృంగము యొక్క విస్తారము 16 భాగములును, ఉరః శృంగము 8 భాగములును, దానిముందు రెండవ ఉరః శృంగము 6 భాగములును, మూడవ ఉరః శృంగము 4 భాగములును, భద్రమున ఉద్ధమములును, కర్ణమునను ప్రతిరథమునను 3 3 శృంగములును, నందికయందు 1 శృంగమును, మిగిలినవి కూటములుచేయవలెను. దీనిని హంసమందురు. భద్రమున శృంగమును రచించినయెడల ఐరావతమగును భద్రమునందు నందికలు రెండును తీసివేసినయెడల త్రిభుజమగును. భద్రమున శృంగమును రచించినయెడల పద్మకమగును. శృంగమును తీసివేసి నందికలకు భద్రమును కల్పించినయెడల స్వస్తికమగును. ఈ 5ను సూర్యప్రాసాదములు.

168. నాగరజాతి శివప్రాసాదములు 5

అపరాజిత 164వ సూత్రము

- శ్లో॥ వృషభగిరి కూటశ్చ కైలాసశ్చామరస్తథా॥
 మహేంద్రశ్చ సమాఖ్యాతాః పంచైతే శివవల్లభాః॥ 5
- చతురశ్రీ కృతే క్షేత్రే ద్వావింశతి విభాజితే,
 చతుష్పదారథకర్ణా ఏకైకాంశాచ నందికా॥ 34
- షడ్భాగంచ భవేద్భద్రం ద్విద్వ్యంశాయుగ్మ నందికాః॥
 భద్రే శృంగత్రయం కార్యం ద్వావింశత్యంశ శృంగకమ్॥ 35
- కర్ణే ప్రతిరథే కుర్వాద్ ద్వాదశాంశోరు మంజరీ,
 తథానందౌ ద్వితిలకం ప్రత్యంగం స్యాద్దుగ్ధాంశకమ్॥ 36
- రథే శృంగం తిలకంతు నందావష్టాంశ మంజరీ,
 భద్రనంద్యాం ద్వితిలకం షడంశం చేరుమంజరీ॥ 37
- భద్రే శృంగం చతుర్థంచ చతుర్భాగైస్తు విస్తరః॥
 ఏవం విధః ప్రకర్త వ్యః ప్రాసాదౌవృషభాభిదః॥ 38

భద్రనంద్యామేక శృంగం గిరికూటస్య లక్షణమ్।

కర్ణోర్ద్వచతతః శృంగం కైలాసః సర్వకామదః॥

39

తదైవ తిలకం కుర్యాద్ ద్విశృంగారథ నందికా।

అమరోఽసౌ సమాఖ్యాతః కర్తవ్యః సర్వకామదః॥

40

తతః శృంగేతు మాహేంద్రః కర్తవ్యః శాంతిమిచ్ఛతా ।

ప్రాసాద పంచకం చైతత్ కర్తవ్యం శివవల్లభమ్॥

41

ఇతి సూత్ర సంతాన గుణకీర్తి ప్రకాశప్రాక్తృ శ్రీ భువనదేవాచార్యో
క్తాపరాజిత పృచ్ఛాయాం పూర్ణభద్రాది నాగర ప్రాసాద లక్షణాధికారో
నామ చతుః షష్ఠ్యస్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ వృషభము మొదలగు 5 నాగర ప్రాసాదముల యొక్క లక్షణ
ములను చెప్పుచున్నాడు. విస్తారమును 22 భాగములుచేసి రథము 4 భాగ
ములు, కర్ణము 4 భాగములు, నందికలు 1,1 భాగము. భద్రము 6 భాగ
ములు 2 2 భాగములు జంట నందికలు, భద్రమున 3 శృంగములు,
ప్రధాన శృంగము విస్తారము 22 భాగములు, కర్ణమునను ప్రతిరథమునను
శృంగములును, ఉరోమంజరి విస్తారము 12 భాగములు, నందియందు 2
తిలకములు, ఉరోమంజరి 4 భాగములు, రథమున శృంగమును 1 తిలక
ములును, నందికయందు మంజరి విస్తారము 8 భాగములును, భద్ర
నందికయందు 2 తిలకములును, ఉరోమంజరి 6 భాగములును, భద్రమున
4 శృంగములును విస్తారము 4 భాగములును, రచించిరేని వృషభమగును.
భద్రనందిక యందు 1 శృంగమునే రచించిన యెడల గిరికూటమగును.
కర్ణముపైన యెత్తైన శృంగమును రచించిరేని కైలాసమగును. కర్ణమున
తిలకమును రథమునకును నందికకును 2.2 శృంగములు కలది అమర
మగును. విస్తారమైన శృంగములు కలది మహేంద్రమగును. ఈ 5ను శివ
ప్రాసాదములు.

169. శివాలయమున ద్వారదేవతలు

విశ్వకర్మోవాచ

అపరా. 133వ సూ.

- శ్లో॥ నందీచైవ మహాకాలో హేరంబో భృంగి ఏవచ |
 దుర్ముఖః పాండురశ్చైవ సితశ్చాసిత ఏవచ॥ 1
- వేదాంశా ద్వారపాలాః స్యుర్గంగాయము నాన్యూనతః |
 తత్పరేచామరథరా ఊర్ధ్వం మృణాల భూషితాః॥ 2
- పద్మపత్రం సుశోభాఢ్యం స్తంభంచై వేల్లి కాన్వితమ్ |
 మృణావైర్భూషయే దూర్ధ్వం కుర్యాత్కందస్య మహ్యతః॥ 3
- కందవేధం యదాకుర్యు స్తదా కుప్యంతి దేవతాః |
 సమూలాంశ్చ విసశ్యంతి కర్తృకావరకాంస్తదా॥ 4
- శాఖాస్యాను క్రమేచైవ క్రమాత్ పట్టోత్తరం గయోః |
 రూపస్తంభద్వయంచైవ కంఠకూట సమన్వితమ్ | 5
- వృషస్తం శంకరం వింద్యాత్ బ్రహ్మణం హంససంస్థితమ్ |
 విష్ణుంచ గరుడారూఢం శ్రీకంఠం సృత్యసంస్థితమ్॥ 6

తా॥ శివాలయముయొక్క తూర్పువాకిట నంది, మహాకాలుడు, దక్షిణపువాకిట గణపతి, భృంగి, పడమరవాకిట దుర్ముఖుడు, పాండురుడు ఉత్తరపువాకిట సితుడు, అసితుడు, ఇట్లుండవలెను ద్వారము యొక్క యెత్తులో 4వ వంతు ద్వారపాలకుల యెత్తు దిగువ గంగ, యమునలు. ఆపైన చామరధరులు. పైన తామరకాడ, తామరపుష్పము అందముగాను స్తంభమున ఇల్లికాతోరణమును, పైన తామరకాడతో ఆలంకారమును, కందము యొక్క వెలుపల చేయవలెను. కందవేధము లేకుండ నుండవలెను. కందవేధమువలన దేవతలకు క్రోధము కలుగును. అందువలన యజమానుడు మొదలగు వారందఱును నశింతురు. ద్వారశాఖలననుసరించి పైన పట్టము ఉత్తరాశి నిర్మించవలెను. దూపస్తంభములు రెండును కంఠకూటములతో నుండవలెను. ఈశ్వరుడు వృషభముపైనున్నట్లును, బ్రహ్మ హంసపై నున్నట్లును, విష్ణువు గరుత్మంతునిపై నున్నట్లును మరియు ఈశ్వరుడు సృత్యము చేయుచున్నట్లును, ఇట్లు తూర్పుమొదలుగ వాలుగువైపులయందుత్తరాశి యందు కల్పించవలెను.

170 విష్ణుదేవాలయమున ద్వారదేవతలు

ఆపరా. 133వ సూ.

- శ్లో॥ శంఖచూడః ప్రచండశ్చ జయశ్చ విజయస్తథా।
ధాతాచైవ విధాతాచ సుభద్రభద్ర వివవ॥ 7
- దక్షిణోత్తర క్రమేణ గంగాచ యమునాస్థితే ।
ఉత్తరంగే భవేల్లక్ష్మీః క్షేత్రపాలా ఉదుంబరే॥ 8
- కంతకేమాతరః కార్యా గ్రహాస్త్ర పురుషస్తథా।
వాసుదేవాది భేదాంశ్చ ద్వారేషు పరికల్పయేత్॥ 9
- వాసుదేవం సంకర్షణం ప్రద్యుమ్నం చ నిరుద్ధకమ్।
చతుర్ద్యుగ ప్రభేదేషు ద్వారేషు పరికల్పయేత్॥ 10
- యేషాం పరికాయేస్య స్త్రాంత్రద్ ద్వారేషుకల్పయేత్।
భవేయుః సుఖదానిత్యం కర్తుశ్చావర కస్యతు॥ 11

తా॥ కేశవాలయమున తూర్పువాకిట చండ ప్రచండులు, దక్షిణమున జయవిజయులు, పడమర ధాత విధాతలు, ఉత్తరమున సుభద్ర భద్రులు ఉండవలెను. ద్వారదక్షిణ శాఖయందు గంగ, ఉత్తరశాఖయందు యమున ఉత్తరాశియందు లక్ష్మి, ఆపై దూలమున క్షేత్రపాలుడు. కంతమున మాతృ కలు, నవగ్రహములు, బ్రహ్మ, విష్ణు, శివరూపములు, వాసుదేవుడు మొదలగు విష్ణురూప భేదములు, కృతయుగాది నాలుగు యుగములందలి యవతార భేదములును అందుకు దగిన పరికరములును నాలుగు ద్వారములయందు కల్పించవలెను.

171. బ్రహ్మాలయమున ద్వారదేవతలు

ఆపరా. 133వ సూ.

- శ్లో॥ సత్యోధర్మః క్రమోజయో విజయోయజ్ఞ భద్రకః ।
భవశ్చ విభవశ్చైవ బ్రహ్మణః ప్రతిహరకః॥ 12
- ఋషీణామాశ్రయః కర్మో దేవతానాంతు పార్శ్వతః।
చతుర్వేద సమాయుక్తం బ్రహ్మణం సర్వశాంతిదమ్॥ 13

తా॥ బ్రహ్మదేవుని అలయము యొక్క తూర్పువాకిట సత్పుడు, ధర్ముడు, దక్షిణపువాకిట జయుడు, విజయుడు, పడమటివాకిట యజ్ఞుడు, భద్రుడు, ఉత్తరపు వాకిట భవుడు, విభవుడు, ఇట్లు 8 మందిని, బ్రహ్మ, విష్ణువు, శివుడు, వీరికి రెండువైపుల మరీచి మొదలగు మహర్షులును, నాలుగు వేదములతో శాంతరూపముగ బ్రహ్మయును ఇట్లు నలుదిశలయందుండ వలెను.

172. సూర్యాలయమున ద్వారదేవతలు

అపరా. 133వ సూ.

- శ్లో॥ దండీచ పింగలనైవ అనందాశ్చాంతకస్తథాః
చిత్రవిచిత్రో జ్ఞాతవ్యాః కిరణాఖ్యాః సులోచనః॥ 14
- భాస్కరస్య సమాఖ్యాతా అష్టైతేప్రతిహరకాః॥
పూర్వదిక్ క్రమతః ప్రోక్తాః ప్రాచ్యాదిమ ప్రదక్షిణమ్॥ 15
- భాస్కరేమ ద్వాదశసు విషాంకార్యాశ్చ మూర్తయః॥
సుప్రశస్తాః పరికరాః శాంతిదాః సర్వకామదాః॥ 16

తా॥ సూర్యుని అలయమున తూర్పువాకిట దండి పింగళుడు, దక్షిణపు వాకిట అనందుడు, అంతకుడు. పడమటి వాకిట చిత్రకుడు, విచిత్రకుడు. ఉత్తరపు వాకిట కిరణుడు, సులోచనుడు. ఇట్లు 8మంది ద్వారపాలకులు నలుదిశల నుండవలెను సూర్యుని 12 రూపములును ఆయా రూపములకు దగిన పరికరములును నాలుగు వాకిండ్ల యందు ప్రైభాగమును రచించవలెను.

173. గణేశాలయమున ద్వారదేవతలు

అపరా. 133వ సూ.

- శ్లో॥ అవిఘ్నా విఘ్నరాజశ్చ సువక్త్రోబలవానథః॥
గజకర్ణశ్చగోకర్ణః సుసామ్యః శుభదాయకః॥ 17
- దిగ్ద్వారస్థాయుగ్మతశ్చ వితేవిఘ్న వినాశనాః॥
ఇత్యష్టాద గణేశస్య ప్రతిహరః శుభప్రదాః॥ 18

తా॥ గణపతి ఆలయము యొక్క తూర్పువాకిట అవిఘ్నము, విఘ్నరాజు, దక్షిణపు వాకిట సుముఖుడు, బిలుడు. పడమటి వాకిట గజ కర్ణుడు, గోకర్ణుడు ఉత్తరపు వాకిట సౌమ్యుడు, శుభుడు. ఇటు నలుదిశల యందు 8 మంది ద్వారపాలకులుండుట శుభకరము.

174. పార్వతి ఆలయమున ద్వారదేవతలు

అపరా. 133వ సూ.

శ్లో॥ జయాచ విజయాచైవ అజితాత్వపేరాజితా।

విభక్తామంగలాకార్యా మోహిని స్తంభినీతథా॥

19

కర్తవ్యాశ్చైచ్చతాశాంతి మిత్త్యష్టా ప్రతిహారికాః।

గౌర్యాది నవమూర్తీనాం కుర్యాత్ పరికరాం స్తథా॥

20

తా॥ పార్వతియొక్క ఆలయము తూర్పు వాకిట జయ, విజయ. దక్షిణపు వాకిట అజిత, అపరాజిత. పడమటి వాకిట విభక్త, మంగల, ఉత్తరపు వాకిట మోహిని, స్తంభిని. ఇట్లు 8 మంది ద్వారపాలిక దేవతలను ఉత్తరానికి గౌరి మొదలగు 9 రూపములును ఆయా రూపములకు దగిన పరికరములను రచించవలెను.

175. చండికాలయమున ద్వారదేవతలు

అపరా. 133వ సూ.

శ్లో॥ వేతాలః కరటశ్చైవ పింగాక్షభృకుటిస్తథా।

ధూమ్రకః కంకటశ్చైవ రక్తాక్షశ్చ సులోచనః॥

21

ఇత్యష్టాప్రతిహరాశ్చ చండికాజ్ఞాకరాస్సదా ।

ఉక్తోద్వార క్రమశ్చైతి శస్త్రః పరికరే సదా॥

22

తా॥ చండికయొక్క గుడియందు తూర్పువాకిట వేతాళుడు, కరటుడు, దక్షిణపు వాకిట పింగాక్షుడు, భ్రుకుటి. పడమటి వాకిట ధూమ్రకుడు, కంకటుడు. ఉత్తరపు వాకిట రక్తాక్షుడు సులోచనుడు. ఇట్లు 8 మంది ద్వారపాలకులును. నాలుగు దిశలయందు చండికయొక్క రూపములును పరికరములును రచించవలెను.

176. జినేంద్రాలయమున ద్వారదేవతలు

ఆపరాజిత 133వ సూత్రము

శ్లో॥ హరాదివీతరాగాంతం దేవానాంక్రమ యోగతః॥

అష్టషోడశ ద్వాత్రింశచ్చతుః షష్టికమేవచ॥ 23

ఇంద్రశ్చేంద్ర జయశ్చైచ్చవ మహేంద్రో విజయస్తథా॥

ధరణేంద్రః పద్మకశ్చ సునాభః సురదుందుభిః॥ 24

ఇత్యష్టాప్రతిహారాశ్చ వీతరాగేతిశాంతిదాః॥

అనుక్రమేణ సంస్థాస్యాః ప్రాచ్యాదిషు ప్రదక్షిణమ్॥ 25

లాంచనం సింహాసనంచ చామరం కుసుమాంజలిః॥

ప్రభామండలిశోకాశ్చ దుందుభిశ్చిత్రకత్రయమ్॥ 26

వీతరాగేతి విఖ్యాతా దేవానాంతు ప్రతిక్రమాః॥

యక్షశాసనదేవీశ్చ కుర్యాదుభయ పార్శ్వైతః॥ 27

ఇతి సూత్ర సందానగుణకిర్తి ప్రకాశప్రోక్తృ శ్రీభువనదేవాచార్యోర్జిత
పరాజిత పృచ్ఛాయాం ప్రాసాదద్వార ప్రతిహారాను క్రమాధికారోదామ
త్రయస్త్రైంశ దుత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ ఈశ్వరుడు మొదలు వీతరాగులవరకు వరుసగా 8, 16, 32, 64 సంఖ్యగల దేవాది రూపములను చుట్టూ రచించవచ్చును. తూర్పు వాకిట ఇంద్రుడు, ఇంద్రజయుడు. దక్షిణపు వాకిట మహేంద్రుడు, విజయుడు. పడమటివాకిట ధరణేంద్రుడు, పద్మకుడు ఈత్రపు వాకిట సునాభుడు, సురదుందుభి. ఇట్లు 8 మందిని రచించవలెను. సింహాసనము చామరము, కుసుమాంజలి, ప్రభామండలియు, అశోకము, దుందుభి, చిత్రకత్రయము. యక్షశాసన దేవీరూపములు ఇరువైపులను రచించవలెను.

177. దేవతా ముఖముల దిశలు

విశ్వకర్మోవాచ

అపరా. 134వ సూ.

- శ్లో॥ యతోముఖశ్చయోదేవో యథానైయత్రపశ్యతి |
తదహంకథయిష్యామి దృష్ట్యాశాస్త్రార్థ నిశ్చయమ్॥ 1
- నోత్తరాభిముఖాః కార్యాన దేవాదక్షిణముఖాః |
ఆదిదిశోన్ముఖాః కార్య ఆదిదేవో దివాకరః॥ 2
- చతుర్దిశాముఖోబ్రహ్మ కార్యోవాపూర్వదిజ్ముఖః |
శంభుర్బాణస్తథాఘాట్యో ముఖలింగం సనాతనమ్॥ 3
- వ్యక్తావ్యక్త రూపకస్య విశ్వేశః సర్వదిజ్ముఖః |
సర్వత్ర సర్వతోభద్ర శ్చతుర్ద్వారః శివాలయః॥ 4
- మూర్తిభేదేన యోజ్ఞేయ శ్చతుర్ద్వారః ప్రకీర్తితః |
హోమశాలాచకర్తవ్య చతుర్ద్వారోప శోభితా॥ 5
- యక్షరాజం రమమాణం విదుర్దక్షిణ దిజ్ముఖమ్ |
పూర్వాపర ముఖాయేచ వక్ష్యంతే తేయాధార్థతః॥ 6
- బ్రహ్మవిష్ణుః శివః సూర్య ఇంద్రస్కంద హుతాశనాః |
పూర్వాపరముఖాహ్మతే వాస్తుశాస్త్రేషు కీర్తితాః॥ 7
- గణేశశైవ నాగేశః క్షేత్రపోభైరవ స్తథా |
ధనాధ్యక్షశ్చ గంధర్వాగ్రహ మాతృగణస్తథా॥ 8
- నకులీశశ్చ చండీశః కార్యాదక్షిణ దిజ్ముఖాః |
ఏవంతిదిజ్ముఖాః కార్యా నాన్యేచైవదివౌకసః॥ 9
- నైర్మత్యాభిముఖః స్థాప్యో హనూమాన్ బలబుద్ధిమాన్ |
రౌద్ర ఏకాదశేరుద్రౌ రాక్షసక్షయకారకః॥ 10
- ఊర్వములమథోఽగ్రంచ విలోమంద్వాః కపాటికమ్॥
వరుణోత్తర పూర్వేణ స్థిత్యాచైవ సుఖాసనః॥ 11
- తథాయామ్యా ముఖంద్వారం కర్తవ్యం శాస్త్రపారగైః |
దేవాశ్చ ద్వారాభిముఖా ఇతి శాస్త్రార్థ నిశ్చయః॥ 12
- దక్షిణోత్తరాముఖేన ప్రాచ్యాం వైవరుణోత్తథా |
వీతరాగస్య ప్రాసాదః పురమధ్యే ముఖావహః॥ 13

ప్రశస్తంచ సముత్సేధే గృహస్థార్థ భూరంగకః।

శ్రియంశాంతి మీప్సితంచ కర్తృకావరకావుభౌ॥

14

తా॥ సమస్త దేవాలయములకు ప్రధానముఖము వివరించుచున్నాడు దేవతలు ఉత్తర ముఖముగాను, దక్షిణముఖముగాను ఉండరాదు. ప్రధాన దేవుడగు సూర్యుడు తూర్పుముఖముగా నుండవలెను. బ్రహ్మ నాలుగు ముఖములు కలవాడైనను ఒక్కటే ద్వారము పెట్టినపుడు తూర్పుముఖము గానే యుండవలెను. శివస్వరూపములైన బాణలింగము, ముఖలింగము మొదలైనవి వ్యక్తముగాని సర్వదిక్కుములు కలిపి కనుక శివాలయము నకు నలువైపుల ద్వారములుండవలెను మూర్తి భేదములున్నను 4 ద్వారములుండవలెను. హోమశాలకును నలువైపుల ద్వారము లుండవలెను. కుబేరునకు దక్షిణ ముఖము అని చెప్పబడి యున్నది. బ్రహ్మ, విష్ణువు శివుడు, సూర్యుడు, ఇంద్రుడు, అగ్నిహోత్రుడు. ఈ 6 గురును తూర్పు ముఖముతోగాని, పడమర ముఖముతోగాని ఉండవలెను. గణపతి, నాగేశుడు, క్షేత్రపాలుడు, వైరవుడు, కుబేరుడు, గంధర్వులు, గ్రహములు, మాతృకా దేవతలు, నకులీశుడు, చండీశ్వరుడు వీరందఱును దక్షిణముఖముగ నుండవలెను. హనుమంతుడు నైర్ఋతి ముఖముగా నుండవలెను. ఏకాదశ రుద్రులును నైర్ఋతి ముఖముగనే యుండవలెను. ద్వారమునందు తలుపు తెక్కలు మొదలుపైకి చివర క్రిందకు గలవి పడమరను ఈశాన్యమునను కల్పించినచో సుఖప్రదము. దక్షిణ ముఖద్వారమును అటాలే చేయవలెను. దేవతలు ద్వారమున కెదురుగా నుండురు. వరుణదేవుడు దక్షిణముఖముగను, ఉత్తరముఖముగను లేక తూర్పు ముఖముగనుండవలెను జైన దేవతలు మొదలగువారి ఆలయములు గ్రామ మధ్యమున నుండుట సుఖప్రదము. ఆలయము యొక్క యెత్తులో సగము మధ్యరంగమును కల్పించవలెను. సంపదలు, శాంతి, ఇష్టసిద్ధి కలుగును.

178. ప్రాకార విధానము 1

కాశ్యప. 43వ పటలము.

- శ్లో॥ అధవక్ష్యే విశేషేణ ప్రాకారాణాంచ లక్షణమ్।
రజ్జర్థం శోభనార్థంచ శాలాయాః సదనస్యచ॥ 1
- ప్రాసాదస్య షిశాలార్థం గుణభాగైకమేవవా।
చతుర్భాగైశ్చ భాగంవా అంతర్మండల విస్తృతమ్॥ 2
- అంతర్వ్యాపిశాలంతు తద్బాహే ద్విగుణం హితత్।
మధ్యహార విశాలంతు బాహ్యంతం మండలత్రయమ్॥ 3
- మధ్యాదేస్తు విశాలంచ బాహ్యత్వాది చతుర్గుణమ్।
మహామర్యాది విస్తార ఆద్యైః పంచగుణోభవేత్॥ 4
- ప్రాసాదచరణాద్విప్ర హోమాద్వా ప్రథమస్యతు।
ప్రథమాద్ ద్వితీయ నివ్రంతు ద్వితీయాత్ప్రతియన్నివ్రకమ్॥ 5
- తృతీయాచ్ఛతుర్థం నిష్కాంతం తస్మాన్నివ్రంచ పంచమమ్।
ప్రాకారం ప్రతినిష్కాంతం తస్మాన్నివ్రంతు పంచమమ్॥ 6
- (తన్నివ్రంకుడ్య సీమకమ్)
- కుడ్యమధ్యావసానంవా కుడ్యబాహ్యంతథాపివా।
అథవాశేష విప్రాణాం నివ్రం హోమాద్విధీయతే॥ 7
- ప్రళమం ప్రకృతేస్తుల్యం తస్మాద్గుణాంగులంసతమ్।
ద్వితీయాద్యంతం పంచాంతం తద్వదేవసతం క్రమాత్॥ 8
- కల్ప్యం వైహర్మ్యమానేన హస్తమానమథోచ్యతే।
త్రిపంచ సప్తహస్తేన ప్రథమంత్ర విధం భవేత్॥ 9
- నవైకాదశహస్తంచ త్రయోదశం ద్వితీయకమ్।
త్రిపంచసప్త దశహస్తం తదైకౌన వింశతిః॥ 10
- మధ్యహారం త్రిధాప్రాక్తం మర్యాదాస్తుతతః శృణు।
వికవింశత్రయోవింశ పంచవింశకరం భవేత్॥ 11
- సప్తవింశనవవింశ మేకత్రింశత్కరేణతు।
మహామర్యాది విస్తార ఏవంత్ర విధముచ్యతే॥ 12
- ఏవమాఖ్యాసహర్మ్యాణాం వికల్పానాంచ కల్పయేత్।
(పంచహస్తం సమారభ్య త్రయస్త్రింశత్కరాంతకమ్)
- సప్తహస్తం సమారభ్య పంచత్రింశావసానకమ్॥ 13

ప్రత్యేకం ప్రథమాదీనాం సాలానాంత్రీ త్రిమాసకమ్।
 త్రిపంచ సంఖ్యయాప్రాక్తం హర్ష్యాణాంఛంద సంజ్ఞ
 నవహస్తం సమారభ్య సప్తత్రింశావ సాసకమ్।
 ప్రాగ్విసాలి సమాఖ్యాతు హర్ష్యాణాంజాతి సంజ్ఞకా।
 ప్రాగుక్త హర్మ్యమానైశ్చ శాలాద్యంత్యంగ సంమతమ్
 పంచప్రాకారమేవంహి త్రిప్రాకార మధోచ్యతే॥

తా॥ ఆలయము యొక్కయు శాలయొక్కయు రక్షి-
 మును అలంకారము కొఱకును ప్రాకారములను నిర్మించు
 చెప్పచున్నాడు. ఆలయముయొక్క విస్తారములో సగముగాని
 లలో 1 భాగముగాని, 4 భాగములలో 1 భాగముగాని, లోపల
 చేయవలెను. లోపల ప్రదేశముయొక్క విస్తారమునకు
 వెలుపల ప్రదేశమును కల్పించవలెను. 3 రెట్లు వెలుపలి
 చేయవలెను దాని తరువాత ప్రదేశమును 4 రెట్లు విస్తారము
 పలి ప్రదేశమును 5 రెట్లు విస్తారముతోను చేయవలెను. అలయ
 స్తంభమునుండి గాని లేక అధిష్ఠానమునకు దిగువ ప్రదేశః
 మొదటి ఆవరణమునకును, దానినుండి రెండవ ఆవరణ
 రెండవదానినుండి 3వ ఆవరణమునకును, మూడవ దానినుం-
 ణమునకును నాల్గవదానినుండి 5వ ఆవరణమునకును ని-
 చేయవలెను ఇట్లు గోడలిలోపలి అంచు లేక నడుము లేక
 ఇట్లు 3 విధములు, మొదటి ఆవరణము ప్రకృతితో సమానమ-
 దానికంటె 3 అంగులములు పల్లము. ఇట్లు ఒక్కొక్క ఆవర-
 అం. చొప్పున తగ్గించుచు ఐదు ప్రాకారములను కల్పించవలె-
 మానము చెప్పచున్నాడు మొదటి ఆవరణము 3.5. 7 హస్త
 రెండవది 9, 11, 13 హస్తములతోను మూడవది 15, 17, 19
 తోను నాల్గవది 21, 23, 25 హస్తములతోను, అయిదవది 27
 హస్తములతోను. ఇట్లు ఆభాస హర్మ్యములకును, 5 హస్తముల
 33 హస్తములతో వికల్ప హర్మ్యములకు ఛంద హర్మ్యములకు
 ములు మొదలుకొని 35 హస్తముల వరకును, జాతి హస్త

9 హస్తములు మొదలు 37 హస్తములవరకును ప్రాకారమును కల్పించ
వలెనుఇది పంచప్రాకార విధానము- శిల్పరత్నము 40వ అ. 16 మొ.
26వశ్లోకము వరకు పై అర్థమునే చెప్పబడియున్నది.

ఇక మూడు ప్రాకారముల పద్ధతి చెప్పబోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ ద్వితీయం తృతీయసాలంచ చతుర్థం ప్రగృహ్యతామ్ |
యత్రయద్విహితం సాలం హర్మ్యవృత్తంతు లక్షయేత్ || 17

తస్యముఖే ముఖాయామం కల్పయేద్విల్ప విత్తమః |
బీజాత్పాదబీజంత్యర్థం త్రిపాదం చ సమంతువా || 18

ద్విగుణం త్రిగుణంవాఽథ చతుః పంచగుణంతువా |
కల్పయేత్తు ముఖాయామం బీజమూర్ధ్వం ద్విబోత్తమ || 19

అంతర్మండలభిత్తేస్తు విస్తారోవ్యోమహస్తకః |
తస్మాత్ త్రిమాత్ర వృద్ధ్యావా షణ్మాత్రంవాఽథవర్ణయేత్ || 20

సార్థహస్త ద్విహస్తంతు మహామధ్యావ సానకమ్ |
భిత్తివ్యా సంసమాఖ్యాత ముత్సేధలశ్శణుసుప్రత || 21

తద్వ్యాసత్రి చతుష్పంచ గుణం వాసాలతుంగకమ్ |
అథచోత్తర సీమాంతం నీవాంతం వాజనాంతకమ్ || 22

ప్రస్త రేషుగలేవాఽథ సాలతుంగముదాహృతమ్ |
ఋజుబీజతలోపేతం బాహ్యేత్వభ్యంతరాద్భవమ్ || 23

కుడ్యమూలస్య విస్తారాత్ వస్వంశోనాగ్ర విస్తరమ్ |
మూలాదగ్రంక్రమాత్రిక్షం వస్వంసాంశే ద్విబోత్తమ || 24

అథవాహస్తమానేన సాలోత్సేధం వదామ్యహం |
ప్రథమం కలశాం తంతు ద్వితీయం ఫలకాన్వికమ్ || 25

బోధ్యంశం స్యాత్ తృతీయంతు చతుర్థం మంచకాంతకమ్ |
పంచమంతు కపోతాంతం పంచసాలోదయం క్రమాత్ || 26

ఏతద్ది పంచసాలేషు తాసాముక్తోహ్యయం విధిః |
అవృతం మాలికావాస్యాత్ సహకార మథాపివా || 27

మండపాకృతికం వాఽథ ఋజుమధ్యమధాపివా ।
భూతవేదగుణం పక్షి వ్యోమభూమ మధోచ్యతే ॥ 28

కుడ్యస్యా పరికుడ్యఽస్యా త్పాదం పాదోపరిన్యసేత్ ।
తలంప్రతి తలం కుర్మాత్ పాదం ప్రత్యల్పనానికా॥ 29

వక్ష్యేఽహం పాదమానంచ పంక్తి మానం ద్విజోత్తమ ।
మూల హర్మ్యేతు హోమాది ఉత్తరాంతం యదున్నతమే ॥ 30

తన్మానం సప్తధాభజ్య పక్షాంశం సుధరాతలమ్ ।
పంచాంశంపాద దీర్ఘంతు పాదం సవ్యాంగ సంయుతమ్॥ 31

ధరాతలం తదుక్తంవా ఋజుమంవా ప్రకల్పయేత్ ।
మూలహర్మ్యేతు హోమాది ఉత్తరాంతం నవాంశకే ॥ 32

ధరాతలం ద్విభాగంస్యాత్ సప్తాంశంచ రణోదయమ్ ।
ఉత్తరాంతం తు హోమాది రుద్రభాగ విభాజితే॥ 33

అధిష్ఠానం గుణాంశంస్యాచ్ఛేషం పాదోదయంభవేత్ ।
మూల ప్రాసాదతుల్యం వా చరణం చ ధరాతలమ్॥ 34

పాదోత్సేధాంశ మానంతు షట్సప్తాష్టాతువా భజేత్ ।
ఏకాంశం పాదవిష్కంభం దారవాశ్మమయంతువా॥ 35

తత్త్రిభాగం ద్విభాగంవా త్రిపాదంవాఽర్థ వివవా ।
కుడ్యం పాదస్య విస్తారం సర్వత్ర పరికల్పయేత్॥ 36

తా॥ ఏ ఆలయమునకేది ఆనుకూలమో దానిననుసరించి 2, 3, 4 ప్రాకారములను రచించుమండవలెను. ఆలయ ముఖమునకు దగిల పాడవుతో ఆయా అవరణములకు ముఖా యామములను కల్పించవలెను. బీజమునుండి పాదబీజమును, అర్థబీజమును, ముప్పాతిక బీజమును. సమానమును, రెట్టింపును, 3 వంతులును, 4.5 వంతులును. ఇట్లు ముఖా యామమును చేయవచ్చును. బీజముపైన గోడలలోపల నున్న విస్తారము 1 హస్తము. అక్కడ నుండి 3 అంగులములు వృద్ధితోగాని, 6 అంగుల ములు వృద్ధితోగాని వరుసగా అన్ని ప్రాకారముల గోడలు కల్పించవలెను

2½ హస్తములు మహానుభావసావము వరకు గోడయొక్క విస్తారమును ఎత్తును చెప్పుచున్నాడు. ఆ విస్తారముయొక్క 3-4-5 రెట్లు ప్రాకారము యెత్తు లేక ఉత్తరపట్టము వరకుగాని నిర్ణయముయొక్క యెత్తుతో సమానముగాని, వాజనమువరకు గాని, లేక ప్రస్తరము యొక్క గలము వరకు గాని ప్రాకారము గోడ యెత్తు చేయవచ్చును. ఋజుబీజ ప్రదేశములో వెలుపలను లోపలను ఆవరణముల చేయవలెను. గోడ మొదలుయొక్క విస్తారమును 8 భాగములుచేసి అందు 1 భాగమును తగ్గించి పై విస్తారమును కల్పించవలెను. మొదటి నుండి చివరకు వనుసగా తగ్గుచునుండ వలెను. లేక హస్తముల కొలతతో ప్రాకారము యెత్తు చెప్పుచున్నాము. మొదట కలశము వఱకును, రెండవది ఫలకమువఱకును, మూడవది బౌధిక వఱకును, నాల్గవది మంచకము వఱకును, ఐదవది కపోతము వఱకును, పంచప్రాకారముల యెత్తు ఇట్లు చేయవలెను, చుట్టూ హారము వలె ఒక్కొక్కటియైనను లేక ఒకదానికొకటి సంబంధముగా నైనను చేయవచ్చును మండపమువలెగాని, ఋజుమధ్యముతోగాని 5.4.3-2-1 భూములను జెప్పుచున్నాడు గోడపైన గోడను, స్తంభము మీద స్తంభమును అంతస్తుపైన అంతస్తును, చేయవలెను. స్తంభమున అల్పనాసికలు చేయవలెను. స్తంభమానమును చెప్పుచున్నాడు. హోమము మొదలు ప్రధానాలయము యొక్క ఉత్తరమువఱకు గల యెత్తును 7 భాగములుచేసి 2 భాగములు ధరాతలమును, స్తంభముయొక్క నిడివి 5 భాగములును, ఇట్లు సవ్యమైన రూపములతో రచించవలెను. ధరాతలము చదరముగా గాని ఇంకను చెప్పబడిన పద్ధతులతోగాని రచించవలెను. ఆలయమును హోమము మొదలు ఉత్తరము వఱకు 9 భాగములు చేసి ధర 2 భాగములు, స్తంభము 7 భాగములు, లేక పైదానినే 11 భాగములు చేసి అధిష్ఠానము 3 భాగములు, స్తంభము 8 భాగములు, లేక ఆలయముతో సమానముగాగాని చేయవచ్చును. లేక స్తంభము ఎత్తును 6-7-8 భాగములుచేసి విస్తారము 1 భాగముతో దారుస్తంభమును రచించవలెను. తాతితో జేయు

నపుడు ఎత్తులో సగముగాని లేక కివ వంతుగాని విస్తారము కలిగియుండవలెను. స్తంభముయొక్క విస్తారముతో సమానముగా గోడ విస్తారమును చేయవలెను. ఇట్లు అంతటను కల్పించవలెను.

శ్లో॥ త్రిచతుష్పంచ హస్తంవా పరితోమాలికాకృతిః॥

హస్తద్వయం సమారభ్య పంచహస్తావసానకమ్ ॥ 37

గుణాంగుల ప్రవృద్ధ్యా చ పంచక్తాయాం పంచవింశతిః

ఛేదేన కథితంవిప్ర సర్వత్ర సమపంక్తయః ॥ 38

యుగ్మా యుగ్మంతువా పంక్తిః సర్వత్ర పరికల్పయేత్

మూలభాగ విశాలంతు ధర్మనం దాష్టభాజితే॥ 39

ఏకాంశ రహితాగ్రంస్థా న్మూలాదగ్రం క్రమాత్కృతమ్ ।

అగ్రపాద విశాలంతు దండ ఇత్యభిధీయతే ॥ 40

దండం త్రిపాద మర్థంచ క్రమాచ్ఛేష్టాం తరాధమమ్ ।

ఉత్తరోత్సేధమాఖ్యాతం విస్తారం మూలపాదవత్ ॥ 41

మధ్యపాదసమం వాఽథ అగ్రపాదసమంతువా ।

ఉత్తరవ్యా సమాఖ్యాతం శ్రేష్టాంతరాధమం క్రమాత్ ॥ 42

ఉత్తరోచ్చత్రిభాగైకం వాజనోచ్చంతు నీప్రకమ్ ।

ఉత్తరోత్సేధ తుల్యంతు తులానీప్రము దాహృతమ్॥ 43

తదర్థం వాత్రిపాదం వా తస్య విస్తార మేవహి ।

వాజనేగుల్మకర్ద్దే వా తులాస్థాపన మాచరేత్॥ 44

తులార్థనీప్ర విస్తారం జయంతస్య తులోపరి

జయంతార్థ విశాలోచ్చం మనుమార్గముదాహృతమ్॥ 45

తులాంతరం తులోచ్చంతు జయంత్యాశ్చ తదంతరమ్

మనుమార్గం తథాకల్ప్యం దండమానేష్టకాంతరమ్॥ 46

కపితాదీనినీ వ్రాంగ ప్రస్తారోక్తవదా చరేత్

అథవాతులో పరిష్టాత్తు ఇష్టకాస్తరణం కురు॥ 47

సుధయాగుడతోయైశ్చ ఇష్టకాస్తరణం భవేత్

కరాలముద్గ తుల్మాషః కల్కచిక్కిణ మాచరేత్ ॥ 48

ఇష్టకాస్త రణం హ్యేత చ్చిలాచేందుతలోపరి।

శైలజోత్ఫలకాభిశ్చ ఛాదయేత్తు విశేషతః॥

49

వాజినోర్ద్వేతువాఽసాద్య సుధాకర్మ సమాచరేత్।

ఏవమాది తలంప్రొక్త మూర్ధ్వ భూమిం వదామ్యహమ్॥

50

తా॥ గోడను ఆలయము చుట్టూ 3-4-5 హస్తముల యెత్తున రచించవలెను. 2 హస్తములు మొ. 5 హస్తముల వరకు 3 అం. వృద్ధితో వరుసలుగా 25 భేదములతో అంతటను చుట్టూ సమాన వరుసలుగా నిర్మించు విధములు కలవు. జతలుగా గాని బేసి సంఖ్యలుగా గాని చేయవచ్చును. ప్రధాన భాగముయొక్క విస్తారము 10-9-8 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము తీసివేసి స్తంభము చివర చేయవలెను. పై స్తంభము యొక్క విస్తారమును దండము అని చెప్పదురు. ఆ దండమును ముప్పాతిక వంతును, సగమును, వరుసగా ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమములుగా నెంతురు. మొదటి స్తంభమువలె పై స్తంభముయొక్క విస్తారమును యెత్తును చేయవచ్చును. లేక మధ్యస్తంభముతో సమానముగాగాని చివర స్తంభముతో సమానముగాగాని పైదానియొక్క విస్తారము చెప్పబడియున్నది. ఉత్తరముయొక్క విస్తారము 3 విధములు. ఉత్తరము యెత్తు 3 భాగములు చేసి అందు 1 భాగము వాజనము యెత్తును నిర్గమమును, ఉత్తరము ఎత్తుతో సమానము దూలముయొక్క నిర్గమము. అందులో సగముగాని ముప్పాతిక వంతుగాని దానియొక్క విస్తారము. వాజనము యొక్క గుల్మముపైన తులాస్థాపనము. దూలముపైన జయంతమునకు నిర్గమమును విస్తారమును దూలములో సగము. జయంతముయొక్క విస్తారములో సగము మనుమార్గముదాహృతము. దూలము మఱియొక దూలము యెత్తు జయంతికి ఆ తరువాత వాస్తుప్రకారము కల్పించవలెను. దండమానముచేత యిష్టకములతో భేదములను రచించవలెను. కొలతల ప్రకారము కపాతములు మొదలయినవాని నిర్గమములు శాస్త్రప్రకారమే చేయవలెను. లేక దూలముపైన ఇష్టకములను సున్నముతో పఱచవలెను

సున్నము పాకముచేసి అందులో బెల్లపురసమును, పెసరగంజియును. పోకలు నానబెట్టిన మడ్డియును, మొదలగునవి పోగువలెను. అట్టి పాకముతో ఇటుకలను అంటించవలెను. మొదటి అంతస్తుపైన ఇట్లు చేసి పెద్ద జాతి పలకలను వానిపైన పఱచవలెను. వాజనముపైన నుంచవలెను. ఇట్లు మొదటి అంతస్తు నిర్మించవలెను. రెండవ అంతస్తు యొక్క విధానమును చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ మూలాగ్రస్తంభ తుంగంతు నందమూలాష్టభాజితే।

ఏకాంశ రహితాంఘ్రిశ్చ తథైవోర్ద్వైర్ద్వ భూమయః॥ 51

ప్రస్తరంచ తథార్ధావ మేకానేక తలోఽపిచ।

ప్రస్తరోపరికర్తవ్యం భిత్తిమేవ సరోదయమ్ ॥ 52

చత్రాకారం శిరోపేతం సదాకార మథాపివా ।

గోవావమథవా వాజం సదాకల్ప్యాంతరేద్విజ॥ 53

మృణ్మయైర్లోష్టకైర్వాఽథ సారదారుమయైస్తథా ।

గోపానంఛాదనం కుర్యాత్త పక్రియా శిరోఽన్వితమ్॥ 54

సభాకార మిదంఖ్యాతం యథేష్టంతేషు కల్పయేత్॥

జాతిపంచతలంఖ్యాతం ఛందవేదతలం భవేత్। 56

ఏకల్పంత్రితలంవిద్యా దాభాసేత్వేక భూమికం।

జాత్యాదీనాంతు హర్యాణాం యోగ్యంసాల తలంకురు॥ 57

మర్యాదిసాలమాశ్రిత్య పావకే పచనాలయమ్।

నైర్భత్య ఆయుధస్థానం వాయువ్యం శయన్వార్హకమ్ ॥ 58

శాంకరేయోగశాలాస్యాద్ భృశభాగేఽథవాపునః।

ఆగ్నేయ యామ్యయోర్మధ్యే కర్తవ్యం జననాలయమ్॥ 59

శక్రశాంకర యోర్మధ్యే మజ్జనాలయమేవహి।

ధాన్యస్థానం చతత్పార్శ్వే భృంగరాజపదేఽపివా॥ 60

నీరృతి వరుణ యోర్మధ్యే పుస్తకానాం మహాలయమ్ ।

తత్పార్శ్వయోః ప్రకర్తవ్యం వ్యంజనాలయ ముత్తమమ్॥ 61

సోమవాయ వ్యయోర్మధ్యే వస్త్రాణామాలయం కురు।
సోమశంకర యోర్మధ్యే గౌర్యావా సంప్రకల్పయేత్॥ 62

తత్పార్శ్వేశయనస్థానం పర్యంకేన సమన్వితమ్।
పుష్పదంతపదేవాఽథ మాహేంద్రే పుష్పమండపమ్॥ 63

గృహక్షతపదే కుర్యాద్దాన్యా లయంద్విజోత్తమ ।
పరితోమాలికాయాంచ ఏవమేవ ప్రకల్పయేత్॥ 64

మాలికాంతేతు సోమాంశే కూపస్థానము దాహృతమ్।
అథవాఽన్య ప్రకారేణ వక్ష్యేసందేశ నిర్ణయమ్॥ 65

శక్రశంకర యోర్మధ్యే విద్యాస్థాన ముదాహృతమ్।
శంకరశ్రీదయోర్మధ్యే ధనస్థానముదాహృతమ్॥ 66

యామ్యపావక యోర్మధ్యే పుష్పమండప ఉచ్యతే।
యామ్యనైర్మతయోర్మధ్యే స్నానాంబు కోష్ఠముచ్యతే॥ 67

నిర్మతివారుణ యోర్మధ్యే ధర్మశ్రవణమండపమ్।
వాయవ్య వారుణీమధ్యే ఆయుధ స్థానముచ్యతే॥ 68

వాయవ్యసౌమ్య యోర్మధ్యే శయనస్థానముచ్యతే।
ఈశానసౌమ్య యోర్మధ్యే యాగార్థం మండపం కురు ॥ 69

జయంతే మజ్జనాగార మాగ్నేయే పవనాలయమ్ ।
పరితోమాలికాయాంతు సకలస్థానముచ్యతే॥ 70

తా॥ మొదటి అంతస్తున ముందటి స్తంభము 9 భాగములు దానిని
8 భాగములుచేసి 1 భాగము తగ్గించి 7 భాగములతో పై అంతస్తున స్తంభ
మును చేయవలెను. ఇట్లు అన్ని అంతస్తులకు వరుసగా చేయవలెను.
ప్రస్తరము $\frac{1}{2}$ భాగము చొప్పున తగ్గించుచుండవలెను. ప్రస్తరము పైన
గోడనే మణియొక అంతస్తునకు చివరగా ఎంచుకొనవలెను. శిఖరము
గొడుగువలెగాని, నలుచదరముగాగాని, గోపానముగా గాని, వాజనముగా
గాని, చేయవచ్చును. మట్టితోను, పెంకులతోను. సత్తువగల దారువులతోను,

గోపానమును కప్పవలెను. లుపలు మొదలగువానితో శిఖరమేర్పరచి కప్పవలెను. దీనిని సభాకారమందురు. ఇష్టము వచ్చినట్లు చేయవచ్చును. జాతీయందు 5 అంతస్తులు, ఛందమున 4 అంతస్తులు, వికల్పమున 3 అంతస్తులు, ఒక్కటే అంతస్తు. పై జెప్పిన జాతి. మొదలగు అలయములకు అనుకూలమైన ప్రాకారము లను చెప్పచున్నాడు. మర్యాది ప్రాకారము నానుకొని ఆగ్నేయమున పాకశాల, నైర్వతి న ఆయుధ నిలయము, వాయవ్యమున శయన గృహము ఈశాన్యమున యోగశాల లేక ఇంద్రాగ్నేయముల మధ్యనైన చేయవచ్చును. ఆగ్నేయ దక్షిణములమధ్య ప్రసూతిశాల, ఇంద్ర-ఈశాన్యదీశల మధ్య స్నానగృహము దాని ప్రక్కను ధాన్యాగారము. లేక యమనిర్వతులమధ్యను, నిర్వతి వరుణుల మధ్య గ్రంధాలయము. దాని ప్రక్కను నాట్యశాల, కుబేర వాయవ్యముల మధ్య వస్త్రాలయము, కుబేర ఈశానుల మధ్య పార్వతీదేవి అలయము, దానిప్రక్క శయన మండపము. లేక పుష్పదంత స్థానమునను చేయవచ్చును. ఇంద్ర దిశయందు పుష్పమండపము. మఱియు గృహక్షిత పదమునను ధాన్యాలయమును రచించవచ్చును చుట్టూ మౌలికయందు ఈ ప్రకారము రచించవలెను. మౌళిక యొక్క అంతమున కుబేరస్థానమున బావిని కల్పించవలెను. శాస్త్రోక్త ప్రకారమరికొక దిశయందైనను రచించ వచ్చును, ఈశాన ఇంద్రుల మధ్య విద్యాశాల, ఈశాన కుబేరుల మధ్య ధనాదరము, యమాగ్నేయముల మధ్య పుష్ప మండపము, దక్షిణ నైర్వతుల నడుమ స్నానమందిరము, నిర్వతి వారుణముల మధ్య పురాణ శ్రవణ మండపము, పడమర వాయవ్యముల నడుమ ఆయుధ స్థానము, వాయవ్య ఉత్తరములమధ్య శయన స్థానము, ఈశాన, కుబేర దిశల నడుమ యాగమండపము, ఈశాన ఇంద్రుల నడుమ స్నానాగారము, ఆగ్నేయమున పాకశాల, మౌలికయందు చుట్టూ ఇట్లు నిర్మించవలెను. మఱియు సమస్త దేవతలకు స్థానములను చెప్పచున్నాడు.

- శ్లో॥ శాంకతే నృత్రమూర్తిస్తు ఆగ్నేయ్యాం వృషవాహనం ।
స్కందం చ ఉమాహితం నైరృత్యేపరి కల్పయేత్ ॥ 71
- సుఖాసనంతు సత్వాంశే । వితథేత్రి పురాంతకమ్ ॥ 72
- సుగ్రీవే హరిహరం స్యాద్ గంధర్వే చంద్రశేఖరమ్ ।
శేషాంశే కామదహనం ముఖ్యే కాలారిమూర్తికమ్ ॥ 73
- అదితేఽర్థనారిమూర్తిస్తు ఇంద్రే కల్యాణ సుందరమ్ ।
క్షేత్రపాలంతు పర్వణ్యే యామ్యే వైదక్షిణేశ్వరమ్ ॥ 74
- వారుణే లింగముద్భూతం సౌమ్యేతుగజహరిణమ్ ।
ఇత్యర్థ హర్మ్య ఈశాంశ్చ అంతరావేషు కల్పయేత్ ॥ 75
- మూలహర్మ్యం సమీక్ష్యైవ । సకలస్థాపనం కురు ।
ప్రాకారేషు చతుర్దిక్షు ద్వారశోభాది కల్పయేత్ ॥ 76
- ప్రాకారతతిమధ్యేతు దీర్ఘమధ్యేతవేచసమ్ ।
అథవామూల హర్మ్యస్య మధ్యసూత్రాశ్రితం భవేత్ ॥ 77
- ప్రధానద్వారమేకంవా ద్వయంవాఽన్యత్తు జాలకమ్ ।
ప్రాకారమే వమాఖ్యాతం బాహ్యే విధిర్విధియతే ॥ 78
- ఏకద్విత్రి చతుష్పంచ దండం వాహుది విస్తృతమ్ ।
తద్బాహ్యేతుత్రయశ్రేణి మనేనవిబనాకురు ॥ 79
- తైవానాం పరివారాణాం ప్రాచ్యమావాసముచ్యతే ।
ప్రాచ్యాంవా సౌమ్యదేశేవా దేశికావా సముచ్యతే ॥ 80
- దైవజ్ఞాంబష్టభిషజాం వాసస్థానంచ యామ్యకే ।
నిబంధాహరజీవీనాం పశ్చిమేవాస ముచ్యతే ॥ 81
- సర్వేషామపిభక్తానాం వాసముత్తరపార్శ్వకే ।
ఆగ్నే మహావ్రతస్థానం యామ్యే పాశుపతాలయమ్ ॥ 82
- కాలముఖంతు నైరృత్యే చోర్ధ్వాలయంతు వారుణే ।
వాయౌతు ఆర్ధతస్థానే సౌమ్యేభూసుర సత్రకమ్ ॥ 83
- జ్ఞావాభ్యాసాదధః కుర్వాద్వైశ్యానాంతు విశేషతః ।
తద్బాహ్యేత్విశదిగ్భాగే కార్యామహాజలాశయమ్ ॥ 84
- యామ్యపావక యోర్మధ్యే గోకాలాంశం ప్రకల్పయేత్ ।
దక్షిణేచోత్తరేవాపి స్థాపత్యాది నివాసకమ్ ॥ 85
- వారుణేనైరృతీమధ్యే సూతికావాసముచ్యతే ।
వారుణానిలయోర్మధ్యే రోగారానాం నివాసకమ్ ॥ 86

- సామ్యవాయవ్య యోర్మధ్యే బాలశిఖర్త మండపమ్ |
సామశంకరయోర్మధ్యే ధాన్యమంజూషికా భవేత్ || 87
- తద్వాహ్యేబవలితేవిప్ర దాసీనాం గణీకాదినామ్ |
నృత్తగేయాభ్యాసనాంతు క్రయవిక్రయ జీవినామ్ || 88
- చక్రిణాఽవాపకానాంచ కలాలానాంతధైవ చ |
మత్స్యమాఽసోపజీవీనాం సృత్యకారక యోషితామ్ || 89
- నాపిత శూద్రకానాంతు గోపాలానాంచ వారుణమ్ |
శరణానాం గృహశ్రేణీ చాషస్థాన పరిగ్రహమ్ || 90
- పరితః కల్పః యేద్ధీమాన్ పూర్వాదీశావసానకమ్ |
తద్వాహ్యేత్వశదిగ్భాగే శృశానం పరికల్పయేత్ || 91
- తాసాం బాహ్యేతు కర్తవ్యం రజకానాం నివాసకమ్ |
తద్వాహ్యేక్రోశమాత్రేతు చండాలశ్రేణీ రుచ్యతే || 92
- ప్రాకారలక్షణం హ్యేవం ప్రాచ్యతే ద్విజసత్తమః |
ఇతి కాశ్యపశిల్పే ప్రాకారలక్షణం త్రిచత్వారింశః పటలః 93

ఈశాన్యమున నతీశ్వరుని, ఆగ్నేయమున వృషభారూఢుని, నైర్వతిస
పార్వతీషణ్ముఖులతోగూడిన శివుని, వాయవ్యమున కంకాలరూపుని, ఇంద్ర
ఈశాన్యముల మధ్య భిక్షుటన మూర్తిని, తూర్పు ఆగ్నేయముల నడుమ
సుభాసన మూర్తిని, ఆగ్నేయ దక్షిణముల నడుమ త్రిపురాంతకుని, నైర్వతి
పడమరల నతిమ హరిహరమూర్తిని, నైర్వతి దక్షిణము లనడమ చంద్ర
శేఖరుని, పడమర వాయవ్యముల నడుమ మన్మథదునుని, వాయవ్య
ఉత్తరముల నడుమ యముని హరించిన రూపముగాను, ఉత్తర ఈశాన్య
ముల నడుమ అర్ధనారీశ్వర రూపమును. తూర్పున కల్యాణ సుందర
మూర్తి, ఈశాన ఇంద్ర దిశలమధ్య క్షేత్రపాలుని, దక్షిణమున దక్షిణా
మూర్తిని, పడమర లింగస్వరూపమును, ఉత్తరమున గబాసురుని జయిం
చిన రూపమును, ఇట్లు ఆలయముయొక్క సగము యెత్తులోపేలో ఈశ్వ
రునియొక్క రూపచిత్రములను కల్పించవలెను. ప్రధానాలయమునందలి
భాగముల ప్రకారం విగ్రహములనుంచవలెను. ప్రాకారముయొక్క నలు
దిశలయందు ద్వారశోభ మొదలగు వానిని రచించవలెను ప్రాకారముల
నడుమును తప్పనియరాదు లేక ప్రధానాలయము యొక్క మధ్యసూత్ర
మును బట్టి ప్రధాన ద్వారము 1 గాని, లేక 2 వైపుల 2 గాని, రచించ
వలెను ఇతరదిశలయందు కిటికీలను మాత్రముంచవలెను. వెలుపలి

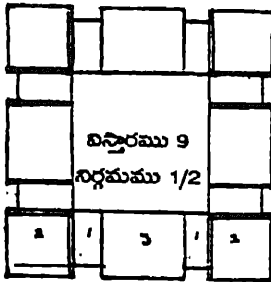
నిర్మాణమును చెప్పచున్నాడు. 1-2-3-4-5 దండములు వాహనశాల మొదలైనవి దాని వెలుపల 3 వరుసలు చెప్పబోవు విధముగా జేయవలెను. తూర్పున శివభక్తి గలవారియొక్క సేవకుల ఇండ్లను, తూర్పునగాని లేక దక్షిణమున గాని గురుపీఠమును, బోతిస్థులు, అంబస్థులు, వైద్యులు, కూడ దక్షిణముననే యుండవలెను. వ్రతములు మొదలగు దీక్షలవలన ఆహారనిబంధము గలవారు పడమరను, మిగిలిన అన్ని కులములవారు ఉత్తరమున నుండవలెను. అగ్నేయమున వ్రతములుచేయు ప్రదేశమును, దక్షిణమున పాశుపతాలయమును, నైర్వృతిన కాలాముఖమును, పడమర ఊర్ధ్వమును, వాయవ్యమున గాని లేక ఉత్తరమునగాన తగినచోట బ్రాహ్మణులకు సత్రమును, జ్ఞానాభ్యాస మంధిరమునకు దీగువ వైశ్యుల యిండ్లును, దానికి వెలుపల ఈశాన్యమున పెద్ద చెఱువును దక్షిణ అగ్నేయముల మధ్య పశుశాల భాగము చేయవలెను. దక్షిణమున గాని లేక ఉత్తరమునగాని శిల్పాచార్యుల యిండ్లను, పడమర నైర్వృతి దిశల మధ్య ప్రసూతి గృహమును, పడమర వాయవ్యలనడుమ రోగబాధితులు మొదలగు వారికి దగిన యిండ్లను- వాయవ్య ఉత్తరముల నడుమ బాలురకు పాఠశాలయును, ఉత్తర ఈశాన్యముల నడుమ ధాన్యము మొదలైనవి యుండవలెను. దాని వెలుపలి వలయమున దాసీజనమును వేశ్యలు మొదలగు వారును, నృత్య గేయాది అభ్యాసకులును, సరకులమ్ముకొనెడివారును తెలము దీయువారును, క్షురకర్మ చేయువారును, కుండలు చేయువారును చేపలమ్ముకొనువారును, నాట్యస్త్రీలును వాద్యములు వాయించువారును, శూద్రాదులును, గోవులను పోషించువారునూ, పీఠంబు పడమరనుండవలెను. కరణజాతి మొదలగువారు పైజెప్పబడియున్న అందరి ఇండ్ల చుట్టు వెలుపల నుండవలెను. దానికి వెలుపల ఈశాన్యమున శ్మశానమును కల్పించవలెను. దానికి వెలుపల గుడ్డలు మొదలైనవి ఉదుకువారి కుంట యుండవలెను దానికి వెలుపల 1 క్రొసు దూరమున జంతువధ మొదలయినవి చేసి జీవించువారును ఉండవలెను. శిల్పరత్నము 40వ అధ్యాయమున వ్రాయబడిన ప్రాకార లక్షణము కూడ యిదే పద్ధతిలో నున్నందున వ్రాయబడలేదు.

ఇది శ్రీ శ్రీమద్విశ్వకర్మ వంశమూలర్థి పంచకమధ్య మాహాభూతన గోత్ర
 పవిత్ర, స్వర్ణాచ్చమాంబా వేంకటశివార్యపాత్ర, లక్ష్మ్యాంబా కోటయ సుధీ
 మణి పుత్ర, శ్రీమద్గాయత్రీ విరాడ్విశ్వకర్మ వరప్రసాద జనితకవితా
 సుధారసపాత్ర, పదవాక్య ప్రమాణ నిధాన - విమర్శకాచార్య-
 శిల్పకళాకోవిద-సర్వతంత్ర స్వతంత్ర- స్థపతి తిలకాది బిరుద
 విరాజమాన, సుబ్రహ్మణ్యభిధానో విరచిత నానావాస్తు
 శిల్పగమ శాస్త్ర పరిశీలనాత్మకాంధ్ర తాత్పర్య సహిత
 భారతీయ మహాశిల్పమునందు వరాట ప్రాసాద
 ములు, విమానజాతి ప్రాసాదములు, నాగర
 సాంధారప్రాసాదములు, అపరాజితునివిమాన
 జాతి, రుచిక జాతిలోని సాంధార ప్రాసా
 దములు, ప్రశస్తలతన జాతిలోని
 భేదములు, మిశ్రజాతి ప్రాసాద
 ములు, స్త్రీ సంజ్ఞకవలభి
 ప్రాసాదములు, సింహావ
 లోకనప్రాసాదములు
 అపరాజితుని
 విమానజాతి
 ప్రాసాదములు,
 నాగరజాతి బ్రహ్మ
 విష్ణోదిప్రాసాదములు
 ఆలయ ద్వార దేవతలు,
 ప్రాకారవిధానముగల దేవా
 లయభేదములు అను
 సప్తమ కళ.

అనుబంధము సప్తమ క్ష

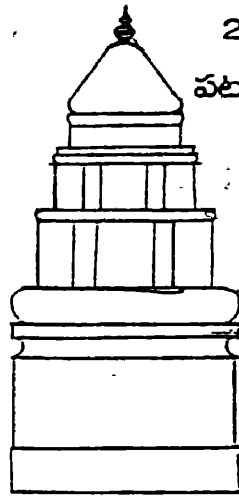
1వ పటము

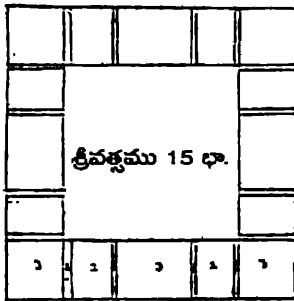
దిర్ఘ ప్రాసాదము

2వ

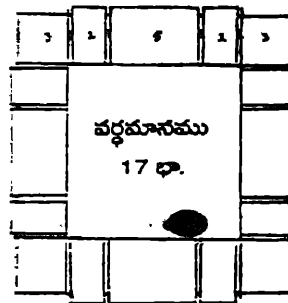
పటము

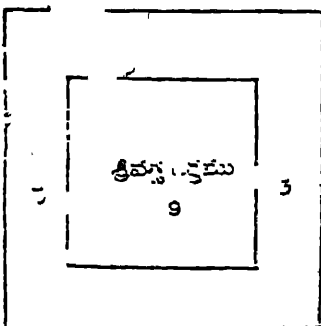
3వ పటము

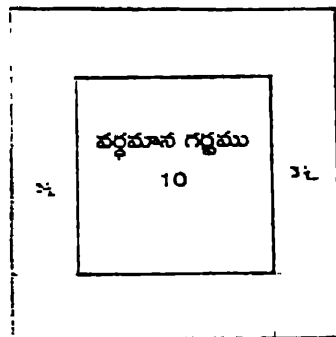
5వ పటము

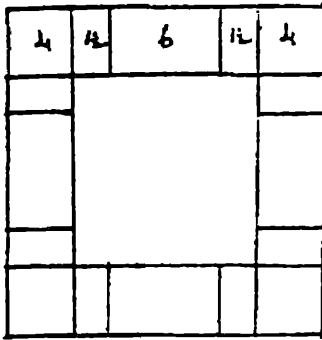
4వ పటము

6వ పటము

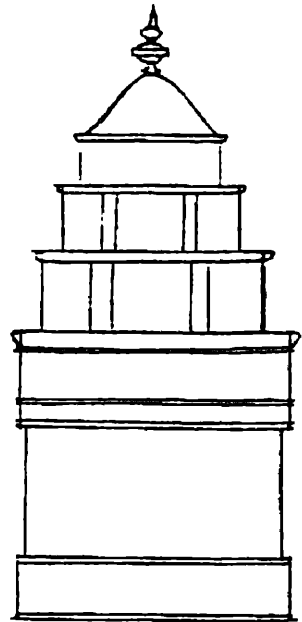
7వ పటము

సంధ్యావర్తము

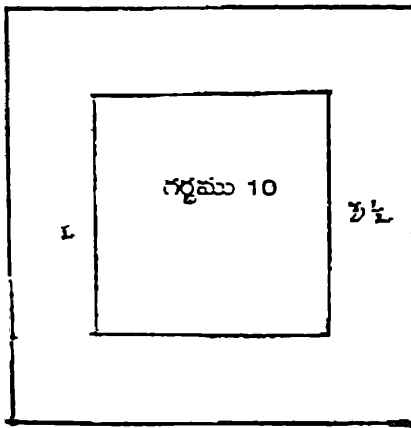
17 భా.

9వ పటము

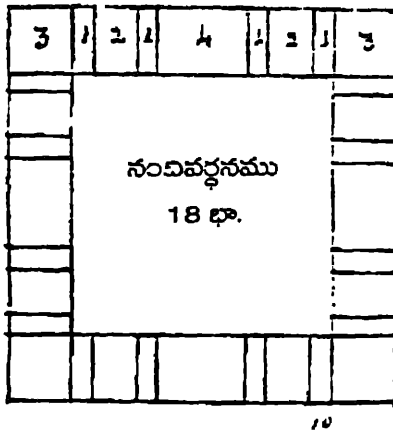

సంధ్యావర్తము

8వ పటము

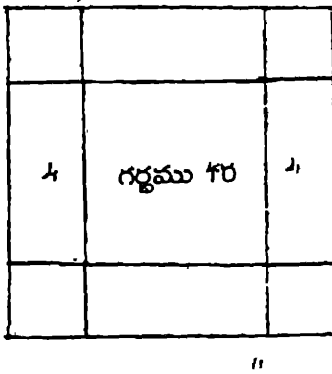

10వ పటము

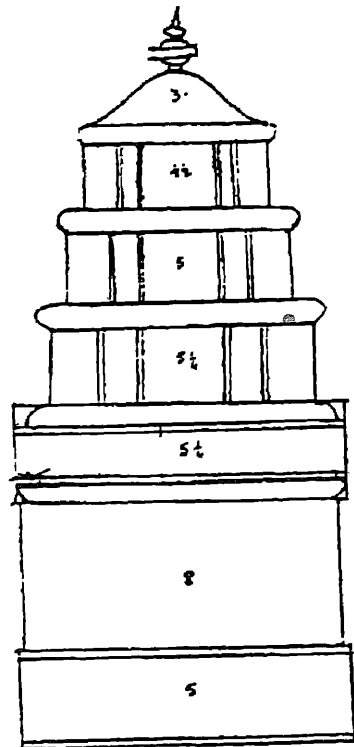

12వ పటము

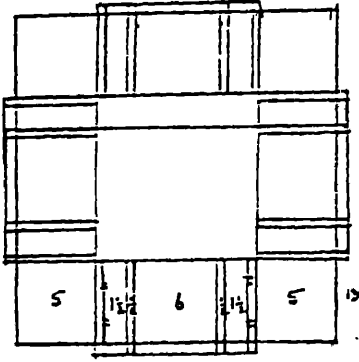
11వ పటము

నందివర్ధనము

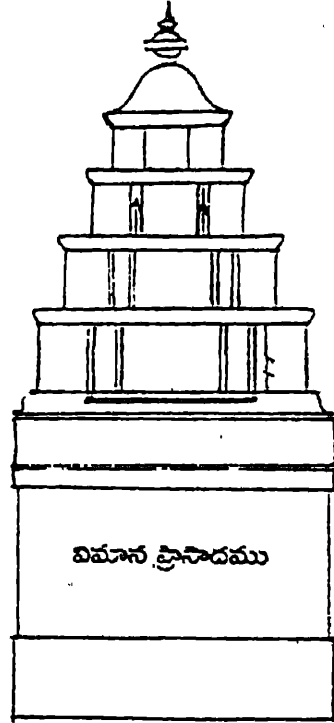
13వ పటము

విమాన ప్రాసాదము

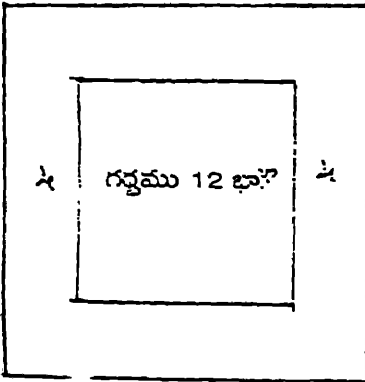
20 భా.

15వ పటము

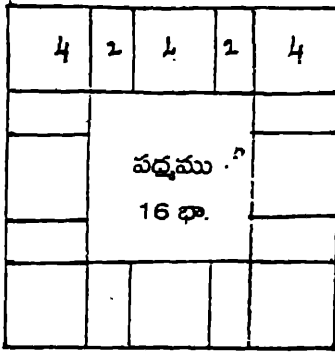
విమాన ప్రాసాదము

14వ పటము

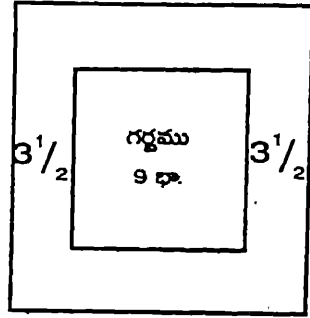
గర్భము 12 భా.

16వ పటము

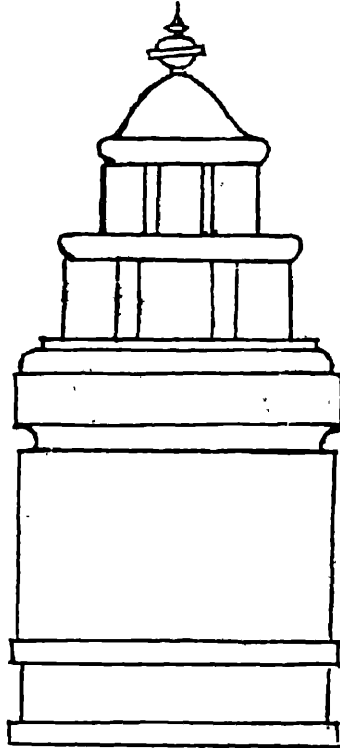

μ

17వ పటము

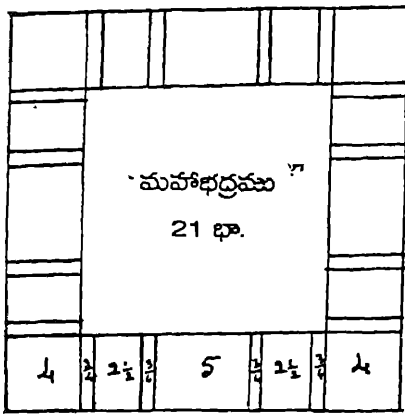

18వ పటము

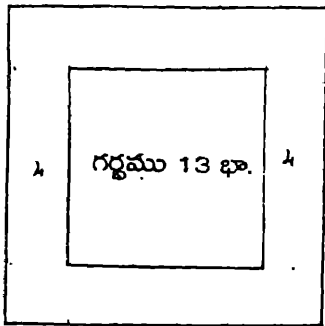

పద్మ ప్రాసాదము

19వ పటము

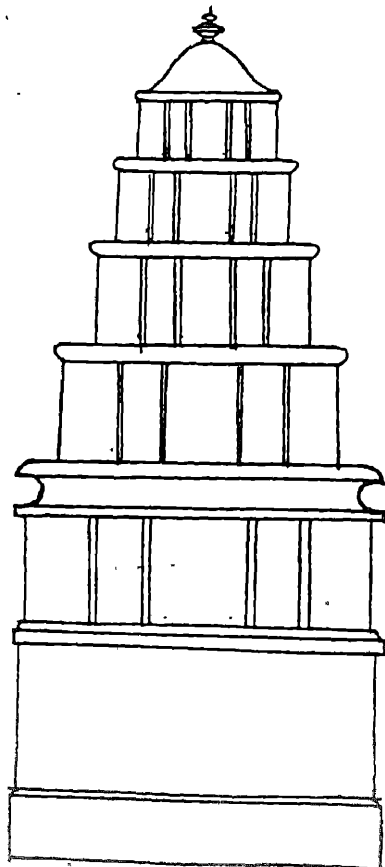

20వ పటము

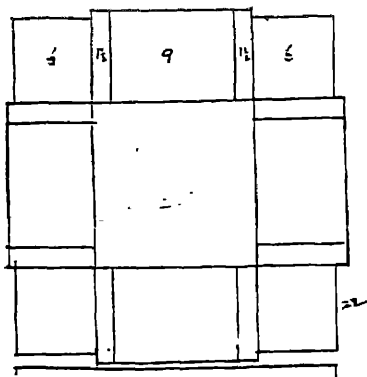

21వ పటము

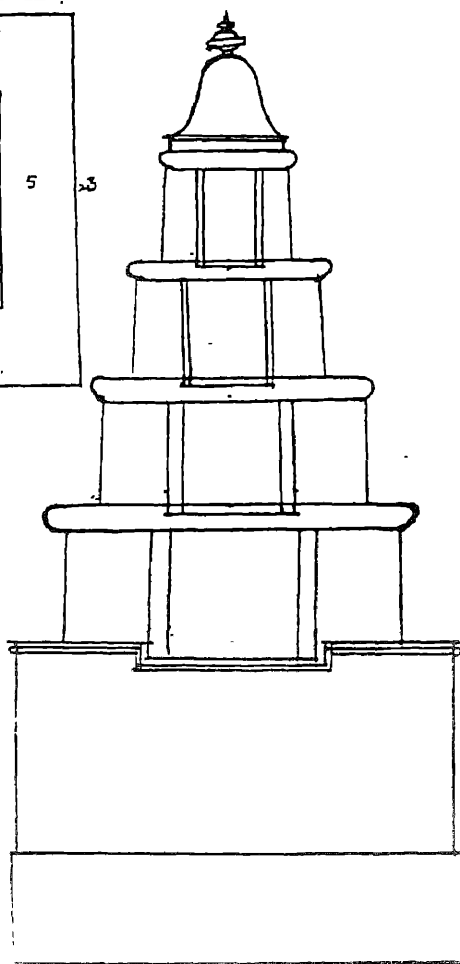
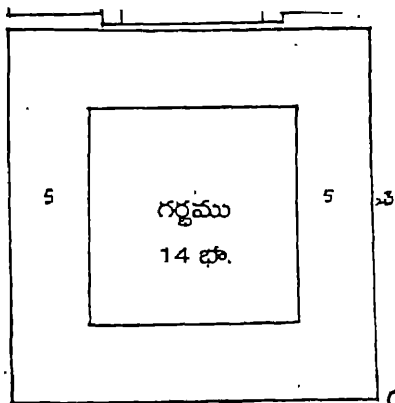
మహాభద్ర ప్రాసాదము

22వ పటము
శ్రీవర్ధమానము
24 భా.

23వ పటము

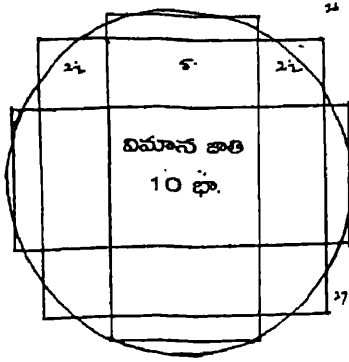

24వ పటము
శ్రీవర్ధమానప్రాసాదము

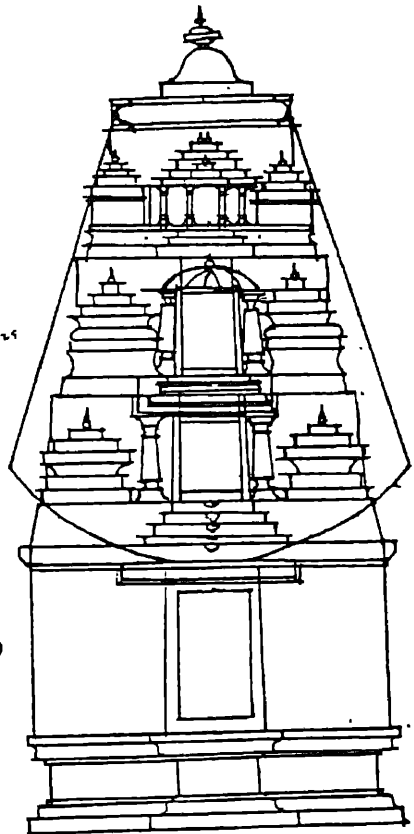
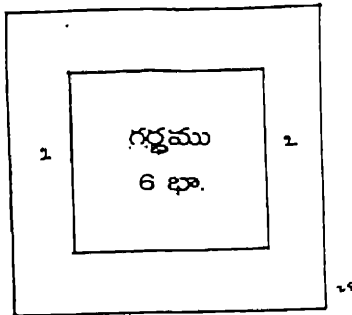

27వ పటము

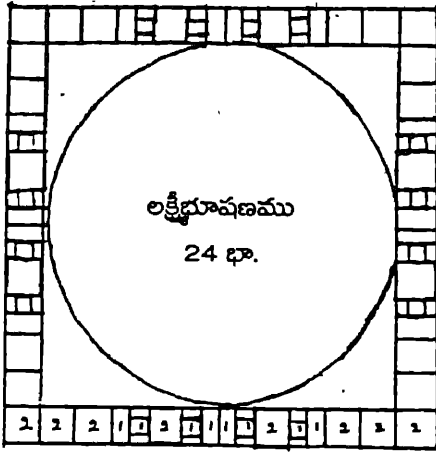
30వ పటము

28వ పటము

విమానజాతి ప్రాసాదము

31వ పటము

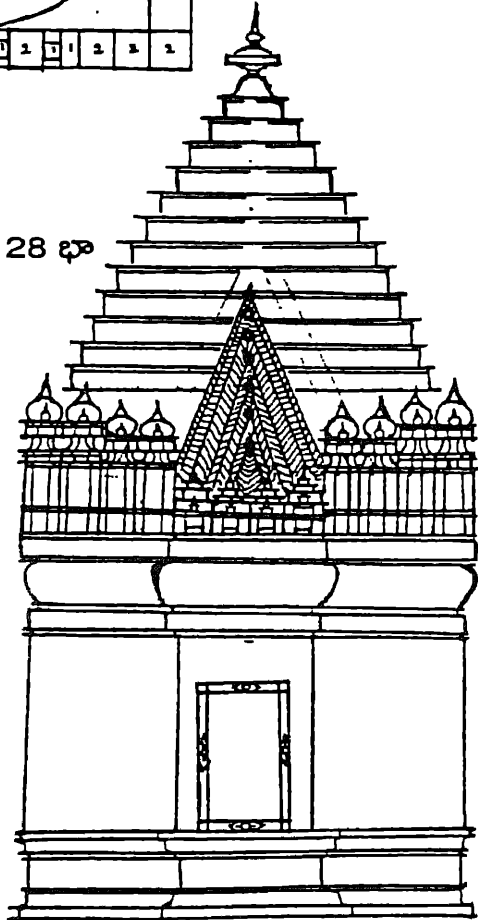
32వ పటము

28 భా

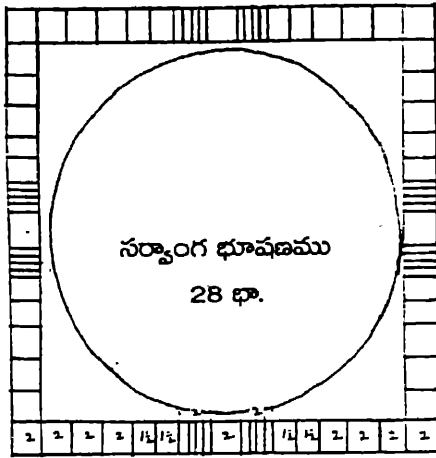
ఎత్తు 48 భా.

20 భా.

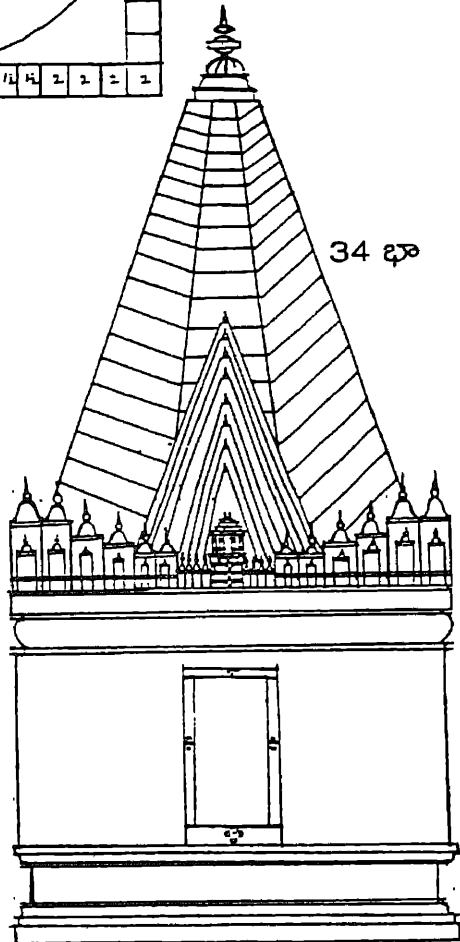
లక్ష్మీభూషణ ప్రాసాదము

33వ పటము

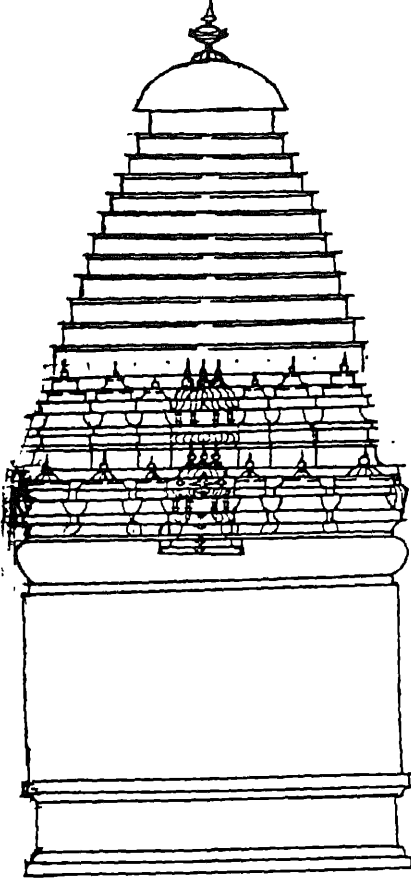
34వ పటము

ఎత్తు 56 భా.

సర్వాంగభూషణ ప్రాసాదము

35వ పటము

36వ పటము

మందర తిలక స్వరూపము

తలచృందము 12 ధా.

తిలకములు 24

కర్ణ శృంగములు 9 12

ప్రతిరథము శృంగము

దిగవ 16

పైన 8

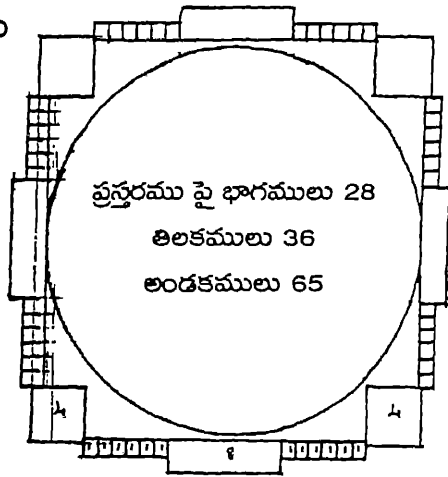
ప్రధాన శృంగము 1

మొత్తం 61

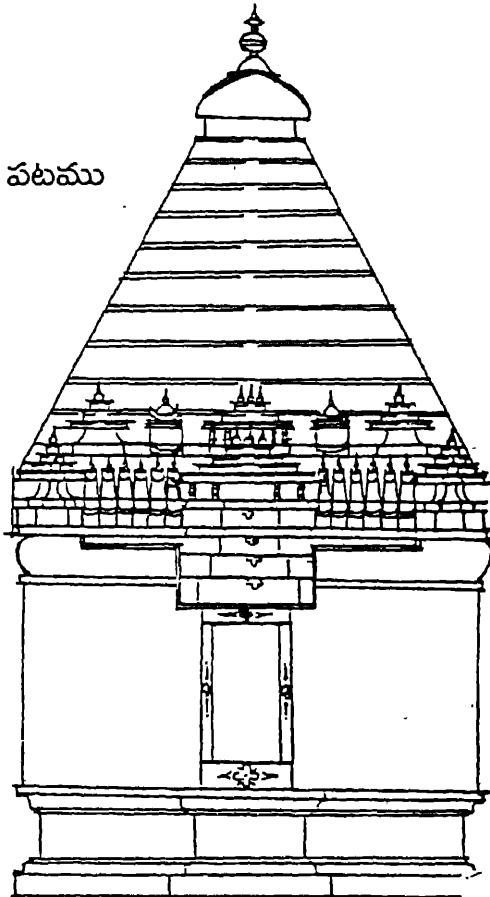
2	2	1	2	1	2	2
2	తలచృందము 12 ధా.					2
1	తిలకములు 24					1
2	కర్ణ శృంగములు 12					2
1	ప్రతిరథము శృంగము 16					1
2	పైన 8					2
2	ప్రధాన శృంగము 1					2
2	2	1	2	1	2	2

37వ పటము

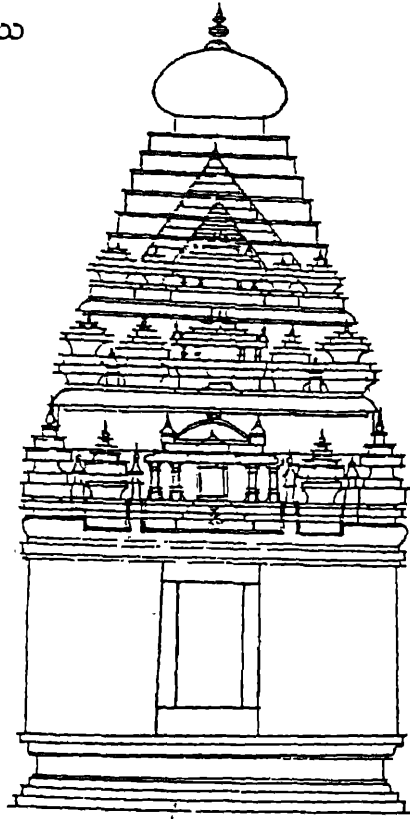
శ్రీభువన తిలక
స్వరూపము

38వ పటము

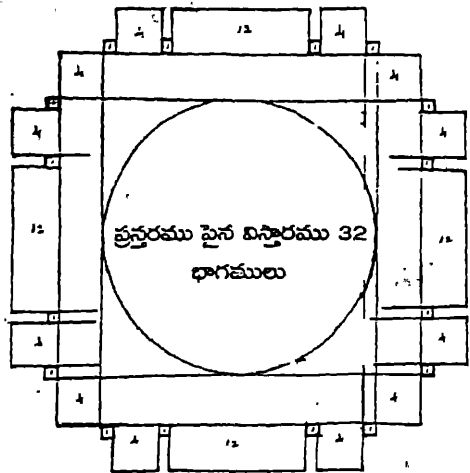

40వ పటము

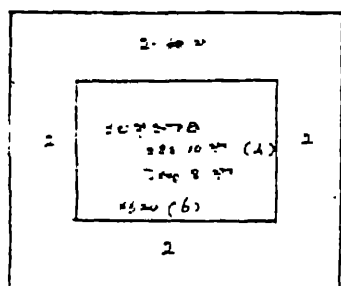

39వ పటము

త్రైలోక్య తిలకము

41వ పటము

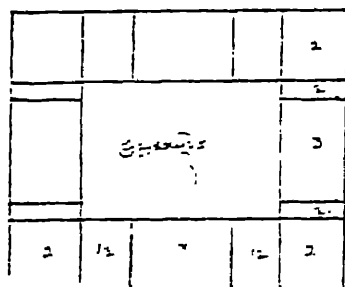
వలభిప్రాసాదము

నడివి - 10 భా.

వెడల్పు 8 భా.

గర్భము 6

42వ పటము

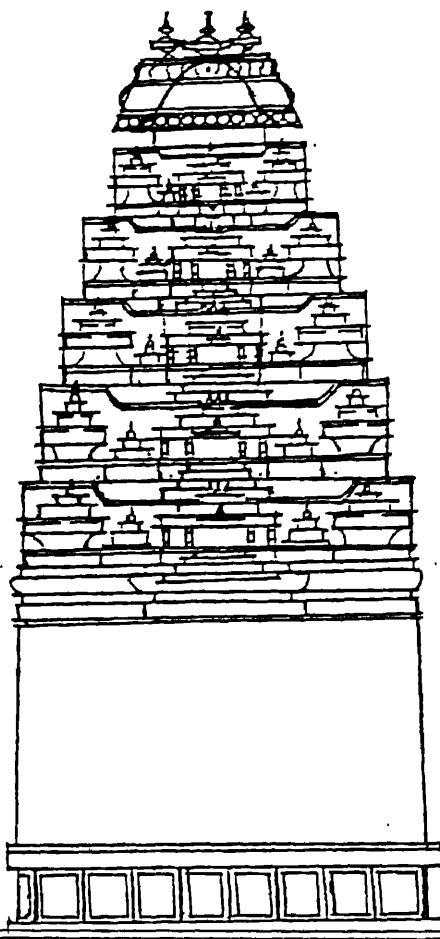
ప్రసాదము పైన

44వ పటము

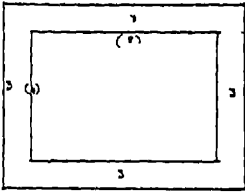
ఎత్తు 20 భా.

వలభిప్రాసాదము

5 అంతస్తులు

45వ పటము

వలభి ప్రసాదము పొడవు

14 భా.

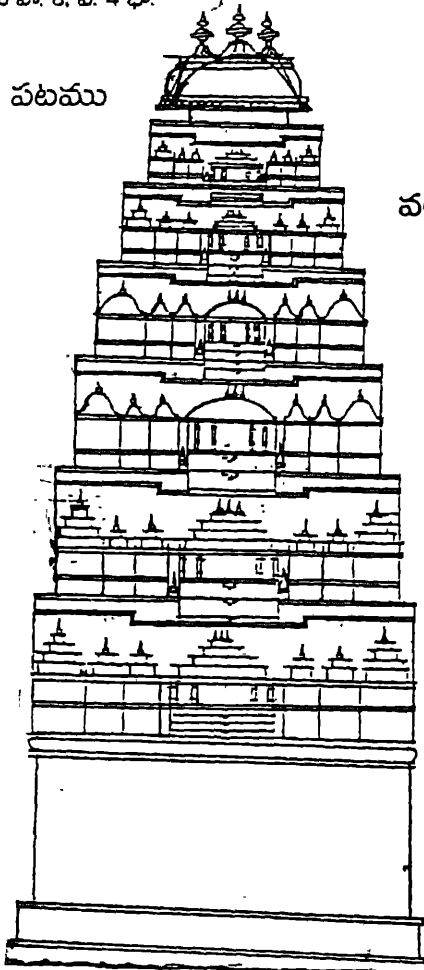
వెడల్పు 10 భా.

గర్భము పొ. 8, వె. 4 భా.

46వ పటము

2	12	12	12	3	12	12	12	2
ప్రస్తరము పై భాగములు								12
								3
								12
								2

43వ పటము

వల్లభి ప్రాసాదము

7 అంతస్తులు

2	5	2

47వ పటము

శివునకు

పద్మప్రాసాదము

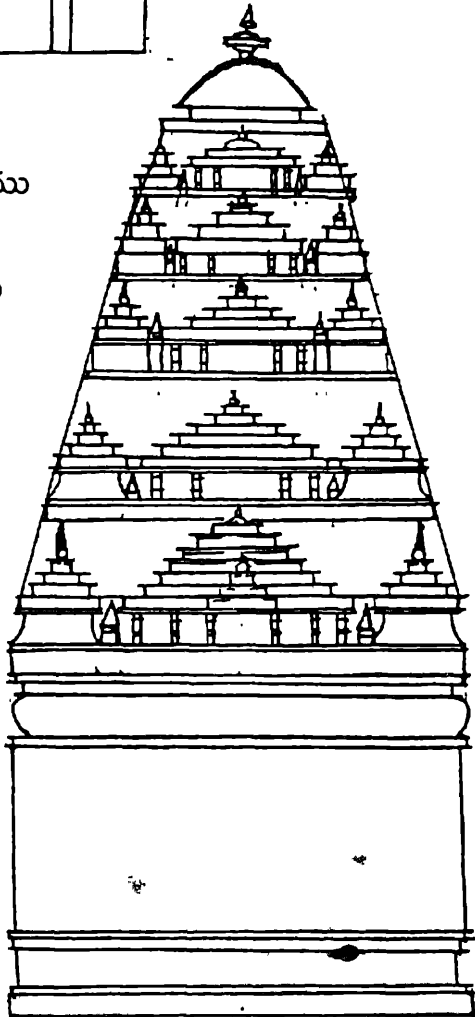
10 భా.

పద్మ ప్రాసాదము

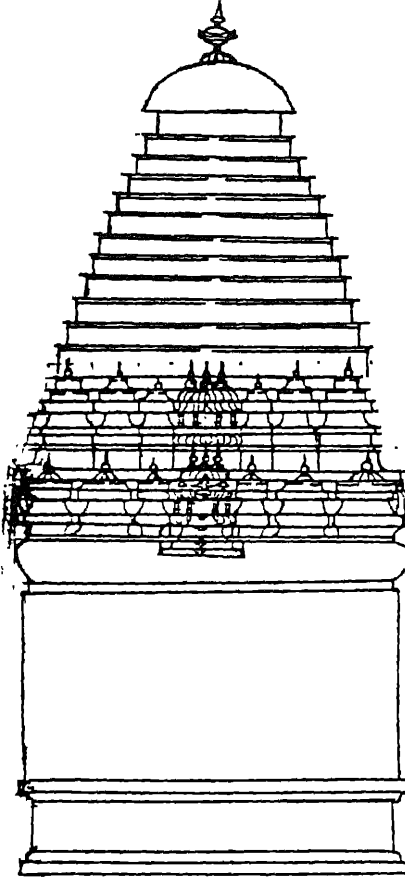
48వ పటము

5 అంతస్తులు

ఎత్తు 20 భా.

35వ పటము

మందర తిలక స్వరూపము

తలచుందము 12 భా.

తిలకములు 24

కర్ణ శృంగములు 9 12

ప్రతిరథము శృంగము

దిగవ 16

పైన 8

ప్రధాన శృంగము 1

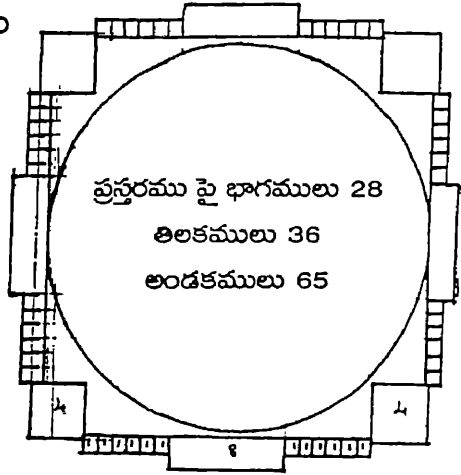
మొత్తం 61

36వ పటము

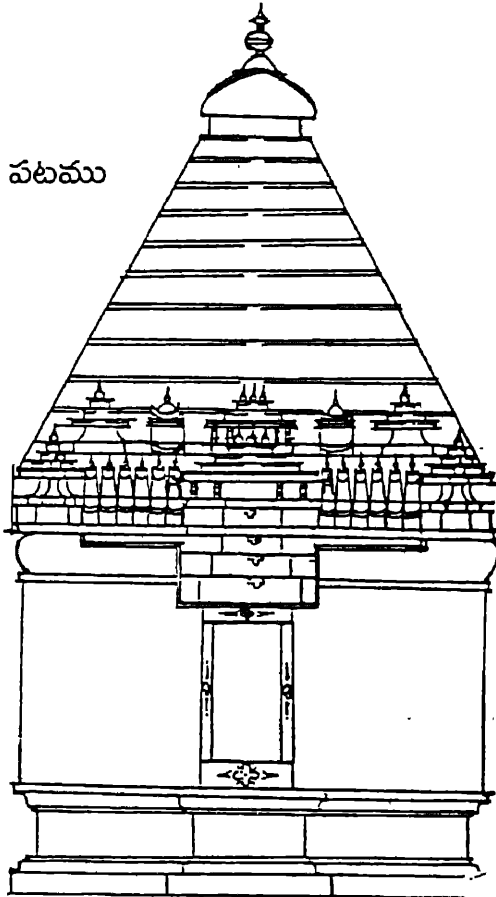
2	2	1	2	1	2	2
2	<p>తలచుందము 12 భా.</p> <p>తిలకములు 24</p> <p>కర్ణ శృంగములు 9 12</p> <p>ప్రతిరథము శృంగము</p> <p>దిగవ 16</p> <p>పైన 8</p> <p>ప్రధాన శృంగము 1</p>					2
1						1
2						2
1						1
2						2
2	2	1	2	1	2	2

37వ పటము

శ్రీభువన తిలక
స్వరూపము

38వ పటము

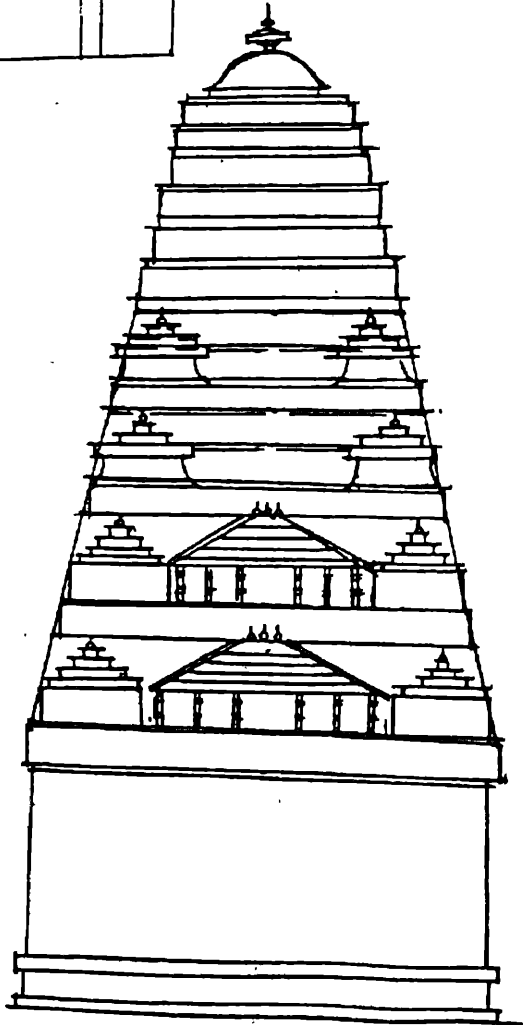

2	1	3	2	1
		10 భా.		

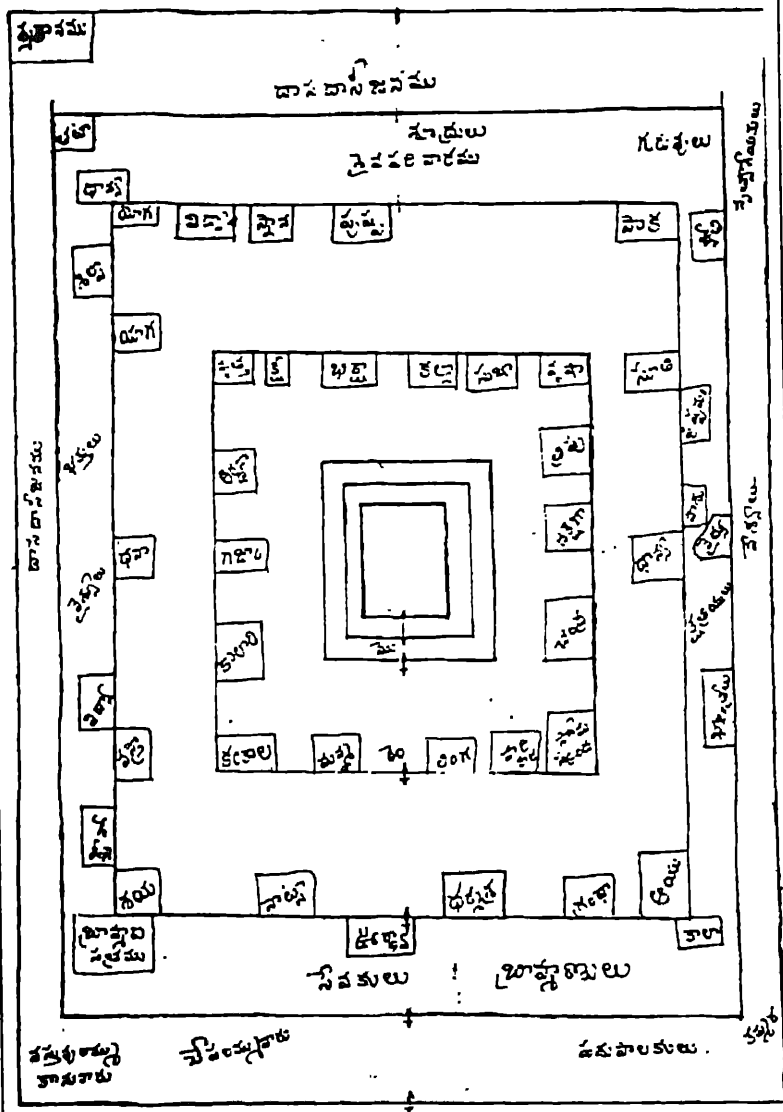
49వ పటము
విష్ణువునకు
పుణ్యవర్ధన ప్రాసాదము

50వ పటము

ఎత్తు 20 భా.
7 అంతస్తులు

51వ పటము

అమృతమున నోలెము. పుష్ప వాగయ్య భార్య లింజమ్మ

అపూర్వమున నొక ప్రమా. ప్పర నాగయ్య భార్య చింతమర్రి

[illegible]

॥ श्रीकृष्णराय ॥

కమలంకనాక్షి
మమరంకనాక్షి

பெயர்	பிள்ளை	பெயர்
-------	--------	-------

[illegible]

செய்தியின் விவரம்	தேதி	பிரிவு	பிரிவு
செய்தியின் விவரம்	தேதி	பிரிவு	பிரிவு

[illegible]

వర్గీకారమునకాపు	ఉయ్యాలపేట	చేయన ప్రసాదు
	రామమూలం	సుబ్బరాయశాస్త్రి

రాబ	భరత్	చినకాటమూర్తి	నాగపట్నం, హైదరాబాద్	కృష్ణమంజు
-----	------	--------------	---------------------	-----------

మాహానాట్యము
(16 వంశ శతాబ్ది
పరగమొండెను)

శుభ	సమస్తము	శుభ
-----	---------	-----

శ్రీ

భారతీయ మహాశిల్పము

8 వ భాగము

రచయిత :

విమర్శకాచార్య, శిల్పకళాకోవిద

స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి

ప్రచురణకర్త :

డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతి B. V. Sc.

విషయసూచిక

నెం.	పేజీ
1) ఇష్టదేవతాస్తుతి	1
2) ప్రాకార విధానము 2వ పద్ధతి	2
3) శివపరివార దేవతలు	11
4) మరియొక పద్ధతి	17
5) విష్ణుపరివార దేవతలు	26
6) గోపురలక్షణము తద్భేదములు	30
7) ఏడంతస్తుల గోపురము	
8) గోపురస్థానములు	
9) గోపురవిధానము మఱియొక పద్ధతి	55
10) గోపురములకు కొలతలు	70
11) ఉత్తమ గోపురముల కొలతలు	75
12) కూటకోస్తాది లక్షణములు	83
13) ద్వారశోభ అంతస్తులు	87
14) ద్వారశాల అంతస్తులు	88
15) ద్వారప్రాసాదము అంతస్తులు	94
16) ద్వారహర్మ్యము అంతస్తులు	95
17) ద్వారగోపురము అంతస్తులు అందలిభేదములు	97
18) గోపురవాతాయన లక్షణము	100
19) మండప లక్షణములు వాని స్వరూపములు	103
20) మానసారుని మండప భేదములు	
తత్ స్వరూపములు	119

నెం.	పేజీ
21) విశ్వకర్మ మండప భేదములు 27	167
22) సమరాంగణాచార్యుని అష్ట మండపములు అందు భద్రమంజుషము	174
23) నందన మండప లక్షణము	181
24) మహేంద్ర మండప లక్షణము	181
25) వర్ధమాన మండప లక్షణము	182
26) స్వస్తికమండప లక్షణము	182
27) సర్వతోభద్ర మండప లక్షణము	182
28) మహాపద్మ మండప లక్షణము	183
29) గృహరాజ మండప లక్షణము	184
30) వర్ధమానాద్యష్ట మండపములు	185
31) ద్వాదశముఖ మండపములు	186
32) ప్రాగ్గీవాది షోడశ మండపములు	187
33) మేర్వాది పంచవింశతి మండపములు	189
34) నందనాద్యష్ట మండపములు	191

కాశ్యప 46 45-44	శిల్పరత్నమ్ 40-42-41 39 చూచి వదలినారు.	మానసార 31 32-33-34	విశ్వకర్మ ప్రకాశ 6-
--------------------	---	-----------------------	------------------------

సమరాంగణ
సూత్రధార
67-66

అపరాజిత పృచ్ఛ
186-చూచి వదలినారు
187-188

భారతీయమహాశిల్పము

అష్టమకథ

శ్రీ మద్విరాద్విశ్వకర్మణేనమః

1. ఇష్టదేవతాస్తుతి

శ్లో॥ దేవః సపాతు భువనత్రయ సూత్రధార ।

స్తావం బాలచంద్ర కలికాంకితజూటకోటిః ।

ఏతత్ సమగ్రమపి కారణమంతరేణ ।

కార్తాన్నిదసూత్రిత మసూత్ర్యతయేన విశ్వమ్ ॥ (సమరాం)

శ్లో॥ ఉత్పత్తి రక్షణలయాన్ జగతాం ప్రకుర్వన్ ।

భూవారి వహ్ని మరుతో గగనంచ సూతే ।

నానాసురేశ్వర కిరీట విలోలమాలా ।

భృంగావవీధ చరణాంబురుహం నమామి ॥ (మానసార)

శ్లో॥ జయతి వరదమూర్తి ర్మంగళం మంగలానాం ।

జయతి సకలవంధ్యా భారతీ బ్రహ్మరూపా ।

జయతి భువనమాతా చిన్మయీ మోక్షరూపా ।

శ్లో॥ దిశతు మమ మహేశో వాఙ్మయః శబ్దరూపమ్ ॥ (విశ్వ. ప్ర)

అభీష్ఠితార్థ సిద్ధ్యర్థం పూజితోయః సురైరపి ।

సర్వ విఘ్నచ్ఛి దేతస్మై గణాధిపతయేనమః ॥ (అపరా)

శ్లో॥ మహాదేవం శశిధరం సర్వలోకైక నాయకమ్ ।

మహేంద్ర మధ్యగం శాంతం పార్వతీసహితంపరమ్ ॥

దేవదానవ సిద్ధాద్యైః సేవితం సురపూజితమ్ ।

ప్రణమ్య దేవచరణ మేవం బ్రూయాత్ సకశ్యపః ॥ (కాశ్య)

శ్లో॥ మాయావై భవ కల్పితాగుణమయా బ్రహ్మాండ భాంతరే

జీవాఘస్తదధిష్ఠితాశ్చ వివిధాయత్ సంస్థితా యన్మయాః ।
ఆత్మానం పరమం తమాపనిషదైర్వాక్యైః సదాస్వస్తికైః ।
రన్విప్తం భవనై కనాథ మమలంవందే విరించాధిపమ్ ॥

శ్లో॥ పారుష్యాంగోయేన చాదాయుగానాం ।
వాస్యాతప్త్యాన్నిగ్ధతాం ప్రాపితోఽరహః ।
నిత్యం దేవై రర్చితో విశ్వకర్మాసోఽయం ।
భూయాత్ సర్వలోకోదయాయ ॥

శ్లో॥ త్రిపురపురత్రయ రచనా యత్కరయోః ।
కర్మచాతురీజాతా శిల్పివరంతం దనుజై రర్చిత ।
చరణం మయం నందే ॥ (శిల్పరత్నమ్)

2. ప్రాకారవిదానము (2వ పద్ధతి)

మానసార 31వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ బల్యర్థం పరివారార్థం శోభార్థం రక్షణార్థకమ్ ।
పంచప్రాకార హర్ష్యాణా మధునావక్ష్యతే క్రమాత్ ॥ 1
- జాత్యాదిభేద హర్ష్యాణాం తస్మానేన తు విన్యసేత్ ।
జాతిప్రాకార సర్వేషాం హస్తమానేన యోజయేత్ ॥ 2
- జాత్యాది సర్వసాలానాం ప్రాసాదాంశేన మానయేత్ ।
జాతీనాం జాతిసాలానాం హర్ష్యతారం విభాజితే ॥ 3
- తదూర్ధ్వే వేదికాదీనాం గ్రీవమూర్ధ్ని శిఖాంతకమ్ ।
సమకంధరవృద్ధిః స్యాత్పంచ సాలావసానకమ్ ॥ 4
- ఛందాది పంచసాలాంచ ఛందాద్యంశేన మానయేత్ ।
జాతిప్రాసాదవిస్తారే విన్యసేత్ సకలం పదమ్ ॥ 5
- ఆదిశాలాం తతః కుర్యా దంతర్మండలమిరితమ్ ।
ద్వితీయమంత హారాచ మధ్యహారా తృతీయకమ్ ॥ 6

- ప్రాకారం తచ్చతుర్థంచ కథితం తస్మర్యాదికమ్ ।
తతః పంచమసాలాచ మహామర్యాదా మిరితమ్ ॥ 7
- పంచశాలామితి ప్రోక్తం తంత్రవిద్భిః పురాతనైః ।
తత్ప్రీత పదవిన్యాస శ్వాదిశాల విశాలకే ॥ 8
- తథా ద్వితీయ శావేతు స్థంజిలపదం విన్యసేత్ ।
తత్తత్కుర్యాత్తుశాలాయాం తృతీయే భయచండితమ్ ॥ 9
- సుసంహిత పదమధ్యే మర్యాదాయా విశాలకే ।
మహామర్యాదావిస్తారే పదమీశ్వర కాంతకమ్ ॥ 10
- ఏవం తు జాతిశాలాంచ కుర్యాద్ధర్మ్యవశా తుస్థిః ।
పేచకం మూలహ ర్మ్యేతు ఛందాదీనాం ప్రవక్ష్యతే ॥ 11
- ప్రథమంతు మహావీరం ద్వితీయం మండుకం పదమ్ ।
తృతీయం భద్ర సంయుక్తం తతః శాలాబహిస్తథా ॥ 12
- చతుర్థం సుప్రతీకాంతం పంచమం చేంద్రకాంతకమ్ ।
ఏతచ్చందం ప్రకర్తవ్యం వికల్పంత దిహోచ్యతే ॥ 13
- ఛందప్రాకార విస్తారే సార్థార్థేన కరాధికమ్ ।
ప్రథమాత్పంచ మానంస్యా త్సార్థం యుగ్మకరాంతకమ్ ॥ 14
- ఏవం వికల్పమానంస్యా త్పంచశాలాప్రకీర్తితాః ।
తదేవ పంచశాలానాం షడంగుల వివర్ధనాత్ ॥ 15
- సప్తపాదా వసానంస్యా త్రైధమాత్పంచ మానకమ్ ।
ఏవ మాభానం కర్తవ్యం హర్ష్య పాదంతు వర్ధనాత్ ॥ 16
- కేచిచ్చందక మానేతు త్రితిహస్త వివర్ధనాత్ ।
ప్రథమాత్పంచ మానంస్యా త్పంచదశ కరాంతకమ్ ॥ 17
- ఏతత్ ఋద్రవిమానేతు శాలాచ్చంద విమానకమ్ ।
కేవల హస్తమానేన జాతిప్రాకారం మానయేత్ ॥ 18
- త్రిహస్తే నాదిసాలాది ద్విద్విహస్త వివర్ధనాత్ ।
ప్రత్యేకం పంచశాలానాం పంచ పంచప్రమాణకమ్ ॥ 19

క్షుద్రాల్పమధ్య ముఖ్యానాం జాతిశాలాం ప్రకల్పయేత్ ।
ప్రాసాదార్థవిశాలేన మధ్యముఖ్యాల్పమానకే ॥ 20

శాలానాం పంచధాద్యంతం మానయేత్పూర్వవద్భవేత్ ।
హర్మ్య పాదస్య బాహ్యేత్తు శాలాకుఙ్కావసానకమ్ ॥ 21
అంతర్వాఽపి బహిర్వాఽపి కుడ్యమధ్యావ సానకమ్ ।
ఉపవీతం చాంఘ్రికంవాఽపి హర్మ్యపాదస్య నిర్గమమ్ ॥ 22

తా॥ బలిని పెట్టుటకును, పరివారదేవతల నుంచుటకును, అలంకారముకొఱకును, రక్షణముకొఱకును 5 ప్రాకారములనుగూర్చి చెప్పచున్నాడు. జాతి మొదలగు హర్మ్యములకు ప్రాసాదములను హస్తమానముతో చెప్పబడుచున్నది. జాతి ఆలయములకును, జాతి ప్రాకారములకును భాగములు చెప్పబడియున్నవి. ఆపైన వేదిక, గ్రీవ, శిఖరము, కలశము అంతము, కంధరముతో సమానమును వరుసగా 5 ప్రాకారములకు పెంపును. ఛందజాతి మొదలు 5 ప్రాకారములు ఛందాది భాగములతో రచించవలెను. జాతి ప్రాసాదమున వీరముయొక్క విస్తారము 1 భాగముచేసి దానిచుట్టూ 1 భాగము విస్తారముతో అంతర్మండలమును, తరువాత చుట్టూ 2 భాగములతో రెండవ ఆవరణమును, తదుపరిచుట్టూ 3 భాగములతో మూడవ ఆవరణమును తరువాతచుట్టూ 4 భాగములతో నాల్గవ ఆవరణమును తరువాతచుట్టూ 5 భాగములతో ఐదవ ఆవరణమును చేయవలెను. పూర్వపు శాస్త్రజ్ఞులు 3.3 భాగములు నలుచదరముగాజేసి దానిని ఆదిశాలగను, రెండవశాల 7.7 భాగములు నలుచదరముగాను, మూడవశాల 13.13 భాగములు నలుచదరముగాను, నాల్గవశాల 21.21 భాగములు నలుచదరముగాను, ఐదవ శాల 31.31 భాగములు నలుచదరముగాను ఇట్లు జాతి శాలలు రచించవలెను. ఛందమున వీరమును 2.2 భాగములు నలుచదరముగాను, మొదటిశాల 4.4 భాగములు నలుచదరముగాను, రెండవ

శాలను 8.8 భాగములు నలుచదరముగను, మూడవశాలను 14.14 భాగములు నలుచదరముగాను, నాల్గవశాల 22.22 భాగములు నలుచదరముగాను, ఐదవశాల 32.32 భాగములు నలుచదరముగాను రచించవలెను. ఇది ఛందము. పికల్పమును చెప్పుచున్నాడు. మొదటి ఆవరణము $\frac{1}{2}$ హస్తము, రెండవ ఆవరణము 1 హస్తము, మూడవ ఆవరణము $1\frac{1}{2}$ హస్తము, నాల్గవ ఆవరణము 2 హస్తములు, ఐదవ ఆవరణము $2\frac{1}{2}$ హస్తములు చేయవలెను. కొండలు మొదటి ఆవరణము $\frac{3}{4}$ హస్తములు రెండవ ఆవరణము 1 హస్తము, మూడవ ఆవరణము $1\frac{1}{4}$ హస్తము, నాల్గవ ఆవరణము $1\frac{3}{4}$ హస్తము, ఐదవ ఆవరణము $1\frac{3}{4}$ హస్తము, ఇట్లు ఆభాస హర్మ్యముల యొక్క స్తంభములను చేయుదురు. కొండలు మొదటి ఆవరణమునుండి ఐదవ ఆవరణమునరకు 3,3 హస్తములు పెంచుచు 15 హస్తములనరకు చేయుదురు. ఇది త్సుద్ర విమానములయందు శాలాచ్ఛందము. జాతీ ప్రాకారములు హస్తమానముతోనే చేయవలెను. మొదటి ప్రాకారము 3 హస్తములు, రెండవ ప్రాకారము 5 హస్తములు, మూడవ ప్రాకారము 7 హస్తములు, నాల్గవ ప్రాకారము 9 హస్తములు, ఐదవ ప్రాకారము 11 హస్తములు చేయవలెను. త్సుద్రశాలలు, అల్పశాలలు, మధ్యశాలలు, ప్రధానశాలలు, వీనికి జాతీశాలలు కల్పించవలెను. అవి ప్రాసాదములో సగము పరిమితి కలిగి యుండవలెను. ఆలయముయొక్క స్తంభమునుండి ప్రాకారముయొక్క గోడవెలుపలికి 3 భాగములను చేయవలెను. ఇట్లు 5 ప్రాకారములకు చేయవలెను. గోడలో అంచుకుగాని, గోడమధ్యకుగాని, గోడవెలుపలికిగాని యిట్లు 3 విధములుగా రచించవచ్చును. ఉపవీథమును స్తంభమును, ఆలయ స్తంభముయొక్క నిర్గమమును కల్పించవలెను.

శ్లో॥ తత్కుడ్య వేదికాంతిర్వా సాలంప్రాగుప్త మానకమ్ ।

హర్మ్యస్యార్థా నృతమానం యద్వాప్త్యానా మతత్సనుమ్॥23॥

- తచ్చతుర్భాగి కైకేన వర్ధయే తస్మఖాయతమ్ ।
 విస్తాతాత్పంచధాయామం పంచధావిపులాంతకమ్ ॥ 24
- పంచశాలా ముఖాయామం ప్రత్యేకం పంచధాతతః ।
 ఏకైకం వింశదాయామం పంచశాలాముఖాయతమ్ ॥ 25
- షడంగులం సమారభ్య షట్ షడంగుల వర్ధనాత్ ।
 రసహస్తావసానం స్యాత్ ప్రథమా త్పంచమాంతకమ్ ॥ 26
- సాలానాంకుడ్య విస్తారం ప్రత్యేకం పంచధామతమ్ ।
 విశాలోచ్చ సమంవాపి తచ్చతుర్థాంశవర్ధనాత్ ॥ 27
- ప్రత్యేకం పంచసాలానాం కుడ్యానాం పంచధోదయమ్ ।
 అథవాధిష్ఠానమానేన కుడ్యతుంగ మిహోచ్యతే ॥ 28
- కుట్టిమోచ్చం సమారభ్య పంచవింశో షయాంతకమ్ ।
 అంతర్మండల మారభ్య మహామర్యాది కాంతకమ్ ॥ 29
- పంచకుడ్యస్థ చోత్సేధం ప్రత్యేకం పంచధాభవేత్ ।
 జన్మాది చోత్తరాంతంవా ప్రస్తరాంతం తథోదయమ్ ॥ 30
- కుడ్యస్యాంత ప్రదేశేతు యుక్త్యాచా వృతమాలికమ్ ।
 వేదికా (కయా) చోపవీరేశ పాదప్రస్తర భూషితమ్ ॥ 31
- యథేష్ట భాగపాదేన యుగ్మాయుగ్మమథాపిచ ।
 కుడ్యాంతః పరివారార్థం భద్రం సోపాన సంయుతమ్ ॥ 32
- మాలికోపరివప్రంస్యా దధిష్ఠానం సమోదయం ।
 అథవా ద్విగుణోత్తుంగం త్రిగుణం వాయథేష్టకమ్ ॥ 33
- వజ్రాకృతి శ్చవప్రపాగ్రం ఛత్రాకార మథాపివా ।
 ఉత్తరం వాజనంచైవ ముష్టిబంధం త్రిధాన్వితమ్ ॥ 34
- అధిష్ఠానాది వర్గాఢ్య మథవారజ్జభిత్తికమ్ ।
 ప్రస్తరస్యో పరిదేశే కర్ణహర్మ్యాది మండితమ్ ॥ 35
- శైవేవాచేష్టకేవాఽపి దారౌవాఽథ ప్రకల్పయేత్ ।
 శుద్ధం సంకీర్ణం మిశ్రంవా యథాశోభం యథాబలమ్ ॥ 36

- యుక్త్యా ప్రచ్ఛాదనం కుత్యా త్సుధేష్టకాది గులోడకైః ।
పరివార విమానానాం మానంతద్వత్వతేఽధునా ॥ 37
- మూలహర్మ్య సమంవాఽపి త్రిపాదం వాఽర్థమేవవా ।
ఏకభూమి ద్విభూమిర్వా మూలహర్మ్యా కృతిస్తువా ॥ 38
- మూలస్థలసమంవాఽపి తన్ని మోన్నతమేవవా ।
చతుర్ద్విక్షు చతుర్ద్వారై ముపద్వార మంతరాలకే ॥ 39
- దేవానాం చక్రవర్తీనాం మధ్యేద్వారం ప్రకల్పయేత్ ।
మహద్ద్వారమితి ప్రోక్తముపద్వారంతు చోక్తవత్ ॥ 40
- భూసురాది సరాణాంచ మధ్యేద్వారం సయోజయేత్ ।
మధ్యసూత్రస్య వామేతు మహద్ద్వారం ప్రకల్పయేత్ ॥ 41
- తద్బహిః పరితోషక్వా సప్తసాలాం ప్రకల్పయేత్ ।
సరావాసార్థం రథ్యాచ ప్రాకారద్వయమండితమ్ ॥ 42
- తత్తద్విస్తారమానాని దండమానేన మానయేత్ ।
త్రిచతుర్దండ మారభ్య ద్విద్విదండ వివర్ధనాత్ ॥ 43
- సవపంక్తి దండపర్యంతం సాంతరాది మహాంతకమ్ ।
ప్రత్యేకం తత్త్రిధామానం సప్తప్రాకార మిరితమ్ ॥ 44
- శేషం ప్రాగుక్తవత్కుర్యాత్సర్వాలంకార సంయతమ్ ।
చతుర్ద్వార సమాయుక్తం మహాగోపుర మాయతమ్ ॥ 45
- దేవానాం మానుషాణాం చ గృహప్రాకార మిరితమ్ ।
ఏకద్వి త్రిచతుష్పంచ సాలం కుర్యాత్సుభి త్తికమ్ ॥ 46
- సంకులంచేత్తు సాలానాం సాంతరం భిత్తికంన్యతేత్ ।
ఏతానిసాలమానాని హీనాధిక్యం సకారయేత్ ॥ 47
- ద్వ్యంగులంచ సమారభ్యచై కాంగుల వివర్ధనాత్ ।
షడంగులావసానంస్యా ద్దోపురాపానతత్సమమ్ ॥ 49
- ప్రాసాదాదన్య శాలాంతం జలప్రావార్థనిర్గతమ్ ।
కుర్యాత్సుభి త్తిమూలేతు జలద్వారం యధేష్టదిక్ ॥ 50

జాతిప్రాసాదకాద్యా ద్భూపరథపరితః సాలమానం కరాభ్యాం ।
 తస్మిన్ విస్తారమానం ప్రథమం కరయుగా దేకమేకేన
 వృద్ధ్యాత్ చత్వారింశత్కరాంతం మహతి చ ఇతి తత్పంచ
 పంచ ప్రమాణం కుర్యాత్ క్షుద్రం క్రమాత్తత్కథితమితి
 బుద్ధై ర్భిత్తికాంతావసానమ్ ॥

52

ఇతి మానసారే వాస్తు శాస్త్రప్రాకార విధానం నామఏక
 త్రింశోఽధ్యాయః ॥

తా॥ ఆలయమునుండి ప్రాకారముగోడ లోపలికిగాని మఱియే
 కొలతప్రకారమో చేయవలెను. ఆలయముయొక్క చుట్టుకొలతలో
 సగము ప్రాకారాయామముతో సమానముగ నుండవలెను. దానిని
 4 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము అధికముతో ముఖముయొక్క
 పొడవును పెంచుచుండవలెను. విస్తారమునుండి పొడవును 5 భాగ
 ములుచేసి 5 ఖండములు చేయవలెను. పంచశాలల ముఖాయామ
 ములు ప్రత్యేకముగా 5 విధములుగ నుండవలెను. ఒక్కొక్కదాని
 పొడవు 20 పంచశాలలముఖాయతము. 6 అం. మొదలు 6.6
 పెంచుచు 6 హస్తములవరకు మొదటినుండి ఐదవదానివఱకు ప్రాకా
 రములయొక్క గోడవిస్తారము 5 విధములు. విస్తారముయెత్తు వీనితో
 సమానముగాని, దానిలో 4వ వంతు చేర్చిగాని, ప్రత్యేకముగా
 5 ప్రాకారములయొక్క గోడయెత్తు 5 విధములుగా చెప్పబడినది.
 లేక అధిష్టానముయొక్క ప్రమాణముతో గోడయెత్తును చెప్ప
 చున్నాడు. కుట్టనుముయెత్తు మొదలుకొని 25 వఱకును అంతర్మండ
 లము మొదలుకొని మహామర్వాదివఱకును, 5 గోడలయెత్తు విడి
 విడిగా 5 విధములుకలదు. జన్మస్థానము మొదలు ఉత్తరము వఱకు
 గాని, లేక ప్రస్తరాంతమువఱకుగాని, గోడయొక్క చివరప్రదేశమున
 ఆలోచనతోర చుట్టూ మాలికను రచించవలెను. నేదిక, ఉపవీథము,
 వీనితో పాదప్రస్తరిమును కల్పించవలెను. ఇష్టమువచ్చిన భాగము

లతో (సరిసంఖ్య లేక భేసిసంఖ్య) గోడలో పరివార దేవతలకు సోపానములతోగూడ భద్రమును రచించవలెను. మాలికపైన వస్త్రమును, అధిష్ఠానమును సమానమైన పొడవుతో కల్పించవలెను. లేక యెత్తు రెట్టింపుగాను, 3 రెట్లుగాను యిష్టమువచ్చినట్లు చేయవచ్చును. వస్త్రముయొక్క చివర వజ్రమువలెగాని, లేక గొడుగునలెగాని కల్పించవలెను. ఉత్తరమును వాజనమును ముప్పిబంధమును ఈ మూడింటితోను, అధిష్ఠానము మొదలగు వానితోను, లేక త్రాడుతో గోడను, ప్రస్తరముయొక్క పై భాగమున కర్ణహర్మ్యము మొదలగు వానితోను, పెద్ద తాతితోనుగాని, ఇటుకలతోగాని, దారువుతోగాని రచించవచ్చును. స్వచ్ఛమైన జాతిగాని, సంకీర్ణజాతిగాని, మిశ్రజాతిగాని, అందముగా నుండునట్లును, గట్టిగా నుండునట్లును చేయవచ్చును. పైనకప్పు ఆలోచనతో ఇటుకలు సున్నపుపాకము బెల్లపురసము మొదలగు వానితో రచించవలెను. పరివార దేవతలకు విమానములయొక్క ప్రమాణములను చెప్పచున్నాడు. మొదటి ఆలయముతో సమానముగాని, లేక ముప్పాతికవంతుగాని, లేక సగముగాని, ఒక్క అంతస్తుగాని, రెండు అంతస్తులుగాని, మొదటి ఆలయముతో సమానరూపముగాగాని, మొదటి ఆలయముతో సమానవట్టమునగాని, దానికంటె పల్లముగాగాని, మెరకగాగాని, 4 వైపుల 4 ద్వారములును లోపల ఉపద్వారములును, మధ్యద్వారమును దేవతలకును చక్రవర్తికిని కల్పించవలెను. మహాద్వారముయొక్క స్థానమును చెప్పితిమి. ఉపద్వారమునుగూడ పూర్వము చెప్పబడిన ప్రకారము నిలుపవలెను. బ్రాహ్మణులు మొదలగు మానవులకు ఎవ్వరికిని మధ్య ద్వారమును కల్పించరాదు. మధ్యసూత్రముయొక్క యెడమవైపున మహాద్వారము నుంచవలెను. దాని వెలుపలచుట్టూ మనుష్యులుండుటకు 6.7 ప్రాకారములను కల్పించవలెను. రెండు

ప్రాకారముల నడుమ వీధిని కల్పించవలెను. ఆ యావిస్తారము లుండవలసిన దండముల ప్రకారము నిర్మించవలెను. 3.4 దండములు మొదలుకొని 2.2 దండములు పెంచుచు 9.10 దండములవఱకు సాంతరము మొదలు మహాంతరమువఱకు విడివిడిగా 3 పద్ధతులు కలవు. ఇట్లు 7 ప్రాకారముల లక్షణము చెప్పబడినది. మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వము చెప్పబడిన ప్రకారము చేయవలెను. మహాగోపురమునకు 4 ద్వారము లుండవలెను. దేవాలయ గోపురము ఎత్తుగానుండవలెను. మానవ గృహములకు ప్రాకారము 1.2, 3.4, 5 వఱకు గోడలతో నుండవచ్చును. ప్రాకారములు దగ్గఱగా కలిసియుండెనేని గోడను రచించవలెను. ఇవి ప్రాకారముల యొక్క కొలతలు. ఇంతకంటె తక్కువగాను, ఎక్కువగాను చేయరాదు. 2 అం. మొదలుకొని 1.1 అం. పెంచుచు 6 అం. వరకు అన్నిటికిని జలమార్గములను కల్పించవలెను. కొండలు 1 అం. మొదలు 1 అం. పెంచుచు గోపురము యొక్క ఉపానముతో సమానముగా చేయుదురు. ఆలయమునుండి యింకొక శాలవఱకు జలము పోవుటకుగాను గోడ మొదట నిర్గమముతో జలద్వారమును యేడిశ నైన నుంచవచ్చును. జాతి ప్రాసాదములకు ప్రాకారముల విస్తారములను హస్తములతో 2 మొదలుకొని 1.1 పెంచుచు 40 హస్తములవఱకు గొప్ప ఆలయములకును, త్సుద్రములకు 5.5 హస్తములును చేయవలయును. ఇట్లు గోడలయొక్క కడపటివఱకు రచించవలెను. శిల్పరత్నము 40వ అధ్యాయము 1 మొదలు 16 శ్లోకమువఱకు జాతి హర్మ్యములకు ప్రాకారముల విధానమును పై అర్థముతోనే చెప్పబడియున్నది.

3. శి వ ప రి వా ర దే వ త లు

కాశ్యపశిల్పము 46వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ అథవక్ష్యే విశేషేణ పరివార విధింపరమ్ ।
- అష్టైచ షుడశం చైవం ద్వాత్రింశ చ్చయభాక్రమమ్ ॥ 1
- అంతర్మండలగైః సర్వైః పరివారం నకల్పయేత్ ।
- సంకల్పాంతం చారథారా పరివారాప్తకంద్విజ ॥ 2
- కలాఽస్య పరివారాస్తు మమహారే ప్రకల్పయేత్ ।
- ప్రాకారేతు చతుర్థాతు ద్వాత్రిం శత్పరివారికమ్ ॥ 3
- తత్తత్ప్రాకారే మధ్యేవా సాలకుడ్యాశ్రితంతువా ।
- ముఖాయామం వినావీజం చతురశ్రీకృతేనతి ॥ 4
- నవాంశం విభజేద్విజ మథాంశే మూలహర్మ్యకమ్ ।
- తథాదృష్టార్థభాగేషు పూర్వాది క్రమయోగతః ॥ 5
- ప్రాచ్యాం వైవృషభంస్థాప్య అనలంత్యగ్ని గోచరే ।
- ఆదిదుర్గాంతు వాయవ్యే వీరభద్రంతు దక్షిణే ॥ 6
- మాతృణాం సప్తకంతస్య వామేవిఘ్న వినాశకమ్ ।
- కౌబేర్యాం చైవవాయవ్యేనైర్వత్స్యాంగణ నాయకమ్ ॥ 7
- కుమారం వాదుణేదేశే జ్యేష్ఠా వై వాయుగోచరే ।
- సౌమ్యేతు కేశవస్థానం తత్రకాత్యాయనీంతువా ॥ 8
- భాస్కరం శాంకరేదేశే ణే వీరం ప్రతిమాంతువా ।
- ప్రతిమాత్వాలయోపేతా వీరం చేదాలయంవినా ॥ 9
- ఇంద్రానల శివాంశస్థాః పశ్చిమదిఙ్ముఖస్థితాః ।
- వాయువారుణ నైర్వత్స్యాః సర్వాశ్చ ప్రాఙ్ముఖస్థితాః ॥ 10
- విష్ణుశ్చైత్ ప్రాఙ్ముఖః సౌమ్యే దుర్గాచేద్దక్షిణాననా ।
- మాతరః సౌమ్యవక్త్రాస్తు వీరేశః పశ్చిమాననః ॥ 11

- మాతృవామస్థ పిఘ్నేశః ప్రాచ్యామాన నముచ్యతే ।
ఆదావాద్వి త్రిసాలేవా అంశే చండేశ్వరాలయమ్ ॥ 12
- త్రిదండే బలివీతాగ్రే వృషస్థానం పదం భవేత్ ।
అపరేధ్వజ దండేన తయోర్మధ్యేష్టభాజితే ॥ 13
- నవధాన్యా త్వరస్థానం గోపురద్వార నిర్గతిః ।
మండపాద్వాదభతస్త్రివ్రం వృత్తవీథాంతరం భవేత్ ॥ 14
- పరివారాష్టకంహ్యేవం షోడశః త్వధునాశృణు ।
బీజేతు పంచపంచాంశే శక్రభాగాదిమక్రమాత్ ॥ 15
- ఇంద్రాశ్వినౌ రోహితాశ్వ పితరశ్చాధయమస్తథా ।
రోహిణీ నిర్మతి శ్చైవ అస్సరోగణవచ ॥ 16
- వరుణోఽప్యషయశ్చైవ వాయూరుద్రస్తథైవచ ।
సోమశ్చక్షత్రపాలశ్చ ఈశానోద్భాస భాస్కరః ॥ 17
- మూలగేహం సమీక్ష్యస్తే స్థాపయేత్తు ప్రదక్షిణమ్ ।
కర్ణకాంశగతాన్ దేవాన్ ప్రాద్దేశే పశ్చిమాననాన్ ॥ 18
- పశ్చిమే సౌమ్యే ప్రాగాన్యాః కల్పయేచ్ఛిల్వ విత్తమః ।
షోడశంహ్యే నమాఖ్యాతం ద్వాత్రింశ దధునోచ్యతే ॥ 19
- చతుర్థం సాలవీజంతు నందనంద విభాజితే ।
బాహ్యేతు చతురష్టాంశే పూర్వాదిక్రమ యోగతః ॥ 20

తా॥ పరివార దేవతలు 8.16.32 సంఖ్యలతో లోపలను, మధ్యను, వెలుపలను రచించవలెను గాని దేవతలందఱిని లోపల నుంచరాదు. మొదటి నరున $3 \times 3 = 9$ భాగములుచేసి అందులో సగము ప్రదేశము ప్రధాన దేవస్థానమును, మిగిలిన సగములో తూర్పున వృషభమును, ఆగ్నేయమున అగ్నిహోత్రుని, వాయవ్యమున మూలదుర్గను, దక్షిణమున వీరభద్రుని తదుత్తరమున సప్త

మాతృకలను వారికి ఉత్తరమున గణపతిని, ఉత్తరమునగాని వాయువ్యమునగాని, నైర్వృతినగాని, ప్రత్యేక గణపతిని, కుమారస్వామిని పడమరను, వాయువ్యమున జ్యేష్ఠాదేవిని, ఉత్తరమున కేశవుని, లేక గౌరిని, ఈశాన్యమున సూర్యుని, ఈదేవత లందఱకు పీఠమును వారి వారి రూపములును, ఆలయములును కల్పించవలెను. ఆలయములు లేకుండ పీఠములపై విగ్రహములనే ప్రతిష్ఠింతురేని తూర్పు, ఈశాన్యము, ఆగ్నేయము, ఈమూడు విగ్రహములు పడమర ముఖములతోను, వాయువ్యము, పడమర, నైర్వృతి ఈ దిశలయందున్న విగ్రహములన్నియును తూర్పుముఖములతోను, ఉత్తరమున విష్ణువైనచో తూర్పు ముఖముతోను, సార్వతి యైనచో దక్షిణముఖముతోను, మాతృకాదేవతలు త్తరముఖముతోను, వీరభద్రుడు పడమర ముఖముతోను, మాతృకల యెడమ ప్రక్కనున్న గణపతి తూర్పు ముఖముతోను, ఉండవలెను. మొదటి వరుసలోగాని లేక రెండవ వరుసలోగాని మూడవ వరుసలోగాని చండేశ్వరుడుండవలెను. 3 దండములు బలిపీఠముమందు వృషభస్థానము తరువాత ధ్వజ దండము 8 భాగము లుండవలెను. దాని తరువాత 9 భాగములు గోపురద్వారము యొక్క నిర్గమము, మండపమునుండియైన అదియే నిర్గమము, లేక గుండ్రని పీఠములైన జేయవచ్చును. ఇట్లు 8 మంది పరివారదేవతల లక్షణము చెప్పబడినది. ఇక 16 మంది పరివారదేవతలనుంచు పద్ధతి చెప్పచున్నాడు. రెండవ నలయమున 5-5-25 భాగములు చేసి పూర్వమువలెనే సూత్రము ప్రకారము ఒక్కొక్కస్థానమున ఒక్కొక్కరిని స్థాపించవలెను. తూర్పుననున్న 5 భాగముతో ఈశాన్యమును నదలి 2వ స్థానమున ఇంద్రుని, మధ్య స్థానమున అశ్వినీదేవతలను, 4వ స్థానమున అగ్నిహోత్రుని, 5వ స్థానమగు ఆగ్నేయమున పితృగణమును, దానికి పడమర 6వ స్థానమున యముని, దక్షిణమున మధ్యస్థానము 7 హిమిణీదేవతను,

దానికి పడమర రివ స్థానమున నిర్మతని, 9వ స్థానముగు నైర్మతిన
 అప్పరసలను, 10 దానికి ఉత్తరమున వరుణుని, 11 పడమర మధ్య
 స్థానమున సప్తర్షులను, దానికి ఉత్తరమున 12వ స్థానమున వాయు
 వును, 13 వాయవ్యమున రుద్రుని, 14 దానికి తూర్పున కుబేరుని,
 15 ఉత్తరమున మధ్యక్షేత్రపాలుని, దానికి తూర్పున 16వ భాగమున
 ఈశానుని, ఈశాన్యమున మొదటి భాగమున సూర్యుని ప్రతిష్ఠించ
 వలెను. ఈశాన్యము, ఆగ్నేయము ఈరెండు మూలలయందుగల
 దేవతలకు పడమరముఖములును, పడమరను ఉత్తరముననుగల
 దేవతలకు తూర్పుముఖములును, (దక్షిణముననున్న దేవతలుకూడ
 తూర్పుముఖములతోనే యుండవలెను.) శిల్పరత్నము 42వ అ.
 11-14 శ్లోకములు పరివారాష్టకమును ఇట్లే చెప్పచున్నవి. మఱియు
 15-17 శ్లోకములు షోడశపరివారములను ఇట్లు చెప్పచున్నవి.
 ఇక 32 దేవతలను స్థాపించు పద్ధతి వివరముగ జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ అనిలాదిత్య విశ్వేవై శేష యక్షస్తథైవచ ।

గారీశర్వస్తథాబ్రహ్మ అగస్త్యగ్ని భృగుస్తథా ॥ 21

ఈశానః కాశికశ్చైవ ఏకాక్షోఽవిఘ్నోఽవచ ।

సరస్వతీ తథాలక్ష్మీ రేకరుద్రస్తథైవచ ॥ 22

పశుపతి ర్వసుశ్చైవ మహాదేవ శ్రీమూర్తిచ ।

ధనదోరుద్ర కాలాగ్ని శ్రీకంఠో నాగదేవతా ॥ 23

భీమశ్చ పృథివీచైవ శిఖండి మరుతస్తథా రాహుః ।

శనైశ్చరశ్చైవ ద్వాత్రిం శత్రురివారకాః ॥ 24

అథవా పృథివీస్థానే గారీస్థాపన మాచరేత్ ।

గారీస్థానేన్యసేత్ పృథ్వీం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ 25

అభ్యంతరాననాన్ సర్వాన్ స్థాపయేత్తు విశేషతః ।

గౌర్యాస్తు వనమాలాఽథ విమానం వాఽథకల్పయేత్ ॥ 26

ఆన్యేషామపి దేవానాం విమానం వాఽథమండపం ।
మూలహర్మ్యత్ర పాదంవా అర్థం వాపాదమేవవా ॥ 27

గర్భగేహ సమంవాఽపి గర్భార్థంవాత్రి పాదకమ్ ।
త్రిచతుష్పంచ హస్తంవా పరివారాలయం భవేత్ ॥ 28

ఆభాససదనేతేన మానేనైవ సమాచరేత్ ।
శక్తికాదిషు యన్మూలం గేహమేవం తథైవహి ॥ 29

కారయేత్సదనం రమ్యం విపరీతం వికల్పకమ్ ।
త్రివర్గ మండపాకారం చతుర్ద్వార సమన్వితమ్ ॥ 30

ఉత్సావాసం ప్రకర్తవ్యం శేషానాంతు యథోచితమ్ ।
పరివారాలయం ప్రోక్తం ప్రతిమాలక్షణం శృణు ॥ 31

పరివారాలయేద్వార గర్భమానం నయేద్బుధః ।
సకలానాంతు యన్మానం తన్మానం తత్ర గృహ్యతామ్ ॥ 32

సర్వస్య శయనం కుర్యాత్ దాసనం స్థానకంతువా ।
ద్వాత్రిం శత్ర్పరివారంతు జాతివార్యే ప్రకల్పయేత్ ॥ 33

ఛందంతు షోడశం ఖ్యాతం శేషేషుత్వప్తకం భవేత్ ।
అథవా సర్వహర్మ్యేషు సర్వాంవా పరికల్పయేత్ ॥ 34

తా॥ మరుద్గణము, ఆదిత్యులు, విశ్వదేవతలు, శేషుడు, యక్షులు, గౌరి, శివుడు, బ్రహ్మ, మరీచి, అత్రి, భృగువు, ఈశానుడు, కౌశికుడు, ఏకాక్షుడు, గణపతి, సరస్వతి, లక్ష్మి, ఏకరుద్రుడు, పశుపతి, వసువులు, మహాదేవుడు, త్రిమూర్తిరూపము, కుబేరుడు కాలాగ్నిరుద్రుడు, శ్రీకంతుడు, నాగదేవతలు, భీముడు, భూదేవత, శిఖండి, వాయువు, రాహువు, శని, ఇట్లు 32 దేవతలకు స్థానములను కల్పించవలెను. లేక ప్రథివీ స్థానమున గౌరిని, గౌరి స్థానమున పృథివిని స్థాపించవచ్చును. ఈ దేవతలందఱి యొక్క

ముఖములు లోపలికే యుండవలెను. గౌరికి ఏక శిఖరముగాగాని మఱికొన్ని శిఖరములుగాగాని ఆలయమును కట్టవచ్చును. ఇతర దేవతలకు విమానములుగాని మండపములుగాని కట్టవచ్చును. మొదటి ఆలయములో ముప్పాతిక వంతుగాని, సగముగాని, పాతిక వంతుగాని, లేక గర్భాలయముతో సమానముగాని, గర్భాలయములో సగముగాని, గర్భములో ముప్పాతిక వంతుగాని, లేక 3-4-5 హస్తములుగాని పరివార దేవతాలయములను కల్పించవలెను. ఆభాసములకు ఈ ప్రకారము చేయవలెను. శక్తి మొదలగువానిని ప్రధానాలయమును బట్టి రచించవలెను. వికల్పమున రచించవలసిన పద్ధతి నాలుగు ద్వారములును త్రివర్గ మండపమును రచించవలెను. నందిమండపము నకు 4 ద్వారము లుండవలెను మిగిలినవి యిష్టానుసారముగ జేయవచ్చును. పరివారాలయము ద్వారగర్భముతో సమానమైన విస్తారముతో నుండవలెను. అన్ని ఆలయములకు స్థలగణితమును, చుట్టుకొలతల లెక్కయును, ఎత్తు లెక్కయును చేయవచ్చును. జాతి హర్ష్యములకు 32 దేవతలును, చందస్సున 16 దేవతలును, మిగిలినవానికి 8 దేవతలును, ఉండవలెను లేక అన్నివిధములైన ఆలయములకు 32 విగ్రహముల నుంచిన నుంచవచ్చును.

కాశ్య—48వ పటము

శ్లో॥ పశ్చిమాభిముఖే హర్యే కించిద్భేదం వదామ్యహం ।
వృషస్థానే కుమారంతు కామారే విన్యసేద్ వృషమ్ ॥ 167
వారుణంతు మహావీరం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ।

పరివారవిధిః ప్రోక్తః పశ్చాలింగస్య లక్షణమ్ ॥ 168

తా॥ దేవాలయము పడమరముఖముతో నిర్మించిరేని నంది స్థానమున వణ్ముఖుని, వణ్ముఖ స్థానమున నందిని ప్రతిష్ఠించవలెను. పడమర మహావీరమును కల్పించవలెను. మిగిలినవన్నియును మునుపటివలెనే యుండవలెను. కాశ్యపశిల్పమున జెప్పినట్లుగాక 3వ వలయమున దేవతాన్యాసము చూపబడినది. (కాశ్యపశిల్పము నందలి దేవతానామములు అనుక్రమము సందేహకరముగా నున్నది.)

(అనుబంధము 1వ పటము చూడుడు)

4. మ తి యో క ప థ్య తి

మానసార 32వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ సర్వేషామపి దేవానాం ప్రాకారాంతః ప్రవిష్టకే ।
పరితః పరివారాణాం లక్షణం వక్ష్యతేఽథునా ॥ 1
- ఇంద్రదాదౌ చాష్టదిగ్దేశే చాంతర్మండలసాలకే ।
పరితోభూత బల్యర్థం త్సుద్రవీతం వినిక్షిపేత్ ॥ 2
- తత్రాష్టకం పరివారాణాం కృత్వా చాంతనిహారకే ।
ద్వితీయేచ తృతీయేచ షోడశపరివారకమ్ ॥ 3
- ద్వాత్రింశచ్చ తృతీయేవా కల్పయేత్పరివారకమ్ ।
తృతీయాత్పంచ సాలాంతం వినియోగాఖ్య మండపమ్ ॥ 4
- క్రియేత్ శిల్పిభిః ప్రాజ్ఞైః పరివారమిహోచ్యతే ।
ఇంద్రదేచ వృషభం స్థాప్య చాగ్నేయేచార్యకం తథా ॥ 5
- యామ్యే తుసప్తమాతరంచ నైర్మత్యేతు గణేశ్వరమ్ ।
పశ్చిమే సుబ్రహ్మణ్యంచ జ్యేష్ఠాదేవీం చ చాయవే ॥ 6
- సౌమ్యేతుకేశవం స్థాప్య చైశాన్యే భాస్కరం తథా ।
ఏవం చాష్టపరీవారం పూర్వద్వారాలయంభవేత్ ॥ 7
- పశ్చిమద్వారహార్యేషు పశ్చిమేషు వృషంక్షిపేత్ ।
అథవా వినాయకం ప్రోక్తం నైర్మత్యే స్థాపయేత్సుధీః ॥ 8
- పోమేశాన యోర్మధ్యే దివస్పతిం చ వినిక్షిపేత్ ।
చహ్నంత కర్షయోర్మధ్యే సుబ్రహ్మణ్యాలయం భవేత్ ॥ 9
- యామ్యేకాత్యాయసీంవాఽథ ద్వారేవాఽథ ప్రకల్పయేత్ ।
యామ్య నైర్మత్య యోర్మధ్యే వీరభద్రదాలయం భవేత్ ॥ 10

- నైర్వణ్యే తుగజముఖం పశ్చిమేతు పితామహమ్ ।
ప్రత్యజ్ నైర్వణ్యయోర్మధ్యే చైకపాదేశ్వరాలయమ్ ॥ 11
- పశ్చిమోత్తరతః స్థాప్యం చాశ్విని దేవతాలయమ్ ।
వాయుకోణే ప్రదేశేతు సరస్వత్యాలయం భవేత్ ॥ 12
- వాయుచంద్ర ద్వయోర్మధ్యే మన ఉన్మంథాలయం భవేత్ ।
చంద్రస్థానేధనేశస్య చాలయం కల్పయేద్భువః ॥ 13
- సోమేశాన స్వయోర్మధ్యే జనార్థనాలయం భవేత్ ।
ఈశేచక్షేత్ర పాలంచ వటుకంవా ప్రతిష్ఠయేత్ ॥ 14
- బ్రహ్మేశానద్వయోర్మధ్యే భాస్కరస్థాలయం భవేత్ ।
అథవా వాయుకోణేతు వణ్ముఖస్థాలయం భవేత్ ॥ 15
- పరివారం షోడశక మేవం ప్రోక్తం మునీశ్వరైః ।
ద్వాత్రిం శతపరివారస్య లక్షణం వక్ష్యతేఽఘనా ॥ 16
- ఇంద్రదేవ వృషభం స్థాప్యం సత్యకే నందికేశ్వరమ్ ।
భృంగేశేచం భువనేశం చ కుర్యాదం తరిక్షకే ॥ 17
- ఆగ్నేయేచ ధనస్థానం పూషస్థానేతు చేందిరామ్ ।
వితథే చైకదంతంస్యాత్ జలేశం స్యాద్గృహక్షతే ॥ 18
- యామ్యే చాముంషికాంస్థాప్య గంధర్వే పుష్పమండపమ్ ।
భృంగరాజపదేచైవ నైవేద్యార్పణవేశ్యకమ్ ॥ 19
- మృశేచవస్త్రాలయంస్యా నైర్వణ్యేతు వినాయకమ్ ।
దౌవారికపదేచైవ మూర్తిశూలం సమర్చయేత్ ॥ 20
- సుగ్రీవే చ త్రిమూర్తింస్యాత్ స్థాపయే దేకహర్మ్యకే ।
పుష్పదంతపదే చైవ పుష్పబంధన మండపమ్ ॥ 21
- వరుణస్య పదేస్థాప్యం చార్థ నారీశ్వరాలయమ్ ।
అసురస్య పదేచైవ కుర్యాత్తు రత్నమండపమ్ ॥ 22

దేవానాం భూషణావాసం స్థాపయేచ్ఛేష భాగికే ।
పుస్తకావాసనం కుర్యాత్ రోగస్య చ పదేతథా ॥ 23

షణ్ముఖస్యాలయం కుర్యాద్వాయుకోణే విచక్షణః ।
నాగస్య చ పదేచైవ కుర్యాత్తు రత్నమండపమ్ ॥ 24

దేవానాం భూషణావాసం స్థాప్యం చ ముఖ్యదేశికే ।
అథవా పార్వతీస్థాప్య భల్లాటస్యపదేఽపి చ ॥ 25

సోమేచ విష్ణుం సంస్థాప్య మనోజస్యాలయంతు వా ।
భుజగే స్థాపనార్థం చ గంధ ద్రవ్యాది మండపమ్ ॥ 26

అదితే దక్షిణామూర్తి ముదితేచాంత దానవమ్ ।
ఈశేచ స్థాపయేదేకం రుద్రమూర్తే స్తథాలయమ్ ॥ 27

అథవాయజ్ఞశాలాం చ స్థాపయేద్భోగ మండపమ్ ।
పర్వస్యే మజ్జనార్థాయ జలపూరిత మండపమ్ ॥ 28

అథవారుద్రదేవస్య యాగమండపమేవచ ।
జయంతే భాస్కరంస్థాప్య చేశేపాశుపతం తథా ॥ 29

అథవాకామకోష్ఠం స్యాదాలయం కల్పయేత్సుధీః ।
ద్వాత్రిం శస్మూర్తిరేవంస్థా త్కుర్యాత్తు పరివారకమ్ ॥ 30

తా॥ శివాలయమున ప్రాకారములోపల దేవతల నుంచు పద్ధతిని చెప్పుచున్నాడు. అంతర్మండలములో తూర్పు మొదలుగా 8 దిశలయందు భూత బలికొఱకు చుట్టును వీరముల నుంచవలెను. అచ్చట 8 మంది పరివారదేవతల నుంచవలెను. రెండవ వలయమునగాని లేక మూడవ వలయమునగాని 16 మంది పరివారదేవతల నుంచవలెను. మఱియు మూడవ వలయమున 32 మంది పరివారదేవతల నుంచవచ్చును. 3 మొదలు 5వ ప్రాకారమువఱకు మండపములను రచించవలెను. మొదటి 8 మంది పరివారదేవతలు

తూర్పున నంది, ఆగ్నేయమున పార్వతి, దక్షిణమున మాతృకా దేవతలు, నైర్వతి న గణపతి, పడమర సుబ్రహ్మణ్యుడు, వాయవ్యమున జ్యేష్ఠాదేవి, ఉత్తరమున కేశవుడు, ఈశాన్యమున సూర్యుడు, తూర్పువాకిలిగల దేవాలయమున నిట్లుండవలెను. పడమరవాకిలి గల దేవాలయమున పడమర నందిని తూర్పున సుబ్రహ్మణ్యుని ప్రతిష్ఠించవలెను. లేక తూర్పున వినాయకుని నైర్వతి న పణ్డుఖుని ప్రతిష్ఠించవచ్చును. ఉత్తరము, ఈశాన్యము ఈ రెంటిమధ్య ఇంద్రుని ఆగ్నేయము, దక్షిణము ఈ రెంటిమధ్య పణ్డుఖాలయము దక్షిణమున పార్వతి లేక దక్షిణ ద్వారముననైన నుండవచ్చును. దక్షిణము, నైర్వతి ఈ రెంటిమధ్య వీరభద్రదాలయము, నైర్వతి న గణపతి, పడమర బ్రహ్మ, పడమర నైర్వతి ఈ రెంటినడుమ ఏక పాదేశ్వరాలయము, పడమర, ఉత్తరము ఈ రెంటిలో నొకచోట అశ్వినీ దేవతాలయము, వాయవ్యమున సరస్వతి ఆలయము, వాయవ్య - ఉత్తరముల మధ్య మన్మథాలయము, ఉత్తరమున కుబేరుడు, ఉత్తరము-ఈశాన్యము ఈ రెంటినడుమ విష్ణ్వాలయమును, ఈశాన్యమున క్షేత్రపాలుడును, లేక చండేశ్వరుడును, బ్రహ్మ ఈశానుడు వీరి నడుమ సూర్యాలయము, పణ్డుఖాలయము పూర్వము చెప్పినట్లుగాక వాయవ్యమున నుంచవచ్చును. (ఆగ్నేయమున పితృగణమును, తదుత్తరమున అగ్నిహోత్రుని) ఇట్లు 16 మంది పరివారదేవతల నుంచవలెను. ఇక 32 మంది పరివారదేవతల నుంచు పద్ధతిని చెప్పుచున్నాడు. ఇంద్రస్థానమున వృషభమును, సత్యస్థానమున నందికేశ్వరుని, భృంగ పదమున ఈశ్వరుని, అంతరిక్ష పదమున భువనేశ్వరుని, ఆగ్నేయమున ధనాగారమును, పూషణపదమున లక్ష్మిని, వితథస్థానమున గణపతిని, గృహక్షత పదమున వరుణుని, దక్షిణమున చాముండికను, గంధర్వ స్థానమున పుష్ప మండపమును, భృంగరాజ పదమున నైవేద్యమును అర్పించు

గృహమును, మృశస్థానమున వస్త్రాలయమును, నైర్వతిన వినాయకుని, దౌవారికపదమున మూర్తి శూలమును, సుగ్రీవపదమున త్రిమూర్తి రూపమును, పుష్పదంతపదమున పూలదండలు రచించు మండపమును, వరుణపదమున అర్ధనారీశ్వరాలయమును, అసురపదమున రత్నమండపమును, మిగిలిన ప్రదేశమున దేవతల నలంకరించు మండపమును, రోగపదమున గ్రంథాలయమును, వాయవ్యమున షణ్ముఖాలయమును, నాగపదమున రత్నమండపమును, ముఖ్యపదమున దేవతల నలంకరించు గృహమును, లేక పార్వతీదేవ్యాలయము, భల్లూటక పదముననైనను దేవ్యాలయము రచించవచ్చును.

సోమస్థానమున విష్ణుదేవాలయమును, లేక మన్మథుని ఆలయమును, భుజస్థానమున ప్రతిష్ఠాకొఱకు గంధద్రవ్యాదులనుంచు మండపమును, అదితి పదమున దక్షిణామూర్తిని, దితిపదమున కాలభైరవుని ఈశపదమున ఏక రుద్రుని, లేక యజ్ఞశాలను, లేక భోగమండపమును, పర్జన్యపదమున స్నానమునకు జలముగల మండపము, లేక రుద్రదేవయాగ మండపము, జయంత పదమున సూర్యుని, ఈశాన్యమున పాశుపతాలయమును, లేక కామకోష్ఠమును, ఇట్లు 32 మంది పరివారదేవతల నుంచవలెను.

(అనుబంధము 2వ పటము చూడుడు)

శ్లో॥ తృతీయే సౌమ్యభాగేతు పానీయస్య జలంక్షిపేత్ ।

భృశేవాఽధ మహేంద్రదేవా భక్తరూపం ప్రతిష్ఠయేత్ ॥ 31

ఛత్రం చ చామరాకారం జయంతస్య పదే తథా ।

తండుల మండపం యామ్యే పావకేఽచనాలయమ్ ॥ 32

గృహక్షతే ధాన్యశాలా చైశేచ యాగమండపమ్ ।

గంధర్వే భృంగరాజే చ స్థాపకానామాలయం స్యాత్ ॥ 33

- పూషేచ వితథేచై వ మాలయే పరివారకాన్ ।
 సోమేభల్లాటే ముఖ్యేచ కల్పయేత్కోశ మండపమ్ ॥ 34
- పుష్పదంతే మృగేచైవ శస్త్రమండప సంయుతమ్ ।
 వరుణేవాఽసురేవాఽపి వస్తునిక్షేప మండపమ్ ॥ 35
- నాగేవాఽపి మృగేవాఽపి దేవభూషణ మండపమ్ ।
 అదితౌ చదితౌ వాఽపి శయనార్థం చ మండపమ్ ॥ 36
- ఆస్థానమండపంచైవ చతుర్దిక్షు విదిక్షుచ ।
 స్నపనార్థ మండపంచాపి స్నానమండప మేవచ ॥ 37
- గృహక్షతేయమేవాఽపి వాహనస్థాన మండపమ్ ।
 మర్యాదిభిత్తి కస్యాంతం మండపం వానరాలయమ్ ॥ 38
- శ్రద్ధాలింగం తథాస్థాప్య యథాదిక్షు విదిక్షుచ ।
 అనలా నిలకోణేవా స్థాపత్యాలయ మేవచ ॥ 39
- సత్యకేవాచాంతరిక్షే వాద్యకారాలయం భవేత్ ।
 పూష్ణిచ వితథేచాపి నాట్యకారాలయం భవేత్ ॥ 40
- గృహక్షతే మృశస్యాంతం గణికాదీనాం తథాలయమ్ ।
 నైరృత్యాదా వరుణాంతం చ గణికస్థాలయం భవేత్ ॥ 41
- వరుణా ద్వాయుపర్యంత మారామకారకాలయమ్ ।
 వాయుకోణాది సోమాంతం నిత్యకర్మక రాలయమ్ ॥ 42
- సోమాదీశాన పర్యంతం గాంధర్వాలయమేవచ ।
 ఈశాదేరింద్ర పర్యంతం సంగీతార్థం చ మండపమ్ ॥ 43
- తద్బాహ్యే తత్ప్రదేశేవా గోశాలాం పరికల్పయేత్ ।
 ఈశస్థానేతు కూపంస్యాత్తటాకంవా ప్రకల్పయేత్ ॥ 44
- చతుష్కోణే తపస్విनाం సత్రావాసమశం భవేత్ ।
 సమీపే వీరభద్రాణాం గృహశ్రేణీం చ కల్పయేత్ ॥ 45

- మహామర్యాది దేశేతు వర్ణానాం వాసయోగ్యకమ్ ।
పశ్చిమే విప్రసంఘఃస్యా ద్దక్షిణే క్షత్రియస్యచ ॥ 46
- ఉత్తరేవైశ్య సంఘః స్యాత్పూర్వేతు శూద్రసద్మకమ్ ।
తద్బాహ్యే సర్వజాతీనా మాలయం కల్పయే త్సుధీః ॥ 47
- ద్వారస్యవామభాగేతు గజాశ్వాదేస్తథాలయమ్ ।
అదితేచేశ కోణేతు కల్పయేద్ధర్మ మండపమ్ ॥ 48
- వాయుకోణేతు బాహ్యేవా పుష్పేద్వానంతు కల్పయేత్ ।
ప్రాకారద్వారే సర్వేషాం కల్పయేత్ వృషభాలయమ్ ॥ 49
- వృషభస్యపరిభాగేతు కల్పయేద్భవివీరకమ్ ।
గోపురస్య బహిర్వాఽపి స్థాపయేద్భవివీరకమ్ ॥ 50
- ప్రాసాదాద్దండమానేన చైకంవాద్విత్రి దండకమ్ ।
గోపురాద్భవి వీథాంతం సాంతరం మానయేత్సుధీః ॥ 51
- ఏకద్విత్రి చతుష్పంచ హస్తం వీరవిశాలకమ్ ।
ప్రాసాదార్థం త్రిభాగైకం పంచభాగ త్రిభాగికమ్ ॥ 52
- అథనాత్రి ద్విభాగం స్యా త్పీఠవిస్తారమేవచ ।
వీరతారసమోచ్చంవా పాదార్థాధికమేవచ ॥ 53
- ఉపానాది పట్టికాంతం స్యా త్పీఠతుంగ ముదీరతమ్ ।
వీరతుంగోదయార్ధేన పద్మతుంగం ప్రకల్పయేత్ ॥ 54
- వప్రేవాపట్టికేవాఽపి నిర్గమం పరికల్పయేత్ ।
విస్తారే పంచభాగేతు వేదార్థం పద్మవిస్తృతమ్ ॥ 55
- పద్మతారత్రి భాగైకం కర్ణికావిస్తృతం భవేత్ ।
విస్తార సమముత్సేధం వృత్తంవా పట్టమేవవా ॥ 56
- భద్రంవా పద్మసంయుక్తం తుంగం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।
వృత్తంవా చతురశ్రంవా మూలప్రాసాదవద్భవేత్ ॥ 57

- అధిష్ఠానాకారవత్ప్రీతం హర్యాధిష్ఠానవద్భవేత్ ।
 ద్వాదశాంగుల విస్తార ముత్సేధం త్సుద్రవిస్తరమ్ ॥ 58
- ఉపాబ్జంకరి కర్ణయుక్తం కుర్యాత్తత్ త్సుద్రపీఠకమ్ ।
 వృషభస్థాలయమానం పూర్వవత్పరి కల్పయేత్ ॥ 59
- మండపాకార వత్కుర్యా ద్యన్యోరమ్య మానకమ్ ॥ 60

తా॥ మూడవ ఆవరణమున ఉత్తరభాగమున మంచినీరుండ వలెను. భృశపదమునగాని మహేంద్రపదమునగాని అగస్త్యుడు అత్రి మొదలగు మహాభక్తుల రూపములుండవలెను, జయంత పదమున గొడుగు, వింజామరము లుండవలెను. దక్షిణమున బీయ్యపు కొట్టు, ఆగ్నేయమున పాకశాల గృహక్షత పదమున ధాన్యపుకొట్టు ఈశాన్యమున యజ్ఞమండపము, గంధర్వపదమునను లేక భృంగ రాజ పదమునను, శిల్పాచార్యు లుండవలెను. పూర్వపదమునగాని వితథపదమునగాని పరిపారక జనముండవలెను. సోమ, భల్లాట ముఖ్యపదములయందు ధనాగారము, పుష్పదంతపదమునగాని లేక మృగపదమునగాని ఆయుధాగారము, వరుణపదమునగాని, అసుర పదమునగాని సామగ్రికొట్టు, నాగపదమునగాని, మృగపదమునగాని దేవతలయొక్క ఆభరణాదు లుండెడి మండపము, అదితిపదమున గాని దితిపదమునగాని శేయనమండపము, ఆస్థాన మండపము రి దిశలలో ఎక్కడనైన నుండవచ్చును.

సంప్రోక్షణము అభిషేకముచేయు మండపము గృహక్షత పదమునను యమపదమున వాహనములుంచు మండపము, ప్రాకారముయొక్క గోడవెలుపల యితరులకు యిండ్లుగాని మండపములు గాని కల్పించవచ్చును. శ్రేణాలింగమును ఏదిక్కుననైన ప్రతిష్ఠించు కొనవచ్చును. ఆగ్నేయమునగాని వాయవ్యమునగాని శిల్పాచార్యుల యిండ్లును, సత్యపదమునగాని, అంతరిక్ష పదమునగాని మంగళ

వాద్యములు కలవారియిండ్లును, పూషపదమునగాదని వితథపదమున గాని నాట్యముచేయువారి యిండ్లును, గృహక్షతపదము మొదలు మృశేపదము వఱకు వేళ్ళెలయొక్క యిండ్లును, నైర్మతి మొదలు వరుణపదమువఱకు గణికల యిండ్లును, వరుణపదము మొదలు వాయుపదమువఱకు తోటలు శాగుచేయువారి యిండ్లును, వాయు న్యముమొదలు ఉత్తరమువఱకు దేవునకు నిత్యము పనులుచేయువారి యిండ్లును, ఉత్తరము మొదలు ఈశాన్యమువఱకు సంగీతముపాడు వారి యిండ్లును, ఈశాన్యము మొదలు తూర్పువఱకు సంగీతము కొఱకు మండపమును, దానికి వెలుపలగాని అచ్చటనేకాని గోవులుండు యిల్లును, ఈశాన్యమునబావి, లేక చెఱువు, నాలుగు మూలలయందు యోగులుండుటకు మఠములుగాని, సత్రములుగాని, యిండ్లుగాని యుండవలెను. ఆ దగ్గఱలో మహావీరలగు రక్షక భటులయిండ్లును, దానికి వెలుపలి ప్రాకారమున అన్ని కులములవారండవలెను. పడమర బ్రాహ్మణులు, దక్షిణమున క్షత్రియులు, ఉత్తరమున వైశ్యులు, తూర్పున శూద్రులు, దానికి వెలుపల అన్ని కులములవారండవలెను. ద్వారముయొక్క యెడమ వైపున ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు మొదలగువాని శాలలును, అదితిపదమున గాని, ఈశాన్యపదమునగాని పురాణాది ధర్మములను బోధించు మండపమును వాయున్యమునగాని దాని వెలుపలగాని పూలతోటను వేయవలెను. ప్రాకారముయొక్క ద్వారములన్నిటి యందునను నందిమండపముల నుంచవలెను. నందిపీఠముయొక్క పై భాగమున బలిపీఠము నుంచవలెను. ఆలయమునుండి 1, 2, 3 దండములు గోపురమునుండి బలిపీఠమువఱకు ప్రమాణమును, బలిపీఠముయొక్క విస్తారము 1, 2, 3, 4, 5 హస్తములును, ఆలయములో సగము 3 భాగములలో 1 భాగము లేక 5 భాగములలో 3 భాగములు, మఱియు 3 భాగములలో 2 భాగములు, ఇట్లు

వీర విస్తారమును కల్పించవచ్చును. వీరముయొక్క విస్తారముతో సమానముగాని, లేక పాతికవంతు యొక్కవగాని, లేక సగమువంతు యొక్కవగాని యెత్తును చేయవచ్చును.

ఉపాసము మొదలుపట్టిక వఱకు వీరముయొక్క యెత్తు చెప్పబడినది. వీరముయొక్క యెత్తులో సగము పద్మముయెత్తు చేయవలెను. వప్రమునగాని, పట్టికయందుగాని నిర్గమమును కల్పించవలెను. విస్తారము 5 భాగములుచేసి పద్మముయొక్క విస్తారము 4 భాగములు చేయవలెను. పద్మముయొక్క విస్తారమును 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము కర్ణిక విస్తారమును చేయవలెను. విస్తారముతో సమానమైన యెత్తును గుండ్రముగాగాని లేక పలకలుగాగాని, భద్రముగాని పద్మముతోగూడ యెత్తును పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము కల్పించవలెను. గుండ్రము-నలుచదరము, ఇట్లు మొదటి ఆలయమునుబట్టి రచించవలెను. వీరముయొక్క ఆకారము అధిష్ఠానమువలెగాని హర్మ్యముయొక్క అధిష్ఠానమువలెగాని చేయవచ్చును. క్షుద్రవీర విస్తారము 12 అంగులములు ఎత్తు అదేమాదిరి ఉపపద్మము ఏనుగుతోండముతోగూడి యుండవలెను. వృషభమందిరము మునుపటివలె రచించవలెను. మండపముయొక్క ఆకారమువలె యేకొలతతోనైన అందముగా జేయవలెను.

(అనుబంధము 3వ పటము చూడుడు)

5. విష్ణు పరివార దేవతలు

మాన. 32వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ విష్ణోలయ పరివార లక్షణం వక్ష్యతేఽథునా ।

పంచసాల మహాద్వారే ద్వారదేవాన్ | పకల్పయేత్ || 61

- ద్వారస్య దక్షిణేస్థాప్య చండరాక్షస రూపకమ్ ।
వామే ప్రచండ సంయుక్తం రూపం రాక్షసమేవచ ॥ 62
- దక్షిణేచక్ర సంయుక్తం వామేతత్పాంచ జన్యకమ్ ।
దక్షిణేచ గణేశంచ వామే కాత్యాయనీం తథా ॥ 63
- దక్షిణే భాస్కరంచైవ వామభాగే నిశాపతిమ్ ।
దక్షిణేచ భుజంగేశం ద్వారవానుదివస్వతిమ్ ॥ 64
- ప్రథమాది పంచమాంతంస్యాత్ స్థాపయేత్ ద్వారపంచకే ।
ఏవంతుదశభాదేవాన్ ద్వారాణాముదితాన్ క్రమాత్ ॥ 65
- ప్రముఖే నైవతేయః స్యాత్సాలాసాలాంతరా భవేత్ ।
ప్రముఖే చోత్తరేదేశే విష్వక్సేనాలయం భవేత్ ॥ 66
- అంతర్మండలదేశేతు పూర్వనన్బలిసీతకమ్ ।
ద్వారస్య దక్షిణేపార్శ్వే హర్మ్యకుర్యాద్దివస్వతే ॥ 67
- యథైవాగ్నికోణేతు భార్గవాలయ మేవచ ।
యామ్యేకాత్యాయనీం ప్రోక్తం నైర్మళ్యేతు వినాయకమ్ ॥ 68
- పశ్చిమే దిక్ష్వానంతంస్యా ద్వామో వాసిష్ఠకాలయమ్ ।
ఉత్తరేధనదంచైవ ఈశాన్యే భాస్కరం తథా ॥ 69
- కాత్యాయనీం వినాయామ్యే కుర్యాద్వాఽథ పితామహమ్ ।
ధనదంచ వినాసౌమ్యే శంకరస్థాలయంతువా ॥ 70
- ఏవం చాష్టపరీవారం షోడశం పరీవారకమ్ ।
పూర్వోక్తదేవతా సంఘైః కించిత్కించి ద్విశిష్యతే ॥ 71
- ఆగ్నేయేచ గణేశంస్యా నైర్మళ్యేతు గుహంక్షిపేత్ ।
వాయువ్యేతు మహాలక్ష్మీం చైశాన్యే చనుదర్శనమ్ ॥ 72
- సోమేశానద్వయోర్మధ్యే శంకరాలయమేవచ ।
వాయుసోమో భయోర్మధ్యేవిష్ణుదుర్గాంతథాలయమ్ ॥ 73
- ప్రత్యక్ష నైర్మత్యయోర్మధ్యే చక్రమూర్తే స్తథాలయమ్ ।
యామ్యేచ బలభద్రంస్యా దనంతంచ జయంతకే ॥ 74

- నైర్మత్యేతు బాధంస్యా జ్ఞయంతే పైత్మకాలయమ్ ।
శేషం ప్రాగుక్తవత్ స్థాప్య షోడశం పరివారకమ్ ॥ 75
- ద్వాత్రింశత్పరివారస్య లక్షణం వక్ష్యతేఽధునా ।
చతుర్వింశతి మూర్తీనాం దిక్పాలకైః సహైవచ ॥ 76
- ఏకానావరణైః స్థాప్య చావతారాన్ దశానపి ।
మత్స్యం కూర్మం వినాకుర్యాత్తద్దిక్పాలాన్ వినాతథా ॥ 77
- పూర్వోక్త మండపానాంచ ప్రోక్తదేవాన్ యధేష్టవత్ ।
కుర్యాద్విష్ణు పరివారం శేషం ప్రాగుక్త వన్నయేత్ ॥ 78
- బాధంచ జనకంచైవ తత్తచ్ఛాస్త్రోక్తమార్గవత్ ।
తత్తద్వాహనం స్థాప్యం బలిపీఠంచ పూర్వవత్ ॥ 79
- యక్షోయక్షీచ తీర్థాని కుర్యాత్తత్పరివారకమ్ ।
అన్యాయేషాంచ దేవానాం దేవీనాం పరివారకమ్ ॥ 80
- తత్తద్వాహన పూర్వంచ భూతపై శాచకం తథా ।
గణేశక్షేత్రపాలాదీన్ కుర్యాత్తత్పరివారకమ్ ॥ 81
- అంతర్బహిశ్చ బల్యర్థం కుర్యాత్పీఠంతు పూర్వవత్ ।
చాముండాసదనే విష్ణో రాలయే శంకరాలయే ॥ 82
- బౌద్ధాలయేజినాలయే క్షుద్రాలయేఽపి సర్వశః ।
శాస్త్రాంతరే యత్కథితం కుర్యాత్తత్పరివారకమ్ ॥ 83
- శ్రమమనుతేకేఽపివినా కృత్వాతు సంపద్భవేత్ ॥ 84
- యన్మూలహత్స్య వృషభాది జనార్ధనాది సన్మండపాది
గరుడాదిచ గోపురాదీన్ తన్మూలహర్మ్య పరితః
స్థితదృశ్యతేఽస్మిన్ । కుర్యాత్తు సర్వపరివారమిదం
ప్రశస్తమ్ ॥ 85

ఇతి మానసా కే వాస్తుశాస్త్రే పరివార విధానం
నామద్వాత్రింశోఽధ్యాయః

తా॥ విష్ణుదేవాలయమున 5 ప్రాకారముల యందుండవలసిన విధమును చెప్పచున్నాడు ద్వారముయొక్క దక్షిణమున చండుడను రాక్షసుడును, ఉత్తరమున ప్రచండుడను రాక్షసుడు, కుడివైపునచక్రమును ఎడమవైపున శంఖమును, కుడివైపున వినాయకుడును, ఎడమవైపున పార్వతియును, కుడివైపున సూర్యుడును, ఎడమవైపున చంద్రుడును, కుడివైపున శేషుని, ఎడమవైపున ఇంద్రుని, ఇట్లు మొదటినుండి 5 ద్వారముల యందును స్థాపించవలెను. ఎదురుగా అన్నిప్రాకారములలోను గరుత్మంతుని ప్రతిష్ఠించవలెను. ఉత్తరమున మొదటి ఆవరణమున విష్ణుకేసరాలయమును రచించవలెను. లోపలి వరుసలో బలిపీఠము పూర్వమువలెనే రచించవలెను. ద్వారముయొక్క దక్షిణవైపున ఇంద్రుని ఆలయమును, ఆగ్నేయమున పరశురామాలయమును, దక్షిణమున పార్వతిని, నైర్వతిని వినాయకుని, పడమర అనంతుని, వాయవ్యమున వసిష్ఠుని, ఉత్తరమున కుబేరుని, ఈశాన్యమున సూర్యుని, దక్షిణమున పార్వతిని గాకుండ బ్రహ్మను ప్రతిష్ఠించవచ్చును. ఉత్తరమున కుబేరుడు గాకుండ శివుని ప్రతిష్ఠించవచ్చును. ఇట్లు 8 మందిని ప్రతిష్ఠించవలెను. 16 మంది పరివారమైనచో మునుపు చెప్పబడిన స్థానములు కొంచెము కొంచెము భేదములుగ నుండును. గణపతి ఆగ్నేయమునను, నైర్వతిని వజ్రాక్షుడు, వాయవ్యమున లక్ష్మి, ఈశాన్యమున సుదర్శనము, ఉత్తరము ఈశాన్యము ఈరెంటినడుమ శివాలయము, వాయవ్యము ఉత్తరము ఈరెంటిమధ్య విష్ణు ఆలయముగాని దుర్గాలయముగాని ఉండవచ్చును. పడమర నైర్వతి ఈరెంటి నడుమ చక్రమూర్తియొక్క ఆలయము, దక్షిణమున బలరాముని ఆలయము, నైర్వతిని జౌద్ధాలయము, ఈశాన్యము తూర్పు ఈరెంటి నడుమ పితరులును, మిగిలిన స్థానములు పూర్వోక్త ప్రకారము స్థాపించవచ్చును. 32 మంది పరివారదేవతలను చెప్పచున్నాడు. పై చెప్పిన

16 ను దిక్పాలిక రూపములు 8 యును, అవతారములలో ముగ్ధ్య కూర్మములను తీసివేసి మిగిలిన 8 యును మొత్తము 32 చేయవలెను. ఇందులో స్థానములను మార్చినను అవతారాది రూపములలో తప్పలేదు. మఱియు బౌద్ధాలయమున యక్షయక్షిణులును, జినాలయమున తీర్థంకరులును మొదలైన ఆ యా సంబంధములను పరివారములను కల్పించవలెను. దేవత లందఱికి వారివారి వాహనములు పరివారమును రచించవలెను. భూతగణమును, వినాయకుని, క్షేత్రపాలుని, వారివారి పరివారములతో రచించవలెను. ఆలయము లన్నిటికి బలిపీఠములు లోపలను వెలుపలను ఉంచవలెను. ప్రధానాలయమెట్లు రచింపబడినదో తెలిసికొని ఆ ప్రకారము వృక్షభము మొదలుగాగాని, లేక విష్ణ్వాలయమైనచో గరుత్మంతుడు మొదలుగాగాని, దేవ్యాలయమైన యెడల ఆయవతారములుగాని క్రమముగా నలువైపులా స్థాపించవలెను. మండపములను గోపురములను కూడ అటులే మొదటి ఆలయము ననుసరించి రచించవలెను.

(అనుబంధము 4వ పటము చూడుడు)

6. గో పు ర ల క్షణ ము త ద్దే ద ము లు

కౌశ్యప 45వ పటలము :

శ్లో॥ అథవక్ష్యే విశేషేణ గోపురాణాంతు లక్షణమ్ ।

అంతర్గండలసాలాది విస్తృతం ప్రోచ్యతే క్రమాత్ ॥ 1

ద్వారశోభా ద్వారశాలా ద్వారప్రాసాద హర్మ్యకం ।

ద్వారగోపురమిత్యేతే క్రమాన్నామ్నా ప్రకీర్తితాః ॥ 2

ఏకద్విత్రి తలావాఽపి ద్వారశోభా ప్రకల్పయేత్ ।

ద్విభూమిర్ద్వాత్రి భూమిర్ద్వా చతుర్భూమిరథాపివా ॥ 3

ద్వారశాలాతుక ర్తవ్యా సాలేస్యాత్తు ద్వితీయకే ।

త్రిచతుష్పంచ భూమిర్ద్వా ద్వారప్రాసాదమారభేత్ ॥ 4

- చతుష్పంచ తలంవాఽథ పట్టలంవాఽథ హర్మ్యకం ।
పంచషట్ సప్త భూమిర్వా ద్వారగోపురమిష్యతే ॥ 5
- అథవా సర్వసాలేషు ఏకద్విత్రి తలంతువా ।
సోపసీత మధిష్ఠానం వినావాత్రోప పీఠికమ్ ॥ 6
- తయోరుచ్ఛయతః సర్వే తవపంచ వదామ్యహమ్ ।
మూలప్రాసాద విస్తారం సప్తాష్టనవభాజితే ॥ 7
- దశై కాదశభాగేచ ఏకాంశరహితం క్రమాత్ ।
శోభాది గోపురాంతానాం విపులం కీర్తితం క్రమాత్ ॥ 8
- వికల్పాభాసహర్మ్యాణాం గోపురాణాం తత స్త్విమే ।
మూలాలయ విశాలంతు చతుష్పంచ పడంశకే ॥ 9
- సప్తాష్టాంశేనహీనంతు ఛందశోభాదికం భవేత్ ।
మూలగేహత్రిభాగైకం భాగమర్థాంశమేవవా ॥ 10
- త్రిద్వ్యంశం చతురంశేతు గుణాంశంచ తద్ధైవచ ।
పంచభాగేతు వేదాంశం సాలేషుప్రథమాదిషు ॥ 11
- శోభాదిగోపురాంతానామేతి జాత్యాలయాయతమ్ ।
కల్పైవం హర్మ్యమానంస్యా దధమానవ శాత్రతః ॥ 12
- ద్విహస్తాది ద్విరష్టాంత మేకహస్త వివర్ధనాత్ ।
శోభాదిగోపురాంతానాం ప్రత్యేకం త్రిత్రిమానకమ్ ॥ 13
- వికల్పాభాసయోరేవ ఛందహర్మ్యేచ లక్ష్యతే ।
గుణహస్తం సమారభ్య సప్తదశకరావధి ॥ 14
- ఏకహస్తవివృద్ధ్యాతు శోభాదీనాం త్రయంత్రయమ్ ।
చతుర్ధస్తం సమారభ్య యావదష్టాదశంకరమ్ ॥ 15
- శోభాదీనాం క్రమాద్వ్యాసం జాతిహర్మ్యే విధీయతే ।
ప్రత్యేకం త్రిత్రికరా నందపంచావదిర్భవేత్ ॥ 16

- ఏతన్నానేన విస్తారం క్షుద్రాణామర్హకం క్రమాత్ ।
 స్వస్వోదితం ప్రకర్తవ్యం విశరీతం విపత్కరమ్ ॥ 17
- అథవాత్రి చతుష్పంచ షట్సప్తాష్టసవంకరమ్ ।
 దశైకాదశహస్తంతు అధిమాదిత్రయంత్రయమ్ ॥ 18
- సర్వసార్వే తథాసాలే యధేష్టం పరికల్పయేత్ ।
 మహత్తరేతు శ్రేష్ఠాగ్ని త్వంతరే మధ్యమత్రయమ్ ॥ 19
- క్షుద్రాల్పయోః ప్రశస్తాని కన్యశ సత్త్రైవముచ్యతే ।
 సర్వసాలేషు కర్తవ్యం కర్తవ్యం సర్వదేశికే । 20
- అథవాఽన్య ప్రకారేణ శోభాదీనాం చ విస్తరమ్ ।
 పంచహస్తం సమారభ్య ద్విద్విహస్త వివర్ధనాత్ ॥ 21
- త్రయోదశ కరాంతంతు శోభావ్యాసంతు కల్పయేత్ ।
 త్రిధిహస్తం సమారభ్య త్రయోవింశత్కరావధి ॥
 ద్విద్విహస్త వివృద్ధ్యాతు ద్వారశాంతం కల్పయేత్ ॥
 పంచవింశత్కరారంభం త్రయస్త్రిం శత్కరాంతకమ్ ॥ 22
- ద్వారప్రాసాద విస్తారం పంచధాపరికీర్తితమ్ ।
 పంచత్రింశత్కరారభ్యం చత్వారింశత్త్రియాధికమ్ ॥ 23
- పంచధాద్వారహర్ష్యస్య విస్తారః పరికీర్తితః ।
 సపంచ చత్వారింశత్త్రి పంచాశద్గోపురాంతకమ్ ॥ 24
- ద్విద్విహస్తవివృద్ధ్యాతు పంచధాద్వార గోపురమ్ ॥

తా॥ ఐదు ప్రాకారములయందు నిర్మించవలసిన గోపురముల యొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. 1, 2, 3 అంతస్తులతో ద్వారశోభను రచించవలెను. 2, 3, 4 అంతస్తులతో ద్వారశాలను కల్పించవలెను. 3, 4, 5 అంతస్తులతో ద్వారప్రాసాదమును నిర్మించవలెను. 4, 5, 6 అంతస్తులతో ద్వారహర్ష్యమును రచించవలెను. 5, 6, 7 అంతస్తులతో ద్వారగోపురమును రచించవలెను. లేక

అన్ని ప్రాకారములయందు 1-2-3 అంతస్తులతో ఉపవీరము అధిష్ఠానము మొదలగు వానితోగాని ఉపవీరములేకుండ అధిష్ఠానముతోగాని ద్వారశోభను రచించినను తప్పలేదు. మఱియు మొదటి ఆలయముయొక్క విస్తారమును 7-8-9-10-11 భాగములుచేసి అందు 1-1 భాగము తగ్గించుచు ఆవిస్తారములతో వరుసగా ద్వారశోభ ద్వారశాల, ద్వారప్రాసాదము, ద్వారహర్మ్యము, ద్వారగోపురములను రచించవలెను. వికల్పము, ఆభాసము, అను గోపురములకు ఈ కొలతలు చెప్పబడినవి. ఛందహర్మ్యముల ప్రాకారములయందు మొదటి ఆలయము యొక్క విస్తారములను 4-5-6-7-8 భాగములు చేసి వరుసగా అందు 1-1 భాగము తగ్గించుచు విస్తారములను కల్పించవలెను. లేక మొదటి ఆలయమును 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము, ఒక్క-భాగములో సగము, 3 భాగములలో 2 భాగములు, 4 భాగములలో 3 భాగములు, 5 భాగములలో 4 భాగములు, ఇట్లు జాత్యాలయములకు వరుసగా విస్తారములను కల్పించవలెను.

జాతిహర్మ్యములందు భాగములు చెప్పబడినవి. మఱియు 2 హస్తములు మొదలు 1-1 హస్తమును పెంచుచు అనగా 2-3-4 హ. ద్వారశోభ, 5-6 7 హ. ద్వారశాల, 8-9-10 హ. ద్వారప్రాసాదము, 11-12-13 హ. ద్వారహర్మ్యము, 14-15-16 హ. ద్వారగోపురము అను నైదు విధముల విస్తారములను చేయవలెను. ఈ కొలతలు వికల్పము, ఆభాసము అను వానికి సరిపడును.

ఛందహర్మ్యములకు 3 హస్తములు మొదలు 1-1 హస్తమును పెంచుచు 17 హస్తములవరకు పై విధముగానే విస్తారములను కల్పించవలెను.

జాతి హర్మ్యములకు 4 హస్తములు మొదలు 1-1 హస్త

మును పెంచుచు 18 హస్తములకు పై విధముగా విస్తారములను కల్పించవలెను.

లేక 3-4-5 హస్తములు అధమమధ్యమ ఉత్తమ శోభలకును, 4-5-6 హస్తములు అధమమధ్యమ ఉత్తమ శాలలకును, 6-7-8 హస్తములు అధమ మధ్యమ ఉత్తమ ప్రాసాదములకును, 7-8-9 హస్తములు అధమ మధ్యమ ఉత్తమ హర్మ్యములకును, 9-10-11 హస్తములు అధమ మధ్యమ శ్రేష్ఠగోపురములకును విస్తారిమును చేయవచ్చును. ఈ ప్రకారము అన్ని దేశములయందును చేయుదురు. మఱియొకపద్ధతి 5 హస్తములు మొదలు 2-2 హస్తములు పెంచుచు 13 హస్తములవఱకు ద్వారశోభ యొక్క విస్తారమును 5 విధములుగాను, 15 హస్తములు మొదలు 2-2 హస్తములు పెంచుచు 23 హస్తముల వఱకు ద్వారశాలయొక్క విస్తారమును 5 విధములుగాను 25 హస్తములు మొదలు 2-2 హస్తములు పెంచుచు 33 హస్తముల వఱకు ద్వారప్రాసాదము యొక్క విస్తారమును 5 విధములుగాను, 35 హస్తములు మొదలు 2-2 హస్తములు పెంచుచు 43 హస్తముల వఱకు ద్వారహర్మ్యముయొక్క విస్తారమును 5 విధములుగాను 45 హస్తములు మొదలు 2-2 హస్తములు పెంచుచు 53 హస్తముల వఱకు ద్వారగోపురమును 5 విధములుగాను రచించవచ్చును.

శ్లో॥ విస్తారభేద మ్మాఖ్యాతం ఆయతస్య విధింశ్చణు ॥ 25

సపాదం సార్థం పాదోన ద్విగుణం ద్విగుణంతువా ।

సైకపాద ద్విభాగంతు సార్థభాగ ద్విభాగికమ్ ॥ 26

శోభాది గోపురాంతానా మిష్టాయామం ప్రగృహ్యతామ్ ।

తేషుకించి ద్విశేషోఽస్తి తం విశేషేణ వైశ్చణు ॥ 27

ద్విహస్తమానం విస్తారం గృహీత్వేన విశేషతః ।

ఆయామం పూర్వవత్కల్ప్య మనేకేష్వప్త మాయతమ్ ॥ 28

హస్తచ్ఛందం ప్రవృద్ధ్యా చాన్యద్వా పూర్ణమాచరేత్ ।
ఆయాదిశోభనోపేతం హస్తమానేస కల్పయేత్ ॥ 29

తం వినాహర్మ్యములస్య వంశేద్వే కల్పితస్యతు ।
వ్యాసాయామః సమాఖ్యాత స్తేషాంతుంగ మథోచ్యతే ॥ 30

వినారం సప్తభాభజ్య శోభోచ్చం దుద్రభాగయా ।
తారాధానికతుంగంతు ద్వారశాలోచ్ఛయం భవేత్ ॥ 31

సప్తభాగేతు దుద్రదాంశం భాన్వంశంవా తృతీయకే ।
విస్తారేతు నవాంశేతు మధ్యమం స్యాచ్చతుర్దశం ॥ 32

విస్తారద్విగుణోత్సేధం మహాగోపుర ముచ్యతే ।
హోమాదిస్తూ పిపర్యంతం మనోచ్ఛంతు ప్రకీర్తితమ్ ॥ 33

విస్తారాయామయోర్మాన సూత్రం ప్రాగ్బాహ్యముచ్యతే ।
తద్బాహ్యే కూటకోష్ఠాదినిద్రం ప్రాసాదవద్భవేత్ ॥ 34

విస్తారస్య త్రిభాగైకం చతుర్భాగైకమేవవా ।
పంచభాగైత్రి భాగంవా ప్రాగ్బాహ్యేతు సనిర్గమః ॥ 35

సార్థహస్తం సమారభ్య షట్షడంగుల నర్థనాత్ ।
పంచహస్తావధిర్యావత్ షుద్రాణాం ద్వారవిస్తృతమ్ ॥ 36

అల్పానాంచ తథాప్రోక్తం మధ్యమానాం తతః ।
శృణుత్రిహస్తంతు సమారభ్య యానత్సప్తకరావధి ॥ 37

షడంగుల వివృద్ధ్యాతు ద్వారవ్యాసం ప్రకీర్తితమ్ ।
చతుర్హస్తం సమారభ్య యాదన్నవ కరాంతకమ్ ॥ 38

రసమాత్ర వివృద్ధ్యాతు మహాతేద్వార విస్తృతమ్ ।
తారే సప్తాంశేన శాంశం సప్తాంశేతు దశాంశకమ్ ॥ 39

అధ్యర్థం పాదహీనంతు ద్విగుణం ద్విగుణోన్నతమ్ ।
సార్థభాగంతు పాదంవా ద్వారోత్సేధంతు సప్తభా ॥ 40

లింగస్య మధ్యమద్వారం మధ్యమంతు వధామ్యహమ్ ।
శక్తేశ్చభూతయోర్మధ్యే నవాంశక విశేషతః ॥ 41

- లింగమధ్యం తువామేతు ద్వారమధ్యం ప్రయోజయేత్ ।
 శోభాదిగోపురాంతానాం ద్వారమధ్యం క్రమోదితమ్ ॥ 42
- తస్మద్ధ్యే గోపురాయామం స్తంభయోః పార్శ్వయోః సమమ్ ।
 ద్వారయోగం కవాటంచ ద్వారలక్షణవత్ కురు ॥ 43
- గుణపంక్తి సమారభ్యయావదే కోనవింశతిః ।
 తావత్పంక్తిస్తు విస్తారే స్వేవ మేవం ప్రకల్పయేత్ ॥ 44
- యావద్ధింద్ర కృతిర్వ్యస్తా స్తావదేవాభపంక్తయః ।
 విస్తారే పంచభాగేతు గుణాంశం గర్భగేహకమ్ ॥ 45
- శేషంకుడ్య విశాలంస్యా దేకభూమాద్విజోత్తమ ।
 పరితఃకుడ్య విస్తారం మానేనైవ ప్రకల్పయేత్ ॥ 46
- ఏవమేక తలంఖ్యాతం ద్వితలంతు తథోచ్యతే ।
 విస్తారే సప్తభాగంస్యా దాయామేఽపిత శైవచ ॥ 47
- వేదాంశం గర్భగేహంతు సార్ధాంశం కుడ్య విస్తృతమ్ ।
 కర్ణకూటం తదేకాంశం శాలాద్భిర్న విశాలకమ్ ॥ 48
- హారాంతరం తనంశేన విస్తారేత్స్వేవ మేవచ ॥

తా॥ గోపురము విస్తారమునుబట్టి నిడివి చెప్పుచున్నాడు. $1\frac{1}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{3}{4}$ -2- $2\frac{1}{4}$ - $2\frac{1}{2}$ ఇట్లు యిష్టమువచ్చిన భాగమును నిర్ణయించు కొనవచ్చును. విస్తారము 2 హస్తములుచేసి ఆయామము మునుపటి వలెనే చేయవలెను. లేక హస్తముల కొలతతోను ఆయశుద్ధికలిగి యుండునట్లుకూడ చేయవచ్చును. లేక మొదటి ఆలయముచుండి రెండు వంశరేఖలతోగూడ ఆయామమును కల్పించవచ్చును. ఆయామము చెప్పబడినది. ఎత్తును చెప్పుచున్నాడు.

విస్తారమును 7 భాగములుచేసి 11 భాగముల యెత్తుతో ద్వారశోభను, విస్తారము 8 భాగములును అందులో సగముయెత్తు

కలిపి ద్వారశాలను, విస్తారము 7 భాగములును ఎత్తు 11 భాగములుగాని లేక 12 భాగముల యెత్తుతోగాని ద్వారప్రాసాదమును, విస్తారము 9 భాగములును ఎత్తు 14 భాగములతో ద్వారహర్ష్యమును, విస్తారమునకు రెట్టింపుగా ఎత్తుతో ద్వార గోపురమును కల్పించవలెను. హోమము మొదలు స్తూపివఱకు కొలతను చేసికొనవలయును. విస్తారము యొక్కయు నిడివి యొక్కయు కొలతనూలు తూర్పు వెలుపల నుండవలెను. దానివెలుపల కూటములయొక్కయు కోష్ఠముల యొక్కయు నిర్గమములను చేయవలెను. అన్నియును పూర్వము చెక్కబడిన దేవాలయముల కొలతలవలెనే చేయవలెను. విస్తారములో 3వ వంతుగాని, లేక పాతిక వంతుగాని, లేక 5 భాగములలో 3 భాగములుగాని, ప్రాగ్భాగ్యమున గోపురముయొక్క నిర్గమమును చేయవలెను. ద్వారముయొక్క విస్తారమును చెప్పుచున్నాడు.

1½ హస్తము మొదలు ¼+¼ పెంపుతో 5 హస్తములవఱకు క్షుద్ర గోపురములయొక్క ద్వారము విస్తారముకలిగి యుండవలెను. 3 హస్తములు మొదలు 6-6 అంగులముల పెంపుతో 7 హస్తముల వరకు విస్తారముండునట్లు మధ్యమ గోపురముల యొక్క ద్వారములును, 4 హస్తములు మొదలు 6-6 అంగులముల పెంపుతో 9 హస్తములవఱకు విస్తారములతో ఉత్తమ గోపురములయొక్క ద్వారములను చేయవచ్చును. ద్వారములయొక్క ఎత్తును చెప్పుచున్నాడు.

విస్తారమును 7 భాగములుచేసి అందు 2 భాగములు కలిపి 9 భాగములతోను, విస్తారమును 7 భాగములుచేసి 10 భాగముల యెత్తుతోను, విస్తారము 7 భాగములును ఎత్తు అందులో సగమును అనగా 10½ భాగముల యెత్తుతోను, విస్తారమునకు ముప్పాతికవంతు యొక్కవతోను, విస్తారమునకు రెట్టింపుతోను, విస్తారమునకు రెట్టింపు

పును పైన ఒక పాతికవంతునుకలిపి ఆ యెత్తుతోను, విస్తారమునకు రెట్టింపును విస్తారములో నగమును కలిపి ఆ యెత్తుతోను, ఇట్లు 7 విధములుగా ద్వారములయెత్తు చేయవచ్చును.

లింగముయొక్క నడుమునుండి సూత్రమునుపట్టి ఆ ప్రకారము ద్వారమును చేయవలెను. శక్తియొక్కయు భూతముల యొక్కయు నడుమ 9 భాగములు లింగమధ్యమునుండి యెడమవైపు క్రమక్రమముగా పెంచుచు ద్వారములను కల్పించవలెను. ఇందుకు శిల్పరత్నము 41వ అధ్యాయమున- శ్లో॥ ద్వారోత్సేధం ప్రకర్తన్యమంకర్మలతః క్రమాత్ । ఏకత్రిశరసప్తాంక మాత్రం సీత్వాఽథ నక్షిణే ॥ (38) క్రమేణ విన్యసేద్ ద్వారం బింబమధ్యాద్ యథోచితమ్ ॥ అని చెప్పబడి యున్నందున మొదటి ప్రాకారగోపుర ద్వారమును 1 అంగులమును, రెండవ ప్రాకారగోపుర ద్వారమును 3 అంగులమును, మూడవ ప్రాకారగోపుర ద్వారమును 5 అంగులములును, నాల్గవ ప్రాకారగోపుర ద్వారమును 7 అంగులములును, ఐదవ ప్రాకారగోపుర ద్వారమును 9 అంగులములును ఇట్లు క్రమముగా ఉత్తరమునకు జరిపి ద్వారములన్నియును ఈ శాస్త్రముఖమునకు దిరుగునట్లు చేయవలెను. గోపురముయొక్క ఆయామము ద్వార మధ్యప్రదేశమునుండి యరువైపుల సమముగా రచించవలెను. రెండువైపుల స్తంభముల నరుసలు సమానముగా నుండవలెను ద్వారబంధమును కవాటమును పూర్వము చెప్పబడిన ప్రకారము నిర్మించవలెను. విస్తారమున 3 నరుసలు మొదలు 19 నరుసల వఱకు రచించవచ్చును. ప్రధానాలయమునగల ఆకారమును బట్టియే యీ వరుసలు కల్పించవలసి యుండును. విస్తారమును 5 భాగములును దానికి దగిన ఆయతమునుచేసి అందు 3 భాగములు గర్భ గృహమును, మిగిలినది చుట్టూ 1 భాగము గోడయును కల్పించవలెను, ఇది ఒక్క అంతస్తుగల గోపురమునకు అని తెలియ

వలెను. రెండు అంతస్తులుగల గోపురమునకు విస్తారమును 7 భాగములు చేయవలెను. దీర్ఘము విస్తారము ననుసరించి చేయవలెను. అనగా 9 భాగములు అందులో గర్భము 4 భాగములును గోడ 1 $\frac{1}{2}$ భాగమును చేయవలెను కర్ణకూటము 1 భాగమును, హారము 1 భాగమును మధ్యశాల 3 భాగములును ఇట్లు విస్తారమున చేయవలెను.

- శ్లో॥ శాలాదీర్ఘంతు పంచాంశ మాయామేతు ప్రకల్పయేత్ ॥ 49
- హారాంతరంతు కూటంచ ఏకై కాంశేన కల్పయేత్ ।
- కూటాంతర సమాయామం శేషం హారాంతరాన్నితమ్ ॥ 50
- హారాంతరార్థమానేన భద్రంవా భద్రపంజరమ్ ।
- ద్వితలం హ్యేవమాఖ్యా తంత్రితలంత్య ధునోచ్యతే ॥ 51
- సవాంశం విభజేద్వ్యాస మాయామంచతలం భవేత్ ।
- గర్భగేహం గుణాంశం స్యాదంశేన గృహపిండికా ॥ 52
- అలింగద్రంత్యేక భాగేన హారవ్యాసం శివాంశకమ్ ।
- కర్ణకూటం శివాంశేన శాలాదీర్ఘం గుణాంశకమ్ ॥ 53
- ఏకాంశం పంజరంఖ్యాత మర్థాంశంహార యోంతరం ।
- కల్యేవమాది భూమించ ద్వితలం పూర్వ వద్భవేత్ ॥ 54
- అథవాన్య ప్రకారేణ త్రితలం శృణుసువ్రత ।
- పూర్వభాగంతు విస్తారం రుద్రదాంశంతు శదాయతమ్ ॥ 55
- గుణాంశం గర్భగేహంతు గృహపిండ్యం శముచ్యతే ।
- త్రితలం తత్సమాఖ్యాతం హారంభాగేన కల్పయేత్ ॥ 56
- అలింగద్రాంశంతు కుడ్యంవా గర్భగేహాన్నితంతువా ।
- ఆయామే పంచభాగేన కోష్ఠదీర్ఘం ప్రకల్పయేత్ ॥ 57
- శేషం పూర్వవదుద్దిష్టం ద్వితీయం ద్వితలోక్తవత్ ।
- త్రితలంచైవ మాఖ్యాతం చతుర్భూమి మఖోచ్యతే ॥ 58

- విస్తారేతు దశాంశేతు తద్వదానూమపం క్తయః ।
గర్భగేహంత్రిభాగం హి సార్థాంశంకుడ్య విస్తృతమ్ ॥ 59
- అలింగదం శివభాగేన హారవ్యాసం తథైవచ ।
పంజరం కర్ణకూటంచ ఏకైకాంశేన కల్పయేత్ ॥ 60
- కూటతార సమానూమం శేషం హారాదితోఽన్వితమ్ ।
శాలాయామేతు వేదాంశే అర్థాంశం హారయోఽతరమ్ ॥ 61
- ఆదిభూమ్యేవ మాఖ్యాత మూర్ధ్వం పూర్వవదాచరేత్ ।
విస్తారేతు దశాంశేతు భాన్వంశంతు తదాయతం ॥ 62
- పూర్వైపరేచ శాలాయాం పంచభాగేన కల్పయేత్ ।
శేషం పూర్వవదుద్దిష్టం చతుస్తలమిదం పరమ్ ॥ 63
- తారమేకాదశాంశంతు ఆయామంతు తథైవహి ।
పూర్వైపరేచ పార్శ్వేచ శాలాపంచాం శమాయతమ్ ॥ 64
- ఏకాంశం పంజరవ్యాసం కూటవ్యాసం శివాంశకమ్ ।
హారాంతరం తథార్థాంశం కల్ప్యంవై ప్రథమంతలం ॥ 65
- తస్యోర్ధ్వం భూమయః సర్వాః పూర్వవత్పరి కల్పయేత్ ।
తారమేకా దశాంశేతు తద్దిర్ఘంతు త్రయోదశే ॥ 66
- గుణాంశం గర్భగేహంచ ద్విభాగంభిత్తి విస్తృతమ్ ।
అలింగదం భాగతః కల్ప్యం హారంభాగేన కల్పయేత్ ॥ 67
- పార్శ్వే శాలాతు వేదాంశం షడంశం ముఖపృష్ఠయోః ।
హారాంతరం శివాంశంస్యాత్ వ్యోమం పంజరకూటయోః ॥ 68
- శేషం పూర్వవదుద్దిష్టం రసభూమ్యేవమేవతు ।
త్రయోదశాంశ విష్కంభే ఆయామేచ తథైవహి ॥ 69
- భూతాంశం గర్భగేహంతు గృహపిండి ద్విభాగయా ।
అలింగదంతు శివాంశేన ఖండహర్మ్యం శివాంశకమ్ ॥ 70
- కోష్ఠాయామంతు భూతాంశం శివాంశేనచ పంజరమ్ ।
కూటమంశేన కర్తవ్యం హారాంతరం తథైవచ ॥ 71

- అథవాత్రయోదశాంశే చాయామంతు త్రిపంచకమ్ ।
ముఖే ముఖే మహాశాలా సప్తాంశేన ప్రకల్పయేత్ ॥ 72
- పంచభాగేన కర్తవ్యం పార్శ్వయోః కోష్ఠద్విర్లుకమ్ ।
శేషం పూర్వవదుద్విష్టం సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 73
- సప్తభూమి సమాఖ్యాతం మహాగోపుర కంభవేత్ ।
అలింగద్రంవా వినాఽలింగద్రం కల్పయే చ్చిల్పవిత్తమః ॥ 74
- వినాలింగద్ర కృతంచేత్తు కుడ్యం గర్భగృహంతువా ।
అలింగద్రాంశంతు సంయోజ్య కారయేత్తు ద్విజోత్తమ ॥ 75
- ఆదిభూమ్యేవ మాఖ్యాత మూర్ధ్వం షట్కల వద్యవేత్ ॥ 75½

తా॥ ఆయామమున శాలయొక్క దీర్ఘము 5 భాగములును, హారము 1 భాగము, కూటము 1 భాగము, పంజరము 1 భాగము, హారములో సగము భద్రముగాని భద్ర పంజరముగాని రచించవలెను. మిగిలిన పసులన్నియును ఏకతలమున జెప్పబడిన ప్రకారము పై అంతస్తున రచించవలెను. మూడంతస్తులుగల గోపురము రచించు విధానమును చెప్పచున్నాడు.

విస్తారమును 9 భాగములుచేసి ఆయామమును 11 భాగములు చేయవలెను. విస్తారమున గర్భము 3 భాగములును, గోడ 1 భాగము, అలింగద్రము 1 భాగము, హారము 1 భాగము. పై న కర్ణకూటము 1 భాగము, మధ్యశాల 3 భాగములు, పంజరము విస్తారము 1 భాగము, హారాంతరము 1/2 భాగము, ఇట్లు మొదటి అంతస్తున రచించి శేషించిన రెండు అంతస్తులును పూర్వము చెప్పిన కొలతల ప్రకారము రచించవలెను. మఱియొకపద్ధతి విస్తారము ఆయతము పూర్వమునలేనేచేసి అలింగము కల్పించుచోట గోడనుగాని లేక లోపల గర్భమున గోడగాని చేయవచ్చును. ఆయతమున కోష్ఠము 5 భాగములు చేయవలెను. మిగిలిన పసులన్నియును

రెండస్తుల యందు జెప్పబడిన ప్రకారము చేయవలెను. ఇది మూడంతస్తుల గోపురముపద్ధతి. నాలుగంతస్తుల గోపురమును నిర్మించుపద్ధతి చెప్పచున్నాడు.

విస్తారమును 10 భాగములు చేయవలెను. ఆయతము 12 భాగము లుండవలెను. గర్భగృహము 3 భాగములు, గోడ 1 $\frac{1}{2}$ భాగము, అలింద్రము 1 భాగము, హారము 1 భాగము, పైన కర్ణము 1 భాగము, పంజరము 1 భాగము, హారము 1 భాగము, మధ్యశాల 4 భాగములు, శాలయొక్క రెండువైపుల హారము 1/2 భాగము చొప్పున రచించవలెను. ఆయామము 12 భాగములుగల వైపున శాలవిస్తారము 5 భాగములు చేయవలెను. ఇట్లు మొదటి అంతస్తున చేసి మిగిలినవి మూడంతస్తులును పూర్వము చెప్పబడిన ప్రకారము చేయవలెను. ఇది నాలుగంతస్తుల గోపురముపద్ధతి. అయిదంతస్తుల గోపురమును నిర్మించుపద్ధతి చెప్పచున్నాడు.

విస్తారము 11 భాగములును, ఆయతము 12 భాగములును చేయవలెను. నాలుగువైపుల శాల 5 భాగములు, పంజరము 1 భాగము, కర్ణకూటము 1 భాగము హారము 1/2 భాగము ఇట్లు చేయవలెను. ఇట్లు మొదటిఅంతస్తున రచించి మిగిలినవి నాలుగంతస్తుల గోపురముయొక్క కొలతలప్రకారము చేయవలెను. ఇది ఐదంతస్తుల గోపురముయొక్క పద్ధతి. ఈ అంతస్తుల గోపురమును నిర్మించుపద్ధతి చెప్పచున్నాడు. విస్తారము 11 భాగములును, ఆయతము 13 భాగములును చేసి గర్భగృహము 3 భాగములు, గోడలావు 2 భాగములు, అలింద్రము 1 భాగము, హారము 1 భాగము చేయవలెను. పైనశాల 4 భాగములు, హారము 1 భాగము, పంజరము 1 భాగము, కర్ణకూటము 1 భాగము చేయవలెను. అయితే శాల ముందు వైపునను వెనుకవైపునను 6 భాగము లుండవలెను. ఇట్లు

మొదటి అంతస్తున రచించి మిగిలిన అంతస్తులన్నియును పూర్వము చెప్పిన ఏడంతస్తుల గోపురముయొక్క కొలతలతో రచించవలెను. ఇది ఆఱు అంతస్తుల గోపురముయొక్క విధానము. ఏడంతస్తుల గోపురమును రచించుపద్ధతి చెప్పచున్నాడు.

విస్తారము 13 భాగములు ఆయామము 15 భాగములుచేసి గర్భము 5 భాగములు, గోడ 2 భాగములు, అలింద్రము 1 భాగము ఖండహర్ష్యము 1 భాగము, చేయవలెను ప్రస్తరముపై నకర్ణకూటము 1 భాగము, పంజరము 1 భాగము, హారము 1 భాగము, మధ్యశాల 5 భాగములు చేయవలెను. ముందువై పునను వెనుకవై పునను శాల 7 భాగములు చేయవలెను. ఇట్లు మొదటి అంతస్తును సమస్తమైన అలంకారములతో రచించవలెను. శేషించిన అంతస్తు లన్నియును ఆఱవ అంతస్తున చెప్పబడిన ప్రకారము చేయవలెను. ఇట్లు ఏడంతస్తులుగల మహాగోపురమును రచించవలెను. శిల్పాచార్యుడు అలింద్రములతోగాని అలింద్రములు లేకుండగాని గోపురమును రచించవచ్చును. అట్టియెడ అలింద్రమువంతు కలుపుకొని గోడగాని గర్భగృహముగాని కల్పించవలెను. ఏడంతస్తులుగల మహాగోపురముయొక్క విధానము చెప్పబడినది.

శ్లో॥ సప్తభూమి సమాఖ్యాతం తేషాంగణ్య మనోచ్యతే ॥ 76

పాదాధిష్ఠాన యోస్తుంగం మూలప్రాసాద మూలకమ్ ।

చతుష్పంచ షడంశంహ సప్తాష్టనన ఏనవా ॥ 77

దశై కాదశభాగంవా కృత్వైకాం శోషపీఠకమ్ ।

అథవాహ స్తమానేన ద్వారమానం యనోచితమ్ ॥ 78

తదుచ్చంతు చతుష్పంచపట్ సప్తాష్టైతువా భవేత్ ।

నవరుద్రాంశభాగంవా కృత్వైకాంశం విశేషతః ॥ 79

- ఉపవీరోన్నతం ఖ్యాతం శేషంతు గుణభాజితే ।
అధిష్ఠానం తదేకాంశం ద్విభాగం చరణాయతమ్ ॥ 80
- హోమాదుత్తర సీమాంతం ద్వారమానం విధీయతే ।
పాదబంధ మధిష్ఠానం ద్వారశోభాదినాకురు ॥ 81
- స్తూప్యంత ముత్తరాంతంచ గనభాగవిభాజితే ।
ప్రస్తరోచ్చం సపాదాంశం శశ్యంశం గలమానకమ్ ॥ 82
- పాదోన గుణభాగంతు శిరఃశేషం శిఖోదయమ్ ।
ఏవమేకతలం ప్రోక్తం ద్వితలం శ్రుణుసుప్రత ॥ 83
- ఉత్తరాది శిఖాంతంచ నవభాగ విభాజితే ।
ప్రస్తరంతు సపాదాంశం ద్విభాగం చరణోదయమ్ ॥ 84
- మంచమానం శివాంశంన్యాత్త త్సమం కంధరోదయమ్ ।
శిఖరం సార్థయుగ్మాంశం సపాదాంశం శిఖోదయమ్ ॥ 85
- ద్వితలం హ్యేవ మాఖ్యాతం త్రితలం చాధునాశ్శ్రేణు ।
ఉత్తరాత్ స్తూపి పర్యంతం భానుభాగ విభాజితే ॥ 86
- పాదం ప్రస్తరోత్సేధం సార్థద్వ్యం శాంఘికోదయమ్ ।
ప్రస్తరం శశిభాగేన ద్విభాగం చరణోదయమ్ ॥ 87
- మంచమానం శివాంశంన్యా దంశం గ్రీవోదయం భవేత్ ।
పక్షాంశం శిఖరంజ్ఞేయ మేకాంశంస్తూ పిమానకమ్ ॥ 88
- త్రితలం హ్యేవమాఖ్యాతం చతుర్భుజ మమహోచ్చతే ।
ఉత్తరాదిశిఖాం తంతు ద్విసవాంశ విభాజితే ॥ 89
- పాదోనద్వ్యంశమం చోచ్చం గుణాంశం చరణోదయమ్ ।
తదర్థం ప్రస్తరోత్సేధం సార్థద్వ్యం శాంఘికోదయమ్ ॥ 90
- తదర్థం ప్రస్తరోత్సేధం యుగ్మమం శాంఘితుంగకమ్ ।
తదర్థం మంచమానంస్యా త్సార్థాంశం గలమానకమ్ ॥ 91

- సార్థద్య్వంశం శిరోత్సేధం శిఖామానం శివాంశకమ్ ।
చతుర్భూమం సమాఖ్యాతం పంచభూమ మథోశ్యణు ॥ 92
- శిఖాగ్రాదు త్రరాంతంతు త్రయోవింశతి భాజితే ।
ద్విభాగం ప్రస్తరోత్సేధం సార్థద్య్వంశాంఘ్రితుంగకమ్ ॥ 93
- తదర్థం మంచమానంస్యా త్పాదాయామం గుణాంశకమ్ ।
సార్థం ప్రస్తరోత్సేధం సార్థద్య్వంశాంఘ్రి తుంగకమ్ ॥ 94
- తదర్థం మంచమానంతు ద్విభాగం చరణోదయమ్ ।
ప్రస్తరోచ్ఛం శివాంశేన కంఠరోచ్ఛంత ధైవచ ॥ 95
- సార్థద్య్వంశం శిరోత్తుంగ మేకాంశంస్తూ పిమానకమ్ ।
పంచభూమం సమాఖ్యాతం షడ్భూమంత్యధునాశ్యణు ॥ 96
- ఉత్తరాది శిఖాంతంచ ఏకోనత్రిం శదంశకే ।
ద్విభాగం ప్రస్తరోత్సేధం పాదోచ్ఛం చతురంశకమ్ ॥ 97
- సత్రిపాదశివాంశంతు భూమినామాన్య మిరితమ్ ।
సార్థాగ్న్యం శాంఘ్రితుంగంతు తదర్థం ప్రస్తరోదయమ్ ॥ 98
- (వహ్నీంశంచాంఘ్రితుంగంతు తదర్థం ప్రస్తరోదయమ్ ।
పాదోచ్ఛంసార్థ యుగ్మాంశం తదర్థం ప్రస్తరం భవేత్ ॥
పాదమానం ద్విభాగంతు శివాంశం ప్రస్తరోదయమ్ ।
గలతుంగం శివాంశంతు సార్థద్య్వంశం శిరస్తాథా ॥)
శివాంశంతు శిఖామానం సప్తభూమమథోచ్ఛతే ।
ఉత్తరాది శిఖాంతంతు మానం షట్ త్రింశదంశకే ॥ 99
- పాదద్విభాగం మంచోచ్ఛం సార్థవేదాంశ మంఘ్రికమ్ ।
ద్విభాగం ప్రస్తరోత్సేధం వేదాంశం చరణోదయమ్ ॥ 100
- పాదోదద్య్వంశ మంచంస్యాత్ సార్థాగ్న్యం శాంఘ్రిమానకమ్
పాదోదద్య్వంశమం చోచ్ఛం గుణాంశం పాదమానకమ్ ॥ 101
- తదర్థం ప్రస్తరోత్సేధం సార్థపక్షాంఘ్రి తుంగకమ్ ।
తదర్థం మంచమానంతు ద్విభాగం చరణాయతమ్ ॥ 102

ప్రస్తరంశశిభాగేన శివాంశం గలమానకం ।

పాదహీనాన్ని భాగంతు శిరఃశేషం శిఖోదయమ్ ॥ 103

ఏవం సప్తతలంఖ్యాత మలంకార స్త్వ ఛోచ్యతే ॥ (103½)

తా॥ అంతస్తులయొక్క కొలతలు చెప్పచున్నాడు- మొదటి ఆలయముయొక్క యెత్తులో 4-5-6-7-8-9-10-11 భాగములుచేసి అందులో ఉపవీథము 1 భాగము చేయవలెను. లేక హస్తముల కొలతతోను చేయవచ్చును. హస్తముల కొలతతో ద్వారమును నిర్మించి ఆయెత్తులో 4-5-6-7-8-9-11 భాగములలో 1 భాగముగాని ఉపవీథము యెత్తు చేయవచ్చును. మిగిలినది 3 భాగములుచేసి అధిష్ఠానము 1 భాగము, స్తంభము 2 భాగములు, హోమమునుండి ఉత్తరసీమ వఱకు ద్వారము యెత్తు నిర్ణయింపబడినది. పాదబంధము అధిష్ఠానము ద్వారశోభ మొదలైనవి చేయవలెను. స్తూపికాంతము గాని లేక ఉత్తరమువఱకుగాని 6 భాగములుచేసి ప్రస్తరము యెత్తు 1½ భాగము, గలము 1 భాగము, శిరస్సు 2¼ భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము, ఇట్లు ఒక్క అంతస్తుగల దానిని రచించవలెను. రెండంతస్తులు గలదాని యెత్తును చెప్పచున్నాడు.

ఉత్తరము మొదలు కొనిస్తూపిక వఱకు 9 భాగములుచేసి ప్రస్తరము 1½ భాగము, స్తంభము 2 భాగములు, మరల ప్రస్తరము 1 భాగము, కంఠము 1 భాగము, శిఖరము 2½ భాగములు, స్తూపిక 1½ భాగము. ఇట్లు రెండంతస్తుల గోపురమును రచించవలెను. మూడంతస్తుల గోపురమునకు యెత్తును చెప్పచున్నాడు. ఉత్తరము మొదలు స్తూపిక వఱకు 12 భాగములుచేసి ప్రస్తరము 1½ భాగము, స్తంభము 2½ భాగములు, మరల ప్రస్తరము 1 భాగము, మరల స్తంభము 2 భాగములు, ఆపైన ప్రస్తరము 1 భాగము, గ్రీవ 1 భాగము, శిఖరము 2 భాగములు, స్తూపిక

1 భాగము, ఇట్లు మూడంతస్తుల గోపురమును నిర్మించవలెను. నాలుగంతస్తుల గోపురము యెత్తును చెప్పచున్నాడు.

ఉత్తరము మొదలు స్తూపిక వఱకు 18 భాగములుచేసి ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగమును, స్తంభము 3 భాగములు, ఆపైన ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, మరల స్తంభము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, దానిపైన ప్రస్తరము $1\frac{1}{4}$ భాగము, మరల స్తంభముయెత్తు 2 భాగములు, ఆపైన ప్రస్తరము 1 భాగము, గలము $1\frac{1}{2}$ భాగము, శిఖరము $2\frac{1}{4}$ భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము, ఇట్లు నాలుగు అంతస్తుల గోపురమును నిర్మించవలెను. అయిదంతస్తుల గోపురము యెత్తును చెప్పచున్నాడు.

ఉత్తరము మొదలుకొని స్తూపిక వఱకు 23 భాగములుచేసి ప్రస్తరము 2 భాగములు, స్తంభము $3\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగములు, రెండవ స్తంభము 3 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, మూడవ స్తంభము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{4}$ భాగములు, నాల్గవ స్తంభము 2 భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము, కంఠము 1 భాగము, శిఖరము $2\frac{1}{4}$ భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము, ఇట్లు ఐదంతస్తుల గోపురమును రచించవలెను. ఆఠంతస్తుల గోపురము యెత్తును చెప్పచున్నాడు.

ఉత్తరము మొదలు స్తూపిక వఱకు 29 భాగములుచేసి ప్రస్తరము 2 భాగములు, స్తంభము 4 భాగములు, మరల ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగము, రెండవ స్తంభము $3\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, మూడవ స్తంభము 3 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{4}$ భాగము, నాల్గవ స్తంభము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, ఐదవ స్తంభము 2 భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము, కంఠము 1 భాగము, శిఖరము $2\frac{1}{4}$ భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము,

ఇట్లు ఆటంతస్తుల గోపురమును రచించవలెను. ఏడంతస్తుల గోపురముయొక్క యెత్తు చెప్పచున్నాడు.

ఉత్తరము మొదలుకొని స్తూపిక నఱకు 36 భాగములుచేసి ప్రస్తరము 2 భాగములు, స్తంభము $4\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము 2 భాగములు, రెండవ స్తంభము 4 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగములు, మూడవ స్తంభము $3\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగములు, నాల్గవ స్తంభము 3 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము ఐదవ స్తంభము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{4}$ భాగము, ఆఠవ స్తంభము 2 భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము, కంఠము 1 భాగము శిఖరము $2\frac{3}{4}$ భాగములు, స్తూపిక $1\frac{1}{2}$ భాగము, ఇట్లు ఏడంతస్తుల గోపురమును నిర్మించవలెను. ఇక అలంకారములయొక్క పద్ధతులను చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ మండపాభాం యథాద్వార శోభాం కుర్యాద్ద్విజోత్తమ ॥ 104

మండపం ద్వారశాలాస్యాత్ ప్రాసాదం సదనాకృతిః ।

మాలికాకృతి కర్తవ్యం ద్వారహర్మ్యం ద్విజోత్తమ ॥ 105

శాలాకారం ప్రకర్తవ్యం ద్వారగోపురమేవవా ।

సర్వంతు గోపురాంతంవా కల్పయేచ్ఛిల్ప విత్తమం ॥ 106

తేష్వాదౌ ద్వారశోభాంతు వక్ష్యేహం ద్విజసత్తమ ।

ఏకద్విత్రితలంవాఽపి సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 107

ముఖేముఖే మహానాసీ పార్శ్వయోర్వంశనాసికా ।

స్వస్థాకృత్యల్పనాసాధ్యం ప్రాగుక్తవిధినాద్విజ ॥ 108

యుక్తస్తూపి సమాయుక్తం లుపరోహశిరస్తువా ।

మండపాకృతికంవాఽపి శ్రీకాంతంత దుదాహృతమ్ ॥ 109

శాలాకారశిరస్తస్త్రిన్ షణ్ణాస్యోముఖిపృష్ఠయోః ।

పార్శ్వయోర్వంశనాసాధ్యం యుక్తాస్తూపీవ సంయుతమ్ ॥ 110

- అంతః పాదోత్తరైర్యుక్త మితీకాంతమిదం పరమ్ ।
ముఖేముఖేచషణ్ణాసి పార్శ్వయోర్వంశనాసికా ॥ 111
- సమాకారం శిరస్కంధం కాంతం విజయమేవహి ।
ఏవంత్రి విధనిత్యాంతు ద్వారశోభాం ప్రకల్పయేత్ ॥ 112
- ముఖేముఖే మహానాసీ పార్శ్వయోశ్చ త్తైవచ ।
అర్థకోటిచత్రసాఢ్యం పంజరంచ తదాకృతి ॥ 113
- శాలాకారం శిరోపేత మయుగ్మ స్తూపిసంయుతమ్ ।
విశయం విశాలమేతద్ధి విశాలాలయ ముచ్యతే ॥ 114
- అర్థకోటి సహస్రాంగం పార్శ్వయోర్భద్రనాసికా ।
పార్శ్వయోర్వంశనాస్యంగ మయుగ్మస్తూపికాన్వితమ్ ॥ 115
- పాదం ప్రత్యల్పనాసాఢ్యం సర్వావయవ సంయుతమ్ ।
విప్రతికాంతాలంకారం వక్ష్యతేతు విశేషతః ॥ 116
- పూర్వవద్యామి భాగంచ చతుర్దిగ్భద్ర సంయుతమ్ ।
మహానాసీ చతుష్కాఢ్యం శిరోభద్ర సమన్వితమ్ ॥ 117
- అంతః పాదోత్తరైర్యుక్త మయుగ్మ స్తూపికాన్వితమ్ ।
త్రవిధాద్వారశాలాస్యా ద్వారప్రసాద ముచ్యతే ॥ 118
- అంతః పాదోత్తరైర్యుక్తం మండపాద్యై రలంకృతమ్ ।
ద్వారే ద్వారాంగ సంయుక్తం ద్వారం దిగ్భద్ర సంయుతమ్ ॥
- పూర్వేపరేచశాలాయాః సభద్రం భద్రనాసికా ।
నానామసూరకంస్తంభ వేదికాజాలతోరణమ్ ॥ 120
- అంతఃపాదోత్తరైర్యుక్తం మధ్యవారణ సంయుతమ్ ।
పార్శ్వయోర్ద్వంశ వక్త్రాఢ్య యద్రనాసీ విభూషితమ్ ॥ 121
- శాలాకారం శిరోపేతం జాలకాది విభూషితమ్ ।
కోశ విశాలాలంకారం భూమిభాగేచ పూర్వసత్ ॥ 122

- పార్శ్వయోశ్చముఖే పృష్ఠే మహానాసీ చతుష్టయమ్ ।
అయుగ్మస్తూపి సంయుక్తం ద్వారప్రాసాద కుడ్యకమ్ ॥ 123
- వక్ష్యేఽహం ద్వారహర్మ్యస్య లక్షణం ద్విజన త్తమ ।
ప్రాగుక్తవత్ ప్రకర్తవ్యం భూమిభాగే ద్విజోత్తమ ॥ 124
- సభాశిరస్య సంయుక్తం స్వస్తికాకృతి నాసికమ్ ।
పాదోత్తరైర్ద్యుతం యుగ్మం ఆయుగ్మస్తూపినాన్వితమ్ ॥ 125
- కూటం శిఖరనాథ్య మయుగ్మస్తూపినాసికమ్ ।
కూటాది భూమిభాగంచ ప్రాగివై వ ప్రకల్పయేత్ ॥ 126
- అపరేచపరేనాస్య స తారేద్వ్యంశసీప్రకమ్ ।
శాలాకారం శిరఃకార్యం నస్వప్రసం స్తూపికాన్వితమ్ ॥ 127
- శాలానిష్ఠాకృతి సంయుక్తం నానాలంకార సంయుతమ్ ।
నానాధిష్ఠాన చరణైర్ద్యుక్తంతత్ సోపవీరకమ్ ॥ 128
- ద్వారహర్మ్యం త్రిధాప్రోక్తం శృణుగోపుర లక్షణమ్ ।
చతుర్దిగ్భద్ర సంయుక్త మంతః పాదోత్తరైర్ద్యుతమ్ ॥ 129
- శాలాకారశిరోయుక్తం భద్రనాసీ ముఖేముఖే ।
పార్శ్వయోశ్చ మహానాస్యప్రాసాదం ప్రత్యల్పనాసికా ॥ 130
- మాత్రతాదండ మితిభ్యాతం శ్రీనిశాల మథోశ్యణు ।
పూర్వవద్భూమిభాగంచ తలొత్తుంగం క్రమాత్ కృశమ్ ॥ 131
- సభాకారం శిరోనాఽపి శాలాకార మధాపివా ।
నానామసూరక స్తంభ వేదికాద్యై రలంకృతమ్ ॥ 132
- చతుర్దిక్షు మహానాసీ విదిక్షు యుగ్మనాసికమ్ ।
చతుర్ద్వీఖం తతోవక్ష్యే భూమిభాగాది పూర్వకమ్ ॥ 133
- శశిభద్రసమాయుక్తం మధ్యేవారణ సంయుతమ్ ।
నానామసూరక స్తంభ వేదికాద్యై రలంకృతమ్ ॥ 134

సభాకారం శిరోవాఽపి శాలాకారమధాపివా ।
ముఖేముఖే మహానాసీ పార్శ్వయోద్విద్విదినాసికే ॥ 135

అంతః పాదోత్తరైద్యుక్తం ప్రస్తరేతుతలం ప్రతి ।
అంతః సోపాన సంయుక్తం మధ్యేవారణ సంయుతమ్ ॥ 136

ఏవం త్రిభాసముద్దిష్టం ద్వారగోపుర మధ్యమమ్ ।
అలింగదాంశంచ కుడ్యంవా వృషభస్థలమేవవా ॥ 137

తులాద్యైః ప్రస్తరంవాఽథ అలింగదాంగం యథోచితమ్ ।
శాలాకారం సభాకారం మాలికాకారమేవచ ॥ 138

యద్యదిష్టంతు యద్ద్వారే తత్తతైవ ప్రకల్పయేత్ ।
బాహ్యేబాహ్యేఽంఘ్రి పాదాభ్యాం మధ్యకుడ్యయుతంతువా॥
గృహపిండి గర్భగేహం ప్రాగివైవ ప్రకల్పయేత్ ।
అలింగ్రం ద్వారయోర్మానే విన్మతాంఘ్రికమేవవా ॥ 140

ప్రస్తరేదిష్టభూమ్యంతం గోపానాదిసమన్వితమ్ ।
కూటకోష్ఠాద్యలంకార మూర్ధ్వస్తంభాన్ ప్రకల్పయేత్ ॥ 141

భూమిభాగమలంకారం గలాంతం పరికల్పయేత్ ।
శీర్షదండదాంశం శాలాభం సభాకారం తదుచ్యతే ॥ 142

లుపారోప్య తమాయత్తం సభాకారక ముచ్యతే ।
ప్రస్తరం ప్రతిసంభాద్య మండపం యత్ప్రివిష్టినా ॥ 143

మాలికాకృత్తి కంఘ్రాతం మండపేతు పరస్పరమ్ ।
గోపురం హ్యేవమాఖ్యాతం పరివారవిధిం శృణు ॥ 144

ఇతి కాశ్యపశిల్పే గోపుర లక్షణం పంచచత్వారింశః పటలం
సమాప్తం.

తా॥ ద్వారశోభను మండపమునలె నిర్మించనలెను. ద్వార
శాలకూడ మండపమునలెనే యుండవలెను. ద్వారప్రాసాదము

గృహమువలె నుండును. ద్వారహార్యము వరుసగా అంతస్తులతో దిబ్బలుగా నుండును ద్వారగోపురము శాలవలె అంతస్తులతో నుండును. ఈ అన్నిటిని గోపురములనియే చెప్పదురు. ద్వారశోభ రచించుట యెట్లనిన, 1-2-3 అంతస్తులు చేయవచ్చును. నలువైపుల మహానాసికలును, స్వస్తికమువలె అల్పనాసికలును, తగిన స్తూపికలును, లేక దిమ్మలుకట్టి ఆపైన శిఖరముగాని, లేక మండపమువలె గాని, రచించిన యెడల శ్రీకాంతగోపురమగును. శాలయొక్క ఆకారమువలె శిఖరమును, దానికి ముందువెనుక అనాసికలును, ఇరువైపుల వంశనాసికలును, తగినట్లు స్తూపికలును, లోపల స్తంభములును వానిపై దూలములవంటి బండలును, ఉండునట్లు రచించి రేని కాంతగోపురమగును.

ముందు రీ నాసికలును వెనుక రీ నాసికలును, ప్రక్కలయందు వంశనాసికలును, ఆపైన శిఖరమునుకల దానిని విజయకాంత గోపురమందురు. ఈమూడును ద్వారశోభ యందలి భేదములు. ముందు వెనుక మహానాసికలును, ప్రక్కలయందు త్సద్రనాసికలును, సగము కొనలుగల దిమ్మలు 4 ను, అదేరూపముగా పంజరములును, శాలాకారముగా శిఖరమును బేసిసంఖ్యగల స్తూపికలును, కలది విశయ గోపురమగును. సగముకొనలుగల దిమ్మలు అనేకమును ముందు వెనుక భద్రనాసికలును, ప్రక్కలయందు వంశనాసికలును, స్తంభములయందు అల్పనాసికలును, సమస్తమైన రూపములును, బేసి సంఖ్యగల స్తూపికలును కలది విశాల గోపురమగును. పూర్వము వలెనే భాగములుచేసి నలువైపుల భద్రములును, 4 మహానాసికలును, శిరోభద్రమును, లోపల స్తంభములును, పైన దూలమువంటి బారుగల తాళ్లును, బేసిసంఖ్యగల స్తూపికలును, రచించిన యెడల విప్రతీకాంత గోపురమగును. ఈమూడును ద్వారశాలయందు విభేదములు. లోపల స్తంభములును వానిపై వెల్లునదూలములును,

ద్వారము సర్వాంగ సుందరముగను, ద్వారములయందు భద్రములును, తూర్పున పడమరను భద్రనాసికలును, అనేకవిధములయిన వీరములతో గూడిన స్తంభములును, వేదికలును, కిటికీలును, తోరణములును, మొదలగునవి కలది ద్వారశాల యనబడును. (ఇచట కొంత శిథిలమై నందున నామము వ్రాయబడలేదు.) లోపల స్తంభములును, నడుమ మత్తాలంబమును, ఇరువైపుల దండముఖములును, శ్శుద్రనాసికలును, శాలవలె శిఖరమును, కిటికీలు మొదలయిన అలంకారములును, కలది కోశవిశాల గోపురమగును. పూర్వము వలెనే భాగములుచేసి ముందువెనుక యిరువైపుల మహానాసికలు 4 ను, బేసిసంఖ్యగల స్తూపికలును, కలది ద్వారప్రాసాద గోపురమనియును చెప్పుదురు. ఈ మూడును ద్వారప్రాసాదము నందలి భేదములు. పూర్వమువలెనే భాగములుచేసి సభాకారముగ శిఖరమును, స్వస్తికమువలె నాసికలును, స్తంభములును ఆపైన వెల్లువమాలములు రెండును, బేసిసంఖ్యగల స్తూపికలును, కలది ద్వార హత్య గోపురమగును.

పూర్వమువలెనే భాగములుచేసి నలువైపుల మహానాసికలును వారి యొక్క నిర్గమము 1 భాగమును, శిఖరముయొక్క ఆకారము శాలవలెను 8 కోణములుగల స్తూపికయిను కలది రెండవ పద్ధతిగల ద్వారహర్ష్య గోపురము. శాలలయొక్క నిర్గమమును, అనేక విధములైన అలంకారములును, అనేక విధములైన వీరములతో గూడిన స్తంభములును, ఉపవీరముతో గూడిన అధిష్ఠానమునకలది మూడవ పద్ధతిగల ద్వారశార్మ్య గోపురము. ద్వారహర్ష్య గోపురములు మూడు విధములు చెప్పబడినవి. ద్వారగోపురముయొక్క భేదములును వినుము.

నలువైపుల భద్రములును, లోపల స్తంభములును, వెల్లువయును, శాలవలె శిఖరమును, రెండువైపుల భద్రనాసికలును, కుడి

యెడమవైపులయందు మహానాసికలును, స్తంభమున ఘ్రాదనాసికలును, కలది మాత్రాదండ గోపురమగును. పూర్వమువలెనే అంత స్తులయందు భాగములనుచేసి క్రమక్రమముగా చివర తగ్గించుచు శిఖరము సభాకారముగాగాని, శాలాకారముగాగాని, స్తంభములు అనేకవిధములగు పీఠములతోను, వేదికలు అనేకములుగాను, రచించి నలువైపుల మహానాసికలును నలుమూలలయందు ఘ్రాదనాసికలును కత్పించిరేని శ్రీ విశాల గోపురమగును. ముందువైపున భద్రమును, నడుమ మత్తవారణమును, అనేక విధములైన అధిష్ఠాన భేదములతో స్తంభములును, వేదికలును, తోరణములునుచేసి శిఖరము సభాకారముగాగాని, శాలాకారముగాగాని, రచించి ముందు వెనుక మహానాసికలును, ఇరువైపుల రెండు రెండు ఘ్రాదనాసికలును, లోపల స్తంభములును వానిపై వెల్లువయును, ఆపై ప్రస్తరమును ప్రతిముఖముగాను, లోపల మెట్లును, నడుమ మత్తవారణమును ఇట్లు రచించిరేని చతుర్ముఖ గోపురమగును.

గోపురములయొక్క భేదము లిట్లు చెప్పబడినవి. అలింగదము యొక్క భాగమున గోడగాని లేక నంది పీఠమునుగాని, చూలము మొదలైనవానియందు ప్రస్తరముగాని, అలింగదమునకు బదులు ఏదీయైనను రచించవచ్చును. శాలాకారము, సభాకారము, మాళికాకారము ఇట్లు ఏద్యారమున యేదియిష్టమో ఆద్యారమున అట్టి రూపమునే చేయవచ్చును. వెలుపల వెలుపల స్తంభములును, లోపలగోడయును, గర్భగృహమును, దానిచుట్టూ గోడయును, మునుపటివలెనే రచించవలెను. అలింగదము ద్యారముయొక్క రెండువైపులను అడేయెత్తుతోగాని, లేక గోడలేకుండ స్తంభములతోగాని ప్రస్తరమును రచించవచ్చును. ఇట్లు ఎన్ని అంతస్తులయినను రచించవచ్చును. ప్రస్తరములు గోపానముతో గూడి అందముగా నుండవలెను. కూటములు, శాలలు, మొదలైనవియును,

పై స్తంభములును, నిర్మించవలెను. అంతస్తులయొక్క భాగములును, అలంకారములయొక్క భాగములును, గలమువఱకు రచించవలెను. శిఖరము దండమువలెగాని, శాలవలెగాని, సభాకారముగాగాని చేయవచ్చును. గుజ్జలవలె దిమ్మలుకట్టి వానిపైన నిర్మించబడినది. సభాకాతము, ప్రస్తరము, ప్రతి సంభాద్యము, మండపము కలది మాలికాకృతి యగును. మండపమునను భేదములు కలవు. ఇట్లు గోపురము యొక్క 15 విధములగు భేదములను తెలియవలయును.

శిల్పరత్నము 41వ అధ్యాయమున గోపుర విధానము కొంతమట్టుకు మాత్రమే చెప్పియున్నాడు. పూర్తిగాలేదు.

“శ్లో॥ గోపురాణాంతు సర్వేషాం కుడ్యం గర్భమలిందకమ్ ।

కూటంశాలాం పంజరంచ నాసికాం హస్తిపుష్కకమ్ ॥ 58

కరోతు మూలహర్ష్యాను సారాత్కంభలతామపి ।

మసూరకస్తంభవేది జాలకైస్తోరణాదిభిః ॥ 59

యథాయుక్తి యథాశోభం యుక్తమేవకరోత్వతః ॥ ఇట్లుచెప్పి సరిపుచ్చినాడు. “శ్రీమంతాది నామాని గోపురాణాం విశేషతః” అని యున్నాడు. శ్రీకాంత గోపురమున్నది కాని శ్రీమంత గోపురములేదు.

(అనుబంధము 5, 6 పటములు చూడును.)

9. గోపుర విధానము మఱియొక పద్ధతి

మానసార 3వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ తైటిలానాం నృపాణాంచ గోపురాణాంచ లక్షణమ్ ।

మానానాం సారంసంగృహ్య శాస్త్రే సంక్షేపతః క్రమాత్ ॥ 1

- తై తిలస్యోక్తమానం యన్మానుషాణాం సకారయేత్ ।
 సరాణాంయోగ్యమానంయ తై తిలనాంతు యోగ్యకమ్ ॥ 2
- క్షుద్రే(చ)క్షుద్రమానముక్తం ముఖ్యేముఖ్యంతు మానకమ్ ।
 అజ్ఞానా ద్విపరీతంచేత్ స్థానాశం ధనక్షయమ్ ॥ 3
- తస్మాత్తు గోపురమానం పరిగృహ్యోక్తవత్కురు ।
 ఆద్యకేద్వార శోభంతు ద్వారశాలా ద్వితీయకే ॥ 4
- ద్వారప్రాసాదోమధ్యేచ ద్వారహర్మ్యంమయాధికే ।
 మహామర్బాది కుడ్యేచ మహాగోపుర మిరితమ్ ॥ 5
- ఏవంతుకార యేచ్ఛిల్పి సాలానాం ద్వారకేత ధా ।
 త్రిపంచసప్తకరాంతా దేకాదశ కరంతువా ॥ 6
- ఏవంతు ద్వారశోభస్య విశాలం పంచధాస్మృతమ్ ।
 పంచారత్ని సమారభ్య త్రయోదశ కరాంతకమ్ ॥ 7
- ద్వారశాలావిశాలంచ పంచధా పరికీర్తితమ్ ।
 సప్తహస్తం సమారభ్య పంచదశ కరాంతకమ్ ॥ 8
- ద్వారప్రాసాద విస్తారం పంచభేద విదోవిదుః ।
 నవహస్తం సమారభ్య ద్విద్విహస్తవి వర్ధనాత్ ॥ 9
- సప్తదశ కరాంతం స్యాద్ ద్వారహర్మ్య విశాలతా ।
 ఏకాదశకర మారభ్య నవపంక్తి కరాంతకమ్ ॥ 10
- పంచధా విపులం ప్రోక్తం మహాగోపురమేవచ ।
 పాదాధికంత ధార్థంచ పాదోనంతత్సమాధికమ్ ॥ 11
- విస్తృతాదాయతాః సర్వే గోపురాణాం విశేషతః ।
 అథవా ద్విహస్తవృద్ధిస్యా చ్చత్వారిం శత్రురాంతకమ్ ॥ 12
- త్రిగుణోపరిహస్తాంతం వింశదాయామః శోభకే ।
 శాలావిశాలతా మారభ్య ద్విద్విహస్తవివర్ధనాత్ ॥ 13
- పంచాశత్కర సీమాంతం పంచవింశతి మాయతమ్ ।
 ద్వారప్రాసాద విస్తారా త్పుర్వవద్వర్ధయేత్ క్రమాత్ ॥ 14

- షష్టిహస్తావసానంస్యా త్రింశదానూమః పూర్వవత్ ।
ద్విద్విహస్త వివృద్ధ్యాచ హస్తసప్తతి కాంతకమ్ ॥ 15
- ద్వారహర్ష్య విశాల్లోర్థ్వ పంచవింశ త్తదాయతమ్ ।
మహాగోపుర విస్తారం ద్విద్విహస్త వివర్ధనాత్ ॥ 16
- అశీతిహస్తావసానం (చ) చత్వారింశ త్త దాయతమ్ ।
అథవాఽరత్నిమానేన వర్ధమానాయతం మతమ్ ॥ 17
- విస్తారద్విగుణాంతంచ చైకభాగేన వర్ధనాత్ ।
శోభాది గోపురాంతస్య తారేభక్తివశాదుచ్యతే ॥ 18
- ద్విత్రివేదశరాంశంచ షడ్భాగం శోభవిస్తరే ॥
పంచషట్ సప్తభాగంతు చాష్టనంద విభజితే ॥ 19
- ఏవంతు ద్వారశావేతు విస్తారేతత్ప్రకల్పయేత్ ।
సప్తాష్టనవభాగంచ పంక్తిరేకాదశస్తథా ॥ 20
- ద్వారప్రాసాదవిస్తారే భాగమేవం ప్రకల్పయేత్ ।
అష్టనం దదశాంశంతు చైకాదశార్క భాగికమ్ ॥ 21
- ఏతేషాం ద్వారహర్ష్యేతు విస్తారం యుక్తితోన్యనేత్ ।
నవపంక్తి సభాగంతు సైకార్క మనుభాగికమ్ । 22
- మహాగోపుర విస్తారే భాగమేవం ప్రకల్పయేత్ ॥ 22½

తా॥ దేవతలకును మానవులకును గోపురములయొక్క లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. దేవతలకు చెప్పబడిన కొలతలు మానవులకుపయోగించరాదు. మానవులకు జెప్పబడిన కొలతలు దేవతలకుపయోగించినను దోషములేదు. అల్పగోపురములకు అల్పమానములును, శ్రేష్ఠగోపురములకు శ్రేష్ఠమానములును కల్పించవలెను. తెలియక ఎగుడుదిగుడుగా జేసిన యెడల ఆలయము నశించుటయే కాక ధనముకూడ నశించును. కనుక గోపురములయొక్క కొలతలు

చక్కగా తెలిసికొని జేయవలెను. 1. ద్వారశోభ, 2. ద్వారశాల, 3. ద్వారప్రాసాదము, 4 ద్వారహర్మ్యము, 5. మహాగోపురము, శిల్పాచార్యుడు ఆలోచనతో రచించవలెను. ద్వారశోభయొక్క విస్తారము 3-5-7-9-11 హస్తములు ఇట్లు 5 విధములు. ద్వారశాలయొక్క విస్తారము 5-7-9-11-13 హస్తములు ఇట్లు 5 విధములు. ద్వారప్రాసాదముయొక్క విస్తారము 7-9-11-13-15 హస్తములు. ఇట్లు 5 విధములు. ద్వారహర్మ్యముయొక్క విస్తారము 9-11-13-15-17 హస్తములు. ఇట్లు 5 విధములు. మహాగోపురము యొక్క విస్తారము 11-13-15-17-19 హస్తములు. ఇట్లు 5 విధములు. ఈ విస్తారములనుబట్టి దీర్ఘము $\frac{1}{2}$ భాగము అధికము, $\frac{1}{3}$ భాగము అధికము, $\frac{2}{3}$ భాగము అధికము, విస్తారమునకు రెట్టింపు, ఇట్లు 4 విధములుగా జేయుదురు. లేక వెడల్పు 2 హస్తములును పొడవు 3 హస్తములును ఇట్లు ద్వారశోభకు 2-2 హస్తములు పెంచుచు 40 హస్తములవరకును, 3-3 హస్తములు పెంచుచు 60 హస్తములవరకును చేయవచ్చును.

అదేవిధముగా ద్వారశాలకు 50 హస్తముల విస్తారమువరకును 75 హస్తముల వరకు పొడవును చేయవచ్చును. ద్వారప్రాసాదమునకు 60 హస్తములవరకు విస్తారమును, 90 హస్తముల వరకు ఆయతమును చేయవచ్చును. ద్వారహర్మ్యమునకు 70 హస్తములవరకు విస్తారమును 105 హస్తముల వరకు నిడివియును చేయవచ్చును. మహాగోపురమునకు 80 హస్తములవరకు విస్తారమును 120 హస్తముల పొడవును చేయవచ్చును. లేక హస్తముల కొలతతో విస్తారమునకు రెట్టింపువరకు ఒక్కొక్క భాగమును పెంచుచు శోభ మొదలు గోపురమువరకు విస్తారమున భాగముల ప్రకారము చెప్పుచున్నాడు. 2-3-4-5-6 భాగములు శోభయొక్క విస్తారము 5-7-8-9 భాగములు ద్వారశాలయొక్క విస్తారము 7-8-9-10-11 భాగ

ములు ద్వారప్రాసాదముయొక్క విస్తారము 8-9-10-11-12 భాగములు ద్వారహర్మ్యముయొక్క విస్తారము 9-10-11-13-14 భాగములు మహాగోపురముయొక్క విస్తారము. ఇట్లు భాగములను కల్పించవలెను.

- శ్లో॥ తద్విస్తారార్థముత్సేధం త్రిపాదం తత్సమంతువా ॥ 23
- ఏవంతు ద్వారపాదోచ్చం జన్మపాదాగ్ర సీమకమ్ ।
- తదర్థం ద్వారవిస్తారం తద్విశాలం తథోదయమ్ ॥ 24
- సపాదసార్థపాదోన ద్విగుణానాంతు మానుషే ।
- సర్వేషాం ద్వారతుంగేచ విస్తారేచ విశేషతః ॥ 25
- విస్తారాత్పాదాధికేన విస్తారార్థావసానకమ్ ।
- పంచపత్ సప్తభాగేతు ద్విగుణంసంప్లి యుగ్మకమ్ ॥ 26
- ద్వ్యంశాధ్యర్థం గుణాంశంవా ద్వారం సంవృదయం భవేత్ ।
- తత్తద్భాగ విశాలంస్యా తత్తత్తుంగ వశేనహి ॥ 27
- తదుత్సేధార్థ విస్తారం ద్వారగోపురం వన్యసేత్ ।
- అధవాచోప వీరంస్యా న్మానంత్వక్వాతదోచ్చయమ్ ॥ 28
- పంచధాశాంతికాద్యుచ్చ మధునావక్ష్యతే క్రమాత్ ।
- గోపురస్య విశాలార్థం తత్తత్సాధాధికోదయమ్ ॥ 29
- తదర్థాధిక ముత్సేధం తత్త్రిపాదాధికోన్నతమ్ ।
- తత్సమంచాధికోత్తుంగం ద్విగుణాత్పాతాధికోన్నతమ్ ॥ 30
- ఏవంతు పంచధాద్వార తుంగం సర్వేషు గోపురే (షు) ।
- అధవాహస్తమానేన ద్వారమానం ప్రవక్ష్యతే ॥ 31
- ఏకహస్తం సమారభ్య షట్షడంగుల వర్ధనాత్ ।
- ద్విహస్తాంతం ద్వారవిస్తారం ద్వారశోభంతు పంచధా ॥ 32
- ద్విహస్తాది త్రిహస్తాంతం పంచధాద్వార విస్తృతమ్ ।
- ఏవంతు ద్వారశావేతు హస్తత్రయం(ం) సమారభేత్ ॥ 33

- షట్ షడంగుల వృద్ధ్యాచ చతుర్వస్తావసానకమ్ ।
పంచధాద్వార విస్తారం ద్వారప్రాసాదమధ్యమే ॥ 34
- చతుర్వస్తం సమారభ్య పంచహస్తావసానకమ్ ।
ద్వారహర్ష్యే ప్రదేశేతు ద్వారతారంతు పంచధా ॥ 35
- పంచహస్తం సమారభ్య హస్తషట్కావ సానకమ్ ।
గోపురే ద్వారవిస్తారం పంచధా పరికీర్తితమ్ ॥ 36
- అథవాద్వారశోభాది గోపురాంతం యధాక్రమమ్ ।
ఏకద్విత్రిచతుష్పంచ హస్తాదాహస్త వర్ధనాత్ ॥ 37
- పంచషట్ సప్తహస్తంచ చాష్టహస్తం నవాంతకమ్ ।
ఏతేషాం ద్వారసర్వేషాం విస్తార ద్విగుణోన్నతమ్ ॥ 38
- దేవానాం ద్వారమేవోక్తం మానుషాణాం విశేషతః ।
ద్విగుణాష్టాంశ హీనంవా సప్తాంశం చైకహీనకమ్ ॥ 39
- షడంశాంతైక హీనంవా పంచాంశం చైకహీనకమ్ ।
చతుర్భాగైక హీనంవా ద్వారతుంగం ప్రకల్పయేత్ ॥ 40
- ఉత్తరాధః ప్రదేశాంతం జన్మోర్ధ్వం ద్వారమారభేత్ ।
ద్వారోత్సేధమిదం కుర్యాత్తస్యాం తద్ద్వారపట్టికా ॥ 41
- శేషం యక్త్యా ప్రయుంజీత ద్వారమేవంతు సర్వశః ॥ 41½

తా॥ గోపురము యొక్క విస్తారములో సగముగాని, ముప్పాతిక వంతుగాని, లేక సమానముగాని ఇట్లు 3 విధములుగా ద్వారశాఖ యెత్తు చేయవచ్చును ఇట్లు జన్మమునుండి పై వరకు యెత్తు చేయవలెను. ద్వారము యొక్క విస్తారము యెత్తులో సగము చేయవలెను. ఆవిస్తారమునుబట్టి $1\frac{1}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{3}{4}$ భాగములయెత్తు మనుష్య సంబంధమైన గోపురములకును, విస్తారమునుండి $\frac{1}{4}$ లేక $\frac{1}{2}$ భాగములు పెంపుగాని, విస్తారము 4 భాగములుచేసిన 5-6-7-8-9-10 భాగ

ములును ఒక్కొక్కప్పుడు 12 భాగములును ఇన్ని విధములుగా గోపురద్వారముయొక్క యెత్తును చేయుచుందురు. ఆయావిశాలములనుబట్టిగాని, ఆయా యెత్తులను బట్టిగాని, పై జెప్పిన భాగములు కల్పించవలసి యుండును. సామాన్యముగా ద్వారగోపురము యెత్తులో సగము విస్తారము కలిగియుండును. ఉపశీతముయొక్క కొలతను త్రోసివేసి అక్కడినుండి స్తూపివరకును యెత్తును నిర్ణయించుకొనవచ్చును. శాంతికము మొదలైన 5 విధముల యెత్తులను చెప్పుచున్నాడు.

గోపురముయొక్క విస్తారములో సగముచేసి అక్కడనుండి $\frac{1}{4}$ వంతుగాని, $\frac{1}{2}$ భాగములు అధికముగాని, $\frac{3}{4}$ వంతు అధికముగాని, లేక విస్తారముతో సమానముగాని, లేక దానిపైన $\frac{1}{4}$ వంతు యెక్కువగాని, ఇట్లు 5 విధములుగా ద్వారముయొక్క యెత్తును చేయుదురు. లేక హస్తముల కొలతతో ద్వారముయొక్క విస్తారమును యెత్తును చేయుపద్ధతి యెట్లనిన 1. హస్తము మొదలు 6.6 అంగులములు పెంచుచు ఇట్లు 2 హస్తములవఱకు 5 విధములుగా ద్వారశోభయొక్క ద్వారవిస్తారమును 5 విధములుగా చేయవచ్చును. 2 హస్తములు మొదలు 3 హస్తములవఱకు పైవిధముగానే ద్వార శాలముయొక్క ద్వారవిస్తారమును 5 విధములుగా జేయవచ్చును. 3 హస్తములు మొదలు 6 అంగులములు పెంచుచు 4 హస్తముల వఱకు ద్వారప్రాసాదముయొక్క ద్వారవిస్తారమును 5 విధములుగా జేయవచ్చును. 4 హస్తములు మొదలు 6 అంగులములు పెంచుచు 5 హస్తములవరకు ద్వారహర్మ్యముయొక్క ద్వారవిస్తారము 5 విధములుగా చేయవచ్చును. 5 హస్తములు మొదలు 6 అంగులములు పెంచుచు 6 హస్తములవరకు మహాగోపురముయొక్క ద్వార విస్తారమును 5 విధములుగా జేయవచ్చును. ఇంకొకపద్ధతి 1-2-3-4-5 హస్తములు మొదలుకొని 1 హస్తము చొప్పున పెంచుచు 5-6-7-

8-9 హస్తములవఱకు సమస్తమైన గోపురములయొక్క ద్వారములకు విస్తారములను చేయుచుండురు. పైజెప్పిన అన్నివిధములైన కొలతలుగల ద్వారములకు విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తుగా చేయవలెను. ఇవి దేవతలకు సంబంధించిన ద్వారములని శైలియవలెను. మనుష్య సంబంధమైన ద్వారములకు భాగము లెట్లనిన విస్తారమునకు రెట్టింపుచేసి అందులో 8వ వంతు తగ్గించిగాని, లేక దానిని 7 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము తగ్గించిగాని, 6 భాగములుచేసి 1 భాగము తగ్గించిగాని, 5 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము తగ్గించిగాని, 4 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము తగ్గించిగాని ఇట్లు 5 విధములుగా ద్వారముయొక్క యెత్తును చేయుదురు. ఇట్లుచేసి ఆపైన ద్వారపట్టిక నుంచవలెను. మిగిలిన పనులన్నియును ఆలోచనతో చేయవలెను. ఇది ద్వారములయొక్క నిర్మాణవిధానము.

శ్లో॥ మూలహర్మ్యవశాద్దేవశ్చైవ గోపురాణాంచ మానకమ్ ॥ 42

మూలప్రాసాద విస్తార సమంవాప్రాసాద మధికం ।

అథవాధ్యర్థం విస్తారం పాదోన ద్విగుణంతువా ॥ 43

ద్విగుణంవా ప్రకర్తవ్యం ద్వారశోభాది విస్తరమ్ ।

ప్రత్యేకం పంచధామాన మాయామం పూర్వవద్భవేత్ ॥ 44

మూలాధిష్ఠాన పాదస్య సమాధిష్ఠాన పాదకమ్ ।

అథవాధిష్ఠాన పాదోచ్ఛం వేదభూత పడంశకమ్ ॥ 45

సప్తకాష్ఠాంశకం కృత్వా తత్తదేకైక హీనకమ్ ।

శేషం తద్ద్వారశోభాది పాదాధిష్ఠాన కుంగకమ్ ॥ 46

ఉపవీతం వివాకుర్యాత్ ద్వారతుంగ మితిస్మృతం ।

శోభకేచైక భూమిఃస్యాద్ ద్వితీయే ద్వితలంభవేత్ ॥ 47

- ద్వారప్రసాద దేశేతు త్రితలంచైవ కారయేత్ ।
హర్షే చతు స్తలంకుర్యాద్గోపురంతల పంచకమ్ ॥ 48
- అన్యేషామ హతిదేశే షోడశాంతం తలాన్నితమ్ ।
ఏకత్రిపంచ భూమాదా ద్విద్విభూమి వివర్ధనాత్ ॥ 49
- త్రివిధంచైక భూమాచ త్వేకార్కతలసీమకమ్ ।
ద్విత్రివేదతలాదాచ చతుర్దశ తలాంతకమ్ ॥ 50
- ద్వితలేచ త్రివిధం ప్రోక్తం ద్విద్విభూమి వివర్ధనాత్ ।
త్రితలాత్పంచ త్రయాంతం త్రితలంత్రివిధం భవేత్ ॥ 51
- చతుఃషడష్టభూమాదా షోడశాంతం తలసీమకం ।
కన్యసంత్రివిధం ప్రోక్తం కుర్యాదేవం చతు స్తకే ॥ 52
- పంచసప్తతలనంద తలాదాద్విద్వి వర్ధనాత్ ।
సప్తదశతలాంతంస్యా త్త్రివిధం పంచభూమికే ॥ 53
- దేవానాం మూలహర్మస్య హీనాధిక్యం సమోన్నతమ్ ।
శోభాదిగోపురేష్యేవ ముక్తం సమ్యక్ పురాతనైః ॥ 54
- నరాణాం మూలహర్మస్య సమంహీనోన్న తంతువా ।
మూల స్యాధిక భూమించే ద్రాజశాస్త్రం వినశ్యతి ॥ 55
- ఏవంతు ద్వారశోభేచ చోక్తవత్కారయేత్సుధీః ।
అన్యథాద్వార దేశేతు యథాచోక్తవదాచ శేత్ ॥ 56
- ద్వారపాదోదయేవేద భాగంకుర్యాద్వి చక్షణః ।
ఏకాంశంచోపవీతోచ్చం తత్సమంచమ సూరకమ్ ॥ 57
- ద్విభాగం పాదతుంగంస్యా త్కారయేల్లక్షణాన్నితమ్ ।
ద్వారపాదోదయేథాతు పంక్తి భాగం విభాజితే ॥ 58
- ఉపవీతంశ రాంశంచ వేదభాగం మసూరకమ్ ।
అధిష్ఠాన ద్విగుణాంఘ్రి తుంగమేవం ప్రకల్పయేత్ ॥ 59

- ద్వారపాదోదయేనంద భాగంకుర్యాత్ త్రిభాగికమ్ ।
ఉపపీఠోదయంచాక్షి భాగమేవం మసూరకమ్ ॥ 60
- తద్వ్యయం పాదతుంగేచ కుర్యాదేకోన వింశతిం ।
భాగం తద్ద్వారపాదోచ్చే సప్తభాగోప పీఠకమ్ ॥ 61
- వేదభాగమధిష్ఠాన మష్టభాగాంశ్చి తుంగకమ్ ।
ద్వారపాదోదయేచైవం షడ్భాగం ప్రవిభాజితే ॥ 62
- ఉపపీఠోదయం క్షిప్రం భాగమంశం మసూరకమ్ ।
తయోఽస్తుపాద తుంగంచ ద్విగుణం చైవకారయేత్ ॥ 63
- ద్వారపాదోదయేచైవ వింశద్భాగం విభాజితే ।
ఉపపీఠోదయంచైవ నవభాగం ప్రకల్పయేత్ ॥ 64
- అధిష్ఠానం వేదభాగంతు వసుభాగమంశ్చి తుంగం ।
ఏకాదశ విభాగేతు ద్వారపాదోదయం భవేత్ ॥ 65
- పంచాంశంచోపపీఠోచ్చ మధిష్ఠానం ద్విభాగికమ్ ।
పాదతుంగం చతుర్భాగ మథవాద్వారపాదకే ॥ 66
- తుంగేచ త్రయోవింశద్భాగమేవం విభాజితు ।
ఏకాదశం చోపపీఠంచతుర్భాగం మసూరకమ్ ॥ 67
- అష్టాంశమంశ్చి తుంగంస్యాత్ షడ్భాగంతు విభాజితే ।
త్రిభాగంచోపపీఠంతు శివభాగం మసూరకమ్ ॥ 68
- ద్విభాగం పాదతుంగం స్యాత్త్రయోర్ధ్వే ప్రస్తరాదికమ్ ।
శిఖాంతం చోర్ధ్వమానేతు తలానామధునోచ్యతే ॥ 69

తా॥ ప్రధానాలయమునుండి గోపురప్రమాణమును చెప్పబడుచున్నాడు. ప్రధానాలయముయొక్క విస్తారముతో సమానముగాని, లేక అధికులు $\frac{1}{4}$ భాగముగాని, $\frac{1}{2}$ భాగముగాని, $\frac{3}{4}$ భాగముగాని, రెట్టింపుగాని ఇట్లు 5 విధములుగా ద్వారశోభాది గోపురములకు విస్తారము చెప్పబడినది. లేక విడివిడిగా విస్తారము ఆయామము

మునుపటివలెను చేయవచ్చును. మొదటి ఆలయముయొక్క అధిష్ఠానము దిగువ ఉపవీరముతో సమానముగా గోపురము నందలి అధిష్ఠానమున ఉపవీరమును కల్పించవలెను. లేక అధిష్ఠానమున ఉపానముయొత్తు 4-5-6-7-8 భాగములుచేసి అందులో 1 భాగమును తగ్గించి గోపురముయొక్క అధిష్ఠానమునకు దిగువ ఉపవీరము యొత్తు చేయవలెను. ఉపవీరము లేకుండకూడ ద్వారముయొత్తు చెప్పబడి యున్నది. శోభ 1 అంతస్తుగను, శాలము 2 అంతస్తులుగను, ప్రాసాదము 3 అంతస్తులుగను, హర్మ్యము 4 అంతస్తులుగను, గోపురము 5 అంతస్తులుగను ప్రారంభించవలెను. ఇందు శోభము 1-3-5 అంతస్తులు అధమము. 5-7-9 అంతస్తులు మధ్యమము. 9-11-13 అంతస్తులు శ్రేష్ఠము. ఇట్లు 3 విధములుకలవు. శాలము 2-4-6 అంతస్తులు అధమము. 6-8-10 అంతస్తులు మధ్యమము. 10-12-14 అంతస్తులు ఉత్తమము ఇట్లు 3 విధములు కలవు. ప్రాసాదము 3-5-7 అంతస్తులు అధమము. 7-9-11 అంతస్తులు మధ్యమము. 11-13-15 అంతస్తులు ఉత్తమము. ఇట్లు 3 విధములు కలవు. హర్మ్యము 4-6-8 అంతస్తులు అధమము. 8-10-12 అంతస్తులు మధ్యమము. 12-14-16 అంతస్తులు ఉత్తమము. ఇట్లు 3 విధములుకలవు. మహాగోపురము 5-7-9 అంతస్తులు అధమము. 9-11-13 అంతస్తులు మధ్యమము. 13-15-17 అంతస్తులు శ్రేష్ఠము. ఇట్లు 3 విధములుకలవు. దేవతలకు ప్రధాన దేవాలయమునకంటె తక్కువయును అధికమును సమానమును ఇట్లు 3 విధములుగా గోపురములయొత్తు చేయవచ్చును. మనుష్యసంబంధమైన గోపురములకు ప్రధాన గృహముతో సమానముగాని తక్కువగాని యొత్తుండవలెను మనుష్యసంబంధమైన గోపురములు గృహముకంటె యొత్తుండెనేని యజమానుని సమస్త సంపదలు నశించును. ఇది మొదటి ప్రాకారము నందలి గోపుర

మునుగూర్చి చెప్పబడినది. శేషించిన ప్రాకారముల యందలి గోపురములు శాస్త్రమున చెప్పబడినట్లు రచించవలెను.

ద్వారశాఖ పొడవును 4 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము ఉపసీతము, 1 భాగము అధిష్ఠానము, 2 భాగములు ద్వారశాఖ యెత్తు చేయవలెను. మఱియు ద్వారశాఖ పొడవు 17 భాగములు చేసి అందు ఉపసీతము 5 భాగములు, అధిష్ఠానము 4 భాగములు, ద్వారశాఖ 8 భాగములు చేయవలెను. మఱియొక పద్ధతి ద్వారశాఖ పొడవు 9 భాగములుచేసి అందు ఉపసీతము 3 భాగములు, అధిష్ఠానము, 2 భాగములు, ద్వారశాఖ 4 భాగములు చేయవలెను. ఇంకొకపద్ధతి ద్వారశాఖ యెత్తు 19 భాగములుచేసి అందు ఉపసీతము 7 భాగములు, అధిష్ఠానము 4 భాగములు, ద్వారశాఖ 8 భాగములు చేయవలెను. ద్వారశాఖ పొడవును 6 భాగములు చేసి అందు ఉపసీతము 1 భాగము, అధిష్ఠానము 1 భాగము ద్వారశాఖ 4 భాగములు చేయవలెను. వేరొకపద్ధతి.

ద్వారశాఖ పొడవును 21 భాగములుచేసి అందు ఉపసీతము 9 భాగములు, అధిష్ఠానము 4 భాగములు, ద్వారశాఖ 8 భాగములు చేయవలెను. మఱియొకపద్ధతి ద్వారశాఖపొడవు 11 భాగములు చేసి అందు ఉపసీతము 5 భాగములు, అధిష్ఠానము 2 భాగములు, ద్వారశాఖ 4 భాగములు చేయవలెను. లేక ద్వారశాఖ పొడవు 23 భాగములుచేసి అందు ఉపసీతము 11 భాగములు, అధిష్ఠానము 4 భాగములు, ద్వారశాఖ 8 భాగములు చేయవలెను. ఇంకను ద్వారశాఖ పొడవు 6 భాగములుచేసి అందు ఉపసీతము 3 భాగములు, అధిష్ఠానము 1 భాగము, ద్వారశాఖయెత్తు 2 భాగములు చేసి ఆపైన ప్రస్తరమును రచించవలెను. ఊర్ధ్వమానము శిఖాంతమునఱకు చెప్పబోవుచున్నాడు.

- శ్లో॥ అధిష్ఠానసమం మంచం శత్రుమంగల తుంగకం ।
గలోచ్చ ద్విగుణంప్రోక్తం శిఖరస్యోదయం స్యనేత్ ॥ 70
- శిఖరార్థం శిఖోత్తుంగం స్తూపిత్రయ సమన్వితం ।
ఏవమేక తలంప్రోక్తం ద్వితలాదిక మేవచ ॥ 71
- క్షుద్రం మధ్యంచ ముఖ్యానాం గోపురీతు విశేషతః ।
ప్రస్తరాది శిఖాంతం న్యాత్ గణ్యమానం ప్రవక్ష్యతే ॥ 72
- యస్యాధిష్ఠాన మానంచ తస్య మానవశాదుచ్యతే ।
మసూరోచ్చ సమంవాపి తదస్తాంశనేన మేవవా ॥ 73
- పంచషట్ సప్తహీనంవా ప్రస్తరోదయ మేవచ ।
ఊర్ధ్వభూమాంప్రి ణోత్తుంగమధః పాదవశాదుచ్యతే ॥ 74
- అష్ట సప్తక షట్పంచ భాగమేకోనమేవవా ।
తత్తద్భాగోనమానంతు చోర్ధ్వోర్ధ్వ చరణోదయమ్ ॥ 75
- తలేతలే ప్రస్తరాణాంతు కారయే దేవమానతః ।
క్షుద్రగోపుర మేవంతు కారయేర్గణ్య మానకమ్ ॥ 76
- నవమేకాదశై కార్క-మధిష్ఠానోదయం భవేత్ ।
తత్తద్భాగార్థభాగేన శేషం తత్రప్రస్తరోదయమ్ ॥ 77
- అధః పాదోదయం తత్తద్ భాగోనం చోర్ధ్వపాదకం ।
ప్రస్తరస్యై రమానంతు కారయేత్తు తలేతలే ॥ 78
- యస్యమానావసానాంతం చోత్తురాంతం విధీయతే ।
తదూర్ధ్వే ప్రస్తరం యుక్తం తస్యార్థా చోర్ధ్వవేదికా ॥ 79
- తద్ద్యయం గలతుంగంస్యా త్రప్రస్తరోచ్చద్యయంశిరః ।
శిఖరార్థం శిఖోత్తుంగం తేషాంగోపురమేవచ ॥ 80
- ఏవంతు మధ్యమానంతు గోపురాణాంతు గణ్యకం ।
ముఖ్యగోపుర గణ్యంతు వక్ష్యతే విధివాఙ్మనా ॥ 81

- పూర్వవచ్చైక భూమముక్తం ద్విత్వలాది విశేషతః ।
 గ్వారపాదోదయంచైవ ద్వారవిస్తార మానకం ॥ 82
- ఉపవీతోగయమానం మసూరకాంఘ్రి తుంగకం ।
 శేషం ప్రాగుక్త వత్కుర్యామార్థవమానం ప్రవక్ష్యతే ॥ 83
- అధిష్ఠాన త్రిపాదంచ ఊర్ధ్వపాదస్య తుంగకం ।
 అభఃపాద త్రిపాదంచ ఊర్ధ్వపాదోదయం భవేత్ ॥ 84
- అథోమంచ త్రిపాదంచ చోపరిప్రస్తరం భవేత్ ।
 అధనా భూషిషట్సప్త కాప్తనంద దశాంశకం ॥ 85
- తత్తదేకైక శీనంనా చోర్ధ్వపాదాది కోదయం ।
 తదర్థం వేదికోత్తుంగం తద్ద్వయం గ్రీవతుంగకమ్ ॥ 86
- గ్రీవతుంగద్వయం చైవ శిఖరస్యోదయం భవేత్ ।
 తదర్థం తచ్చిఘోత్తుంగం ద్విత్వవే పంచకం శిఖమ్ ॥ 87
- ప్రస్తరం పూర్వవన్నాన మాదిపాదాది పూర్వవత్ ।
 ప్రస్తరోదయమానం యత్తదర్థం వేదికోదయమ్ ॥ 88
- వేదికాచోర్ధ్వకాంతాస్యా త్సూర్వవత్సరి కల్పయేత్ ।
 ద్వితుంగే త్రిత్వినేత్రంవా సప్తనేత్రం సమన్వితమ్ ॥ 89
- సవం త్రితతిమాఖ్యాతం ॥ చతుర్భుమ మిహోచ్యతే ॥ 89½

తా॥ అధిష్ఠానముతో సమానము ప్రస్తరము, దానితో సమానము గలమాయెత్తు గలముయెత్తునకు రెట్టింపుగా శిఖరము యెత్తు, శిఖరము యెత్తులో సగము యెత్తున రి కలశములను ఉండు నట్లు ఒక్క అంతస్తు గోపురమును రచించవలయును, ఇందు ఊద్రము, మధ్యము, శ్రేష్ఠము, అను మూడువిధములుగలవు. వాని లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. ప్రస్తరము మొదలుకొని కలశము వఱకు కొలతలను తెలిసికొనవలెను. అధిష్ఠానమును, అధిష్ఠానముతో సమానముగాని, లేక అందులో రివ నంతు తగ్గించిగాని, 5-6-7

వంతులు తగ్గించిగాని ప్రస్తరమును చేయవచ్చును. క్రింది స్తంభము యెత్తులో 8-7-6-5 భాగములను తగ్గించి పై స్తంభమును రచించవలయును. ఇదే ప్రకారము పై అంతస్తు లన్నిటికిని తగ్గించుచుండవలెను. ప్రస్తరములనుగూడ ఇదే విధముగా ప్రతి అంతస్తుకు తగ్గించుచుండవలెను. ఇది క్షుద్రగోపురముల కొలత అధిష్టానము యెత్తు 9-11-13 భాగములుచేసి ఆయా భాగములలో సగమువంతు తగ్గించి ప్రస్తరమును చేయవలయును. దిగువ స్తంభము అటులనే భాగములను 9-11-13 చేసి అందు 1 భాగమును తగ్గించి పైన స్తంభమును చేయవలెను. ప్రస్తరముపైన చెప్పినట్లు ప్రతి అంతస్తునకు తగ్గించుచుండవలెను. ఒక్కొక్క అంతస్తుకొలత వాజసము పై మట్టమువఱకు అని తెలియవలెను. ఆపైన ప్రస్తరమును అందులో సగము వేదికయును, వేదికకు రెట్టింపుగా గలమును, ప్రస్తరము యెత్తునకు రెట్టింపుగా శిఖరమును, శిఖరము యెత్తులో సగము పైకలశమును, ఇది మధ్యమ గోపురముకొలత.

ఒక్క అంతస్తుగల దానిని మునుపటివలెనే చేయవలయును. రెండతస్తులు మొదలగువాని కొలతలను చెప్పుచున్నాడు. ద్వార శాఖ యొక్క పొడవును, ద్వారముయొక్క విస్తారమును, ఉపవీథము యొక్క పొడవును, ప్రస్తరమును, స్తంభమును, మిగిలినవన్నియును మునుపటివలెనే రచించవలెను. ఎత్తును చెప్పుచున్నాడు. అధిష్టానము ఎత్తులో ముప్పాతికవంతు పైస్తంభముయెత్తు, మొదటి స్తంభములో ముప్పాతికవంతు పై అంతస్తు స్తంభముయెత్తు మొదటి ప్రస్తరము యెత్తులో ముప్పాతికవంతు పై అంతస్తు ప్రస్తరము లేక 5-6-7-8-9-10 భాగములుచేసి ఆ గూ భాగములలో ఒక్కొక్క భాగము తగ్గించిగాని, పై అంతస్తున స్తంభముయెత్తు చేయవచ్చును. వేదికయెత్తు స్తంభములో సగము చేయవలయును. వేదికయెత్తునకు

రెట్టింపుగా గలము యెత్తును, గ్రీనము యెత్తునకు రెట్టింపుగా శిఖరము యెత్తును, శిఖరముయెత్తులో సగము, పైకలశముల యెత్తును రెండంతస్తుల గోపురమునకు 5 కలశము లుండవలెను. మూడవ అంతస్తున మొదటి యంతస్తున జేసినట్లే అన్ని అంతస్తుల యందును చేయుచు, ప్రస్తరములో సగముయెత్తు వేదిక వేదికయొక్క పై భాగము వఱకు కొలతయగును. మూడంతస్తుల గోపురమునకు 5 గాని లేక 7 గాని కలశముల నుంచవచ్చును. ఇక నాలుగంతస్తుల గోపురమునకు కొలతలను జెప్పచున్నాడు.

10. గో పు ర ము ల కు కొ ల త లు

- శ్లో॥ అగ్ధాధిష్ఠాన మానందయత్ షడ్భాగంచ విభాజితే ॥ 90
సమంవా పాదశరాంశంవా ప్రస్తరోదయ మీరితం ।
భూతచష్టాంశకంవాపి చోర్ధ్వపాదోదయం తథా ॥ 91
ఆది ప్రస్తరమానంతు త్రిపాదం చోర్ధ్వమంచకం ।
వేదంసార్థంశరాంశంతు చోర్ధ్వపాదోదయం భవేత్ ॥ 92
సత్రిపాదం ద్విభాగంస్యా చోర్ధ్వపాదోర్ధ్వ మంచకం ।
గుణంసార్థం చతుర్భాగ మూర్ధ్వపాదమధాసివా ॥ 93
సార్థం ద్విభాగం మంచంచ వేదికోచ్చ మర్థభాగికం ।
తద్ద్వయంగల తుంగంస్యా చ్ఛిరోభాగం గలతథా ॥ 94
శిరస్తుం గార్థభాగంతు స్తూపితుంగం ప్రకల్పయేత్ ।
నవసంఖ్యా శిఖాప్రోక్తా ద్వితలంతుచ పూర్వవత్ ॥ 95
అధివాచతురశ్రంచ స్తూపిమేకం చతుర్ముఖం ।
ఏనంచతుస్తలం ప్రోక్తం పంచభూమంతు వక్ష్యతే ॥ 96
పూర్వవద్భాగమానేన ప్రస్తరం పూర్వవద్భవేత్ ।
సార్థభూతాంశకం చైవ ముపరిచాంఘ్రి తుంగకమ్ ॥ 97

- ద్వితీయం ప్రస్తోతుంగం సత్రిపాదం ద్విభాగికం ।
 ఊర్ధ్వ పాదం శరాంశంతు తృతీయం ప్రస్తోదయమ్ ॥ 98
- సార్థద్విభాగమానేన చోర్ధ్వపాదం యుగాంశకం ।
 చతుర్థం ప్రస్తోత్సేధం సపాదద్యంశకం భవేత్ ॥ 99
- తమార్థ్యాంఘ్రి యుగాంశంతు ప్రస్తరం చద్విభాగికం ।
 వేదికోచ్చం శివాంశంస్యాద్ గ్రీవోచ్చంతు ద్విభాగికమ్ ॥ 100
- ద్విభాం శిఖరతుంగంస్యాత్ శిఖరార్థం తచ్ఛిఖోదయమ్ ।
 ద్విలలాటే మహానాసి చై కాదశ శిఖాన్వితమ్ ॥ 101
- అన్వేషించ తలానాంచం ప్రస్తరాదిచ పూర్వవత్ ।
 పాదానామపి సర్వేషాం ప్రస్తరాణాంవేతకే ॥ 102
- ఏనంమానం ప్రకుర్వీత వేదికాదిగ లాన్వితం ।
 శిఖరాది శిఖామానం పూర్వదద్యుక్తింతోన్యనేత్ ॥ 103
- అధివాద్వార శోభాది గోపురాణాం విశేషతః ।
 విస్తారాద్ద్వి గుణోత్సేధం జన్మాది స్తూపికాంతకమ్ ॥ 104
- ద్విగుణార్థంచ హీనంవా చాధిక్యంచ త్రిధోన్నతం ।
 సార్థంతు ద్విగుణోత్సేధం పాదోసం ద్విగుణోన్నతమ్ ॥ 105
- క్షుద్రగోపుర మేవంతు మధ్యమం తత్ప్రవక్ష్యతే ।
 క్షుద్రాత్తుపాద హీనంవా చార్థహీనోదయంతువా ॥ 106
- ఏవంతు మధ్యమం ప్రోక్తం మధ్యమాత్పాదహీనకం ।
 విస్తారాదద్వి గుణోత్సేధం ముఖ్యగోపురమేవచ ॥ 107
- పూర్వవత్ ప్రస్తరాద్యంతం చోర్ధ్వస్తూపి కాంతకం ।
 గణ్యమానంచ సర్వేషాం భాగమానవశాత్ క్రమాత్ ॥ 108
- తచ్ఛతుర్భాగికం కృత్వా చైకభాగం గలోదయం ।
 శిఖరోచ్చం ద్విభాగంతు చై కాంశం తచ్ఛిఖోదయమ్ ॥ 109
- ఏవమేకతలంప్రోక్తం ద్వితలేభాగముచ్యతే ॥ 109½

తా|| అర్థాధిష్ఠాన మానమును 6 భాగములుచేసి దానితో సమానముగాని, పాతికవంతు కలిపిగాని లేక 5 భాగములుగాని, ప్రస్తరము యెత్తు చేయవలయును. 5 లేక 6 భాగములు అధః పాదముయొక్క యెత్తును చేయవలెను. మొదటి ప్రస్తరము యెత్తుతో ముప్పాతికవంతు పై ప్రస్తరమును చేయవలయును. రెండవ అంతస్తున స్తంభము $4\frac{1}{2}$ భాగములు లేక 5 భాగములు చేయవలెను. $2\frac{3}{4}$ భాగములు పై ప్రస్తరము, $3\frac{1}{2}$ భాగములు లేక 4 భాగములు. ఆపైన స్తంభములు, ప్రస్తరము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, వేదిక ప్రస్తరములో సగము, గలము వేదికకు రెట్టింపు గలమునకు రెట్టింపు శిఖరము. శిఖరములో సగముయెత్తు పై కలశములు. అవి 9 ఉండవలెను. రెండవ అంతస్తును మునుపటివలెనే చేయవచ్చును. లేక నలుచదరమును నాలుగు ముఖములుగల కలశమును ఒక్కదానినే యుంచవచ్చును. ఇది నాలుగంతస్తుల గోపురము.

అయిదంతస్తుల గోపురమునుగూడ మొదటి అంతస్తు మునుపటివలెనే భాగముల ప్రకారము రచించవలెను. $5\frac{1}{2}$ భాగములు. పై స్తంభము రెండవ ప్రస్తరముయెత్తు $2\frac{3}{4}$ భాగములు. పైన స్తంభము 5 భాగములు, మూడవ ప్రస్తరము. $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ఆపైన స్తంభము 4 భాగములు. నాల్గవ ప్రస్తరము $2\frac{1}{4}$ భాగములు. ఆపైన స్తంభముయెత్తు 4 భాగములు. ఐదవ ప్రస్తరము 2 భాగములు. వేదిక యెత్తు 1 భాగము. గ్రీవముయెత్తు 2 భాగములు. శిఖరముయెత్తు 2 భాగములు. శిఖరములో సగముస్తూపి. రెండు లలాటములయందు మహానాసియును, 11 కలశములును, కలిగియుండవలెను. ఇతర అంతస్తులును ప్రస్తరములును పూర్వమువలెనే రచించవలెను. స్తంభము లన్నిటికిని ప్రతి అంతస్తున ప్రస్తరము కాదు. ఇట్లే వేదికలుగలములోస్తూపి నిర్మించవలెను. మఱియు ద్వారశోభ మొదలగు గోపురములకు విస్తారమునకు రెట్టింపుగా

పొడవునుచేసి ఉపానము మొదలుకొని స్తూపికవఱకు భాగములు నిర్ణయించవలెను, రెట్టింపుగాని పాతకవంతు, అరవంతు తగ్గించి గాని గోపురములకు ఎత్తును చేయుదురు. ఈ చెప్పబడిన త్సుద్రగోపురములకొలతకంటె పాతకవంతుగాని, అరవంతుగాని ఎత్తును తగ్గించి మధ్యమ గోపురములకు ఎత్తును చేయుదురు, మధ్యమగోపురము కంటె పాతకవంతు ఎత్తును తగ్గించిగాని, లేక విస్తారమునకు అరవంతు ఎక్కువ పొడవుచేసిగాని శ్రేష్ఠమగు గోపురమును రచింతురు. మునుపటివలెనే ప్రస్తరాద్యంతమును, పైన స్తూపికాంతమును, కొలతలుకలిగి యుండవలెను. దానిని 4 భాగములుచేసి 1 భాగము గలము పొడవును, శిఖరము ఎత్తు 2 భాగములను, స్తూపిక ఎత్తు 1 భాగమును చేయవలయును. ఇది ఒక్క అంతస్తుకలదాని పద్ధతి.

శ్లో॥ కృత్వాద్విరప్తభాగం యద్ భూతాంశం చోర్ధ్వపాదకం ॥ 110

ద్విభాగం ప్రస్తరోత్తుంగ మేకాంశం వేదితుంగకం ।

కొలకంగలతుంగంస్యా ద్వేదాంశం మస్తకోదయమ్ ॥ 111

తదర్థం స్తూపికోత్తేధం శేషంతు పూర్వవద్భవేత్ ।

తదూర్ధ్వే పంచవింశాంశం కృత్వా చత్రితలం విదుః ॥ 112

ద్వితీయాం ఘ్నుచ్ఛం షడ్భాగం సార్థద్వయాంశకం ప్రతి ।

తదూర్ధ్వే సార్థపంచాంశం సాదాయామం తృతీయకమ్ ॥ 113

అంతిమంచ ద్విభాగంస్యాద్ వేదికోదయమం శకం ।

గ్రీవతుంగం కలాభాగం శిఖరోచ్ఛం యుగాంశకమ్ ॥ 114

స్తూపితుంగంద్వయం ప్రోక్తం ప్రత్యూర్ధ్వది శిఖాంతకం ।

నవాధిక్యం దశాంశంత ద్విభజేత్తు చతుస్తలే ॥ 115

తదంశే సార్థవహ్నయాంశం పాదోచ్ఛంతద్ ద్వితీయకమ్ ।

అర్థాధికశివాంశం తదూర్ధ్వే ప్రస్తరమానకం ॥ 116

- సార్థత్రిభాగం పాదోచ్చం సపాదాంశం కపోతకం ।
 సత్రిపాదద్వయం చాంఘ్రి ప్రస్తరోచ్చం శివాంశకమ్ ॥ 117
- వేదికోచ్చం తదర్థంస్యాద్ గ్రీవోచ్చం సార్థభాగికమ్ ।
 తద్వయాశిఖరోత్తుంగం తదర్థం తచ్ఛిఖోదయమ్ ॥ 118
- ప్రస్తరస్య పరిష్టాత్తు స్తూపికాంతోదయం తథా ।
 షట్పంచ భాగికంకృత్వా భూతాంశం పాదతుంగకమ్ ॥ 119
- నేత్రాంశం ప్రస్తరోత్తుంగం సార్థవేదాంశ మంఘ్రికమ్ ।
 త్రిపాదోపేత మేకాంశం ప్రస్తరోదయ మ్రితం ॥ 120
- సపాదవేదమం ఘ్రిచ్చం సార్థాంశమూర్ధ్వ మంచకమ్ ।
 సార్థవహ్ని శాంఘ్రితుంగం సపాదాంశంతు ప్రస్తరమ్ ॥ 121
- తదూర్ధ్వే వేదితుంగార్థం కంధరం సార్థభాగికం ।
 తద్వయం శిఖరతుంగం స్యాత్ సపాదాంశం శిఖోదయమ్ ॥ 122
- ఏవం పంచతలం ప్రోక్తం శేషం ప్రాగుక్తవద్భవేత్ ॥ ।
 అథవా ద్వారశోభాది పాదుకాది శిఖాంతకం ॥ 123
- భాగమానశాద్ధణ్యమానం యత్రోచ్చ్యతే బుద్ధైః ।
 పూర్వైస్తు తుంగమానంత ద్దశభాగాద్వి భాజితే ॥ 124

తా॥ రెండంతస్తుల గోపురమునకు కొలతలనుచెప్పచున్నాడు. ఎత్తును 16 భాగములుచేసి స్తంభము 5 భాగములు, ప్రస్తరము 2 భాగములు. వేదిక 1 భాగము, గలము 2 భాగములు, మస్తకము 4 భాగములు, స్తూపి 2 భాగములు మిగిలిన పన్నులన్నియును మును పటివలెనే చేయవలయును. మూడంతస్తులలో గోపురమునకు ఎత్తు 25 భాగములు చేయవలయును. స్తంభము ఎత్తు 6 భాగములు, ప్రస్తరము $2\frac{1}{2}$ భాగములు. ఆపైన స్తంభము $5\frac{1}{2}$ భాగములు. పై ప్రస్తరము 2 భాగములు, వేదిక 1 భాగము, గ్రీవము 2 భాగములు, శిఖరము 4 భాగములు, స్తూపి 2 భాగములు. ఇట్లు మూడంతస్తు

లను రచించవలెను. నాలుగంతస్తుల గోపురము ఎత్తును 19 భాగములుచేసి స్తంభము $3\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగములు, పై స్తంభము $3\frac{1}{2}$ భాగములు, కపోతము $1\frac{1}{4}$ భాగము, మరల స్తంభము $2\frac{3}{4}$ భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము వేదిక $\frac{1}{2}$ భాగము గ్రీవము $1\frac{1}{2}$ భాగము, శిఖరము 3 భాగములు, స్తూపిక $1\frac{1}{2}$ భాగము ఇందు 20 భాగములకు కొలత చెప్పబడియున్నది. నాలుగంతస్తుల పద్ధతి.

ప్రస్తరము పైనుండి యెత్తును 30 భాగములుచేసి స్తంభము 5 భాగములు, ప్రస్తరము 2 భాగములు, మరల స్తంభము $4\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగములు, మరల స్తంభము $4\frac{1}{4}$ భాగములు ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగములు, వేది $\frac{1}{2}$ భాగము, గలము $1\frac{1}{2}$ భాగము, శిఖరము 3 భాగములు, స్తూపి $1\frac{1}{4}$ భాగము. ఇట్లు అయిదంతస్తుల గోపురమును రచించవలెను. ద్వారశోభాది గోపురములకు సాదుక మొదలు స్తూపికవఱకు భాగములనుచేసి రచించుపద్ధతి చెప్పుచున్నాడు. ఎత్తును 10 భాగములు చేయవలయును.

(అనుబంధము 7, 8, 9, 10 పటములు చూడుడు.)

11. ఉత్తమ గోపురముల కొలతలు

శ్లో॥ ద్విభాం చోపవీతోచ్చం తస్మాదేవాంశం కుట్టిమం ।
తద్ద్వయం పాదతుంగంస్యా త్తదర్థం ప్రస్తరోదయమ్ ॥ 125
తత్సమంగ్రీవ తుంగం స్యాతద్ద్వయం శిఖరోదయం ।
తచ్ఛిఖోదయ మేకాంశం శేషమానంతం పూర్వవత్ ॥ 126
ఏవమేకతలం ప్రోక్తం ద్వితలభాగ ముచ్యతే ।
ఋన్మాది స్తూపి పర్యంతం నవపంక్త్యంశకం భవేత్ ॥

- స్యాత్త్వంశం చోపవీరోచ్చం కుటిమంచ ద్విభాగికం ।
 పాదదైర్ఘ్యం యుగాంశంస్యా త్సత్రిపాదాంశం మంచకమ్ ॥ 128
- సత్రిపాదద్వయాంశంచ మూలపాదోదయం శథా ।
 కపోత ప్రతిరేకాంశం వేదితుంగం తదర్థకమ్ ॥ 129
- గ్రీవోచ్చమేక భాగంస్యా చ్ఛిఖరోచ్చం కలాంశకం ।
 తదర్థం స్తూపికోత్తుంగం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 130
- త్రితలే పూర్వవత్తుంగం త్రినస్తాంశం విభాజితే ।
 ఉపవీతం చతుర్భాగం సార్థాంశంతు మసూరకమ్ ॥ 131
- గుణాంశం పాదతుంగంస్యా త్కపోతం సార్థభాగికం ।
 సార్థద్వయాంశం పాదోచ్చం ప్రస్తరోచ్చం శివాంశకమ్ ॥ 132
- సపాదద్వ్యంశకా జంఘా మంచాయా మంత్రిపాదకం ।
 తదూర్ధ్వైర్థాంశం వేద్యుచ్చం చోర్ధ్వగ్రీవం శివాంశకమ్ ॥ 133
- గ్రీవద్వయసమమ్మూర్ధ్ని గ్రీవతుల్యం శిఖోదయం ।
 శేషం పూర్వవదుద్విష్టం చతుస్తల మిహోచ్యతే ॥ 134
- జన్మాదిస్తూపి పగ్యంతం కృత్యైకత్రింశ దంశకం ।
 షడ్భాగం చోపవీరోచ్చం ద్వ్యంశకం వీరమానకమ్ ॥ 135
- తద్ద్వయం పాదదైర్ఘ్యంతు సత్రిపాదాంశం మంచకమ్ ।
 సపాదత్ర్యంశకం పాదం సార్థాంశం మంచతుంగకమ్ ॥ 136
- పాదాయామంగుణాంశం స్యాత్సపాదాంశం కపోతకం ।
 పాదోనత్ర్యంశకం చోర్ధ్వ పాదాయామం ప్రకల్పయేత్ ॥ 137
- ప్రస్తరం చైకభాగంస్యా త్తదర్థం వేదికోదయం ।
 తద్ద్వయం గ్రీవతుంగంస్యాద్ గ్రీవతుంగద్వయం శిరః ॥ 138
- ఏకాంశం స్తూపికోత్తుంగం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ।
 జన్మాదిస్తూపికాంతం చైకోనపంచాశ దంశకమ్ ॥ 139

తద్భాగోపానమస్థాంశం సపాదాప్తాంశకం తువా ।

ఉపవీతమధిష్ఠానం తుంగం సార్థద్యయాంశకమ్ ॥ 140

తద్ద్యయం పాదతుంగంస్యా త్తస్థం ప్రస్తవోదయం ।

సార్థశ్రుత్యంఘ్రితుంగంస్యా త్సపాదద్యయం శమంచకమ్ ॥ 141

పాదాధిక్యంచ చతుర్థాగం పాదం మంచం ద్విభాగికం ।

వేదాంశం పాదతుంగంచ సత్రిపాదాంశ మంచకమ్ ॥ 142

తదూర్ధ్వే చరణోత్తుంగం సత్రిపాద గుణాంశకం ।

ప్రస్తరం సార్థభాగంతు వేదితుంగం త్రిపాదకమ్ ॥ 143

తద్ద్యయం గలతుంగంస్యా ద్గుణాంశం శిఖరోదయం ।

సార్థభాగం శిఖోత్తుంగమేవం పంచతలం విదుః ॥ 144

తా॥ ఎత్తును 10 భాగములుచేసి ఉపవీతము 2 భాగములు, అధిష్ఠానము 1 భాగము, స్తంభము 2 భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము, గ్రీవము 1 భాగము, శిఖరము 2 భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము. ఇట్లు ఒక్క అంతస్తు కలదానిని రచించవలయును. రెండంతస్తుల గోపురమునకు ఎత్తు 19 భాగములుచేసి ఉపవీతము 3 భాగములు, అధిష్ఠానము 2 భాగములు, స్తంభము 4 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగములు, మరల స్తంభము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము, వేది $\frac{1}{2}$ భాగము, గలము 1 భాగము, శిఖరము 2 భాగములు, స్తూపి 1 భాగము. ఇట్లు రెండంతస్తులు కలదానిని రచించవలయును.

మూడంతస్తుల గోపురమునకు ఎత్తు 21 భాగములు చేయవలయును. ఉపవీతము 4 భాగములు, అధిష్ఠానము $1\frac{1}{2}$ భాగములు, స్తంభము 3 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము, మరల స్తంభము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము 1 భాగము, మూడవ స్తంభము $2\frac{1}{4}$ భాగము ప్రస్తరము $\frac{1}{4}$ భాగము, వేది $\frac{1}{2}$ భాగము, గలము

1 భాగము, శిఖరము 2 భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము. ఇట్లు మూడంతస్తుల గోపురమును రచించవలయును.

నాలుగంతస్తుల గోపురమునకు ఎత్తు 31 భాగములు చేయవలెను. ఉపశీఠము 6 భాగములు, అధిష్ఠానము 2 భాగములు, స్తంభము 4 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగము. రెండవ స్తంభము $3\frac{1}{4}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగము. మూడవ స్తంభము 3 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{4}$ భాగము, నాల్గవ స్తంభము $2\frac{3}{4}$ భాగములు. ప్రస్తరము 1 భాగము, వేది $\frac{1}{2}$ భాగము, గలము 1 భాగము, శిఖరము 2 భాగములు, స్తూపిక 1 భాగము. ఇట్లు నాలుగంతస్తుల గోపురములను రచించవలెను.

ఐదంతస్తుల గోపురమునకు ఎత్తు 49 భాగములు చేయవలెను. ఉపశీఠము $8\frac{1}{4}$ భాగములు, అధిష్ఠానము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, స్తంభము 5 భాగములు, ప్రస్తరము $2\frac{1}{2}$ భాగములు, రెండవ స్తంభము $4\frac{1}{2}$ భాగములు, ప్రస్తరము $2\frac{1}{4}$ భాగములు. మూడవ స్తంభము $4\frac{1}{4}$ భాగములు, ప్రస్తరము 2 భాగములు. నాల్గవ స్తంభము 4 భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{3}{4}$ భాగములు. అయిదవ స్తంభము $3\frac{3}{4}$ భాగములు, ప్రస్తరము $1\frac{1}{2}$ భాగములు, వేది $\frac{1}{4}$ భాగము, గలము $1\frac{1}{2}$ భాగములు. శిఖరము 3 భాగములు, స్తూపిక $1\frac{1}{2}$ భాగములు. ఇట్లు 5 అంతస్తుల గోపురమును రచించవలెను.

శ్లో॥ శేషంచ పూర్వవత్కుర్యాత్ ద్వారశోభాది పంచధా ।

ఘనంచాప్య ఘనంచైవ విన్యాస మథం వక్ష్యతే ॥ 145

విస్తారాయామం శోభాదౌ పూర్వవద్గోపురాంతకం ।

యన్మానం బహిరన్వేస చూలికామాన సంయుతమ్ ॥ 146

ఏకహస్తం సమారభ్య షట్షడంగుల వర్ధనాత్ ।

శోభాది గోపురాంతాయ నిర్గమః పంచధాభవేత్ ॥ 147

అథవాభిత్తి పాదాత్ స్వాద్ దండమానేన సంయుతం ।

ఏకదండం సమారభ్య దశదండావ సానకమ్ ॥ 148

యథా విమానసంయుక్తం తత్రదోషోన విద్యతే ।

అజ్ఞానాత్ మానవిచ్ఛేద్యం సర్వదోషకరం భవేత్ ॥ 149

తస్మాత్పురి హరేద్విద్వాన్ మాననిర్గమమేవచ ।

యథాతారేశు ధాత్వంశం గర్భగేహం గుణాంశకమ్ ॥ 150

ఏకకావృత భిత్తిః స్యా దేవమేక తలంభవేత్ ॥

తా॥ మిగిలిన పనులన్నియును, మునుపటివలెనే చేయవలెను. ద్వారశోభ మొదలగు 5 విధముల గోపురములకును విస్తారమును పొడవును మునుపటివలెనేచేయుచు వెలుపలికి నిర్గమము 1 హస్తము మొదలుకొని 6 అంగులముల చొప్పున పెంచుచు 5 విధములుగా రచించవచ్చును. లేక కుడ్యస్తంభమునుండి దండమానముచేత 1 దండము మొదలు 10 దండముల వఱకు నిర్గమమును రచించవచ్చును. విమానముతోగూడి యున్నపుడు దోషములేదు. విస్తారము 7 భాగములుచేసి అందు గర్భము 3 భాగములు చేయవలయును. ఒక్క ఆవరణముగల గోడయును ఇట్లు ఒక్క అంతస్తుగల గోపురమును రచించవలెను.

శ్లో॥ ద్వితలేతారం సప్తాంశం వేదాంశం గర్భగేహకం ॥ 151

పరితః సార్థభాగేన భిత్తివిష్కంభ మానకమ్ ।

తనర్ధాంశం కూటశాలా మండితం భిత్తతోన్యసేత్ ॥ 152

తత్సమంచాంతరాలంస్యా న్మధ్యకోష్ఠంగుణాంశకం ।

తస్మాత్తు కూటయోర్మధ్యే చాంతరాలం ప్రకల్పయేత్ ॥ 153

అంతరాలం విశేషేణ పంజరాది విభూషితం ।

ఏవంతు ద్వితలంప్రోక్తం కారయేద్ ద్వారశాలకే ॥ 154

తా॥ ద్వారశాలయను గోపురమునకు విస్తారము 7 భాగములును, అందు గర్భము 4 భాగములును, రెండు అంతస్తులును, చుట్టును గోడ విస్తారము $1\frac{1}{2}$ భాగమును చేయవలెను. అంకులో సగము కూటశాలయును, దానితో సమానము అంతరాలమును, మధ్యకోష్ఠము 3 భాగములును, కోష్ఠమునుండి కూటములమధ్య అంతరాలములను పంజరములతో గూడ రచించవలెను. ఇది రెండంతస్తుల పద్ధతి.

శ్లో॥ త్రితలేతార రంధ్రాంశే గర్భగేహం గుణాంశకం ।

ఆవృతి భిత్తిరేకాంశం తత్సమాశే నాలిందకం ॥ 155

తదృహిశ్చావృతాంశేన కూటకోష్ఠాది పూర్వవత్ ।

ద్వారప్రాసాద మేవంతు ద్వారహర్మ్యమి హోచ్యతే ॥ 156

తా॥ మూడంతస్తులుగల ద్వారప్రాసాదమును గోపురమునకు విస్తారము 9 భాగములును, అందు గర్భము 3 భాగములును, చుట్టునుగోడ 1 భాగము దానితో సమానము. అలిందమును, దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము కూటకోష్ఠములు మొదలగునవి పూర్వమువలెనే రచించవలెను. ఇది మూడంతస్తుల రచన—

శ్లో॥ విస్తారేదశభాగేతు గర్భగేహం త్రయాంశకం ।

తద్భాహ్యోఽవృత భిత్తిస్తు చాంశేనా వృతాలిందకమ్ ॥ 157

అంశేన కర్ణహర్మ్యాది పరితోంశేన కూటకం ।

ముఖ్యశాలంతు భూతాంశం శేషాంశం చాంతరాంతమ్ ॥ 158

ఏవంచ తు స్తలం ప్రోక్తం పంచభూమిరి హోచ్యతే ॥ 158½

తా॥ నాలుగంతస్తులుగల ద్వారహర్మ్యమును గోపురమునకు విస్తారము 10 భాగములుచేసి అందు గర్భము 3 భాగములు, దాని చుట్టును గోడ 1 భాగమును, అలిందము 1 భాగమును, కర్ణహర్మ్యము

మొదలగునవియును 1 భాగమును, ముఖ్యశాల 5 భాగములు. మిగిలినది అంతరాలము చేయవచ్చును. ఇది నాలుగంతస్తుల గోపురమును రచించుపద్ధతి.

శ్లో॥ విస్తారం రుద్రభాగంతు నాలిగేహం గుణాంశకం ॥ 159

తద్భూహిర్ ద్వ్యంశమేకేన వృద్ధ్యాకుడ్య విశాలకం ।

తత్తద్భూహ్య వృతాంశేన కుర్యాద లిండకం భవేత్ ॥ 160

ఏకాంశం కూటశాలాది కర్ణహర్యావృతం తథా ।

ఏకాంశం కూటవిస్తారం మహాశాలా త్రయాంశకా ॥ 161

ఏకైకం చాంతరాలంస్యాత్ యుద్రశాలైక భాగికం ।

విస్తారద్విగుణాన్యేవ భాగమేతేన వర్ధనాత్ ॥ 162

యథేష్టం దీర్ఘవిస్తారే కూటకోష్ఠాది విన్యసేత్ ।

పాదాన్యాన్ భద్ర సంయుక్తం పాదం దేశేషు విన్యసేత్ ॥ 163

ప్రధానేచోర్ధ్వదేశేవా కుర్యాద్దోషాన విద్యతే ।

ఏకదండం ద్విదండంవా త్రిదండం భద్రనిర్గమమ్ ॥ 164

అన్యేషాం హర్యమానేన యుక్త్యా తత్రైవయోజయేత్ ।

ఏవం ఘనమానముక్త మఘనం వక్ష్యతేఽఘనా ॥ 165

విస్తారాయామభక్తిః స్యాదుక్తవద్యుక్తితోన్యసేత్ ।

ద్విత్రిభాగం విశాలంతు చాయతం తత్ర కల్పయేత్ ॥ 166

భక్తిత్రిభాగమేకాంశం భిత్తివిస్తారమేవచ ।

శేషంతద్గర్భగేహంతు మధ్యభాగేతు లేశనమ్ ॥ 167

అథవాచాయతంవేద భాగం కుర్యాద్విచక్షణః ।

హర్యార్థం భిత్తివిస్తారం శేషంతు గర్భగేహకే ॥ 168

అలింపరితో భిత్త్యర్థం ద్వారదేశే విశాలతా ।

త్రిభాగం భద్రవిస్తారం సార్థభాగంతు నిర్గమమ్ ॥ 169

- నవపంక్త్యం శకంవాపి రుద్రభాగాంశ మేవచ ।
 ఏవంతు మధ్యకోష్ఠంచ నిర్గమంచ ద్విభాగికమ్ ॥ 170
- తస్య మధ్యేతు భద్రంవా పంచషడ్భాగ మేవవా ।
 లభవాసప్తభాగంతు వసుభాగం తద్దైవచ ॥ 171
- ఏకాంశం నిర్గమం కుర్యాత్ షట్ సప్తాంశ మధాపివా ।
 ఏవంతు చాంతరాలంస్యా నృధ్యమే మధ్యశాలయుక్ ॥ 172
- ద్విభాగంవా త్రిభాగంవా విస్తారం నిర్గమాంశకం ।
 తద్వయోరంశరం కుర్యా ద్యుక్త్యైతత్తైవ భూషితమ్ ॥ 173
- ఏకంవా కర్ణకూటంతు తద్దైవాంతర్వి శేషతః ।
 భిత్తిభాహ్యోవృతాంశేన కర్ణకూటాద్భహిస్తథా ॥ 174
- ఏవం జలస్థలంప్రోక్త మూర్ధ్వాఘోభూమిం విన్యసేత్ ।
 శేషంతు పూర్వవత్కుర్యా దేవంతు త్రితలం మతమ్ ॥ 175

తా॥ విస్తారమును 11 భాగములుచేసి నాలి గృహము. 3 భాగములు, దానివెలుపల 2 భాగములుగోడ ఒక్కొక్కభాగము పెంపుతో అలిందములును, ఒక్కభాగము కూటశాలలును కల్పించవలెను. కూట విస్తారము 1 భాగము మహాశాల 3 భాగములు, 1-1 భాగముఅంశరాలము,క్షుద్రశాల 1 భాగము, విస్తారము 2 పాశ్చ్యచేసి అందు 1 భాగమునుకలిపి యిష్టము నచ్చినట్లు కూటములు శాలలు రచించవచ్చును. స్తంభములకు భద్రములను, స్థానములయందు స్తంభములను రచించవలెను. ప్రధాన స్తంభములకును పైస్తంభములకును అలంకారము లుండవచ్చును. 1-2-3 దండములు భద్రములకు నిర్గమములను చేయవచ్చును. ఒక్కొక్కచోట ఆలోచించి తగిన ప్రకారము చేయవలెను. ఇది ఘనమానము. అఘనము. అనగా నిర్గమము లేకుండ జేయుట వెడల్పు పొడవు భాగములు చేయవలెను. విస్తారము 2 భాగములును, ఆయతము 3 భాగము

లును చేయవలెను. 3 భాగములలో 1 భాగము గోడయును మిగిలినది గర్భగృహమును అగును. లేక పొడవు 4 భాగములుచేసి అందులో సగముగోడ విస్తారమును మిగిలినది గర్భగృహమును చేయవలెను. గోడలో సగము చుట్టూ అలింధముల వెలుపల ద్వారమువద్ద విస్తారమును చేయవలెను. భద్రము విస్తారము 3 భాగములు, నిర్గమము $1\frac{1}{2}$ భాగము, 9-10-11 భాగములు మధ్యకోష్ఠమును రచించవచ్చును, అయితే నిర్గమము మాత్రము 2 భాగములే యుండవలెను. దానిమధ్య భద్రము 5-6-7-8 భాగములును దాని నిర్గమము 1 భాగమును 6-7 భాగములు అంతరాలమును చేయవచ్చును. మధ్యశాలతో కలిసి అంతరాల ముండవలెను. 2 భాగములుగాని 3 భాగములుగాని, విస్తారమును నిర్గమము 1 భాగమును, ఆ రెంటినందు ఎడమును ఆలోచనతో రచించవలెను. కర్ణకూటము 1 భాగము, అటులనే గోడ వెలుపల 1 భాగము కర్ణకూటముల వెలుపల జలమార్గములును, అన్ని అంతస్తులును పూర్వము చెప్పబడినట్లు రచించవలెను. ఇది మూడు అంతస్తుల రచన. మధ్యకోష్ఠ విశాలమును 1-1 భాగము పెంపుచేయుచు అంతస్తులను నరుసగా పెంచుచుండవలయును.

(అనుబంధము 11 నుండి 15 వఱకుగల పటములు చూడుడు)

12. కూటకోష్ఠాది లక్షణములు

శ్లో॥ మధ్యకోష్ఠ విశాలేతు పూర్వవత్ స్వాం శమాధికం ।

శేషం ప్రాగుక్తవత్ కుర్యాత్ సర్వంయత్క్వాప్రమోజయేత్ ॥

ద్వారప్రాసాదమేనంతు త్రితలేష్వేవకారయేత్ ।

గోపురేతు చతుర్భుజి విన్యాసంచ మయాఘరా ॥ 177

విస్తారే రుద్రభాగంతు పూర్వవదాయతం మతం ।

అస్తాంశాద్యేక భాగాంతం పంచధా విపులంభవేత్ ॥ 178

- తత్తద్విగుణ సీమాంతం పాదమేకేన నర్థనాత్ ।
ఏవంచాయ మిదంప్రోక్తం భిత్తిగేహ మిహోచ్యతే ॥ 179
- త్రిచతుష్పంచ షడ్భాగం సప్తాంశం కుభ్యవిస్తరం ।
శేషంతు నాలగేహంతు పంచధాపరికీర్తితమ్ ॥ 180
- భిత్తిబాహ్యం శకాంశేన ద్విభాగంచ తలేతలే ।
లలాటే భద్రమేకాంశ విస్తారం నిర్గమార్థకమ్ ॥ 181
- అంత స్వలింగద్రవ్యాని భిత్తికం వాంఛితాన్వితం ।
తద్భూతాలింగద్రవ్యే యుక్త్యా జాలకం చాంఛితాన్వితమ్ ॥ 182
- ఘనంవాప్య ఘనంవాపి భిత్తింకుర్యా ద్విచక్షణః ।
ఆయామేమధ్యమే ద్వారం భిత్తిదేశేత్వయం న్యసేత్ ॥ 183
- గేహేతద్వల్లలాటేతు చోపపీతాకృతి తలం ।
అథవావప్రపచ్యక్త్యా యథేష్టముత్సేధం మానయేత్ ॥ 184
- స్తంభ యుగ్గోపురం జ్ఞాత్వా విస్తారే చోత్తరాంతకం ।
తత్త్రిభాగద్విభాగంవా భిత్తిమేకేన కారయేత్ ॥ 185
- స్థాపయేద్భాగమేకం చేత్తత్సూత్రాద్భూతాన్వితమ్ ।
అంతోత్తరాయతేనృన్య తిర్యక్ తౌలిప్రకల్పయేత్ ॥ 186
- సాదం వాయతేతాలిం కుర్యాద్యుక్త్యా విచక్షణః ।
తదూర్ధ్వే జయంతికం కుర్యాత్తత్తత్ప్రచ్ఛాదనాన్వితమ్ ॥ 187
- అథవా త్రిచతుర్భాగం విస్తారాయామతం తథా ।
భిత్తివార్థ భాగంతు శేషంతద్దేహమానకమ్ ॥ 188
- తత్సమం పరితోలిందం శేషం వత్సూర్వవద్భవేత్ ।
అథవా చాయతంమాన మేకభాగాధికం తథా ॥ 189
- పూర్వవద్భిత్తి విస్తార మేకాంశా వృతాలిందకం ।
త్రిభాగం మధ్యభద్రంచ శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ 190

- చతుర్భాగ విశాలేతు పంచభాగాయతం తథా ।
 భాగార్థం భిత్తివిస్తారం శేషం గర్భగృహం భవేత్ ॥ 191
- ఏకంచ పరితోద్వారం మధ్యభద్రం త్రిభాగికం ।
 నిర్గమం చైకభాగేన తత్తద్భద్రం ద్వభాగికమ్ ॥ 192
- ఏకాంశం నిర్గమోపేతం యుక్త్యాశేషంతు పూర్వవత్ ।
 చతుః పంచాగ విస్తార మాయామం ప్రవిధీయతే ॥ 193
- ఏకభాగేన కుడ్యంస్యా న్నాలిగేహంతు శేషకం ।
 ఏకభాగావృతాలిందం మధ్యభద్రం యుగాంశకమ్ ॥ 194
- తదర్థం నేత్రభద్రంస్యా తదర్థం భద్ర నిర్గమమ్ ॥ 194½

తా॥ మధ్యకోష్ఠ విశాలమున మునుపటివలె ఒక భాగమును పెంపుచేయవలెను. మిగిలినవన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవలయును. ద్వార ప్రాసాదము మూడు అంతస్తులతోనే రచించవలెను. గోపురమయిన యెడల నాలుగంతస్తుల పద్ధతి చెప్పుచున్నాడు. విస్తారమును 11 భాగములుచేసి పూర్వమువలె ఆయతమును 8 భాగములు మొదలు 1 భాగమువఱకు 5 విధములుగా విస్తారమును చేయవచ్చును. ఒక్కొక్కదానికి రెట్టింపువఱకు $\frac{1}{4}$ వంతు పెంచుచు ఆయమును చేయవచ్చును. భిత్తి గేహమును గూర్చి చెప్పుచున్నాడు.

3-4-5 6-7 భాగములు గోడయును మిగిలినది నాలగృహము. ఇట్లు 5 విధములు ప్రతి అంతస్తునను గోడ వెలుపల 2 భాగములును, లలాటమున భద్రము 1 భాగము విస్తారమును నిర్గమము $\frac{1}{2}$ భాగమును, లోపల అలిందములును, గోడగాని, స్తంభములుగాని, ఆ ప్రదేశమున అలిందమునందు ఆలోచనతో స్తంభముల నందున జాలకములను రచించవలెను. నిర్గమము కలచోటగాని లేక నూలుకు

సమముగానున్న చోటగాని, గోడను రచించవలెను. పొడవుయొక్క నడుమద్వారము గోడయందు రెండుండవలెను.

గృహమునందును, లలాటమునందును, ఉపవీథాకారముగ అంతస్తును చేయవలెను. లేక వప్రమువలెనైనను చేయవచ్చును. ఇష్టము వచ్చినట్లు యెత్తును కల్పించవచ్చును. స్తంభములతో గూడిన గోపురమును విస్తారమున ఉత్తరాంతముగను, అందు 3 భాగములు 2 భాగములుగానిచేసి గోడ 1 భాగము చేయవలెను. వెలుపలి నూలు ప్రకారము అంతమున ఉత్తరమునుంచి అడ్డదూలము నుంచ వలెను. స్తంభమునుగాని, పొడవున దూలముగాని, ఆలోచించి చేయవలెను. ఆపైన జయంతికము నుంచవలెను. ఆయాపనులకు ప్రచ్ఛాదనములను చేయవలెను. లేక 3 భాగములు విస్తారము 4 భాగములు ఆయతముచేసి గోడ విస్తారములో సగముచేసి మిగిలినది గృహము చేయవలెను. దానితో సమానముగా చుట్టును అలింధములనుచేసి మిగిలినది మునుపటివలెనే చేయవలెను. మఱియు పొడవు విస్తారము కంటె 1 భాగ మధికముచేసి గోడ 1 భాగమును, 1 భాగముచుట్టూ అలింధములును చేయవచ్చును. మధ్యభద్రము 3 భాగములు, మిగిలినది గృహము - విస్తారము 4 భాగములు, పొడవు 5 భాగములు, అర్థభాగముగోడవిస్తారముమిగిలినది గర్భగృహము. చుట్టునుద్వారము 1 భాగము, మధ్యభద్రము 3 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము, ఆయా భద్రములు 2 భాగములను, నిర్గమము 1 భాగమును, ఆలోచించి రచించవలెను. మిగిలినది మునుపటివలెనే చేయవలెను. విస్తారము 4 భాగములు, పొడవు 6 భాగములుచేసి గోడ 1 భాగము మిగిలినది నాలిగేహము చేయవలెను. అలింధము 1 భాగము చుట్టును రచించవలెను. మధ్యభద్రము 4 భాగములు. అందులో సగము నేత్రభద్రమును, దాని నిర్గమము అందులో సగమును చేయవలెను.

13. ద్వార శోభ అంతస్తులు

- శ్లో॥ అష్టభాగం తథా యామం మధ్యేభద్రం షడలోకం ॥ 195
- శేషం తత్పూర్వవత్ ప్రోక్తం కుర్యాత్తచ్ఛిల్ప విత్తమః ।
పంచషడ్భాగ విస్తారే చాయామం తద్విభాజితే ॥ 196
- నేత్రభద్రం ద్విభాగంత చ్చీషాంశం పూర్వవద్భవేత్ ।
పంచభాగ విశాలేతు సప్తభాగం తథాయతే ॥ 197
- మధ్యభద్రంతు భూతాంశం విస్తారం చైకనిర్గమమ్ ।
అన్వేషం పూర్వవత్కుర్యా దధవాంశాధికాయతమ్ ॥ 198
- షడ్భాగం భద్రవిస్తార మేకభాగేన నిర్గమమ్ ।
శేషం పూర్వవదుద్దిష్టం తదర్థాంశాధికాయతమ్ ॥ 199
- పంచాంశం భద్రవిస్తారం నిర్గమంచైక భాగికం ।
శేషంప్రాగుక్త వత్కుర్యాత్సంక్తి భాగాయతం తథా ॥ 200
- షడ్భాగం మధ్యభద్రంచ అన్వేషం పూర్వవద్భవేత్ ।
షడంశం భాగమాధిక్యం విస్తారాయామకం తథా ॥ 201
- ఏకాంశం భిత్తి విస్తారం పరితః శేషంతు గేహకం ।
ఏకభాగావృతా లిండ్రం పంచాంశం మధ్యభద్రకం ॥ 202
- నేత్రభద్రంచ చతుర్భాగ మేకాంశం భద్రనిర్గమం ।
ఏకభాగాధికాయామం మధ్యభద్రం షడంశకమ్ ॥ 203
- తస్మిన్నాధిక్య భాగంతు భూతాంశం భద్రమీరితం ।
ఆయామేదశ భాగేతు భద్రతారం షడంశకం ॥ 204
- ఆయామేరుద్ర భాగంతు సప్తాంశం భద్రవిస్తరం ।
ద్వాదశాంశం తథాయామే మధ్యభద్రో గజాంశకమ్ ॥ 205
- నిర్గమం చైకభాగంస్యా చ్చేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।
ఏవం తద్ద్వార శోభంస్యా దేకభూమి రితిస్మృతం ॥ 206

తా॥ పొడవు 8 భాగములు. మధ్యభద్రము 6 భాగములు, మిగిలినది పూర్వమువలెనే విస్తారము 5 భాగములు పొడవు 6 భాగములు, నీవు భద్రము 2 భాగములు మిగిలినవి మునుపటివలెనే విస్తారము 5 భాగములు పొడవు 7 భాగములు. మధ్యభద్రము 5 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము చేయవచ్చును. విస్తారముకంటె పొడవు 1 భాగ మధికముచేసి భద్రము 5 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము చేయవలెను. పొడవు 10 భాగములు, మధ్యభద్రము 6 భాగములు చేయవచ్చును. విస్తారము 6 భాగములు, పొడవు 7 భాగములు, గోడ 1 భాగము చుట్టును మిగిలినది గృహము. చుట్టును అలిందము 1 భాగము, మధ్యభద్రము 5 భాగములును, నేత్రభద్రము 4 భాగములును, భద్రనిర్గమము 1 భాగమును, విస్తారముకంటె పొడవు 1 భాగ మధికముగను, మధ్యభద్రము 6 భాగములును, విస్తారముకంటె పొడవు 2 భాగము లధికమును, భద్రము 5 భాగములును, లేక పొడవు 10 భాగములును, భద్రము 6 భాగములును, పొడవు 11 భాగములును, భద్రము 7 భాగములును, పొడవు 12 భాగములును, భద్రము 8 భాగములును, నిర్గమము 1 భాగమును చేయవచ్చును. ఇట్లు ద్వారశోభ ఒక్క అంతస్తు.

14 ద్వార శాల అంతస్తులు

శ్లో॥ విస్తారే పంచభాగేతు చైకభాగాధి కాయతం ।

త్రిచతుర్భాగనాలంస్యా చేషంభిత్తి విశాలకమ్ ॥ 207

తద్బహిః పరితోఽంశేన కూటకోష్ఠ విశాలకం ।

ఏకాంశం కర్ణకూటంచ హారతారం శివాంశకమ్ ॥ 208

మధ్యకోష్ఠం త్రిభాగంచ యుక్త్యాతత్రైవ యోజయేత్ ।

ఏవం లలాటయోజైవ దైర్ఘ్యం విన్యాసముచ్యతే ॥ 209

- కర్ణకూటద్వయంచైవ తద్భాగద్వయ మూతం ।
అంతరాలద్వయం పక్షం భాగం కుర్యాద్విచక్షణః ॥ 210
- మధ్యకోష్ఠం చతుర్భాగం నిర్గమంచ ద్విభాగికం ।
అఖవాధ్యర్థభాగంచ సపాదాం శైక మేవచ ॥ 211
- మధ్యకోష్ఠమిదం ప్రోక్తం నేత్రదీర్ఘద్వయం తథా ।
మధ్యకోష్ఠంచ చతుర్థంచ కర్ణకూటం చతుష్టయమ్ ॥ 212
- హారాంతరాలదేశేతు తోరణద్వైర్విభాషితం ।
అఖవాంశాధికాయామం పూర్వవద్భిత్తి విస్తృతమ్ ॥ 213
- మధ్యభద్రోచ్చ భద్రంచ త్రిభాగం విస్తృతం భవేత్ ।
నిర్గమం చైకభాగంస్యా ల్లలాటాంశేతు పూర్వవత్ ॥ 214
- తస్మాదధికాంశాయామం పూర్వవద్విస్తృతం భవేత్ ।
మధ్యభద్రం యుగాంశంస్యా ధారాంతరం ద్విభాగికమ్ ॥ 215
- మధ్యకోష్ఠం యుగాంశంస్యా త్కుర్యాచ్చేషంతు ।
పూర్వవత్ నవభాగం తథాయామే మధ్యకోష్ఠం శరాంశకమ్ ॥
- అఖవావేద భాగంతు చాయామే తత్రత్పకల్పయేత్ ।
మధ్యకోష్ఠంతు పంచభాగం మధ్యభద్రం ద్విభాగికమ్ ॥ 217
- తదర్థం నిర్గమం ప్రోక్త మంతరాలం ద్విభాగికం ।
శేషం పూర్వవదుద్భిష్ట మఖవారస భాగికమ్ ॥ 218
- విస్తారం రసభాగంస్యా చాయామంచ విశేషతః ।
ఏకాంశం తద్వృతంభిత్తి తారం శేషంచనాలికా ॥ 219
- తద్భాష్యే పరితశ్చాంశం కర్ణకూటాది మానకం ।
మధ్యకోష్ఠం ద్విభాగంస్యా త్త్రిభాగం చాంతరాలకమ్ ॥ 220
- ఆయామే మధ్యకోష్ఠంచ త్ర్యంశంహారం ద్విభాగికం ।
అష్టాంశంచ తథాయామం మధ్యకోష్ఠం యుగాంశకమ్ ॥ 221

- నవభాగం తథాయామే కోష్ఠాయామం శరాంశకం ।
 త్రిభాగం వాస్యభద్రంస్యాన్నిర్గమం చైకభాగికమ్ ॥ 222
- దశభాగం తథాయామే పూర్వ వత్పరికల్పయేత్ ।
 ఏకాదశాంశకం కుర్యాత్సంచాంశం మధ్యకోష్ఠకమ్ ॥ 223
- ద్వాదశాంశం తథాయామే శాలాయామం డపంశకం ।
 మగ్ధ్యేద్విభాగం భద్రంస్యాన్నిర్గమం చైకభాగికమ్ ॥ 224
- హారస్య మధ్యదేశేతు చానుశాలా విశాలకం ।
 తత్పార్శ్వద్వయ యోద్ధారం నాసికా పంజరాన్వితమ్ ॥ 225
- శేషంతు పూర్వవత్కుర్యాద్ద్యుక్త్యా తత్త్రైవింశాయోజయేత్ ।
 విస్తారేనప్త భాగంతు వసుభాగం తథాయతమ్ ॥ 226
- భిత్తివిస్తార మేకాంశం పరితః శేషమంతరాలకమ్ ।
 తత్తద్బాహ్యో వృతాంశేన శేషమూహ్యం విచక్షణైః ॥ 227
- నవభాగం తథాయామే దశభాగమథాపివా ।
 ఏకాదశాంశకం వాపి విన్యసేచ్ఛైన పూర్వవత్ ॥ 228

తా॥ విస్తారము 5 భాగములు, పొడవు 6 భాగములు, 3-4 భాగములు నాలమును, మిగిలినది గోడ వెడల్పు, దాని వెలుపల చుట్టును కూటములు కోష్ఠములు 1 భాగము చేయవలెను. కర్ణకూటము 1 భాగము, హారాంతము 1 భాగము, మధ్యకోష్ఠము 3 భాగములు ఆలోచించి చేయవలెను. ఇట్లు లలాటములు రెంటికిని నిడుపు విన్యాసము చెప్పబడుచున్నది. కర్ణకూటములు 2 ను, రెండు భాగములు చేయవలెను. అంతరాలములు 2 ను రెండు భాగములు చేయవలెను. మధ్యకోష్ఠము 4 భాగములు, నిర్గమము 2 భాగములు లేక $1\frac{1}{2}$ భాగము, $1\frac{1}{4}$ భాగము చేయవచ్చును. నేత్రదీర్ఘము 2 భాగములు, మధ్యకోష్ఠము 4 భాగములు, కర్ణకూటము 4 భాగములు, హారములమొక్క అంతరాలములయందు తోరణములను రచించవలెను,

లేక పొడవు 1 భాగము అధికముచేసి మునుపటివలెనే గోడ వెడల్పుచేసి మధ్యభద్రము, ఎత్తుగల భద్రము, విస్తారము 3 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము, లలాటము 1 భాగము, అంతకంటె ఇంకొక భాగ మధికముగా పొడవుచేసి విస్తారము అదేచేసి మధ్య భద్రము 4 భాగములు, హారంతరము 2 భాగములు, మధ్య కోష్ఠము 4 భాగములును, మిగిలినది మునుపటివలెనే రచించవలెను. పొడవు 9 భాగములుచేసి మధ్యకోష్ఠము 5 భాగములు చేయవలయును. లేక 4 భాగములు చేయవచ్చును. మధ్యకోష్ఠము 6 భాగములు, దాని మధ్యభద్రము 2 భాగములు, అందులో సగపాలు నిర్గమము. అంతరాలము 2 భాగములు మిగిలినది మునుపటివలెనే చేయవలెను. లేక 6 భాగములు విస్తారమును 7 భాగములు పొడవును ఒక భాగముచుట్టూ గోడయును మిగిలినది నాళికయును చేయవలెను. దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము కర్ణకూటము మొదలయినవి చేయవలయును మధ్యకోష్ఠము 2 భాగములు, అంతరాలము 3 భాగములు లేక మధ్యకోష్ఠము 3 భాగములు హారము 2 భాగములు చేయవచ్చును పొడవు 8 భాగములుచేసి మధ్య భద్రము 4 భాగములు, పొడవు 9 భాగములు, కోష్ఠము 5 భాగములు, దానికి భద్రము 3 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము పొడవు 10 భాగములుచేసి పూర్వమువలెనే రచించవచ్చును. పొడవు 11 భాగములు, మధ్యకోష్ఠము 5 భాగములు, పొడవు 12 భాగములు శాల 6 భాగములు, మధ్యభద్రము 2 భాగములు, నిర్గమము 1 భాగము, హారముమధ్య అనుశాలయును. ఆరెండు ప్రక్కల హారములును, నాసికా పంజరములును, మిగిలినవి పూర్వమువలెను చేయవలయును. విస్తారము 7 భాగములు, పొడవు 8 భాగములు, గోడవెడల్పు 1 భాగము చుట్టును మిగిలినది అంతరాలము ఆయా వెలుపలభాగము చొప్పున మిగిలినవనులను చేయవలయును. పొడవు

9 భాగములు లేక 10 భాగములు, 11 భాగములుచేసి యైనను పూర్వమువలె రచించవచ్చును.

- శ్లో॥ త్రయోదశాంశమాయామే మధ్యశాలా విశాలయక్ ।
 త్రిభాగంచాంతరాలంస్యా చతుర్దశాయతం తథా ॥ 229
- మధ్యకోష్ఠం తథాష్టాంశం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।
 అథవాచాష్టభాగంతు విస్తారంతు నవాయతిమ్ ॥ 230
- ద్విభాగం భీత్తివిస్తారం శేషం నాలిగృహం మతం ।
 తద్బాహ్యోపరితశ్చాంశం కర్ణకూటాద్యమానకమ్ ॥ 231
- అథవాదశభాగంస్యా త్తదేకాదశభాగికం ।
 ద్వాదశాంశాయతం వాథ త్రయోదశాయతం తతః ॥ 232
- చతుర్దశాయతంవాపి పంచదశాంశ దీర్ఘకం ।
 మధ్యకోష్ఠం శరాంశంస్యా త్తత్సమం చాంతరాలకమ్ ॥ 233
- ద్వ్యష్టభాగం శఠాయామే మధ్యకోష్ఠం రసాంశకం ।
 తస్యమధ్యే విశేషేణ త్రిభాగం చానుశాలకం ॥ 234
- ఏక చాధ్యర్థ భాగంవా మధ్యకోష్ఠస్య నిర్గమమ్ ।
 శేషం పూర్వవనుద్దిప్తం నవభాగమథాపివా ॥ 235
- విస్తారం చాయతం పంక్తిభాగం కుర్యాద్విచక్షణః ।
 భీత్తితారం కలాంశంస్యా త్తద్బహిః పరితోంశకమ్ ॥ 236
- ఏవంతు కూటశాలాది మానం కుర్యాద్విశేషతః ।
 అథవాం శాధికాయామం ద్వాదశాంశాయతం తువా ॥ 237
- త్రయోదశాంశకం వాపి ద్విసప్తభాగమేమా ।
 పంచదశాంశకం వాపి షోడశాంశం తదాయతమ్ ॥ 238
- విన్యాసం పూర్వవత్కుర్యా త్సప్తదశాంశమాయతం ।
 మధ్యకోష్ఠం నవాంశంస్యా త్తస్మధ్యే భూతిభాగికమ్ ॥ 239
- విస్తారేమధ్య భద్రంతు నిర్గమంచైక భాగికం ।
 ఆంతరాలం చతుర్భాగం తస్మధ్యే ద్వ్యంశ భద్రకమ్ ॥ 240

- అధివాష్టాదశాంశంతు చాయామంత్రత్సకల్పయేత్ ।
 దశాంశం మధ్యకోష్ఠంచ షడంశం మధ్యభద్రకమ్ ॥ 241
- ఘనంచాప్య ఘనంవాసి భిత్తింసుర్యా ద్విచక్షణః ।
 ఊర్ధ్వభాగం విశేషేణ కర్ణసూక్ష్మాది చుంశితమ్ ॥ 242
- తత్రైవాభ్యంతరం చాభభాగమేకం జలస్థలం ।
 తద్వాప్యే చోర్ధ్వభాగంతు భిత్తిరేవం తథైవచ ॥ 243
- అథవాదం కమానేన వేశనం నిర్గమం తథా ।
 ఏతేషాం ద్వారశాలేషు ద్వితలం కారయేద్దుధః ॥ 244

శా! పొడవు 13 భాగములు మధ్యశాలవిశాలముగను, అంతరాలము 3 భాగములు, పొడవు 14 భాగములు, మధ్యకోష్ఠము 8 భాగములు మిగిలినది పూర్వమువలెనే చేయవలయును. మఱియు విస్తారము 8 భాగములు, పొడవు 9 భాగములు, గోడ మందము 2 భాగములు మిగిలినది నాలిగ్మహము చేయవలయును. దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము కర్ణకూటము మొదలగు భాగములను కల్పించవలెను. లేక 10-11-12-13-14-15 భాగములుచేయుచు మధ్యకోష్ఠము 5 భాగములును, దానితో సమానముగా అంతరాలమును, దాని నడుమ అనుశాల 3 భాగములును, ఇట్లు $1\frac{1}{2}$ భాగము మధ్యకోష్ఠముమొక్క నిర్గమమును చేయవలయును.

పొడవు 16 భాగములు మధ్యకోష్ఠము 6 భాగములు. మిగిలినవి పూర్వమువలెనే రచించవలెను. విస్తారము 9 భాగములు, పొడవు 10 భాగములు గోడ వెడల్పు 2 భాగములు దాని చుట్టును 1 భాగము. ఇట్లు కూటములు, శాలలు రచించవచ్చును. లేక పొడవులో మాత్రము 11-12-13-14-15-16 భాగముల వఱకు పెంచి మునుపటివలెనే అన్నియును రచించవలెను. పొడవు 17 భాగములు, మధ్యకోష్ఠము 9 భాగములును, దాని నడుమ భద్రము

5 భాగములును, నిర్గమము 1 భాగమును, అంతరాలము 4 భాగములు, దాని నడుమ భద్రము 2 భాగములు మఱియు పొడవు 18 భాగములు, మధ్యకోష్ఠము 10 భాగములు. దాని నడుమ భద్రము 3 భాగములు నిర్గమముతోగాని లేక సూలుతో సమానముగాగాని, గోడను రచించవలయును పైప్రదేశమున కర్ణకూటములు మొదలగువానితో అలంకరింపబడి యుండవలయును. వానికి జలమార్గములు 1 భాగము చేయవలెను. దాని వెలుపలను పైనను ఇట్లు గోడను రచించవలెను. లేక దండమానముతో లేశనము నిర్గమము చేయవచ్చును. ద్వారశాల యిట్లు రెండంతస్తులుగా రచింపవలయును.

15 ద్వార ప్రాసాదము అంతస్తులు

- శ్లో॥ గోపుర త్రితలన్యాసం లక్షణం వక్ష్యతేఽధునా ।
 సప్తాంశంచ ద్విసప్తాంశం భాగంచై కైకవర్ధనాత్ ॥ 245
- ఏవమాయమిదం ప్రోక్తం శిల్పిభిః ప్రవర్తైఃకృతం ।
 ద్విభాగం భిత్తివిస్తారం పరితః శేషంతు గేహకమ్ ॥ 246
- తస్యనాహ్యన్యతం జ్ఞాత్వా భాగం కుర్యా జ్జలాత్ స్థలే ।
 తద్భూహిః పరితోఽంశేన కర్ణహర్ష్యాది మండితమ్ ॥ 247
- తత్తస్మాదావృతాంశేన చాదిదేశే జలస్థలం ।
 తత్సమిం తగ్భూహిః కుర్యాత్ కూటశాలాద్య మానకమ్ ॥ 248
- మధ్యశాలాష్టభక్తికం ప్రోక్తం కర్ణకూటాష్టకం తథా ।
 హారాషోడశ సంయుక్తం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 249
- అష్టభాగంతు విస్తార మాయామంశేన వర్ధనాత్ ।
 షోడశాంశం యథాన్యాయ్యం పూర్వవద్విధినాచరేత్ ॥ 250
- సవాంశంతార మారభ్య వసుపంక్త్య వసానకం ।
 ఆ యామమితిహి ప్రోక్తం విన్యాసం పూర్వవద్భవేత్ ॥ 251

విశాలం దశభాగంతు వింశద్భాగావసానకమ్ ।
నవవంక్త్యంశమేక వింశాంశం దీర్ఘవిన్యా సముచ్యతే ॥ 252

16. ద్వారహర్షము అంతస్తులు

నందపంక్త్యంశం విభజేచ్ఛ తుస్తలేశు త్రివర్గకం ।
షట్సప్తాష్టభాగంవా నవార్థం వార్ధరుద్రకమ్ ॥ 253

భానుసైకార్క భాగంతు మధ్యకోష్ఠ విశాలకమ్ ।
శేషంచాంతరాలంచ ద్విభాగం కర్ణకూటకమ్ ॥ 254

మధ్యశాలా విశేషేణ పంచషట్ సప్తకం భవేత్ ।
ద్విభాంవా త్రిభాగంవా శాలామధ్యేతు భద్రకమ్ ॥ 255

ఏకాంశంవా ద్విభాగంవా త్రిభాగం నిర్గమంతువా ।
అథివాహరదేశేతు చైకద్విత్రియుగాంశకమ్ ॥ 256

మధ్యకేత్వను శాలాశ్చ నిర్గమం చైకభాగికమ్ ।
శేషంతు చాంతరాలానాం నాసికా పంజరాన్వితమ్ ॥ 257

అథోభూమిశ్శాంతరాలే కుంభంకుం భలతాన్వితం ।
భద్రదంవాపి విభద్రదంవా కర్ణహర్ష్యాది మండితమ్ ॥ 258

హారంచ కర్ణకూటంచ ఉత్తరాంతం శిఖాంతకం ।
మధ్యకోష్ఠస్య శాలేతు భద్రశాలా విశేషతిః ॥ 259

పక్షశాలాన్వితం వాథచోర్ధ్వశాలాన్వితం తువా ।
సీడాకారయతం వాపి చార్థశాలాన్వితం భవేత్ ॥ 260

ఉత్తరాంతం కపోతాంతం ప్రతికాంత మధాపివా ।
ఏవంచ మధ్యకోష్ఠేతు శాలానామున్నతం మతమ్ ॥ 261

లలాటేచ భద్రకోష్ఠం వాసకోష్ఠంచా కల్పయేత్ ।
ఏవమేతద్ద శాంశేన శేషంతు యుక్తితోన్యసేత్ ॥ 262

ఏవంచ తుస్తలం ప్రోక్తం నవాంశారంభం పూర్వవత్ ॥ 262½

తా॥ మూడంతస్తుల గోపుర లక్షణమును చెప్పచున్నాడు. పొడవు 7 భాగములు మొదలు 1-1 భాగము పెంపుతో 14 భాగముల వఱకు చేయవచ్చును. గోడ మందము 2 భాగములు, చుట్టును రచింపవలెను. మిగిలినది లొహలగృహము. దానియొక్క వెలుపల చుట్టును 1 భాగము జలమార్గమును, దాని వెలుపల చుట్టు 1 భాగము కర్ణహర్మ్యము మొదలగునవి రచించవలెను. దానినుండి చుట్టును మొదటి ప్రదేశమున జలమార్గమును, దానితో సమానముగా దాని వెలుపల కూటశాలను, మధ్యశాల 8 భాగములు, కర్ణకూటములు 8 హారములు 16 మిగిలినవి పూర్వమువలెనే చేయవలయును. విస్తారము 8 భాగములు, పొడవు దాని ననుసరించి 16 భాగముల వఱకు చేయవచ్చును. విస్తారము 9 భాగములు, పొడవు 18 భాగములవఱకు పెంచవచ్చును. విస్తారము 10 భాగములు పొడవు క్రమముగా 20 భాగములవఱకు కల్పించవచ్చును. లేక 19 భాగములుగాని 21 భాగములుగాని చేయవచ్చును. ఇది మూడంతస్తులుగల ద్వారప్రాసాదము రచించుపద్ధతి.

నాలుగంతస్తుల రచనయందు పొడవు 19 భాగములుచేసి 6 7-8-9½-11½-12-13 భాగములు మధ్యకోష్ఠ విస్తారము చేయవచ్చును. మిగిలినది అంతరాలము, కర్ణకూటము 2 భాగములు, మధ్యశాల 5-6-7 భాగములును, అందు భద్రము 2 భాగములుగాని 3 భాగములుగానిచేసి నిర్గమము 1-2 3 భాగము లుంచవచ్చును. లేక హార ప్రదేశమున 1-2-3-4 భాగములు మధ్య అనుశాలను రచించుచు దాని నిర్గమము 1 భాగము చేయవలయును. మిగిలినది అంతరాలములలో నాసికా పంజరములు రచించవలయును. అంతరాలమున దిగువ ప్రదేశము కుంభము కుంభలిత రచించవలెను. భద్రములతోగాని లేక భద్రములులేకుండ సాదాగాగాని, కర్ణహర్మ్యములను రచించవలెను. హారము, కర్ణకూటము, ఉత్తరముతో సమానముగాని, స్తూపికతో సమానముగాని చేయవచ్చును. మధ్య కోష్ఠముయొక్క శాలయందు భద్రశాలను రచించవలెను.

లేక పక్షిశాలలనైనను రచించవచ్చును. మఱియు ఊర్ధ్వశాలలనైన రచించవచ్చును. నీడమువలెనైనను చేయవచ్చును. అర్థశాలను చేయవచ్చును. అవి ఉత్తరాంతముగను, లేక కపోతాంతముగను, ప్రతికాంతముగను, ఇట్లు మూడు విధములుగ ఎత్తును కల్పించవచ్చును. లలాటమున భద్రకోష్ఠముగాని, వాసకోష్ఠముగాని రచించదగును. అది 10 భాగముల విస్తారముకలిగి యుండవలెను. మిగిలినవి ఆలోచించి చేయవలయును. ఇట్లు నాలుగంతస్తులు గల ద్వార హర్యమను గోపురమును రచించు పద్ధతి.

17. ద్వారగోపురము అంతస్తులు అందలి భేదములు

శ్లో॥ తస్మాదాయతే సర్వస్మిన్ ద్విగుణాంతాంశం పూర్వవత్ ॥ 263

వేదభూతరసాంశేన సప్తభాగాష్టభాగికం ఏవంతు ।

భిత్తిమానంతు శేషంతన్నాలికం భవేత్ ॥ 264

భిత్తిబాహ్యంతు వృద్ధిస్యాత్ పరితస్త్వైక భక్తితః ।

అష్టభాగావసానంస్యాత్ బాహ్యమానంతు పూర్వవత్ ॥ 265

కర్ణహర్ష్యాది విన్యాసం తచ్చతుర్వర్గ కాంతకం ।

మధ్యకోష్ఠ విశాలంతు పూర్వపత్పరికల్పయేత్ ॥ 266

శేషంతు చాంతరాలంస్యా త్కూటానాం విన్యసేద్బుధః ।

అన్యాన్యసుక్త మానానాం చతుర్భుమ్యుక్తవత్కూరు ॥ 267

నిర్గమంచ ప్రవేశంచా లంకారం వక్ష్యతేకదానా ।

విస్తారే వసుభాగంస్యాద్ విభజేత్ ప్రతిరేవచ । 268

తదర్థాంశావృతం బాహ్యే సాలంశేషంచ వేదికం ।

వేదితారం చతుర్భాగం త్ర్యంశంతద్గ్రీవ విస్తరమ్ ॥ 269

వేదితుల్యం శిరస్తారం శేషం ప్రాగుక్త వద్భవేత్ ।

ద్విలలాటే మహానాసితద్ ద్వయోర్మధ్య నాసికమ్ ॥ 270

- తచ్చాలానాసికంవాపి కర్తవ్యాకృతి నాసికా ।
అన్యంతర ప్రదేశేతు యుద్రనాసి ప్రభూవ్యతే ॥ 271
- నేత్రనాసీ విసాలేతు రసతారసమం భవేత్ ।
త్రికభాగం ద్విభాగంవా పంచభాగ త్రిభాగికమ్ ॥ 272
- చతుర్భాగ త్రిభాగంవా మధ్యనాసీవిశాలతా ।
తత్త్రిభాగైక భాగంతు పంచభాగాద్ ద్విభాగికమ్ ॥ 273
- చతుర్భాగ ద్విభాగంవా యుద్రనాసీ విశాలకం ।
పాదాధికం సమంవాపి పాదహీనం తిరోచ్ఛయమ్ ॥ 274
- మహానాసి మాళితుంగం స్తూపికాగ్రావసానకం ।
మధ్యనాసి తథా మాళిచాగ్రం తత్ఫలకాంతకమ్ ॥ 275
- యుక్త్యాతత్ యుద్రనాసీనాం కారయేచ్ఛిల్ప విత్తమః ।
శిలాకారం శిఖాకారం స్తూపికానాం సువృత్తకమ్ ॥ 276
- గలకూటోప సంయుక్తం యుద్రనాసి చతుష్టయం ।
శ్రీభోగాఖ్యమిదం ప్రోక్తం మప్యనాసీ జయాఖ్యకమ్ ॥ 277
- యుద్రనాస్యరూప సంయుక్తం శ్రీవిశాలం తద్ధైవచ ।
ఊడచయుద్ర నాస్యంగం విష్ణుకాంత మిహోచ్యతే ॥ 278
- యుద్రనాస్య తథావింశ దింద్రకాంతం ప్రకథ్యతే ।
యుద్రనాసీం వినాకుర్యాత్ బ్రహ్మకాంతమితి స్మృతమ్ ॥ 279
- గలకూటం వినాకుర్యాత్ స్కందకాంతం విశిష్యతే ।
మధ్యనాస్యన్నతం తత్ర నాసికా పంజరాన్వితమ్ ॥ 280
- ఏవంతు శ్రీకరంప్రోక్తం కర్కరీనాసికాకృతం ।
శాలాకోష్ఠం విశేణ స్తూపికాంతం ప్రకల్పయేత్ ॥ 281
- భద్రశాలాంతతత్ కుర్యాత్ సౌమ్యకాంత ముదీరితం ।
ఏతానిదవభేదాః స్వచ్ఛిరః సర్వేషుయోజయేత్ ॥ 282

గోపుర ఘనం సర్వేషు యత్తలాద్యైర్విశేషతః ।

సర్వస్యేంద్రస్య బాహ్యేతత్పాదంత్యక్వా ప్రకల్పయేత్ ॥ 283

అనుక్త మన్యతోగ్రాహ్య । మగ్రాహ్య మరసీదతి ॥ 283½

తా॥ విస్తారమునకు సగము పెంచిగాని రెట్టింపుచేసిగాని పొడవును నిర్ణయించి అందు 4-5-6-7-8 భాగములు గోడను చేయుచు మిగిలిన భాగములను నాలిగృహములను చేయవలయును. గోడవెలుపల చుట్టును 1 భాగము మొదలు 8 భాగములవఱకు పెంచి మునుపటివలెనే కర్ణహర్ష్యము మొదలయినవి రచించవలెను. ఇట్లు నాలుగు అంతస్తులవఱకుచేసి మధ్యకోష్ఠముయొక్క విస్తారము పూర్వోక్తప్రకారము చేయవచ్చును. మిగిలినది అంతరాలము కూటములు రచించవలయును. ఇందు చెప్పబడనివి కొన్నియున్నచో నాలుగంతస్తుల గోపురమునకు జెప్పిన కొలతలతో రచించవలయును. అలంకారములయొక్క నిర్గమములను ప్రవేశములను చెప్పచున్నాడు.

విస్తారము 8 భాగములుగా ప్రతిని విభాగించి అందులో సగము వెలుపలచుట్టూ ప్రాకారమును మిగిలినది వేదికయును చేయవలెను వేదిక విస్తారము 4 భాగములు. గ్రీత విస్తారము 3 భాగములు శిఖరవిస్తారము వేదితో సమానము మిగిలినది ప్రాసాదము వలెనే గోపురమునకును చేయవలయును. రెండు లలాటములయందు మహానాసి 1½ భాగము చోప్పునను, శాలానాసికమునుగూడ ఆకారమునుబట్టి రచించవలెను. ఇతరమైన సందులలో ష్టుద్రనాసికలను చేయవలయును. విస్తారమున నేత్రనాసి 6 భాగము లుండవలెను. 3 భాగములలో 2 భాగములు, 5 భాగములలో 3 భాగములు, 4 భాగములలో 3 భాగములు, మధ్యనాసి విస్తారము చేయవచ్చును. దానిలో 3 లో 1 భాగముగాని, 5 భాగములలో 2 భాగములుగాని, 4 భాగములలో 2 భాగములుగాని, ష్టుద్రనాసి విస్తారముండవలెను

ఎత్తు 1 పాతిక అధికముగాని, తరుగుగాని, లేక సమానముగాని, చేయవచ్చును. మహానాసి శిఖరము యెత్తు స్తూపిక పై భాగము వఱకును, మధ్యనాసిక శిఖరము ఫలమువఱకును, ఘ్రుదనాసిక శిఖరము అంతకంటె తక్కువగను ఆలోచించి చేయవలెను. శాలరూపముగాగాని, శృంగరూపముగాగాని, స్తూపికలు గుండ్రముగా రచించవలెను, గలకూటముతోగూడి ఘ్రుదనాసికలు 4 కలది శ్రీభోగగోపురము 8 ఘ్రుదనాసికలుగలది. జయగోపురము 12 ఘ్రుదనాసికలుకలది. శ్రీవిశాలగోపురము 16 ఘ్రుదనాసికలుకలది. విష్ణుకాంతగోపురము 20 ఘ్రుదనాసికలుగలది. ఇంద్రకాంత గోపురము ఘ్రుదనాసికలులేనిది బ్రహ్మకాంత గోపురముగల కూటములులేనిది స్కందకాంత గోపురము మధ్యనాసి యెత్తును నాసికాఽంజరములును కలది శ్రీకరగోపురము కర్కరీ నాసికములును, శాలాకోష్ఠము స్తూపిక వఱకును, దానియందు భద్రశాలను రచింపబడినది. సౌమ్యకాంతగోపురముగల కూటములుండి ఘ్రుదనాసికలులేనిది సామాన్య ద్వారగోపురము ఇట్లు పదివిధములు. అన్ని అంతస్తుల యందును నిర్గమములను కల్పించవలయును. అన్ని గోపురములవలె వెలుపల పాతికవంతును వదలి రచించవలయును. ఇందు చెప్పబడని విషయములు ప్రాసాదలక్షణములయందు జూడవలయును.

18. గోపురవాతాయన లక్షణము

శ్లో॥ వక్ష్యేవాతాయనానాంచ లక్షణం విధినాథునా ॥ 284

సర్వేణామపి హర్ష్యాణాం మండపాదీ నివాస్తూని ।

తథావాతాయనస్థానం తథావై చోక్తవన్నయేత్ ॥ 285

తై తిలీనాంతం తంతంతం నరాణాం హిష్యతేబుధైః ।

నరాణాం జాలకం సర్వం దేవానామపి యోగ్యకమ్ ॥ 286

- తద్విస్తారోదయం సర్వం ప్రాచీనోక్త వదాచరేత్ ।
పాదపాలికయా యుక్తం పత్రపుష్పై రలంకృతమ్ ॥ 287
- దేవానాం జాలకానాంచ మధ్యరంధ్ర సమన్వితమ్ ।
ద్విజానాం భూపతీనాంచ మధ్యస్తంభం విసర్జయేత్ ॥ 288
- మధ్యమం పట్టికాయుక్తం కుర్యాచ్ఛిల్ప విచక్షణః ।
వైశ్యానాం శూద్రజాతీనాం మధ్యేస్తంభం ప్రయోజయేత్ ॥
నకుర్యాత్ పట్టికామధ్యే చైకంమంచం శుభావహం ।
ఉక్తలక్షణ హీనంతు సహికుర్యాద్యధేచ్ఛయా ॥ 289
- లర్ధనాశం శ్రవాహీనం భవిష్యతి నసంశయః ।
నాగబంధం తథావల్లి గవాక్షం కుంబరాక్షకమ్ ॥ 291
- స్వస్తికం సర్వతోభద్రం నంద్యావరాకృతి స్తథా ।
పుష్పబంధం సచిత్రాంగం రత్నసంపై రలంకృతమ్ ॥ 292
- ఏనం వాతాయనరూపం నాగవల్ల్యాది దైవశం ।
ఉక్తవద్విస్తృతాయామే నందనం దపదం భవేత్ ॥ 293
- భుజంగ ద్వయమేకంస్యా దేకాదశపదేత్రిధా ।
నాగ నేదాష్టభాగంవా కుర్యాద్వాతాయనంబుధః ॥ 294
- సప్తసప్త పదంకృత్వా పత్రవల్ల్యాది మండితం ।
యుగ్మయుగ్మ పదైర్వాధ చాన్యద్వాతాయనేఽపిచ ॥ 295
- ఏకద్విత్రి చతుష్పంచ కూతైర్గిరంఘ్రిక పట్టికా ।
తద్విస్తారఘనం సర్వం కుర్యాద్వై శిల్పచిత్తయః ॥ 296
- గోపురే కూటకోషాది గ్రీవే పాదాంతరే తథా ।
ఘనేవాప్యఘనేవాపి యథా వాతాయ నైర్యుతమ్ ॥ 297
- అన్యేషాం వాస్తుసర్వేషాం చోక్తవద్దేశకే యథా ।
కుర్యాద్వాతాయనం సర్వం శ్రీసంపత్రపదాయకమ్ ॥ 298

ప్రథమాత్మ సార్థకరం పట్వణ్మాత్ర వృద్ధ్యా ।

తత్పంచ బాహుమవధి త్రివిశాలమితి భవేత్ ॥ 299

శోభాదిపంచదశచ పంచవిధ ప్రమాణంస్యాత్ ।

ద్వారేషు చైవ విదితం కథ్యతే ద్విగుణోదయమ్ ॥ 300

ఇతి మానసారే వాస్తుశాస్త్రే గోపుర విధానం నామ త్రయ

స్త్రీం శోభాధ్యాయః—

తా॥ కిటికీలను రచించు పద్ధతి చెప్పచున్నాడు. మేడలు మండపములు, గృహములు మొదలగువానికి కిటికీలను రచింతురు. దేవతలకును బ్రాహ్మణాది సమస్త వర్ణములవారికిని విస్తారమును పొడవును శాస్త్రమున చెప్పబడినట్లు రచించవలెను. కమ్ములును పైన అడ్డముగా పీటలును, పత్రములు, పుష్పములు మొదలగు వానితో నలంకారమును, మధ్య రంధ్రమునుగల కిటికీని దేవతా గృహములకును, బ్రాహ్మణులకును, క్షత్రియులకును మధ్యస్తంభము లేకుండను, నడుమ పట్టికయును రచించవలెను. వైశ్యులకును, శూద్రులకును మధ్య స్తంభముతో కిటికీలను రచించవలెను. నడుమ పట్టికను రచించగూడదు. పైన ప్రస్తరమును మాత్రము రచించవలయును. ఇందు చెప్పబడిని యంశమును యిష్టమువచ్చినట్లు చేయవచ్చును. కర్ణహీనము ధననాశము చేయును. నాగబంధము, వల్లి, గవాక్షము, కుంజరాక్షము, స్వస్తికము, సర్పతోభద్రము, సంద్యావర్తము. పుష్పబంధము, సచిత్రాంగము, రత్నభూషితము, ఇట్లు భేదములు కలవు. 9-9 భాగములుచేసి రెండు సర్పములను రచించబడినది నాగబంధము. ఒక్క సర్పమును రచించవచ్చును. 8-4 భాగములుగాని, లేక 8-8 భాగములుగాని చేయవచ్చును. 7-7 భాగములుచేసి పత్రములు లతలు రచించవచ్చును. దానిని వల్లి అందురు. సమసంఖ్య భాగములతోగాని, విషమ సంఖ్య భాగములతోగాని, యితరములైన కిటికీలు రచించవచ్చును. అంశ్చై

పట్టిక 1-2-3-4-5 అంగుళముల మందముకలిగి యుండవచ్చును. దానికి రెట్టింపుగా వెడల్పు కలిగి యుండవలయును. గోపురమునకును, కూటము కోస్తము మొదలగువాని గ్రీవమునను, స్తంభముల నడుమను, నిర్గమముల యందును, లేక సూత్రమా ననుసరించియైనను తగినట్లు ఆ యా స్థలములయందు కిటికీలను రచించవచ్చును. $1\frac{1}{2}$ హస్తము మొదలుకొని $\frac{1}{4}$ చొప్పున పెంచుచు 5 హస్తముల వఱకు 15 భేదములుగా జేయవచ్చును. అనగా ద్వారశోభకు 3 ద్వార శాలకు 3, ద్వార పార్శ్వమునకు 3, ద్వార ప్రాసాదమునకు 3, ద్వార గోపురమునకు 3, ఇట్లు తెలియవలయును. ద్వారము లన్నిటి కిని విస్తారమునకు రెట్టింపుగా పొడవును కల్పించవలయును.

91. మండప లక్షణములు - వాని స్వరూపములు

కాశ్యప శిల్పము 44వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ అథవక్ష్యే విశేషేణ మండపానాంతు లక్షణం ।

ప్రాసాద సైక్తకభూవకాతు ప్రోచ్యతే ముఖమండపః ॥ 1

జాతిచ్ఛంద వికల్పానా మాభాసానాం తదై వహి ।

ప్రాసాదాది ముఖేచై వ దిశాసులిదిశాసువా ॥ 2

గ్రామాదీనాంతు మధ్యేవా దిశాసు షదిశాసువా ।

ఉద్యానేవా నదీతీరే తటాకేవాధివాపునః ॥ 3

నేవార్థం మండపం కుర్యాదప్త ద్విజ్ఞుఖమండపం ।

ప్రాసాదస్యాగ్రతః కుర్యాన్మండపానాం చతుష్టయమ్ ॥ 4

ముఖమండప మాదౌతు ప్రతిమామండపం తతః ।

స్నాపనార్థం తృతీయంతు సృత్యార్థంచ చతుర్థకృత్ ॥ 5

తేషువైప్రథమగ ప్రాగ్వాద్విత్వీయాది రథోచ్యతే ।

అంతర్హారాంశ్చ తానేతాన్ మధ్యహారాంశ్చవాకురు ॥ 6

- మండపాన్మండపం తత్ర శాలాద్వామండ పాంతరం ।
అంతరాలమితిఖ్యాత మాదౌ తల్లక్షణం శ్రుణు ॥ 7
- ఏకద్విత్రి చతుష్పంచ షట్ సప్తాష్టకంతువా ।
నవధర్మ మథోవాపి రుద్రహ స్త మధాపివా ॥ 8
- అంతరాల విశాలస్య రుద్రసంఖ్యా ప్రకీర్తితా ।
యత్ర యన్మండపం కుర్యాత్తస్మిన్ పంక్త్యా విశేషతః ॥ 9
- ఏక ద్విత్రిచతుష్పంచ భక్త్యావాభ్యంతరాలకమ్ ।
సావకాశాంత రాలంవా భిత్తిమధ్య మధాపివా ॥ 10
- భిత్తిమధ్యంతరాలం చేత్పార్శ్వయోర్వేశ సంయుతం ।
ఏకద్విత్రిత్యగ్రే పాదంవా వేశం భక్త్యేక మేవవా ॥ 11
- ద్వయోర్మధ్యేతు ద్వారంవా జాలకంవా ప్రకల్పయేత్ ।
ఉత్తరే జలధారాంశ్చ స్నానార్థం పరికల్పయేత్ ॥ 12
- యగ్నాయుగ్మంతు పంక్తిర్వా భ్యంతరాలం ద్విజోత్తమ ।
అధిష్ఠానాది సర్వాంగం మండపస్య సమంభవేత్ ॥ 13
- అంతరాలం సమాఖ్యాతం శ్రుణుమండప లక్షణం ।
ద్విహ స్తంతు సమారభ్య ద్విద్విహ స్త వివర్ధనాత్ ॥ 14
- ఏవమేకో నవిశంతు నవధామండపం భవేత్ ।
ఆభాస సదనానాంతు ఆభాసం మండపం భవేత్ ॥ 15

తా॥ మండపములను రచించుపద్ధతి చెప్పచున్నాడు. జాతి, ఛందము, వికల్పము, అభాసము, అను దేవాలయములయొక్క ముందుగాని, ప్రక్కలనుగాని, దిశలయందుగాని, మూలలయందుగాని, గ్రామముయొక్క మధ్యనుగాని, నలుదిశలయందుగాని, నలు మూలలయందుగాని, ఉద్యానమునందును, చెరువులను, దేవునికి అష్టదిశలయందు ముఖమండపములను రచించవలెను. ప్రాసాదము ముందు ముఖమండపము, ప్రతిమామండపము, స్నానసమండపము,

నృత్యమండపము అను నాలుగు రచించుచుందురు. అందు మొదటిది ప్రాసాదముతో సమానముగ నుండవలయును. రెండవది మొదలు వరుసగా జెప్పచున్నాడు. లోపల హారములు, మధ్య హారములు చేయవలయును. మండపమునుండి మఱియొక మండపము, శాల నుండి మండపము, చేయబడినది అంతరాలమగును. దాని లక్షణము చెప్పచున్నాడు. 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11 హస్తములు అంతరాల విస్తారము చేయుదురు. ఏ ఆలయము దగ్గఱ నిర్మించు మండపము ఆకొలత ననుసరించి యుండవలెను. అంతరాలము 1-2-3-4 భాగములుచేసి గోడలలోపలికిగాని లేక గోడల మధ్యకుగాని చేయవచ్చును. అటుల గోడల మధ్యకు చేయబడినయెడల ప్రక్కలయందు వేళముతోకూడ కొలతకు రావలయును. ముందు 1-2-3 పాదములుగాని లేక 1 భాగముగాని రెంటినడుమ ద్వారముగాని, కిటికీగాని, రచించవలయును. ఉత్తరమున స్నానమునకు జలధారను కల్పించవలెను. సరిగదులుగానిచేసి, గదులుగాని, అంతరాలమును చేయవచ్చును. అధిష్ఠానము మొదలు అన్ని రూపములు మండపముతో సమానముగా నుండవలెను. ఇది అంతరాల లక్షణము. మండపము 3 హస్తములు మొదలుకొని, 2 హస్తముల చొప్పున పెంచుచు 19 హస్తములవఱకు 9 భేదములుగా ఆభాస మండపములను రచించవచ్చును. ఆభాస ప్రాసాదములయందు ఆభాస మండపములనే రచించవలయును. ఇతరములు కూడవు.

శ్లో॥ ఏకవింశతి హస్తాది ద్విద్విహస్త వివర్ధనాత్ ।

సప్తత్రింశత్కరాంతంచ వికల్పం నవధాభవేత్ ॥ 16

ఆభాసానాంచ తద్యోగ్యం స్వస్వయోగ్య మధాపివా ।

నవత్రింశతి మారభ్య ద్విద్విహస్త వివర్ధనాత్ ॥ 17

- పంచాధికంతు పంచాశత్కరాంశం ఛందముచ్యతే ।
 సప్తపంచాశదారభ్య ద్విద్విహస్త వివర్ధనాత్ ॥ 18
- సాగ్నిసప్తతి హస్తాంతం ప్రసృతా జాతిరుచ్యతే ॥
 తద్విస్తారసమం దీర్ఘం సమాశ్రం మండపం భవేత్ ॥ 19
- అభ్యర్థహస్తమారభ్య షట్షడంగుల వర్ధనాత్ ।
 పంచహస్తావధిం యావత్ పంక్తివ్యాసంతు కల్పయేత్ ॥ 20
- సార్థహస్తం సమారభ్య యావత్పంచ కరావధి ।
 గుణాంగులవివృద్ధ్యాతు పంక్తివ్యాసం ప్రకల్పయేత్ ॥ 21
- సార్థద్విహస్తమారభ్య షడంగుల వివర్ధనాత్ ।
 స్తంభానాముదయం హ్యేవం స్తంభవ్యా సమథోచ్యతే ॥ 22
- వస్వంగులం సమారభ్య అర్థాంగుల వివర్ధనాత్ ।
 ఏవోనవింశ మాత్రంతు త్రయోవింశాంఘ్రి విస్తృతమ్ ॥ 23
- పాదంచ భానురుద్రాంశే దశవై చాష్ట వాభవేత్ ।
 మూలాకారాంత్రదేశాంశ హీనమగ్రతలం భవేత్ ॥ 24
- తలిపార్థతలోత్తుంగం సామాన్యం సర్వమండలే ।
 తలిపోచ్చేతు భూతాంశే ద్విభాగంచ తలోదయమ్ ॥ 25
- ఆంఘ్రితుంగాగ్ని వేదైక భాగంవాపి మసూరకం ।
 ఉపవీత మధిష్ఠాన కేవలం వామసూరకమ్ ॥ 26
- ధరాతలసమం ప్రోక్తం ద్విగుణంత్రిగుణం తువా ।
 ఉపవీతోదయంఖ్యాత ముపవీతార్థవత్తువా ॥ 27
- ఉపవీతమధిష్ఠానం చరణం ప్రస్తంశథా ।
 నీవ్రవేశమలంకారం గుణ్యంప్రాగివ విద్యతే ॥ 28
- పత్తిత్రయ సమాయుక్తం షోడశ స్తంభ సంయుతం ।
 కలాల్పనాసికోపేతం మధ్యేకూటంతు ఏవవా ॥ 29

మండపంవాధ సర్వత్ర చతుర్ద్వాయతంత్రువా ।

ఇష్టదిద్వారమేకంవా ద్వయంవా జాలకోఽష్టదిక్ ॥ 30

‘బాహ్యేసోపాన సంయుక్తం చిత్రితంతో రణాదిభిః ।

తోరణాది విహీనంవా కల్పైవం ప్రథమభవేత్ ॥ 31

తా॥ వికల్పమున 21 హస్తములు మొదలు 2 హస్తముల పెంపుతో 37 హస్తములవఱకు 9 భేదములు వికల్పప్రాసాదమున ఈ కొలతలతో మండపములను రచించవలయును. ఛందమున 39 హస్తములు మొదలు 2 హస్తముల పెంపుతో 55 హస్తములవఱకు 9 విధములు. ఇవి ఛందప్రాసాదమున రచించు మండపముల కొలతలు జాతి మండపములకు 57 హస్తములు మొదలు 2 హస్తముల చొప్పున పెంచుచు 73 హస్తములవఱకు 9 భేదములు. ఇవి జాతిప్రాసాదముల యందు రచింపదగినవి, మండపమునకు విస్తారమును పొడవును సమానము నుండవలయును. 1 హస్తము మొదలు కొని 6 హంగులముల చొప్పున పెంచుచు 5 హస్తములవఱకు గది యొక్క విస్తారమును చేయవలయును. $1\frac{1}{2}$ హస్తము మొదలుకొని 3 అంగులముల చొప్పున పెంచుచు 5 హస్తములవఱకు 29 భేదములుగా గదియొక్క విస్తారమును కల్పించవచ్చును. $2\frac{1}{2}$ హస్తములు మొదలుకొని 6 అంగులముల చొప్పున పెంచుచు స్తంభములయొక్క యెత్తును చేయవలయును. స్తంభము యొక్క విస్తారము 8 అంగులములు మొదలుకొని $\frac{1}{2}$ అంగులము చొప్పున పెంచుచు 19 అంగులములవఱకు 23 భేదములుగా రచించవచ్చును. స్తంభముయొక్క లావు 12-11-10-8 భాగముచేసి మొదలుకంటె చివర ఒక్క భాగము తగ్గించవలయును. స్తంభముయెత్తులో నగముపైన ప్రస్తరమును చేయుదురు. స్తంభముయెత్తు 5 భాగములుచేసి అందు 2 భాగములు గాని, స్తంభముయెత్తు 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగముగాని,

4 భాగములుచేసి 1 భాగముగాని, అధిష్ఠానమును కల్పించవచ్చును. ఉపశీఠము అధిష్ఠానముగాని, లేక అధిష్ఠానమును మాత్రమేకాని చేయవచ్చును. అధిష్ఠానముతో సమానముగాని, రెట్టింపుగాని, లేక రెండు వంతులు యెక్కువగాని ఉపశీఠముయెత్తు చేయుదురు. ఉపశీఠము, అధిష్ఠానము స్తంభము, ప్రస్తరము, నిర్గఘము, ప్రవేశము, అలంకారములు. ఇవి అన్నియును ప్రాసాదమున జేసినట్లే చేయవలయును. గదులు మూడు వరుసలును, 16 స్తంభములును, 16 అల్పనాసికలును, మధ్యశిఖరమును, కలశమును, చుట్టును మండపమును మఱియు నాలుగు ద్వారములును, లేక యిష్టమువచ్చిన దిశ యందు ద్వారము ఒక్కొక్కటిగాని రెండు రెండుగాని, లేక కిటికీలు కోష్ఠములుగానిచేసి వెలుపల మెట్లును, తోరణములును, చేయవచ్చును. తోరణములు లేకున్నను చెల్లును. ఇది మొదటి మండపము.

శ్లో॥ చతుర్భక్త్యా విశాలంతు అష్టదిద్వార సంయుతం ।

పూర్వాపరద్విసంక్షేపక భక్త్యా విస్తారస్థవకమ్ ॥ 32

మధ్యమాంఘ్రిం పరిత్యజ్య ఉద్ధేయకూటం ద్విభాగికం ।

వసుపంజర సంయుక్తం ద్వితీయం మండపం భవేత్ ॥ 33

పంచభక్త్యా విశాలంతు మధ్యేకూటం ద్విభాగికం ।

మండపం పంచోఽంశేన ద్వాత్రింశ చ్చరణాన్వితమ్ ॥ 34

భానుద్విగుణం రాష్ట్రం పంజరాష్టకము సంయుతం ।

అష్టదిద్వార సంయుక్తం ద్వారమత్రైక కుడ్యకమ్ ॥ 35

ద్వారస్థానేతు సోపానం సర్వాలంకార సంయుతం ।

కుడ్యకుంభ లతాదైస్తు భూషితంతు తృతీయకమ్ ॥ 36

చతురశ్రంతు షడ్భక్త్యా మధ్యేకూటం ద్విభాగికం ।

తత్కూటమష్ట పాదాధ్యం మధ్యేరంగ సమాయుతమ్ ॥ 37

- చతుర్ద్వార సమాయుక్త మష్టదిద్వారమేవవా ।
ద్విభక్త్యాఽపి హృతంచైవ భక్త్యాది ప్రథమాయుతమ్ ॥ 38
- అష్టదిగ్భద్ర సంయుక్తం చతుర్దిగ్భద్రమేవవా ।
చత్వారింశతి చాష్టాంశ్చి యుక్తంవా తత్రయోజితమ్ ॥ 39
- చతుర్వింశాలపనా సాధ్యం కుడ్యకుంభ లతాన్వితం ।
తోరణాష్టక సంయుక్తం చతుర్థం మండపం త్విదమ్ ॥ 40
- చతురశ్రంతం సప్తాంశం షష్ట్యంశ్చైక సమాయుతం ॥
నవభాగేన తన్మధ్యే కూటంవా మండితాంగణమ్ ॥ 41
- ద్వాత్రింశ దల్పనాసాధ్యం చతుర్దిగ్భద్ర సంయుతం ।
త్రిభాగై కాంశ విస్తారం నిర్గమం ముఖభద్రకమ్ ॥ 42
- మధ్యరంగ సమోపేత మష్టకుడ్య సమన్వితం ।
సర్వాలంకార సంయుక్తం పంచమం శరీరీతమ్ ॥ 43
- యుగాశ్రమష్టభక్త్యాతు అశీతి చరణాన్వితం ।
చతుర్భాగే తన్మధ్యే షార్దూకూటం ప్రకల్పయేత్ ॥ 44
- చతుర్దిద్వార సంయుక్త మష్టదిద్వారమేవవా ।
ముఖసోపానమగ్న్యం శైర్వాసనీవ్ర సమన్వితమ్ ॥ 45
- మధ్యరంగ సమాయుక్తం షడష్టనాసికాన్వితం ।
సర్వాలంకార సంయుక్తం షష్ఠంతం మండపం భవేత్ ॥ 46

తా॥ విస్తారమును 4 భాగములుచేసి 8 దిక్కుల ద్వారములును, తూర్పు పడమరలు రెండుగదుల వరుసలుగా నిర్గమములుచేసి మధ్యస్తంభము లేకుండచేసి పైన కూటము 2 భాగములును, పంజరములు 8 చేసిన యెడల రెండవ మండపమగును. విస్తారమును 5 భాగములుచేసి మధ్యకూటము 2 భాగములును, మండపమచుట్టును 1 భాగము 32 స్తంభములును, 24 తలములును, పంజరములు

8 యను, 8 దిక్కుల ద్వారములును, ద్వారము ప్రక్కగోడయును, ద్వారమునకు మెట్లును, గజతుండద్య లంకారములును, కుడ్య స్తంభములు, కుంభలతలు, రచింపబడినది. మూడవ మండపము చతురశ్రమును 6 భాగములుచేసి మధ్యకూటము 2 భాగములు, ఆకూటమునకు 8 స్తంభములు, మధ్య రంగమును 4 దిశల ద్వారములుగాని, లేక 8 దిక్కుల ద్వారములుగాని, రెండు రెండు భాగములుగాని, 8 భద్రములును, లేక 4 భద్రములుగాని, 48 స్తంభములును, 24 షుద్రనాసికలు, కుడ్యమున కుంభలతలు, 8 తోరణములు కలది నాల్గవ మండపము.

చతురశ్రమును 7 భాగములుచేసి 60 స్తంభములును, దాని నడుమ 9 భాగములు కూటమును, అంగణమును, 32 షుద్రనాసికలును, 4 భద్రములును, ముఖభద్రము 3 భాగములును నిర్గమము 1 భాగమును, మధ్యరంగమును లేక 8 గోడలును, సమస్తమైన అలంకారములును కలది అయిదవ మండపము. నలుచదరమును 8 భాగములుచేసి 80 స్తంభములును, దాని నడుమ 4 భాగములు ఊర్ధ్వకూటమును, 4 దిశల ద్వారములును, లేక 8 దిశల ద్వారములును, ముఖ సోపానము 3 భాగములును, గృహనిర్గమముతో సర్వాలంకారములు కలది, ఆఱవ మండపము.

శ్లో॥ చతురశ్రం దశాంశంతు భానుద్వయ గజాంఘ్రికం ।

మధ్యేచై వాప్తదిగ్భాగ నవకూట సమాయుతమ్ ॥ 47

కూటోపరినీవ్రతాంశేతు త్వంతరాలం ప్రకల్పయేత్ ।

పార్శ్వస్మిథేన సోపానం దిశిభద్ర సమన్వితమ్ ॥ 48

సర్వాలంకార సంయుక్తం సప్తమం మండపం భవేత్ ।

రుద్రభక్త్యాయుగశ్రంతు మధ్యేత్వంశేన కూటకమ్ ॥ 49

- ముఖేసోపాన సంయుక్త మష్టదిగ్భద్ర సంయుతం ।
ద్వారమత్రైవ కుడ్యాంశ మష్టభాగావసానకమ్ ॥ 50
- సర్వాలంకార సంయుక్త మష్టమం మండపం భవేత్ ।
ద్వాదశాంశే యుగాశ్రంతం మధ్యేత్ర్యంశేన కూటకమ్ ॥ 51
- మండపస్య తుశాహ్యేతు అంశేనాలింద్ర మిష్యతే ।
తద్త్ర్యంశేనతు విస్తార నిష్కాంతంస్యా చ్చతుర్దిశి ॥ 52
- చతుఃపష్టి సిమంపాద మాద్యంశేనతు కల్పయేత్ ।
సర్వాలంకార సంయుక్తం నవమం మండపం భవేత్ ॥ 53
- ... .. పేత మండపస్య తదాయతం ।
తస్యోచిత విభాగంతు కృత్వావా మండలం కురు ॥ 54
- పంక్తిత్రయ విశాలంతు పంచపంక్త్యా విశాలకం ।
ఏకపార్శ్వేపురేవాఽథ ద్వారమంశేన కల్పయేత్ ॥ 55
- పార్శ్వేద్వారయుతంద్వేతు త్రింశదంఘ్రి సమన్వితం ।
తదేవపరితోఽంశేన మండపాభ్యంతరేరసః ॥ 56
- లుపాదైర్భ్యం హనం కుర్యా దష్టవింశాంఘ్రి సంయుతం ।
పురేసార్భ్యయుతంచేత్తు చరణం చాష్టవింశతిః ॥ 57
- అథవాద్వారహీనంతు త్రిరష్టచరణాన్వితం ।
పాదం ప్రత్యల్పనాసాధ్యం వేదిజాలక తోరణమ్ ॥ 58
- నానాకుంభలతాద్యైస్తు కల్పితం ప్రథమం భవేత్ ।
చతుర్భుత్తి విశాలంతు ఆయామేతు షడంశకమ్ ॥ 59
- మండపం పరితోఽంశేన కూటమభ్యంతరేతరం ।
ద్విభక్తి విస్తృతంచైవ భక్త్యాతు ముఖభద్రకమ్ ॥ 60
- ద్వాత్రింశచ్ఛరణోపేతం మండపంతు ద్వితీయకం ।
విశాలపంచ భక్త్యాస్యా దాయామేన ప్రభక్తయః ॥ 61

- త్రిపంచపంక్తి విస్తారం దీర్ఘం మధ్యే సభాభవేత్ ।
 మండపం పరితోఽంశేతు అష్టదిగ్భద్ర సంయుతమ్ ॥ 62
- చత్వారింశతి పాదాఢ్యం సర్వాలంకార సంయుతం ।
 వేదికాద్యైః సమాయుక్తం తృతీయం మండపం భవేత్ ॥ 63
- రసభక్తివిశాలంతు వసుభక్త్యాయతం భవేత్ ।
 ద్విచతుర్భిత్తి విస్తారం దీర్ఘం మధ్యే మహోదయమ్ ॥ 64
- మండపం పరితోష్టాంశ మష్టదిగ్భక్తభద్రకం ।
 షష్టిసంఖ్యాంక్రమి సంయుక్తం చతుర్థ మండపం భవేత్ ॥ 65

తా॥ నలుచదరమును 10 భాగములుచేసి 32 స్తంభములును, మధ్యను 8 దిశలయందును మొత్తము 9 కూటములును, కూటముపైన నిర్గమము 1 భాగము అంతరాలమును, ద్వారముయొక్క యిరువైపుల మెట్లును, నలువైపుల భద్రములును, అన్ని అలంకారములును కలది ఏడవ మండపము. సమచతురశ్రమును 11 భాగములు చేసి మధ్యకూటము 3 భాగములును, ద్వారము నసోపానములును, 8 భద్రములును, ద్వారమునగోడ 1 భాగమును, 8వ భాగమువఱకు సమస్తమైన పనులుగలది ఎనిమిదవ మండపము. చతురశ్రమును 12 భాగములుచేసి మధ్య 3 భాగములు కూటమును, మండపము వెలుపల 1 భాగము అలిందమును, దానియొక్క నిర్గమము 3 భాగములు, నాలుగువైపులను, 64 స్తంభములు మొదటిఅంతస్తు రచించవలెను. ఇది తొమ్మిదవ మండపము. మఱియు విస్తారమును పొడవును యిష్టమువచ్చినట్లు కల్పించి విస్తారమున 3 వరుసలగదులును పొడవున 5 వరుసల గదులునుచేసి ఒక ప్రక్కనుగాని లేక ముందుగాని, 1 భాగము ద్వారమును చేయవలయును. ప్రక్కలయందు రెండు ద్వారములును, 30 స్తంభములును, దానికి చుట్టును 1 భాగము మండపములోపల లుపలనిడుపు 6 భాగములు తగ్గించి

28 స్తంభములతో ముండును, దానికి ఒకవైపున ద్వారముతోను, లేక 24 స్తంభములతోనే ద్వారములేకుండగాని, స్తంభమున యుద్ర నాసికలును, వీధిజాలకము, తోరణము, అనేక కుంభలతలు రచింప బడినది. దీర్ఘచతురశ్ర మండపములలో మొదటిది. మఱియు విస్తారము 4 భాగములు, పొడవు 6 భాగములుచేసి మధ్యకూటమును చుట్టు 1 భాగము, ముఖభద్రము విస్తారము 2 భాగములతో రచించ వలెను. 32 స్తంభములు కలది దీర్ఘచతురశ్ర మండపములలో రెండవది. విస్తారము 5 భాగములు, పొడవు 7 భాగములుచేసి మధ్య 3 భాగముల విస్తారమును, 5 భాగముల పొడవునుగల సభను కల్పించి నుండపమును చుట్టును 1 భాగము అష్టదిక్కులయందు భద్రములను, 40 స్తంభములను రచింపబడి వేదిక మొదలగు అన్ని అలంకారములుకలది. దీర్ఘచతురశ్ర మండపములలో మూడవది. విస్తారము 6 భాగములును, పొడవు 8 భాగములునుచేసి మధ్య విస్తారము 2 భాగములు, పొడవు 4 భాగములుగల యెత్తైన మండ పమును చుట్టును 8 భాగముల విస్తారమున 8 పొడవైన భద్రము లను, 60 స్తంభములను రచింపబడినది. దీర్ఘచతురశ్ర మండపము లలో నాలుగవది.

శ్లో॥ తారేనప్త విభాగేతు నవభక్త్యా యతాన్వితం ।

త్రిభక్తి విస్తృతపంచ భక్త్యామామ సమంకరం ॥ 66

తారత్రయోదశాంశేన మధ్యాంశాంశేన కూటకం ।

అష్టదిక్కుడ్య సంయుక్తం చతుర్దిగ్భద్ర సంయుతమ్ । 67

ప్రముఖే పంచభాగేన ముఖభద్రం ప్రకల్పయేత్ ।

సద్వయం సప్తభక్త్యా తథాంఘ్రిక సహన్వితమ్ ॥ 68

సర్వాలంకారం సంయుక్తం ద్వాదశం మండపం భవేత్ ।

త్రిపంచపంక్తి విస్తార మాయామం చతురశ్రకమ్ ॥ 69

- మధ్యేకూటం గుణాంశేన శేదనే ఊర్ధ్వ సమన్వితం ।
గుణాంశం విస్తృతాయామం ముఖభద్ర సమన్వితమ్ ॥ 70
- అష్టదిక్కుడ్య సంయుక్తం మాయతాంఘ్రి సమన్వితం ।
సద్విపంచాశదధిక ద్విశతం చరణైర్వృతం ॥ 71
- సర్వాలంకార సంయుక్తం మండపంతు త్రయోదశం ।
షోడశాంశే యుగ్మాశంతు మధ్యేకూటంతు షోడశమ్ ॥ 72
- తదశీతి సమాయుక్తం ద్విశతం పాదముచ్యతే ।
ముఖభద్ర సమాంశేన తదర్థేనేతరేదిః ॥ 73
- సర్వాలంకార సంయుక్తం మండపంస్యా చ్చతుర్దశం ।
ఏవం హిమనుభేదేన యుగ్మాశ్రం మండపం విదుః ॥ 74
- ఇత ఊర్ధ్వం చతుష్త్రింశ దంశం సీమావసానకం ।
చతురశ్రో మండపఃస్యా త్సర్వాలంకార సంయుతః ॥ 75
- భిత్తి స్తంభంచ పరితః కర్తురిచ్ఛావశాన్నయేత్ ।
సమాశ్రమండపంత్యేద మాయాశ్రమభోచ్యతే ॥ 76
- విస్తారం పంక్తితుల్యంస్యాత్ సాయతం వాఽథపంక్తయః ।
విస్తారం పంక్తిమానంతు గుణాంగుల వివర్ధనాత్ ॥ 77
- సప్తవింశాంగులం యావ త్తావదాయతం వోదితం ।
వృద్ధిక్షీణం తథావాఽథ మండపేతు కరోదితమ్ ॥ 78
- నాశ్రయేత్తుకరం పూర్వ మండపంతు సమాచరేత్ ।
అశేషఘట సంఖ్యాతు ప్రాగ్వాదాయామమాచరేత్ ॥ 79
- మండపే పరితోఽష్టాంశే నాష్టదిగ్భద్ర సంయుతం ।
త్రిభక్తివిస్తృతంచైవ భక్త్యాతన్ముఖ భద్రకమ్ ॥ 80
- సప్తతిస్తుద్వయాధిక్యం పాదమిత్య భిధీయతే ।
సర్వాలంకార సంయుక్తం పంచమం మండపం భవేత్ ॥ 81

- ననుభక్తివిశాలంచ దశభక్త్యా తథాయతం ।
ద్విచతుర్భాగ విస్తారం దీర్ఘమధ్య మహాదయమ్ ॥ 82
- పరితోమండపోహ్యంశం మధ్యస్తంభ వివర్జితం ।
ఇంద్రదిక్పతి భద్రంచ చతుర్ద్వ్యంశేననువ్రత ॥ 83
- వణ్ణవత్సంప్రీతి సంయుక్తం సర్వాలంకార సంయుతం ।
వస్తంతు మండపం హ్యేవం ప్రోచ్యతేతు శివార్ణకమ్ ॥ 84
- ననుభక్త్యా విశాలంతు దుద్రభక్త్యా తథాయతం ।
త్రిపంచ భక్తివిస్తారం దీర్ఘమధ్యే సభాభవేత్ ॥ 85
- పరితో వేదభాగంతు మండపం పరికల్పయేత్ ।
త్రిపంచభాగ విస్తారం దీర్ఘస్యా స్మృతిభద్రకమ్ ॥ 86
- సర్వాలంకార సంయుక్త మప్తమం మండపం భవేత్ ।
అప్తదిక్ చారురంగం స్యాత్కల్పయేచ్ఛల్ప విత్తమః ॥ 87
- ఏవంహి మనుభేదంచ సాయతం మండపం విదుః ॥ 87½

తా॥ విస్తారము 7 భాగములు, పొడవు 9 భాగములు, మధ్య విస్తారము 3 భాగములు, పొడవు 5 భాగములు, విస్తారము పొడవు నిర్ణయింపబడిన మధ్యరంగము పైన కూటము రచించవలెను. 8 దిక్కులను గోడను రచించవలయును. 4 దిశలయందు భద్రములును, ముందువైపున ముఖభద్రము, 5 భాగముల విస్తారముతో రచించవలెను. 72 స్తంభములును, సమస్తమైన అలంకారములును కలది దీర్ఘచతురశ్ర మండపములలో పది రెండవది. విస్తారము 15 భాగములును, అదే పొడవును మధ్యకూటము 3 భాగములు నలుచదరమును ముఖభద్రము 3 భాగములు నలుచదరముగను, 8 దిక్కులయందును గోడలును, పొడవైన స్తంభములును, 252 స్తంభములును, అన్ని అలంకారములు కలది. చతురశ్ర మండపములలో

పదుమూడవది. మఱియును చదరముగల కానిని 16 భాగములు చేసి మధ్య 16 భాగములు కూటమును, 280 స్తంభములును, ముందు వైపున మండపముతో సమానముగా ముఖభద్రమును, ఇతర దిశలయందు అందులో సగము గలముఖ భద్రములును, అన్ని విధములైన అలంకారములును కలది చతురశ్ర మండపములలో పదునాల్గవది. ఇట్లు నలుచదరమున పదునాల్గు విధముల మండపములు చెప్పబడినవి. వీనికిపైన 34 భాగములవఱకును, చతురశ్ర మండపముల కొలతలుకలవు. గోడయును, స్తంభములును, చుట్టును కర్తయొక్క యిష్టానుసారముగ చేయవచ్చును.

ఆయతాశ్ర మండపములను జెప్పుచున్నాడు. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి పొడవు విస్తారముకంటె 3 అంగుళముల చొప్పున ఒక్కొక్క భాగమునకు పెంచి పొడవునుకూడ 10 భాగములు చేయవచ్చును. ఇట్లు ఒక్కొక్క భాగమునకు 27 అంగులముల వఱకు పెంచవచ్చును. ఈప్రకారముగ రచించినను రచించవచ్చును. అధిక సంఖ్యయందు మాత్రము పూర్వము చెప్పినట్లే రచించుట యుక్తము. మధ్య నాలుగు భాగములు కూటములును, నలుమూలలయందు 3 భాగముల చొప్పునను, 16 స్తంభములతోను రచించవలయును. కూటమునకు నలువైపులను 2-2 స్తంభములను కల్పించిన యెడల మొత్తము 72 స్తంభములగును. మండపము చుట్టును 8 భాగములుచేసి 8 భద్రములను రచించవలయును. ఒక్కొక్క భద్రమును 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము ముఖభద్రమును రచించవలయును. అన్ని అలంకారములను కల్పించవలెను. దీర్ఘ చతురశ్ర మండపములలోనిది విదనది. విస్తారము 8 భాగములు పొడవు 10 భాగములుచేసి మధ్య విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 4 భాగములు రంగమును కల్పించి చుట్టును మండపము 1 భాగమును

చేయవలయును. కూటమునందు స్తంభమును కల్పించగూడదు. తూర్పున ముఖభద్రము పొడవు 4 భాగములును వెడల్పు 2 భాగములును చేయవలయును. 96 స్తంభములును సమస్తమైన అలంకారములును కలది దీర్ఘ చతురశ్ర మండపములలో ఆటవది.

ఇది శివప్రాసాదమునకు దగినది. విస్తారము 9 భాగములును, పొడవు 11 భాగములును, మధ్యసభ విస్తారము 3 భాగము పొడవు 5 భాగములు చేసి, చుట్టును 4 భాగములు మండపమును, ముఖభద్రములు, విస్తారము 3 భాగములు, నిశివి 5 భాగములు చేయవలయును. 8 దిశలయందును అందమైన రంగములను కల్పించవలయును. ఇది దీర్ఘ చతురశ్ర మండపములలో ఎనిమిదవది. ఇట్లు పదునాలుగు భేదములు కలవు.

(అనుబంధము 16 నుండి 3కి వఱకుగల షటములు చూడుడు)

- శ్లో॥ త్రిచతుష్పంచ షట్ సప్త అంకణస్యతు ఏవవా ॥ 88
- స ర్వేషాం మండపానాంచ భిత్తివ్యాసంతు పంచధా ।
పాదాయామ విశాలేన దారుపాదే నవాసమమ్ ॥ 89
- స ర్వేషాం ముఖభద్రాణాం కరణం మండలాకృతి ।
పార్శ్వేషోపాన సంయుక్తం హస్తీహస్త విభూషితమ్ ॥ 90
- పంచషట్ సప్తనవాష్టదండంవా తస్యవిస్తృతం ।
సపాదం సార్థదండంవా హస్తీహస్తో దయాన్వితమ్ ॥ 91
- యష్టినానూర్ధ్వకల్పంవా వస్వశ్రం హస్తీహస్తకం ।
తస్మిన్రం కిం పురోరస్య అశ్రం కకుంతాకృతి ॥ 92
- మూలాదష్టాంశరహిత మగ్రమస్తు క్రమాత్ కృశం ।
హస్తీహస్తాంతరం విప్రయుగ్మంవా యుగ్మయష్టయః ॥ 93
- దండం సపాదదండంవా సార్థంవా సత్రిపాదకం ।
ద్విదండంవాఽధధీషుశ్చ విస్తారం స్యాత్తదేవహి ॥ 94

తేనద్విగుణ సీవ్రవంతు అభయస్థాన మండపే ।

యష్టై రుచ్చాగ్ని భాగై కం భాగంస్యా దామలోదయమ్ ॥ 95

ఆదౌ సమతలేస్థిత్యా సవ్యపాద పురస్సరం ।

సోపానారోహణం విద్యాన్మర్త్యానాంతు విధీయతే ॥ 96

మండపం హ్యేవమాఖ్యాతం గోపురం శ్రుణుసువ్రత ॥ 97

ఇతి కాశ్యపశిల్పే మండపలక్షణం చతుశ్చత్వారింశః పటలః ॥

తా॥ మండపము లన్నిటికిని గోడవిస్తారము స్తంభము పొడవుతో సమానముగాని, అంకణములలో 3-4 5-6-7 వ వంతుగాని, దారు స్తంభముతో సమానముగాని, ముఖభద్రము లన్నియును గుండ్రముగను, ప్రక్కలయందు మెట్లును, గజ మండములును, 5-6-7-8-9 దండముల విస్తారముగను, గజ మండపముల పొడవు 1 దండము $1\frac{1}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ 2 దండములు చేయవచ్చును. యష్టికిపైన 8కోణములతో గజ మండపమును రచించవలెను. దాని నిర్గమము కింపురుని తొమ్మిదవ ముందుగాను, తొండము చివర మొగ్గవలె నుండవలెను. మొదలుమొక్క లావులో 8వ వంతు తక్కువగా చివరలావు కలుగజేయవలెను. గజ మండపముల సందున సరి సంఖ్యగాగాని, బేసి సంఖ్యగాగాని, యష్టిసంఖ్య నుంచవచ్చును. 1 దండము $1\frac{1}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{3}{4}$ 2 దండములు. ఇట్లు విస్తారము చేయవచ్చును. దానికి రెట్టింపుగా నిర్గమము కల్పించవలెను. యష్టియెత్తు 3 భాగములుచేసి అందులో 1 భాగము మస్తకమును చేయవలయును. మొదట సమతలమునుండి క్రమముగా $\frac{1}{4}$ చొప్పున సవ్యముగా మెట్లు రచించవలయును. ఇది మండపముల లక్షణము. శిల్పరత్నము 39వ అధ్యాయమున ముఖమండపము, అర్చనా మండపము, అధివాస మండపము, నాట్య మండపము అని నాలుగు విధములు చెప్పబడియున్నవి. కాని యింతటి క్రమముగా కొలతలు మొదలగునవి చెప్పియుండలేదు.

20. మానసారుని మండప భేదములు

తత్ స్వరూపములు

మానసారము 34వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ సర్వేషాం మండపానాంతు లక్షణం వక్ష్యతేఽథునా ।
 తైతిలానాం ద్విజాతీనాం వర్ణానాం వా సయోగ్యకమ్ ॥ 1
- భక్తిమానం తథాభిత్తి విస్తారం చాప్యలింబకమ్ ।
 ప్రపాంగం మండపాకారం పంచభేద స్తథోచ్యతే ॥ 2
- అధ్యర్థ హస్తమారభ్య షట్ షడంగుల వర్ధనాత్ ।
 పంచహిస్తాంతకం భిత్తి పంచదశ విశాలకమ్ ॥ 3
- విస్తారస్య సమాదైర్భ్య మధికం చైకమేవచా ।
 విస్తారద్విగుణాంతంచ ఏకై కాంగుల వర్ధనాత్ ॥ 4
- విస్తారాష్టాంశ కాంశేన వర్ధనాత్ ద్విగుణాంతకం ।
 ఏవం భక్త్యాయతం ప్రోక్తం భక్తితార విహోచ్యతే ॥ 5
- ఏకహస్తం సమారభ్య షట్ షడంగుల వర్ధనాత్ ।
 భక్తితారం ద్విహస్తాంతం పంచధా పరికీర్తితమ్ ॥ 6
- ఏకభిత్తి ద్విభిత్తివా లింబవిస్తారమేవచ ।
 అధిష్ఠానం వినాకుర్యా జ్ఞన్మాది ప్రస్తరాంతకమ్ ॥ 7
- అథవా పాదవంశంచ సంయుక్తం తత్ ప్రపాంగకం ।
 ఖదిరం చందనంచైవ పూతిపాదపదారుభిః ॥ 8
- అన్యైః సారద్రుమైః ప్రోక్తం హేమదుగ్ధ కదారుచ ।
 మధుకం క్షీరిణీసాల మన్యత్ శ్రేష్ఠద్రుమోత్తమమ్ ॥ 9
- అథవాశిలా సంయుక్తం ప్రపాసర్వాంగ మేవచ ।
 శుద్ధం మిశ్రంచ సంకీర్ణం యథాశోభం బలంతుయత్ ॥ 10

- యథాలాభం ద్రుమైః స్తంభైః వంశేత్వవసార వృక్షకం ।
 క్రముకం స్తంభయుక్తతా ఘాతయేత్ స్థాపయేత్సుధీః ॥ 11
- క్రముకైర్వంశ యుక్తంవా వేణుభీశోఽర్థవం శకం ।
 దీర్ఘంచ తిర్యగ్వంశం చోర్ధ్వేతద్ దీర్ఘవంశకమ్ ॥ 12
- నాలికేరదవై శ్చాపి బిభ్వాత్వాచ్ఛాదనం భవేత్ ।
 అన్యైరపిదవైః సర్వే ర్యథాలాభం వితానయేత్ ॥ 13
- వాతేన త్వచలం తత్ర కుర్యాద్దక్షిణికాప్రపా ।
 ప్రపాంగంచ ప్రపాశ్చైచ్చ తత్కుర్యాత్తత్త్ ద్విచక్షణః ॥ 14
- దేవాలయే గృహేవాపి మండపేపృథగేవవా ।
 అంతర్వాపి బహిర్వాపి పరితస్తు యథాప్రపా ॥ 15
- యత్రదేశే ప్రపాంగుర్యా త్తత్రదోషాన విద్యతే ।
 ఇతి ప్రపాంగ ముక్తంతు మండపం వక్ష్యతేఽధునా ॥ 16

తా॥ అన్ని విధములైన మండపములయొక్క లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును, అన్నికులముల వారలకును, తగిన కొలతలు, గోడమందము, అలిందము, ప్రపాంగము, మండపాకారము 5 విధములుగా చెప్పబడుచున్నది. 1½ హస్తము మొదలుకొని 6-6 అంగులములు పెంచుచు 5 హస్తముల వఱకు 15 విధములుగా గోడను రచించవచ్చును. వెడల్పుతో సమానముగా పొడవుగాని, లేక 1-1 అంగులమును పెంచుచు రెట్టింపు వఱకుగాని, లేక విస్తారమును 8 భాగములుచేసి అందు ఒక్కొక్క భాగమును పెంచుచు రెట్టింపువఱకుగాని, ఇట్లు పొడవును కల్పించవచ్చును. మఱియు 1 హస్తము మొదలుకొని 6-6 అంగులముల చొప్పున పెంచుచు 2 హస్తములవఱకు 5 విధములుగా జేయవచ్చును.

ఒక్కగోడగాని, రెండు గోడలుగాని, అలిందములతోగాని, అధిష్ఠానముకాక జన్మస్థానము మొదలు ప్రస్తుతము వఱకు రచింపదగును. లేక వెదురుబొంగులను పాతి పందిరివలెను రచించవచ్చును. చండ్ర, చందనము, దేవదారువు, ఇతరములైన చేవగలదారువులు. మేడికట్ట, ఇప్ప, పాల మద్ది, కట్టలు, ఇంకను యోగ్యమైనవియును, గాని, తాతి చక్కని కట్టడముతో ఎకజాతి, ద్వీజాతి, త్రిజాతి మున్నగు భేదములతో యిష్టానుసారముగాను, అందముగాను బలయుక్తముగాను రచింపదగును. ఒకప్పుడు స్తంభములకు వెదురు బొందులుగాని, పోకమానులుగాని, నాటవచ్చును. అయితే పోకమానులనునాటి వానిపైన వెదురుబొంగులను వేయవచ్చును. మొత్తము వెదురుతోను రచించవచ్చును. పైన కొబ్బరియాకులను కప్పవలెను. లేక తాటి యాకులు మొదలైనవికూడ కప్పవచ్చును. గాలికి కదలకుండునట్లు గట్టిగా రచించవలెను. దేవాలయము, గృహము, మండపము, మొదలగువాని యందును, లేక ఒంటరిగాను, లోపలను, వెలుపలను, చుట్టును, పందిరిని కల్పించవచ్చును. అటుల కల్పించుటవలన దోషములేదు. ఇక మండప లక్షణములను చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ దేవాలయేషు సర్వేషు సమ్ముఖే బహుమండపం ।

పుణ్యక్షేత్రే తథారామే గ్రామాదౌవాస్తు మధ్యమే ॥ 17

చతుర్దిక్షు విదిక్ష్యపి శాహ్యభ్యంతరతోఽథవా ।

సరాణాం గృహమధ్యేచ సంముఖే మండపంతువా ॥ 18

సర్వేషాం వాసయోగ్యంచ మండపం యాగమండపం ।

నృపాణామభిషేకార్థం మండపం నృత్తమండపమ్ ॥ 19

పాణిపీడన సిద్ధ్యర్థం తథామైత్ర్యంచ మండపమ్ ।

ఉపనయన మండపంచైవ తథాచ స్నాన మండపమ్ ॥ 20

- అర్భకానాం ముఖాలోక మండపం సతీమండపం ।
క్షౌరార్థం మండపం చైవ చాగ్ని కార్యార్థ మండపమ్ ॥ 21
- సుఖాన్వితార్థం కల్పేత మండపం విధివత్ క్రమాత్ ।
మండపానాంచ సర్వేషాం స్థానముక్తం పురాతనైః ॥ 22
- ప్రాసాదాభిముఖే సప్త మండపం కల్పయేత్ క్రమాత్ ।
ఆదౌతు స్నపనార్థంచా ధ్యయనార్థం ద్వితీయకమ్ ॥ 23
- విశేషం స్నపనార్థంచ మండపంచ తృతీయకం ।
చతుర్థం ప్రతిమాగారం పంచమం స్థాపన మండపమ్ ॥ 24
- షష్ఠంచాపి తతః కుర్యా త్తత్ తీర్థ మండపం ।
సప్తమం సృత్తగీతార్థ మాగారం తతాస్థికార్థకమ్ ॥ 25
- అథవా తస్మిన్ కుర్యాదేక ద్విత్రిచ మండపం ।
స్నపనం ప్రతిమాంగానాం గీతసృత్తార్థ మండపమ్ ॥ 26
- మండపం ద్వితీయంచైత దగ్రమండపం తస్మిన్ ।
ఆదౌచాధ్యయనార్థంస్యా త్ప్రతిమా మండపం తథా ॥ 27
- తత్రైవ మండపం కుర్యాత్ ప్రతిమామండపం బుధః ।
త్రిచతుష్పంచ షట్సప్త చాష్టరంద్రం ద్విభీత్తికమ్ ॥ 28
- ప్రథమాత్సప్త మాంతంచ భీత్తిషేకాం ప్రకల్పయేత్ ।
తస్మాత్తథైక పంక్త్యంత మేకభాగై ర్వివర్ధనాత్ ॥ 29
- మండపానాంచ సప్తానాం ప్రత్యేకం పంచధా భవేత్ ।
ఏవంతు చతురశ్రంస్యా త్తస్మాదేకేన వర్ధనాత్ ॥ 30
- తత్సమాధికాయామం సమం వాచాయతంతవా ।
యుగ్మభీత్తించ యాంకుర్యాన్మధ్యస్తం భాన్ పరిత్యజేత్ ॥ 31
- తత్త్వనిష్ఠానం పాదంచ ప్రస్తరంచ త్రివర్గకం ।
తమాచ్ఛే మండపాంతంచ చూలికాకర్ణ హర్మ్యకమ్ ॥ 32

అంతరం ప్రస్తరోపేతం కుర్యాత్తు సమలంకృతం ।
సోపవీతమధిష్ఠానం కేవలం వామసూరకమ్ ॥ 33

హర్మోపవీతయుక్తంచేత్ సోపవీతాదిమండపం ।
వీనోపవీత హర్మం చేన్మండపంచ త్రివర్గకమ్ ॥ 34

హర్మస్య విపరీతంచేత్ స్వామినోమరణం భ్రువం ।
ప్రస్తరం తత్రయత్తత్ర ప్రాసాద వదలంకృతమ్ ॥ 35

ప్రాసాద వదలంకృత్య చాధికాలం కృతం తువా ।
బాహ్యం చాలయతద్భాష్యం మండపాం తమితీష్యతే ॥ 36

తా॥ దేవాలయము లన్నిటియందును ఎదురుగా పెక్కు-
మండపములను రచింతురు. పుణ్యక్షేత్రమునను, తోటయందును,
ఊరియందును, ఇండ్లనడుమను, నలువైపులను మూలలను, నెలుప-
లను, లోపలను, మనుష్యగృహముల నడుమను, ఎదురుగాను,
మండపములను రచింతురు. అందఱు నివసించుటకును, యజ్ఞమునకు,
రాజులయొక్క అభిషేకమునకును, నాట్యమునకును, వివాహము-
నకును, స్నేహమునకును, ఉపనయనమునకును, స్నానమునకును,
శిశుముఖావలోకనమునకును, స్త్రీలకును, క్షౌరమునకును, అగ్నికార్య-
మునకును, సుఖముకొఱకు మండపములను రచింతురు. అవి శాస్త్ర-
ప్రకారము రచించవలయును అన్ని మండపములకును స్థానములు
చెప్పబడియున్నవి. ప్రాసాదమున కెదురుగా 7 మండపములను
రచించవలయును. మొదటిది స్నానమండపము, రెండవది ఆధ్యయన
మండపము, మూడవది ఘాటాభిషేక మండపము, నాల్గవది ప్రతిమా
మండపము అయిదవది స్థాపన మండపము, ఆఱవది తీర్థమండపము,
ఏడవది నృత్యగీతముల కొఱకు మండపము, లేక నృత్యగీతములు
నేర్చుకొను మండపము, లేక దేవాలయ ముఖభాగమునందు 1-2-3
మండపములను రచింతురు. స్నానమండపము, ప్రతిమయొక్క-

అలంకారావయవములను గీతనృత్తమాలకును, మొదటి అధ్యయనము నకును, తరువాత ప్రతిమకును మండపములను రచింతురు. 3-4 5-6-7-8-9 రెండు గోడలతో ఒకటి మొదలు ఏడువఱకుఒక్క గోడతోను, అక్కడినుండి పదునొకండువఱకు ఒక్కొక్క భాగము పెంపుతోను రచింపవచ్చును. మండపము లేడింటికిని ప్రత్యేకముగా 5 విధములుకలవు. ఇట్లు నలుచదరపు మండపములు చెప్పబడినవి. అక్కడినుండి ఒక్కొక్కటి పెంపుతో సమచతురశ్రముగాని, దీర్ఘచతురశ్రముగాని, రెంపుగోడలతోను, మధ్య స్తంభము లేకుండను, అధిష్ఠానము, స్తంభము, ప్రస్తరము అను (త్రివర్గము)మూటితోనే యుంచి ఆపైన చివరవఱకు శిఖరము కర్ణహర్ష్యము, అంతరప్రస్తరము అలంకారముగా రచించవలయును. ఉపవీరము అధిష్ఠానముగాని, లేక అధిష్ఠానము ఒక్కటేగాని చేయవచ్చును. ప్రాసాదమునకు ఉపవీరము అధిష్ఠానము రచించబడినచో అదే విధముగా మండప ముండవలెను. గొప్ప ఉపవీరముగల ప్రాసాదమైన యెడల మండపము త్రివర్గముతోనే సరిపుచ్చవలెను. మూలప్రాసాదమునకు విరుద్ధముగా మండపమును రచించినయెడల యజమానునకు కీడు గలుగును. ప్రాసాద ప్రస్తరమున నున్నట్లే మండప ప్రస్తరమునకు పనులు చేయవలయును. ఇంకను అధికముగాను జేయవచ్చును. మొత్తముపని ఆలయముతో పోలియుండవలెను.

శ్లో॥ తేషాంక్రమేణ విన్యాస లక్షణం వక్ష్యతేఽధునా ।

చతురశ్ర సమాకారం సమనూనం త్రిభుక్తికమ్ ॥ 37

షోడశ స్తంభ సంయుక్తం చతుర్ద్వార సమన్వితం ।

చతుర్దిగభద్రవిస్తార మేకభాగేన నిర్గమమ్ ॥ 38

చతురశ్రం చతుర్భుక్తిః షోడశ స్తంభ సంయుతం ।

చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వార మేకభాగేన భద్రకమ్ ॥ 39

- ద్వాత్రింశత్ యద్రాసాన్యంగం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।
 షడ్భాగం చతురశ్రంస్యాత్ షట్త్రింశత్సాద సంయుతమ్ ॥ 40
- చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం మధ్యపాదాన్ పరిత్యజేత్ ।
 ద్విభక్త్యా భద్రవిస్తార మేకభాగేన నిర్గమమ్ ॥ 41
- ద్వాత్రింశత్ యద్రాసాన్యంగం సర్వాలంకార సంయుతం ।
 చతుః షష్ట్యంఘ్రి సంయుక్తం సప్తసప్త ద్విభాగికమ్ ॥ 42
- చతుష్పాదం త్యజేన్నధ్యే చతుర్దారం చతుర్దిశి ।
 త్రిభక్తివిస్తృతం భద్రమేకభాగేన నిర్గమమ్ ॥ 43
- షష్ట్యంఘ్రికయుక్తంవాపి తన్నధ్యేచోర్ధ్వకూటకం ।
 చత్వారింశత్తు నాన్యంగం శేషం పూర్వనదాచరేత్ ॥ 44
- చతురష్టాప్తభక్తిశ్చ చతుః షష్ట్యంఘ్రి సంయుతం ।
 చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం మధ్యపాదాన్ విసర్జయేత్ ॥ 45
- చతుర్భాగేన భద్రంస్యా దేకభాగేన నిర్గమం ।
 పూర్వనత్ యద్రాసాన్యంగం యుక్త్యాతత్రైవ యోజయేత్ ॥
- సంవసంద విభాగేన విస్తారాయామస్తత్సమం ।
 కల్పయేన్నవరంగంస్యాత్ షోడశం పాదాన్ పరిత్యజేత్ ॥ 47
- సందాష్టభాగ సంయుక్తం త్రిభాగైకేన భద్రకం ।
 చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం తత్తదగ్రే సభద్రకమ్ ॥ 48
- సర్వాలంకార సంయుక్తం షడ్జప్తేవాల్పనాసికా ।
 తన్నధ్యేచోర్ధ్వ కూటంస్యా చ్చత్వారింశాష్ట నాసికమ్ ॥ 49
- తదేవ షోడశస్తంభం త్యజేత్కర్ణ చతుష్టయే ।
 చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం వేదభాగైక భద్రకమ్ ॥ 50
- సర్వాలంకార సంయుక్తం శేషం యుక్త్యాప్రయోజయేత్ ।
 ఏకాదశ విభాగేన మండపం చతురశ్రకమ్ ॥ 51

సాలింధ్రం నవరంగంస్యా దప్టోత్తర శతాంఘ్రికం ।

తద్భహిః పరితోలింధ్రమేక భాగేన కారయేత్ ॥ 52

చతుర్దిక్ పంచభాగేన భద్రదంఛాంశేన నిర్గమం ।

చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం చతుః పప్త్యల్ప నాసికమ్ ॥ 53

నాభ్యుర్ధ్వకూట సంయుక్తం సర్వాలంకార సంయుతం ।

ఏవంతు చాతురశ్రంస్యా త్తదాయామ మిహోచ్యతే ॥ 54

తా॥ మండపములయొక్క విన్యాస లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. సమానమైన నలుచదరమును 3 భాగములుచేసి దానికి 16 స్తంభములును, నలువైపుల నాలుగు ద్వారములును, అనాలుగు దిక్కులయందు 1 భాగము నిర్గమముతో భద్రములును, రచించవచ్చును. మఱియు చతురశ్ర ప్రదేశమును 4 భాగములుగాచేసి అందు మధ్య 2 భాగములను వదలి ప్రక్కలయందు ఒక్కొక్క భాగమునకే స్తంభములు నిలుపుచు ఇట్లు 16 స్తంభములును, నలువైపుల మధ్యద్వారములును, భద్రములయొక్క నిర్గమము 1 భాగము చొప్పునను, 32 ఘ్రదనాసికలును చేయవచ్చును. లేక చతురశ్రమును 6 భాగములుచేసి అందు మధ్య 2 భాగములను వదలి ఒక్కొక్కమూల 9 స్తంభముల చొప్పున మొత్తము 36 స్తంభములును, నలువైపుల నాలుగు ద్వారములును, పై జెప్పపడిన స్తంభములుదప్ప మధ్య స్తంభముల నుంచగూడదు. భద్రముయొక్క విస్తారమును 2 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము నిర్గమమును 32 ఘ్రదనాసికలును, చేయవచ్చును. నలుచదర ప్రదేశమును 7-7 భాగములుచేసి దానికి 64 స్తంభములను నిర్ణయించి దాని నడుమ 4 స్తంభములను తీసివేసి 60 స్తంభములనే యుంచి నలువైపుల ద్వారములును, భద్రముల విస్తారము 3 భాగములును నిర్గమము 1 భాగమును, మధ్య ఊర్ధ్వ కూటమును, 40 ఘ్రదనాసికలును,

చేయవచ్చును. నలుచదరమును 8-8 భాగములుచేసి మధ్య 2 గదులనువదలి ఒక్కొక్క మూలను 16 స్తంభముల చొప్పున మొత్తము 64 స్తంభములును, నలుదిశలయందు ద్వారములును, మధ్యస్తంభములు లేకుండను, భద్రముల విస్తారము 4 భాగముల చొప్పునను, నిర్గమము 1 భాగము చొప్పునను చేయవలయును. ఘోడనాసికలను పూర్వము వలెనే ఆలోచించి చేయవలయును. మఱియు నలుచదర ప్రదేశమును 9-9 భాగములుచేసి మధ్య 3 గదులను బాగుకువదలి ఒక్కొక్క మూలను 16 స్తంభములను నలుచదరముగానుంచి యిట్లు నలుమూలలకు 64 స్తంభములను కల్పించి మధ్య నవరంగమును 9 గదులుగా రచించి మిగిలిన 72 గదులలో చుట్టును నలువైపుల నాలుగు ద్వారములును భద్రములు విస్తారము 3 భాగములును, నిర్గమము 1 భాగమును చేయవలయును. ఘోడనాసికలు 48 రచించవలయును. దాని నడుమ పైకూటము 48 నాసికలును చేయవలయును. మఱియు దానినే మూలల యందలి 16 స్తంభములుకూడ లేకుండజేసి నలువైపుల ద్వారములును, భద్రములు విస్తారము 4 భాగములును, నిర్గమము 1 భాగమును చేయవచ్చును. మఱియు నలుచదరమును 11-11 భాగములుగాజేసి మధ్య 36 స్తంభములను తీసివేసి నవరంగమును అలిందములును, 108 స్తంభములును, దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము అలిందములును, నలువైపుల భద్రములు 5 భాగముల విస్తారమును, 1 భాగము నిర్గమమును చేయవలయును. నలువైపుల ద్వారములును 64 ఘోడనాసికలును, మధ్య నవరంగముపైన శిఖరమును కలశమును రచించవలయును. ఇవి చతురశ్ర మండపములు- ఇక దీర్ఘచతురశ్ర మండపములను చెప్పబోవుచున్నాడు.

(అచఃస్తంభము 34 నుండి 40 వఱకు గల పటములు చూడుడు)

- శ్లో॥ త్రిభక్తి విస్తృతంచైవ షడ్భక్త్యావృతం కల్పయేత్ ।
 మూలాగ్రే ద్వారసంయుక్తం పార్శ్వేద్వారం నయోజయేత్ ॥
 అథవాహీనాధికాంశేన దైర్ఘ్యమధ్యే ప్రవేశనం ।
 అంశేనాకృతా లిండంస్యాత్ చేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 56
 చతుర్భాగం విశాలే తుచాప్తాంశ మాయతం తథా ।
 ద్వ్యంశషడ్భాగం విస్తారం దైర్ఘ్యం మధ్యేచ మండపమ్ ॥ 57
 పరితస్తస్య బాహ్యేతు భాగేనాలిందమివ్యతే ।
 యధేష్ట ద్వారసంయుక్తం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 58
 భూతభాగేన విస్తారం దశభాగం తథాయతం ।
 తన్నధ్యే త్ర్యంశవిస్తారం చాప్తాంశాయామ మండపమ్ ॥ 59
 తద్బహిః పరితోద్వారమేక భాగేన కారయేత్ ।
 శేషం ప్రాగుక్తవత్కుర్యాత్సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 60
 షడ్భాగేన విశాలంస్యాత్తత్సమేనాధికాయతం ।
 ద్విభాగం మధ్యరంగంస్యాత్పరితోద్వ్యంశేన మండపమ్ ॥ 61
 శేషం ప్రాగుక్త వత్కుర్యాల్లంకార సంయుతం ।
 విస్తారం చాప్తభాగంస్యా దాయామం షోడశాంశకమ్ ॥ 62
 తన్నధ్యే వేదభాగేన ద్వాదశాంశేన మండపం ।
 పరితఃద్వ్యంశేనాలిండంస్యా చేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ 63
 నవభాగేన విస్తారం చాప్తదశాంశమాయతం ।
 త్రిభాగే ద్వాదశాంశేన మధ్యరంగం ప్రకల్పయేత్ ॥ 64
 తద్బాహ్యేలిండ్రమంశేన పరితోద్వ్యంశేన మండపం ।
 అథవాచైక భాగేతు చాంతర్బాహ్యే త్వలిండకమ్ ॥ 65
 చతుషర్థే చతుర్వాసం చేష్టదిగ్గత భిత్తికం ।
 ఉక్తవద్ ద్వారసంయుక్తం సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 66

- విశాలేదశభాగేతు వింశత్యంశం తథాయతం ।
 పరితోఽలింపం భాగంస్యా ద్విస్తార ద్విగుణాయతమ్ ॥ 67
- మధ్యద్విభాగ విస్తారం తస్యాంతే గద్వ్యంశ మండపం ।
 తస్యాంతశ్చైకభాగేన చావృతాలింద మిష్యతే ॥ 68
- మధ్యేచద్వ్యంశ విస్తారం ద్వాదశాయతనం తథా ।
 ఏవంతు మండపాకారం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 69
- విస్తారం రుద్రభాగంస్యా ద్విస్తారాద్ ద్విగుణాయతం ।
 మధ్యే త్రిభాగవిస్తారం మనుభాగాయతం తథా ॥ 70
- కుర్యాన్మండపం బాహ్యేతు సర్వం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।
 విస్తారం రుద్రభాగంస్యా ద్విస్తారాద్ ద్విగుణాయతమ్ ॥ 71
- యథామధ్యేఽంకణం కుర్యాత్సంచ భాగేన విస్తృతం ।
 పరితోఽంశే మండపం స్యాద్ ద్వ్యంశేనా వృతాలింపకమ్ ॥ 72
- అథవాసస్తాంశ విస్తారం ద్విర్నవాంశం కర్ణాయతం ॥
 తద్బాహ్యేతు ద్విభాగేన మండపం పరితస్తథా ॥ 73

తా॥ దీర్ఘచతురశ్ర మండపముల కొలతలను చెప్పుచున్నాడు. విస్తారము 3 భాగములు పొడవు 6 భాగములు ముందువెనుక ద్వారము లుండవలెను. ప్రక్కలయందు ద్వారములు కూడవు. లేక మధ్య ప్రవేశనము ఒకభాగము అధికముగాగాని, తక్కువగా గాని చేయవచ్చును. దాని చుట్టును అలిందములు 1 భాగము మిగిలినవి పూర్వమువలెనే చేయవచ్చును. విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 8 భాగములు నడుమ మండపము విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 6 భాగములు చుట్టును అలిందములు 1 భాగము ద్వారము యిష్టప్రకారము చేయవచ్చును. మిగిలినవి పూర్వమువలెనే చేయవలెను. విస్తారము 5 భాగములు పొడవు 10 భాగములు దానినడుమ

విస్తారము 3 భాగములు పొడవు పొడవు 8 భాగములు మండపము దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము ద్వారము మిగిలినది పూర్వమువలెనే చేయవలయును. విస్తారము 6 భాగములు పొడవు 12 భాగములు దాని మధ్యరంగము విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 8 భాగములు చుట్టును 2 భాగములు మండపమును మిగిలిన అన్ని అలంకారములు మునుపటివలెనే చేయవలయును.

విస్తారము 8 భాగములు పొడవు 16 భాగములు దాని నడుమ రంగము విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 12 భాగములు చుట్టును 2 భాగములు అలిందములును, మిగిలిన పనులు పూర్వమువలెనే రచించవలయును. విస్తారము 9 భాగములు పొడవు 18 భాగములు దాని నడుమ రంగము విస్తారము 3 భాగములు పొడవు 12 భాగములు దానిచుట్టును అలిందములు 1 భాగము, వానిచుట్టును మండపము 2 భాగములు లేక 1 భాగమే చేసి లోపలను వెలుపలను అలిందములను కల్పించవచ్చును. నాలుగు మూలలయందు 4 గృహములును, ఇష్టమువచ్చిన దిశయందు గోడను బెట్టవచ్చును. పై జెప్పబడిన ప్రకారము ద్వారమును కల్పించవలెను. విస్తారము 10 భాగములు పొడవు 20 భాగములు అందు వెలుపలనుండి చుట్టును అలిందములు 1 భాగము విస్తారమును పొడవు 2 భాగములును చేసి మధ్యరంగము విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 12 భాగములు దాని వెలుపల చుట్టును మండపము 2 భాగములును, ఆ మండపము నకు లోపలి దరిన చుట్టును 1 భాగము అలిందములును చేయవలయును. అనగా మధ్యరంగము ప్రక్క అలిందములు తరువాత మండపము ఆతరువాత అలిందములు అని తేలియవలయును.

విస్తారము 11 భాగములు పొడవు 22 భాగములు దాని నడుమ విస్తారము 3 భాగములు పొడవు 14 భాగములు గృహమును

దాని వెలుపల మండపము పై జెప్పిన ప్రకారము భాగములతోను అలిందములతోను రచించవలెను. లేక మధ్యరంగము 5 భాగముల వెడల్పును పొడవు 16 భాగములును చుట్టును 1 భాగము మండపమును దానిచుట్టును అలిందములు 2 భాగములును చేయవచ్చును. మఱియు మధ్యరంగము విస్తారము 7 భాగములును పొడవు 18 భాగములును, దానిచుట్టును మండపము 2 భాగములును చేయవచ్చును.

శ్లో॥ తదేవాం శాధికంస్యాద్ దైర్ఘ్యే ద్విత్రిమండపం ।

ప్రత్యేకం పంచభాగేన సభాకూటంచ మండపమ్ ॥ 74

అథనా మండపాకారం యక్త్యా తత్రైవ యోజయేత్ ।

చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం కుర్యాద్భద్రైరలం కృతమ్ ॥ 75

ఏవంతు మండపం ప్రోక్తం తన్నామ ఇహోచ్యతే ।

ప్రథమం హిమజంచైవ తతో నిషధజం భవేత్ ॥ 76

తృతీయం విజయంచైవ చతుర్థం మాల్యజం తథా ।

పంచమం పారియాత్రం చ షష్ఠంస్యా ద్గంధమాదనమ్ ॥ 77

సప్తమం హేమకూటంస్యా న్మండపాఖ్యాని సప్తకం ।

ఏవంహర్ష్య ముఖేకుర్యా దన్యత్సర్వ మిహోచ్యతే ॥ 78

ఏకాదశం చతురశ్రంస్యా దాయతాశ్ర క్రమేవచ ।

అంశేనా కృతద్వారంస్యా చ్చతుర్ద్వారంచ చతుర్దిశి ॥ 79

ఏకభాగేన భద్రంస్యా త్సర్వాలంకార సంయుతం ।

ఏవంతు మేరుజం ప్రోక్తం పుస్తకార్జన యోగ్యకమ్ ॥ 80

ద్విభక్తి చతురంశేన భద్రస్యా వృతాలిందకమ్ ।

ఏనంతు విజయం ప్రోక్తం వివాహార్థం హిమండపమ్ ॥ 81

దేవతార్థం సముద్దిశ్య పాసీయాయచ మండపం ।

పూర్వోక్త విజయంనామ మండపం తత్రకారయేత్ ॥ 82

- త్రిభాగంచ చతురశ్రంస్యా చ్చతుర్ద్వార సమన్వితం ।
ద్విరస్తుర విపాదంస్యాత్ సిద్ధయాగాది సర్వశః ॥ 83
- చతురశ్రం చతుర్భాగం మధ్యస్తంభాన్ పరిత్యజేత్ ।
మధ్యేతు చాంకణం కుర్యా దంశేనావృత మండపమ్ ॥ 84
- ఏకద్విత్రి చతుర్ద్వారం కల్పయేత్తు యథేష్టకం ।
ఏకాంశ మావృతద్వారం పార్శ్వద్వారం ప్రకల్పయేత్ ॥ 85
- ఏకద్విభాగ విస్తారం నిర్గమం భద్ర సంయుతం ।
తత్పార్శ్వేచ ముఖేవాపి సోపానం తత్ప్ర కల్పయేత్ ॥ 86
- ఏవంతు పద్మకం ప్రోక్తం దేవానాం పచనాలయం ।
సింఘాఖ్య మండపంచాపి పచనాలయ మేవవా ॥ 87
- విస్తారం వేదభాగేన శంచభాగం తదాయతం ।
ద్విత్రిభాగాం కణంమధ్యే చాంశేనావృత మండపమ్ ॥ 88
- తద్బహిః పరితోదేశే చాంశేనా లిందమిష్యతే ।
త్ర్యంశం తద్భద్ర విస్తారం నిర్గమాంశేన యోజయేత్ ॥ 89
- వాతాయన శమాయుక్తం మేకద్వారం ప్రకల్పయేత్ ।
లింగజేచ ప్రపాయుక్తం పద్మాఖ్యం పుష్పమండపమ్ ॥ 90
- పంచాంశం చతురశ్రంస్యా త్తత్రిభాగాం కణం భవేత్ ।
తద్బహిః పరితోఽంశేన మండపం పరికల్పయేత్ ॥ 91
- వాతాయన సమాయుక్తం భద్రం శేషంతు పూర్వవత్ ।
జలసంపూరితార్థంచ భద్రమండప మీరితమ్ ॥ 92
- తదేకాం శాధికం వాపి ద్విభాగాధిక మాయతం ।
తద్దిద్విద్విభాగంవా విస్తారం పంచాంశమాయతమ్ ॥ 93
- విస్తారేమండపం కుర్యా ద్విష్టదిగ్గతభిత్తికం ।
అగ్రే చద్వారమేకంస్యా ద్యుక్త్యాచాంగణ సంయుతమ్ ॥ 94

తద్బహిః పరితోఽంశేన ద్వారం కుర్యాద్విచక్షణః ।

మండపం భద్రసంయుక్తం ధాన్య నిక్షేపయోగ్యకమ్ ॥ 95

తా॥ పై శ్లోకములయందు చెప్పబడిన మండపమునకు 1 భాగము పెంపుచేసి 2-3 మండపములనుగాని, వేరుగా 5 భాగములు చేసి సభారంగమును మండపమునుగాని కల్పించవచ్చును. లేక మండపరూపమును ఆలోచనతో అందముగా రచించవచ్చును. నలువైపుల ద్వారములును, భద్రములును రచించవలెను. వాని పేర్లను జెప్పుచున్నాడు, 1 హిమజము, 2 నిషధజము, 3 విజయము. (వింధ్యజము) 4. మాల్యజము, 5. పారిమాత్రము, 6. గంధమాదనము, 7. హేమకూటము. ఇట్లు హర్మ్యములనుబట్టి తెలియదగును. ఇశ్వర మండపముల వేళ్లు చతురశ్రప్రదేశమును 1 భాగముచేసిగాని, లేక ఆయత చతురశ్రముగాగాని, 1 భాగము చుట్టును ద్వారములు నలువైపులనూ, భద్రములు ఒక్కొక్కభాగమును చేసిరేని మేరుజ మండపమగును. ఇది గ్రంథాలయమునకు దగినది. 2 భాగములు చేసి దానిలో 4 వ వంతు భద్రమును చుట్టును అలిందములును కల్పించిరేని విజయమండప మగును. ఇది వివాహమునకు దగినది. దేవతలకును, పానీయమునకును దగియుండును. చతురశ్రమును 3 భాగములుచేసి నలువైపుల ద్వారములును 16 గాని 12 గాని స్తంభములుకలది యాగమండపము. చతురశ్రమును 4 భాగములు చేసి మధ్యస్తంభమును తీసివేసి మధ్యగదిని కల్పించి చుట్టును 1 భాగము మండపము చేయబడి 1-2-3-4 ద్వారములుంచి 1-2 భాగములు విస్తారమును నిర్గమమును భద్రములు ఇరువైపులనుగాని యెదురుగాగాని మెట్లును రచింపబడినది పద్మమండపమగును.

ఇది దేవతలకు పాకశాల కుపయోగించును. అభిషేక మండపముగను చెల్లును. విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 5 భాగములు

చేసి అందు దాని నడుమ 2-3 భాగములు గదిగానుంచి చుట్టును 1 భాగము మండపముచేసి దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము అలిందమును, భద్రము యొక్క విస్తారము 3 భాగములును, నిర్గమము 1 భాగమును, కిటికీలును, ఒక్కొక్క ద్వారముగానిచేసి ముంగిలి యందు చలిపందిరియును, రచింపబడిన పద్మమండపమునే పుష్ప మండపమందురు. చతురశ్రప్రదేశమును 5 భాగములుచేసి అందు 3 భాగములు నడుమ గదినిచేసి దాని చుట్టును 1 భాగము మండ పమును, కిటికీలును, భద్రములును మొదలైనవి మునుపటివలెనే రచించవలెను. జలమును నిలువయుంచుటకు భద్ర మండపమును కల్పించవలెను. విస్తారము 6 భాగములును పొడవు 7 భాగములును చేసి దాని నడుమ విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 5 భాగములు గర్భమును కల్పించి విస్తారమున మండపమును ఇష్టమువచ్చిన వైపున గోడయును ముందువైపున 1 ద్వారమును ముంగిలియును దాని వెలుపల 1 భాగము చుట్టును ద్వారములును భద్రములును కలది ధాన్యము నుంచదగిన మండపము.

శ్లో॥ షడ్భాగేన విశాలేతు చాయామంచాప్తభాగికం ।

వేదభాగేన విస్తారం షడ్భాగాయమతోఽంకణమ్ ॥ 96

తత్తద్భాహ్యో వృతాంశేన మండపం పరికల్పయేత్ ।

ఆయా మేమధ్య సూత్రాత్తు వామేద్వారంతు యోజయేత్ ॥ 97

కూటాంగం మండపం కుర్యాత్ ప్రచ్ఛదన మధాపివా ।

శివాఖ్యమండపం ప్రోక్తం ధాన్యకర్షణ యోగ్యకమ్ ॥ 98

పంచసప్తాంశ విస్తారం తస్మాద్ ద్వ్యంశాధి కాయతం ।

మండపం తత్తదంశేన సమాశ్రంవాయ తంతువా ॥ 99

తత్త్రిభాగాం గణంమధ్యే చైకద్వ్యంశేన మండపం ।

వాతాయన సమాయుక్తం చేష్టదిద్వార సంయుతమ్ ॥ 100

- మధ్యే ప్రచ్ఛాదనం కుర్యాత్ ప్రపాంగం వాధి కల్పయేత్ ।
 ఏకభాగేన బాహ్యేతు పరితోభ్రమా లింఙకమ్ ॥ 101
- తత్తద్భాగేన సంయుక్తం మానం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।
 సృత్యాఖ్య మండపం ప్రోక్తం సృతశ్రవణ యోగ్యకమ్ ॥ 102
- తదేవచేష్ట దిగ్వాసం కుర్యాదేవం తుజాలకం ।
 వస్త్రాభరణ శస్త్రాది రత్నకోశాది యోగ్యకమ్ ॥ 103
- విస్తారం సప్తభాగంస్యా ద్యుధేష్టాంశం తథాయతం ।
 సమాశ్రం వాయతాశ్రంతు కుర్యా దాస్థాన మండపమ్ ॥ 104
- విస్తారద్విగుణంవాపి త్రిగుణంవా తదాయతం ।
 సమాశ్రం సప్తసప్తాంశే త్రిత్రిమధ్యమ రంగకమ్ ॥ 105
- పరితశ్చైకైకభాగం ద్వ్యంశైకం మండపంతువా ।
 సృష్టే తత్పార్శ్వ యోర్మధ్యే ముఖేపాద సమన్వితమ్ ॥ 106
- పార్శ్వయోః పృథతశ్చైవ ద్వారంతు ప్రస్తరంతువా ।
 పార్శ్వైకద్వార సంయుక్తం యక్త్యా సోపాన సంయుతమ్ ॥
- చతుర్దిక్షు త్రిభాగైకం విస్తారం భద్రనిర్గమం ।
 లభవా ముఖభద్రదేతు నిర్గమంతద్ ద్విభాగికమ్ ॥ 108
- తదగ్రే వాధపార్శ్వేచ కుర్యాత్ సోపాన భూషణం ।
 తస్యమగ్రేచ రంగేతు మాక్తికేన ప్రపాన్వితమ్ ॥ 109
- తస్మధ్యాం శాసనాదీనాం తోరణం కల్పవృక్షకం ।
 తస్మానం చోక్తవత్కుర్యా త్సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 110
- మండపే ద్వివిమానంస్యాదేకం వాద్వితలంతువా ।
 మండపాగ్రే ప్రపాంగంస్యా ద్యుధేష్టాయామం కల్పయేత్ ॥ 111
- తస్యమగ్రే త్రిభాగేన విస్తారాయామం చోక్తవద్భవేత్ ।
 నాటకాది ప్రచ్ఛాదనం శేషభాగావృతంప్రపా ॥ 112

ప్రపాక్షైక ద్విభాగంవా కర్ణేలాంగల భీత్తికం ।

తస్మిన్మత్యంతం విస్తారం భద్రమంశేన నిర్ణమమ్ ॥ 113

విస్తార సమభద్రంవా సోపానం ముఖపార్శ్వయోః ।

శేషంప్రాగుక్తవత్పుర్యాత్ సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 114

తా॥ విస్తారము 6 భాగములు పొడవు 8 భాగములు దాని నడుమ విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 6 భాగములు గదిచేసి చుట్టును వెలుపల 1 భాగము మండపమును పొడవు నైపున మధ్య సూత్రమునుండి యెడమప్రక్క ద్వారమును రచించవలెను. మధ్య శిఖరమును చుట్టును చదరముగాగాని, లేక అంతయును చదరముగాగాని కప్పు చేయవచ్చును. దీనిని శివమండప మందురు. వడ్లు మొదలయినవి దంచుటకును ఉపయోగించును. మఱియు విస్తారము 5 భాగములు పొడవు 7 భాగములుగాని, లేక విస్తారమునకంటె 2 భాగము లధికముగాజేసి వేటొక కొలతతోగానిచేసి సమ చతురశ్రమునగాని, దీర్ఘచతురశ్రమునగాని, అందులో 3వ వంతు నడుమ విశ్రాంతి స్థలమును, దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగముగాని, 2 భాగములుగాని, మండపమును, ఇష్టమువచ్చిన దిశయందు ద్వారమును కిటికీలను, నడుమ కప్పునుగాని, లేక పందిరిగాగాని రచించవచ్చును. దానిచుట్టును 1 భాగము అలిందములను రచించవలయును. అలిందములు మొదలయినవి కొలతల ప్రకారము రచించవలెను. ఇది సృష్టమండపము దీనినే ఒకనైపున గదిచేసి కిటికీలును, వస్త్రములు, నగలు, రత్నములు, ధనము, ఆయుధములు, నుంచుటకు యోగ్యమైనది.

మఱియు విస్తారము 8 భాగములును, పొడవు తగినంత చేసికొని, చతురశ్రముగాగాని, దీర్ఘచతురశ్రముగాగాని, ఆస్థాన మండపమును రచింపదగును. విస్తారమునకు రెట్టింపుగాగాని లేక 3 వంతులుగాని,

పొడవును చేయవచ్చును. మఱియు విస్తారము 7-7 భాగములు నలుచదరముగాను, అందు 3-3 భాగములు నడుమ రంగమును దాని చుట్టును 1 భాగముగాని లేక 2 భాగములుగాని మండపమును వెనుకను, ప్రక్కలను, ముందును, స్తంభములును, ప్రక్కలను వెనుకను ద్వారముగాని, ప్రస్తరముగాని, చేయవచ్చును. ప్రక్కను ఒక్క ద్వారమును మెట్లతోగూడ రచించవలెను. నలువైపుల భద్రములు విస్తారము 2 భాగములు నిర్గమము 1 భాగము చేయవలెను. లేక ముఖభద్రమున నిర్గమము 2 భాగములు చేయవచ్చును. దాని ముందును, కుడి యెడమలను మెట్లు కల్పించవలయును. దానియొక్క మధ్యరంగమున ముత్యముల పందిరిని రచించవలయును. దాని నడుమ రాజశాసనములనుగాని, లేక ధర్మవాక్యములనుగాని తోరణములుగా రచింపదగును.

కల్పవృక్షమునుగూడ రచించవలయును. మండపమునకు 2 విమానములుగాని 1 విమానముగాని, ఒక్క అంతస్తుగాని రెండంతస్తులుగాని రచించవచ్చును. మండపము ముందు చలిపందిరి యిష్టమైన కొలతలతో జేయదగును. దాని నడుమ 3వ వంతు విస్తారము పొడవునుగల నాటకాది ప్రచ్ఛాదనమునుచేసి మిగిలిన దానినిగూడ అలంకారముగా జేయవలయును. పందిరిముందు 1 భాగముగాని, 2 భాగములుగాని, మూలలయందు నాగలివలె గోడలను రచించవలయును. దాని నడుమ 3వ భాగము విస్తారము తోను 1 భాగము నిర్గమముతోను, భద్రమును రచించవలెను. మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వోక్త ప్రకారము అలంకారముగ జేయవలయును.

శ్లో॥ అథవా మండపదేశే ద్విత్రిభాగేన పూర్వవత్ ।

అథవా మండపాద్యేతత్ ప్రపాసంయుక్తం బాహ్యకే ॥ 115

- ఏకభాగం ద్విభాగంవా పరితోఽలింద మిష్యతే ।
 శేషం ప్రాగుక్త వత్కుర్యాత్సర్వాలంకార సంయుతమ్ ॥ 116
- అథవా మండపదేశే సప్తాంశం హస్తీపృషకమ్ ।
 త్రిపంచాంశేన విస్తార మాయామం మధ్యరంగకమ్ ॥ 117
- తద్బాహ్యే చైకభాగేన మండపం పరితస్తథా ।
 తస్మిన్ ద్విత్రిభాగేన భద్రం శేషంతు పూర్వవత్ ॥ 118
- అథవా మండపాద్యే తత్ప్రపా సంయుక్తం గాహ్యకే ।
 ఏకభాగం ద్విభాగంవా పరితోఽలింద మిష్యతే ॥ 119
- శేషంప్రాగుక్త వత్కుర్యాత్సర్వాలంకార సంయుతం ।
 శతపాదయుతం వాధ సహసాంఘికం మండపమ్ ॥ 120
- యుక్త్యా తస్మక్తి మధ్యేన యధేష్టాయశ విస్తృతం ।
 దేవానాం భూపతీనాంచ కుర్యాద్దాస్థాన మండపమ్ ॥ 121
- అస్థాంగం చతురశ్రంవా నవాంశం చతురశ్రకం ।
 తత్తనాయామమేవంచ భూపతీనాంచ యోగ్యకమ్ ॥ 122
- మండపం పూర్వవత్కుర్యాద్దేవస్య చోత్సవార్థకం ।
 సాలాభ్యాతు కృతాభ్యాస్యాత్కుట్య ధోరంగకే సుధీః ॥
 దశాంగం చతురశ్రంస్యాత్ పట్ పడంశంతు మధ్యమే ।
 ఊర్ధ్వకూట సమాయుక్తం పరితోద్వ్యంశేన మండపమ్ ॥ 124
- మధ్యేద్వారం ద్విభాగంస్యాద్ ద్విషడ్భాగేన చాగ్రతః ।
 తద్భాగేన ద్విభాగేన ద్వారపార్శ్వేతు వేదికమ్ ॥ 125
- పరితోఽలిందభాగేన వారణం ముఖభద్రకం ।
 అథవానేత్ర భద్రంస్యాచ్ఛేషం యుక్త్యా ప్రయోజయేత్ ॥
 దక్షాభ్యం మండపం ప్రోక్తం కుంజరస్యాలయం తథా ।
 ఏకాదశాంశ విస్తారమాయతం వింశదం శకమ్ ॥ 127

ఏక భాగం ద్వి భాగంవా మండపం పరిత స్తథా ।

శేషంతు చాంకణం మధ్యే చేప్తద్ద్వార సంయుతమ్ ॥ 128

అష్టమేకైక పంక్తిఃస్యా దశానాం నిలయాన్వితమ్ ।

కౌశికం మండపం ప్రోక్తం శేషం యుక్త్యా ప్రయోజయేత్ ॥

ద్వాదశాంశంతు విస్తార మాయామంతద్ ద్వయంభవేత్ ।

అష్టాంశం చాంకణంమధ్యే పరితః ద్వ్యంశేన మండపమ్ ॥ 130

ఇప్తద్ద్వార సంయుక్త మిప్తద్గత భిత్తికం ।

కూలధారణ మిత్యుక్తం గోసంఘావాస యోగ్యకమ్ । 131

తా॥ పై జెప్పబడిన మండపమునందు 2-3 భాగములు పూర్వమువలెనే చేయవచ్చును. లేక మండపమునుండి చలిపందిరిని వెలుపల రచించవచ్చును. 1-2 భాగములు చుట్టును అలింధములను రచింపదగును మిగిలినవి పూర్వము చెప్పినట్లు రచించవలయును. లేక మండపమును 7 భాగములుచేసి కొంచెము నడుము మెరకగా చదరముగా కప్పను చేయవచ్చును. దాని నడుమ రంగము 3 భాగములుగాని, లేక 5 భాగములుగాని నలుచదరముగాచేసి దాని వెలుపలచుట్టును 1 భాగము మండపమును రచించవలెను. దానిమందు 2-3 భాగములు భద్రమును కల్పించి మిగిలినవి మును పటివలెనే చేయవలయును. లేక మండపమునుండి చలిపందిరిని వెలుపల రచించి 1-2 భాగములు చుట్టును అలింధములను కల్పించ వలయును. మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వమువలెనే అన్ని అలంకారములతో జేయవలెను. 100 స్తంభములతోగాని, 1000 స్తంభము లతోగాని ఆలోచనతో మండపమును రచించి భాగముల ప్రకారము నలుచదరముగాగాని, దీర్ఘచతురశ్రముగాగాని, దేవతలకును రాజుల కును ఆస్థాన మండపము రచింపవలయును. నలుచదరపు ప్రదేశ మును 8 భాగములుచేసిగాని, లేక 9 భాగములుచేసిగాని, దీర్ఘచతు

రశ్రముగాగాని, చేయుట రాజులకు దగినది. పై జెప్పిన మండపమునే దేవుని యుత్సవమునకు సాలమునుచేసి కుటియొక్క దిగువ రంగమును కల్పించవచ్చును.

చతురశ్రప్రదేశమును 10 భాగములుచేసి దానినడుమ 6 భాగములు నలుచదరముగా రంగమును దానిపై శిఖరము కలశమును, చుట్టును 2 భాగములు మండపమును, మధ్యద్వారము 2 భాగములును, ముందు 2 భాగములు విస్తారమును 6 భాగములు పొడవును గల వేదికనుచేసి ద్వారమునకు రెండువైపుల అలిందములు నలువైపుల 1 భాగము చొప్పున రచించి పైన చదరపు కప్పను ముఖభద్రమును రచించవలెను. లేక నేత్రభద్రములనుకూడ రచించవచ్చును. మిగిలిన పనులు ఆలోచించి యిష్టానుసారముగ రచించవచ్చును. దీనిని దర్భమండప మందురు. ఏనుగు లుండుటకును దగియుండును. చదరపు ప్రదేశమును విస్తారము 11 భాగములును, పొడవు 20 భాగములునుచేసి అందు 1 భాగము లేక 2 భాగములు చుట్టును మండపము మిగిలినది లోపల గదియును ఏదిశయం దయినను ద్వారము ఒక్కొక్క వరుసకు 8 చొప్పున గుట్టముల నుంచవచ్చును. దీనిని కౌశిక మండప మందురు. మిగిలిన పనులు పూర్వమునలెనే చేయవచ్చును. విస్తారము 12 భాగములు పొడవు 24 భాగములు దాని నడుమ 8 భాగములు గర్భమును చుట్టును 2 భాగములు మండపము ఏదిశయందయినను ద్వారము ఇష్టము వచ్చిన ప్రక్కగోడయును రచించి రేసి కూలధారణ మండపమగును. ఇది ఆవులుండుటకు దగినది.

శ్లో॥ త్రయోదశాంశ విస్తారం సమాశ్రంవా యతాశ్రకం ।

విస్తారంచ తదాయామం యుక్త్యాత త్రైవియోజయేత్ ॥ 132

సప్తాంశం విస్తృతమధ్యే కల్పయేదం కణంభవేత్ ।

తస్యబాహ్యే వృతాంశేన కారయేత్తస్మి సూరకమ్ ॥ 133

విస్తారద్వయ మాయామం శేషం యుక్త్యా ప్రయోజయేత్ ।

తద్బాహ్యే మండపం కుర్యాద్ ద్వ్యంశేనావృత మేవచ ॥ 134

చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వార మిష్టదిగ్గత భిత్తికం ।

తత్తద్బాహ్యవృతాంశేనా లిండం కుర్యాత్తు తత్సమమ్ ॥ 135

పంచాంశం ద్వ్యంశవిస్తారం నిర్గమం భద్రసంయుతం ।

సుఖాంగాఖ్య మితిప్రోక్తం సత్రయోగ్యంతు మండపమ్ ॥ 136

మన్వంశ సమవిస్తారం తత్సమాధిక మాయతం ।

దక్షిణే పశ్చిమేవాపి చతుర్దశాంశ మాయతమ్ ॥ 137

తదంశేనా వృతాలిండం త్ర్యంశం మధ్యేతు మండపం ।

మధ్యస్తంభంతు సర్వేషాం త్యక్త్వాద్వారం ప్రయోజయేత్ ॥

తస్మిన్ ద్వ్యంశ మావృతం ద్వారంశేషం యథాంకణం ।

పరిత్యజైకభాగేన తద్బాహ్యే భ్రమాలిండకమ్ ॥ 139

ఏవంతు సౌఖ్యకం ప్రోక్తం శేషం ప్రాగుక్త వన్నయేత్ ।

నదీతీరేతటాకేవా సింధుతీరే ప్రకల్పయేత్ ॥ 140

సర్వాసాం దేవతానాంచ తీర్థయోగ్యం ప్రకీర్తితం ।

పంచదశాంశ విస్తార మేవంత్రిం శాయతం తథా ॥ 141

అథవాచతురశ్రంస్యా చతుర్ద్వార సమన్వితం ।

తస్మధ్యే పంచభాగేన సప్తభాగాం కణం తథా ॥ 142

తద్బాహ్యే పరితోఽంశేన కుర్యాదంతరా లిండకం ।

ఖలుారికాపి తద్బాహ్యే త్రిత్రిభాగేన మండపమ్ ॥ 143

తస్య బాహ్యే వృతాలిండ మేకభాగేన కారయేత్ ।

తద్బహిశ్చావృతాంశేన కారయేద్ భ్రమాలిండకమ్ ॥ 144

పంచాంశం ద్వ్యంశ విస్తారం నిర్గమం భద్రసంయుతం ।

మండపస్య బహిర్దేశే కారయేత్పరితః ప్రపాం ॥ 145

మండపే చోర్ధ్వకూటంస్యా న్మాలికాకృతిం విన్యసేత్ ।

తత్తద్వారణ సంయుక్తం వాతాయన సమన్వితమ్ ॥ 146

కర్ణేకర్మరీ భద్రదంస్యా ద్యుక్త్యాతత్రైవ యోజయేత్ ।

సర్వాలంకార సంయుక్తం మాలికాఖ్యంతు మండపమ్ ॥ 147

మధ్యకర్ణేజలం పూర్ణం జలంపుష్పై రలంకృతం ।

ఏవం వసంతయోగ్యంస్యాద్ దేవానాం క్షత్రియాదీనాం ॥ 148

తా॥ విస్తారము 13 భాగములు నలుచదరము సమానముగా గాని, లేక దీర్ఘచతురశ్రముగాగానిచేసి దాని నడుమ 7 భాగములు గదిని కల్పించి దానిచుట్టును 1 భాగము కప్పును దాని వెలుపల చుట్టును 2 భాగములు మండపమును నలువైపుల 4 వాకిళ్లును ఒక వైపున గోడయును వానివెలుపల 1 భాగము చొప్పున చుట్టును అలిందములును, భద్రములు విస్తారము 5 భాగములును, నిర్గమము 2 భాగములును చేసినచో సుఖాంగ మండప మగును. దీనిని సత్రమున కుపయోగింతురు. విస్తారము 14 భాగములును నలుచదరము సమానముగాగాని, లేక పొడవును 28 భాగములు చేసిగాని, దక్షిణమునగాని, పడమరగాని, 14 భాగములు పొడవున 1 భాగము చుట్టు అలిందములుచేసి, నడుమ 3 భాగములు మండపము చేయవలెను. దానికి మధ్య స్తంభము లేకుండ రచించవలెను. ద్వారమును 2 భాగములు చేయవలెను. మిగిలినది లోపల రంగమును చేయవలయును. దీనిని సౌఖ్యక మండప మందురు. మిగిలిన పనులన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవలయును. నదియొడ్డునను చెఱువులొను, సముద్రపు టొడ్డునను, రచించుట ముఖ్యము.

ఇది సమస్త దేవతలకును తీర్థయోగ్యమైనది. విస్తారమును 15 భాగములుచేసి పొడవు 30 భాగములు చేసిగాని, లేక నలుచదరము సమానముగాచేసిగాని, 4 ద్వారములును, దాని నడుమ

5 భాగములు లేక 7 భాగములు గది కల్పించి దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము అలిందములును, దాని వెలుపల సాముకూటము నకు 3-3 భాగములు మండపమును, మరల దానిచుట్టును 1 భాగము అలిందమును, దాని వెలుపల 1 భాగము భ్రమాలిందములును, 5 భాగముల విస్తారమును, 2 భాగముల నిర్గమములునుగల భద్రములును, మండపమునకు వెలుపల చుట్టును చలి పందిరియును, మండపముల పైన శిఖరమును, కలశమును, తోరణమువలె వగుసలుగాను, లేక కొంచెము నడుము మెరకగా కప్పును, ప్రక్కల కిటికీలును, మూలల యందు గట్టిభద్రములును సమస్తమైన యలంకారములతో జేసిరేని మాలికా మండప మగును. మధ్య కర్ణమున నిండుగా జలమును, పుష్పములును, సర్వకాలములయం దుండేనేని దేవతలకును, రాజులకును వసంతసేవ కుపయోగించును.

శ్లో॥ షోడశాంశేన విస్తారం ద్వాత్రింశా యామకం తిథా ।

పూర్వవచ్చతురశ్రంస్యా నృధ్యస్తంభాన్ పరిత్యజేత్ ॥ 149

మధ్యాం కణంతు షడ్భాగం శేషం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ।

తదేవ షోడశాంశేన మధ్యరంగం షడంశకమ్ ॥ 150

తద్బాహ్యవృతాంశేన చాంతరాలింద మిష్యతే ।

తద్బహిశ్చాపిత్ర్యంశేన మండపం పరితస్తథా ॥ 151

తద్బాహ్య వృతాంశేనా లిందం కుర్యాద్ విచక్షణః ।

తత్పురేపృష్ఠ పార్శ్వేతు భ్రమాలిందం శివాంశకమ్ ॥ 152

తచ్చతుష్కర్ణదేశేతు కర్కరీం చాప్తభద్రకమ్ ।

ఊర్ధ్వకూట సమాయుక్తం ద్వారభద్రైస్తు సంయుతమ్ ॥ 153

తన్ముఖే పురతః పార్శ్వే ద్వార సంయుక్తభద్రకం ।

తత్కర్ణేచద్వయోర్భద్రం చతుర్థం కర్కరీకృతమ్ ॥ 154

- కర్కరీభద్ర సంయుక్తం మండపస్య విశాలకం ।
 ఏకద్విత్వైకభాగంస్యా త్కర్కరీ భద్రనిర్గమమ్ 155
- మధ్యేభద్రదేతు విస్తారం పంచషడ్భాగమేవవా ।
 తత్సమం నిర్గమంవాపి ద్విత్రివేదాంశ మేవవా ॥ 156
- భద్రం తత్పురపార్శ్వేతు కుర్యాద్ ద్వారం తదంశకం ।
 ఏకద్విత్రి తలంమధ్యే మండపే చోర్ధ్వకూటకమ్ ॥ 157
- ఏవంతు మాలికాకారం శేషం ప్రాగుక్త వన్నయేత్ ।
 సర్వాలంకార సంయుక్తం మాలాకృతి మితీరితమ్ ॥ 158
- దేవతాలోకన యోగ్యం దేవదేవస్య మండపం ।
 ఏవంతు మండపం ప్రోక్తం దేవభూసుర భూపతేః ॥ 159
- విస్తారే చైకభక్త్యావా యధేష్టాయామ వర్ధనాత్ ।
 సర్వేషాం మండపానాంతు పూర్వోక్తానాం తదాయతమ్ ॥ 160
- ద్విభక్తి విస్తృతం తస్మా దేకభాగాధి కాయతమ్ ।
 మధ్యైకభక్తివాసంస్యా త్పురః పార్శ్వేచ మండపమ్ ॥ 161
- ఆత్మార్థం విప్రసద్మేతు యజనార్థ ముదీరితం ।
 తదేవ ద్విగుణాయామం మధ్యరంగం ద్విభాగతః ॥ 162
- తత్పార్శ్వే చైకభాగేన వాసం కుర్యా ద్విచక్షణః ।
 తత్పురేలిందమేకాంశ మథవా నిర్వాస మండపమ్ ॥ 163
- అథవా పంచమూలేతు చైకద్వ్యంశేన వాసకం ।
 ఏవంతు విప్రయోగ్యంస్యా ధనదాఖ్యంతు మండపమ్ ॥ 164

తా॥ విస్తారము 16 భాగములు పొడవు 32 భాగములుగాని
 లేక నలుచదరము సమానముగాగానిచేసి మధ్య స్తంభములు
 లేకుండచేసి 6 భాగములు గదిగా నిర్ణయించవలయును. లేక దానినే
 రంగముగాను జేయవచ్చును. దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము
 అలిందములును, అలిందముల చుట్టును 3 భాగములు మండపముచు

మరల వెలుపల చుట్టును అలిందములు 1 భాగమును చేయవలయును. నలువైపుల భ్రమాలిందములను రచించవలెను. దానికి నలుమూలల యందు 8 గట్టి భద్రములను రచించవలయును. పైన శిఖరము కలశము నుండవలయును. ద్వారములును, భద్రములును, రచించవలెను. దానియొక్క ముందును, ప్రక్కలను, ద్వారముతో గూడిన భద్రములును ఆ రెండు కర్ణములయందును గట్టిభద్రములు 4 రచించవలెను. గట్టి భద్రములతోగూడిన మండపముయొక్క విస్తారము 1-2-3 భాగములు చేయవచ్చును. దాని నడుమ భద్రము 5-6 భాగములు విస్తారమును నిర్ణయము అంతేకాని లేక 2-3-4 భాగములు గాని చేయవచ్చును. ముందును ప్రక్కలను భద్రముతో గూడిన ద్వారము మధ్యరంగము 1-2-3 అంతస్తులుగానిచేసి పైన శిఖరమును కల్పించిన యెడల పై కూటములు వసుసగానున్న యెడల మాలా కృతి మండపమగును. దేవతలను చూచుటకు తగినది దేవ దేవ మండపము. ఇట్లు దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును, క్షత్రియులకును ఒప్పును. విస్తారమును 1 భాగముచేసి యిష్టప్రకారము సమాన చతురశ్రముగాని, దీర్ఘచతురశ్రముగాని చేసిగాని, విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 3 భాగములు చేసిగాని, దానినడుమ 1 భాగము గదియును, దానిముందును ఇరువైపులను, మండపమును చేయవచ్చును. దీనిని ఆత్మార్థమండప మందురు. విప్రులకు యజ్ఞ నార్థము దీనిని రచింతురు. దీనినే పొడవు రెట్టింపుచేసి మధ్యరంగము 2 భాగములుచేసి దాని ప్రక్కను 1 భాగము గదియును దాని ముందు 1 భాగము అలిందము లేక అంతయును మండపముగాగాని, లేక వంశమూలమున 1-2 భాగములు శృంగముగాగాని చేసిరేని విప్రయోగ్యముగానుండి ధనద మండప మనిపించుకొనును.

శ్లో॥ త్రిభక్తివిస్తృతం తస్మా దేకభాగాధి కాయతం ।

తదర్థేన ద్విభాగేన మండపంచోన్న తాసనమ్ ॥

- పృథ్వీచపార్శ్వయోః కుడ్యం పురతో పాదసంయుతం ।
 తస్మై ధే ద్విత్రిభాగేన నిర్గమంచాసనాన్వితమ్ ॥ 166
- కర్ణేలాంగలభిత్తిః స్యాద్ భ్రమణావృత బాహ్యకే ।
 ఏకాంశేనాంఘ్రి సంయుక్తం పురః పార్శ్వేచ భద్రకమ్ ॥ 167
- ధనాధిప మండపం స్యాద్ దేవభూసుర యోగ్యకమ్ ।
 తదేవమధ్యాంకణ సంయుక్తం ఔరార్థం ద్విజభూపతేః ॥ 168
- తదేవభాగాధికాయామ మిష్టదిగ్గతభిత్తికమ్ ।
 భూపతీనాంచ వై శ్యానాం కోశరత్నాది యోగ్యకమ్ ॥ 169
- తదేవాధికమాయామం మధ్యభాగాం కణం భవేత్ ।
 ఏకభాగావృతావాస మిష్టదిగ్గతభిత్తికమ్ ॥ 170
- ఆయామ మధ్యసూత్రస్య వామేద్వారం ప్రకల్పయేత్ ॥
 కర్ణేకర్మరీభద్రంస్యాద్ భ్రమణాంశేన పూర్వవత్ ॥ 171
- శూద్రాణామితిచ ప్రోక్త మధిధాన్యాగార నామకం ।
 విస్తారం చతురంశంస్యా దేకభాగాధి కాయతమ్ ॥ 172
- పంచాంశ ద్వ్యంశకేనైవ మండపం పరికల్పయేత్ ।
 తస్మై ధే త్రిభాగేన నిర్గమం భద్ర విస్తృతమ్ ॥ 173
- తత్పురేతు ద్విపార్శ్వేవా ప్రపాంచై కేన కారయేత్ ।
 భద్రదాంతం కుడ్య సంయుక్తం మండపం పృథ్వీపార్శ్వయోః ॥
 దేవతానాంచ మౌనార్థం భూషణాఖ్యంతు మండపం ।
 తదేకాంశాధి కాయామం విస్తారం పూర్వవద్భవేత్ ॥ 175
- తద్భాగ ద్విభాగేన విస్తారం మండపం భవేత్ ।
 ద్విత్రిభాగాం కణంపూర్వే చైకభాగం ఖళూరకమ్ ॥ 176
- మండపస్య వినాదైర్హ్యే ద్వారం కుర్యా ద్విచక్షణః ।
 భూషణాఖ్యంచ విప్రాణాం యోగ్యం పుంసవనార్థకమ్ ॥ 177

- తదేవాంశాధి కాయామం విస్తారం పూర్వవద్భవేత్ ।
 త్రిచతుర్భాగమాయామం మండపం పరితోభవేత్ ॥ 178
 ఏవం సుభూషణాఖ్యంస్యా చేషం పూర్వోక్తవన్నయేత్ ।
 భూసురాది త్రయాణాం చోపనయనాది యోగ్యకమ్ ॥ 179
 వేదాష్టాంశ విస్తార మాయామం మండపం భవేత్ ।
 వంశేమూలగ్రయోః సంధిం ద్విచతుర్భాగేన కారయేత్ ॥ 180
 ఏకద్వివాసయోర్మధ్యే ద్విచతుర్భాగాంకణం భవేత్ ।
 ఏతత్పార్శ్వద్వయం చైకం చతుర్భాగేన ద్వారకమ్ ॥ 181
 దైర్ఘ్యేచ మధ్యనూత్రస్య వామేద్వారం ప్రకల్పయేత్ ।
 అథవాతస్య మధ్యేతు కుడ్యవ్యాసం విభాజితే ॥ 182
 కులాభద్వార సంయుక్తం శేషంయుక్త్యా ప్రయోజయేత్ ।
 ఏవంతు భూషణాఖ్యంస్యా చూర్ణద్రాణాం పచనాలయమ్ ॥ 183

తా॥ విస్తారము 3 భాగములును, పొడవు 4 భాగములును, విస్తారములో సగమును పొడవులో సగమును ఎత్తయిన పీఠముతో మండపమును వెనుకను ప్రక్కలను గోడలును, ముందువైపున స్తంభములును, దానిముందు 2 భాగములు వెడల్పును 3 భాగములు పొడవును చిర్లమము పీఠముతోగూడచేసి మూలలయందు నాగలివలె గోడను రచించి, చుట్టును 1 భాగము విశ్రాంతిస్థలము స్తంభములతోను, ముందును ఇరువైపులను భద్రములును చేసిరేని ధనాధిప మండపమగును. ఇది దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును తగినది. దీనికే మధ్యగది కల్పించిన యెడల ఖారమునకు దగిన మండప మందురు. దీనినే పొడవు 1 భాగము మిగులుగాజేసి యేదోయొకవైపున గోడగట్టినయెడల రాజులకును వైశ్యులకును ధనము రత్నములు నిలువ యుంచుటకు దగియుండును.

పై జెప్పినదానినే మధ్యగది కల్పించి 1 భాగము యిట్లుగా జేసి యొకవైపున గోడను రచించి పొడవులో మధ్యస్థాత్రము యొక్క యెడమప్రక్క ద్వారమునుంచి మూలయందు గట్టిభద్రమును రచించి దాని చుట్టును విశ్రాంతి స్థలమును 1 భాగము చేసిన యెడల శూద్రులకు యోగ్యమైన భాగ్యనుందిరమగును. విస్తారము 4 భాగములుచేసి పొడవు 5 భాగములుచేసి అందులో సగము వెడల్పున అదే పొడవున మండపమును రచించి దానిముందు 3 భాగములు విస్తారము నిర్గమముతో భద్రమును, ఆ భద్రమునకు ముందును, ఇరువైపులను, పందిరిని వేయవలయును, భద్రమువఱకు గోడలను రచించి వెనుకను రెండుప్రక్కలను మండపమును రచించిన యెడల దేవతలకును మౌనస్థితియునకును దగిన భూషణమండప మగును. దీనినే 1 భాగము పొడవు అధికముచేసి అదే వెడల్పున నుంచి అందు 2 భాగముల వెడల్పున గొరుకు మండపమును, తూర్పున 2 భాగముల వెడల్పునను, 3 భాగముల పొడవునను, గది చేసి 1 భాగము విశ్రాంతి స్థలమును చేయవలయును. మండపమునకు గాక విశ్రాంతి స్థలమునందు ద్వారమును రచించిన యెడల విశ్రాంత యోగ్యమును పుంసవనయోగ్యమును అయిన భూషణ మండప మగును.

పైదానినే అదే విస్తారమును పొడవు 1 భాగ మధికమునుచేసి 3-4 భాగములు పొడవున మండపము చుట్టును రచించిన యెడల సుభూషణ మండపమగును. దీనియందు బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య జాతులు ఉపనయనము చేయుటకు దగియుండును. విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 8 భాగములుచేసి నెన్నుగాడియొక్క మొదలునను, చివరను, అతుకులు 2-4 భాగములు చేయవలయును. 1-2 యిండ్ల నకును విస్తారము 2 భాగములును, పొడవు 4 భాగములును గదిని కల్పించవలెను. దీనియొక్క ప్రక్కలను 1 గాని లేక 2 గాని ద్వార

ములను 4 భాగములు చేయవలెను. ఆద్వారము పొడవున మధ్య సూత్రమునుండి యెడమ వైపున నుండవలయును. లేక నడుమను గోడయొక్క విస్తారమును భాగములుచేసి ఆప్రకారము ద్వారమును నిలుపదగును. ఏకులమువారికి దగిన కొలతతో వారికి ఆమండపము నకు ద్వారమును రచించవలయును. ఇది భూషణ మండపము. శూద్రులకు పాకశాలగా నుపయోగించును.

శ్లో॥ తద్ ద్విభాగేన విస్తారే తస్మాద్ ద్వ్యంశాధికాయతం ।

పంచాంశేన ద్విభాగేన పూర్వవద్ ద్వార సంయుతమ్ ॥ 184

వాసమేక ద్వయోర్మధ్యే త్రితిభాగాం కణంభవేత్ ।

ఏకాంశేన త్రిభాగేన పార్శ్వద్వారం ప్రయోజయేత్ ॥ 185

తద్బాహ్యే పరితోఽలిం ద మేకభాగేన కారయేత్ ।

ద్వైర్ధ్వే మధ్యమభాగేతు ద్వారం సంకల్పయేత్సుధీః ॥ 186

స్యాదేకద్వితిభాగేన నిర్గమం భద్రవిస్తృతం ।

ఏవంతు మండపం హర్మ్యం దేవభూసుర భూపతేః ॥ 187

పచనార్థ మితిప్రోక్తం నానాతలద్వారై రపి ।

తస్మాద్ ద్వ్యధికాయామం విస్తారం పూర్వవద్భవేత్ ॥ 188

తస్మధ్యేం కణమంశేన పరితోద్వంశేన మండపం ।

తస్యాంతం చైకభాగేన పరితస్తు ఖళూరికా ॥ 189

తద్దైర్ధ్వే మధ్యసూత్రస్య వామేద్వారం ప్రకల్పయేత్ ।

శేషంతు పూర్వవత్పుర్యా న్మండపం హర్మ్యమిరితమ్ ॥ 190

సర్వేషామపి వర్ణానాం బాలాలోకన యోగ్యకం ।

షడ్భాగవిస్తృతంచైవ సప్తభాగాయతంతథా ॥ 191

తద్భాగేన ద్వితిభాగేన మధ్యరంగం ప్రకల్పయేత్ ।

మధ్యస్తంభాన్ పరిత్యజ్య పరితః ద్వ్యంశేన మండపమ్ ॥ 192

- తద్భాష్యేచావృతాంశేన భూవృతాలింద సంయుతం ।
 చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం కర్ణేలాంగల భీత్తికమ్ ॥ 193
- చతుర్దిగభద్ర సంయుక్త మేకద్విత్రిక భాగికం ।
 దేవానాంచ విలాసార్థం శృంగారాఖ్యంతు మండపమ్ ॥ 194
- ఆయామం చాప్తభాగేన విస్తారం పూర్వవద్భవేత్ ।
 తద్భాగే ద్విచతుర్భాగం తస్మద్ధ్యే చాంకణం భవేత్ ॥ 195
- తద్భహిశ్చ వృతాంశేన కుర్యాత్తత్తద లిందకం ।
 తద్భహిశ్చావృతాంశేన మండపం ద్వ్యంశమేవవా ॥ 196
- చతుర్వాసం చతుష్కర్ణే ద్విభాగేన యోజయేత్ ।
 తద్భహిశ్చైకభాగేన పరితో వారమిష్యతే ॥ 197
- తద్దైర్ఘ్యే మధ్యసూత్రస్య వామేద్వారంతు పూర్వవత్ ।
 వంశమూలాగ్రయోః సర్వం కర్మరీకృత సేత్రకమ్ ॥ 198
- ద్వ్యంశైకం తత్రవిస్తారం నిర్గమం భద్రసంయుతం ।
 సర్వేషామపి వర్ణానాం సుగతం సర్వదేశికమ్ ॥ 199

తా॥ (184వ శ్లోకమున అర్థము చక్కగాలేదు). 3 భాగములు నలుచదరముగా గదిని రచించి దాని ప్రక్క 1-3 భాగములతో ద్వారమును రచించవలయును. దాని వెలుపల చుట్టును అలిందములు 1 భాగము చేయవలయును. నిడివియందు మధ్యమ భాగమున ద్వారమును భద్రముయొక్క నిర్గమము 1-2-3 భాగములుంచవచ్చును. ఇట్లు మండపమును హర్ష్యమును రచించిరేని దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును క్షత్రియులకును యోగ్యమగును. ఇది పంచనాథ మండపము. అనేకమైన అంతస్తులును ద్వారములును కల్పించవచ్చును, పై జెప్పిన దానికంటె పొడవు 2 భాగములు పెంచి విస్తారమును పెంచకుండ దానినడుమగది 1 భాగమును దాని చుట్టును

మండపము 2 భాగములు దాని వెలుపల చుట్టును విశాల ప్రదేశమును, దానిని దివియందు మధ్య సూత్రమున కెడమప్రక్క ద్వారమును రచించవలయును. మిగిలినపనులు పూర్వమువలెనే చేయవలయును. దీనిని హర్ష్యమండపమందురు. ఇది అన్ని కులముల వారికిని శిశువులను చూచుటకు దగినది. విస్తారము 6 భాగములు పొడవు 7 భాగములు చేసి అందు 2-3 భాగములు మధ్యరంగమును కల్పించి దానికి మధ్య స్తంభములు లేకుండ చేసి చుట్టును 2 భాగములు మండపము చేసి దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము అలిందమును నలువైపుల 4 ద్వారములును మూలలయందు లాంగలమువలె ఖండపు గోడలును నలుదెసల భద్రములును వాని నిర్ణయము 1-2-3 భాగములు చేయవచ్చును.

ఇది దేవతలకు విలాసార్థముగా నుపయోగింపబడు శృంగార మండపము మతీయు విస్తారము 8 భాగములును పొడవు 10 భాగములును చేసి దానియందు విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 4 భాగములు గదిని చేసి దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము అలిందములును అలిందముల వెలుపల 2 భాగములు చుట్టును మండపమును నలుమూలలయందు 4 యిండ్లు 2-2 భాగముల చొప్పునను దాని వెలుపల 1 భాగమును చుట్టును వాకిండ్లును దానియొక్క నిడుపునందు మధ్యసూత్రమునకు ఎడమవైపున ద్వారమును వెన్నుగాడి యొక్క మొదలునను, చివరను, అంతయును గట్టిగా నేత్రకమును రచించవలెను. నేత్రమునందు విస్తారము 2 భాగములు నిర్ణయము 1 భాగముగల భద్రమును రచించవలయును. దీనిని సుగత మండపమందురు. అన్ని కులముల వారికిని అంతటను ఉపయోగించును.

శ్లో॥ చతుర్భాగాధి కాయామం విస్తారం పూర్వవద్భవేత్ ।

లలా పీడ్వ్యంశ విస్తారం రసభాగ తదాయతమ్ ॥

- పురతః పృష్ఠభాగేతు చైకభాగమ లిందకం ।
 వంశమూలేతు వాసంస్యా త్కుర్యాత్తు ద్విత్రిభాగతః ॥ 201
- శేషం ప్రాగు క్తవత్సర్వం యుక్త్యా తత్రైవ యోజయేత్ ।
 తదేవాగ్రే చతుర్భాగం చోక్తవన్మండపంతువా ॥ 202
- కేచిత్ పడప్తభాగేన విస్తారాయామం కల్పయేత్ ।
 లలాటే ద్వ్యంశషడ్భాగం విస్తృతాయతం మండపమ్ ॥ 203
- ఏకాంశేతత్పురే లిందం ద్విత్రిభాగాంకణం భవేత్ ।
 తత్పురేపార్శ్వయోః శేషం మహాద్వారంతు కల్పయేత్ ॥ 204
- లలాటే తుద్వ్యంశ విస్తారాయామం మండపం భవేత్ ।
 ఏవంతు ప్రాగతం ప్రోక్తం సర్వకర్మ సుఖావహమ్ ॥ 205
- సప్తాంశం క్రమవిస్తారం సవభాగం తదాయతం ।
 త్ర్యంశేన పంచభాగేన చాంకణం విస్తృతాయతమ్ ॥ 206
- తద్బహిశ్చ ద్విభాగేన పరితో మండపం భవేత్ ।
 అథవాత త్త్రిభాగేన లలాటే మండపం భవేత్ ॥ 207
- తత్పురేచ ద్విభాగేన యుక్త్యా మధ్యేతు చాంకణం ।
 తత్పురేచ ద్విపార్శ్వేతు చైకభాగేనా లిందకమ్ ॥ 208
- తద్బహిశ్చా వృతాంశేన మండపానాంత్య లిందకం ।
 మధ్యేద్వారంతు సంకల్ప్య విస్తారే చాధదైవతమ్ ॥ 209
- తద్ద్విత్త్యంశేన విస్తారం నిర్గమం భద్రసంయుతం ।
 ఏకం వాధద్వయం వాపి ద్వారం చత్రయమేవచ ॥ 210
- తద్బహిశ్చా వృతాంశేన కుర్యాదావృతా లిందకం ।
 సర్వాలంకార సంయుక్తం కర్ణహర్ష్యాది మండితమ్ ॥ 211
- ద్రోణాఖ్యమండపం ప్రోక్తం దేవారామం ప్రకల్పయేత్ ।
 అథవా భూపతీనాంతు చాత్మార్థం యజనార్థకమ్ ॥ 212

విప్రాణాం శుభకర్మార్థం సంధ్యా యోగ్యక మండపం ।

అథ వా తపస్వి నాంచ మతం వా నాటకాహితమ్ ॥ 213

ఏకభాగాధి కాయామం విస్తారం పూర్వవత్ క్రమాత్ ।

షట్ త్రిభాగం కణం మధ్యే పరితోద్వ్యంశేన మండపమ్ ॥ 214

లలాటే మండపే పూర్వే చైకభాగేనా లిండకం ।

ఏవంతు భూపహక్యేతు మల్లయోగ్యంతు కారయేత్ ॥ 215

తా॥ విస్తారము 6 భాగములును, పొడవు 12 భాగములుచేసి
లలాటమున విస్తారము 2 భాగములును, పొడవు 6 భాగములును
చేసి, ముందువై పునను, వెనుకవై పునను, అలిండము 1 భాగముచొప్పున
చేసి, వంశమూలమున గృహము 2-3 భాగములుచేసి మిగిలినది చుట్టును
మండపము పూర్వము చెప్పబడినట్లు చేయవచ్చును. లేక దీనినే
ముందు 4 భాగములు మండపము చేయవచ్చును. కొండలు 6 భాగ
ముల విస్తారము 8 భాగములు నిడివి చేయుదురు. లలాటమున
విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 6 భాగములు మండపమును
కల్పించి దాని ముందు 1 భాగము అలిండమును, విస్తారము 2 భాగ
ములు దీర్ఘము 3 భాగములతో గదిని కల్పించి మిగిలిన ప్రదేశ
మును ముందువై పునను ఇరుప్రక్కలను గొప్ప ద్వారములను
రచించి లలాటమున 2 భాగముల విస్తారముతోను అదియే పొడవు
తోను మండపమును రచించవలయును. దీనిని ప్రాగతీ మండప
మందురు. అన్ని కార్యములకును దీని సుపయోగించుకొనవచ్చును.
విస్తారము 7 భాగములును పొడవు 9 భాగములునుచేసి దానినడుమ
గది విస్తారము 3 భాగములు నిడివి 5 భాగములుచేసి దాని వెలుపల
2 భాగములు చుట్టును మండపమును లేక అందులో 3వ వంతు
మండపమును రచించవలయును. ఆ మండపము ముందు 2 భాగ
ములు నడుమ గదియును, ఆగది ముందును దాని కిరుప్రక్కలను,

అలిందములు 1 భాగము చొప్పునను, దాని చుట్టును వెలుపల 1 భాగము మండపమున కలిందములును, మధ్య ద్వారమును రచించవలయును. ఆ ద్వారమున 2-3 భాగములు నిర్గమముతో భద్రమును 1-2-3 ద్వారములను గూడ రచించవచ్చును.

వాని వెలుపల చుట్టును అలిందములను కల్పించవచ్చును. మూలలయందు హర్షములను రచించి సమస్తమైన యలంకారములు రచించిరేని ద్రోణమండప మగును. దేవతలకు తోటను కల్పించవలయును. లేక గాజులకుగాని, విప్రులకు యజ్ఞముకొఱకుగాని, శుభకార్యములకునుగాని, సంధ్య వార్చుకొనువారలకుగాని తగి యుండును. తపస్సుచేయు వారలకును, మఠముగాగాని, నాట్యముచేయుటకుగాని, తగియుండును. దీనిచే విస్తారము 1 భాగము పొడవు 1 భాగము ఎక్కువచేసి దాని నడుమ గది విస్తారము 3 భాగములును నిడివి 6 భాగములునుచేసి దానిచుట్టును 2 భాగములు మండపమును రచించి తూర్పున లలాట మండపమున 1 భాగము అలిందమును ఇట్లు రాజభవనమున రచించవలయును. జెట్టీలు సాము చేయుట కుపయోగించును.

శ్లో॥ తస్మాద్ ద్వ్యంశాధి కాయామం విస్తారం సప్తభాగికం ।

పంచాంశం చైవపంక్త్యంశం తస్మధ్యే చాంకణం భవేత్ ॥ 216

తద్ద్వాపేయ పరితః కుర్యాదేకభాగేన వేదికాం ।

ఏతద్ ద్రోణంచ భూపానా మాయుధాభ్యాన మండపమ్ ॥ 217

పంచదశాంశకం దైర్ఘ్యం నేత్రత్రిభాగ మండపం ।

తత్పురేలింద మేకాంశం నవాంశేన యతాంకణమ్ ॥ 218

తత్పాశ్చేపు రతశ్చైవ యగాంశేన భూరికా ।

ద్రోణాఖ్య మండపం చైవ మేషయుద్ధార్థ యోగ్యకమ్ ॥ 219

అష్టాష్టాంశ విస్తారమాయామంచ తత్రకల్పయేత్ ।

తస్మధ్యే ద్విద్విభాగేన కల్పయేత్ వివృతాంకణమ్ ॥ 220

- తద్బహిశ్చ వృతాంశేన కుర్యాచ్చైకాఖిలారికా ।
తద్బహిశ్చ ద్వయాంశేన మండపం పరితస్తథా ॥ 221
- కర్ణేచ ద్విద్విభాగేన కుర్యాద్వాసంతుప్తయం ।
తద్బహిశ్చ వృతాంశేన సంయుక్తం భద్రదాలిండకమ్ ॥ 222
- మధ్యసూత్రస్య వామేతు ద్వారం కుర్యాద్విచక్షణః ।
తద్బహిశ్చ వృతాంశేన కుర్యాచ్చైకం ఖిలారికమ్ ॥ 223
- చతుష్కర్ణేష్ట నేత్రంస్యాద్ భద్రయుక్ కర్మరీకృతం ।
అథవా వేదభాగేన మధ్యకోష్ఠం సమాశ్రకమ్ ॥ 224
- తద్బహిశ్చ వృతాంశేన జలపాదంచ నిమ్నకం ।
తద్బహిః పరితోభాగే కుర్యాచ్చైకా ఖిలారికా ॥ 225
- తన్మధ్యే మండపం కుర్యాత్కర్ణం లాంగలభిత్తికం ।
మధ్యస్తంభం త్యజేచ్ఛస్తం దిక్షుస్తంభం త్యజేత్తువా ॥ 226
- ఊర్ధ్వకూట సమాయుక్తం సర్వాలంకార సంయుతం ।
తద్బహిః పరితోదేశే యధేష్టాంశ ప్రపాంగకమ్ ॥ 227
- సృపాణాం భోజనార్థంస్యాత్ ఖర్వటాఖ్యంతం మండపం ।
తదేవభాగైక వేదాంశం మధ్యరంగం తమిష్యతే ॥ 228
- తద్బాహ్యేతద్ ద్విభాగేన మండపావృత మిష్యతే ।
తద్బహిశ్చ వృతాంశేన కుర్యాత్తద్రుమాలిండకమ్ ॥ 229
- తచ్ఛతుర్దిక్షు మధ్యేచ స్తంభం సర్వోపరిత్యజేత్ ।
ద్వ్యంత్రైకం నేత్రవిస్తారం నిర్గమం భద్రసంయుతమ్ ॥ 230
- మధ్యభద్రస్య విస్తారం నిర్గమంచ ద్విభాగికం ।
చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం కర్ణేచ కర్మరీకృతమ్ ॥ 231
- ఊర్ధ్వకూట సమాయుక్తం సర్వాలంకార సంయుతం ।
తన్ముఖే తత్సమాంశేన విస్తారాయామం కారయేత్ ॥ 232

చతుః షడ్భాగ విస్తారా యామం మండపాంకణంస్యాత్ ।

పురశ్చ పార్శ్వయోశ్చైవ ద్వ్యంతేన ముఖమండపమ్ ॥ 233

ద్వారం తస్మత్త్రైభద్రంస్యా త్కర్తేషు కర్కరీకృతం ।

మండపే చాంకణం జ్ఞాత్వా విధానం వివిధానసమ్ ॥ 234

సర్వాలంకార సంయుక్తం వాతాయన సమాయతం ।

ఏవంతు ఖర్వటంప్రోక్త మభిషేకార్థ మండపమ్ ॥ 235

తా॥ పై జెప్పిన దానికంటె పొడవు 2 భాగము లధికముచేసి అనగా 12 భాగములుచేసి యనుట. విస్తారము 7 భాగములుచేసి దాని నడుమ గది విస్తారము 5 భాగములు పొడవు 10 భాగములు చేసి దాని చుట్టును 1 భాగము వేదికను రచించినయెడల ద్రోణ మండప మగును. రాజులకు ఆయుధముల నభ్యసించుటకు దగియుండును. విస్తారము 11 భాగములును నిశిచి 15 భాగములునుచేసి అందు 2 మూలలయందు 3 భాగముల చొప్పున మండపములును, ఆనడుమ 9 భాగములు నలుచదరముగా గదియును, మండపముల ముందు 1 భాగము చొప్పున అలిందములును, గదికి ముందును ఇరు ప్రక - లను 2 భాగముల చొప్పున విశ్రాంతి స్థలమును రచించిరేని ద్రోణమండపమగును. ఇది పొట్టేళ్ళ పందెమున కుపయోగించును. విస్తారమును నిశిచియును సమానముగా 8 భాగములుచేసి దాని నడుమ 2 భాగములు నలుచదరముగా గదియును దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము విశ్రాంతి స్థలమును, దానిచుట్టును 2 భాగములు మండపమును, నలుమూలలయందు 2 భాగముల చొప్పున గదులును, దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము భద్రములతోగూడిన అలిందములును, మధ్య సూత్రమున కెడమవైపున ద్వారమును, దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము విశ్రాంతి స్థలమును నాలుగు మూలలయందు 2 2 చిన్న గదులును, గట్టి భద్రములును రచింప

వలయును. లేక మధ్యగది 4 భాగములు చతురశ్రముగాజేసి దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము లోతయిన జల స్తంభములను రచించి దాని వెలుపలచుట్టును 1 భాగము విశ్రాంతి ప్రదేశమును, దాని నడుమ మండపమును, నలుమూలలయందు నాగలివలె ఖండపు గోడలును రచించి మధ్యను, నలుదిశలయందును స్తంభములు లేకుండచేసి పైన శిఖరమును కలశమును రచించి దానివెలుపల చుట్టును యిష్టప్రకారము పందిరిని కల్పించిన యెడల రాజులకు భోజనమునకు దగిన ఖర్చట మండపమగును.

పైదానినే గది 5 భాగములు నలుచదరముగాజేసి దాని వెలుపల చుట్టును 2 భాగములు మండపమును, దాని వెలుపల చుట్టును 1 భాగము అలిందములును రచించి దానికి నలునైపులను మధ్యను స్తంభమును లేకుండచేసి మూలగది విస్తారము 2 భాగములు నలుచదరమును అంతయే నిర్గమమును భద్రమును మధ్య భద్రము యొక్క విస్తారమును నిర్గమమును 2 భాగములును, నలునైపుల 4 ద్వారములును, మూలలయందు గట్టి దిమ్మలును, పైన శిఖరమును కలశమును, దానిముందు దానితో సమానముగా వెడల్పును పొడవుచేసి అందు విస్తారము 4 భాగములును, పొడవు 6 భాగములును, గల రంగమును రచించి దానికి ముందును ఇరుప్రక్కలను 2 భాగముల చొప్పున ముఖ మండపమును రచించి ద్వారమును ముఖ భద్రమును మూలలయందు గట్టి దిమ్మలునుచేసి అనేకవిధములయిన అలంకారములును ఇష్టానుసారముగా ద్వారములును, కిటికీలును రచించిన యెడల అభిషేక యోగ్యమైన ఖర్చట మండప మగును.

శ్లో॥ సవభాగంతు విస్తారం తత్సమాంశ ముఖాయతం ।

మధ్యరంగం త్రిభాగంస్యా దంశేనా వృతాలిందకమ్ ॥ 236

- తద్బహిశ్చ ద్విభాగేన మండపావృత మేవచ ।
 తస్మాత్ త్రిభాగపద్భాగం విస్తారా యామరంగకమ్ ॥ 237
- కుర్యాత్తు శిల్పవిద్వద్భిర్మృఖ మండపం మధ్యమే ।
 తత్పురేపార్శ్వయోశ్చైవ చైకభాగేనా లిండకమ్ ॥ 238
- తద్బహిస్తద్వశాత్కుర్యా న్మండపం తద్ ద్వయాంశకం ।
 శేషంప్రాగుక్తవత్కుర్యా చ్చీరూపాఖ్యంచ మండపమ్ ॥ 239
- ఏవందేవాలయే కుర్యాద్ భూపాభిషేక యోగ్యకం ।
 దశభాగ విశాలంస్యా ద్ద్వింశత్యంశం తదాయతమ్ ॥ 240
- మధ్యరంగం యుగాంశంస్యా న్మధ్యస్తభాన్ పరిత్యజేత్ ।
 తద్బహిశ్చా వృతాంశేనా లిందం ద్వ్యంశేన మండపమ్ ॥ 241
- తద్బహిశ్చా వృతాంశేన చోర్ధ్వేతు జలస్థలం ।
 తస్మాత్తు తన్మధేరంగం ద్వ్యంశం పద్భాగమేవవా ॥ 242
- తన్మధే పార్శ్వయోశ్చైవ మండపాకారం యోజయేత్ ।
 మంగలాఖ్య మితిప్రోక్తం పురతః శేషముక్తవత్ ॥ 243
- ఏవంతు నృపహర్షేతు తులాభారార్థ యోగ్యకం ।
 భూపానాంచ యథాస్థాన మండపం వక్ష్యతే క్రమాత్ ॥ 244
- ఏకాదశ విభాగేన మూలవిస్తార దైర్ఘ్యకం ।
 తత్సమాంశేన విస్తార మేకద్విత్ర ముఖాయతమ్ ॥ 245
- విస్తార సమసూత్రం స్యాత్కుర్యాదాస్థాన మండపం ।
 మూలమండప మగ్ర్యేతు పంచపంచాంశ రంగకమ్ ॥ 246
- తద్బాహ్యే ద్విత్రిభాగేన పరితో మండపం భవేత్ ।
 చతుర్దిక్షు చతుర్ద్వారం కర్ణేలాంగలభీత్తికమ్ ॥ 247
- బాహ్యేచ ద్విత్రిభాగేన భూవృతాలిండకం భవేత్ ।
 చతుర్దిక్షు ద్విత్రిభాగేన భద్రద్వారేణ సంయుతమ్ ॥ 248

- పార్శ్వసోపాన సంయుక్తం హస్తహస్త విభాషితం ।
 సోపవీరమధిష్ఠానం స్తంభాదీన్ ప్రస్తరాన్వితాన్ ॥ 249
- ప్రస్తరోద్ధ్వ విశేషోఽస్తి చూవికూర్మ్యాది మండితం ।
 మధ్యరంగోర్ధ్వకూటంస్యా చ్ఛైకద్విత్రి తలంతువా ॥ 250
- రత్నప్రాసాదరంగేతు ప్రాగుక్తవదలంకృతం తన్మృఖేచ ।
 ప్రపాం ఘర్యాద్ యుక్తాయామంతు కల్పయేత్ ॥ 251
- చాటకవిస్తారంపంచ పంచభాగేన యోజయేత్ ।
 పార్శ్వే చైవ త్రిభాగేన బహుపాద సమన్వితమ్ ॥ 252
- సోపవీతాంఘ్రి సంయుక్తం ప్రస్తరంచ ప్రపాంగకం ।
 ప్రముఖేభద్ర సోపానం కర్ణేలాంగలభిత్తికమ్ ॥ 253
- శివేవాదారుజేవాపి మిశ్రద్రవ్యేణ కారయేత్ ।
 శేషగతు దేవతాస్థానం మండపోక్త వదాచరేత్ ॥ 254
- ఏవమాస్థాన యోగ్యంస్యాత్తత్ స్వరాక్షర యోగ్యకం॥ 254½

తా॥ విస్తారము 9 భాగములు పొడవు 9 భాగములుచేసి దాని నడుమ 3 భాగములు నలుచదరముగ రంగమును రచించి దాని చుట్టును 1 భాగము అలిందములును, అలిందముల వెలుపల చుట్టును 2 భాగములు మండపమును రచించవలయును. లేక మధ్య రంగము విస్తారము 3 భాగములు పొడవు 6 భాగములుచేసి దాని ముందును కుడియెడమలను మూడు వైపుల 1 భాగము అలిందములును, వాని వెలుపల చుట్టును 2 భాగములు మండపమును రచించవచ్చును. మిగిలిన పనులు పూర్వమువలెనే చేయవలయును. ఇది శ్రీరూప మండపము. ఇది దేవాలయమున రచింపబడినను రాజాభిషేక యోగ్యము. విస్తారము 10 భాగములు పొడవు 20 భాగములు చేయవచ్చును. లేదా 10 భాగము వేయించవచ్చును. మధ్యరంగము విస్తారమును పొడవును 4 భాగములుచేసి దాని నడుమ స్తంభము

లను తీసివేయవలయును. దాని చుట్టును 1 భాగము అలిందములును హొనిచుట్టును వెలుపల 2 భాగములు మండపమును రచించవలెను. పైన మరల చుట్టును 1 భాగము జలస్థలమును కల్పించవలెను. దానిముందు రంగము విస్తారము 2 భాగములును పొడవు 1 భాగములునుచేసి దానికి ముందును ఇరువైపులను 2 భాగములు మండపమును రచించవలయును. శేషించిన పనులు పూర్వమువలెనే చేయవలయును. ఇట్లు రాజభవనమున తులాభారమునకు రచింపవలయును. దీనిని మంగళ మండప మందురు.

ఇక రాజులయొక్క ఆస్థానమండపమును చెప్పచున్నాడు. సమాన చతురశ్రముగా 11 భాగములుచేసి దానితో సమాన భాగములుగా 1-2-3 భాగముల విస్తారముతో ముఖమును విస్తారముతో సమానముగా ఆస్థాన మండపమును, ప్రధాన మండపము నడుమ 1 భాగములు నలుచదరముగా రంగమును దానివెలుపల 2-3 భాగములు చుట్టును మండపము నలువైపుల 4 ద్వారములును, మూలలయందు నాగలివలె ఖండపు గోడలును, దాని వెలుపల 2-3 భాగములు చుట్టును అలిందములును నలువైపుల 2-3 భాగములు భద్రములుగల ద్వారములును, ప్రక్కలయందు మెట్లును, ఆమెట్లయందు ఏనుగు తొండములును, ఉపశీతముతో గూడిన అధిష్ఠానమును, స్తంభములు, ప్రస్తరము, ఆపైన తలయందు హర్ష్యములును, మధ్యరంగముపైన శిఖరము కలశమును, 1-2-3 అంతస్తులుకూడ రచించవచ్చును. రంగమునందు ముత్యములు మొదలగువానితో నలంకారమును, దానిముందు పందిరియును, నాట్యరంగమును 1 భాగములు నలుచదరముగా నుంచవలెను. దాని ప్రక్కలయందు 3 భాగములు తగినన్ని స్తంభము లుంచవలెను. ఉపశీతము అధిష్ఠానము, స్తంభములు, ప్రస్తరము, పందిరి, దానిముందు భద్రమును మెట్లును, మూలలయందు నాగలివలె ఖండపు గోడలును, ఊతితో

గాని, కట్టతో గాని, లేక యిష్టప్రకారముగానిచేసి మిగిలిన దేవస్థానమును చెప్పబడిన కొలతలతోను, లక్షణములతోను రచించవలయును. ఇది ఆస్థానమండపము వేదపఠనమునకును, సంగీతమునకు ఉపయోగించును.

శ్లో॥ చతుః పద్భాగవిస్తారా యామంచ తత్ప్రకల్పయేత్ ॥ 255

ద్విచతుర్భాగవిస్తారా యామంచ మండపం భవేత్

విస్తారాత్తు ద్విభాగేన వంశమూలేతు వాసకమ్ ॥ 256

తదగ్రేద్విత్రిభాగేన కుడ్యపాద సమన్వితం ।

తద్భూషాన్చ వృతాంశేన వారం కాంతాఖ్య మండపమ్ ॥ 257

ఏవంతు యవరాజస్య లీలాలోకన మండపం ।

సర్వాలంకార సంయుక్తం చోర్ధ్వకూట సమన్వితమ్ ॥ 258

షడష్టాంశేన విస్తారా యామంచ మండపం భవేత్ ।

ద్విత్రిభాగేనవా సంస్యాత్త్రి చతుర్భాగ మండపమ్ ॥ 259

వంశమూలాగ్రయోర్వాసం తస్మద్ధ్యే మండపం భవేత్ ।

తత్పురే లిండ మేకాంశం చేష్టద్గితభిత్తికమ్ ॥ 260

ముఖేష్టద్వ్యంశ మాయామం విస్తారం ముఖద్వారకమ్ ।

ద్విత్రిభాగేన వాసంస్యా దగ్రేమూలేన యోజయేత్ ॥ 261

అథవా మూలవాపైశ్చ ద్విత్రిభాగేన యోజయేత్ ।

ద్విచతుర్భాగవిస్తారా యామం మూలమండపంస్యాత్ ॥ 262

తత్పురే పృష్ఠదేశేతు చైకైకాంశేనా లిండకం ।

పరితఃకుడ్య సంయుక్తం తద్భూషార్వారమేవచ ॥ 263

తస్మాదేవద్వి భాగేన నిర్గమం భద్రవిస్తృతం ।

మండపే వంశమూలాగ్రే త్యంశంభద్ర విశాలకమ్ ॥ 264

నిర్గమం చద్విభాగంస్యాద్ భద్రదావృత వారకమ్ ।

మండపే చోర్ధ్వకూటంస్యా చ్ఛాలాకారంతు యోజయేత్ ॥

- అష్టవక్త్ర సమాయుక్తం కర్ణేషు కర్మరీకృతం ।
మధ్యసూత్రస్య వామేతు ద్వారం కుర్యాద్విచక్షణః ॥ 266
- శ్రీవిశాలమిత్రప్రోక్తం మహిష్యావాస మండపం ।
చతుః పద్భాగ విస్తారా యామంచ మండపం భవేత్ ॥ 267
- ద్విద్విభాగేన సంయుక్తం తన్మధ్యే చాంకణం భవేత్ ।
ద్విచతుర్భాగ విస్తారం వాసమాయామ మిరితమ్ ॥ 268
- తత్పురే పృష్ఠభాగాంతం చైకద్వ్యంశేన కారయేత్ ।
తద్భూర్వారమేకేన పరితః కూటాకృతిస్తథా ॥ 269
- వంశమూలగ్రయోర్వాసం తద్ద్వారం వాసమధ్యమే ।
మండపే మధ్యసూత్రస్యవా మేద్వారం తథాయతే ॥ 270
- ఏరంసో మార్కనామస్యాద్ విప్రణాం పచనాలయం ।
తచ్చ విస్తారదైర్ఘ్యేషు ద్విద్విభాగేన వర్ధనాత్ ॥ 271
- అన్యత్ క్షత్రియ సర్వేషాం యుగభాగేన మండపం ।
విస్తారం ద్విగుణాంతంస్యాద్ ద్విద్విభాగేన వర్ధనాత్ ॥ 272
- యథా తద్వినియోగార్థం మండపం వైశ్యశూద్రయోః ।
తత్తచ్చిత్తవశాత్సర్వ మిష్టదిగ్భాగ భిత్తికమ్ ॥ 273

తా॥ విస్తారము 4 భాగములు పొడవు 6 భాగములుచేసి అందు విస్తారము 2 భాగములు పొడవు 4 భాగములుగల మండపమును రచించి దానివెన్న మొదలు నానకొని విస్తారమునకు రెట్టింపు పొడవుతో గృహమును రచించి దానిముందు 2-3 భాగములుగోడలును స్తంభములుగల విశ్రాంతి స్థలమును, దానివెలుపల చుట్టును 1 భాగము ద్వారములును పైన శిఖరమును, కలశమును రచించిరేని కాంత మండపమగును. దీనియందు యవరాజులు ఆడకొనుట మొదలగువాని కుపయోగము విస్తారము 6 భాగములును పొడవు 8 భాగములునుచేసి అందు 2-3 భాగములు గృహమును, 3-4 భాగ

ములు మండపమును వెన్నుయొక్క మొదలునను చివరను యిండ్లును నడుమ మండపమును దానిముందు అలిందము 1 భాగమును, ఏదో యొక పైపున గోడయును, ముందు ముఖద్వారము పొడవు 8 భాగములును విస్తారము 2 భాగములునుగల ప్రదేశమును, 2-3 భాగములుగల యిండ్లును రచించవలయును. లేక 2-3 భాగములుగలవి ప్రధాన గృహము నానుకొని యుండవచ్చును ప్రధాన మండపము విస్తారము 2 భాగములును పొడవు 4 భాగములును కల్పించవలయును దానియొక్క ముందును వెనుకను 1-1 భాగము అలిందములును, చుట్టును గోడలును వెలుపల ద్వారమును దానినుండి 2 భాగములు విస్తారమును నిర్గమమునుగల భద్రమును మండపము వెన్నుయొక్క మొదలునను చివరను 3 భాగముల విస్తారమును 2 భాగముల నిర్గమమునుగల భద్రములును, భద్రముల నావరించిన ద్వారములును, మండపముపై న శిఖరమును, కలశమును లేక శాలూపమును చేయవచ్చును. మూలలయందు 8 ముఖములును, గట్టి దిమ్మలును, నిడివియొక్క మధ్యసూత్రమునకు ఎడమవైపున ద్వారమును రచించవలయును. దీనిని శ్రీవిశాల మండపమందురు.

అంతఃపురస్త్రి లుండదగినది మఱియు విస్తారము 4 భాగములును నిడివి 6 భాగములునుగల మండపము దానినడుమ 2-2 భాగములుగల గర్భము 2-4 భాగములు విస్తారము పొడవుగల యిల్లును దాని ముందు వెనుక భాగము వఱకు 1-2 భాగములును దాని వెలుపల ద్వారము 1 భాగమును చుట్టును శిఖరాకారమును వెన్నుగాడి యొక్క మొదలున చివరను, గృహములును, వానినడుమ ద్వారములును, మండపము పొడవున మధ్య సూత్రమున కెడమవైపున ద్వారమును రచించినయెడల సోమార్కు మండపమగును, ఇది బ్రాహ్మణులకు పాకశాలకు దగియుండును. దీనినే విస్తారమునను పొడవునను 2-2 భాగములుచేసి మండపము 4 భాగములుచేసిరేసి

క్షుత్రియులకు దగియుండును. విస్తారమునందు మరల 2 భాగములును పొడవున 2 భాగములును పెంపు చేసిన యెడల వైశ్యులకు దగియుండును. ఆపై 2 భాగములు పెంపుచేసిచో శూద్రులకు యోగ్యమగును. వారివారికి దకినట్లు యిష్టానుసారముగా నేదిక్కున నైనను గోడను రచించనచ్చును.

శ్లో॥ దేవానాం భూసురాణాంచ మండపం జాతిరూపకం ।

భూపానాం మండపం సర్వం ఛందరూపమితీరితమ్ ॥ 274

వైశ్యకానాంతు సర్వేషాం వికల్పంచేతి కథ్యతే ।

శూద్రాణాం మండపంసర్వ మాభాసమితి కీర్తితమ్ ॥ 275

కేచిద్భద్ర విశేషేణ జాతిరుక్తాపురాతనైః ।

ద్వివక్త్రం దండకం ప్రోక్తం త్రివక్త్రం స్వస్తికంతథా ॥ 276

త్రివక్త్రం లాంగలాకారం సంధ్యవర్తం చతుర్ముఖం ।

షణ్ముఖం మూలికం ప్రోక్తం మండపం చాప్తవక్త్రీయక్ ॥ 277

ఏవంతు సర్వతోభద్రం సర్వాలంకార సంయుతం ।

పక్ష్యతే విధినాసమ్యక్ సర్వగ్రామార్థ మండపమ్ ॥ 278

సమాశ్రం వాయతాశ్రంచ యుగ్మం వాయుగ్మభీతికం ।

లుపాంవా వాప్రస్తరాంగంవా తల్పాచ్ఛాదనమేవచ ॥ 279

లుపాయుక్తంతు సర్వాంగం సభాచేతి ప్రకీర్తితా ।

పరితః ప్రస్తరంమధ్యే చోర్ధ్వేకూటంతు మండపమ్ ॥ 280

ప్రస్తరాంగంతు సర్వాంగం మండపంచేతి కథ్యతే ।

మండపంవా సభాంవాపి గ్రామయోగ్యం యథాదిశి ॥ 281

నగరేచ యథాకారం ద్విగుణాధ్యర్థకాయతం ।

పాదూసం ద్విగుణంవాపి ద్విగుణం పత్తనేన్యసేత్ ॥ 282

విస్తార ద్విగుణాయామం శూద్రఖర్వట యోగ్యకం ।

అధిష్ఠానాద్యలంకారం సర్వం ప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 283

యాత్రామాత్మేషు సర్వేషాం కారయేన్మండపం సుధీః ।

ప్రపాంగం మండపంవాపి యథాయక్త్యా ప్రయోజయేత్ ॥284

బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్ర కచతుర్వర్ణే యనుక్తంతుతద్ ।

దేవానాం భవతిత్వనం తరతరంశూద్రై ర్విశైః క్షత్రియైః ।

తద్విపై ర్భవతి త్వనంతరతరం క్షత్రియైః శూద్రకైః ।

రాజ్ఞాం వైభవతి త్వనంతరతరం శూద్రై ర్విశాంవైశ్యకైః ॥

శూద్రై ర్యుక్తం మండపం శూద్రకాణాం ।

అన్వేషాం తజ్జాతియోగ్యంతు కుర్యాత్ ॥

285

చోక్తంచేత్త ద్విప్రజాత్యాది యోగ్యం ।

కర్తా భర్తా సర్వథా నాశమీయాత్ ॥

286

ఇతి మానసారే వాస్తుశాస్త్రే మండప విధానం

నామ చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

తా॥ దేవతలకును బ్రాహ్మణులకును జాతిరూపమండపములను, క్షత్రియులకు ఛందరూప మండపములను, వైశ్యులకు వికల్పరూప మండపములను, శూద్రులకు ఆభాసరూప మండపములను, రచించవలయును. కొందఱు భద్రవిశేషములచేత జాతులకు యోగ్యమును దెలిపియుండిరి. రెండుముఖములు దండకమనియును, మూడుముఖములు స్వస్థిక మనియును, లాంగలాకారమనియును, నాలుగుముఖములు సంధ్యావర్తమనియును, ఆఱుముఖములు మౌళికమనియును, ఎనిమిది ముఖములు సర్వతోభద్రమనియును, చెప్పబడినవి.

ఇవి యన్నియును సమస్తమైన అలంకారములతో రచింపదగినవి. గ్రామము మొత్తమున కుపయోగించు మండపము రచించు పద్ధతిని చెప్పుచున్నాడు. సమచతురశ్రము, దీర్ఘచతురశ్రము జంటగోడలు, బేసిగోడలు, లుపలు, ప్రస్తరాంగము, తల్పాచ్ఛాదనము,

ఇట్లు చేయవచ్చును. సభామండపములకు లుపలతోనే రచింతురు. చుట్టును మండపముచేసి నడుమ శిఖరమును కలశమునుంచుట యుక్తము. ప్రస్తారాంగము అనగా చదరముగా గప్పబడియుండు దానిని మండపమందురు. మండపముగాని, సభగాని, గ్రామమునకు దగిన దిశయం దుంచవలెను. పట్టణమునందు దాని ఆకారము వేడల్పునకు రెట్టింపు పొడవుగాని, లేక సగముపెంచిగాని, లేక ముప్పాతికవలెను పెంపుచేసిగాని, చేయవచ్చును. పత్తనము నందలి మండపమునకు విస్తారమునకు రెట్టింపుగా పొడవును చేయవలయును. శూద్రఖర్వటము నందును ఇదే కొలత సరిపోవును. అధిష్ఠానము మొదలగు అలంకారములు పూర్వోక్తప్రకారము రచించవలయును. యాత్రామార్గము లన్నిటియందును మండపములను రచింపవలయును. చదరపు కప్పతోగాని, శిఖరముతోగాని, రచించవచ్చును. బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర, వర్ణముల కుపయోగించు మండపములను దేవతల కుపయోగించవచ్చును. క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర వర్ణములకు దగిన మండపమును బ్రాహ్మణుల కుపయోగించవచ్చును. దానినే రాజుల కుపయోగించవచ్చును. వైశ్య, శూద్ర వర్ణముల కుపయోగించు మండపమును వైశ్యుల కుపయోగించవచ్చును. శూద్రుల కుపయోగించు మండపమునే శూద్రు లుపయోగించు కొనవలయునుగాని అంతకుపై తరగతి మండపముల నుపయోగించరాదు. అదే విధముగా అన్ని కులముల వారును తమకు పైతరగతి మండపముల నుపయోగించుటవలన కర్తయును భర్తయును నశీంతురని చెప్పబడుచున్నది. ఇది మానసారమునందలి మండపవిధానమును ముప్పదినాలుగవ అధ్యాయము.

(అనుబంధము 41 నుండి 47 వఱకు గల పటములు చూడుడు.)

21. విశ్వకర్మ మండప భేదములు 27

విశ్వకర్మ ప్రకాశ రేవ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ అథాతః సంప్రవక్ష్యామి మండపానాంచ లక్షణం ।
మండపాన్ ప్రవరాన్ వక్ష్యే ప్రాసాదస్యాసు రూపతః ॥ 123
- వివిధా మండపాః కార్యాః శ్రేష్ఠమధ్య కసీయసః ।
నామతస్తాన్ ప్రవక్ష్యామి శ్రుణుధ్వం ద్విజస త్తమాః ॥ 124
- పుష్పకః పుష్పభద్రశ్చ సునృతోఽ మృతనందనః ।
కాశల్యోబుద్ధి సంకీర్ణో గజభ ద్రోజయావహః ॥ 125
- శ్రీవతోఽ విజయశ్చైవ నాస్తుకీర్ణశ్చ శ్రీధరః ।
జయోభద్రో విశాలశ్చ సుశీఘ్రః శత్రుమర్దనః ॥ 126
- భూజయోనంద నశ్చైవ తథావైమాన భద్రకః ।
సుగ్రీవో హర్షణశ్చైవ కర్ణికారః పదాధికః ॥ 127
- సింహశ్చయామ భద్రశ్చ సమసూత్రస్త ధై వచ ।
సప్తవింశతి రాఖ్యాతా లక్షణం శ్రుణుతద్విజాః ॥ 128
- స్తంభాయత్ర చతుః షష్ఠిః పుష్పకః ఉదాహృతః ।
ద్వాపుష్ఠిః పుష్పభద్రస్తు షష్ఠిః సునృత ఉచ్యతే ॥ 129
- అష్టపంచాశతి స్తంభః కధ్యతేఽ మృతనందనః ।
కాశల్యోఽథషట్ పంచాశ చ్చతుః పంచాశ తాన్పునః ॥ 130
- నామ్నాతుబుద్ధి సంకీర్ణో ద్విహీనోగజ భద్రకః ।
జయావహస్తు పంచాశ ద్ర్చీవత్సస్తు ద్విహీనకః ॥ 131
- ద్వావింశ ధర్షణోజ్జేయః కర్ణికారశ్చ వింశతిః ।
పదాధివోఽష్టాదశభి ర్ద్విరష్టః సింహ ఉచ్యతే ॥ 132

ద్విహీనోయామ భద్రస్తు సమసూత్రోనిగద్యతే ।

యామభద్రః క్వచిత్ ప్రోక్తో ద్వాదశ స్తంభ సంయుతః ॥ 133

మండపాః కథితా హ్యేతే యథావల్లక్షణాన్వితాః ।

త్రికోణవృత్తమధ్యేతు అష్టకోణం ద్విరష్టకమ్ ॥ 134

చతుష్కోణంచ కర్తవ్యం సంస్థాన మండపస్యతు ।

రాజ్యంచ విజయంచైవ ఆయుర్వర్ధన మేవచ ॥ 135

పుత్రలాభః శ్రీయఃపుష్టిః స్త్రీపుత్రాది క్రమార్భవేత్ ।

ఏవంతు శుభదఃప్రోక్త అన్యథాతు భయావహః ॥ 136

ఇతి బ్రహ్మోక్త విశ్వకర్మప్రకాశే శ్రీవిశ్వకర్మణోక్త

హస్తుశాస్త్రే ప్రాసాదు విధానం నామషట్టోఽధ్యాయః ॥

తా॥ మండప లక్షణములను చెప్పచున్నాడు. ఉత్తమధ్యమ
అధమములను పద్ధతులను తెలిసికొని మండపములను రచించవల
యును. 1 పుష్పకము, 2 పుష్పభద్రము, 3 సువృత్తము, 4 అమృ
తనందనము, 5 కౌశల్యము, 6 బుద్ధి సంకీర్ణము, 7 గజభద్రము,
8 జయావహము, 9 శ్రీవత్సము, 10 విజయము, 11 వాస్తుకీర్ణము,
12 శ్రీధరము, 13 జయము, 14 భద్రము, 15 విశాలము, 16 సుశ్లి
ష్టము, 17 శత్రుమర్దనము, 18 భూజయము, 19 నందనము, 20 మాన
భద్రము, 21 సుగ్రీవము, 22 హర్షణము, 23 కర్ణికారము, 24 పదా
ధికము, 25 సింహకము, 26 యామభద్రము, 27 సమసూత్రము-
ఈ యిరువదేడు మండపములను రచించుపద్ధతి. నలుచదరము,
ముక్కోణము, 8 పలకలు, 16 మూలలు, గుండ్రము. ఇట్లు యిష్టాను
సారముగా 64 స్తంభములతో పుష్పకమును, 62 స్తంభములతో
పుష్పభద్రమును, 60 స్తంభములతో సువృత్తమును, 58 స్తంభము
లతో అమృతనందనమును, 56 స్తంభములతో కౌశల్యమును, 54
స్తంభములతో బుద్ధిసంకీర్ణమును, 52 స్తంభములతో గజభద్రమును,

50 స్తంభములతో జయమును, 48 స్తంభములతో శ్రీవత్సమును, 46 స్తంభములతో విజయమును, 44 స్తంభములతో వాస్తుకీర్ణమును, 42 స్తంభములతో శ్రీధరమును, 40 స్తంభములతో జయమును, 38 స్తంభములతో భద్రమును, 36 స్తంభములతో విశాలమును, 34 స్తంభములతో శివమును, 32 స్తంభములతో శత్రుమర్ధనమును 30 స్తంభములతో భూజయమును, 28 స్తంభములతో నందనమును, 26 స్తంభములతో మానభద్రమును, 24 స్తంభములతో సుగ్రీవమును, 22 స్తంభములతో హరణమును, 20 స్తంభములతో కర్ణికారలమును, 18 స్తంభములతో పదాధికమును, 16 స్తంభములతో సింహకమును, 14 స్తంభములతో యామభద్రమును, 12 స్తంభములతో సమసూత్రమును రచించిరేని రాజ్యవృద్ధి, విజయము, ఆయుష్యము, సంతానవృద్ధి, సంపద్యవృద్ధి, కలిగియుందురు. ఒకానొక శాస్త్రమున మాత్రము యామభద్రమును 12 స్తంభములతో రచింపవలయునని చెప్పినాడు. (కూడదనుట) ఇంతకుమించిగాని తక్కువగాని స్తంభములను కల్పించుట దోషము.

శ్లో॥ “చతుఃపద్ధి స్తంభయుక్తః పుష్పకోనామ విశుతః ।
ద్విద్విస్తంభ త్యాగయక్త్యా పుష్పాధ్యాః సప్తవింశతిః ॥”
(అపరాజితప్రచ్ఛ)

అపరాజితప్రచ్ఛ 186వ సూత్రమున పై మండపములనే దీర్ఘచతురశ్రముగాను, అల్పసంఖ్యగల స్తంభములతోను రచించు పద్ధతి చెప్పబడియున్నది.

సమరాంగణ సూత్రధార 67వ అధ్యాయము :

శ్లో॥ ఇదా నీమభిధీయంతే మండపాః సప్తవింశతిః ।
ప్రాసాదాత్ ద్విగుణం కుర్యాత్ కనిష్ఠం తత్రమండపమ్ ॥ 1

- పాదోన ద్విగుణం మధ్యం ప్రాసాదేతు కనీయసి ।
తస్మిన్నేవ కనీయాం సంవిదద్యాత్ సార్థమానతః ॥ 2
- పాదోన ద్విగుణః సార్థః సపాదశ్చేతి మధ్యమే ।
సార్థః సపాదస్తుల్యశ్చే త్యుత్తమాద్యాః స్యురుచ్యతే ॥ 3
- సపాదద్విగుణః సార్థ ద్విగుణః సాంతరోద్భవాః ।
త్సుద్రప్రాసాదకేషుస్యర్మండపా బహవోఽపరే ॥ 4
- క్షేత్రతాలాభే పునరిమాన్ సర్వాన్ సర్వేషు యోజయేత్ ।
దైర్ఘ్యం దైర్ఘ్యేణ గృహీయాద్ విస్తృత్యా విస్తృతిస్తథా ॥ 5
- ప్రమాణం మండపేకార్యం వలభ్యాంగరుడేఽపిచ ।
చతురశ్రీకృతే క్షేత్రే దశధాప్రవిభాజితే ॥ 6
- భాగైశ్చతుర్భిరభద్రంస్యాద్ ద్వాభాగా ప్రతిభద్రకం ।
అగ్రతః పృష్ఠతోవాపి నిర్గమో భాగికో భవేత్ ॥ 7
- భద్రాణాం నిర్గమోభాగం సార్థభాగమథాపివా ।
ప్రాసాదస్య త్రిభాగేన చతుర్భాగేనవా భవేత్ ॥ 8
- అర్థేనాథ పడంశేన పంచాంశేనాథ నిర్గతిః ।
ప్రాసాదానాం సమాకార్యా పాదోనావా ప్రమాణతః ॥ 9
- కార్యత్రిభాగ హీనావా మండపాస్తు సమైక్షణైః ।
స్వవిస్తార సమంభద్రే ముఖేచై హ ప్రకీర్తితా ॥ 10
- కర్ణా ద్విభాగికాజ్ఞే యాస్తేషాం కోణచతుష్టయే ।
వామదక్షిణ భాగాభ్యాం సహభద్రం పడంకమ్ ॥ 11
- ప్రతిభద్రేన చైతాస్మిన్ విదభ్యాదగ్రవ్రయోః ।
చతుః పష్టి ధరోఽయంస్యాత్ పుష్పకోనామ మండపః ॥ 12

తా॥ ఇరువదియే డు మండపములను రచించు విధానమును చెప్పచున్నాడు. ప్రాసాదముయొక్క విస్తారమునకు రెట్టింపు 1 $\frac{1}{2}$

వంతు 1 $\frac{1}{2}$ వంతు కనీస మండపమునకును, విస్తారమునకు 1 $\frac{3}{4}$ వంతు 1 $\frac{1}{2}$ వంతు 1 $\frac{1}{4}$ వంతు మధ్యమ మండపమునకును, విస్తారమునకు 1 $\frac{1}{2}$ వంతు 1 $\frac{1}{4}$ వంతు విస్తారముతో సమానము ఉత్తమ మండపము నకు కొలతలు నిర్ణయింపబడినవి. త్సుద్రప్రసాదముల యందు 2 $\frac{1}{4}$ భాగములును మండపములకు విస్తారములను కల్పింతురు. స్థలము తక్కువైనప్పుడుకూడ ఆలోచించతగిన ప్రకారము రచించవచ్చును. ప్రాసాదముయొక్క పొడవునుబట్టి పొడవును వెడల్పునుబట్టి వెడల్పును మండపములకు కల్పించవచ్చును.

వలభీ ప్రాసాదమునను గరుడ ప్రాసాదమునను ఇట్టి కొలతలు వచ్చును. చతురశ్ర ప్రదేశమును 10 భాగములుచేసి అందు భద్రము 4 భాగములును, ప్రతి భద్రము 2 భాగములును, ముందువెనుకను నిర్గమము 1 భాగమును లేక 1 $\frac{1}{2}$ భాగము ప్రాసాదములో 3వ వంతు లేక 4వ వంతు చేయవచ్చును. సగము 5వ వంతు, 5వ వంతు నిర్గమము చేయవచ్చును. గదులు ప్రాసాదముతో సమానములు గాని, పాతికవంతు తక్కువగాని, 3వ వంతు తగ్గించిగాని, ఇట్లు సమానమైన గదులు చేయవలయును. భద్రమున విస్తారముతో సమానముగాని, ద్వారమునగాని, నిర్గమము చేయదగును. పైన నలుమూలలయందు కర్ణములు 2-2 భాగముల చొప్పున రచించ వలయును. కుడి యెడమల యందుగల భాగములతో సహభద్రము 6 భాగములు దీనియందు ప్రతిభద్ర ముక్కరలేదు. ముందువెనుక మాత్రమే ప్రతిభద్రము లుండవలయును. 64 స్తంభములు (ధరలు) కలది పుష్పక మండపము.

శ్లో॥ దిక్త్రియే ప్రతిభద్రాణి ముఖేప్రాగ్గీవ ఏవహి ।

పుష్పభద్రో చతుః స్తంభ శ్చతుషః సుప్రభో భవేత్ ॥ 13

ఇతి స్తంభద్వయత్యాగాత్ జ్రామోమండప వింశతిం ।

యేపుష్పకః పుష్పభద్రః సువృత్తోఽమృతనందనః ॥ 14

- కౌసల్యో బుద్ధిసంక్షీప్తో గజభద్రదోజయావహః ।
శ్రీవత్సో విజయశైవ వస్తుక్షీర్ణ శ్రుతిర్జయః ॥ 15
- యజ్ఞభద్రో విశాలశ్చ సుశిష్టః శత్రుమర్దనః ।
భూజయోనందనశ్చైవ చూనవో మానభద్రకః ॥ 16
- సుగ్రీవో మండపః ప్రోక్తో భద్రైర్ద్యుత్తశ్చతుష్పదైః ।
చతుర్భుక్తిప్రపదైః కర్ణైర్నిర్గమైః ప్రాగుదాహృతైః ॥ 17
- ధరాణామేవ లింశత్యా చతురుత్తర యాయుతః ।
అస్య ద్వావింశతి స్తంభపడన్యే ద్విధరక్షయాత్ ॥ 18
- సుగ్రీవో హర్షనామాచ కర్ణికారః పదాధికః ।
సింహశ్చ యామభద్రశ్చ సమసూత్రశ్చైతి సప్తమః ॥ 19
- సప్తవింశతి త్యుక్తామండపానాం సమానతః ।
ఏషాం విచిత్రరూపాణాం ప్రాసాదాకృతి ధారిణామ్ ॥ 20
- మిశ్రకాశ్చ పరిజ్ఞేయా హస్తైర్ద్విశేషే కమానతః ।
మూలప్రాసాదతుల్యావా త్ర్యంశేనాధేన చోర్జితాః ॥ 21
- ద్విస్తంభ శుకనాసాగ్రే విజ్ఞేయః పాదమండపః ।
ప్రాసాదభిత్తిమానేన మండపే భిత్తయః స్మృతాః ॥ 22
- సపాదాచ త్రిభాగావా వీధికాః స్తుర్యధోచితం ।
క్వచిద్భిత్తి విహీనాంశ్చ కుర్యా దాకాశమండపాన్ ॥ 23
- లతిష్వేషవిధిః ప్రోక్తః సాంధారేషు స్వమానతః ।
ప్రాసాదో యాదృశస్తా దృఢ్ మండపేఽపి తదగ్రతః ॥ 24
- యాన్నిప్రాసాద నామానితాని స్యుర్మండపేష్వపి ।
వాస్తుభేదేన భేదోఽయం మండపానాం విధీయతే ॥ 25
- శతార్థ మండపస్థానం తలార్థం భాజనాయచ ।
యజ్ఞారేయాని ముఖ్యార్థా విహారార్థే నృపాలకే ॥ 26

కార్యోదశాంశం విస్తారో ఏకైకాను శతావగ్నేః ।

హస్తానాం సంఖ్య యామానం హస్తేనస్యా ద్దృష్టహేళితుః ॥ 27

ఉపయోగానుసారేణ స్వధియా పరికల్పితః ।

ఆయతశ్చతురశ్రోవా కర్తవ్యో నాద్యమండపః ॥ 28

శతమష్టాత్తరం జ్యేష్ఠశ్చతుః పృష్ఠికరోఽవరః ।

కనిష్ఠో మండపః కార్యో ద్వాత్రింశత్కర సమ్మితః ॥ 29

తా॥ పై పుష్పక మండపమునకు మూడు దిశలయందు ప్రతి భద్రములును, ముందు ప్రాగ్గోవమును 4 స్తంభములతోను రచించి రేని పుష్పభద్రమగును. పుష్పభద్ర ప్రాగ్గోవమున 2 స్తంభములను తగ్గించిన యెడల సుప్రభ మండపమగును. ఇట్లు వరుసగా 20 మండపములను రచింపదగును. మఱియు సుగ్రీవ మండపమునకు భద్రములు 4 భాగములును, కర్ణములు 3 భాగముల చొప్పునను 24 స్తంభములును, (ధరలు) చేయవలయును. 22 స్తంభములతో హర్షణ మండపమును, 20 స్తంభములతో కర్ణికార మండపమును, 18 స్తంభములతో పదాధిక మండపమును. 16 స్తంభములతో సింహమండపమును, 14 స్తంభములతో యామభద్ర మండపమును, 12 స్తంభములతో సమసూత్ర మండపమును రచించవలయును. ఈ మండపములు ప్రాసాదము ననుసరించి యనేకరీతులతో విచిత్రముగా రచించవచ్చును. మిశ్రక ప్రాసాదములందు 2-3-1 హస్తములుగాని ప్రాపాదముతో సమానముగాని, 3వ వంతుగాని, సగము వంతుగాని కలిపి మండప విస్తారమును చేయుదురు. 2 స్తంభములు గల శుకనాసముందు పాదమండపమును రచించవలయును. ప్రాసాదముగోడ లావునుబట్టి మండపము గోడను రచించవలెను. ప్రాసాదము గదులతో సమానగదులుగాని, లేక పాతికవంతు యెక్కువగాని, లేక ముప్పాతికవంతుగాని, మండపముయొక్క గదులు చేయవలయును. ఆ కాశమండపములు కొన్ని గోడలు లేకుండ రచింతురు.

ఈ చెప్పబడినవి లతిన ప్రాసాదములయందు రచింపదగిన పద్ధతులు. సాంధార ప్రాసాదములందు వాని కొలతలను దెలిసికొని రచింపవలయును. ప్రాసాదమున కెట్లుండునో అట్లే మండపము ముందును రచించవలయును. ప్రాసాదనామమే మండపమునకును చెల్లును. మండప స్థానములను 50 భాగములవఱకుచేసి యజ్ఞము నకును, రాజాలయొక్క విహారమునకును, కల్పించవచ్చును. 10 హస్తములు మొదలు 1-1 హస్తమును పెంచుచు 100 హస్తముల వఱకు విస్తారమును కల్పించవచ్చును. శిల్పాచార్యుడు తనబుద్ధి కౌశలముతో నూహించిన నలుచదరము సమానముగాగాని లేక పొడవు అధికముగాగాని చేయుచు 108 హస్తములు జ్యేష్ఠ మండపము, 60 హస్తములు మధ్య మండపము, 32 హస్తములు కనిష్ఠ మండపమును రచించవచ్చును. 50 శ్లోకము మొదలు అధ్యాయాంతమువఱకు 114½ శ్లోకములున్నను అవియన్నియును వ్రాయదగినంత విశేషము కలవిగా యిప్పటికి కన్పట్టుక లేదు. అవి సంస్కరణా సంతరమున ముఖ్యమని తలంచినచో చేర్చుటకలుగును.

22. సమరాంగణాచార్యుని అష్టమండపములు

అందు భద్రమండపము

సమరాంగణ సూత్రధార 66వ అధ్యాయము :

- శ్లో॥ ఇదానీం మండపానష్టే బ్రూమః ప్రాసాదసంస్థితాన్ ।
 ప్రాసాదం కల్పయేత్సూర్యం భాగశుద్ధం సులక్షణమ్ ॥ 1
- సంవృతోవాభవేదేష వ్యతిరిక్తోఽథ వాక్యచిత్ ।
 చతురశ్రో విభాగైశ్చ ఘటంతేయః సమంవృతః ॥ 2
- వసుభాగైర్విఘటతే వ్యతిరిక్తః సకీర్తితః ।
 గర్భోగర్భ సమఃశస్త్రః సోఽన్యథా దోషమావహేత్ ॥ 3

- ఏవం నివేశయేదగ్రే మండపాన్వేష సద్గుణః ।
 భవేచ్ఛత పదాభ్యేన జ్యేష్ఠమధ్యకసీయసః ॥ 4
- మండపాన్వేషు భద్రంఃస్యాన్నం దనాఖ్యస్తథాపరః ।
 మహేంద్రో వర్ధమానశ్చ స్వస్తికః సర్వభద్రకః ॥ 5
- మహాపద్మోఽస్తమశ్చైషాం గృహరాజః ప్రకీర్తితః ।
 ఏతేయధార్థ నామానోలత్యైతేషాం ప్రచక్షుషే ॥ 6
- ప్రాసాద ద్విగుణాయామః పాదోన ద్విగుణాయతః ।
 కార్యోయస్తథాధ్యర్థమగ్రతః సురమందిరమ్ ॥ 7
- ప్రాసాదోఽర్చు యతుల్యంవా కార్యామండప విస్తృతిః ।
 శుకనాసాన్వితాః కార్యాస్తేచాలింద సమన్వితాః ॥ 8
- అలిందాః సర్వతోభాగనిర్గతాభాగ విస్తృతాః ।
 కదాచిత్ సార్థభాగేన నిష్కాంతా భాగవిస్తృతాః ॥ 9
- దశభిర్భాజయేద్భాగైర్భద్రం ప్రాజ్ఞః సమంతతః ।
 శృంగాణి స్యుర్ద్విభాగాని సహితాన్యదకాంతరైః ॥ 10
- భాగప్రమాణవిస్తారా దామూలతలమస్తకం ।
 శృంగేషురధికా కార్యా భాగపాదేన నిర్గతా ॥ 11
- భాగేనై కేన నిష్కాంతం విస్తృతం చతురంశకః ।
 మధ్యభద్రం విధాతస్య మాశాసు చతస్పవ్షపి ॥ 12
- పీఠం ప్రాసాదపీఠస్య నాత్ర కుర్వీతమండలే ।
 తలపట్టోభవేచ్ఛక నాసోయాక్షితి రంగికా ॥ 13
- తలపట్ట మథస్తస్యా మండపస్య నివేశయేత్ ।
 కర్తవ్యమేవమగ్రేగ్రే నిమ్నం నిమ్నతరం తతః ॥ 14
- అథవాతత్సమం దద్యాత్ స్థపతిః శాస్త్రులిత్తమః ।
 చతుర్భాగా యతద్వారం పద్మాక సమన్వితమ్ ॥ 15

- అగ్రేభద్రం విధాతవ్యం చతుఃస్తంభ విభూషితం ।
 పృష్ఠతశ్చభవేదేవం సంస్కృతి శైచ్చత్రమండపే ॥ 16
- సంస్కృతేః కనాసాస్యాద్ భూమికాః పృష్ఠభద్రకం ।
 శేషంతథైవకర్తవ్యం విధానం మండపస్యతు ॥ 17
- సభిత్తిభిః పరిక్షిప్తః కర్తవ్యః పార్శ్వయోద్వయోః ।
 భాగేన కల్పయేద్భిత్తిం గవాక్షైరుపశోభితాద్ ॥ 18
- వాతాయనాశ్చ కర్తవ్యః సహచంద్రావలోకనైః ।
 ప్రాసాదద్వారవద్ ద్వార విస్తారో మండపే భవేత్ ॥ 19
- సపాదః సత్రిపాదోవా సార్థః సామ్యోఽథవా భ్యవేత్ ।
 ఊర్ధ్వద్వారవిధిః కార్యో మూలద్వారా సత్క్రమాత్ ॥ 20

తా॥ ప్రాసాదముల యందలి 8 మండపములను రచించు విధానమును చెప్పుచున్నాడు. ఆలయమును చుట్టుకొనిగాని లేక వేటుగాగాని, నలుచదరముగా భాగములనుచేసి రచించవలయును. ఆలయమునుబట్టి చేయుట అవసరము లేనిచోట 8 భాగములతో రచించవచ్చును. ప్రాసాదగర్భముతో సమానముగా మండప గర్భమును కల్పించవలయును. అట్లు చేయనియెడల దోషము, హానికరము. ఆలయమునకుముందు మండపమును రచించవలయును. విస్తారమును 10 భాగములుచేసి ఉత్తమ మధ్యమ అథమ భేదములతోను, వాని హాని పేరులకు దగినపద్ధతులతోను రచించవలయును. భద్రమండపము, 2 నందన మండపము, 3 మహేంద్ర మండపము, 4 వర్ధమాన మండపము, 5 స్వస్తిక మండపము, 6 సర్వతోభద్ర మండపము, 7 మహాపద్మ మండపము, 8 గృహరాజ మండపము, వీనియొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు.

దేవాలయముయొక్క విస్తారమునకు రెట్టింపు లేక $1\frac{1}{4}$ వంతు, లేక $1\frac{1}{2}$ వంతు, ఇట్లు మండపమునకు పొడవును చేయవలయును.

దేవాలయముయొక్క యెత్తుతో సమానముగా మండపముయొక్క వెడల్పును చేయవలయును. శుకనాస ఆలిందము అలిందమునకు నిర్గమము 1 భాగము విస్తారము 1 భాగము చేయవలయును. కొండలు $1\frac{1}{2}$ భాగమును నిర్గమమును విస్తారము 1 భాగమును చేయుదురు. మండప విస్తారమును 10 భాగములుచేసి మూలల యందు కర్ణకూటములు 2-2 భాగముల చొప్పున జలమార్గములతో గూడ రచించి వాని వెంబడి రథములను విస్తారము 1 భాగముతోను నిర్గమము $\frac{1}{4}$ భాగమును చేయవలయును. మధ్యభద్రము విస్తారము 3 భాగములును నిర్గమము 1 భాగమును చేయవలయును. ఇట్లు నలువైపుల రచించవలయును. పీఠము మాత్రము దేవాలయ పీఠముతో సమానముగా జేయవలసినపనిలేదు. తలపట్టము. శుకనాస అంతస్తులు, గర్భము, ఇవి రచించవలయును ఆలయ తలపట్టమున కంటే తక్కువగా నుండవలెను. ఇట్లు మండపములు వరుసగా ఒక్కొక్కటి తక్కువ చేయుచుండవలెను. లేక సమానముగాను చేయవచ్చును. ద్వారము పొడవు 4 భాగములు షడ్ధారుకముతో గూడియుండవలయును. దానిముందు భద్రము 4 స్తంభములతో రచించవలయును. వెనుకవైపునను ఇటులే రచించిరేని చైత్రమండప మగును. లేక శుకనాస, అంతస్తులు, వెనుకభద్రము రచించి మిగిలిన వన్నియును అటులే యుంచవచ్చును. లేక రెండుప్రక్కలను గోడలనుగట్టి ఆగోడ 1 భాగము మందముచేసి కిటికీలను రచించి ఆకిటికీలకుపైన అర్ధచంద్రాకారముగా ఆర్చీలు చేయవలయును. దేవాలయ ద్వారముతో సమానముగా మండపమునకు ద్వార విస్తారమును చేయవలయును. విస్తారమునకు రెట్టింపుగా యెత్తును చేయుచు మూలద్వారము నతిక్రమించకుండ క్రమముగా $1\frac{3}{4}$ - $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{1}{4}$ భాగములు చేయుచుండ వలయును.

- శ్లో॥ జాలవ్యాళకపోతాల్లీమ త్రవారణ కైర్యతాః ।
 భ్రమనిర్దాపితైః స్తంభైః కర్తవ్యాశ్చ గవాక్షకాః ॥ 21
- వాతాయనంతదర్ధేన పాదోనం చావలోకనం ।
 క్షణమధ్యే ప్రకుర్వీత చతుష్క్రిం విధివచ్చుభామ్ ॥ 22
- క్షోభాయాం శాహ్యాతో శేఖా క్షాత్యోద్గమంచ వర్జయేత్ ।
 దారుకర్మవిధిర్మధ్యే యథాన్యాత్ కథ్యతే తథా ॥ 23
- సమైక్షణైః సమైః స్తంభైః సమైశ్చాలింద కైర్యతాః ।
 సమైఃకర్తౌశ్చ సంయుక్తః సమద్రవ్య విధానవత్ ॥ 24
- షడ్దారుకై స్తిరశ్చీవైః కార్యాః కైశ్చిన్మూఖాయతైః ।
 తులాసమతలా యద్వా ప్రోత్థిస్తా మధ్యదేశగా ॥ 25
- తులాషడ్దారుకాధీనా తదధీనానితానివా ।
 కైచిన్మంథాన సంస్థానా నావీకాదియుతాపరా ॥ 26
- అథవా మధ్యతః కార్యా సుస్తంభాలిందవేష్టితాః ।
 మహాధరయుతాకార్యా చతుష్కృభయతః సమా ॥ 27
- గజతాలులు మాకర్మ ద్రత్యైః స్యాదుత్తరోత్తరైః ।
 ఏతేనానా విభాఃకార్యా ద్రవ్యైరవికలైస్తథా ॥ 28
- యాకాచిద్రోచతే ప్రాజ్ఞ స్తామేకాం కారయేత్ క్రియాం ।
 క్షణాం తరాణ్యలంకుర్యా దిల్లీతోరణకైస్తథా ॥ 29
- వజ్రబంధ సమాయుక్తాః ఘంటికా పల్లవైర్యతాః ।
 హరపద్మదలాకీర్ణాః శాలభంజీ విరాజితాః ॥ 30
- స్తంభకాశ్చ విధాతవ్యాః పంచాభరణ భూషితాః ।
 కంఠకైరతి చితైశ్చ రథకైస్తోరణైః సహ ॥ 31
- వితానైర్వి విధాకారై రూపకర్మోప శోభితైః ।
 ఏవం విధాతవ్యా సీమాతుల్యా స్తులోదయాః ॥ 32

ప్రాగ్గీ)వకేష్వలిందేషు మధ్యేభాగేచ పార్శ్వయోః ।
నతలాని విధీయంతే యథాకామం క్రియా భవేత్ ॥ 33

సీమాద్వారే యథావాయోః ప్రవేశం నైవపీడయేత్ ।
తథోర్ధ్వద్వారికాకార్యా పట్టస్యోపర్యవస్థితా ॥ 34

వేదివ్యాలకపోతాలీ మత్తవారణతులూదయః ।
షడ్ధారుకం ద్వారభద్రదే తత్ర కుర్వీతబుద్ధిమాన్ ॥ 35
బాహ్యతో మండపేఽప్యేన మానతః కర్మతోఽపిచ ।
కపోతాలీవరండీ భిస్తథా చాంతర పత్రకైః ॥ 36

కర్ణప్రాసాద కైశ్చిత్రైః కర్మస్యాద్ భద్రమండపే ।
ఉచ్ఛ్రాచ్చయస్య వివేచీయా దత స్త్వన్యత మోబుధైః ॥ 37
శిఖరస్య త్రిభాగేన పాదోనైకేనవా భవేత్ ।

ఉచ్ఛ్రాచ్చయో మండపస్యార్ధే శుకనాన సముచ్ఛ్రితిః ॥ 38
హర్ష్యంవా తత్ర కుర్వీత చారుకర్మోప శోభితమ్ ॥ 38½

తా॥ కిటికీలు, వ్యాలములు, కపోతలముల నరునలు, మత్త వారణము, చుట్టును కొలతప్రకారము నిలుపబడిన స్తంభములు, వానియందు కిటికీలును, ఆకిటికీలో సగమువంతుగాని, పాతికవంతు గాని, ముప్పాతిక వంతుగాని అర్థచంద్రాకారమైన ఆర్చి, గదుల నడుమ కోనేరు, మారుదలయందు వెలుపల రేఖ మిట్టుగానుండ రాదు. దారుకర్మ తగినపద్ధతితో చేయవలయును. సమానమైన గదులును, సమానమైన స్తంభములును, సమానమైన శాలలును, అలిందములును, సమానమైన కర్ణములును, సమానమైన యితర సామగ్రియును, షడ్ధారుకములును, అడ్డముగా కల్పింపబడిన ముఖములు కొన్ని పొడవుగను, దూలము అంతటను సమానప్రదేశమున ఆనియుండునట్లును మధ్యప్రదేశము యెత్తుగా రచించుటయును, దూలమును షడ్ధారుకములును ఒకటి

కొకటి కలసియుండుటయును, చేయవలయును. కొందఱు గుండ్రము గను, మఱికొందఱు దీర్ఘచతురశ్రముగను చేయుదురు లేక మధ్య రంగమున స్తంభములయందు అలిందములను కల్పింతురు. కోనే ఱును దానిచుట్టు పెద్ద స్తంభములను నలువైపులను రచించుటకూడ కలదు. ఏనుగుయొక్క దవడలవలెనుండు లుమలు వరుసగా పైన రచించుచు కదలకుండునట్లు గట్టిగా రచించవచ్చును. ఈ చెప్పబడిన వానిలో ఏవిధముగానైనను అందముగా రచించవచ్చును.

గదులలో ఇల్లికాతోరణములను రచించవలయును. వజ్రబంధ మును, ఘంటను పల్లవములతో గూడినదానినిగను, హారములు, పద్మదలములు, సాలభంజికలు, కలస్తంభములును, మఱియు స్తంభ మున కుండదగిన నీ విధములగు అలంకారములను క్రమముగా రచించ వలయును. మిక్కిలి చిత్రములుగల కంఠములును, రథములును, తోరణములును, వితానములును, చక్కగా నిర్మించవలయును. దూలముయొక్క నీమతో సమానముగా నుండవలయును. ప్రాగ్గీ వముల యందును, అలిందముల యందును, నడుమను ఇరువైపులను తలములను చేయరాదు. ఇష్టము నచ్చినట్లు అలంకారములను చేయ దగును. సీమాద్వారమున వాయుప్రవేశము దోషముకనుక పై ద్వారము పట్టమునకుపైన నిలుపవలయును. వేదిక, వ్యాలము, కపోతలములవగున పైకప్పు దూలము పొడవు షడ్దారుకము. ద్వార మున భద్రము రచించవలెను. వెలుపలనుగూడ కపోతలములవరుస, వరండి, అంతరపత్రము, కర్ణప్రాసాదములు చిత్రములుగను రచించ వలయును. దేవాలయముయొక్క శిఖరముకంటె తగ్గుగానుండునట్లు మండప శిఖరమును రచించవలయును. శిఖరములో శివ వంతుగాని. లేక దానిలో ముప్పాతిక నంతుగాని, మండపముపైన శుకనాసయొక్క యెత్తు చేయవలయును. లేక అచ్చట హర్యమునైనను రచించ వచ్చును. ఇది భద్రమండప లక్షణము.

23. సందనమండపము

శ్లో॥ చతురశ్రీ కృతేక్షేత్రే సందభాగేన భాజయేత్ ॥ 39

భద్రదంషడ్భాగమాయామం చతుర్భాగం తథాపరం ।

భాగభాగంతు నిష్కాంతం స్తంభైఃప్రాగ్గీచ కల్పితైః ॥ 40

పంచభాగాయ తాజ్ఞేయా కన్తే భద్రదాంతరస్థితా ।

భిత్తిఃస్యాద్ భాగవిస్తారా సలిలాంతర సంయుతా ॥ 41

ఏవం చతుర్దిశంకార్యో సందనో మండపః సదా ॥ 41½

తా॥ చతురశ్రప్రదేశమును 9 భాగములుచేసి భద్రము యొక్క విస్తారము 4 భాగములును, పొడవు 6 భాగములును, నిర్ణమము 1 భాగమును, స్తంభములు ప్రాగ్గీచములతోగూడ 5 భాగములపొడవున రచించవలయును. భద్రముల సందున కర్ణములను రచించవలయును. గోడ మండపము 1 భాగము చేయవలయును. జలమార్గములను కల్పించవలయును. ఇట్లు నలునైపుల రచించిరేని సందనమండప మగును.

24. మహేంద్ర మండపము

శ్లో॥ మహేంద్రస్య తలచ్ఛందః కర్ణాలాంగల సంయుతౌ ॥ 42

చతుర్భాగాయతోదిక్షు దారుకర్మ విభూషితః ।

ద్విభాగికాని శృంగాణి క్షోభయేదు దకాంతరైః ॥ 43

చతుర్భాగాయతం భద్రదంభాగ మేకంతు విస్తృతం ।

ఏకతశ్చముఖం దద్భ్యాద్ దారుకర్మ పరిచ్యుతమ్ ॥ 44

తా॥ పైజెప్పిన భాగములతోనే మండపమునకు నాలుగు మూలలయందు నాగలివలె ఖండపు గోడలును, షడ్దారుకార్య

లంకారములును, శృంగములును, 2 భాగములును, జలమార్గములతో గూడను రచించవలెను. భద్రముయొక్క పొడవు 4 భాగములు, విస్తారము 2 భాగము ఇట్లు నలువైపుల రచించినయెడల మహేంద్ర మండపమగును. దారుకర్మ రహితముగాను చేయవచ్చును.

25. వర్ణమాన మండపము

శ్లో॥ నందనశ్చేద్యహిర్భద్రై ర్జలమార్గై ర్వివర్జితః ।

భాగద్వితయ విస్తారో భాగమేకం వినిర్గతమ్ ॥ 45

ప్రాగ్గ్రీవ పార్శ్వయోర్ద ద్వాదుశ్చాపయోర్ధ్వ పదస్థితః ।

వాతాయనంవా కుర్యీత వర్ణమాన స్తథా భవేత్ ॥ 46

తా॥ పై జెప్పిన 9 భాగములతోనే వెలుపల భద్రములను 2 భాగముల విస్తారముతోను 1 భాగము నిర్గమముతోను జలమార్గములు లేకుండ రచించి ప్రాగ్గ్రీవమునకు రెండువైపుల 1 భాగము యెత్తున కిటికీలను రచించిన యెడల వర్ణమాన మండపమగును.

26. స్వస్తిక మండపము

శ్లో॥ పక్షద్వయే నందనస్య భద్రదేభీ త్యభివేష్టయేత్ ।

గవాక్షకైరలం కుర్యాన్న కుర్యాదుద కాంతరమ్ ॥ 47

స్వస్తికోఽయం సమాఖ్యాతః సర్వలక్షణ లక్షితః ॥ 47½

తా॥ పై జెప్పిన మండపముననే రెండుప్రక్కల భద్రములును, చుట్టుచుగోడయును, గవాక్షులును రచించిరేని స్వస్తికమండప మగును.

27. సర్వతో భద్రమండపము

శ్లో॥ అథాభిధీయతే సమ్యక్ సర్వతోభద్ర లక్షణం ॥

48

కరేకరే లాంగ లేవై సార్థభాగద్వయాయతమ్ ।
 కార్యాపరస్పరం తేషు దారుకర్మ వికల్పనా ॥ 49
 భాగేనై కేన నిర్వాతం భాగషటేన చాయతం ।
 షడ్దారుకద్వయం భద్రం కారయేద్ బాహ్యతః స్థితమ్ ॥ 50

తా॥ పై కొలతలతోనే నలుమూలలయందు నాగలివలె
 ఖండపు గోడలు $1\frac{1}{2}$ భాగము పొడవున రచించవలెను. దారుకర్మ
 మును యిష్టానుసారముగాజేసి షడ్దారుకములను గెండింటిని కల్పించి
 భద్రము పొడవు 6 భాగములును నిర్గమము 1 భాగమును చేసిన
 యెడల సర్వతో భద్రమండప మగును.

23. మహాపద్మ మండపము

శ్లో॥ చతురశ్రీకృతే క్షేత్రే తద్రూపాగ్భగై ర్విభాజయేత్ ।
 త్యక్త్వా తస్మిన్ మధ్యేకరే ష్వాదధ్యాల్లంగలానిచ ॥ 51
 చతుర్భాగంతరస్థాని షడ్దారుకాయతానిచ ।
 కర్తవ్యం భాగనిష్కాంతం దిక్షుభద్ర చతుష్టయమ్ ॥ 52
 చతుష్పదస్త దాయామాత్ సర్వతోఽలిందకోబహిః ।
 ప్రతిభద్రదాని కుర్వీత చతుర్భాగాయతానిచ ॥ 53
 నిర్గతాని ద్విభాగేన దిక్షుస్తంభాన్వితానిచ ।
 ఇత్యేతైర్లక్షణై ర్యుక్తిమహాపద్మః ప్రకీర్తితః ॥ 54

తా॥ పూర్వమువలెనే భాగములుచేసి నలుమూలలయందు
 నాగలివలె ఖండపు గోడలను రచించి షడ్దారుకము 4 భాగములుచేసి
 నలుదిశలయందు పొడవు 6 భాగములును 1 భాగము నిర్గమముతోను
 భద్రములను రచించవలెను. 4 భాగముల పొడవున అంతటను
 అలిందములను చేయవలయును. ప్రతి భద్రములు పొడవు 4 భాగ

ములు నిర్గమము 2 భాగములు చేయవలెను. నలుదిశలయందు స్తంభములనుంచి రేని మహాపద్మ మండపమగును.

29. గృహరాజ మండపము

శ్లో॥ చతురశ్రీ కృతేక్షత్రే చతుష్కణ విభూషితే ।
అలిందవేష్టితం కుర్యాత్ ప్రాగ్గీవం ముఖసంశ్రితమ్ ॥ 55
గవాక్ష కాశ్చకర్తవ్యాస్తథా చంద్రావలోకనాః ।
వాతాయనాస్తథో ధ్యోతాః సమంతా ద్రూపశోభితాః ॥ 56
గృహరాజ క్రియాహ్యేవం సర్వశోభా సమన్వితా ।
ఏవం లక్షణ సంయుక్తం మాతృకామపి మందిరమ్ ॥ 57

తా॥ నలుచదరపు నేలను సమాన భాగములుచేసి చుట్టును అలిందములును, ద్వారమున ప్రాగ్గీవమును, కిటికీలును, కిటికీలపైన అర్థచంద్రాకారమైన ఆర్చీలును కలది, గృహరాజ మండపము మాతృకా దేవతల కుపయోగించును.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వతః శుకనాసస్య శుకనాసస్య మూలతః ।
కసీయసం మండపానాం కర్తురిచ్ఛావ శాద్భవేత్ ॥ 58
పార్శ్వయో రుభయోస్తుల్యం విదధ్యాత్తిర్య గాయతం ।
వ్యాపిచక్షుర ఘనధ్యాపివా ... .. ॥ 59
ప్రాసాదస్య సమంస్థానం విదధ్యాన్మండపం బహిరః ।
ద్వార విస్తారవిస్తీర్ణా స్తేషుకార్యా గవాక్షకాః ॥ 60
సమాసపాద పాదోనా సార్థాచోచ్ఛ్రితిరాయతా ।
అష్టాంగుల సమోపేతా దశాంశే ద్వారవిస్తృతే ॥ 61
విస్తారో మండప స్తంభ ద్వారోచ్ఛ్రిత్య సమోచ్ఛ్రితిః ।
గర్భవ్యాసో మండపస్య సాష్టాంశంసాంశ ఏవచ ॥ 62

తా॥ శుకనాసముయొక్క పై నగాని, శుకనాసముయొక్క మొదటగాని, మండపములకు శ్రేష్ఠము. మధ్యమము అధమము అను విధముల ననుసరించి చేయదగును. అడ్డమున రెండువైపుల సమానముగా పనులను చేయవలయును. ఆలయముతో సమానముగా మండపమును రచించవలయును. ద్వారముకూడ దేనద్వారముతో సమానముగా నుండవలయును. ద్వారమునకు రెండువైపుల కిటికీలను చేయవలయును. ద్వారముయెత్తు విస్తారమునకు రెట్టింపు. $1\frac{3}{4} - 1\frac{1}{2} - 1\frac{1}{4}$ ఇట్లు క్రమముగా పై అంతస్తులకు ఎత్తును చేయదగును. మండపములో 10 వ వంతు ద్వారముయొక్క విస్తారము మండప స్తంభము ద్వారముయెత్తు సమానముగా నుండవలెను. ఆలయగర్భమునకంటె మండప గర్భము విస్తారము 8వ వంతు మొదలుకొని రెట్టింపు వఱకు పెంచవచ్చును.

30. వర్ధమానాద్యష్ట మండపములు

అపరాజిత పృచ్ఛ 187వ సూత్రము విశ్వకర్మోవాచ :

శ్లో॥ వర్ధమానఃస్వస్తి కాఖ్యోగరుడః సురనందనః ।

సర్వతోభద్ర కైలాసేంద్ర నీలారత్న సంభవః ॥ 1

చతురశ్రో వర్ధమానః స్వస్తికోభద్ర సంయుతః ।

గరుడఃసః ప్రతిరథః సురానందః ప్రభద్రకైః ॥ 2

కర్ణాదైః సర్వతోభద్రః కైలాసోభద్రకోదకైః ।

ప్రతిరథావింద్రనీలః త్రిభిః స్యాద్రత్నసంభవః ॥ 3

ఇత్యష్టైచ సమాఖ్యాతా వర్ధమానాది మండుపాః ।

శాహ్యచ్ఛండే ప్రకర్తవ్యా మండపాః సర్వకామదాః ॥ 4

తా॥ 1 చతురశ్రము కలది వర్ధమాన మండపము, 2 భద్రములుకలది స్వస్తిమండపము, 3 భద్రములును ప్రతిరథములునుకలది గరుడ మండపము, 4 భద్రములయందు ప్రతిభద్రములను రచింపబడినది సురానంద మండపము, 5 కర్ణకూటములయందు జలమా

గ్గము లుంచినది సర్వతోభద్ర మండపము, 6 భద్రములయందు జలమార్గము లుంచబడినది కైలాస మండపము, 7 ప్రతి రథముల యందు జలమార్గముకలది ఇంద్రనీల మండపము, 8 అన్నింటి యందును జలమార్గములుకలది రత్నసంభవ మండపము. ఇతరమైన అన్ని పనులును పూర్వము చెప్పబడియున్నది.

31. ద్వాదశముఖ మండపము

- శ్లో॥ సుభద్రశ్చ కిరీటీచ దుందుభిఃప్రాంత ఏవచ ।
మనోహరశ్చ శాంతశ్చ నందాఖ్యశ్చ సుదర్శనః ॥ 15
- రమ్యకశ్చ సునాభశ్చ సింహః సూర్యాత్మకస్తథా ।
నిసూధాగ్రే త్రికంఖ్యాతం ద్వాదశేముఖ మండపాః ॥ 16
- ద్వారాగ్రేచైవ నిర్మాణం తదగ్రేచ చతుష్కికా ।
సుభద్రో నామవిజ్ఞేయో మండపః సర్వకామదః ॥ 17
- ఉభయోః కక్షయోర్ద్వ్యాత్ కిరీటీ నామతః స్మృతః ।
ఏకంచ దుందుభిః పూర్వే అథోభాప్రాంతతస్తథా ॥ 18
- పూర్వే చతుష్కికాయాంచ వామతశ్చ మనోహరః ।
శాంతశ్చైవ తదుభా భ్యాంచ స్తంభైర్ద్వ్యప్తభి రేవచ ॥ 19
- మూలప్రాసాద ద్విగుణం త్రికాణాం శృంగునిర్గతం ।
త్రిభిశ్చ తుష్కికా౭౭యామే పృథుశ్చేత్రి భిరేవచ ॥ 20
- సర్వప్రాసాద వీరస్య సమాఖ్యా తంత్రికంతథా ।
పునరేవ ప్రవక్ష్యామి తద్విధాన్ పట్నమండపాన్ ॥ 21
- తస్యబాహ్యే పునర్దద్వాత్ ప్రత్యలిందమను క్రమాత్ ।
చతుష్కి క్రమయోగేన మండపాన్ పట్నలక్షయేత్ ॥ 22
- చతుష్కికేచే త్సూర్వేగ్రే నందాఖ్యః సర్వకామదః ।
త్యక్త్వాగ్రే చోదశేగర్భే దద్వాచైవ సుదర్శనః ॥ 23
- ఉభేకక్షే పునశ్చాగ్రే రమ్యకః సముదాహృతః ।
అగ్రే ద్విచతుష్కికాభ్యాం సునాథోనామ సంప్రతః ॥ 24

అలిందయుక్తో ద్వౌపక్షౌ సింహనామాస ఉచ్యతే ।

ముక్తకోణాకృతిః స్థిత్యా పూర్వకణే సూర్యాత్మకః ॥ 25

నాలోద్భవః పృథుత్వేచ చతుః క్షణాగ్ర నిర్గతః ।

క్షణేక్షణే చతుష్యా వితాన సంవరణోదయః ॥ 26

ఇతి సూత్ర సంతాన గుణకీర్తి ప్రకాశప్రొక్తృ శ్రీ భువన
దేవాచార్యోక్తా పరాభిత పృచ్ఛాపూర్వ వింతి మండపాధి
కారోనామ సప్తశీత్యత్త రశతతమం సూత్రమ్.

తా॥ నిగూఢమయిన కోనేళ్లుగల మండపములను చెప్పు
చున్నాడు. 1 ద్వారముముందు అడ్డగోడయును దానిముందు కోనేరు
గలది సుభద్రము, 2 కుడియెడమ దశలయందు కోనేళ్లుగలది కిరీటి
మండపము, 3 తూర్పువైపున మాత్రమే కోనేరుగలది దుందుభి
మండపము, 4 తూర్పునను దక్షిణమునను, (ముందుకుడి వైపున)
కోనేళ్లుగలది ప్రాంత మండపము, 5 తూర్పునను, ఉత్తరమునను
ముందును ఎడమ వైపునను కోనేళ్లుగలది మనోహర మండపము,
6 కుడివైపునను, ఎడమవైపునను కోనేళ్లును, 8. 8 స్తంభములతో
భద్రములను రచింపబడినది శాంత మండపము.

ప్రధాన దేవాలయమునకు రెట్టింపుగాను, భద్రములయొక్క
నిర్గమము అధికముగాను, కోనేళ్లు పెద్దవిగానుగల మండపములను
చెప్పుచున్నాడు. తూర్పున సత్యలిందమును, కోనేరునుకలది సంద
మండపము గర్భమున కోనేరుగలది సుదర్శన మండపము, ముందును
ఇరువైపులను కోనేళ్లుగలది రమ్యమండపము ద్వారమునకు ముందు
రెండు కోనేళ్లుగలది సునాభ మండపము కుడియెడమల కోనేళ్లు
గలది సింహ మండపము, ముక్త కోణాకృతిగానుండి మూడువైపుల
కోనేళ్లుగలది సూర్యాత్మక మండపము.

32. ప్రాగ్గీవాది షోడశ మండపములు

అపరాజితపృచ్ఛ 188వ సూత్రము విశ్వకర్మోవాచ :

శ్లో॥ ప్రాసాదాగ్రేతుద్వాస్తంభౌ ప్రాగ్గీవః పరికీర్తితః ।

చతుష్కర్శ్చ చతుః స్తంభైః పడిభిః స్తంభైశ్చ సన్ముఖః ॥

- అప్తస్తంభైశ్చ త్రిజగో దశస్తంభైస్తు శ్రీధరః ।
 దక్షిణే త్రికపుకారో స్తంభాద్వాదశ పుష్పకః ॥ 6
 చతుష్కికాదగ్రే ద్వి సప్తస్తంభైశ్చ శ్రీపదః ।
 ద్వ్యష్టస్తంభైః శ్రియానందః సంవహోఽగ్రచ చతుష్కికః ॥ 7
 త్యక్తచతుష్కికః పక్ష ప్రాగ్గ్రీవే పృథివీధరః ।
 అగ్రేచత్యక్త ప్రాగ్గ్రీవ చతుష్కి మధ్యత స్తథా ॥ 8
 పుణ్యభద్రస్తదానామ జయంతాశ్చాగ్ర సంయుతః ।
 పూర్వేతిసశ్చతుష్క్య శ్చ శంకుపర్ణశ్చ సంజ్ఞితః ॥ 9
 ప్రాగ్గ్రీవా త్రిపదాపక్షి పూర్వే చై కాచతుష్కికా ।
 గోవిందశ్చ తదానామ భోగీస్యాత్త్రి పదాగ్రకః ॥ 10
 ముక్తకోణేఽథ పూర్వేతు త్రిదశాశ్చ శ్చ నామతః ।
 పంచవీతో పరికుర్యాద్ విఖ్యాతాన్ సృత్యమండపాన్ ॥ 11

తా॥ 1 దేవాలయము ముందు 2 స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది ప్రాగ్గ్రీవ మండపము, 2 నాలుగు స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది చతుష్కి మండపము, 3 ఆఱు స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది సన్మృఖ మండపము, 4 ఎనిమిది స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది త్రిజగ మండపము, 5 పది స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది శ్రీధర మండపము, 6 పదిరెండు స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది పుష్పక మండపము, 7 ముందు కోనేరును పదునాల్గు స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది శ్రీపద మండపము 8 పదునాల్గు స్తంభములతో ప్రాగ్గ్రీవముకలది శ్రియానంద మండపము, 9 ముందు కోనేరుకూడ నుండెనేని సంవర మండపము, 10 కోనేరు లేకుండ ఇరువైపుల ప్రాగ్గ్రీవము లుండెనేని పృథివీధర మండపము, 11 ముందు ప్రాగ్గ్రీవమును తీసివేసి నడుమ కోనేరును రచించిరేని పుణ్యభద్ర మండపము, 12 ముందు ప్రాగ్గ్రీవముకూడ నుండెనేని జయంత మండపము, 13 ముందువైపున 3 కోనేరు లుండెనేని శంకుపర్ణ మండపము, 14 ప్రాగ్గ్రీవములు ఇరువైపులను ముందును

కి భాగముల చొప్పున నుండి ముందు కోనేరును రచించిన యెడల గోవింద మండపమగును. 15 ముందువైపున మాత్రమే కిభాగములు ప్రాగ్గివముకలది మహాభోగి మండపమగును. 16 ముక్తకోణములును, తూర్పున కోనేరుకలది త్రిదశ మండపము. ఇవి యన్నియును పంచవిధములైన పీఠములపయి నిర్మించదగినవి.

33. మేర్వాది పంచవింశతి మండపములు

అపరాజిత పృచ్ఛ 188వ సూత్రము :

శ్లో॥ చతురశ్రీకృతే క్షేత్రే అష్టభా ప్రతిభాజితే ।

భవేన్మగ్ధ్యే ద్విభాగస్తు చతుష్కః సంవృతోధరైః ॥ 20

అలిందం భాగికం కుర్యాద్ ద్వాదశస్తంభ కోచ్ఛితం ।

ద్వితీయే వింశతి స్తంభైరష్టా వింశతిభిః పరః ॥ 21

భద్రంతు భాగనిష్కాసం షడ్భాగం చైవవిస్తరే ।

ప్రతిభద్రం తతోభాగే చతుర్భాగంతు విస్తరమ్ ॥ 22

ద్విభాగాయామ విస్తారః ప్రాగ్గివఃస్యాచ్ఛ చతుర్దిశం ।

సూర్యోత్తర శతస్తంభా భూమికాపంచధోచ్ఛితా ॥ 23

మేరుమందర ఉక్తాశ్చ ద్విభామోర్ధ్వేచ మాడతః ।

ప్రకర్తవ్యాః సంవరణా శ్చాద్యకూట ఘంటాదితః ॥ 24

మాడోఽపితాదృశః కార్యో యాదృశో మేరుమండపః ।

ద్విద్విస్తంభప్రాస్వయోగా న్మండపాఃస్య రనుక్రమాత్ ॥ 25

చతుఃషష్టి స్తంభకాంతం మండపాః పంచవింశతిః ।

తదూర్ధ్వే వై సంవరణాఽనేకాలిందైశ్చ సంయుతా ॥ 26

శేషం విచ్ఛిన్నరూపాది కల్పయేచ్ఛ యథాక్రమః ।

అతఃప్రాసాద తుల్యాచ ద్వితీయా భూమిరూర్ధ్వతః ॥ 27

ప్రాసాద స్కంధహీనాంగా ప్రకర్తవ్యా తృతీయకా ।

సమస్తావరణచ్ఛాద్య సంవరణం వితానకమ్ ॥ 28

ప్రాంగణే మాడరూపాధ్యాః కర్తవ్యాః శుభలక్షణాః ॥ 29

తా॥ చతురశ్ర ప్రదేశమును 8 భాగములుచేసి దాని నడుమ 2 భాగములు కోనేరును దానిచుట్టు బలమైన స్తంభములు 4 ను, అలిందము 1 భాగమును మరల నాలుగు మూలలనుకలిపి 12 స్తంభములును, రెండవవరుస చుట్టూను స్తంభములు 20 ఆతరువాత వరుస 28 స్తంభములు భద్రముయొక్క నిర్గమము 1 భాగము విస్తారము 6 భాగములు ప్రతిభద్రము విస్తారము 4 భాగములు నిర్గమము 1 భాగము, నలుదిశలనుండు ప్రాక్తివములు 2-2 భాగములు నలుచదరముగాను, ఇట్లు 112 స్తంభములతో 5 అంతస్తులుగాను, మేరు మందర మండపములు 2 ను రెండతస్తుల వఱకు సాదాగా రచించి ఆపైన విమానమును సంవరణ భాద్యము, కూటములు, ఘంటకలశము ఇట్లు రచించవలెను. మేరువు, కంటె 2 స్తంభములు తగ్గినది అనగా 110 స్తంభములుకలది మందర మండపము. 108 స్తంభములుకలది కైలాస మండపము. 106 స్తంభములుకలది హిమవన్మండపము, 104 స్తంభములు కలది గంధమాదన మండపము, 102 స్తంభములు కలది హేమకూట మండపము, 100 స్తంభములుకలది రత్నకూట మండపము, 98 స్తంభములుకలది శృంగవన్మండపము, 96 స్తంభములుకలది ఇంద్రసేల మండపము, 94 స్తంభములుకలది పద్మరాగ మండపము, 92 స్తంభములుకలది మహాపద్మ మండపము, 90 స్తంభములుకలది కీర్తి పతాక మండపము, 88 స్తంభములుకలది పూర్ణ మండపము, 86 స్తంభములుకలది శతశృంగ మండపము, 84 స్తంభములుకలది సురప్రియ మండపము. 82 స్తంభములుకలది శాంతిదేహ మండపము, 80 స్తంభములుకలది పుణ్యాత్మ మండపము, 78 స్తంభములు భూర్మండపము, 76 స్తంభములుకలది భువర్మండపము, 74 స్తంభములుకలది స్వర్మండపము. 72 స్తంభములుకలది మహాకాంత మండపము, 70 స్తంభములుకలది పురుషాంత మండపము, 68 స్తంభములుకలది ప్రతాపవర్ధన మండపము, 66 స్తంభములుకలది లక్ష్మీవిలాస మండపము, 64 స్తంభములుకలది త్రైలోక్య విజయ మండపము. ఇట్లు 25 భేదములు కలవు. రెండవ అంతస్తు

వఱకు దేవాలయముతో సమానమైన కొలతలతో రచించి ఆపైన దేవాలయ స్కంధమునకు దిగువగానుండునట్లే విమానములను రచించవలయును. ఇతరములు శిల్పి యిష్టానుసారముగా రచించవచ్చును.

34. నందనాద్యష్ట మండపము

అపరాజితపృచ్ఛ 188వ సూత్రము :

శ్లో॥ షాడశాంశం కృతం క్షేత్రం ద్విమధ్యే భ్రమభాగికం ।
ప్రత్యలిందై ద్వితీయంచ తృతీయం పూర్వభద్రకే ॥ 40

భద్రకేపరేచ తుర్థంచ పంచమం కక్షయోస్తథా ।
పూర్వభద్రా లిందైఃషష్ఠ పరాలిందైః సప్తకమ్ ॥ 41

కక్షద్వయే చాష్టమంతు అష్టవై నందనాదికాః ।
తదనుక్రమనామాని కథయామి సమాసతః ॥ 42

నందనోఽథో భద్రజయా విజయో మంగలస్తథా ।
పూర్ణోమహేంద్ర కశైచైవ అష్టమో మకరధ్వజః ॥ 43

అష్టై సమతలాజ్ఞాయా దివ్యవితాన భూషితాః ।
ఊర్ధ్వే సంవరణాకారాః కర్తవ్యాః సర్వకామదాః ॥ 44

ఇతిసూత్ర సంతాగుణకీర్తి ప్రకాశస్తోక్త శ్రీ భువన దేవా చార్యోక్తా పరాజిత పృచ్ఛాయాం మండపసూత్ర నిర్ణయాధికారో నామాష్టా శీత్యుత్తర శతతమం సూత్రమ్.

తా॥ చతురశ్రప్రదేశమును 1 భాగములుచేసి మరలాదానిని రెండు భాగములుగాచేసి అందు నడుమ కోనేరు 1 భాగమును చుట్టును $\frac{1}{2}$ భాగము మండపమును రచించిరేని నందన మండపము పైజెప్పిన దానినే చుట్టును అలింగముతో మండపమును రచించిన యెడల భద్రమండపమగును. లేక తూర్పు వైపున భద్రమును రచించిన యెడల జయమండపమగును. పడమరదిశ యందుకూడ భద్రమును రచించినయెడల విజయమండపమగును. దక్షిణమునను,

ఉత్తరమునను, భద్రములను రచించినయెడల మంగళ మండప మగును. తూర్పున అలిందముల భద్రమును రచించినయెడల ఘోర మండపమగును. పడమర భద్రమును అలిందములను రచించినయెడల మహేంద్ర మండపమగును. ఉభయ పార్శ్వముల యందు భద్రములను అలిందములను రచించినయెడల మకరధ్వజ మండప మగును.

(అనుబంధము 48వ పటము చూడుము)

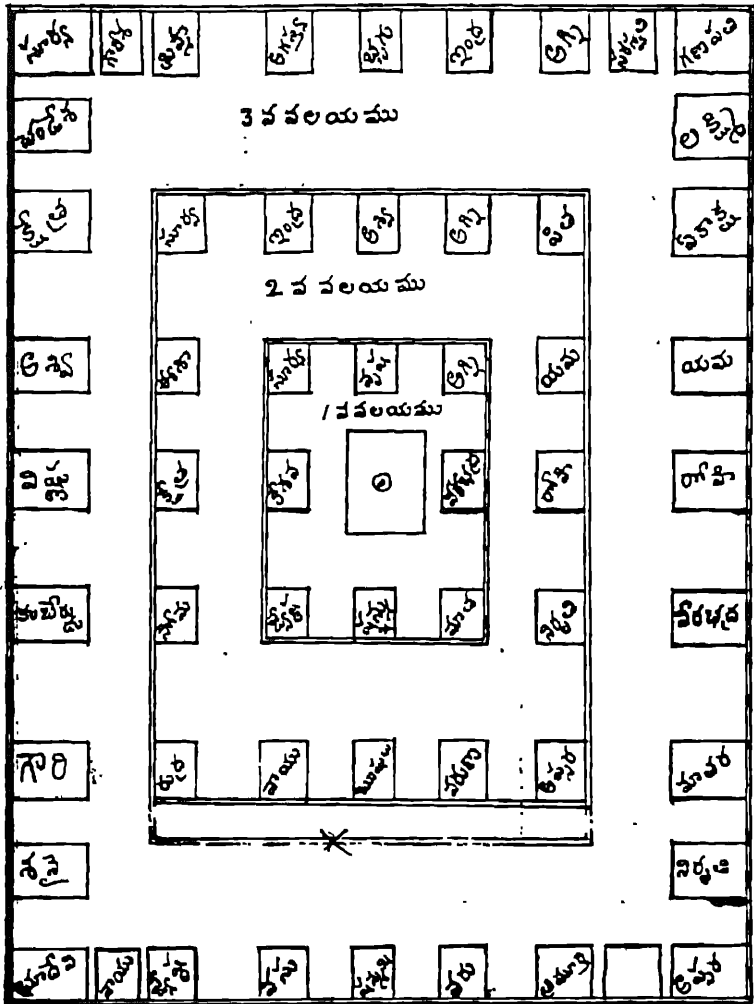
ఇది శ్రీ నుద్విశ్వకర్మ వంశమూలర్షి పంచకమధ్య మాహాభూషణ
గోత్ర పవిత్ర, స్వర్ణాచ్చమాంశా వేంకట శివార్యపాత్ర,
లక్ష్మణాంశాకోటయ సుధీమణిపుత్ర, శ్రీ మద్ధాయత్రీ
విరాడ్విశ్వకర్మ వరప్రసాదజనిత కవితా సుధారస
పాత్ర, పదవాక్య ప్రమాణనిధాన-విమర్శకా
చార్య-శిల్పకళాకోవిద-సర్వతంత్ర స్వతంత్ర-
స్థపతి తిలకాది బిరుదవిరాజమాన సుబ్ర
హ్మణ్యభిధాన విరచిత నానావాస్తు
శిల్పగమశాస్త్ర పరిశీలనాత్మ కాంధ్ర
తాత్పర్యసహిత భారతీయ మహాశిల్పము
నందు ప్రాకారలక్షణము, పరివార
దేవతలు గోపురములు, మండప
ములుగల దేవాలయభేదములు అను

అష్టమకళ

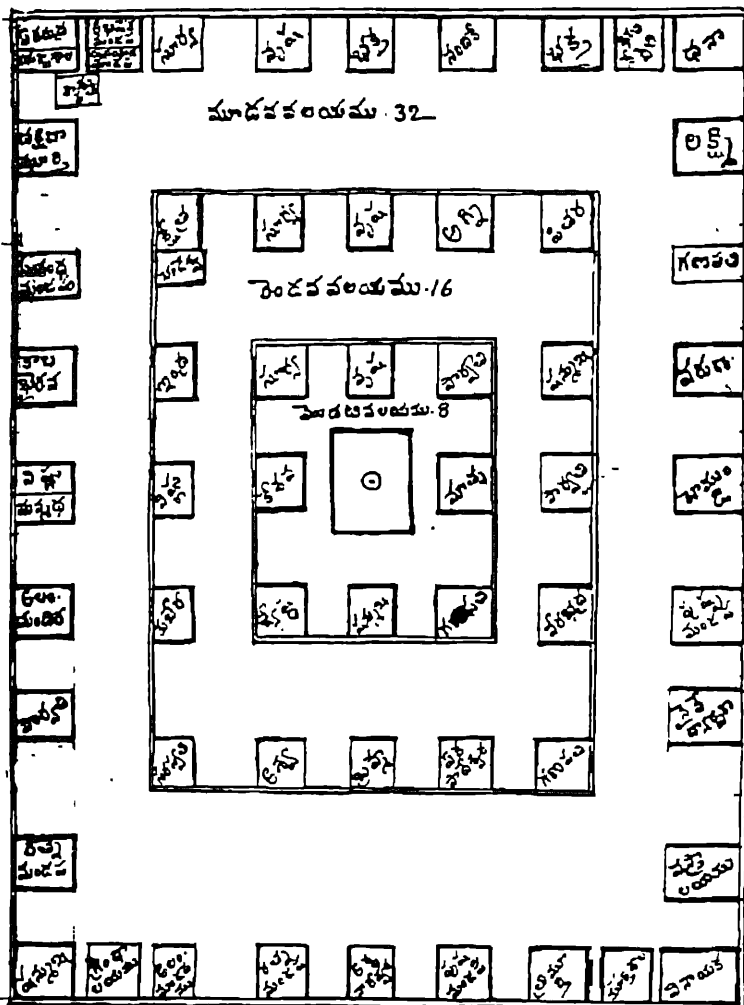

అష్టమ రిక అనుబంధము

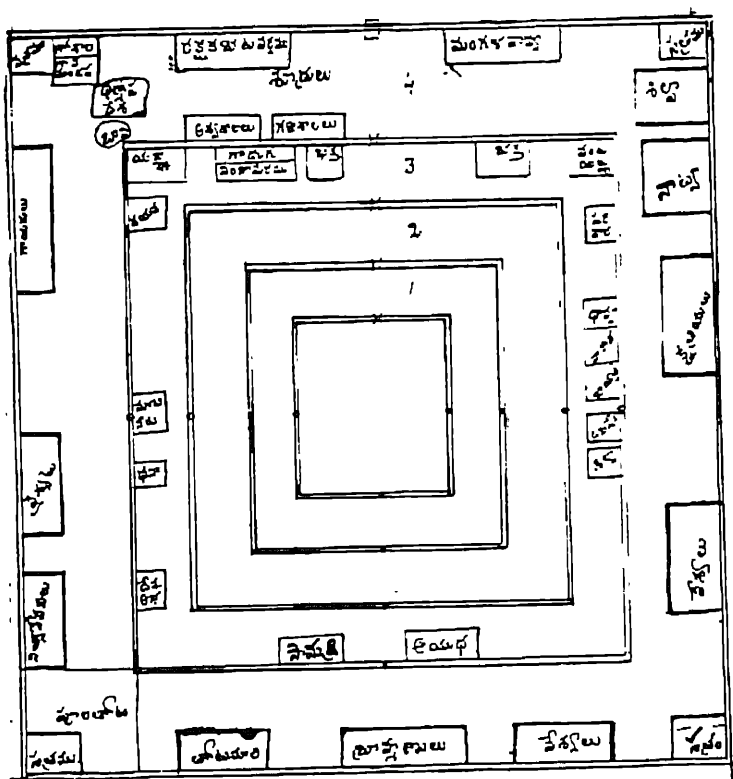
1వ పటము

2వ పటము

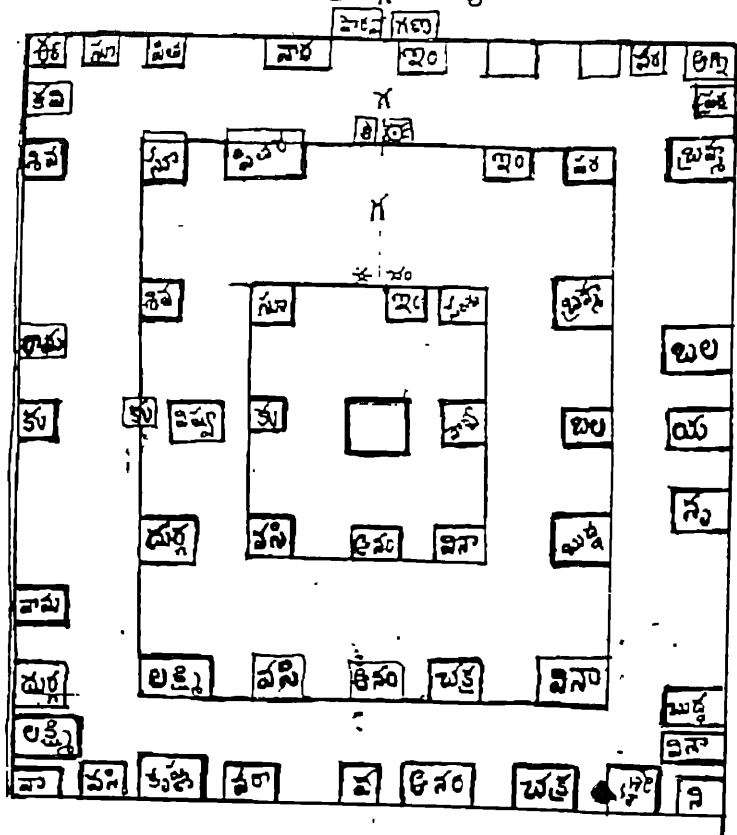
3వ పటము

4వ పటము

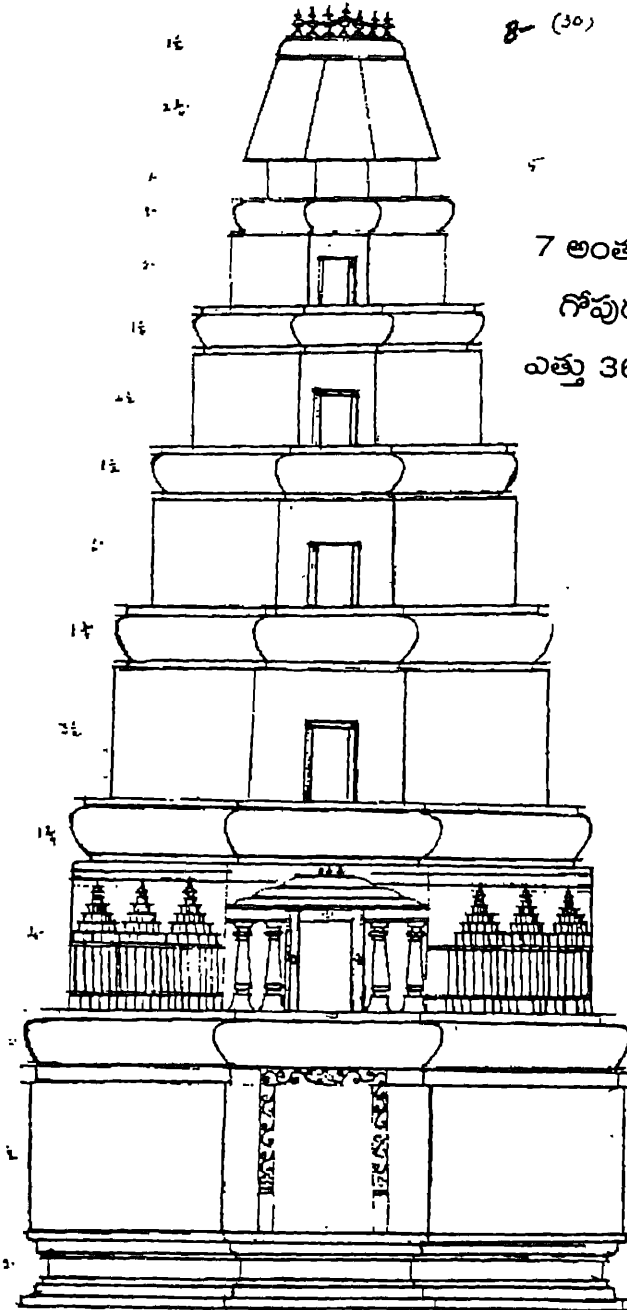
----- ఇంద్ర శేష -----

చంద్ర సూర్య

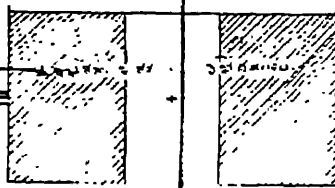
5వ పటము

8- (30)

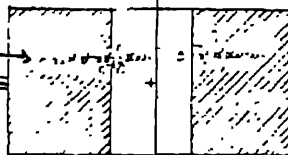
6వ పటము (గోపుర స్థానములు) (8)

ద్వారగోపురము
తెభేదములు

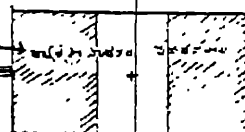

ద్వారగోపురము
తెభేదములు

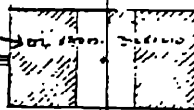
ద్వారహర్షణము
తెభేదములు

ద్వారప్రాసాదము
తెభేదములు

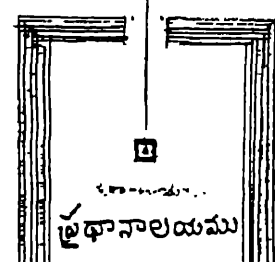
ద్వారశాల
తెభేదములు

ద్వారశాఖ. తెభేదములు

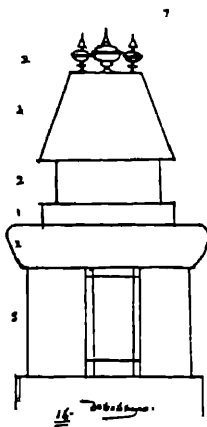

ప్రధానాలయము

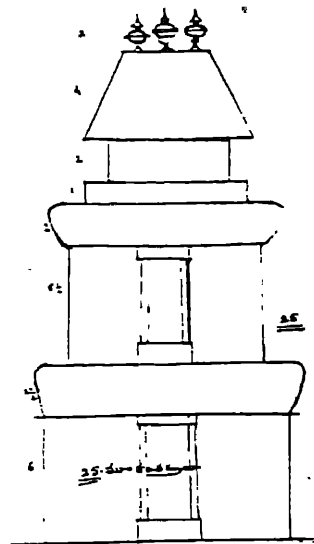

7వ పటము

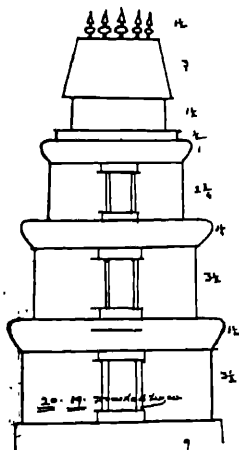
(16) 2 అంతస్తులు

8వ పటము

(25) 3 అంతస్తులు

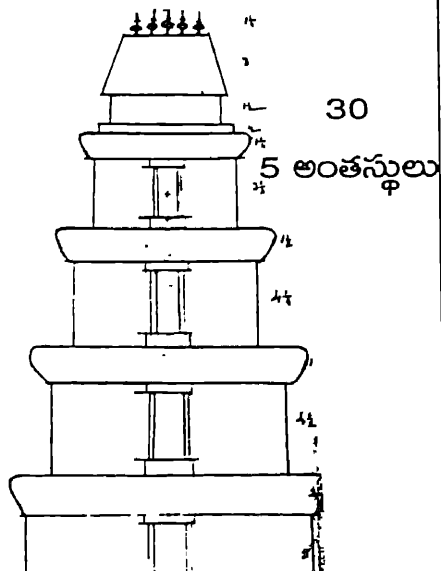
9వ పటము

20. 19

- (4 అంతస్తులు)

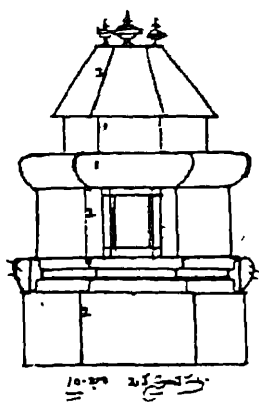
10వ పటము

30

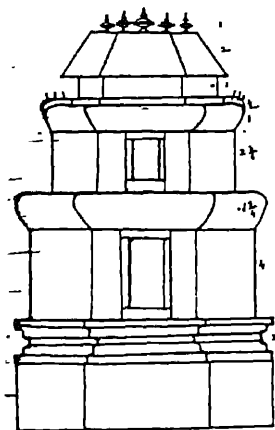
5 అంతస్తులు

11వ పటము

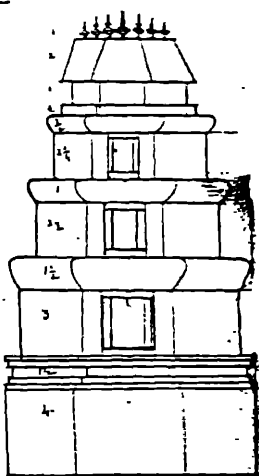
10 భా. ఒక అంతస్తు

12వ పటము

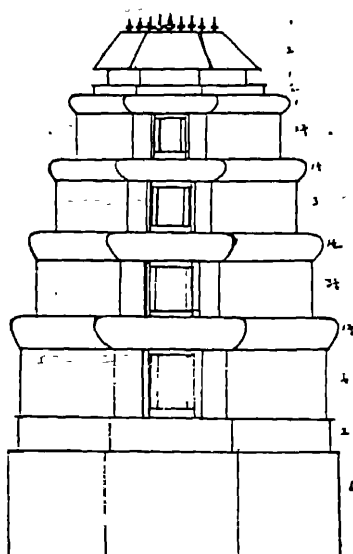
2అ. 19 భా.

13వ పటము

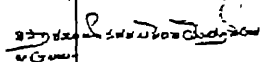
21 భా. 3 అంతస్తులు

14వ పటము

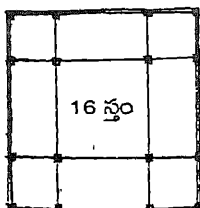

31భా. 4 అంతస్తులు

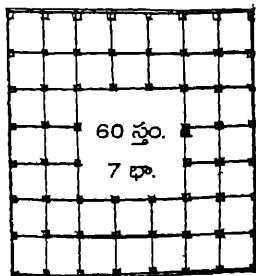
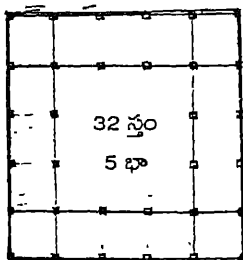
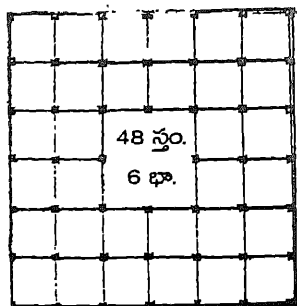
15వ పటము

16వ పటము

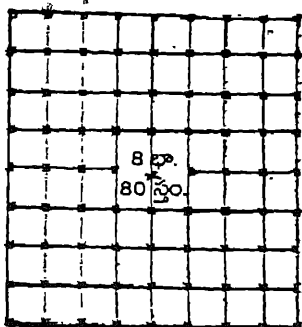
18వ పటము

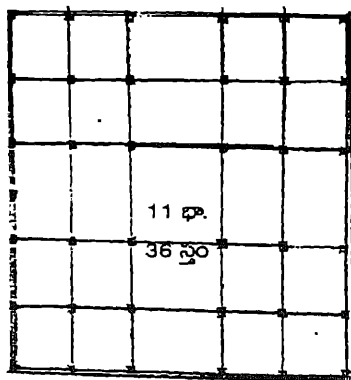
17వ పటము

19వ పటము

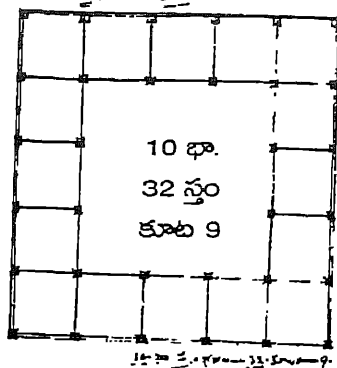
20వ పటము

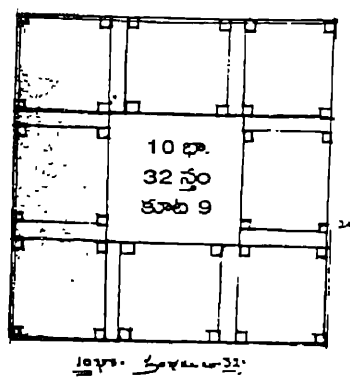
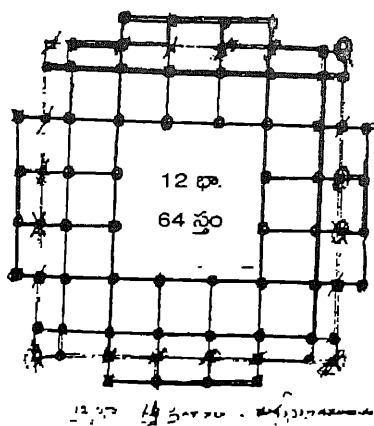
21వ పటము

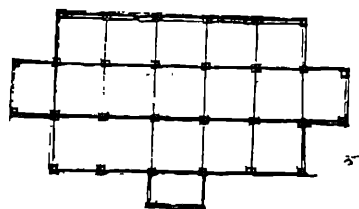
22వ పటము

23వ పటము

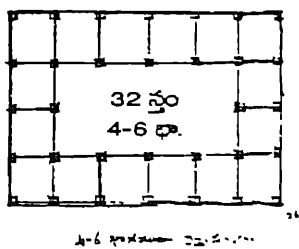

24వ పటము

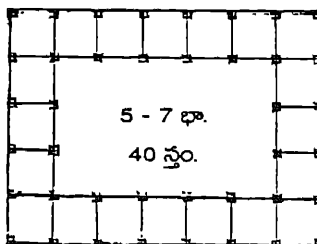

25వ పటము

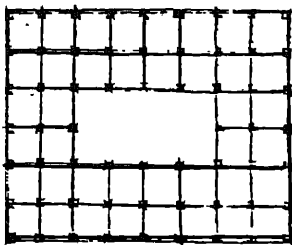
26వ పటము

27వ పటము

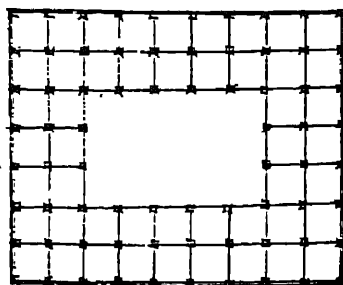

28వ పటము

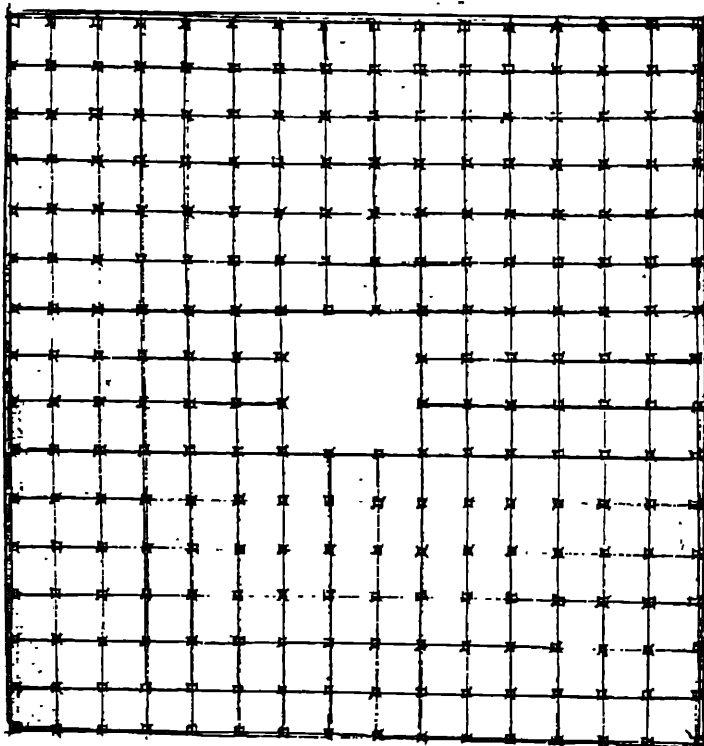
6 - 8 భా. 60 స్తం.

29వ పటము

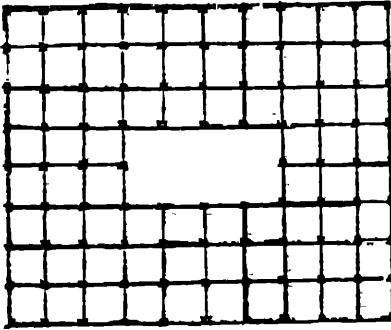
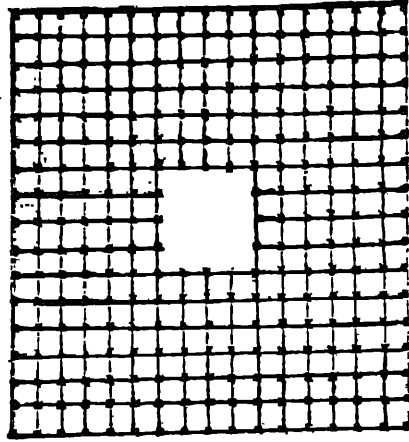
7 - 9 భా. 72 స్తం

30వ పటము

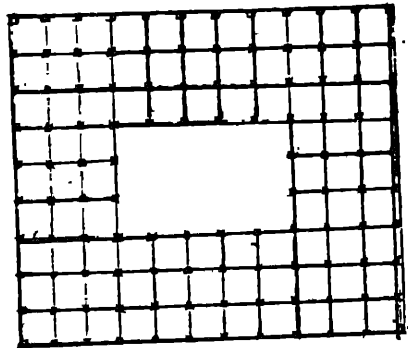
15 భా. 252 స్తం. 240 తోనూ చేయించవచ్చును.

31వ పటము
16 భా. 280 స్తం
మధ్యగదులు 16
264 తోనూ
చేయవచ్చును.

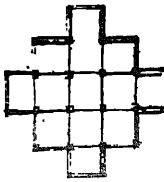

32వ పటము
8 - 10 భా.
96 స్తం.

33వ పటము
9 - 11 భా
112 స్తం.

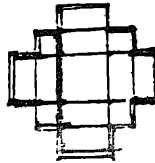

34వ పటము

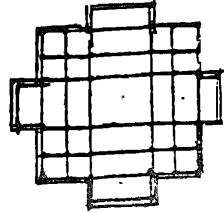
3 భా. 16 స్తం.

35వ పటము

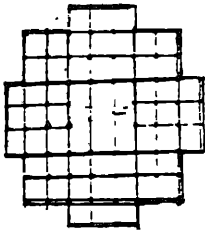
4 భా. 16 స్తం.

36వ పటము

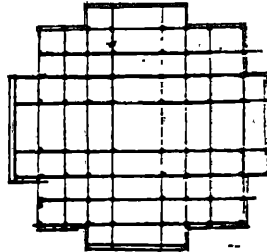
6 భా. 36 స్తం.

37వ పటము

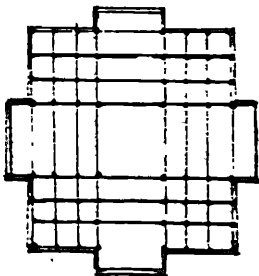
7 భా. 60 స్తం.

38వ పటము

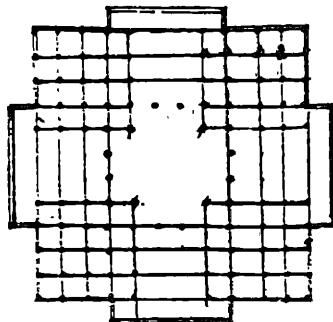
8 భా. 64 స్తం.

39వ పటము

9 భా. 64 స్తం.

40వ పటము

11 భా. 108 స్తం.

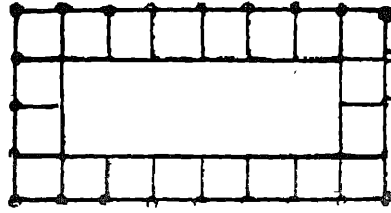
41వ పటము

3. 6 భా.

3. 6 భా.

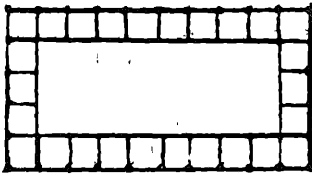
42వ పటము

4. 8 భా. 24 స్తం.

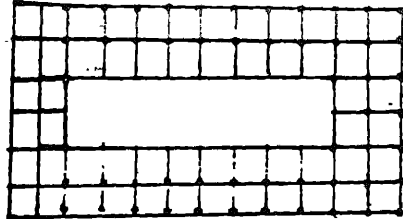
4. 8 భా. 24 స్తం.

43వ పటము

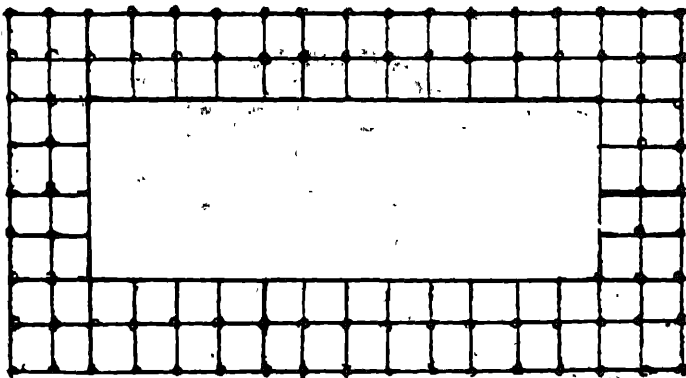
5 - 10 భా. 30 స్తం.

44వ పటము

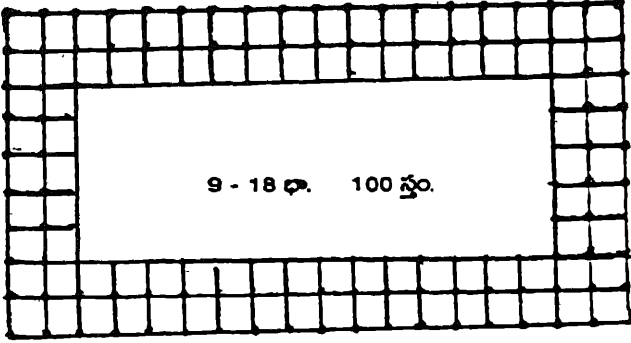
6 - 12 భా. 64 స్తం.

45వ పటము

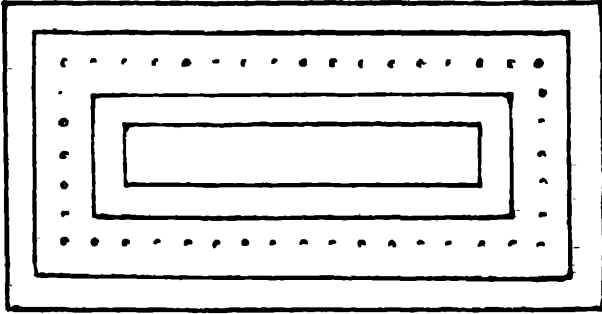

8 - 16 భా. 88 స్తం.

46వ పటము

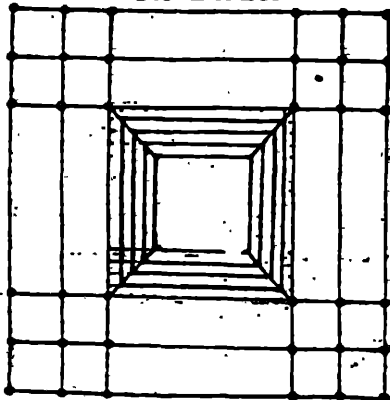
47వ పటము

10 - 20 ఛా.

11.22 భాగములు చేసి మధ్య 3 - 14 చేయవచ్చును.

48వ పటము

శ్రీ
భారతీయ మహా శిల్ప ము
9 వ భాగ ము

రచయిత :

విమర్శకాచార్య, శిల్పకళాకోవిద
స్వర్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి

ప్రచురణకర్త :

డా॥ స్వర్ణ వాచస్పతి B. V. Sc.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1900

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

9వ భాగం విషయ సూచిక

సం.	పేజీ	సం.	పేజీ
1. ఇష్ట దేవతాస్తుతి శిలాసంగ్రహమునకు	1	19. రత్నదోషములు	61
2. శుభశకునములు	2	20. లోహలింగ భేదములు	66
3. అవశకునములు తచ్ఛాంతి	4	21. లక్షణోద్ధారము	68
4. శిలాలక్షణము	5	22. క్షణిక లింగ భేదములు	70
5. మానసారుని శిలాలక్షణము	10	23. లింగపీఠ భేదములు	71
6. శిలాదోషములు	14	24. మణిరేఖానాల లక్షణములు	78
7. లింగనిర్మాణ విధి నాగరాది లింగ భేదములు	15	25. షడ్వర్గఫలములు	83
8. స్వయంభు లింగ భేదములు	21	26. లింగనిర్మాణాద్యంత విధులు	85
9. మానసారుని లింగ భేదములు	25	27. వృషభలక్షణము	90
10. అష్టలింగముల వివరము	36	28. చండనాథ లక్షణము	103
11. లింగశిరోవర్తన భేదములు	42	29. ప్రాద్వార ప్రతిహారులు	103
12. సమరాంగణ దశలింగములు	45	30. దక్షిణద్వార ప్రతిహారులు	104
13. బాణలింగోత్పత్తి	54	31. పశ్చిమద్వార ప్రతిహారులు	104
14. బాణ లింగ భేదములు తత్ఫలములు	55	32. ఉత్తరద్వార ప్రతిహారులు	105
15. దారులింగ నిర్మాణము	57	33. శివరూప భేదములు అందుసుఖాసన లక్షణములు	105
16. మృణ్మయలింగము	58	34. సోమస్కందమూర్తి లక్షణములు	116
17. మిశ్రలింగనిర్మాణము	62	35. చంద్రశేఖర లక్షణములు	126
18. రత్న లింగములు తత్ఫలములు	62		

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
36. వృషవాహనమూర్తి		59. హరిహరమూర్తి	
లక్షణములు	132	లక్షణము	184
37. సృష్టమూర్తి		60. భిక్షుటనమూర్తి	
లక్షణములు	135	లక్షణము	186
38. (2)వ భేదము	146	61. చండేశానుగ్రహమూర్తి	
39. (3)వ భేదము	147	లక్షణము	188
40. (4)వ భేదము	147	62. దక్షిణామూర్తి	
41. (5)వ భేదము	147	లక్షణము అందు ధర్మ	
42. (6-8) భేదములు	148	వ్యాఖ్యాన-వీణాధర-జ్ఞాన	
43. (7)వ భేదము	149	భేదములు	189
44. (9)వ భేదము	150	63. యోగదక్షిణామూర్తి	
45. గంగాధర లక్షణము	151	భేదములు	192
46. త్రిపురాంతక లక్షణము		64. కాలహమూర్తి	
అందు మొదటివిధము	153	లక్షణము	194
47. రెండవవిధము	158	65. లింగోద్భవమూర్తి	
48. మూడవపద్ధతి	158	లక్షణము	198
49. నాలుగవపద్ధతి	158	66. అంతరాలయముగను	
50. ఐదవపద్ధతి	159	ప్రస్తరము పైనను శివ	
51. ఆటవపద్ధతి	160	రూపభేద స్థానములు	198
52. ఏడవపద్ధతి		67. శివపంచనక్షత్రధ్యానము	200
ఎనిమిదవ పద్ధతి	160	68. ఏకాదశ రుద్రులలో	
53. ఎనిమిదవ పద్ధతి	161	(మొదటి) సద్యోజాత	
54. కల్యాణమూర్తి		రుద్రుడు	202
లక్షణము	132	69. (రెండవ) వామదేవ	
55. అర్ధనారీశ్వర లక్షణము	165	రుద్రుడు	202
56. గజహమూర్తి లక్షణము	168	70. (మూడవ) అశ్వోర	
57. పాశుపతమూర్తి		రుద్రుడు	203
లక్షణము	171	71. (నాలుగవ) తత్పురుష	
58. కంకాలమూర్తి లక్షణము	173	రుద్రుడు	205

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
72. (ఐదవ) ఈశానరుద్దుడు	205	89. దిక్పాలకయుక్త త్రిపు	
73. (ఆటవ) పద్భుజ మృత్యుం		రాంతకమూర్తి	
జయ రుద్దుడు	206	లక్షణము	216
74. (ఏడవ) విజయరుద్దుడు	206	90. కృష్ణశంకరమూర్తి	
75. (ఎనిమిదవ) కిరణాక్ష		లక్షణము	218
రుద్దుడు	206	91. హరిహర వితామహ	
76. (తొమ్మిదవ) అఘో		లక్షణము	219
రాస్త్రి రుద్దుడు	207	92. హరిహర హిరణ్యగర్భ	
77. (పదియవ) శ్రీకంఠ		లక్షణము	219
రుద్దుడు	207	93. గణపతి ప్రతీహారులు	220
78. (పదునొకండవ) మహాదేవ		94. వినాయక లక్షణము	
రుద్దుడు	208	ఉత్తమ పంచతాలము	222
79. ద్వాదశకలామూర్తి		95. అపరాజిత పద్ధతి	227
సదాశివ లక్షణము	209	96. శ్రీకుమారపద్ధతి	228
80. శ్రీ పంచాక్షరి	209	97. మధ్యమ పంచతాల	
81. మృత్యుంజయ		విఘ్నేశ్వర పద్ధతి	229
లక్షణము	210	98/1 మహాగణపతి లక్షణము	229
82. ప్రసాద శివలక్షణము	211	98/2 లక్ష్మీగణపతి లక్షణము	
83. శైవమహాక్షరము	212		232
84. చింతామణి శంకరుడు	212	99. బీజగణపతి లక్షణము	232
84. వైద్యనాథమూర్తి		100. హేరంబ లక్షణము	234
లక్షణము	212	101. శక్తిగణపతి లక్షణము	235
85. అనన్తప్ర శివలక్షణము	214	102. బాలగణపతి లక్షణము	236
86. సంవాద శివలక్షణము	214	103. రుద్రగణేశ్వర	
87. శక్తి పంచాక్షరీ		లక్షణము	236
లక్షణము	215	104. షణ్ముఖ లక్షణము	237
88. రక్షోఘ్న శివలక్షణము	216	105. వీరభద్ర లక్షణము	240
		106. క్షేత్రపాల లక్షణము	241
		107. విశ్వకర్మ లక్షణము	244

నెం.	పేజీ	నెం.	పేజీ
108. (మానసారుని)		116. గ్రహసహిత	
త్రిమూర్తి లక్షణము	243	సూర్యమూర్తి	
109. (కశ్యపుని) ఏకాదశ		లక్షణము	264
రుద్రులు	253	117. చంద్రలక్షణము	268
110. బ్రహ్మకు ద్వార		118. అంగారక లక్షణము	268
పాలకులు	255	119. బుధ లక్షణము	269
111. బ్రహ్మలక్షణము	256	102. గురుశుక్ర లక్షణము	269
112. చంద్రులకు పితృమహ		121. శనిలక్షణము	269
లక్షణము	261	122. రాహువుకేతువు	
113. సూర్యునకు		లక్షణము	270
ద్వారపాలకులు	261	123. గ్రహస్థానములును	
114. భాస్కర లక్షణము	263	మానములును	270
115. సారమహాక్షరము	264	124. గృహ లక్షణము	272

కాశ్యపశిల్పము	మానసార	శిల్పరత్నము	
49-46-58-59	52-52	ఉత్తరభాగము	
50-61-62-63	62-51	1-3	
64-65-66-67-68		పూర్వభాగం	సమంగణ
69-70-71-72		14	
73-74-75-76		,, ,, 40	పూత్రధార
77-78-60-48		ఉత్తర భాగం	70-77
47		21చొ॥	
		22-14వ అ.	
		25-29 వరకు	

అపరాజిత వృద్ధ		
202-205-198		
199-204-200	మయవాస్తవ	ఆశ్రేయ శిల్పము
206-208-213		
212-214		

శ్రీ

భారతీయ మహా శిల్ప ము

నవమ కథ

శ్రీ మద్విరాట్ విశ్వకర్మణేనమః

1. ఇష్టదేవతాస్తుతి

శ్లో॥ దేవేనసాతు భువనత్రయసూత్రధార
స్త్యాంబాల చంద్రకలికాంకిత జూటకోటిః
ఏతత్ సమగ్రమపికారణమంతరేణ
కార్తస్త్విద సూత్రితమసూత్ర్యతయేన విశ్వమ్॥ (సమరాం)

శ్లో॥ ఉత్పత్తి రక్షణలయాన్ జగతాం ప్రకుర్వన్ |
భూవారివహ్నిరామరుతోగగ నంచసూతే |
నానాసురేశ్వర కిరీట విలోలమాలా
భృంగానవీధ చరణాంబుధహంసమామి | (మానసార)
జయతివరదమూర్తి ర్మంగలం మంగలానాం
జయతి సకలవంద్యా భారతీ బ్రహ్మరూపా |
జయతిభువనమాతా చిన్మయా మోక్షరూపా
దిశతుమమ మహేశో వాఙ్మయః శబ్దరూపమ్ | (విశ్వపు)

శ్లో॥ ఆభీస్సితార్థ సిద్ధ్యర్థ పూజతోయః సురైరపి
సర్వ విఘ్నచ్ఛేదతస్మై గణాధిపతయేనమః॥ (ఆపరా)

శ్లో॥ మహాదేవం శశిధరం సర్వలోకైక నాయకం
మహేంద్ర మధ్యగంశాంతం పార్వతీ సహితం పరమ్॥
దేవదానవ సిద్ధాద్యైః సేవితంసుర పూజితం |
ప్రణమ్య దేవచరణమేవం బ్రూయాత్సకశ్యవమ్॥ (కాశ్య)

శ్లో॥ మాయావైభవ కల్పితాగుణమయా

బ్రహ్మాండ భాండాలతరే జీకాఘస్తదధిష్ఠితాశ్చవి విధా
యత్ సంస్థితాయస్మయాః ఆత్మానం పరమంతమాపనిష

దైర్వాక్యైః

సదాస్వస్తికై రన్విష్టం భవనైక నాథమమలం

వందే విఠించాధిపమ్

శ్లో॥ సారుష్యాంగో యేనచాదౌ యాగానాం

వాస్యాతస్త్వాస్మిన్ధతాం ప్రాపితోఽర్ఘ్య నిత్యందేవైర
ర్చితో విశ్వకర్మా సోఽయంభూయాత్సర్వ లోకోదయాతు॥

” త్రిపురపురత్రయరచనా యత్కరయోః కర్మచాతురీజాతా
శిల్పివరంతండనుజై రర్చిత చరణంమయం వందే॥ (శిల్పరత్నం)

2. శిలాసంగ్రహణమునకు శుభశకునములు

కాశ్యప శిల్పము 49వ పటలము

శ్లో॥ ఆచార్యః శిల్పిసంయుక్తః శిలాగ్రహణమాచరేత్ ।

దివ్యంతరీక్ష భూమాని నిమిత్తా న్యుపలక్షయేత్ ॥ 19

వాయుసందక్షిణేవామా దాగతంచతద్దైవచ ।

శ్వేనంలై దక్షిణేవామే గృథ్రమాంసేనసంయుతమ్ ॥ 20

కన్యాగోదర్శనంచైవ నావస్తావాహనంతథా ।

దధినాపూర్ణే కుంభంచ షీరకుంభంతద్దైవచ ॥ 21

పుష్పం పుష్పధరంవాఽపి సుతవద్యువతిస్త్రీయః

అన్నంచమాంసాహారంచ శివభక్తి పతాయణమ్ ॥ 22

జ్వాలానలంచ దీపంచ జ్వలైః పూర్ణఘటావృతం ।

వరాహంచ గజంచైవ వేద్యాచార్యంత సుందరీ ॥ 23

శుభాన్యేతాని భూమాని అశుభం వివరీతకమ్ ॥

23½

తా॥ స్థపతి ఉపశిల్పులుతో గూడ శిలను తెచ్చుటకైబయలు
దేరునప్పుడు శుభశ కునముల లయ్యేనేని శుభము. కాకి యెడమ
నుండి కుడి కివచ్చినను, జేగ కుడినగాని యెడమనుగాని కనుపించినను,
గర్జ మాంసమును నోటగరచుకొని యున్నను, కన్యలు, ఆవులు కను
పడినను, ఎదురు వచ్చినను, పెరుగుకుండ పాలదూత్త, పూలు, పూలు
ఛరించినవారు, బిడ్డచంకనగల యౌవనస్త్రీలు, అన్నము, మాంసము,
శివభక్తి కలవారు, మండుచున్న అగ్ని, దీపము, మంచినీళ్ళ కడవ,
పండి, ఏనుగు, జడవేసికొనినస్త్రీ, ఇట్టి శకునములు శుభమును
తెలియజేయును. శిల్పరత్నము, ఉత్తర భాగమున

- శ్లో॥ ప్రహతుఃశాలయో మాంసం, మధుచ్ఛత్రం చచామరం
మాంగల్యో యోషిణోరాజా, ధ్వజఃపూర్ణధనూంషిచ॥ 7
- క్షీరిణే శాస్త్రురంగాశ్చ, దృశ్యతే భిముఖియదా.
యామరిష్టార్థ సిద్ధ్యైస్యాతో సుతరాంతత్వ దక్షిణమ్॥ 8
- గాలికావా యసరుతం ప్రయాణేనామతః శుభం।
ప్రవే శేదక్షిణేశస్తం యుతంహ్యదావశోభనమ్॥ 9
- అన్యత్రప్రమేవామేచ శస్త్రంన్యథాంచకూజతం
స్వాత్మాసుభరటాదీనాం వామేశస్తంతుదక్షిణే॥ 10
- గానంచదిశి శాఠితాయాం పింగలానాంద్వయంహితం।
సృగాలవా యసౌవ్యాస్రమ శ్చకోరశ్చకపోతికా॥ 11
- వామాదీ దక్షిణగాః శస్త్రాః ఫణీసర్వత్ర నిందితః।
శశకాశికగృధ్రాశ్చ శ్వేనాశ్చమృగడుండు భాః॥ 12
- దక్షిణాద్వామగాఃశస్త్రాః శుభావాచః శుభప్రదాః
జాతేతుగోద్వనిర్వామే గతిర్దక్షిణతః శుభా॥ 13

ఇట్లేన్నియో కలవు.

3. ఆవశకునములు తచ్చాంతి

కాశ్యప శిల్పము. 49వ పటలము

- శ్లో॥ ఉల్కాపాతంది శాందాహం మహావాత ప్రవర్తనమ్ | 24
అశుభాన్యంతరితూని భామాశోభనముచ్యతే |
ముక్తకేశనరాశ్చైవ కీర్ణకేశాస్తథైవచ 25
తైలాభ్యక్తాశ్చనగ్నాశ్చ కామాయవసనాన్వితాః |
దర్శనేనైవమృద్భాండం తైలపాత్రంతథైవచ || 26
భిన్ననాసకర్ణకాశ్చ హీనాంగశ్చాధికాంగవాన్ |
పుత్రహీనాశునారీచ విధవాచ తథైవచ || 27
బహుభద్ర్యాశ్చ భామాన్యేతానినైవర్జయేచ్ఛుభే |
శుభంచేద్యమనం కుర్యా దశుభంచేద్వివర్జయేత్ || 28
అశుభేత్వగ్ని మాస్తిర్య శివేనైవశతాహుతీః |
సమిదాత్యోదనైః కుర్యాన్నాగారితం నాగభూషణమ్ || 29
దత్త్వాశివంసనుస్కరిత్య గచ్ఛేదా చార్యశిల్పిచ |
పర్వతేనాగరేతీర్థే క్షేత్రేచైవనేపునః || 30
క్షీరవృక్ష సమీపేచ దేవహర్మ్య సమీపవే |
నదీతటాకతీరేవా శిలాంసంగృహ్య శిల్పకః || 31
అన్యస్థానేనగృహ్ణీయాత్ గ్రాహితేస్యాత్తు నాశనమ్ || 31 1/2

తా॥ చుక్కలు రాలుట, తగులబడుట, పెద్దగాలి విసరుట, తలవిరియబోసికొన్న మనుష్యులును, చింపిరి తలగల మనుష్యులును, తలకు చమురు అంటుకొనినవారును, దిగంబరులును, కానివస్త్రములు గలవారును, నీళ్ళులేని మట్టికడములను, నూనెడబ్బా, లేకనూనెనీసా, ముక్కుతెగినవాడును, చెవి తెగినవాడును, ఏదో ఒక అవయవము లేనివాడును, చిల్లవేలు, కణితి మొదలైనవి కలవాడును, బిడ్డలు లేని

స్త్రీయును, భర్తలేని స్త్రీయును తిండిపోతులును, ఇట్టి దర్శనములు లిపశకునములు, కనుక శుభశకునమైన యెడల వెళ్ళవలయును. అపశకునమయ్యేనేని తిరిగి యింటికివచ్చి అగ్నినావాహనముచేసి శివ మంత్రముతో సమిధలు, నెయ్యి, అన్నము వీనితో 108 హోమ ములుచేసి యీశ్వరునకు నమస్కరించి స్థపతియును, శిల్పిచార్యు డును బయలుదేరి, కొండ, సనుద్రము, మహద్వలు స్నానము చేయు నదిగాని, మహద్వలునివసించుపుణ్యక్షేత్రముగాని, లేక సామాన్యమైన యడవిగాని, చేరి అచ్చటి పాలుగలచెట్టు సమీపమునగాని, దేవాల యము ప్రక్కనుగాని, ఏటియొడ్డునగాని, చెరువులోగాని, శిలనుతీయ వలెను. లేక యితర ప్రదేశముల యందుగల శిలను తీసిరేని దానిని గ్రహించినను తుబమానుడునశించును.

4. శిలా లక్షణము

కాశ్యపశిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో॥ శ్వేతారక్తాచ పీతాచ కృష్ణాచైవచతుర్విధా॥ 32
గోక్షీరశంఖకుందేందు ముక్తాస్ఫటికసన్నిభా॥
- మల్లికా కుసుమప్రఖ్యా శ్వేతాసప్తవిధాస్మృతా॥ 33
జపాకింశుక పుష్పాభా ఇంద్రగోపసమప్రభా॥
జాతీఫలనిభాకారా శశరక్తసమప్రభా॥ 34
- దాడి మీ పుష్పసంకాశా బంధూక కుసుమప్రఖ్యా॥
కురంటకుసుమప్రఖ్యా పీతాశైలాచ సప్తధా॥ 35
- మహిషాక్షౌంజనాభాసా నీలోత్పలసమాప్రభా॥
భృంగమయూరకంతాభా మషీపత్రసమతథా॥ 36
- రాజావర్తనిభాకారా కృష్ణముద్గసమప్రభా॥
హ్రస్వముద్గ సమాకారా కృష్ణశైల డశాస్మృతా॥ 37

- శ్వేతారక్షాచవీతాచ విప్రదీనాం క్రమాద్భవేత్ ।
 ధర్మకామార్థ మోక్షాంశ్చ దద్యుఃసతతమేవచ ॥ 38
- పరేషాంవాచకం శ్రేష్ఠం పరేషామపరంవినా ।
 ప్రతిలోమానులోమాభ్యాంభిన్నయోగం నగృహ్యతామ్ ॥ 39
- ఆచార్య శిల్పినౌచైవ సితవస్తుధరావుసౌ ।
 శుక్లమాల్యానులిప్తాంశౌ పంచాంగభూషణాన్వితౌ ॥ 40
- కుతారాదీనసంగృహ్య శిలాంగచ్ఛేత్సమాహితౌ ।
 యస్మిన్దేశే శిలాశేతే తాంకృత్వాతు ప్రదక్షిణమ్ ॥ 41
- దోషవర్జాంశిలాం దృష్ట్వా పరిచ్ఛేద్య విశేషతః ।
 వర్షాతపాగ్ని గంధాంచ సుకీర్ణాంతౌరవారిణామ్ ॥ 42
- దుశ్శేషస్థాంతటస్థాంచ కర్మాంతరేతు యోజితాం ।
 శర్మరాధ్యాంచపంకాంచ జర్జరాంరూక్షసంయుతామ్ ॥ 43
- రేఖాబిందుకలంకాది సంయుతాం పరివర్జయేత్ ।
 నూత్రవద్వాతదాకార రవిరశ్మిసమన్వితా ॥ 44
- వర్షపాతరదాకారా రేఖానైత్రపిథాస్మృతా ।
 జంబూఫలసమాకారా వాద్రాక్షాసదృశోఽపి ॥ 45
- అన్యద్వాప్యత్రసంకాశా త్రవిధాబిందురేనహి ।
 కృష్ణలోహానిభాకారా కృష్ణభ్రమరసన్నిభా ॥ 46
- శిఖపుచ్ఛసమాకారా కలంకాచచతుర్విధా ।
 ఖర్జూరపత్రసంకాశా దూర్వాస్తంబనిభాతథా ॥ 47
- వైణవాంకురసంకాశా లూతపాదవదాయతా ।
 అన్యాశ్చ సుసితాకేఖా సర్వసంపత్సమృద్ధిదా ॥ 48
- కృష్ణకృష్ణావినాశాయ శ్వేతకృష్ణాతద్దైవహి ।
 తస్మార్చ్యుగ్వప్రయత్నేన ఇతరాపరిగృహ్యతామ్ ॥ 49
- హరితాకృష్ణాశిలాగ్రాహ్య సితవర్ణావిశేషతః ।
 ఖర్జూరపత్రసదృశా దూర్వాస్తంబాకృతిశుభా ॥ 50

తా|| తాతిలో నాలుగు రంగులు గలవు. తెలుపు, ఎరుపు, నలుపు. పసుపుమరల ఒక్కొక్క దానియందును కొన్ని భేదములు కలవు ఆవుపాలు, శంఖము, మొల్లపుప్పుచంద్రుడు, ముత్యము, పటికపు తాయి, మల్లెపుప్పు. ఇట్లు తెలుపులో 7 భేదములును, దాసనపుప్పు, మోడుగపుప్పు, మెగుగుడుపురుగు, లేక ఆరుద్రపురుగు, జాజికాయ, కుందేటి నిత్తురు, దానిమ్మపుప్పు, మంకెనపుప్పు, ఇట్లు ఎరుపులో 7 భేదములను. 'వీతాసువర్ణసీంకాశా, రజనీచూర్ణవర్ణకా, శంపాకపుష్ప సంకాశా, గోశ్రేణి సుమనన్నిభా, (మయమనం) గోరింటిపుప్పు, బంగారము, వసుపు, తేలపుప్పు, తంగేడుపుప్పు, పుష్పనాగమణి, పంగపండుచాయ, నిమ్మపండు చాయ, ఇట్లు పసుపులో 7 భేదములును. దున్నపోతు కన్ను, కాటుక, నల్లకలువ, తుమ్మెడ, నెమలి కంఠము, మణిప్రతము "నీలమేఘ సమావర్ణా, మాషవర్ణ సమాశిలా, ఇంద్రనీలసమాశైలం" (మలువాస్తు) నల్లపెసలు, నీలమేఘము, మినుములు, ఇంద్రనీలమణి. ఇట్లు నలుపులో 10 భేదములు కలవు. ఇందులో తెలుపు బ్రాహ్మణులకును, ఎరుపు క్షత్రియులకును, పసుపు, వైశ్యులకును, నలుపు శూద్రులకును, వరుసగా ధర్మము, కామము, అర్థము మోక్షమునిచ్చును. తక్కువ జాతివారికి తక్కువజాతి శిలనుగాని, యెక్కువ జాతివారికి తక్కువజాతి శిలనుగాని తీయరాదు. ఆచార్యుడును శిల్పియును తెల్లని వస్త్రములను ధరించి తెల్లని పుష్పమాలలును తెల్లని గంధమును, గలవారై పంచాంగశుద్ధి గలదినవలన శిల సమీపమునకు బోవలెను. ఆ శిలకు ముమ్మారు ప్రదక్షిణము చేసి దోషములున్నవో లేవో చక్కగా పరీక్షించి తెలుసుకొనిదానిని పగులగొట్టవలయును. ఎల్లప్పుడు వర్షమునకు తడియునది, ఎడమ ఎగడునది, నిప్పువలన తగులబడినది ఉప్పు నీటిలో నున్నది. కూడని ప్రదేశముననున్నది. ఏటి యొడ్డున నున్నది, ఏదో యొకపనికై తీయబడినది. మొరముకలది, బురడగలది, పాచిపట్టినది, లేక శిథిలమైనది.

కనుకైనది చార, చుక్క, మచ్చ, మొదలగు దోషములుకలది. పసికి రాదు. చేఱాదోషము, నాలు పట్టినట్లు చక్కగా నుండు గీతలుగాని సూర్యకిరణములవలె విప్పరినట్లుగా బోవుగీతలుగాని, వానకాలుగా అసగా ఏటవాలుగా బోవు గీతలుగాని, ఈ మూడును దోషములే. చేరేడుపండువలెను. ద్రాక్షపండ్ల గుత్తివలెను. వేరొక విధముగ్నా గుండ్రముగను ఇట్లు మూడు విధములు బిందుదోషము, ఇనుము వలెను, నల్లతుమ్మెదవలెను, నెమలి కన్నువలెను, ఇట్లు మచ్చ దోషములు నాలుగు విధములు. ఖడ్జూరపు మట్టవలెను, గరిక కాడలవలెను, వెదురు మొలకలవలెను, సాలెపురుగు పాదములవలెను పాడవుగా నున్న గీతలును, ఇతరములైన రంగులుగల రాళ్ళయందు తెల్ల గీతలును, సమస్తమైన సంపదల నిచ్చును. నల్లరాతియందు నల్లచారలు నశింపజేయును. తెల్లరాతియందు నల్లని గీతలు కూడ నాశము కలవియే. కనుక బహుజాగ్రత్తగా పరిశీలించి శుభకరమైన శిలను తీయవలయును, పసుపు వన్నెకల రాతిని, నాలుపు వన్నెకల రాతిని, తెలుపు వన్నెగల రాతిని, ఖడ్జూరపు ఆకువంటి గీతలుగల రాతిని, గరిక తీగలవంటి గీతలుగల రాతిని శుభకరమైనదానిని గాఢలియవలయును.

కాశ్యప శిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో॥ అన్యకృష్టాః శుభాఖ్యాతా గోధానం ధననాశసమ్ |
 సకలరోగవింశ్జేయం రాజరాష్ట్రం వినాశసమ్॥ 51
- బిందుఃపుత్ర వినాశః స్వాధ్యారిద్యం శ్రీ వినాశసం,
 ఏవంపరీత్యబహుధా కారయేల్లక్షణాన్వితమ్॥ 52
- బాలాయువతివృద్ధాచ పుంస్త్రీనపుంసకంతదా |
 స్వరైకావృతీభేదైశ్చ పరిచ్ఛేదవిధింశ్రుణు॥ 53
- ఘనకంసద్వనిర్హస్తా శిలాచాలాఇతిస్మృతా |
 ఘటాధ్వని సమాదీర్ఘా యువతిఃసాప్రకీర్తితా॥ 54

విశతధ్వనిసంయుక్తా యాసావృద్ధా చకీర్తితా,
ఘంటాధ్వని సమోన్నాదా దీర్ఘాసాపుంశీలాభివ॥ 55

తాలశబ్దసమాకారా దీర్ఘాయాసాశిలాస్త్రియః,
అస్నిగ్ధార్ఘ్యరీయాజ్ఞ స్వరసీనానపుంసకా॥ 56

స్వరైరేవసమాఖ్యాతా ఆకృత్యాఢ్దడచ్చతే,
చతురశ్రాచనస్వశ్రా స్త్రీశివేలిప్రకీర్తితా॥ 57

ఆయతాశ్రాచవృత్తాచ దశద్వాదశకోణకా,
పుంలింగాసాశిలాఖ్యాతా సువృత్తాసానపుంసకా॥ 58

దశాగ్రాంద్వాదశాగ్రాంచ బాలవృద్ధాంచరవర్జయేతే,
పుంశీలాభిః కృతంలింగం స్త్రీశీలాభిస్తువీతకా॥ 59

సపుంసకశిలాభిస్తు పాదాధారః సమాచరేత్ |
కృతంచవిపరీతంయత్ తత్సథాకర్తృనాశనమ్॥ 60

ప్రాగగ్రాంవోదగ్రాంవా శిలాంసంగ్రాహ్యదేశికః |
ప్రాగగ్రేపశ్చిమంమూల ముదగగ్రంతడమీతే॥ 61

శంభుసామ్యగతంయత్తల్లింగగ్రంతత్స కీర్తితం |
అఘోభాగంముఖంఖ్యాతం పృష్ఠమూర్ధ్వగతంభవేత్ ॥ 62

తా. పై జెప్పబడిన లక్షణములులేని యితరములైన నల్లరాళ్లు
భసభాన్య పశుపుతాదిక్షయములను గలిగించును, ఇంతేకాకతీరని
వ్యాధులునురాజయొక్క రాజ్యమునకు చేటును కలిగించును. బిందు
దోషమా పుత్రులను జంపును. దర్బిడమును గలిగించును సంపదలు
నశింపజేయును. బాల్యము, యౌవనము, వార్ధకము పురుష, స్త్రీ,
సపుంసక రూపములు ధ్వనులవలనను ఆకారముల వలనను గ్రహించ
వలయును. జేగంటవంటి ధ్వనియును, కురుచగనుండునదియును బాల
శిల, ఘంటవంటి ధ్వనియును పొడవునుగలది యౌవనశిల. విస్తార
మైన ధ్వనియుకత్తైనది వృద్ధశిల. తాళమువంటి ధ్వనిగలదియును

పొడవైనదియును స్త్రీశిల, నునుపులేనిది, చిక్కడనములేనిదిదోషముగలది కఱకుగలది తక్కువధ్వనిగలది నపుంసకశిల, ఇంతేకాక ఆకార భేదములును చెప్పబడినవి. నలుచదరములుగలది రికోణములుగలది స్త్రీశిల దీర్ఘచతురస్రమును, గుండ్రమును, పదిపది రెండుకోణములుగలదియును పురుషశిల. గుండ్రముగానున్నది నపుంసకశిల. అయితే 10-12 తలలుగలదానిని, బాల, వృద్ధరూపములుగానిని విడువవలెను. పురుషశిలదోలింగమును, స్త్రీశిలతో వీకమును చేయవలయును. అడుగుననుంచబడు ఆభారశిలను నపుంసకశిలను చేయవచ్చును. ఇట్లుగాక వ్యతిరేకముగ చేయబడినయెడల కర్తను నశింపజేయును. తూర్పు శిరస్సుగాని, ఉత్తరపు శిరస్సుగాని, ఉండు శిలను తీయవలెను. తూర్పు తలయ్యెప్పుడమర మొదలు, ఈశాన్య శిరస్సుగాని ఉత్తరశిరస్సుగాని కలశిలను లింగముయొక్క తలనుగా రచించవలెను. అడుగు భాగము ముఖమును పై భాగము వీపును చేయవలయును.

5. మానసారుని శిలాలక్షణము

మానసారము 53 ఆ

- శ్లో॥ లింగానాం వీరకానాంచ దేవదేవ్యాశ్చహర్ష్యకే॥ 79
- శిలాసంగ్రహణంచాపి లక్షణంవక్ష్యతేఽధునా॥
- పర్వతేవావనేవాపి స్థపతిస్థాపకైఃసహ॥ 80
- ప్రభాతేతుసముత్థాయ కర్తాచానుచరైఃసహ॥
- మార్గకేచోక్తవత్సర్వం పార్శ్వేతుశకునానికై॥ 81
- సుముహూర్తేనులగ్నేచ శిలాసంగ్రహణం భవేత్,
- ఉక్తవధ్రమారోప్య శిల్పశాలాం ప్రవేశయేత్॥ 82
- ప్రతాపవీధికాశ్మంచా నలావకేకదాశ్మనా॥
- అతపినాపవీధంచేద్ వర్జయేత్త్యా శిలాసుధీ॥ 83

- యత్పురోత్తరాగ్రంజ్ఞత్వా మూలం దక్షిణపశ్చిమే।
లఘోభాగంముఖంజ్ఞత్వా శయనేచాపరోర్ధ్వకమ్॥ 84
- పూర్వాగ్రశ్చిలాఃసర్వాః దక్షిణేసవ్యపార్శ్వకే।
ఉత్తరేవారుభాగంస్యా దుత్తరాగ్రాలాంవిదుః॥ 85
- పూర్వేతుదక్షిణంపార్శ్వం పశ్చిమేవామపార్శ్వకం।
ఈశానాగ్రాలానాంతు మూలంనైర్మత్యదేశకే॥ 86
- అన్యకోణేషుసర్వేషు మూలకుగ్రంతువిద్యతే।
దిక్షుదీర్ఘశిలాసర్వాః పుంశిలాశ్చప్రకీర్తితాః॥ 87
- చతుష్కోణేషుదీర్ఘంస్యా చ్చిలాషండః ప్రకీర్తితః।
ప్రభుతంచస్థితంసర్వం పృథ్వ్యాకాశాయతంతథా॥ 88
- ఊర్ధ్వాగ్రమధ్యేమూలంచ ప్రాగుక్తదిక్తదైశకే।
తత్తదున్నతవక్త్రంచ యదిసంస్థాపనంభవేత్॥ 89
- తత్పార్శ్వంపూర్వవద్జ్ఞత్వా తస్యాకారమిహోచ్యతే।
మూలమగ్రంచమధ్యంచ సమాకారంతుపుంశిలా॥ 90
- స్థూలమూలంకృశాగ్రంస్యాత్ స్త్రీశిలాతుప్రకాశితా।
స్థూలాగ్రంచకృశం మధ్యేస్థూలంసపుంసకంశిలా॥ 91
- చతురశ్రంపుంశిలాస్తోత్రం వృత్తంస్యాద్వనితాశిలా
బహుధాచాగ్రశ్చంగంస్యాత్తన్నపుంసకమీరితమ్॥ 92
- కాంసకాధ్వనినాదంస్యాత్ స్త్రీశిలాతుప్రకీర్తితా।
రత్నభాండధ్వనినాదం శిలాచపురుషంస్మృతమ్॥ 93
- నిర్ద్వనిచశిలానర్వం నస్త్రీసపుమాన్విదుః।
తాలధ్వనినినాదంస్యా చ్చలబాలాప్రకీర్తితా॥ 94
- మహిషధ్వనిసంయుక్తా శిలావృద్ధా ప్రకీర్తితా।
పూర్వోక్త ధ్వనిరూపాధ్యా యౌవనాచశిలాభవేత్॥ 95

- శ్లాసర్వేషు నృధ్ధాంచ శ్లాంబాలాం వివర్జయేత్ |
 పుంశిలయానరంలింగం కుర్యాదేహాంవివర్జయేత్ || 95
- శక్తి నాంపీత కానాంచ స్త్రీశ్లాసంగహాభవేత్ |
 ప్రాసాదాదీనాంసర్వేషాం నపుంశకశ్లాభవేత్ || 97
- శ్వేతంరక్తంచ పీతంచ శ్లాకృష్ణంయథాక్రమాత్ |
 ద్విజాతేనాంచవర్ణానాం లింగాదీనీ కారయేద్భుధః || 98
- సర్వేషామవివర్జానాం సాశిలాకృష్ణమేవవా |
 సర్వేషాంవర్ణవామాణే కృష్ణరేఖాం వివర్జయేత్ || 99
- శ్వేతంచస్వర్ణ రేఖంచ సర్వసంపత్కరంశుభం |
 శ్లాసంగహాణంప్రొత్తం శేషమాగమోక్తవతోస్మృతమ్ || 100

తా. పురుష దేవాలయములకును స్త్రీ దేవాలయములకును.

లింగమునకును, ప్రతిమలకును, పీఠములకును శిలలను పరీక్షించితీయు
 పద్ధతులను చెప్పినూన్నాడు. ఆచార్యుడును శిల్పియును, ఉదయమున
 లేచి కర్మయును తదనుచారులును, కొండకుగాని, అడవికిగానిపోయి
 శుభశకునాదులను శుభముహూర్తమును దెలిసికొని చక్కగా పరిశీ
 లించి శిలను గ్రహించవలయును. దానిని బండిమీద పెట్టించి శిల్ప
 శాలకు తెచ్చి శాస్త్రోక్త ప్రకారము నిర్మించవలయును. చెట్లయాకులు
 రాలిపడియున్నది, అగ్ని తగిలినది, ఎండతగిలినది, ఇట్టిశిలలను తీయ
 గూడదు. తూర్పున శిరస్సుగాని, ఉత్తరమున శిరస్సుగాని, కలరాక్షసి
 దక్షిణమును, పడమరయును అడుగుభాగముగా అనగా పాదములుగా
 చేయవలయును. లోపలిభాగము ముఖమును, పైభాగమును పీఠముగా
 చేయవలయును. తూర్పున చివరగల రాళ్లన్నింటిని దక్షిణమునకు
 కుడివైపు, ఉత్తరమున ఎడమవైపు చేయవలయును. ఉత్తరమున
 చివరగలరాతికి దక్షిణమున మొదలును తూర్పున కుడిప్రక్కను,
 పడమర ఎడమప్రక్కను, నిర్ణయించ వలయును. ఈశాన్యమున
 చివరగలరాతికి మొదలు నైరుతియందును, ఆగ్నేయమునకు కుడి

ప్రక్కను, వాయవ్యమున ఎడమ ప్రక్కను నిర్ణయించవలయును. ఇంతకుదప్ప యితర దిక్కులయందుగాని మూలలయందుగాని తలలు గలరాళ్ళను తీయగూడదు. తూర్పు మొదలగు దిశలయందుండి పొడవుగలరాళ్ళు పురుషసిలలు, ఆగ్నేయము మొదలగు నాలుగు మూలలయందుండి పొడవుగల రాళ్ళు నపుంసకశిలలు, ప్రపంచమున పుట్టి పెరిగినవన్నియును, భూమ్యాకాశములనడుమనే యున్నవి కనుక పైనతలకిందపాదముచేయుట శాస్త్రప్రసిద్ధము. పూర్వము చెప్పబడిన తూర్పు, ఉత్తరము, ఈశాన్యము. ఈ మూడు దిశలయందు ఎత్తయిన ముఖము గలరాళ్ళను విగ్రహములకు పనికివచ్చును. ఈ రాళ్ళకు కుడి ఎడమలు ముందు వెనుకలు పూర్వము చెప్పబడిన ప్రకారము చేయవలయును. వాని యాకారములను కొన్నింటిని చెప్పచున్నాడు. మొదలునడుమ చివర సమానముగానున్నది పురుషశిల. మొదలు లావు చివర సన్నము కలది స్త్రీశిల, మొదలు చివరలావు నడుమ సన్నముగలది నపుంసకశిల లేక మొదలు చివర సన్నముగానునడుమ లావుగాను ఉండునది కూడా నపుంసకశిలయే. మరియు నలుచదరము గలది పురుషశిల. గుండ్రముగా నుండునది స్త్రీశిల. అనేక విధములుగా తలలుగలది నపుంసకశిల. జేగంట వంటి మ్రోతకలది స్త్రీశిల. రత్నములుగల బంగారపు అందెమ్రోతగలది పురుషశిల. ధ్వని లేనిది నపుంసకశిల. తాళము వాయించినట్లు మ్రోగునది బాలశిల. మహిషము అరచినట్లు మ్రోగునది వృద్ధశిల. ఈ చెప్పబడినవానిలో యశావనశిలను దీసికొనవలయును. బాల, వృద్ధ శిలలను దీయరాదు పురుషశిలతో పురుష దేవతలను శివలింగమును రచించవలయును. అయితే రేఖాదోషముకలరాళ్ళ నుపయోగించరాదు. స్త్రీ దేవతలకును పీఠములకును స్త్రీశిలనుపయోగించవలయును. నపుంసక శిలలు గుళ్ళు గోపురములు మండపములు మొదలయినవి కట్టుటకును, ఆధార శిలకును ఉపయోగించుకొనవచ్చును. తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు. ఇట్లు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర జాతులుగా నెరుంగ

వలయును. నల్లరాతితో అన్ని కులముల వారలకును ప్రతిమలను చేయవచ్చును. నల్లరాతియందు నల్లనిచారలుండెనేని మహాదోషము కనుక అట్టి రాళ్ళను విసర్జించవలయును. ఏ రాతియందయినను తెల్లని గీతలు, బంగారువన్నెగల గీతలుండెనేని సర్వసంపత్కరమని తెలియవలయును. ఇట్లు సమస్తమును చక్కగా తేలిసికొని శిలలను తేవలయును.

6. శిలా దోషములు

శిల్పరత్నము పూర్వభాగం 14వ అధ్యాయము

శ్లో॥ ఏవం పరీక్ష్యచ శిలాం సమవేక్ష్యశస్తాం |
ప్రత్యాశ్యతోయైర్బహుశః ప్రయత్నాత్
గర్భాణివేప్యవిధినాపిచ మండలాని తపోజ్ఞోగురుర్జాతు
మహార్థతీహా॥ 21

తుల్యాంశఃక్షీరపిష్టైస్తు విషకాసీసగైరికైః |
దృఢదానిప్యనిశ్చేష మేకరాత్రోపేతంతతః॥ 22
ప్రత్యాశ్యగర్భాన్ దోషాంశ్చ మండలైస్తత్రరక్షయేత్ |
మంజుష్ఠాభేమండవే దద్దురఃస్యాత్ వీతే గోథాకావితే
మూషికాశ్చ కృషేణసర్ప పాండరేచతికేచితో,
కాపోతాభేకాలికో వృశ్శికోవా॥ 23

రక్తేతుకృకలాసుస్యాత్ ఖద్యోతోమధుసన్నిభే
మీశేపివీలికా గర్భః శస్త్రాభేధూ సరేదృఢత్॥ 24
గౌరేతువిమలాఢూమే పతంగః సికతాధవా
నీలవీతే భవేత్కూర్మో గర్భదోషాన్ వదామ్యహమ్॥ 25

తా॥ శిలను పరీక్షించునప్పుడు దానిని నిర్మలమైన జలముతో కడిగి పాలు, పిండి, విషము, జేగురు, మైలతుత్తము, కలిపి దానికి

పూసి ఆరాట్రియుంచి మరల రాతిని కడుగవలయును. ఎఱ్ఱగా నుండెనేని దానిలో కప్పయుండును. పచ్చగా నుండెనేని బల్లి యుండును. చామనచాయగా నుండెనేని యెలుక యుండును. నల్లగా నుండెనేని పాముండును. పావుతప్పు వన్నెగా నుండెనేని బల్లిగాని, తెలుగాని యుండును. ఎఱుపువన్నెగానున్నచో తొండయుండును. తేనె వర్ణముగలిగియున్న మిడుగుతు పురుగు లుండును. కొన్నిరంగులు కలసి యొండెనేని చీమలుండును. బూడిదవన్నెగా నుండెనేని లోపల మఠి యొక రాయియుండును. ఎరుపుగానిధూమ్రవర్ణముగాని కలిగియుండెనేని పక్షియుండును. లేక యిసుకయుండును. నీలము పసుపు కలసినవన్నె యుండెనేని తాబేలుండును. ఇవియన్నియును గర్భదోషములని చెప్పబడును. ఇట్టిశిలమెన్నటికిని పనికిరాదు.

7. లింగనిర్మాణవిధి, నాగరాదిలింగభేదములు

కాశ్యపశిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో॥ ఏవం పరీక్ష్యసంగ్రాహ్య, గవ్యైతౌశ్యహృదాబుధః |
సత్యమంత్రేణ సంస్థాప్య గంధపుష్పాది భిర్యజేత్ | 63
- తస్యాస్తుశాంక రేదేశే శాంతిహోమంతుకారయేత్ |
అగ్న్యాధానాదికంసర్వ మగ్ని కార్యోక్తమాచరేత్ | 64
- సమిధోహృదయేనైవ మూచేనాజ్యంతుహోమయేత్ |
చరుహోమమఘోరేణ పురుషేణైవ తండులమ్ || 65
- తిలామీశాసమంత్రేణ సర్వ పంకనచేనతు |
శతమర్దంతదర్ధంవా ప్రత్యేకంజహుయాత్ క్రమాత్ || 66
- స్విష్టకృదగ్నేతి మంత్రేణ పూర్ణాహుతిమథాచరేత్ |
తతోవహ్నింసముద్వాప్య పూజాపర్వషితంత్యజేత్ | 67
- శిలాచ్ఛేదకరంశస్త్రమస్త్రమంత్రేణ పూజయేత్ |
అపసర్పణముచ్చార్య శిలాచ్ఛేదనమాచరేత్ || 68

గర్భగేహంతుపంచాంశం గుణాంశం శ్రేష్ఠముచ్యతే, గర్భ
గేహప్రమాణంచ ద్వారమానంతదైవచ॥ 69

స్తంభంచవీరమానంచ హస్తతాలాః గులః తథా।
లింగమానంధ్రువంసస్త భేదాస్తే ప్రత్యనేకథా॥ 70

గర్భగేహంతుపంచాంశం గుణాంశం శ్రేష్ఠముచ్యతే।
గర్భార్థమధ్యమాఖ్యాతం తయోర్మధ్యేష్టభాజితే॥ 71

శ్రేష్ఠమధ్యధమంలింగం ప్రత్యేకంత్రివిధంభవేత్।
అథవాగర్భగేహంతు నవభాగవిభాజితే॥ 72

గర్భగేహసమాసార్థా నుత్తుమాదితయత్రయం।
శుద్ధద్వారసమంశ్రేష్ఠం త్రిద్వ్యంశంతుకనీయసమ్॥ 73

తయోర్మధ్యేష్టభాగేతు నందభేదంద్విజోత్తమ।
స్తంభాయామసమానంతు నవభాగవిభాజితే॥ 74

శ్రేష్ఠాధమానినవభా ప్రోచ్యతేద్విజసత్తమ।
ప్రాసాదేత్వాదిభూమాతు స్తంభభాగసమంహితత్॥ 75

తన్మధ్యమితివిఖ్యాతం తస్యార్థమధమంభవేత్।
తయోర్మధ్యేష్టభాగేన నందభేదేద్విజోత్తమ॥ 76

స్తంభాయామేతుతత్రైవ నవభాగవిభాజితే।
నవభాలింగమానంతు స్తంభమానంద్విజోత్తమ॥ 77

అధిష్ఠానోదయంవిప్ర స్తంభమానవదాచరేత్।
ఏకహస్తం సమూరభ్య స్వాష్టాశాంశవివర్ధనాత్॥ 78

సవహస్తావధియావత్ సఖ్యాషష్ఠిసపంచకా।
పంచహస్తాదిమానాని హర్షేహస్తవశాన్నయేత్॥ 79

పంచహస్తాదితోహర్ష్యం లింగస్తంభవశంవినా।
హస్తాదిగుణహస్తాంతం వికల్పభావహర్ష్యయోః॥ 80

త్రిహస్తం షట్కరాంతంతు లింగచ్ఛందవిమాననే।

షట్కరాదినవాంతంతు లింగంజాతిగృహోచితమ్॥ 81

తా॥ పై చెప్పినరీతిగా శిలను పరీక్షించితెచ్చి పంచ గవ్యములతో కడిగి సత్యమంత్రముచేత శిలను నిలువబెట్టి గంధపుష్పాదుల చేత పూజించి దానికి ఈశాన్యమున శాంతి హోమము చేయవలయును. అగ్ని కార్యమంతయును కల్పాక్షప్రకారము చేయవలయును హృదయన్యాసముతో సమిధలును, మూలమంత్రముతో నెయ్యి, అఘోరమంత్రముతో అన్నమును, పురుష మంత్రముతో బియ్యమును, ఈశాన మంత్రముతో నువ్వులును కవచముతో ఆవాలును, 108 సారులుగాని, 54 సారులుగాని, ప్రత్యేకముగా హోమములు చేయవలయును. స్విష్టకృత్తను మంత్రముతో పూర్ణాహుతిని చేయవలయును. తరువాత అగ్నికి ఉద్వాసనమంత్రమును చెప్పి ఆతిన తరువాత తీసివేయవలయును. శిలను పగులగొట్టుటంకము మొదలగు పనిముట్లను శస్త్రమంత్రముతో పూజించి అపసర్పణ మంత్రముతో శిలను పగులగొట్టవలయును. గర్భాలయమును 5 భాగములు చేసి అందు 3 భాగములు చేయుట శ్రేష్ఠము. లేక ద్వారమునుబట్టి చేయుటగలదుస్తంభప్రమాణముననుసరించిచేయుదురుహస్తమానముననుచేయుదురుతాతీమానమునుచేయవచ్చును. అంగులమానముతోను చేయుదురు. ఇట్లులింగమానులు 7 విధములుగా చెప్పబడియున్నది. గర్భమానముననుగర్భాలయము 5 భాగములుచేసి అందు 3 భాగములుగల లింగముశ్రేష్ఠము గర్భవిస్తారములో సగముగలది మధ్యమము. గర్భవిస్తారములో సగమును 8 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము తగ్గించినది అధమము. అట్లుగాక గర్భాలయమును 9 భాగములుచేసి అందు 5 భాగములు చేయుట శ్రేష్ఠము. 4 భాగములు చేయుట మధ్యమము 4 భాగములు చేయుట అధమము. ద్వారముతో సమానముశ్రేష్ఠము ద్వారమును 9 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము తగ్గించినది మధ్య

మము. 2 భాగములు తగ్గించినది అధమము. స్తంభము పొడవు 9 భాగములుచేసి దానితో సమానముగా చేయబడినది శ్రేష్ఠము. 1 భాగము తగ్గించినది మధ్యమము 2 భాగములు తగ్గించినది అధమము దేవాలయముయొక్క మొదటి అంతస్తునగల స్తంభముతో సమానము శ్రేష్ఠము. అందునగము తగ్గించినది మధ్యమము. సగములో సగము తగ్గించబడినది అధమము అధిష్ఠానము యెత్తును 9 భాగములు చేసి దానితో సమానముగా చేయుట శ్రేష్ఠము. 1 భాగము తగ్గించబడినది మధ్యమము. 2 భాగములు తగ్గించబడినది అధమము. 1 హస్తము మొదలుకొని 9 హస్తముల వఱకు ఒక భాగములో 8వ వంతు చొప్పున పెంచుచు మొత్తము 65 విదములుగాను చేయుదురు. లేక హస్తమానముతో జేయుట యెట్లనిన. 1 హస్తము మొదలు 3 హస్తములవరకు వికల్ప, ఆభాస, హర్ష్యములయందును, 3 హస్తములు మొదలు 6 హస్తములు వరకు ఛందప్రాసాదములయందును, 6 హస్తములు మొదలు 9 హస్తముల వఱకు జాతిహర్ష్యములయందును లింగమానములను జేయవచ్చును.

కాశ్యప శిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో|| ఏవంహస్తవశాతోఽఖ్యాతం తాలమానమధోచ్యతే |
ఏకాదినవతాలాంత మేకతాలవివర్ధనాత్ || 82
- లింగేహినవభేదాఃస్యః కల్ప్యంజాతీతరాలయే |
త్రయోదశాంగులారభ్య యావన్నవశతాంగులమ్ || 83
- తావదేకోనపంచాశల్లింగంమానాంగువేనతు |
త్రిభాగసహితంలింగం హస్తక్షీణంసకారయేత్ || 84
- హస్తమానాక్షయంలింగం వృత్తాకారమశేషకం |
వేదానరేతదేకాంశం విష్టరంయోజయేద్బుధః || 85
- శేషంతుదృశ్యమానంస్యా ద్వికల్పాభాసహర్ష్యతోః |
విష్టరేచేశలింగంతు వికల్పాదిగృహేవినా || 8

- ఏకాంగులంసమారభ్యయావత్సప్రాంగులావధిః।
 లోహజంతత్సంజంతావదూర్ధ్వశైలజముచ్యతే॥ 87
- త్రయోదశాంగులంలింగం శైలజంతునకారయేత్॥
 ఏవంత్వనేకచేదేన ప్రోచ్యతేలింగమానకమ్॥ 88
- నాగరంద్రావిడంలింగం వేసరంచనదామ్యహం॥
 లింగోదయేతువేదాంశే చైకాంశంకన్యసస్తమమ్॥ 89
- తుంగత్ర్యంశేవాంశంతు విస్తారంశ్రేష్ఠముచ్యతే॥
 తయోర్మధ్యేష్ఠభాగేతు నవధాతారముచ్యతే॥ 90
- అథోదయేకలాంశేతు సంచాంశంశాంతికంభవేత్॥
 వేదాంశంపౌష్టికంఖ్యాతం గుణాంశంజయదంభవేత్॥ 91
- అవిచారాద్విభాగస్యాద్వాప్యసమేవంచతుర్విధం॥
 ఏనంత్రయోదశవ్యాసం నాగరేతువిధీయతే॥ 92
- లింగోచ్ఛేద్వింశతివాంశేతు రసభూతయుగాంశకే॥
 గుణాంశేశాంతికాదిస్యాద్ ద్రావిడేచచతుర్విధమ్॥ 93
- వేసరేలింగతుంగేతు వింశత్యంశవిభాజితే॥
 అష్టావాసస్తపట్నంచ భాగైర్వాప్యసంప్రకల్పితమ్॥ 94
- శాంతికంపౌష్టికంచైవ జయదంచక్రమేణతు॥
 వేసరంచచతుర్భేదం హర్మ్యలింగంచపిండికా॥ 95
- పాదాధారాలాఽచ్చైవం ఏకజాతిష్వసంకరం॥ 96
- యత్రైవకల్పితంలింగం వృద్ధిహేతుడుదాహృతమ్॥
 అన్యోన్యసంకరశ్చేత్తురాజ్ఞోదుఃఖభయావహం॥ 97
- తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సంకరంసమాచరేత్॥
 లింగానాంనాగరాద్యేవం ఖ్యాతసూయాదికంశ్రుణు॥ 98

తా॥ తాళమానమును చెప్పచున్నాడు. 1 తాలము మొదలు

1. 1. తాలమును పెంచుచున్నట్లు లింగభేదము 9 విధములుగాచెప్ప

బడియున్నది. ఈ ప్రమాణము జాతిహర్యములకు చెల్లదు. 13, అంగులములు మొదలుకొని 109 అంగులముల వఱకును 2, 2. అంగు శముల పెంపుతో 49 విధములుగా చెప్పబడియున్నవి, 3 భాగములు చేయబడిన లింగము 1 హస్తమునకు తక్కువయెత్తుండరాదు హస్తమునకు తక్కువ యెత్తుగల లింగమంతయును గుండ్రముగా నుండవలయును. 4 భాగములు లేక 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము పీఠ చేయవలయును. మిగిలిన భాగములు పైకి కనుపడుచుండవలయును. ఇట్లువికల్ప, ఆభాస, హర్యములయందు ప్రతిష్ఠింపబడు లింగములను రచించవలయును. జాతి-శందహర్యములయందు ప్రతిష్ఠింపబడు లింగముల కిట్లు పీఠ భాగమును నిర్ణయింపదగదు. 1 అంగులము మొదలు 7 అంగులముల వఱకు లోహలింగము, రత్నలింగము పొడవు కలిగి యుండవచ్చును. అపైన శిలాలింగముల కొలతలు చెప్పబడియున్నవి. అందున 13 అంగులముల కొలతతో శివలింగముయెత్తు చేయరాదు నాగరద్రావిడ వేసర లింగములను చెప్పుచున్నాడు. లింగముయెత్తును 4 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము విస్తారముచేయుట కనీసపద్ధతి. ఎత్తును 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము విస్తారముచేయుట శ్రేష్ఠము ఈ రెంటినడుమ 8 భేదములు కల్పింపబడినవి. మరియు ఎత్తును 16 భాగములుచేసి విస్తారము 5 భాగములు చేయబడినది శాంతికలింగము, లేక 4 భాగముల విస్తారము చేయబడినది పౌష్టిక లింగము, 3 భాగముల విస్తారము చేయబడినది జతుదలింగము, లేక యెత్తులో సగము విస్తారము చేయుటయు గలదు. మొత్తము 13 భేదములుగనాగరలింగములుండును, ఇంక ద్రావిడ లింగములు. లింగము యెత్తు 18 భాగములుచేసి అందు విస్తారము 6 భాగములు చేసిరేని శాంతికము, 5 భాగములు చేసిరేని పౌష్టికము, 4 భాగములు చేసిరేని జయదము, 3 భాగములుచేసిరేని అద్భుతము. అని నాలుగు విధములుగా చెప్పబడియున్నవి, వేసరలింగములు. ఎత్తు 20 భాగములుచేసి

అందు విస్తారము 8 భాగములు చేసిన యెడల శాంతికము, 7 భాగములు చేసిన యెడల పౌష్టికము, 6 భాగములు చేసినయెడల జయదము 5 భాగములు చేసినయెడల అద్భుతము. ఇట్లు వేసర లింగములు నాలుగు విధములుగా చెప్పబడియున్నవి. పాదాధారశీలలు అన్నియును ఒక్క జాతిగా నుండవలెను గాని, 2-3 జాతుల్లు కలపరాదు. శైలియక కలిసిన యెడల యజమానుడు దుఃఖముల పాలగును. నాగరాదిలింగభేదములు చెప్పబడినవి.

8. స్వయంభు లింగభేదములు

మానసారము 52వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ స్వయంభులింగసర్వేషాం లక్షణవత్స్యశ్చైదధునా।
ఉద్భూతం దైవకం చైవమానుషం గాణవంతథా॥ 101
- ఏవంచతుర్విధం లింగం స్వయంభురితికీర్తితం।
తత్ స్థాప్యం స్వయముద్భూతం స్వయంభురితికీర్తితః॥ 102
- దేవైశ్చ స్థాపితం లింగం దైవకం లింగముచ్యతే।
మానుషైః రచితం లింగం మానుషంచేతికథ్యతే॥ 103
- అన్యైస్తు రచితం లింగం చార్షకంచైవకథ్యతే।
గణైశ్చ పూజితం లింగం గాణవంచేతికథ్యతే॥ 104
- ఉద్భూతం శ్వేతవర్ణం స్యాద్ దైవకం రక్తవర్ణకం।
మానుషం పీతవర్ణం కృష్ణవర్ణం తు గాణవమ్॥ 105
- ఆర్షం తు యుక్త సూత్రం స్యాత్ స్వస్తికాకృతిమేవనా।
ఉద్భూతం శంకరాకారం రుద్రాక్షరంచ దైవకమ్॥ 106
- నగోపమం గాణవం స్యాల్లింగాకారమిహోచ్యతే।
ఉద్భూతం స్థూలమూలం స్యాత్ కృత్వా గ్రంథాసమాధికమ్॥ 107
- అన్యథా సర్వలింగానాం స్థూలా గ్రంథశమూలకం।
దైవకం డిండిమాకారం మానుషం త్రపుషాకృతిమ్॥ 108

- ఉద్భూతంపర్యతాకారం కూష్మాండాకృతిగాణవమ్ |
 పుణ్యనద్యద్రిదేశేతు లింగసంగ్రహణంభవేత్ | 109
- ఏవంపరార్థలింగంస్యా ఛేషమాగమోక్తవత్స్యాత్ |
 ఆత్మార్థంలింగవీతస్య లక్షణంపర్యతేఽధునా | 110
- వీరతుంగసమంవాధ త్రిపాదంచార్థమేవణ |
 లింగాయామమితిహోక్తం నాహంవీరవిశాలివత్ | 111
- నదీపర్యతదేశేతు వీరసంగ్రహణంభవేత్ |
 శ్వేతంరక్తంచ వీతంచ కృష్ణవర్ణంచతుష్టయమ్ | 112
- భూసురాదిచతుర్ణాంతు వర్ణానాంలింగతఃక్రమాత్ |
 అధవాకృష్ణవర్ణంచ తత్సర్వంచార్ష కంభవేత్ | 113
- అతికర్షితలింగంయత్ భూదేవ్యశంభురుచ్యతే |
 తత్రస్వయంభులింగేతు విరూపంచవిశేషతః | 114
- సమ్యక్ సూత్రేచసంకుర్యా ద్యావల్లక్షణముచ్యతే |
 తల్లింగంమానుషంహోక్తం తత్సర్వతాలిందకేచ | 115
- రేఖాబిందుకలంకాంతం వర్జయేత్తద్ విశేషతః |
 సౌవర్ణబిందురేఖాధ్యం సర్వసంపచ్చభాయతమ్ | 116
- ఈషత్తదున్నతంలింగం హర్ష్యవత్ స్వయంభులింగకం |
 పృథ్వివాఽఽయతపృథ్వివా నాభేఃచరణభాయతే | 117
- కించిత్తదున్నతంకర్మ్య నిమ్నంతత్పృష్ఠమిష్యతే |
 స్థూలాలింగయత్కృశంమూవే లింగంసర్వంనిజాకృతి | 118
- స్వభావదంతౌష్ఠ్యుక్తంచే ల్లింగంతస్మానుషంభవేత్ |
 పికతారోపణంజ్ఞాత్వా చైవంస్వయంభులింగకమ్ | 119
- వినారక్తంవినాకృష్టం పైకతేలింగమిష్యతే |
 సర్వస్వయంభులింగేషు చాత్మార్థంచపరార్థవే | 120

ససంజ్ఞేషుచరక్తేషు లింగస్యాక్తార్చనంభవేత్
ఉక్తలింగప్రకారేణ శేషంస్యాదాగ మోక్షవత్ 121

అత్కారార్చనలింగస్య వక్ష్యతేపీతలక్షణం।
కర్తృనాశంపరిత్యజ్య కించిచ్ఛేషశిలాభవేత్ ॥ 122

జలానలాతపవాత స్పృష్టాశ్శానివివర్జయేత్।
పుద్గీగతభస్మితంస్నిగ్ధం బిందురేఖం వివర్జయేత్ ॥ 123

కలితం చైకభాగంస్యాత్ స్త్రీశిలాతుప్రకీర్తితా।
నపుంసంసూక్ష్మదష్టంచ నపుంసకంశిలాభవేత్ ॥ 124

సర్వకోకృష్ణశిలాఃప్రోక్తాః వర్ణ మన్యంవివర్జయేత్।
కర్షపామాణవత్ స్వర్ణ రేఖాశోషణమిష్యతే ॥ 125

ఏవంపరీక్షితేపశ్చాచ్ఛిలాసంగ్రహణంభవేత్।
ఏవంలక్షణయుక్తస్య శిలాపీఠంప్రకర్యతే ॥ 126

తా॥ స్వయంభులింగములయొక్క లక్షణభేదములను చెప్పుచున్నాడు. ఉద్భూతలింగము, దైవకలింగము, మానుష లింగము, గాణవలింగము, అను నాలుగువిధములు. ఎవరివలననైన స్థాపించబడినవియును. తమోతతామే పుట్టినవియును స్వయంభులింగములే. దేవతలచే స్థాపించబడినది దైవకలింగము, మనుష్యులచే రచింపబడినది మానవలింగము. ఇతరులచే (ఋషులచే) రచింపబడిన లింగము ఆర్ష లింగము. ప్రమథులచే పూజింపబడినదిగాణవలింగము. ఉద్భూత లింగము తెలుపు, దైవకలింగము ఎరుపు, మానుషలింగము పసుపు, గాణవలింగము నలుపు, స్వస్తికము మొదలగు తగిన రేఖలుగలది ఆర్షలింగము. ఉద్భూతలింగము శివరూపముగలది, శివదీక్షాక్షరము కలది దైవకలింగము. కొండవంటి రూపముగలది గాణవలింగము, మొదలు లావుకలది ఉద్భూతలింగము, లేక స్థూలమైనతలగలది. సమానముగానుండునదియును, ఉద్భూత లింగములే. ఇతరలింగము

లన్నియును చివరలావును మొదలు సన్నమును కలిగియుండును. తాపావలెనుండునది దైవకలింగము, చేదుదోసకాయ వలెనుండునది మానుషలింగము, పర్వతాకారముగలది ఉద్భూతలింగము, గుమ్మడి పండువలె నుండునది గాణవలింగము. ఇట్టి లింగములు పుణ్యనదుల యందును, మహర్షులుండెడి పర్వతముల యందును లభించును. ఇతరుల కొఱకు రచించిపబడు లింగముల లక్షణములను చెప్పినాడు. తన కొఱకురచివబడు లింగములెట్లుండవలయునో చెప్పచున్నాడు. వీతము యెత్తుతో సమానముగాని, ముప్పాతికవంతుగాని, సగమువంతుగాని లింగముయొక్క యెత్తుండవచ్చును. చుట్టుకొలత వీతముయొక్క విస్తారమెంతో అంతయుండవలయును. వీతమునకు దగినశీలను నదిలో గాని కొండదగ్గరగాని, పరిశీలించి తేవలయును. తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు, ఇవి బ్రహ్మక్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర, జాతులకు దగినవని తెలియవలెను. లేక నలుపు వన్నెగల తాతిని అన్ని కులములవారికి ఉపయోగించవచ్చును. మిగుల నొరపిడి కలిగిననది బ్రాహ్మణులచే పూజింపఁగిన శివరూపముని తెలియవలయును. అందు రూపభేదములెన్నియో కనపడుచుండును. శాస్త్రప్రకారము కొండ గుహలయందు చక్కగా తేయబడినవి మానుషలింగము. రేఖా దోషము, బిందుదోషము, కలంకదోషము. అంకదోషము, మొదలయినవి కలశీలను విడువవలెను. బంగారు వన్నెగల చాటగాని, చుక్కగాని, యుండెనేని సమస్తమైన సంపదల నిచ్చునని తెలియవలెను. కొంచెముయెత్తుగా మిదైవలె తలగలలింగముగాని, గుండ్రనిలింగముగాని, గుండ్రములో కొంచెము పొడవుగల రూపమునగాని, సగము నుండి దిగువభాగము పొడవుగలదిగాని, కొంచెమెత్తయిన కనుతెప్పలు గలిగి పల్లముగానున్న పేవుకలదియును, తల లావును, మొదలు సన్నమును కలిగి శివరూపముతో సమానముగా దంతములు పెదవులు కనుపడుచుండెనేని అది మానుషలింగము. ఇట్టి లింగములను ఇసుకలోబడి

యున్న స్వయంభులింగములని యెఱుంగవలయును. ఎఱుపు, నలుపు, వన్నెలుగాని లింగములు ఇసుకయందు లభించెనేని వానిని స్వయంభు లింగములుగానెరుంగవలయును. ఒకప్పుడు లింగముయొక్క యథార్థ నామము తెలియకున్నను, ఎఱుపు వన్నెగల శివలింగము లభించినను సామాన్యముగా లింగమును పూజించు, పద్ధతి ప్రకారము పూజించ వచ్చును. ఆత్మార్థమైన లింగమునకు వీరమును రచించుపద్ధతి చెప్పు చున్నాడు. యజమానుని చంపునట్టి దోషములు లేని శిలను తీసికొని వచ్చి వీరమును చేయవలయును వానకు తడిచినది యెండకు ఎండినది, ఎల్లప్పుడు గాలి తగులుచుండెడిది. అగ్ని తగిలినది, ఇట్టి రాళ్లు పనికి రావు. భూమిలో నున్నదియును, నున్నపైనదియును, చుక్క, చాఱ, ఘోషలగు దోషములు లేనిదియును, ఒకవైపున బాగుగానున్నది యును, అగు శిలస్త్రీశిల, కొంచెము కఱకుగలది నపుంసకశిల. ఇతర వర్ణము కలియని నల్లతాయి శ్రేష్ఠము. ఒరపిడి తాలిమీద గీతవలె బంగారపు చాఱలుగల నల్లతాయి పనికివచ్చును. ఇట్లు బాగుగా పరి శీలించి శిలనుతెచ్చి శాస్త్రమున చెప్పబడినట్లు వీరమును చేయ వలయును.

9. మానసారాని లింగభేదములు

మానసారము 52వ అధ్యాయము

శ్లో॥ లింగమానవిధిః సమ్యక్ లక్షణంవక్ష్యతేఽథునా।

శైవంపాశుపతంచైవ కాలాముఖంమహావతమ్॥

1

వామంచభైరవంచైవ లింగస్యనామపడ్విధమ్।

సమకర్ణంవర్ధమానం శివాంకం స్వస్తికంతథా॥

2

ఏతచ్ఛతుర్విధంబ్రంగం విప్రాదీనాంచయోగ్యకమ్।

సమకర్ణంభూసురాణాం భూపానాంవర్ధమానకమ్॥

3

4)

- వైశ్యానాంచశివాంకంచ పరేషాంస్వస్తికంభవేత్ |
విశ్రాణాంసర్వలింగంచ కుర్యాద్దోషోనవిద్యతే॥ 4
- వర్ధమానం శివాంకంచస్వస్తికం భూపయోగ్యకం |
స్వస్తికంచ శివాంకంచ వైశ్యానానుపియోగ్యకమ్॥ 5
- శుద్ధగర్భగృహేద్వారే ప్రాసాదస్య విశాలకం |
అధిష్ఠానోదయేపాదం తుంగమానంతద్దేవచ॥ 6
- హస్తమానాంగుపేనైవ యజమానోదయేనచ |
ఏతత్తత్త్వద్విధిప్రొక్తం ప్రత్యేకంబహుధాభవేత్ ॥ 7
- శ్రేష్ఠాదీనికనిష్ఠాంతం ప్రత్యేకంత్రితిమానకం |
గర్భేనందవిభాగంతు చైకైకంలింగతుంగకమ్॥ 8
- కేచిత్తుదేకభాగేతు ననభాగంవిభాజితే |
తదేకాశీలింగంస్యాత్ కన్యసాదుత్త మాంతకమ్॥ 9
- ప్రత్యేకంతత్త్రిధామాన మేకైకంలింగతుంగకం |
కన్యసాగర్భతారాధం త్రిపాదం మధ్యమంభవేత్ | 10
- గర్భతారసమంశ్రేష్ఠం త్రివిధంలింగతుంగకం |
గర్భగేహేతుమానంస్యా ల్లింగతుంగంప్రకల్పయేత్॥ 11
- శుద్ధద్వారోదయంసంద భాగంకృత్వా విశాలకం |
ఏకైకంలింగతుంగం స్యాత్కన్యసాదీనిపూర్వకమ్॥ 12
- ప్రత్యేకంతుత్రిధామానం చైకాశీతిచలింగకం |
ప్రాసాదస్యవిశాపేతు గర్భగేహముక్తవద్భవేత్॥ 13
- అధిష్ఠానసమంశ్రేష్ఠం త్రిపాదంమధ్యమంభవేత్ |
తదర్థంకన్యసంప్రొక్తంత్రి విధంలింగమీరితమ్॥ 14
- అగ్రవాసనభాగంస్యాన్నవలింగముదాహృతం |
కన్యసాదుత్తమాంతంస్యాత్ ప్రత్యేకం పూర్వవద్భవేత్॥ 15

- పాదోదయంనవాంశంస్యా న్నవధాలింగమానకం,
తదేవంఛైకభాగేతు చతుర్భాగం విభాజితే॥ 16
- ఏకైకంలింగతుంగంస్యాత్ షట్త్రింశంలింగతుంగకం।
కన్యసాదు త్రమాంతంస్యా త్సర్వంప్రాగుక్తవన్నయేత్ ॥ 17
- హర్మ్యతుంగంనవాంశంస్యా త్కన్యసాదిత్రయంత్రయం।
ఏవంతునవలింగంస్యా న్నవభేదోదయంభవేత్ ॥ 18
- కేచిద్విమానతుంగేతు నందనందాంశకంభవేత్।
ఏకైకంలింగతుంగంస్యా న్నందనందోదయంభవేత్ ॥ 19
- కన్యసాదు త్రమాంతంస్యా త్సర్వవల్లింగమిష్యతే।
ఏకహస్తంసమారభ్య హస్తైకేనప్రవర్తయేత్ ॥ 20
- ఏకైకంలింగతుంగంస్యా న్నవహస్తావసానకం
ఏవంతునవతుంగంస్యా త్కన్యసాదిత్రయంత్రయమ్ 21
- కరత్రిపాదమారభ్య తత్సమేనవివర్ధనాత్
పాదోనసప్తహస్తాంతం పూర్వవన్నవలింగకమ్ 22
- అర్థహస్తంసమారభ్య చార్థహస్తేనవర్ధనాత్
నార్థవేదకరాంతంస్యా న్నవలింగోదయంభవేత్ 23
- పాదహస్తంసమారభ్యపాదహస్తేనవర్ధనాత్
పాదాధికద్విహసాంతం నవలింగంతుపూర్వవత్ 2
- జాతిచ్ఛందంకల్పంతు చాథాసంతు చతుర్ద్విధం
ఏకహస్తవశాత్సర్వం కన్యసాదిత్రయంత్రయమ్॥ 25
- ఛందాదీనాంతుమానంస్యాత్ షట్త్రింశంలింగతుంగకం।
ఏకాదశాంగులమారభ్య ద్విద్యుంగులవివర్ధనాత్ ॥ 26
- సప్తవింశాంగులాంతంస్యా న్నవధాలింగతుంగకం।
త్యాదశాంగులమారభ్య షట్షడంగులవర్ధనాత్ ॥ 27

షష్ఠ్యంగులావసానంస్యాన్నవధాలింగమానకం ।

పంచవింశాంగులామారభ్యషట్షడంగులవర్ధనాత్ ॥ 28

త్రిసప్తత్యవసానంస్యాన్నవధాలింగతుంగకం ।

సర్వేషాంకన్యసాచ్చైవ్య పర్వంతాంగులమానకమ్ ॥ 29

తా॥ లింగములయొక్క కొలతలను చెప్పుచున్నాడు. శైవము, పాశుపతము, కాలాముఖము, మహావ్రతము, నామము, భైరవము, ఇట్లు 6 విధములుగా లింగములయొక్క ప్రవేశ్యకలవు. సమకర్ణము, వర్ధమానము, శివచిహ్నము, స్వస్తికము. ఈ నాలుగు లింగములు నాలుగుకులములవారికి యోగ్యములైనవి. సమకర్ణలింగము బ్రాహ్మణులకును, రాజులకు వర్ధమానలింగమును, వైశ్యులకు శివాంకలింగమును శూద్రులకు స్వస్తికలింగమును తగినవి. లేక బ్రాహ్మణుడు పై జెప్పిన నాలుగు విధములైన లింగములకు పూజించవచ్చును. క్షత్రియుడు వర్ధమానము మొదలు మూడు విధముల లింగములను పూజించవచ్చును. వైశ్యుడు శివాంకము మొదలు రెండువిధముల లింగములను పూజించవచ్చును. గర్భగృహము, ద్వారము, ప్రాసాదవిస్తారము. అభిష్టానముయొత్తు స్థంభముయొత్తు. హస్తమానము, యజమానునియొత్తు, ఇట్లు అనేక విధములుగా లింగము యొత్తునకు కొలతలు చెప్పబడియున్నవి. అందులో శ్రేష్ఠము శి విధములు, మధ్యమము శి విధములు కనీసము శి విధములు. ఇట్లు 9 విధములు కలవు. మరియు దేవాలయ గర్భమును 9 భాగములుచేసి 1.1 భాగము పెంపుతో 9 భాగముల వరకు 9 విధములుగా జేయుదురు. మఱిల ఒక్కొక్కదానినే 9 భాగములు చేయుటచేత (81) భేదములు కలుగుచున్నవి. గర్భాలయములో సగము యొత్తుండుట కనీసము, ముప్పాతిక ఎత్తుండుట మధ్యమము. గర్భాలయము విస్తారముతో సమానముగాయుండుట శ్రేష్ఠము. ద్వారము యొత్తును 9 భాగములుచేసి పూర్వమువలెనే 9 విధములుగా లింగము యొత్తును చేయవచ్చును. ప్రాసాదముయొక్క విస్తారముతో సమానము ఉత్తమము. ముప్పాతికవంతు మధ్యమము. సగము

నంతు కనీసము. అధిష్ఠానముతో సమానమైనయెత్తు శ్రేష్ఠము, ముప్పాతికవంతు మధ్యమము. సగము యెత్తు కనీసము. లేక 9 భాగములుచేసి పూర్వమువలెనే 9 విధములగ కూడ ప్రతిష్ఠించవచ్చును. స్తంభముయెత్తును 9 భాగములుచేసి దానితో సమానముగాని 1. 1. భాగము తగ్గించుచు 9 విధములుగా జేయవచ్చును. మఱల ఆ ఒక్క భాగమును 4 భాగములుచేయగాని 3 భాగములగును. ఇట్లు 36 విధములుగాను లింగముయెత్తు చేయవచ్చును. ప్రాసాదము యెత్తును 9 భాగములుచేసి కనీసమున 3 భేదములు మధ్యమమున 3 భేదములు. ఉత్తమమున 3 భేదములు మొత్తం 9 భేదములు చేయదగును. కొందరు ప్రైవిమానముయొక్క యెత్తును 9 భాగములుచేసి మరల ఒకభాగమునే 9 భాగములు చేసి యిట్లు 81 భేదములుగ లింగముయొక్క తలనుచేయుదురు. మఱియు 1 హస్తము మొదలుకొని 1.1 హస్తమును పెంచుచు ఇట్లు 9 హస్తముల వఱకు 9 విధముల ఎత్తును కల్పింతురు. $\frac{3}{4}$ హస్తము మొదలుకొని $\frac{3}{4}$ హస్తము చొప్పున పెంచుచు 9 విధములుగా $\frac{6}{4}$ హస్తముల వఱకు లింగముల తలలను కన్పించవచ్చును. లేక $\frac{1}{2}$ హస్తము మొదలుకొని $\frac{1}{2}$ హస్తము చొప్పున పెంచుచు $\frac{4}{2}$ హస్తముల వఱకు 9 భేదములుగా లింగముయొక్క యెత్తును చేయవచ్చును. $\frac{1}{4}$ హస్తము మొదలుకొని $\frac{1}{4}$ హస్తము చొప్పున పెంచుచు $2\frac{1}{4}$ హస్తముల వఱకు 9 భేదములుగా జేయవచ్చును. జాతి హర్యములకు హస్తము చొప్పున పెంచబడినవియును, ఛందహర్యములకు $\frac{3}{4}$ హస్తము చొప్పున పెంచబడినవియును, వికల్పహర్యములకు $\frac{7}{2}$ హస్తము చొప్పున పెంచబడినవియును, ఆభాసహర్యములకు $\frac{1}{4}$ హస్తము చొప్పున పెంచబడినవియును కలసి మొత్తము 36 విధములుగా లింగముల యెత్తులుకలిగినవి. 11. అంగులముల మొదలు 2. అంగులముల చొప్పున పెంచుచు 27 అంగులముల వఱకు 9 భేదములును. 12. అంగులములు మొదలు 6 అంగులముల చొప్పున

పెంచుచు 60. అంగులముల వరకు 9 భేదములును, 25 అంగులములు మొదలుకొని 6 అంగులముల చొప్పున పెంచుచు 73. అంగులముల వరకు 9 భేదములును ఇట్లు అన్నిటికిని కనీసమున 3. మధ్యమమున 3. శ్రేష్ఠమున 3. మొత్తము 9 భేదములని యెఱుంగవలయును.

శ్లో॥ యజమానస్యమేఘాంతం నాభ్యంతంహృదయాంతకం |
స్తనాంతంబాహుసీమాంతం హస్తంతంనాసికాంతకమ్॥ 30

నేత్రాంతంసమతుంగంస్యాన్నవలింగోదయంభవేత్ |
అధవాతుంగమానేతు నవభాగంవిభాజితే॥ 31

ఏకైకంలింగతుంగంస్యాత్కస్యసాదితయంత్రయం |
నవత్వంశవిధంలింగం యజమానవశాద్విదుః॥ 32

బహుధాస్థాప్యలింగంవా నవలింగంపరిసంఖ్యయా |
అధహస్తాదిమానంచ సర్వలింగేషుకల్పయేత్॥ 33

పంచాదశాంగులంమానం యన్మానశనవలింగకే |
సప్తదశాంగులాంతంచ పంచదశాంగులమాదభేత్॥ 34

స్థాపయేత్పంచలింగేతు చేత్యూర్ధ్వేనతుకారయేత్ |
తత్త్రిపాదకరాదూర్ధ్వం బాధికంసర్వతుంగకే॥ 35

సర్వేషాంచైకహర్షేతు చైకలింగంతు సమ్మతం |
బహుధాసర్వలింగేషు తత్త్రైకర్ణంనకారయేత్॥ 36

ద్వికర్ణంబహులింగేతు త్రికర్ణంచైకలింగకే |
లింగతుంగమిప్రాక్తం తద్విశాలమిహోచ్యతే॥ 37

త్రిచతుష్పంచాంగులాంతంస్యాద్భహులింగేషువిస్తృతం |
అధ్రవాతుంగమానేతు త్రిచతుష్పంచభాగికమ్॥ 38

తత్తదేకాంశవిస్తారం బహులింగవిశాలకం |
నాగరంద్రావిడంచైవ వేసరంచత్రిధామతమ్॥ 39

- షట్ సప్తాంగులంచైవలింగతారమితిస్మృతం |
సవపంక్తిరుద్రమాత్రంస్యాత్ సమలింగవిశాలకమ్ || 40
- భానుసైకాంగులంచైవ చతుర్థశాంగులమేవచ |
ఏవంతుచైకలింగస్యా విస్తారంపరికీర్తితమ్ || 41
- పంచదశాంగులంచైవ షోడశాంగులమేవచ |
సప్తదశాంగులంచైవ లింగానామితివిస్తృతితమ్ || 42
- అష్టాదశాంగులంచైవ సవపంక్త్యంగులాంతకం |
వింశత్యంగులంచైవ లింగతారంత్రిధామతమ్ || 43
- ఏకలింశాంగులంచైవ ద్వావింశతిశాంగులం
త్రయోవింశాంగులంచైవ త్రిథాలింగవిశాలకమ్ || 44
- చతుర్వింశాంగులంచైవ పంచవింశాంగులంతథా
షడ్వింశాంగులంచైవ విశాలంత్రివిధంమతమ్ || 45
- సప్తవింశాంగులంచైవ చాష్టావింశాంగులంతథా |
సవవింశతిమాత్రస్యా ల్లింగతారమితిస్మృతమ్ || 46
- అథవావింశదంగుల్య మేకత్రింశతిమాత్రకం |
ద్వాత్రింశాంగులంచైవ లింగతారమితిస్మృతమ్ || 47
- కన్యసాదుత్తమాండంస్యా త్రప్త్యేకంత్రిమానకం |
ఏవంతుసవథాలింగం ప్రత్యేకంనాగరాదిభిః || 48
- అథవాతుంగమానంతు చతుష్పంచషడంశకం |
తత్తదంతైకభాగేన చైకలింగవిశాలకమ్ || 49
- నాగరంద్రావిడంచైవ వేసరంచత్రిధామతం || 50
- ఇష్టాయామేద్వ్యంశ సత్రింశదంశం |
కృత్వాక్రమాదధికం తదంశకం విస్తారంతత్కన్యసాదిత్రిధా |
యక్ష్యాధీమాన్ వేసరాదీనికూర్యాత్ || 51

బహులింగోదయేసర్వ స్మిన్ బ్రహ్మాంశంవినోదయః।

ద్విభాగంసమకవ్యసం విష్ణుదుద్రాంశంతత్సమమ్, 1 53

తా॥ యజమానునియొక్క మేడ్రము వరకు, నాభివరకు, తొమ్మిదవరకు, స్తనములవరకు, భుజములవరకు, తాలుపులవరకు, ముక్కు వరకు, నేత్రములవరకు, శిరస్సువరకు, ఇట్లు 9 విధములుగా లింగముయెత్తును చేయవచ్చును. లేక యజమానుని యెత్తును 90 భాగములుచేసి ఒక్కొక్క భాగమునకు 10 ఖండ భాగములు చేసి యిట్లును 9 భేదములుగా లింగముయెత్తును చేయవచ్చును 9 లింగములను ప్రతిష్ఠింపవలసినచోట హస్తమానమతో చేయవచ్చును. 15 అంగులములు నవలింగములకును, 17 అంగులములు పంచలింగములకును చేయవలయును. అంతకుపైన చేయరాదు. అన్ని లింగములయెత్తు 3/4 హస్తముకంటె నధికము చేయగూడదు. సమస్త మైన ఆలయములయందు ఒక్కొక్క లింగమును ప్రతిష్ఠించుట ముఖ్యము. అంతకుమించి లింగములను ప్రతిష్ఠించునపుడు వీరము ముక్కోడముగా నుండగూడదు. బహులింగ ప్రతిష్ఠయందు రెండు కోణములుగల వీరమేయుండవలయును. లింగములయొక్క విస్తారమును చెప్పుచున్నాడు. 3, 4, 5 అంగులముల విస్తారము బహులింగ నిర్మాణముననుండదగును. లేక యెత్తులో 3 వంతు 4వ వంతు 5వ వంతు విస్తారము చేయదగును, వీనినివరుసగా నాగరలింగము, ద్రావిడ లింగము, వేసర లింగము అందురు. 6, 7, 8 అంగులములు బహు లింగములయందు లింగవిస్తారము, లేక 9, 10, 11 అంగులములు సమలింగవిస్తారమును చేయవచ్చును. 12, 13, 14 అంగులముల్లు ఏకలింగవిస్తారము 15, 16, 17 అంగులములు విస్తారము 18, 19, 20 అంగులముల విస్తారము. ఇట్లు మూడు విధములు. 21, 22, 23 అంగులములు. ఇట్లు మూడు విధములు. 24, 25, 26 అంగులములు. ఇట్లు మూడు విధములును 27, 28, 29 అంగులములును, 30-31-32 అంగులములును, కనీసమునుండి ఉత్తమము వరకు విస్తార

భేదములు కల్పింపబడినవి. ఇట్లు నాగర ద్రావిడవేసర భేదములు కలిగినవి. మరియు లింగము ఎత్తును 4-5-6 భాగములు చేసి అందు ఒక్కొక్క భాగమును లింగ విస్తారము చేసిరేని, వరుసగా నాగరము, ద్రావిడము, వేసరము, అగును. లింగముయొక్క పొడవు 30 భాగములుచేసి దానిని రెండుగాజేసి ఆ రెండు భాగములు సమానముగాను, పైన 1 భాగము అధికముగాను, పైన 2 భాగములు అధికముగాని చేసినయెడల నాగరము. ద్రావిడము, వేసరము అగును. ఇవి స్వల్పదేవాలయము లంటి లింగముల పద్ధతి. అనేక లింగము లయినప్పుడు బ్రహ్మభాగమును వదలి విష్ణురుద్రభాగములనే కొలత యందు చెప్పుకొనవలయును.

శ్లో॥ ఆధవాతుంగంనవమంస్య ద్వేదంనారాయణోదయః।
పంచాంశంశిరోదయంస్య ద్వర్ధమానమిన్మలితమ్॥ 53

అష్టాదశాంశకంతుంగే వైష్ణవంచాష్టభాగికం।
దశాంశంశిరోదయంస్య చ్ఛివాధికంలింగమీరితమ్॥ 54

ఉత్పేధేదశభాగేతు వైష్ణవంచతురంశకం।
రసభాగం శివాంశంస్య త్ స్వస్తికంబహులింగ తే॥ 55

ద్రుహిణహరిహరాంశం తత్సమంచైకలింగే।
మునివసునవభాగైస్తుంగ మష్టత్రయాంగమ్॥ 56

ద్రుహిణహరిహరాంశం సర్వతోభద్రలింగం।
ద్విజకులనృపపూజ్యం వర్ధమానంతదైవమ్॥ 56

పంచపంచపషడంశకోన్నతం బ్రహ్మవిష్ణుశివభాగతఃక్రమాత్।
తుంగమష్టయుగభాగకేకతే తచ్ఛివాధికమిహార్య

మోగ్యకమ్॥ 57

స్వస్తికస్యదశషటోశిరోన్నతం షోడశాంశవిధివైష్ణవంతథా।
రుద్రభాగవిధివత్సమాచరేత్ సంపదర్థమిహశూద్ర

వేదాశ్రాభంబ్రహ్మభాగేచమూతే చాష్టాశ్రాభంమధ్యమే
విష్ణుభాగే

వృత్తాకారంచాగ్రకేతచ్ఛివాంశం కుర్యాత్సర్వం
వర్జులంచైకలింగమ్॥ 59

వేదాశ్రంవస్వశ్రకంవృత్తమేవం ప్రోక్తంమూవేమధ్యకే
ఽనేకలింగే వృత్తాకారంచాగ్రకేరుద్రభాగే॥
కుర్యాదేవం శిల్పివిద్వద్భిరేవ॥ 60

ఏకానేకంఛోక్తలింగేశివాంశే కుర్యాద్ధారాం
షోడశాదిద్వయేన॥

వృద్ధ్యాభారాతూం సహస్రావసానం ధారాలింగేచైవ
ముక్తంసుతంత్రైః॥ 61

పంచపట్టమునిరష్టవిస్తృతే ద్విద్విభాగయుత మస్తకోన్నతం॥
తత్తదంగకృతతచ్ఛిరోదయే ద్వ్యంశయుగ్మమధిరోప
మానకమ్॥ 62

వర్తికస్థమితచ్ఛిఖంబుదైః కుక్కుటాండత్రపుషాకృతిస్తథా॥
అర్థచూద్రమితిశతవద్భవేత్ శిల్పకృత్రవర
వర్ణితం క్రమాత్॥ 63

పూజాంశేతత్తుంగమష్టద్వయాంశం కృత్వాఽంశేన
ద్విత్రివేదాన్విసృజ్య॥
తస్యాభస్తలీకుణోద్ధారశేషం శిల్పీకుర్యాన్నాగరాదీన్
త్రిదైవ॥ 64

తత్తచ్చైకాధ్వాంశకంమధ్యభాగే విస్తారంస్వాల్పకుణోద్ధారణేచ
అగ్రేచైకద్వ్యంశత్ర్యంశేనతుంగం తస్మాత్పార్శ్వేభా॥
మయేత్ పృష్ఠ కాంతమ్॥ 65

కుర్యాదేకాంపిండికాంతస్యపార్శ్వే చైకద్విత్రియంశకం
చానతంచ॥

స్పృష్టేయ క్షాంతి యేద్విష్ణుకాంతం ఏవంయుక్త్యా
నాగరాదిక్రమంస్యాత్ ॥ 66

ఏ కానేకంలింగకంఠారణాం శే కుర్యాల్లింగేమూర్ధ్ని
వత్కుడ్యలంవా,

ఛత్రాకారంవాధమూర్ధ్నిప్రదేశే యుక్త్యాధీమానుద్దరేత్
స్వాదధస్తాత్ ॥ 67

లింగాదీన్ స్థాపయేత్సర్వహక్మ్యే ప్రాగుక్తవత్క్రమాత్ ॥ 68

తా॥ లింగముయెత్తు 9 భాగములుచేసి అందు 4 భాగములు విష్ణ్వంశమును 5 భాగములు శివాంశమును చేసిన యెడల వర్ధమాన లింగమగును. లింగముయెత్తు 18 భాగములుచేసి విష్ణ్వంశము 8 భాగములును శివాంశము 10 భాగములును చేసినయెడల శివాధిక లింగమగును. లింగము యెత్తు 10 భాగములుచేసి విష్ణ్వంశము 4 భాగములు, శివాంశము 6 భాగములు చేసినయెడల స్వస్తిక లింగ మగును. ఇది బహులింగముల యందుపయోగించును. బ్రహ్మ, విష్ణు, శివ భాగములను సమానముగా చేసినయెడల సర్వతోభద్ర లింగమగును. ఇది యేకలింగ ప్రతిష్ఠకుపయోగించును. లింగము యెత్తును 24 భాగములుచేసి 7-8-9 భాగములు బ్రహ్మ, విష్ణు, శివ భాగములుగా చేసినను సర్వతోభద్రలింగమే యగును. దీనిని దేవ తలు బ్రాహ్మణులు పూజింతురు. వర్ధమాన లింగమును రాజులు పూజింతురు. లింగముయెత్తును 16 భాగములుచేసి 5 భాగములు బ్రహ్మకును 5 భాగములు విష్ణువునకును, 6 భాగములు శివునకును చేయ బడిన లింగము వైశ్యులు పూజింపదగినది. 16 భాగములు చేయబడి విష్ణు భాగములు 7 శివభాగములు 9 ఇల్లు చేసిరేని స్వస్తికలింగమగును. ఇది శూద్రయోగ్యమగును. మరియు లింగముయెత్తును 3 భాగములుచేసి మొదలు నలుచదరమును, నడుమ 8 పలకలును, చివర గుండ్రమును చేయబడినది. యేకలింగ ప్రతిష్ఠకు చెల్లును. ఏక లింగమునకుగాని

బహులింగములకుగాని 16 మొదలు 2. 2. భారతి పెంచుచు ఇట్లునను
సగా వెంబ్యవతికును చేయవచ్చును. దీనిని భారతింగమందురు.
మరియు విస్తారమును 5-6-7-8 భాగములుచేసి ఒక్కొక్కదానికి
2 భాగముల చొప్పున తలలను చేసిరేని వరుసగా కుక్కుటాండరూప
లింగము, త్రపుషరూపలింగము, అర్థచంద్రాకార లింగము, ఛత్రా
కారలింగము, ఇట్లు నాలుగు విధములగు లింగములేర్పడును. మరియు
లింగముయెత్తును 16 భాగములుచేసి అందు 2-3-4 భాగములను
వదలి దాని దిగువ ప్రదేశమున ఆయా భాగములలో సగము మూడు
మధ్యభాగమున విస్తారమును, తలయందు 1-2-3 భాగముల ఎత్తును
ప్రక్కలయందు తగ్గునట్లు వృత్తరేఖను గీయవలయును. ఇట్లు గీయుట
వలన ఛత్రాద్వాకారము లేర్పడును. ఇట్లు అలోచించి తలను
రచించవలయును. నాగరద్రావిడ వేసరలింగముల తలలగును. ఒక్క
లింగముగాని, అనేక లింగములుగాని, వాని తలలను మనుష్యుని తల
వలెను, మొగ్గవలెను, గొడుగువలెను, కల్పించవలయును. పూర్వము
చెప్పబడిన కొలతల ప్రకారము లింగములను ప్రతిస్థించవలయును.

10. అష్టలింగముల వివరము

కాశ్యప శిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో॥ సమలింగంవర్థమానం శైవాధికంతుస్వస్తికం॥
సర్వతోభద్రలింగంచ సార్వదేశికమేవచ॥ 110
- భారతింగంముఖలింగం లింగమష్టవిధంభవేత్॥
సమలింగంతువిప్రాణాం సృషాణాంవర్థమానకమ్॥ 111
- శైవాధికంతువైశ్యానాం శూద్రాణాంస్వస్తికంభవేత్॥
సర్వేషామితరంలింగం సర్వకామఫలప్రదమ్॥ 112
- ఏకఏవమహాదేవో లింగభేదాన్సృజాంహితః॥
ఇష్టాయామవిశాలేన చతురశ్రీకృతంపురా॥ 113

పశ్చాద్భాగత్రయంకల్ప్య మనేనవిధినాయుతః।
చతురశ్రమధోభాగం బ్రహ్మభాగంసముచ్యతే॥ 114

మధ్యేతుసమకోణంస్యాద్ విష్ణ్వంశంతత్ప్రకీర్తితం।
ఊర్ధ్వభాగంతువృత్తంస్యా త్తచ్చివ్యాశేతివిద్యతే॥ 115
అంశంప్రత్యధానాస్తే అశేషంతువాత్మకమ్॥ 115½

తా॥ సమ లింగము, వర్ణమాన లింగము. శైవాధిక లింగము. స్వస్తికలింగము, సర్వతోభద్రలింగము, సార్వదేశికలింగము, ధారా లింగము, ముఖలింగము, సమలింగము, బ్రాహ్మణులకును, వర్ణమాన లింగము, క్షత్రియులకును, శైవాధికలింగము నైశ్యులకును, స్వస్తిక లింగము శూద్రులకును, సర్వతోభద్రలింగము సమస్త మైన వారికిని యోగ్యము. ఇష్టము వచ్చిన పొడవుగల శిలను నలుచదరముగా చేసి పొడవుచు 3 భాగములుచేసి, మధ్యభాగము 8 కోణములుగను పై భాగము గుండ్రముగను చేయవలయును. మొదలు బ్రహ్మభాగం నడుమ విష్ణుభాగము. పైన శివభాగము. అని తెలియవలయును దీనిని సమలింగమందురు.

శిల్పరత్నం ఉత్తరభాగము 2వ అధ్యాయము

స్తో॥ సంకృత్యంశేతులింగోచ్చే సప్తాష్టనవభిక్రమాకే।
అంతైర్బ్రహ్మహరీశాన భాగాఃస్యర్వర్థమానవే॥ 93

పంచషట్సప్తభాగైర్వా చతుఃపంచషడంశకైః।
వర్ణమానంభవేల్లింగంశ్రేష్ఠమధ్యాధిమక్రమాత్॥ 94

లింగాయామేతుపంక్త్యంశే రామాగ్నిశ్రుతిసమ్మితైః।
అంతైర్బ్రహ్మహరీశభాగాఃస్యః క్రమాల్లింగేశివాధికే॥ 95

లింగోత్సేధేతుసందాంశే షట్సప్తవసుభాగకైః।
బ్రహ్మవిష్ణ్వశభాగానాం క్రమాన్నాహఃప్రకీర్తితాః॥ 96

లింగంత్రైరాశికంనామ భవేత్సర్వసమేతుతత్ ।

స్వాయామాధ్ధారవిస్తారం స్వస్తికంవాశివాధికమ్ ॥

97

వర్ణమానంచతల్లింగం నామ్నాసురగణార్చితం ।

తత్సార్వదేశికంజ్ఞేయం సర్వవర్ణహితావహమ్ ॥

98

తా॥ లింగముయెత్తును 24 భాగములుచేసి అందు బ్రహ్మ, విష్ణు, శివ భాగములు 7-8-9 చేసిన యెడల వర్ణమాన లింగ మగును. లేక 5-6-7 భాగములుగాని, 4-5-6 భాగములుగాని చేసినను మధ్యమ కనీసవర్ణమానలింగములగును. లింగముయెత్తును 10 భాగములుచేసి 3-3-4 భాగములు బ్రహ్మ విష్ణు శివాంశములుగా చేయబడినవి. శివాధికలింగము, లింగముయెత్తును, 9 భాగములుచేసి అందు 6-7-8 భాగములు బ్రహ్మ విష్ణు శివభాగములు చుట్టు కొలతలు క్రమముగాచేయబడినది. వరుసగా శ్రేష్ఠ, మధ్యమ, కనీష్ఠ సర్వతోభద్రలింగములగును, లింగముయెత్తును 2. భాగములుచేసి అందు శివ భాగము పెంపుచేయబడినది. స్వస్తిక లింగమగును. మరియు వర్ణమానలింగము కూడ యెత్తు 9 భాగములుచేసి అందు విష్ణుభాగములు 4ను శివభాగములు 5ను చేసి లేని సార్వదేశికమని పించుకొనును దేవతలచే బూజింపబడుటయు సర్వవర్ణములవారికి హితమును గలుగును.

శిల్పరత్నం ఉత్తరభాగము 2వ అధ్యాయము

శ్లో॥ వైష్ణవాంశేచశైవాంశే ధారాద్విద్విగుణీకృతే ।

సర్వేషామపిలింగనాం ధారాలింగంత్రిధామతమ్ ॥

106

మూలేఽష్టాశ్రంవాకలాశ్రం యుగాశ్రంతస్మాదూర్ధ్వం

తద్యుగాఃస్యశ్చధారాః॥

ఏవంపూర్వాయతర్య కైరీశ్వరస్య ప్రోక్షంభార

లింగమేతత్ప్రతిభైవ ॥ 107

- సర్వతోభద్రలింగేషు ధారాఃస్యఃపంచవింశతిః|
సప్తపర్ణదలకారాః సమాఃసర్వాఃసమాంతరాః|| 108
- ఏకైకస్యాంతుధారాయాం చత్వారింశత్రప్తశతఖ్యయా|
కుర్యాత్సమానిలింగాని స్యాత్తల్లింగసహస్రకమ్|| 109
- చతురశ్రస్యకోణార్థ సూత్రలాంఛనమధ్యతః|
కోణత్యాగాతో తడష్టాశ్చక్కుర్యాద్విష్ణ్వంశసిద్ధయే|| 110
- లర్థవాలింగవిస్తారం సప్తధావిభజేత్సమం|
మధ్యేత్రిభాగంసంస్థాప్య ద్విద్విభాగవివర్జనాత్|| 111
- వస్వశ్రం సిద్ధ్యతిసమ మధ్యవృత్తంనిగద్యతే|
చతురశ్రస్యలింగస్య శిరోమధ్యేనిధాయతు|| 112
- సూత్రందిగంతమానేన భ్రామయేద్వృత్తసిద్ధయే|| 113
- తా|| విష్ణుభాగమునగాని, శివభాగమున గాని కోణములు

రెట్టింపు చేయుచువచ్చినది ధారాలింగమగును. మొదలు 4-8-16గాని చేసి రెండవ భాగమున అనగా విష్ణుభాగమున దానికి రెట్టింపుగా కోణములుచేయబడి అవి అవటియాకునందున్న రేఖలవలె విడివిడిగా కనపడుచుండవలెను. ఇట్లు 25 వఱకు కోణములుచేసి ఒక్కొక్క దానిని 40 ఖండములుచేయగా 1000 కోణములగును. ఈ గదులలో ఒక్కొక్క లింగమును తీర్చుటచే సహస్ర లింగములగును. లింగము యొక్క నలుచదరమున మధ్యరేఖలనుంచి ఆ మధ్య గుర్తుల ప్రకారము కైవారముతో గీచి ఆ వృత్తమును 8 భాగములుచేసి గీతలను గీచి ఆ ప్రకారము 8 కోణములు చేయవలయును. లేదా విస్తారమును 7 భాగములుచేసి ఇట్లు నలువైపుల గుర్తులుపెట్టి నడుమ 3 భాగములను వడలి మూలలయందు 2 • 2 భాగములను తెగగోట్టిన యెడల సమానముగా 8 కోణములువచ్చును, పైభాగమున వృత్తరేఖగీచి విష్ణు భాగమునందలి కోణములను తగ్గించినయెడల శివాంశము గుండ్రముగా వచ్చును.

కాశ్యపశిల్పము 40వ పటలము

- శ్లో॥ పూజాభాగత్రయంకృత్వా ఊర్ధ్వభాగంముఖంభవేత్ —
...చైవసమాయతమ్॥ 117
- కర్ణాష్టాద్వాదశాక్షుంచ సర్వలక్షణసంయుతం।
లింగాకారాయతస్తస్య తస్యాయంపిండికాన్వితమ్॥ 118
- అథవాఽధికమ్ నేత్రసూత్రపుటాంతంచ
పుటార్థంవర్ధమానకమ్॥ 119
- ప్రత్యేకంతుపదాధిక్యం యుగాంశంపరికల్పితం,
హిక్మాదిగలమానంతు చత్వార్యవముదాహృతమ్॥ 120
- యునైకోనదశాంశంతు కంఠోచ్ఛమిలివిద్యతే।
శేషంలింగాకృతిఖ్యాతం కల్పయేల్లక్షణాన్వితమ్॥ 121
- చతుర్ముక్తైశ్చవక్త్రైశ్చ చతుర్భుజాద్విభాజితమ్।
స్తనసూత్రోపరిష్టాతు బింబంలక్షణసంయుతమ్॥ 122
- హిక్మాసూత్రోపరిష్టాద్యా శేషంలింగాకృతిర్భవేత్।
ముఖలింగమితిఖ్యాతం నృపాణామపివృద్ధయే॥ 123
- విష్కంభమష్టభాకృత్వా మూలేమధ్యేతథాగ్రకే।
భాగహీనంతుసంకల్ప్య స్థూలమూలముదాహృతమ్॥ 124
- హాసయేచ్ఛివభాగాది శిరఃస్థూలముదాహృతమ్।
ఏతద్దర్శమితిఖ్యాత మృషిభిఃపూజితంవరమ్॥ 125
- గుణాశంపంచకోణంచ షట్సప్తద్వాదశాశ్రకమ్।
దశభావాశ్రకంఽవాఽపి అశ్రేతరమనోహరమ్॥ 126
- ఫలకాదర్పణాకార మేకరేఖమరేఖకమ్ శిరసోవర్తనాహీనం
మానోన్మాదైరశన్వితమ్॥ 127
- నేత్ర్యంస్వాయంభువంచేతి ఖ్యాతందేవైః సుపూజితమ్।
బాణేనపూజితాభోగం బాణలింగముదాహృతమ్॥ 128

స్థూలంసూక్ష్మంశిరోమూలం క) మేణపరిపక్వతే।

ఉత్తమంశుముఖంఖ్యాతం మధ్యమంసమమాసనమ్। 129

విష్టరేతుప్రవేశాంశం సార్వదేశికలింగవత్।

లోహజడకగత్నంచైవ శార్వదేశికలింగవత్। 130

తా॥ శివలింగమును 8 భాగములుచేసి అందు పై భాగమున ముఖమును చేయవలయును. 8 చెవులును, 12 కన్నులను, ఇట్లు నాలుగు తలలుగా రచించవలయును. — నేత్ర సూత్రము నుండిపుటాంతము వరకు చేయవలయును. వర్ధమానమునకు 1 భాగమధికము చేయవలయును. పుటార్థమునుండి 4యము అక్కిలి మొదలుగళము 4యము మొత్తము కంఠముయెత్తు 9 యవలు చేసి మిగిలినదిలింగాకారయగనే యుండవలయును. 4 ముఖములుగాని 1 ముఖముగాని, 4 చేతులుగాని, 2 చేతులుగానిచేయవచ్చును, స్తనసూత్రముపైభాగమును మాత్రమేరచించవలయును. లేకహిక్కాసూత్రము నుండి పైభాగమును కూడశివరూపమురచించిమిగిలినదిలింగాకారముచేయవచ్చును. దీనిని ముఖలింగమందురు. బ్రాహ్మణులేకాక క్షత్రియులుగూడపూజింపదగినది. లింగము వెడల్పును 8 భాగములుచేసి మొదలుకంటే చివర 1 భాగమును తగ్గించినయెడల మొదలు లావు చివర సన్నము అగును. దీనిని అర్చ లింగమందురు. మహర్షులు పూజింపదగినది. మరియు 3-5-6-7-10-12 కోణములుకలదిగాని, లేక గుండ్రముగానున్నదిగాని తల గుండ్రముగా లేకచదరముగానున్నదిగాని, తెల్లనిచాఱ కలదిగాని, చాఱలు లేనిదిగాని, శాస్త్రమునకు సరిపడినకొలతలు లేకున్నను దానిని స్వాయంభువలింగమందురు. అది దేవతల పూజింపదగినది. బాణలింగం కూడ స్వాయంభువలింగముతో సమానమైనదే. మొదలు కంటే తల యెక్కువ విస్తారముగలది యుత్తమ ముఖము, మొదలు చివర సమానముగలది మధ్యమముఖము. పీతమాన ప్రవేశము సార్వదేశిక

లింగమువలె నుండవలయును. లోహజలింగము, రత్నజలింగము సార్వదేశిక లింగములవలెనుండవలెను.

11. లింగశిరోవర్తన భేదములు

అపరాజితపృచ్ఛ 202వ సూత్రము

శ్లో॥ సమస్తానారహిలింగానాం బ్రహ్మదౌచతురశ్రకః |
కర్ణసూత్రాన్ముక్తకోణే విష్ణురష్ట్రాశ్రకోభవేత్ || 32

బ్రహ్మదిష్టానతోలుప్తో వృత్తాకారసముదభవః |
పూజాభాగఙ్గార్థస్యా ద్రుద్రాంశోవృత్తసంజ్ఞకః || 33

విస్తారంచాస్యలింగస్య తదంతముపలక్షయేత్ |
విభక్తిర్మస్తకేతేషాం లింగానాంపంచభాభవేత్ || 34

ఛత్రాకారమప్తమాంశే సార్థంద్వ్యంశంషడంశవే |
త్రపుషాభంవేదభక్తే ద్విభాగంకుక్కుటాండభస్మ || 35

త్రిభక్తేలింగవిస్తారే చైకాంశమర్థచంద్రకమ్ |
సార్థత్ర్యంశేనతుల్యంస్యా దప్టాంశేలుద్బుదాకృతి || 36

తా॥ లింగము లన్నిటికిని మొదలు బ్రహ్మభాగము నలుచదరమును, విష్ణుభాగము 8 కోణములును, శివభాగము గుండ్రమును చేయుదురు. లింగముయొక్క విస్తారమును 8 భాగములుచేసి సడుము యెత్తు $1\frac{1}{2}$ భాగముపెంచి కైవారముతో గీచినయెడల ఛత్రాకారము వచ్చును. విస్తారమును 6 భాగములుచేసి $2\frac{1}{2}$ భాగములతో ప్రక్కలు తగ్గించి కైవారముతో గీచినయెడల త్రపుషాకారమువచ్చును. విస్తారమును 4 భాగములుచేసి అందు 2 భాగములు ప్రక్కలు తగ్గించి కైవారముతో గీచినయెడల కుక్కుటాండాకారము వచ్చును. విస్తారమును 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము ప్రక్కలు తగ్గించి కైవారముతో గీచినయెడల అగ్రచంద్రాకారము వచ్చును. విస్తారమును

లింగ భాగములు చేసి ప్రక్కలు విడి భాగములు తగ్గించి కైవారముతో గీచిన యెడల బుద్ధుదాకారమేర్పడును. ఇట్లు 5 విధములనివరుంగ వలయును,

శిల్పరత్నం ఉత్తరభాగం 2వ అధ్యాయము

శ్లో॥ షడంశేలింగవిస్తారే సార్థద్వ్యంశేనవర్తయేత్ ॥ 1-0

త్రపుషాభశిరఃసిద్ధ్యైరామూంశైః కుక్కుటాండకమ్ ॥

లింగవ్యాసతృతీయాంశవర్తనాదర్థచంద్రకమ్ ॥ 121

లింగవ్యాసేఽష్టథాభక్తే సార్థాంశత్రయవర్తనాత్ ॥

బుద్ధుదాభస్యలింగస్యశిరఃసిద్ధ్యైశోభనమ్ ॥ 122

తా॥ లింగముయొక్క విస్తారమును 6 భాగములుచేసి మధ్య విడి భాగములు పెంచి వృత్తమును గీచినయెడల త్రపుషాకారము, 3 భాగములు నడుమ పెంపుచేసి వృత్తమును గీచినయెడల కుక్కుటాండాకారము, లింగముయొక్క విస్తారములో 3వ వంతు మధ్య పెంచి వృత్తమును గీచినయెడల అర్థచంద్రాకారము, లింగముయొక్క విస్తారము 8 భాగములుచేసి మధ్య విడి భాగములెత్తుచేసి కైవారము గీచిన యెడల బుద్ధుదాకారము. ఇట్లు తలలు యేర్పడునని తెలియ వలయును.

కాశ్యపశిల్పము 49వ పటలము

శ్లో॥ లింగభేదః సమాఖ్యాతః శిరసోవర్తసంశ్రుణు ॥

లింగమూర్ధాదికేశాంతం శిరసోవర్తసంభవేత్ ॥ 131

తస్మాల్లింగోదయేకుర్యాద్భిరసోవర్తసంద్విజ ॥

ఛత్రాకారంభవేత్సూర్యం కుక్కుటాండంద్వితీయకమ్ ॥ 132

త్వృతీయంత్రపుషాకారమర్థచంద్రచతుర్థకం ॥

యస్యలింగస్యచిక్కుంభ మష్టథావిభజేన్ముఖః ॥ 133

ఉద్ధృతే కాంశమాలంబ్య ప్రథమంఛత్రశీర్షకం |
ద్వాత్రింశద్విభజితౌర్ మూర్ధ్వాద్భూతాంశలమ్పితమ్ || 134

ఛత్రతాభంతద్ద్వితీయంస్యాత్ సప్తాంశంతత్త్వతీయకం |
చతుర్థంతనవాంశంతు ఛత్రతాభంచతుర్విధమ్ || 135

ద్విజానాంచనృపాణాంచ ఛత్రతాభంసర్వకామడం |
సర్వేషామలింగానాం ఛత్రతాభంతుప్రశస్తుకమ్ || 136

ద్వాత్రింశేతుశిరస్తారే ద్వావింశత్యేకలింశతి |
వింశదేకానవింశాంతైః కుక్కుటాండంచతుర్విధమ్ || 137

స్వస్తి కాఖ్యంచలింగంతు ప్రశస్తంశూద్రవృద్ధిం |
సార్వదేశికలింగానా మన్యేషాంచవిశేషతః || 138

హ్రాసేద్వాత్రింశదంశేతు మనుపక్షకలాంశకైః |
సప్తాదశాంశకంచైవ త్రపుషాభంచతుర్విధమ్ || 139

వర్ణమానంచలింగంతు ప్రశస్తకంతుత్రియోన్యకం |
ద్వాత్రింశాంశేరస్తారే ధర్మరుద్రాంశక్షీసదా || 140

కానుత్రయోదశాంతైస్తు అర్థచంద్రంచతుర్విధమ్ |
శివాధికంచలింగంతు శస్త్రంవైశ్యార్థకంమతమ్ || 141

తా|| లింగముయొక్క తల గుండ్రముగా నుండుటలో గల
ధేధములను చెప్పుచున్నాడు. లింగముయొక్క మస్తుకము మొదలు
కేశాంతము వరకు భాగములను చెయవలయును. విస్తారమున 8 భాగ
ములు చేసి నడుమ 1 భాగమును యెత్తుచేసి కైవారము గీచినయెడల
ఛత్రాకారము మొదటి పద్ధతియగును. విస్తారమును 32 భాగములచేసి
నడుమ 5 భాగములను యెత్తుచేసి కైవారముగీయగా ఛత్రాకారము
రెండవపద్ధతి యగును. మధ్య 7 భాగముల యెత్తుచేయగా ఛత్రా
కారము 3వ పద్ధతియగును. 9 భాగములయెత్తు చేయగా ఛత్రా
కారము నాల్గవ పద్ధతి యగును. విస్తారము 32 భాగములను నడుమ

స్థు 19-20-21-22 భాగములుచేసి కై వారముతో గీయగా వరుసగా
 ప్కటాండ పద్ధతి నాలుగు విధములగును. విస్తారమును 32 భాగ
 లనుచేసినడుము 14-15-16-17 భాగములనుయెత్తుచేసికై వారముతో
 నయెడల వరుసగా త్రపువాకారమున నాలుగు విధములగును.
 రమును 32 భాగములుచేసి నడుము 10-11-12-13 భాగములుచేసి
 వారముతోగీయగావరుసగా అర్థచంద్రాకారమున నాలుగు విధము
 లను, ఛత్రాకారలింగము బ్రాహ్మణులకును క్షత్రియులకును దగినది.
 స్తిక లింగము కుక్కుటాండరూప లింగము శూద్రయోగ్యమైనది.
 పుషాకారముగల వర్ణమానలింగము క్షత్రియులకుదగినది. శివాధిక
 గమున అర్థచంద్రాకారము చేయబడినది. వైశ్యయోగ్యలింగము,
 ం తెలియవలయును,

(అనుబంధము 1 నుండి 5వ పటము వఱకు చూడుడు)

12. సమరాంగణ దశలింగములు

సమరాంగణ 70వ అధ్యాయము

- ॥ పూజాంశమేకాదశభా భక్తోర్ధ్వం సర్వతఃసమం |
 తిర్భ్యక్తధైకనవతిం భాగానాశిరసోభజేత్ || 13
- భజేత్సహస్రలింగానాం సైకమిత్యసమైషధై |
 సహస్రలింగమిత్యుక్తం పంచవక్త్రాంగమేవతత్ || 14
- అథోవిభాగంనవభా లింగేసర్వవిభాగయేత్ |
 ఊర్ధ్వభాగంత్రయంత్యక్త్వా భాగభాగేనకల్పయేత్ || 15
- భాగేనశిరసస్తస్య గ్రీవాకుర్యాత్ తతఃపరం |
 భాగద్వయేనస్కంధాంశం కర్తాయుగ్మపచానిచ || 16
- పుష్పసంస్థితమాశాసు విహితేచస్పృష్వసి |
 చతుర్ముఖంభవేల్లింగ మర్చితంసర్వకామదమ్ || 17
- త్రిముఖేతులలాటాదీ న్యంగాన్యంశేనసాంఘ్రిణా |
 పృథక్పృథక్విధేయాని శేషాంశాత్స్కండకల్పనా || 18

ఏకవక్త్రేతుసార్ధేన లలాటాదీనికల్పయేత్ ।

సవభక్తేత్యజేద్ జ్వాద్వా విభాగాపార్శ్వయోర్ధ్వయోః॥ 19

విధిశేషచతుర్వక్త్రే విభక్తేపార్శ్వయోర్ధ్వయోః॥

సార్ధంసార్ధంజేత్ పార్శ్వే చైకవక్త్రోర్ధ్వతత్సహి॥ 20

చంద్రాద్ధాలంకృతంకార్యం జటాజూటధరంశిరః ।

శిరసోవర్తనాకార్యా పూర్వప్రాక్షేనవర్తనా॥ 21

ఏకప్రిచతుశోస్యానాం విస్తృతిర్ముఖసిగ్గమః ।

స్యాద్వావిభాగైరాకంధికారాభ్యైర్యథాక్రమమ్॥ 22

ముఖలింగంనకర్తవ్యం లింగాతోసర్వసమాదృతే ।

సర్వేషాంముఖలింగానాం ద్విదలంపీఠమిష్యతే॥ 23

తేతోఽపిజాయతేద్వైర్భ్యం త్రయస్త్ర్యంశత్రహోద్దితేః ।

లోహానితద్వద్ దారుణా న్యశ్శమ్మత్రప్రభవానిచ॥ 24

తా॥ లింగముయొక్క పైభాగమును 11 భాగములు చేసిదానిని అష్టముగా 91 భాగములనుచేసి లింగరూపములుగాచేసినయెడల 1001 లింగములగును. దీనిని సహస్ర ముఖలింగమందురు. 5 భాగములుగా చేసి 5 ముఖములను చేయవచ్చును. 4 ముఖములు చేయదగును. దిగువ 9 భాగములును పైన 3 భాగములను వదలి 6 భాగములును ముఖములను కల్పించవలెను. తల ముఖము మెడ భుజములము చెవులు చేయవలయును. తల 1 భాగము మెడ స్కంధము 2 భాగములు చెవులు 1/3 భాగము ఇట్లు రచించవలయును లింగముయొక్క అడుగు భాగమున పద్మమును రచించవలయును. ఇట్టి లింగమును బూజించుట వలన అన్ని కోరికలు నెఱవేరును. 3 ముఖములుగల లింగమును 1 1/4 భాగము ముఖమును, చేసి అచ్చటనుండి మిగిలిన రూపమును చేయవలయును. ఒక్కటే ముఖమైనచో 1 1/2 భాగము ముఖముండవలయును. చతుర్ముఖ లింగమున విస్తారమును 9 భాగ

ములుచేసి యిరువైపుల 2. 2. భాగములను వదలవలయును. ఏకముఖ లింగమున 1. స్నర, 1 స్నర భాగములను ప్రక్కలయండు వదల వల యును. జటాజూటమును బాలచంద్రుడును కలిగి యుండవలయును. లింగము యొక్క తల గుండ్రముగానే యుండవలయును. 1-3-4 ముఖ ములయ్యెనేని ముఖములయొక్క విస్తారములు, నిర్గమములు ఆలో చించి చేయవలయును ముఖలింగమున లింగమునంతటను ముఖం చేయరాదు. ముఖలింగము లన్నింటికిని వీరము రెండు దలములు గలిగియుండవలయును. తేజోలింగమును, లోహలింగమును, దారు లింగమును, శిలాలింగమును, మృణ్మయలింగమును చేయవచ్చును.

శ్లో॥ ప్రాసాదగర్భమానాద్వా పంచాంశైస్త్రీ భిరుత్తమమ్॥ 27

సవాంశైఃపంచభిర్మధ్యం కనీయోఽర్ధేనతద్భవేత్ |

ప్రభేదైరంతరైస్తేషాంయథాయోగంత్రిభిస్త్రీభీః॥ 28

షడన్యానిభవంత్యేవం నవలింగానిపూర్వవత్॥

తా॥ గర్భాలయమును 5 భాగములుచేసి అందు 3 భాగములు వీరముండుట శ్రేష్ఠము. 9 భాగములుచేసి 5 భాగములుంచుట మధ్య మము. లేక సగముంచుట అధమము. ముఖ్యలింగముల కిట్లుండ వలయును,

శ్లో॥ ద్వైర్భ్యోషోడశధాభక్తే చతుర్భిఃసురపూజితం॥ 30

లింగంవిష్కంభతోఽస్యాద్యం భూతాంశైరంచితంశుభైః |

భవేత్ సర్వసమంషడ్భి రాద్యాఖ్యంచతురశ్రకమ్॥ 31

కోణేకర్ణార్ధసూత్రేణ లాంఛితే శేషమావనాత్ |

అష్టాశ్రిస్యాత్ సప్తభక్తే హనాత్కర్ణాంశయోరధ॥ 32

గర్భసీమార్ధసూత్రేణ వర్తనాద్ద్వైత్తనిర్మితం |

అథోమధోఽర్ధ్యభాగాః స్యుశ్చతురశ్రాదికాఃక్రమాత్॥ 33

బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం దైర్ఘ్యలింగేనమోత్తమాః,
సమస్తేష్యపిలింగానాంభాగాఃస్యవృథుమావతః॥ ౩౪

పునరూర్ధ్వేవిధాతవ్యో భాగోబ్రహ్మశివాశ్రయః,
లింగస్యదైర్ఘ్యజంపీతే విస్తారోఽసౌవిధీయతే॥ ౩౫

లింగవిస్తారతత్త్వాన్యత్ పార్శ్వపీతేవిశిష్యతే|
తత్సమోబ్రహ్మణోభాగాత్ సంప్రదాయాపహృత్యవా॥ ౩౬

తా॥ లింగము పొడవును 16 భాగములుచేసి విస్తారము 4భాగములు చేయబడినది దేవతల్లు పూజించునది. విస్తారము 5 భాగములు చేయబడినది శుభములనిచ్చును. లేక విస్తారము 6 భాగములు చేయబడినదియును శుభకరమే. మొదలు నలుచదరమును, నడుము 8 కోణములును, చివర గుండ్రమును చేయవలయును. నడుమకోలత 8 భాగములను చివర గుండ్రముగా చేయగా 7 భాగములేయగును, సమస్తమైన లింగములును ఇదే ప్రకారము చేయదగినవి. లింగమయెత్తుతో సమానముగా పీఠముయొక్క విస్తారమును చేయవలయును ప్రక్క పీఠములు లింగవిస్తారముతో సమానముగా నుండవలయును.

శ్లో॥ రుద్రభాగోవిధాతవ్యో లింగోచ్ఛ్రాయస్తధైవచ|
ఊర్ధ్వశ్రవ్యంశస్యమానేన వర్తనాద్బాలచంద్రమాః॥ ౩౮

శరాంశంకుక్కుటాండంచ తుర్యంశంత్రపునన్నిభమ్|
అష్టమాంశస్యతుచ్ఛత్రం మానాదర్ధస్యవర్తనాత్ ॥ ౩౯

కృతేఽష్టాంశేచతుర్థాస్థిన్ భాగవృద్ధ్యాతమచ్యతే|
పుండరీకం విశాలాఖ్యం శ్రీవత్సంశత్రుమర్ధనం॥ ౪౦

లింగేషులక్షణోద్ధాతః కర్తవ్యఃసచకధ్యతే రుద్రభాగంత్రిధా
భక్త్వాద్వాభ్యాంలక్షణమస్తతే॥ ౪౧

శిరోర్ధాధాయతోలింగే లక్షణోఽపితదిష్యతే|
యద్వాయతాననంపశ్యే. కర్తవ్యంనవమాంశకే॥ ౪౨

నవాయామంశివాకారం పక్షరేఖావివర్జితమ్।

పార్శ్వరేఖాత్రిభాగేన విస్తృతంచతురశ్రకమ్॥ 43

ప్రాగ్విదష్టాశివృత్తంచ షడశిచ్ఛత్రమస్తకమ్।

శత్రుమర్దనసంజ్ఞేన ఛత్రేణ సమలంకృతమ్॥ 44

లింగమింద్రార్చితంశస్త్ర మ్మైంద్రదిగ్విజయాద్ధినామ్,

ప్రతిష్ఠాప్యమిదంశత్రోర్య ద్వాస్తంభసమిచ్ఛతా॥ 45

లోకపావైశ్చేతికుర్యాత్ తత్ త్ర్యంశార్ధార్థలక్షణమ్।

ఐంద్రదేవజ్రాభమధ్యేఽస్య పక్షరేఖావిధీయతే॥ 46

తా॥ లింగముయెత్తు 11 భాగములుచేసి తలయందు నడుమ
3 భాగములుంచి కైవారము గీయబడినది. అర్థచంద్రాకారము.
5 భాగములుంచి గీయబడినది. కుక్కుటాండాకారము 4 భాగము
లుంచి గీయబడినది త్రపుషాకారము ఎత్తులో 8వ వంతుచేసి కైవార
ముతో గీయబడినది ఛత్రాకారము. ఇంద్ర ఛత్రాకారమునకు
పుండరీకమనియు, అర్థచంద్రాకారమునకు విశాలాఖ్యమనియు, త్రపు
షాకారమునకు శ్రీవత్సమనియు, కుక్కుటాండాకారమునకు శత్రు
మర్దనమనియు, నామముల నిర్ణయించిరి. ఈ లింగములయందుముఖ
ములను రచించుటకు లక్షణములు చెప్పబడియున్నవి. లింగముయొక్క
పైభాగము శివాంశము. కనుక దానిని 3 భాగములుచేసి పైన 1
భాగమును వదిలి 2 భాగములలో శివముఖములను రచించవలయును,
పొడవుగల ముఖమును చేయదలచినచో ఈ కొలత సరిపోవును లేక 2
భాగములుచేసి పైన 1 భాగమును వదిలి మిగిలిన సగములోను చేయ
వచ్చును. 9 భాగములు పొడవుచేసినప్పుడు ప్రక్కలయందు గీత
లుంచదగదు. ప్రక్కగీత 3వ వంతు చేయవలయును. విస్తారమును
నలుచదరము 8 కోణములును, గుండ్రమును లేక 6 కోణములును

ఛత్రాకారముగా తలను చేసినయెడల శత్రుమర్దనమును పేరుగలది యగు ఇట్టి లింగబ్రహ్మనిచే పూజింపబడినది. కనుక దీనిని తూర్పున ప్రతిష్ఠించిన యెడల విజయమును సంపదలు కలుగును. దీనికి పక్ష రేఖలు వజ్రాకారముగా నుండవలయును.

- శ్లో॥ స్వదైర్ఘ్యదలరుద్రాంతైః పంచభిచ్ఛత్రభావనాం |
విస్తృతంచతురశ్రంస్యా స్మద్యేవృత్తంచపూర్వవత్॥ 47
- ఆశిభిఃసప్తభిర్ముక్తంవృత్తంస్వాస్రవివర్జితమ్ |
ప్రాగ్విస్తారార్థవిస్తారి లక్షణేనోక్తమస్తకమ్॥ 48
- యద్యైకాదశభిర్భక్తే పక్షయోశ్చత్రిభిస్త్రీభిః
లుప్తైరంతైస్తదేవాంశే నోచ్చితంఛత్రమిష్యతే | 49
- ఇదమగ్యర్చితంలింగం కృత్వాగ్నేర్వ్యభయేద్ధిశమ్ |
చిక్షేర్షణారిసంతాపం ప్రతిష్ఠాప్యమిదంసదా॥ 50

తా॥ లింగముయొక్క పొడవు 11 భాగములుచేసి అందు 5 భాగములు ఛత్రాకారముచేసి విస్తారము నలుచదరము గుండ్రము పూర్వమువలెనేచేసి మధ్య 7 కోణములుగాని, గుండ్రముగాని చేయ దగును విస్తారమును 11 భాగములుచేసి ప్రక్కలయందు 3 భాగములు వదిలి పైన 1 భాగము ఎత్తుచేసి రచింపబడిన తల ఛత్రాకారమగును. ఇది అగ్నిచే పూజింపబడిన లింగము ఆగ్నేయమున స్థాపించినయెడల శత్రువులను జయించును.

- శ్లో॥ స్వదైర్ఘ్యార్ధనవాంశానాం పంచకేనప్రవిస్తృతమ్ |
కుర్యాత్తుండంచపృష్ఠంచ పార్శ్వయుగ్మంత్రిభిస్త్రీభిః 51
- నవధాసర్వతఃకృత్వాత్రీంస్త్రీనుత్సృజ్యకోణగాన్ |
కుర్వీతాప్యశ్రమేవంస్యాత్ క్రమాద్వృత్తంవినాశ్రీభిః॥ 52
- మూర్ధానందశభిర్భక్త్యా భాగత్రితయతోపనే |
పక్షయోర్వహితేకుర్యాదుచ్చితం దశమాంశతః॥ 53

లక్షణంపూర్వవత్ కార్యం దంమిగ్రాకారమగ్రతః|

ఇమంయూమ్యాదిశిష్టాప్యం లింగంమృత్యుజగీమభిః|| 54

వధార్థంవావిషత్కాణం సర్వైర్వైవస్వతార్చితమ్||

తా|| లింగముయొక్క పాడవులో సగము 9 భాగములుచేసి విస్తారము 5 భాగములతో ముఖమును వెనుక 3 . 3 భాగములతో ప్రక్కలను నడుమ 3 భాగములు వీపును చేయవలయును లేక 9 గాగములుచేసి మూలలయందు 3 . 3 భాగములను వదలి కోణములను రచించవచ్చును. తలను 10 భాగములుచేసి యిరుప్రక్కలయందు 3 . 3 భాగములు తీసివేసి యెత్తు 10 భాగములుచేసి పూర్వమువలెనే రచించవచ్చును. లింగముతల కట్టియొక్క పై భాగము న్నట్లుండవలెను. ఇట్లు దక్షిణదిశయందు స్థాపించు లింగమును చేయవలయును. అకాలమృత్యుదోషములను పోగొట్టును. ఇట్టి లింగమును యముడు పూజించినట్లు చెప్పబడియున్నది.

శ్లో|| స్వరాశిర్మస్తకేరుచ్చే సార్థభాగంపరిక్షతే|

పార్శ్వయోఃస్యాదపిలౌచాత్ ఖడ్గాగ్రాభంచశస్యతే| 56

ఖడ్గాభిధమిదంలింగం ప్రతిష్ఠాప్యతుచిరృతిః|

అథాపస్వందిగీశత్వం తత్త్వయోగంచశాంకరమ్|| 57

సార్థంసప్తాంశకంలింగం పార్శ్వయోఃసార్థకాన్వితం|

చతుర్భుజస్త్రిక్షిప్తైతస్య చాశ్రాగ్రాభంకదాచనం|| 58

లింగమేతత్ ప్రతిష్ఠాప్య వరుణఃస్వదిగీశతామ్|

యోగంయథాస్తవానైశం కింత్యేతచ్ఛాంతిపుష్టిదమ్|| 59

తా|| లింగముయొక్క పైభాగమున తలయెత్తు 1 న్నర భాగం ప్రక్కలు తగ్గించినట్లయిన ఖడ్గాగ్రముతో సమానముగానుండును. దీనిని ఖడ్గలింగమందురు. నైరృతియందు ప్రతిష్ఠించినచో జయము కలిగించును. పడమర దిశయందు ప్రతిష్ఠింపబడు లింగము వరుణున

కిష్కమైశది. తత్త్వయోగము కలుగును. శాంతికరమును బలమును గలిగించును.

- సో॥ స్వాధేద్వాదశభాగాంతైః సపభిఃపువతేఽనిలే |
 కోణాంశకైస్తథాభక్తేపార్శ్వ యోస్త్రిస్త్రిలోపనే॥ 60
- విధేయంపూర్వవత్వృత్తం శిరచ్ఛ్రుతంవినాపరం |
 లక్ష్మధ్వజాగ్రవచ్ఛాస్య ఏతద్వైపృషదశ్వకమ్॥ 61
- ద్విషదుచ్ఛాటవిశ్లేష పరోక్షకంపాన్వితఃచ |
 ప్రతిష్ఠాప్యమిదంలింగం వాయవ్యాయాంమనీషిభిః॥ 62
- సప్తాంశమూర్ధ్ని పార్శ్వస్థ సపాదాంశంపరిజ్యతే |
 ఛత్రంస్యాల్లక్ష్మచైతస్య గదాగ్రసదృశంభవేత్॥ 63
- కృత్వైతత్కేనీ రేశఃస్యాత్ స్వదిగీశత్వమాత్మవాన్ |
 యోగఃచశివధామైస్య విభూతింప్రాప్నోవానతః॥ 64
- స్యాత్త్వైరుద్రాంశకైఃషడ్భిర్విస్తృతఃచతురశ్రకం |
 భక్తేభాగత్రయంత్యాగాన్ భవత్యష్టాశిపార్శ్వయోః॥ 65
- వృత్తంతుపూర్వవత్కార్యం కుక్కుటాండనిధంశిరః |
 త్ర్యంశంవిహేనైర్నవభిః కుక్కుటాండమిదంభవేత్॥ 66
- సవభిఃపార్శ్వయోస్త్రిస్త్రి శాతనాఃకుక్కుటాండకం |
 లశ్రిత్రయంచకర్తవ్యం పూజాభాగసమాశ్రయమ్॥ 67
- మూలాగ్రప్రతిమంలక్ష్మ లింగేకర్తవ్యమైశ్వరే |
 స్యాదిదంయోగసామ్రాజ్యజ్ఞానసంప్రాప్తికారకమ్॥ 68
- బ్రాహ్మ్యస్యాత్ రౌద్రవత్సర్వం పద్మకుడ్మలవచ్ఛిరః |
 లక్ష్మోస్థీనకమలాకారం లింగకేకమలజన్మనః॥ 9
- లింగమేవత్ ప్రతిష్ఠాప్యప్రాజాపత్యం ప్రజాపతిః |
 లేభేపదమతఃపూజ్య మిదంవోమపదేచ్ఛుభిః॥ 70

వైష్ణవే రాద్రవత్సర్వం శిరోఽస్మిన్ కుంతసన్నిభం

భక్త్యాభవజతుల్యంతా కర్తవ్యం లక్ష్మవైష్ణవే || 71

పుణ్యక్షేత్రోద్భవమిదం ద్విజాదీనాం సితాద్యథా

సంగ్రాహయేచ్ఛిలాద్రవ్యం ముక్తయోషిస్నీపుంసకమ్ || 72

తా|| లింగములో సగమును 12 భాగములు చేసి ప్రక్కల యందు 3 . 3 భాగములు తగ్గించి 7 భాగములు గుండ్రముచేసి ధ్వజము యొక్క తలవలె రచింపబడినది వాయులింగము. ఇది శత్రువులను జయించుటకై రచింపబడునది. 7 భాగములుచేసి తలయొక్క ప్రక్కలయందు $1\frac{1}{4}$ భాగము చొప్పున తగ్గించి గొడుగువలెగాని, గదయొక్క తలవలెగాని రచింపబడినది కుబేరలింగము. శివసాన్ని ధ్యముజేరు యోగమునులభింపజేయును. ఐశ్వర్యముకూడ లభించును 11 భాగములుచేసి 6 భాగములు విస్తారము నలుచదరమును ప్రక్కల యందు 3 . 3 భాగములు తీసివేసి 8 కోణములును, అపైన గుండ్ర మును తలకోడిగ్రుడ్డువలెను. 9 భాగములలో ప్రక్కలయందు 3 3 భాగములు తగ్గించినను కోడిగ్రుడ్డువలెనే వచ్చును. 3 కోణములును శూలముయొక్క తలవలె రచింపబడినది యీశ్వరలింగము. ఇది యోగసామ్రాజ్యము నిచ్చును. రుద్రలింగమువలెనే అన్నియును చేసి తామగ మొగ్గవలె తలను రచించి పద్మమువలె రచించబడినది. బ్రాహ్మ్యలింగము. దీనిని పూజించుటవలన ప్రజాపతిత్వము లభిం చును. వ్యోమపదములభించును. రుద్రలింగమువలెనేచేసి తలను కుంతమువలె చేసినచో పుణ్యక్షేత్రముల దర్శించుట మొదలగునవి కలుగును. బ్రాహ్మణులు మొదలగు నాలుగు కులములవారికి వరు సగా తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు వన్నెలు గలవియును పురుష శిలలను పరీక్షించి లింగమును చేయవలయును. స్త్రీనపుంసక శిలలు గాని దోషములు కలవిగాని పనికిరావు. విశ్వకర్మీయ శిల్పము 5వ అధ్యాయమున బ్రహ్మ విష్ణు శివ భాగములు సమాశముకలది వర్ణ

మానము, ఎత్తులో 9వ వంతుగాని. 8వ వంతుగాని తగ్గించి ముగ్గుర కొలత చేయబడినది. సర్వతోభద్రము, ఎత్తును 27 భాగములు చేసి నడుమ 8 కోణములు చేయబడినది స్వస్తికము ఎత్తును 25 భాగములు చేసి నడుమ 16 కోణములు చేయబడినది సంద్యావర్తము అనిరించు బడియున్నది.

13. బాణలింగోత్పత్తి

అపరా. 205వ సూత్రము

- శ్లో॥ ఆయాతోనారదో భూయోయత్రాఽఽసీచ్ఛూలపాణికః |
రథేచారుహ్యదేవేశం గణంకృత్వామహేశ్వరః || 21
- అథోముమోచాగ్ని బాణం జ్వవితంజ్వాలమాలయా |
పాతితందివ్యబాణేన హహాకారసముద్భవమ్ || 22
- త్రిఖండంత్రిపురంకృత్వా పాతితంధరణీతలే |
ఏకంచపతితంఖండశ్రీశైలే త్రిపురాంతికే || 23
- తత్రవైకోటిలింగానాం సిద్ధంక్షేత్రప్రభావతః |
ద్వితీయంపతితంఖండ పర్వతేఽమరకంటకే || 24
- అమరనద్యుద్భవాకోటిః కోటిలింగప్రభావతః |
నర్మదాయాంచలింగంత్వ మతకంటక నిర్మితమ్ || 25
- తృతీయంపతితంఖండం వారాణస్యాంశుపుత్రక |
తత్రసార్థకోటిలింగం ఖ్యాతముద్భవనాశకమ్ || 26

తా|| ఈశ్వరుడు త్రిపురములను నశింపజేయుటకు అగ్ని బాణమును ప్రయోగింపగా నాపట్టణములు దగ్ధమై ఒకఖండము శ్రీశైలమునను త్రిపురాంతకముననుబడిను. అచట 1 కోటిలింగములు జన్మించినవి. రెండవ ఖండము అమర కంటక పర్వతమున బడిను. అమర కంటకమునను నర్మదానదియందును 1 కోటిలింగములు కలిగినవి.

మూడవఖండము కాశియందు బడెను. అచట 1 స్నర కోటిలింగములుదయించినవి. ఈ లింగము లన్నియును మానవులయొక్క పాపములను బోగొట్టి మోక్షము నిచ్చుననియై యున్నవి.

14. బాణలింగ భేదములు, తత్ఫలములు

అపరాజితపుచ్చ 206వ సూత్రము విశ్వకర్మోవాచ

- శ్లో॥ అతఃపరంప్రవత్యైమి బాణలింగస్యలక్షణం |
పూర్వమారాధితశ్చే శో భక్తైశ్చత్రిదశైతపి | 1
- ఏకాస్యాద్వైద్విసప్తాంత మాస్యభేదస్యలక్షణం |
ఏకాస్రంచస్వయం దేవస్త్రీనేత్రః శూలపాణికః |
ఉమామహేశ్వరంద్యుప్రసం త్ర్యసంత్రిపురుషంతథా |
బ్రహ్మణాచార్చితంలింగం తథావేదాస్రసంజ్ఞకమ్ | 2
- సంచాస్రంలొకపానైశ్చం షడస్రంశిఖికేతునా |
సప్తాస్రంవరుణేనాఽథ చాష్టాశ్రంవసుభిస్తథా || 3
- నవగ్రహైర్నవాశ్రంచ దశాశ్రంచదిశాధిపైః ||
ఏకాదశాశ్రంవిష్ణునా సూర్యేణద్వాదశాస్రకమ్ || 4
- త్రయోదశాస్రంసర్వైశ్చ శత్రాస్రంశత్రతస్తథా |
ఏకాద్యంచతుర్దశాంతం కథితంచయథాక్రమమ్ || 5
- ఏకాస్రంస్థాపితంలింగం యేన నైపుణివీతరే |
ముచ్యతేసర్వపాపేభ్యో బ్రహ్మహత్యాదిభిశ్చసః || 6
- ద్యుత్తశకంచతథాలింగం స్థాపితంభక్తితత్పరైః |
మోదతేదివిముక్తఃస్మాత్ సగోహత్యాదిపాతకైః || 7
- త్ర్యశ్రకంచతథాలింగం పూజితంచసురాసురైః |
అశ్వమేధాదిపుణ్యంచ లభతేనాత్రసంశయః | 8
- 9

- పురుష మేధనంపుణ్యం చతురశ్రేచపూజితే
అరమ్యాగమనాన్ముక్తో హ్యభక్ష్యస్యచభక్షణాత్ 10
- ముక్తపాపశ్చవిజ్ఞేయః పంచాశ్రేపూజితేతథా
స్త్రీబాలఘాతీశుద్ధఃస్వాచ్ఛివలోకంషడశ్రకే 11
- సప్తాశ్రేబాణలింగేతు పృథ్వీదానఫలంభవేత్
అష్టాశ్రీంతుయదాలింగం పూజితంపుథివీతలే 12
- గురుస్త్రీపాపముక్తశ్చ లభతేశివలోకతామ్
నవాశ్రీంతుయదాలింగం పూజితంచప్రియత్నతః 13
- సముక్తఃసల్వపాపేభ్యో బహుస్వర్ణాదికంఫలమ్
సప్తకోటిజన్మపాపం నశ్యేద్దర్శనతఃక్షణాత్ 14
- శివలోకందశాశ్రేచ లభతేనాత్రీసంశయః
ఏకాదశాశ్రీంచతథా సంసారభయనాశనమ్ 15
- ద్వాదశాశ్రీంతథాలింగం సూర్యతేజఃసమప్రభమ్
త్రయోదశాశ్రీంలింగంతు అర్చితంచతథాబుధైః 16
- పృథ్వీదేవాధిపత్యంచ పాప్యతేనాత్రీసంశయః
చతుర్థశాశ్రీంలింగంతు స్వర్గాదాదేవపూజితక్ష 17
- దశాశ్వమేధజన్యంచ ఫలంచాప్నోతిమానవః॥

తా. బాణలింగమున 1కోణముండిన స్వయంభులింగము2 కోణములున్న ఉమామహేశ్వరలింగము 3 కోణములుండినేని త్రిమూర్తిలింగము 4 కోణములుండినేని బ్రహ్మచే పూజింపబడినలింగము 5 కోణములుగలది లోకపాలపూజితలింగము 6కోణములుగలది సుష్టుభి పూజిత లింగము 7 కోణములుగలది వరుణపూజిత లింగము 8 కోణములుగలది వసుపూజితలింగము 9 కోణములుగలది నవగ్రహపూజితలింగము 10 కోణములుగలది తిక్కాల పూజితలింగము, 11 కోణములుగలది విష్ణుపూజిత లింగము, 12 కోణములు గలది సూర్య

పూజితలింగము 13 కోణములుగలది సమస్త దేవతలచే పూజింపబడినది. 14 కోణములు గలది ఇంద్రపూజిత లింగము ఏకాస్రలింగమును పూజించినవారికి బ్రహ్మహత్యాది సమస్తపాపములు నశించి పుణ్యము లభించును. ద్వ్యస్రలింగమును పూజించినవారికి గోహత్యాది పాపములు నశించి సంత్సోషముతో నుండురు. త్ర్యస్రలింగమును పూజించినవారికి అశ్వమేధ యజ్ఞ ఫలము లభించును. చతుర్స్రలింగమును పూజించినవారికి అధ్యక్షభక్షణాది పాపములు నశించును. పంచాస్రలింగమును పూజించినవారికి స్త్రీహత్య, శిశుహత్య మొదలగు దోషములు నశించి పుణ్యము లభించును. షడ్స్రలింగమును పూజించిన వారికి శివలోకము లభించును. సప్తాస్రలింగమును పూజించిన వారికి భూదాన ఫలము లభించును. అష్టాస్రలింగమును పూజించిన వారికి గురుపత్నీగమనాది పాపములు నశించును. నవాస్రలింగమును పూజించిన వారికి పుణ్యలోకము లభించును. దశాస్రలింగమును పూజించినవారికి శివలోకము లభించును. ఏకాదశాస్రలింగమును పూజించిన వారికి భవబంధములు తొలగును. ద్వాదశాస్రలింగమును పూజించిన వారికి సూర్యునివంటి తేజస్సు లభించును. త్రయోదశాస్రలింగమును పూజించినవారికి భూమియందు దేవత్వము సంభవించును. చతుర్దశాస్రలింగమును పూజించిన వారికి స్వర్గమున దేవతలచే పూజింపబడు నంతటి పుణ్యము లభించును.

15. దాశలింగనిర్మాణము

అపరాజిత 200వ స్కాతము

- శ్లో॥ చందనోదేవదారుశ్చ రక్తచందన ఏవచ
సర్జశ్చ శింశపాశ్చైవ శిరీషాశోక కౌతథా॥ 6
- కర్పూరాగరుకౌచైవ హింతాలమథుపాదపాః
8) తాథాఖదిరకశ్చైవ పద్మాటః పారిజాతక॥ 7

శ్రీఫలలవంగక్షీరాంజన కాశ్చతదైవచ
బీజకార్జునకౌవృక్షౌ ఆన్యేయేచదృఢాత్మకాః॥ 8

నిర్వణాఃసుదృఢాః కార్యాః ప్రాంచితా దోషవర్జితాః
శాఖోద్భవాదికఞ్ఞేద గ్రంథికోటరవర్జితాః॥ 9

షోడశాంగులతోహీనం లింగంకుర్యాన్న దారుజం
షోడశాంగులతోవృద్ధి ర్నవలింగేషు కీర్తితాః॥ 10

తథాష్టకసిబంధేచ షోడశాంగులవృద్ధితః॥

తా॥ గందపుమాను, దేవదారు, ఎఱ్ఱచందనము, ఎఱ్ఱ
ఇరుగుడు, దిరిసేన, కంకేళి, పాటలవృక్షము, పచ్చచందనము, గిరిరస
తాడి, ఇప్ప, చంద్ర, కల్పవృక్షము, తగిరస, మారేడు, లవంగ, పాల
కాటుక చెట్టు (తమాలవృక్షము) మాదీఫలవృక్షము, ఏరుమద్ది, ఇంగున
సత్తువగలదారుపులను గూర్చి లింగమును రచించవచ్చును. గాల్గు
గుంటలు, తొమ్మిది, పగుళ్ళు, ముడులు లేనిదానినిగాజూచి 16 అంగుల
మొదలుకొని 8 అం. పెంపుచేయుచూ అనేక విధములుగా చేయ
వచ్చును. 16 అం. తక్కువగా దారులింగమును జేయరాదు శిల్ప
రత్నములో

చందనం దేవదారుశ్చ శమీపిప్పలశింశాపాః

ఖదిరాసనీమాలు మధుకవకుళస్తథా పద్మాటం

కర్ణికారంచ విప్రప్రదీనాంత్రయంప్రయమ్॥ 43

తా॥ ఇండు జమ్మి, రావి, తేకు, పొగడ, కొండగోగు చెట్లు
కూడా చెప్పబడియున్నవి.

16) మృణ్మయలింగము

అపరా 204 వసూ విశ్వకర్మవచ

శ్లో॥ పార్థివస్యప్రవత్యౌమి విధానం పరమంశుభం

పక్వంచైవమపక్వంచ పార్థివంద్వివిధం స్మృతమ్॥

- తత్రా పక్వప్రశంసంతి ఆయుష్యం శ్రీబలప్రదం
తదనుక్రమయోగంచ కథయామస్తవాంతికే॥ 2
- శ్వేతాం పీతాం తథారక్తాం మృత్తికాంచ సమాహరేత్
తథాగోధూమచూర్ణంతు మాక్షికం చూర్ణ మేవతు॥ 3
- శపిలాయా ఘృతంక్షీరం పంచక్షీరంచ వృక్షజమ్
గుడంచగుగ్గులంచైవ చూర్ణయిత్వాచ ప్రక్షిపేత్॥ 4
- వర్జయిత్వాఽన్యద్రవ్యాణి లాఘోగుభృత కాంజికమ్
ప్రతిక్షిప్యవరంజేషు మాసం పత్యాధికంతథా॥ 5
- తతస్తుకారయేల్లింగం విధియుక్తిక్రమైస్తథా
వ్యక్తావ్యక్త మిదంకుర్యా చ్ఛాశ్వతం సర్వకామదమ్॥ 6
- అవ్యక్త మిదముక్తంతు వ్యక్తమాసం ప్రవక్ష్యతే
పూజాభంగ త్రిభాగేతు వక్త్రస్య నిర్గమంవిదుః॥ 7
- మృద్ధాదులూహశ్చైవైశ్చ శ్వేతం లింగంతుకామదమ్
చార్ష్యలింగ సమాయుక్తం తత్తున్నానేనతత్తురు॥ 8
- లింగార్చా పృథుమానంత ద్విభక్తం ద్వాదశాంగులం
చతుర్వింశతికోచ్చాయే వక్త్రంనైద్వాదశాంగులమ్॥ 9
- లలాటంద్వ్యం గులంప్రోక్తం భూనేత్రం ద్వ్యంగులంతథా
నాసికాద్వ్యం గులాప్రోక్తాఽదకాపైక కలాంగులౌ॥ 10
- శంఖాకృతిః కంఠరేఖా హనుకాద్వ్యంగుళాయతా
వేదాంగులం పృథువక్త్రం ద్వ్యంగులా నాసికాపుటిః॥ 11
- ద్వ్యంగులాయతకం నేత్రం తన్నానం నేత్రకాంతరమ్
చాపాకారాచదృష్టిః స్యాద్ భూలితా చాంగులాయతా॥ 12
- ద్వాదశాంగులవిస్తారే కర్ణావేక్షకకాంగుతౌ
భూసమోత్సేధకౌచైవ ఉభాకర్ణౌ సమానతః॥ 13

జలాముకుట సంయుక్తం శశాంకకృతశ్చైవరం

శివాననం కుండలాది దివ్యాభరణభూషితమ్॥

14

తా॥ మట్టితో చేయబడు లింగములు రెండు విధములు

1. పక్వతలింగము, 2 అపక్వలింగము ఈ రెంటిలో అపక్వలింగము ఆయుష్యము సంపద నిచ్చునది. కనుక లింగమాను రచించు క్రమమును చెప్పుచున్నాడు. తెల్లమన్ను, ఎర్రమన్ను, పచ్చమన్ను, ఇందులో వదైన ఒకదానిని తెచ్చి గోధుమసిండి, తేనె, సున్నము, నల్లని యావుపాలు, మట్టి మొదలగు ఐదు చెట్లపాలు, బెల్లము, గుగ్గిలము, నూరి యితరవస్తువులేమి చేర్చకుండ లక్క, ఉలవ గంజి, కలిపి యింటిలోగాని, నీడనుగాని 20 దినములుగాని, లేక 28 దినములుగాని, ఆరనిచ్చి శాస్త్రమున జెప్పబడినట్లు లింగమును తీయవలయును. దీనిని అన్యత్తలింగమందురు. వ్యక్తలింగము యొక్క కొలతలను చెప్పుచున్నారు. పై పూజాభాగమున శివ వంతుముఖమునకు నిర్గమను చేయవలయును. మృద్దారులోహశైల లింగములన్నింటిలోను శ్వేతలింగము అన్ని కోరికలనిచ్చునది యని తెలియవలయును. ప్రక్కలయందు లింగముల నుంచదలచిన యెడల వాని వాని కొలతల ననుసరించి చేయవలయును. లింగముయొక్క పై భాగము విస్తారము 2 భాగములుచేసి, ఎత్తు 24 అంగులములలో ముఖము 12 అంగులములు, నొసలు 2 అంగులములు, కనుబొమలు కన్నులు 2 అంగులములు, ముక్కు 2 అంగులములు, పెదవులు 2 అంగులములు కంఠమున రేఖలు శంఖమున నున్నట్లుండవలెను. తాలువలు పొడవు 2 అంగులములు, ముఖముయొక్క విస్తారము 4 అంగులములు, ముక్కుపుటలు 2 అంగులములు, కన్నులయొక్క పొడవు 2 అంగులములు, రెండు కన్నుల నడుమనందు 2 అంగులములు, కన్నులు ఎక్కు పెట్టిన ధనుస్సువలె నుండవలయును. కనుబొమలు పొడవు 1.1 అంగులము పొడవు, చెవులు 1.1, అంగులము కనుబొమలతోసమా

నమైన ఎత్తు కలిగియుండవలయును. రెండు చెవులును సమానసూత్రమున నుండవలెను. జటామకుటమును, జడయందు చంద్రుడును, చెవులకు కుండలములు మొదలగు సమస్తమైన ఆభరణములును కలిగియుండవలయును, మఱియు

శిల్పరత్నం ఉత్తరభాగము 1 అధ్యాయము

శ్లో॥ తీర్థక్షేత్రాచలారామ పుణ్యదేశోద్భవాంమృదమ్॥ 44

శుక్లాంరక్తాం తథాపీతాం కృష్ణామాదాయచూర్ణయేత్
యవగోధూమమాషాణాం చూర్ణానాంగుగ్గులోపరి॥ 45

లాతూత్రీ వేష్టకశ్యామ్య సర్వానాంచసమాంశ కైః
కుందురుక్యాశ్చ భాగేశ మృచూర్ణం సర్వసమ్మతమ్॥ 46

కపిలాపంచగవ్యేన సతైవేనతు మర్దయేత్
తాంమృదంమర్దితాంపక్ష్యం నూసమాత్రోషితాంపునః॥ 47

గృహీత్వాకారయేల్లింగం సవీతంలక్షణాన్వితం
నూసంతుశోషయేష్లు శ్మే బింబమామంతుమార్తికమ్॥ 48

అథవాకేవలం మృతస్నిం కర్మయోగ్యాం విచూర్ణితామ్
మర్దితాంపంచగవ్యాద్భిర్దాస మాత్రంతథోషితామ్॥ 49

గృహీత్వాకారయేల్లింగం సవీతంత్విష్ణుమాసతః
విపచేత్ కుశవైర గ్నాపక్వలింగంతు తద్భవేత్॥ 50

తా. మహాస్థులుండెడి యడవులయందును, వారు స్నానము చేయు నదులయందును, సర్వతములయందును, సామాన్య ననయులయందునుగల మన్నును, తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు రంగులుగల దానినితెచ్చి దానిని మెత్తగా నలగగొట్టి యవల యొక్కయు, గోధూమలయొక్కయు, మినుముల యొక్కయు, పిండిని, గుగ్గిలమును, లక్కను, దేవదారుబంతో చేసిన ధూపద్రవ్యమును,

మర్రిచెట్టుబంక, మద్దిచెట్టుబంక అందుగ చెట్టుబంక ఇవియున్నును గలిసి ఆవుపాలు పెరుగు, నెయ్యి, పంచితము, గోమయము, నువ్వులనూ నేసేసితో 15 దినములు మెత్తగానూరి ఒక నెలదినములు ఆరి బెట్టి తరువాత దానిని లింగముగా రచించవలయును. ఆ లింగమును నెల దినములు నీడను ఎండబెట్టిన యెడల అపకవ్వులింగమగును. లేక మన్నును మాత్రగ మే లింగమును రచించుటకుడగినట్లు మెత్తగానూరి పై చెప్పిన పంచగవ్యములతో మర్దించి యొక నెలదినములు నీడను ఆరినిచ్చి దానిని లింగమును జేసి వీరమును గూడ రచించి తగిన సెగతో కాల్చిన యెడల పకవ్వులింగమగును.

17. మిశ్రలింగ నిర్మాణము

శిల్పరత్నం ఉత్తరభాగం 1వ అధ్యాయము

శ్లో॥ కృత్వా దారుమ యంశూలం లోహపట్ట విభూషితమ్

మృదావిధివదావిప్య శోషయేన్మిశ్ర లింగకమ్॥ 51

తా॥ యోగ్యమైన దారువును భూమిపై నిలిపి దానికి రాగి లేకు మొదలైనవి చుట్టి పాకముచేసిన మన్నును పూయుచు నీడను యెండబెట్టబడినది మిశ్రలింగమగును.

18. రత్నలింగములు, తత్ఫలములు

అపరాజిత 198వ సూత్రం

శ్లో॥ రత్నజానాంతు నామాని కథితాన్య పరాజిత

సర్వరతోద్భవం లింగం కర్తవ్యం సర్వకామదమ్॥ 12

వజ్ర వైడూర్యార్కకాంత శుష్పరాగేందుకాంతకం

మాణిక్యముక్తా స్ఫటిక రాజనీల ప్రవాలకైః॥ 13

మరకతోత్పలనీవైః వర్జితైఃపులకైస్తథా

మహానీవైః సునీ వైశ్చగిరివజ్రైశ్చపీలుతైః॥ 14

- గోమేదైశ్చ శిఖాదీపై రితిరయ్నభిధానకైఃశంఖా
ద్యైర్గజదంతైశ్చ లింగంకుర్యాచ్చ కామదమ్॥ 15
- సయోనిమాన సంయుక్తం సర్వకామ ఫలప్రదం
వినాయోనించ కర్తవ్యంథా తుజంర త్నజంతథా॥ 16
- ధర్మకామ్యం చార్థకామ్యం తథేచ్ఛా మోక్షకామ్యకే
చతుర్విధాని కామ్యాని లింగ యోన్యాదిభేదతః॥ 17
- యాదృగ్స్వర్ణం భవేల్లింగం తాదృగ్స్వర్ణంచ పీతకం
ధర్మకామ్యంతద్ యదైవ ధర్మార్థం స్యాత్ సుపూజితమ్॥ 18
- నీలంమరకతం లింగం పీతకాశ్వేతవర్ణికా
అర్థకామ్యంతు తన్నామ పూజితం చార్థహేతకే॥ 19
- శ్వేతరక్తే యదావర్ణే ఇచ్ఛాకామ్యంచనానుతః
ఇచ్ఛాసిద్ధిం చ ప్రాప్నోతి యస్యలింగార్చనేరతః॥ 20
- ధాతురత్నైర్వివర్ణాచ శ్వేతపీతాదితస్తథా
మోక్షకామ్యంతు తత్ప్రోక్తం ముక్తిమార్గప్రదాయకమ్॥ 21
- ధర్మార్థకామ మోక్షార్థం లింగార్చనాచ్చతుర్విధా
మూలాగమే చనిర్దిష్టం శాస్త్రజ్ఞైరుక్త మేవచ॥ 22

తా॥ వజ్రము, వైడూర్యము, సూర్యకాంతము, పుష్యరా
గము, చంద్రకాంతము, మాణిక్యము, ముత్యము, స్ఫటికము, రాజ
నీలము, పగడము, మరకతము, ఉత్పలనీలము, మహానీలము, సునీ
లము, గిరివజ్రము, గోమేధికము, శిఖాదీపము, శంఖము, ఏనుగు
దంతము ఇవి యన్నియును దోషవర్జితమైనవి లింగములుగ జేయదగి
నవి. శాస్త్రప్రకారము కొలతలతో రచించిన యెడల సమస్తమైన
కోరికలును సిద్ధించును. లింగమును పీతమును ఒక్కటే రంగు గలిగి
యున్న యెడల ధర్మకామ్య లింగమగును. లింగము నీలముగాని లేక
మరకతముగాని, పీతము లేకుండు అయినది అర్థకామ్య లింగము.

లింగము పీఠము తెలుపు యెరుపు వన్నెలతో నుండెనేని యచ్చా
కామ్యలింగము రత్నము లోహము కూడిన లింగము అది తెలుపు
పసుపువన్నెలతో లింగము పీఠము ఉండెనేని మోక్షకామ్య లింగ
మగును. ఇట్లు నాలుగు విధములుగ రత్న లింగముల ఫలములు
జెప్పబడియున్నవి.

సమరాం 0వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ పద్మరాగం మహాభూతైస్స సౌభాగ్యాయతు పూక్తికమ్
పుష్పరాగమహానీతౌ గయాతీర్థ సముద్భవమ్॥ 78
- యశ సేకులసంతతైస్య తేజసే సూర్యకాంతకమ్
వైడూర్యం స్ఫటికం సర్వకామం మోక్షదాయకమ్॥ 79
- విద్రుమం శత్రునాశంస్యాత్ వజ్రం సంపత్కరంతథా
శ్రేష్ఠంమరకతం లింగం గోమేధం పశువృద్ధిదమ్॥ 80

తా॥ మాణిక్యముతో రచించబడిన లింగము ఐశ్వర్యము
నిచ్చును. యుత్యముతో రచింపబడిన లింగము సౌభాగ్యప్రదము.
పుష్పరాగలింగము, మహానీలలింగము గయాతీర్థ ఫలమునిచ్చును.
సూర్యకాంతలింగము తేజస్సు నిచ్చును. వైడూర్యలింగమును స్ఫటిక
లింగమును అన్నికోరికల నిచ్చును. ప్రవాళలింగము శత్రువులను
నశింపజేయును. వజ్రలింగము సంపదలనిచ్చును. మరకతలింగము
సమస్తము నిచ్చును. గోమేధిక లింగము పశువృద్ధిని కలిగించును.

శిల్పరత్నము ఉత్తరభాగము 1వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ స్ఫటికం పద్మరాగంచ వజ్రసీలం హిరణ్మయం
వైడూర్యం విద్రుమం పుష్పం రత్నబింబంతథాఽష్టథా॥ 31
- స్ఫటికం సూర్యకాంతంచ చంద్రకాంతమితిత్రిధా
స్ఫటికైస్త్వేవభేదాఃస్యైః కామమోక్షార్థదాః క్రమాత్॥ 32

శ్రీయంకామంతభార్యోగ్య మృద్ధింపుత్రం జయసుఖం
లభతే పద్మరాగాది బింబానాంక్రిమశోఽర్చనాత్॥ 33

తా॥ స్ఫటికము సూర్యకాంతము చంద్రకాంతము అను నీ
మూడును స్ఫటికజాతయే యగును, ఇవి క్రమముగా కామము,
మోక్షము, అర్థమునిచ్చును. పద్మరాగము శ్రీకరము, వజ్రము కోరి
కల నిచ్చును. నీలము ఆరోగ్యము నిచ్చును. సువర్ణము ఋద్ధిక
వము, వైడూర్యము సంతానము నిచ్చును. విద్రుమము జయము
నిచ్చును. పుష్యరాగము సుఖమునిచ్చును.

19. రత్నదోషములు

శిల్పరత్న ఉత్తరభాగము 1వ అధ్యాయము

శ్లో॥ రేఖాబిందుః కలంకశ్చ కాశాంఘ్రిక్షతఘాలయః
తుషారత్రాసరంధ్రాణి యత్నాత్ రత్నైః పుష్పవర్జయేత్॥ 35

రేఖాబిందుః కలంకంచ త్రాసః కాశ పక్షంక్షతమ్
ఖద్యోతోమక్షికాఘాయా భేదాః సంధి తుషారకే॥ 36

నిమ్నమస్తకతాచేతి దోషారత్న భవాస్తథా
స్త్రీపుంశపుంసకభిదా నన్యద్రత్నైః సర్వతః॥ 37

తా॥ రత్నములకు దోషములను చెప్పవలెనాడు. గీత.
చుక్క, మచ్చ, కాకిపాదము, దెబ్బతగిలి చీలుట, లేక పేడుపోవుట,
మెత్తని పిండి వచ్చుట. పొట్టురేగుట, కాంతిలో చలనముండుట,
బెజ్జను లుండుట, మిడుగురుపురుగు, ఈగవంటి చాటులు పగులుట,
గుంటమొగము ఇట్టి చెడుగుణములుగల రత్నములను లింగముగా
చేయరాదు. రత్నములకు స్త్రీపురుష నపుంసక భేదములు శాస్త్రము
లయందు చెప్పబడియుండలేదు.

20. లోహలింగ భేదములు

శిల్పరత్న ఉత్తరభాగము 1వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ సావర్ణం రాజతంత్రామ్రం పైత్రలంకాంస్యమాయసమ్
సైసకంత్రాపుషంచేతి లోహంబింబం తథ్వాషధా॥ 38
- భుక్తి భుక్తి ప్రదంహైమం లింగంరౌప్యంశు పుష్టిదం
తామ్రజం త్రపుడంవిద్యాత్ తద్దైవస్యాత్తుపైత్రలమ్॥ 39
- ఆయురారోగ్యదం కాంస్యమాయసం మారణం స్పృతం
సైసకంత్రాపుషంచాపి విద్వేషోచ్చాటనాదిషు॥ 40
- మఃఖ్యలోహానిచత్వారి హేమాదీని శుభానిహి
పిశాచలోహాన్యన్యాని కాంస్యాదీనీతికేచన॥ 41

తా॥ లింగమును బంగారము, వెండి, రాగి, యిత్రడి, కంచు, ఇనుము, సీసము, తగరము అను 8 లోహములతో చేయుదురు. వాని ఫలములను జెప్పుచున్నాడు. బంగారముతో చేయబడిన లింగము భుక్తిముక్తుల నిచ్చును. వెండితో జేయబడిన లింగముబలమునిచ్చును రాగితో జేయబడిన లింగము, ఇత్రడితో చేయబడిన లింగము, కంచు తోచేయబడిన లింగము ఆయుష్యమును ఆరోగ్యమును ఇచ్చును. ఇనుముతో చేయబడిన లింగము మరణమును గలిగించును. సీసము, తగరము ఈ రెండును పరుసగా విద్వేషము. ఉచ్చాటనము కలిగించును కనుక బంగారము, వెండి, రాగి, కంచు, ఇత్రడి, మాత్రమే శుభకరములు.

అపరా 199వ సూత్రము

- శ్లో॥ హైమంరౌప్యం తథాతామ్రం కాంశ్యంచపిత్రలంతథా
త్రపునాగఃసప్తమః స్యాత్కృష్ణలోహం తథాష్టమమ్॥ 13
- ఇతిచాష్టే లోహాకాద్యై ధాతవఃపరికీర్తితాః
రౌమదాని చకార్యాణి అష్టలోహమయానిచ॥ 14

- లోహమిశ్రంచ కర్తవ్యం సుధేవ సర్వకామదం
సయోనిమాససంయుక్త మిచ్ఛాభుక్తి ప్రదాయకమ్॥ 15
- లోహాది మిశ్ర కాయామ ప్రమాణం కామదంతథా
పునర్విభక్తించత్రథా బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాంశకమ్॥ 16
- బ్రహ్మదౌమధ్యమే విష్ణుంరుద్రశ్చాంతే ప్రకీర్తితః
కార్యత్రయం తథాయామ ఏకాంశంచ పృథుత్వకమ్॥ 17
- మస్త కావత్తనంసుధేవ బాహ్యేవైరాష్ట్ర విభమః
మస్త కాంతోద్భవం వీరం పార్శ్వం కేతు ప్రదక్షిణమ్॥ 18
- అష్టాంగుల భవలింగం పూజ్యతే చక్రవర్తిభిః
సప్తాంగులం మహారాజై ర్మహేషానైశ్చభక్తితః॥ 19
- షడంగులాత్మకం లింగం మహామండల కేశ్వరైః
పంచాంగులం తథాలింగ మర్చ్యంవైభుక్తి కామకైః॥ 20
- మహాసామంత సజ్జైస్తు లింగం వేదాంగులౌచ్ఛితం
త్ర్యంగులం చైవసామంతై ర్భక్తి కామైశ్చ పూజితమ్॥ 21
- ద్వ్యంగులాత్మక మధ్యంచ తథైవద్వ్యంగులాయతమ్
ముక్త్యర్థం యతిభిశ్చైవ పూజనీయమశంకితైః॥ 22
- అంగులద్వయ మధ్యంచ జనైఃసర్వైర్హితార్థకమ్
తథైకాంగులికం మధ్యే సర్వకామార్థముక్తిదమ్॥ 23
- మహాహరాదితోలింగం యావత్ స్యాన్నంది వర్ధనమ్
కార్యంరత్నమయంచైవ ధర్మకామార్థమోక్షదమ్॥ 24

తా॥ బంగారము, వెండి, రాగి, కంచు, ఇత్తడి, తగరము, సీసం
ఇనుము, ఈ 8 లోహములతో లింగమును చేయుదురు. వీనిని ధాతు
లింగములందురు. సున్నము పాకము చేసినట్లు లోహములను గూడ
కలిపి మిశ్రలింగమును చేయవచ్చును. వీరమునుగూడ మిశ్రమ లోహ

మతోనే చేయవలయును. వానియొక్క కొలతల వివరములను జెప్పుచున్నాడు అశ్విమేధుని బ్రహ్మవిష్ణు శివాంశములనియెడు మొదలు నడుమ చివర భాగములు కిను, అందు 1 భాగము విస్తారమును, తల కొంచెము మెరకగాను గుండ్రముగాను చేయవలయును, నడుము పల్లముగా జేసిన యెడల మహాదోషము. అందువలన కీడు గలుగును. లింగము యెత్తు యెంతో వీరముయొక్క విస్తారము అంతే యుండవలయును చక్రవర్తి పూజించులింగము 8 అంగులముల ఎత్తును మహారాజులు పూజించు లింగము 7 అంగులముల యెత్తును, మహిషాలుడు పూజించు లింగము 6 అంగులముల యెత్తును, పుషామండ లేశ్వరుడు పూజించులింగము 5 అంగులముల ఎత్తును మహా సామంతరాజు పూజించు లింగము 4 అంగులముల యెత్తును సామంతరాజు పూజించు లింగము 3 అంగులముల యెత్తును, యతీశ్వరులు ముక్తి కొరకు పూజించు లింగము 2 అంగులముల యెత్తును, ధనవంతులు కూడ నిట్టి లింగమును ధర్మార్థ కామమోక్షముల కొరకు పూజించవచ్చును. 1 అంగులము యెత్తుగల లింగమును కూడ సమస్తమైన వారు చతుర్విధ ఫలపురుషార్థముల కొరకు పూజించవచ్చును. ఈ లింగములకు నరుసగా మనోహర లింగము, శ్రీముఖలింగము, రుద్ర శేజోలింగము మహాత్మనలింగము, ఆనందలింగము, సుముఖలింగము శ్రీ పూజ లింగము, నందివర్ధనలింగము, అను పేర్లు కలిగియున్నవి.

21. లక్ష్మణోద్ధారము

కాశ్య 40వ పటలము

- శ్లో. స్థపతిశ్చకుచిహ్నాత్వా యజ్ఞసూత్రోత్తరాన్నితః 143
ప్రాగ్వాదగ్నింసమధ్యర్చ్య స్విష్టపూర్ణాహూతిం చరేత్.
ప్రతిసరంబంధ యోత్తత్ర. లింగవీరేద్విబోత్తమ॥ 144
స్వర్ణ రజతకార్యాస సూత్రైర్వ్యాహూయేనతః
ప్రభాతేసుముహూర్తేతు. లక్ష్మణోద్ధారమూచరేత్॥ 145

పాయస-ఘృత సంయుక్త శిరఃస్థానే బలింహరేత్
రిప్తగంధంపరిత్యజ్య గంధాద్యై రర్చయేద్దృఢా ॥ 146

రక్తేనధాతునాలింగ మధ్యేస్థూత్రం తుపాదయేత్
ముఖభాగస్య మధ్యేతు నాలంకుత్యాత్ సలక్షణమ్ ॥ 147

శిల్పరత్న ఉత్తరభాగము వివ ఆధ్యాయం

శ్లో॥ ఏవంలింగం కారయిత్వా మహాత్మా శూన్యందోష్టై
ర్లక్షణైర నివృతంచ

లక్ష్మీధారం కారయేద్వర్ణయోగ్యం
తద్వత్ ప్రాక్తం తత్క్రమాత్ స్వాగమేషు ॥ 1

లింగమూర్ధ్నిక్షతం స్వాచ్యేత్ రాజ్ఞాంకర్తుశ్చ నాశనమ్
చిద్రంభార్యాం సుతంశంభే నక్త్రేహన్యాశ్చ శిల్పినమ్ ॥ 2

మధ్యేనుఖం చదుర్భిక్షం ప్రోడేవృష్టి వివాశనమ్
అత్యాయతం చాతిహాస్యం కృశంస్థూలం నృపాంతకమ్ ॥ 3

పర్యాప్తకర్మియ లింగం శాణాదివాలుకాదిభిః
గోబాలరజ్జుభిశ్చైవ ఘర్షయేన్నిర్వణం సమమ్ ॥ 4

ముకురోదరవల్లచ్ఛేదం దృశ్యచ్ఛాయం సువర్తులమ్
తతఃశుద్ధాంబు గోక్షీర నాలికేరేక్షు వారిభిః ॥ 5

ప్రత్యుశ్యతిర్ధతోయేన ప్రాక్తచిహ్ననిలక్షయేత్
తాజస్వర సమాత్రాశ్చేద్ యత్రస్యః స్వర్ణబిందవః ॥ 6

లింగేవాపీతి కాయాంతా సర్వవర్ణహితావహం
స్వల్పదోషమపిత్యాజ్యం లింగంవీతంచ తద్భవేత్ ॥ 7

నిగ్గోషమన్యత్ సంపాద్య లక్షణోద్ధారమాచరేత్ ॥

తా॥ లింగముయొక్క తల యందుగుంటయున్న యెడల కర్త
యజనుయ నుడును నశింతురు. శంఖరూపముగా నుండెనేని యజ

మానుని భార్యకు కీడు కలుగును. మరియు పుత్రులకును హానియ గుంతు. ముఖమునందు గుంట యుండెనేని శిల్పి నశించును. మధ్య గుంట యుండెనేని దర్మిడునిజేయును. తొమ్మిది పల్లముండెనేని అనావృష్టి దోషము కలుగును, మిగుల పొడవుగాని, మిగుల కురుచ గాని, సన్నముగాని, లావుగాని, అయిన యెడల యజమానుడు మరణించును. కొలది తరుగులున్న యెడల సానమీదగాని లేక యిసుక తోగాని రవ్వతోగాని రోమములతోగాని, కొబ్బరితాడుతోగాని, యొరపిడిచేసి గుంట లేకుండ సమానముగా నుండునట్లు చేయవలయును. అస్తమువలె అంతట సమానముగానుచేసి గుండ్రముగా చేసిన తరువాత ఆవుపాలు కొబ్బరినీళ్ళు, చెఱకురసము, ముండినీళ్ళు మొదలగు వానితో కడిగి శాస్త్రమున జెప్పబడియున్న శుభకరమైన గుర్తులను చూడవలయును. బంగారువన్నెగల చుక్క పెద్ద ఆవగింజంత లింగమునగాని, వీరమునగాని, యుండినచో సమస్తమైనవారికిని సంపదల నిచ్చును. లింగమును జేయునపుడు కొలది దోషమున్నను అట్టి రత్నమును విడువవలయును. దోషములు లేనిదానినే సంపాదించి లింగమును చేయవలయును. (సమస్త లక్షణములు ఇదివఱకే చెప్పబడి యున్నవి)

22. క్షణిక లింగభేదములు

మావసారము 52వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ తోయేవామండలే వాపి పుష్పేవాచోత్పలేఽపివా
సికతేవాధహస్తే వా చాక్షతైర్వాగుప్తవైధా॥ 160
- మాదకే వాధపిష్టేవా గోమయే వాయధేష్ఠకమ్
సద్యఃపూజ్యంరచేల్లింగం ప్రోత్తంతత్ షణ్ణికంభవేత్॥ 161
- తానిలింగాని సర్వేషాం యథాలింగాకృతిర్భవేత్
భ్యాత్వాతత్ షణ్ణికంలింగం మానం సర్వంనకారయేత్॥ 162

తా॥ నీటిమీద లింగరూపమును జేసిగాని, పుష్పమును లింగముగా చేసిగాని, కలువపువ్వునుగాని, ఇసుకతోగాని, అక్షతలతోగాని బెల్లముతోగాని, లడ్డు ఉడతోగాని, పిండితోగాని, ఆవు చేడతోగాని లింగముచుపీఠముతోసహచేసితాత్కాలికముగాపూజించవచ్చును దానివి క్షణిక లింగముదురు. ఇట్టి క్షణిక లింగమునకు కొలతలు లక్షణములు అవసరములేదు.

23. లింగ పీఠభేదములు

కాశ్యపశిల్పము 59వ పటలము

(లింగపీఠ నిర్మాణ లక్షణము వ్రాయవలెను)

మానసార 53వ అధ్యాయము

శ్లో॥ పీఠతుంగం త్రిభాకృత్వా చైకాంశంగల తుంగకమ్॥ 139

అథవాపం చద్యయాంశంవా గలతుంగం విశేషతః

శేషంతుచోద్ధ్వాఘోబంధం పట్టజన్మ సరోరుహమ్॥ 140

ఏకాంశం జన్మతుంగంతు వేత్రకంచైక భాగికమ్

తత్సమంపంచ జాగ్రంస్యా త్పద్మకుక్షీర్వయాంశకమ్॥ 141

తదప్టాంశైక వేత్రంస్యాత్తత్సమం చోర్ధ్వవేత్రకమ్

పూర్వవత్కర్ణ సంయుక్త మూర్ధ్వఖండంత ఘోక్తవత్॥ 142

తా॥ పీఠముయొక్క యెత్తును 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము కంఠమును చేయవలయును. లేక 5 భాగములుచేసి అందు 2 భాగములును చేయవచ్చును. మిగిలిన భాగములు పైనను అడుగు నను సమానముగా పట్టము, జన్మము, రెండు పద్మములు రచించ వలయును. మరియు ఉపాసము 1 భాగము, నేత్రము 1 భాగము, పద్మము 1 భాగము, నేత్రము పావుభాగము, కంఠము 3 భాగములు, పైన నేత్రము పావుభాగము, పద్మము 1 భాగము, పట్టము 1 భాగము ఇట్లు మొత్తము $9\frac{1}{2}$ భాగములు చేయవచ్చును.

మానసార సేవ అధ్యాయము

- శ్లో॥ సర్వేషామపి లింగానాం వత్స తే వీరలక్షణమ్
లింగతారంత్రిధా వీరతారం స్వయంభు లింగకే॥ 1
- అథవా లింగనాహేతు స్థూలదేశే సమంభవేత్
లింగతుంగసమంవాపి తత్పాదాధి కమేవనా॥ 2
- అధ్యర్థంవాత్రిపాదోనం ద్విగుణం త్రిగుణంతువా
స్వయంభులింగ వీరస్య చోత్సేధమితి కథ్యతే॥ 3
- ఏవం లింగాంశమానేన వీరస్యాన్మాన యేశుభధః
పూర్వోక్త మానల్లింగానా మధునా వీరలక్షణమ్॥ 4
- లింగస్య బాహ్యదేశేతు లింగతారం సమంతతః
యల్లింగ పరిణాహస్య సమంవావీర విస్తృతమ్॥ 5
- వైష్ణవాంశం సమోత్సేధం వీరంస్వస్తికలింగకే
అథవాపాదాం శమాధిక్యం బ్రహ్మాంశే సంగ్రహంభవేత్॥ 6
- అన్వైస్త్రి సర్వలింగానాం బ్రహ్మాంశోదయంబుధైః
కుర్యాత్తన్మానం సంగ్రహ్యా ద్విత్రివేదశరాంశకమ్॥ 7
- తదేకాంశాధికం విష్ణు మానంవీరోదయేతథా
వీరాంశం సార్థాధోదేశే విష్ణ్వంశంనవధాత్రితమ్॥ 8
- వీరంతు యోజయేత్తత్ ద్విస్తా రేతు త్రిభాగికమ్
ఏకాంశంనాల దైర్ఘ్యంస్యా త్తస్యమంమూలవిస్తృతమ్॥ 9
- చతుర్భాగైకం వీరాంశా చ్చేషం తస్మిన్సంగ్రవిస్తృతం
అథవా పంచత్ర్యంశేన చాగ్రనాల విశాలకమ్॥ 10
- తదేకాంశాధికంవాపి పూర్వోక్తంనాల వీర కే
గ్రీవోర్ధ్వం చోక్తమానంతు న్నాలస్యబహులం భవేత్॥ 11
- నాలితారుత్రిభాగైకం జలధార విశాలకమ్
వీరస్యాధ్వేవిశాలేతు చతుష్పంచషడంశకే॥ 12

ఏకాంశేన శేషంతుస్యాద్ వృతవారి విశాలకమ్

వృతవారి విశాలేతు తత్తదంశం విభాజితే॥

13

ఏకాంశం నిమ్నవిస్తారం వట్టికాంత సమన్వితమ్

సంద్యావర్త శిలాచోద్ధేవ తస్మాన్నారాయణాంతకమ్॥

14

వీరతుంగమిత్రప్రార్థం గణ్యమానమహోచ్యతే॥

తా॥ స్వయంభులింగమునకు వీరము లింగము విస్తారమునకు
 3 రెట్లుండవలయును. లేక లింగము యొక్క లావు గలచోట చుట్టు
 కొలతతో సమానము. లింగముయొక్క యెత్తుతో సమానము
 1 $\frac{1}{4}$ 1 $\frac{1}{2}$, 1 $\frac{3}{4}$ 2-3 రెట్లు యెత్తు చేయవలయును. మరియు వీరము
 యొక్క విస్తారమును చెప్పుచున్నాడు. లింగమునకు వెలుపల లింగ
 ముతో సమానమైన విస్తారముచుట్టును ఉండునట్లు విస్తారమును చేయ
 చేయవలయును, స్పష్టిక లింగమునకు వీరము నైష్ఠవాంశముతో
 సమానమైన యెత్తుండవలయును లేక $\frac{3}{4}$ వంతు బ్రహ్మాంశములో
 నుండి గ్రహించవచ్చును. ఇతరములైన సమస్థలింగములకును బ్రహ్మాం
 శముతో గూడ కలిపి కొలతను తీసికొని, 2-3-4-5 భాగములుచేసి
 అందు 1 భాగమును కలిపి విష్ణు భాగము వరకు వీరముయెత్తును చేయ
 వలయును. వీరభాగములో 1 $\frac{1}{2}$ భాగము దిగువ విష్ణ్వంశమును 9 భాగ
 ములుచేసి వీరమును కల్పించవలయును. వీరముయొక్క విస్తారమును
 3 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము నాలము పొడవును చేయవల
 యును. మొదలు విస్తారమువీరముతో సమానముగా నుండవలయును.
 4 భాగములలో 1 భాగము తీసివేసి మిగిలిన 3 భాగములు చివర విస్తా
 రముచేయవలయును. లేక 5 భాగములలో 2 భాగములు తీసివేసి
 3 భాగములు చేయవచ్చును. 5 భాగములలో 4 భాగములు నాల విస్తా
 రమును చేయవచ్చును. గ్రీవముయొక్క పైకొలత ప్రకారము నాలము
 మండము కలిగి యుండవలయును. నాలముయొక్క విస్తారమును 3
 భాగములుచేసి అందు 1 భాగము జలధారకు విస్తారము చేయవల
 యును. వీరముపై విశాలమును 4-5-6 భాగములుచేసి అందు 1 భాగం

చుట్టును ఉంచి మిగిలినది పల్లముగా చేయవలయును. పట్టికాంతము వఱకు నిమ్మమును చేయవలయును. నిమ్మ విస్తారమును 1 భాగము చేయవలయును. సంద్యావర్త శిలపైన విష్ణ్వంశము వఱకు లింగపీఠము యొక్క యెత్తును చెప్పుచున్నాడు.

మానసార 53వ అధ్యాయం

శ్లో॥ ఉత్సేధే ఘోడశాంశేతు ప్రథమోచ్చం ద్విభాగికమ్॥ 15

ఘోడోచ్చంత్ర త్రిభాగంస్యా త్తదూర్ధ్వంక్షేపణాంశకమ్
కంధరంచ త్రిభాగంస్యా త్తదూర్ధ్వంకంపమంశకమ్॥ 16

ఉర్ధ్వ పద్మంత్రయాంశంస్యాద్ వాజనంచ త్రిభాగికమ్
ఏకాంశం పృథ్వారీస్యాద్ భద్రపీఠమితి స్మృతమ్॥ 17

తదేవగలదేశేతు కుముదం నిర్గమం భవేత్
త్రయాంశం వృత్త కుంభంవా శ్రీభద్రమితి కీర్తితమ్॥ 18

కుంభస్యోపరితస్యాథ శ్చార్ధాష్టేన పద్మయుగ్
తస్యాఘోర్ధ్వైకార్ధేన కుర్యాత్తత్తద్విచక్షణః॥ 19

శేషంతు పూర్వవత్పీఠం శ్రీ విశాలమితిస్మృతమ్
నోచేత్కుంభం ద్విభాగంస్యా త్పద్మతుంగం

యుగాంశకమ్॥ 20

శేషంప్రాగుక్త వత్కుర్యాదుపపీఠం ప్రకల్పయేత్

అథవాధిష్ఠానపద్మహ్యం కుర్యాత్ సర్వాంగలింగకే॥ 21

తా. పీఠము యెత్తును 16 భాగములుచేసి అందు ఉపాసనము 2 భాగములు, పద్మము 3 భాగములు, కంపము 1 భాగము, కంఠము 3 భాగములు, కంపము 1 భాగము, పైన పద్మము 3 భాగములు, వాజనము 3 భాగములు చుట్టును జలమార్గము 1 భాగము చేయబడినది. భద్రపీఠమగును.

కాశ్యప 58వ పటలము

శ్లో॥ కృత్వా తుషోడశో తేఘం భాగేనోపానముచ్యతే॥ 1

జగత్కుచ్చంతు వేదాంశం గుణాంశం కుముదోచ్చయం
శివాంశం పట్టికామానం కంఠమానం గుణాంశకమ్॥ 2

తదూర్ధ్వం పట్టమీకాంశం ద్విభాగం పట్టికాభవేత్
శవ్యంశం ధృతవారిస్యాద్భద్ర వీరమిదంపరమ్॥ 3

పై జెప్పిన దానినే కంఠమున కుముదముగాని, వృత్తకుంభము గాని, రచించిన యెడల శ్రీభద్రమగును. మరియు పైజెప్పిన దానినే కుంభముపైనను, దిగువను, 1 భాగము చొప్పున పద్మములను రచించిన యెడల శ్రీవిశాలమగును. లేక కుంభము 2 భాగములును పద్మములు 4 భాగముల చొప్పునను రచించి మిగిలినవి యిష్టానుసారముగ చేసినచో పద్మవీరమగును.

కాశ్యప 58వ పటలము

శ్లో॥ కలాంశం విభజ్యేత్తుంగ ముపానోచ్చంద్విభాగతః
భూతాంశోచ్చ మఫోపద్మం కంఠంపాదుకన దృశమ్॥ 2

ఊర్ధ్వపద్మంతు వేదాంశం ద్విభాగం పట్టికోదయమ్
శివాంశం ప్రతివాజంచ షోడశదల సంయతం

క్షుద్రందలం తయోర్మధ్యే అష్టావాధ మహాదలం॥

అని చెప్పబడియున్నది. ఇంకను ఉపవీరమును గూడ రచించవచ్చును

విశ్వకర్మీయ శిల్పము

శ్లో॥ పద్మవీరము తేనైథం షోడశం భాగమిష్యతే
భాగద్వయ ముపానంస్యా చ్చతుర్భాగేన పద్మకం॥

కంపమర్ధాంశకంచైవ కంఠం నేత్రా శకంతథా

కంపమర్ధేనభాగేన వేదాంశం చోర్ధ్వపద్మకం॥

భాగద్వయం పట్టికాస్యా దూర్ధ్వకంపం తథాశకమ్॥

తా॥ పద్మ పీఠముయొక్క ఎత్తును 16 భాగములుచేసి అందు ఉపానము 2 భాగములు, అధోపద్మము 4 భాగములు కంపము అర భాగము, గణము 2 భాగములు, కంపము అర భాగము, ఊర్ధ్వపద్మం 4 భాగములు, పట్టిక 2 భాగాలు, కంపము 1 భాగం ఇట్లు చేయబడినది పద్మ పీఠమగును.

విశ్వకర్మీయ శిల్పము

శ్లో॥ ఉపానంద్వ్యం శకంత్యంశం పద్మకంపం తథాశకమ్
కంత్రిత్రభాగము త్సేధం కంపమేకాంశకంతథా॥

తస్మాద్ధ్వత్వంశకం పద్మం పట్టికాస్యాద్ ద్విభాగికా
కంపమేకాంశకం చైవ వేదిభద్రమితితమ్॥

తా॥ పీఠముయొక్క ఎత్తును 16 భాగములుచేసి అందు ఉపానము 2 భాగములు, పద్మము 3 భాగములు, కంపము 1 భాగము, గణము 3 భాగాలు, కంపము 1 భాగము పద్మము 3 భాగాలు, పట్టిక 2 భాగాలు, కంపము 1 భాగము ఇట్లు చేయబడినది. వేదిభద్రమగును.

కాశ్యప శిల్పము 58వ పటం

శ్లో॥ పీఠోచ్చంతు కలాంశేతు ద్విభాగం పాదుకోదయం
గుణాంశం జగతీమానం కుముదోచ్చంతు తత్సమం॥ 34

వ్యోపట్టమానంతు కంఠమానం ద్విభాగతః
తస్మాద్ధ్వంకం పమేకాంశం గుణాంశం పట్టికాభవేత్॥ 35
ఏకాంశం దృతవారిస్యా ద్వేదీభద్రదంత దచ్యుతే

మయమతము 7వ అధ్యాయం

శ్లో॥ ఏకభాగము పానంస్యాత్ కంపమానంత దర్థకం
పద్మతుంగం ద్విభాగంతు కంపమర్థాంశమేవచ॥

కంఠమేకాంశకంచైవ తదర్థంకం పమిష్యతే
ద్విభాగం కుముదోత్సేధం కంపమర్థాంశకంతథా॥
గ్రీవమేకాంశసం యుక్తం తదర్థంకం పమానకం
ఊర్ధ్వపద్మంద్విభాగేన క్షీపణంచార్థ భాగికమ్॥

తా॥ లింగవీరముయొక్క యెత్తును 12 భాగములుచేసి అందు
ఉపానము 1 భాగము, కంపము $\frac{1}{2}$ భాగము, పద్మము 2 భాగములు,
కంపము $\frac{1}{2}$ భాగము, కంఠము 1 భాగము, కంపము అత భాగము, కుము
దము 2 భాగములు, కంపము అర భాగము, గ్రీవము 1 భాగము, కంపము
అర భాగము, పద్మము 2 భాగాలు, క్షీపణము అర భాగము ఇట్లు
చేయవలయును

మానసార 53వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ యత్తుంగస్య వశాద్ వేశం వీరకర్ణావసానకమ్
ఉత్తతారాది హీనంస్యా త్స్వర్వదోష సముద్భవమ్॥ 22
- తస్మాత్తునిర్గమం కుర్యాద్ విస్తారం తత్ప్రకల్పయేత్
కుర్యాత్తు నాగరేలింగే వీరం నాగరమేవచ॥ 23
- ద్రావిడేద్రావిడం బ్రాక్షం వేసరేవేసరంతథా
ధారాలింగంతు సర్వేషాం ధారావీరం ప్రకల్పయేత్॥ 26
- యద్యదాకార లింగానాం తత్తదాకార వీరకమ్
తత్తచ్ఛిఖరాకారంతు కుర్యాదేవం విచక్షణా॥ 25
- విపరీతే భూసురాదీనాం విపత్తింహి సమావహేత్
తస్మాత్తువీరలింగాది హర్మ్యాది పరిహృద్యతే॥ 24
- నాగరం చతురశ్రంస్యా దష్టాశ్రం ద్రావిడంతథా
వృత్తంచ వేసరంబ్రాక్ష మేతత్తే వీరాకృతిస్తథా॥ 27
- ధారాలింగంతు వీరానాం సర్వంధారాకృతిస్తథా
క్రియేత శిల్పిభిః సర్వైః సర్వసంపత్కరం సదా॥ 28

స్వయంభులింగ విస్తృతి త్రిగుణంచపీతే

పీతవ్యతార త్రిగుణం పరిశుద్ధ గేహమ్॥

29)

గేహత్రిధైకం పరితోబహిష్కుర్యాత్ తారమ్

కేచిత్త దాయామసమంపీత విశాలమేతత్॥

30)

ఇతిమానసారేవాస్తుశాస్త్రే పీతలక్షణ విధానంనామ

ప్రపంచశబ్దద్యాయ॥

తా॥ లింగముయెత్తు యెంతో పీతము విస్తారము అం తేయుండ వలయును. వడ్డర్లుగణితమును చూడక పీతమును చేసిన యెడలనది దోషము కలదియగును. నాగరలింగమునకు నాగరపీతమును, ద్రావిడ లింగమునకు ద్రావిడ పీతమును, వేసర లింగమునకు వేసరపీతమును, ధారాలింగమునకు ధారాత్వితమును, ఇట్లు లింగములనుబట్టి పీతములను రచించదగును. బ్రాహ్మణాది కులములనుబట్టి కూడ పీతములను రచించవలయును. వ్యతిరేకముగ రచించబడినవి దోషములు కలు గును. నాగరము నలుచదరము, ద్రావిడములపైష్ట్రాశం, వేసరము గుండ్రం ఇట్లు చేయవలయును. ధారాలింగమునకు ధారా పీతమే యుండవల యును, మరియు స్వయంభులింగముయొక్క విస్తారమునకు పీతము శి రెట్లుండవలయును. పీటముయొక్క విస్తారమునకు శి రెట్లు గర్భాల యముండవలయును. గర్భాలయమునకు శి రెట్లు చుట్టును విశ్రాంతి ప్రదేశముండ వలయును. కొండలు స్వయంభులింగము యెత్తుతే సమానముగా పీతముయొక్క విస్తారమును చేయుదురు.

24. మణిరేఖానాల లక్షణములు

కాశ్యప శిల్పము 49వ పటలం

శ్లో॥

లక్షణోద్ధారణోక్తాంశం రుద్రభాగవిభాజితే

ముకుటాదయ మేకాంశం తద్వ్యా సంచాపితత్సమమ్॥

159

- తన్నూలనాంతు దీర్ఘత్వం నవభాగము దాహృతమ్
తన్నాలమేకసూత్రంవా సూత్ర ద్విత్రియుతంతునా॥ 160
- సూత్రమాయ యుతంచేత్తు సూత్రాంతరయవత్రయం
యవద్వయాంతరంవాఽథ నాలితారం ద్విజోత్తమ॥ 161
- నాలమూర్ధ్వ చతస్యాగ్రే సీమాసూత్రంసమావిభేత్
తన్నాలంతేక సూత్రంచే ల్లింగమధ్యే విశేషతః॥ 163
- సూత్రోక్త వ్యాసఖాతంచ నాలాయామేతు కల్పయేత్
నాలాధస్తాత్తు వ్యోమాంశం త్యజేద్విష్ణ్వంశకోపరి॥ 163
- మణిరేఖాతతః కార్యాముకులంస్యా ల్లింగమంతరైః
మణిరేఖాయోఽంతర్విప్ర పద్మమూలం సమంతువా॥ 164
- పద్మతాతం త్రిభైకంవా వేదాంశేత్ర్యంశ ఏవవా
పంచాంశేతు యుగాంశంవా పద్మతాతార్థమేవవా॥ 165
- ముకులమూ లేఽంతరంహ్యేవం తాలమూలేఽంతరంశుణు
నాలాయామసమంవాఽథ పాదంపాదయుగాంశకౌ॥ 166
- త్రిభాగం పంచభాగేతు వేదభాగమథాపివా
నాలమూల సమంతేవ మణిరేఖాద్వయోఽంతరమ్॥ 167
- మూలాదగ్రం క్రమాత్ తీక్షణ మణిరేఖాంతరంకురు
భాతుమూలేసమే తిర్యగ్గత్వా పృష్ఠేతు సంధయేత్॥ 168
- మణిరేఖావ్యా సమాతం లింగస్యోచ్చితం సూత్రయేత్
మణిరేఖా లంబనంనాల ద్విసార్థం సమమేవవా॥ 169
- తస్మాదామూల పత్యంతం వసుభాగ విభాజితే
మణిరేఖాలంబనంవాఽపి నవధా పరికీర్తితమ్॥ 170
- సర్వేషు లక్షణోద్ధారే ష్యష్టమంమణిరేఖకే
ప్రథమం లక్షణంప్రొక్తం ద్వితీయంలక్షణంశుణు॥ 171

- లక్షణోద్ధారణోద్ధాంశం దశభాగ విభాజితే
ముకులోదయమేకాంశం నన్వంశం నాలదీర్ఘకమ్॥ 172
- నాలాధస్తాత్తువోమూంశం నీర్త్వా శేషంశు పూర్వవత్
ద్వితీయం లక్షణంఖ్యాతం తృతీయం లక్షణంశ్రుణు॥ 173
- లక్షణోద్ధారణాంగంతు ధర్మభాగ విభాజితే
ఏకాంశం ముకులోచ్చతు నవాంశం నాలదీర్ఘకమ్॥ 174
- శేషం పూర్వనదుద్దిష్టం చతుర్థం లక్షణంశ్రుణు
లక్షణాంశంతు నవభా భజ్యేకాంశం తుకుడ్మకమ్॥ 175
- సప్తాంశం నాలదీర్ఘంతు శేషం పూర్వవదాచరేత్
చతుర్థం లక్షణంప్రొక్తం పంచమంశ్రుణుసువ్రత॥ 176
- లక్షాంశం వసుభాభజ్య వోమూంశం ముకులోదయమ్
షడంశం నాలదీర్ఘంతు నాలాధస్తాచ్ఛివాంశకమ్॥ 177
- తదేవసప్త భాగంతు నాలదీర్ఘము దాహృతమ్
శేషంప్రచాగివ కర్తవ్యం సప్తమం లక్షణంశ్రుణు॥ 178
- లక్షణాంశేతు సప్తాంశే శత్యంశంముకులోదయమ్
భూతాంశం నాలదీర్ఘంతు శేషంపూర్వవదేవహి॥ 179
- షడంశంవాదతన్నాల దీర్ఘంశేషంతుప్రచాగివ
ఏవమష్టవిధంఖ్యాతం నాలాయామం ద్విషోత్తమమ్॥ 180
- అగ్రాకారేఽబ్జ ముకులం భానుసంఖ్యాతుసువ్రత
యథేష్టనాలం కర్తవ్యం సవసంఖ్యాతుదేశికః॥ 181

తా. లక్షణోద్ధారణము చెప్పబడిన భాగమును 11 భాగములు చేసి, మొగ్గయొక్క పాదపు 1 భాగము చేయవలయును. విస్తారమును అంతే చేయవలయును. మొదలు నుండి చివరకు 9 భాగములు అనాలమునకు 1-2-3 సూత్రము లుంచవచ్చును. సూత్రముల సందు 3

యవలును లేక 2 యవలును నాలముయొక్క విస్తారము నాలము పైనను చివరను సీమా సూత్రమును లిఖించవలయును. నాలము 1 సూత్రముకలది యయ్యెనేని లింగ మధ్యమున నుండవలయును. సూత్రమునకు జెప్పబడిన విస్తారమున ఖాతమును నాలముయొక్క పొడవున రచించవలయును నాలము క్రింద 1 భాగం విష్ణ్వంశము పైన వడలవలయును. తదుపాత మణిరేఖను రచించవలయును. వెలువల మొగ్గయుండవలయును. మణిరేఖల సంకునపద్మము మొదలుతో సమానముగాని, పద్మముయొక్క విస్తారమును 3 భాగములుచేసి అందులో 1 భాగముగాని, లేక 4 భాగములలో 3 భాగములుగాని లేక 5 భాగములలో 2 భాగములుగాని. లేక విస్తారములో సగముగాని, మకులము యొక్క మొదలు సందు చెప్పబడియున్నది. నాలము యొక్క మొదలున సందు చెప్పుచున్నాడు. నాలముయొక్క పొడవుతో సమానముగాని, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, భాగములుగాని లేక 5 భాగములలో 4 భాగములుగాని నాలముయొక్క మొదలుతో సమానముగాని, మణిరేఖలయొక్క సందుండవలయును. మొదలునుండి చివరకు క్రమముగా వాడికలిగి యుండవలయును. ధాతుమూలమున సమముగాను అడ్డంగా బోనిచ్చి వెనుక కూర్చవలయును మణిరేఖ యొక్క విస్తారం నంబలి ఖాతమును లింగయొక్క యెత్తును సూత్రముతో చూడవలయును. మణిరేఖయొక్క లంబనం నాలంనకు రెట్టింపు $1\frac{1}{2}$, లేక సమానము ఉండవలయును. అచ్చటినుండి మొదలు వలకు 8 భాగములుచేసి మణిరేఖయొక్క లంబమును 9 విధములుగా చెప్పబడియున్నది. అన్ని లక్షణోద్ధారము లందును 8వ భాగము మణిరేఖగా చెప్పబడియున్నది. ఇదియొక పద్ధతి లేక 10 భాగములు చేసి మొగ్గపొడవు 1 భాగముచేసి నాలముయొక్క పొడవు 8 భాగములును, నాలము క్రింద భాగముంచి మిగిలినది మునుపటివలెనే చేయ

వలయును. ఇది రెండవ పద్ధతి. పైజెప్పిన 10 భాగములలో 1 భాగం మొగ్గపెత్తు 9 భాగములు నాలముయొక్క పొడవు చేయవచ్చును. ఇది మూడవ పద్ధతి. లేక 9 భాగములుచేసి మొగ్గ 1 భాగము నాలము పొడవు 7 భాగములు. మిగిలినది పూర్వమువలెనే చేయవలయును. ఇది నాలుగవ పద్ధతి. 8 భాగములుచేసి మొగ్గ 1 భాగము నాలము పొడవు 6 భాగములు. నాలముక్రింద 1 భాగము చేయవచ్చును. ఇది ఐదవపద్ధతి. లేక 8 భాగములు నాలము పొడవుచేసి మిగిలినవన్నియును పూర్వమువలెనే చేయవచ్చును. ఇది ఆరవపద్ధతి. లక్ష్యాధారమును 7 భాగములుచేసి మొగ్గ 1 భాగము నాలము పొడవు 5 భాగములు క్రింద 1 భాగమును చేయవచ్చును. ఇది యేడవ పద్ధతి. పై దానినే నాలము మాత్రము 6 భాగములు పొడవుచేసి మిగిలినవన్నియును మునుపటివలెనే చేయుట ఎనిమిదవ పద్ధతి. చివరను పద్మము కుశమును 8 భాగములు రచించి నాలము 9 భాగములతో గూడ మొత్తము 12 భాగములు యిష్టము వచ్చిన కొలతలతో అందముగా గూడ రచించవచ్చును.

మానసారము రీతివ అభ్యాసము

- శ్లో॥ వీరతార సమంతింగం మధ్యనాలాగ్ర కాంతకం
 వీరతారం ద్వయంకృత్వా చైకాంశం నాలవిస్తృతమ్॥ 135
- తచ్చతుర్భాగివైకాంశ హీనంనాలాగ్రతారకం
 కేచిద్ ద్విత్యంశ మేవంస్య స్మూలాగ్రాంతక్షయం
 క్రమాత్॥ 136
- తద్విశాల త్రిశాకం ప్రణావే విస్తారమేవ
 వీరతార చతుర్థాంశం త్రయాంశం వృతవారికా॥ 137
- వీరతార సమంతైవ లింగస్య పరిణాహకం
 ఏనమాత్మార్థ లింగేసు స్వయంభుపరిపరార్థకే॥ 138

కుర్యాదనేకలింగేష్షు చైకలింగం నకారయేత్ ||

25. షడ్వర్గ ఫలములు

కాశ్యప శిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో॥ లింగస్యోత్సేధ మానంతు మానాంగులేన యోజయేత్
మాత్రాచ్ఛేదం ప్రవృద్ధ్యావా హన్యాద్యాపరికల్పయేత్ || 99
- శ్రేష్ఠాంతరాయామమాత్రైర్మాత్రపూర్ణాం పరిగ్రహేత్
ఉత్సేధమాత్రమష్టభి ర్వర్ధితం ఋక్షసంఖ్యయా || 100
- హృత్వాశేషోదిత ంఖ్యాత మశ్విన్యాదిద్విజోత్తమ
నవభిర్గుణితేనస్త హృతేత్వర్కాదివారకే || 101
- అనవేగుణితేచాష్ట హృతేయో నిరుదాహృతా
అష్టభిర్వర్ధితేభాను ర్హృతేత్వాయ ముదాహృతమ్ || 102
- నవభిర్గుణితేనాడీ హృతేశేష మృణంభవేత్
యుగవృద్ధ్యానవేహ్రసే త్వంశకం తస్కతాదయః || 103
- ఆయాధిక్యం వ్యయంక్షీణం సంపదామాస్పదం సదా
ధ్వజః సింహః వృషోహస్తీ శుభయో నిరుదాహృతాః || 104
- సృపకర్తుశ్చ జన్మర్కా ల్లింగఋక్షావసానకమ్
తదైవవాసు ఋక్షాది గణయేత్తు శుభావహమ్ || 105
- జన్మత్రయంచ యుగ్మంచ వేగాష్ట ఋతునందకాః
శుభాయవిహితాహ్యేతే శేషకాస్త్య శుభావహాః || 106
- లగ్నాష్టకంచనై నరాక్షసమ్
వర్జితాత్వాశు భిహ్యేతే యత్నతః పవిత్రయేత్ || 107
- భానువారాది సంయుక్తాః సూర్యర్కాది చతుశ్చతుః
తిపుత్వం మరణంనాశ మమృతంచ యథాక్రమమ్ || 108

తస్కరం నిర్దనంపండం చాంశకం పరివర్జయేత్

కేమాంశకం పరిగ్రహ్యం శుభమానంతు సంగ్రహేత్ ॥ 109 ॥

తా॥ లింగముయొక్క యెత్తును మానాంగులములచే కొలిచి చాలనపుడు కొన్ని యవలను పెంచి లేకున్న కొన్ని యవలను తగ్గించి షడ్వర్గఫలములకు దగినట్లు చేయవలయును. ఉత్తమ లింగములకు అంగులములతోనే గణితముకుదిర్చవలయును. లింగముయొక్క యెత్తు అంగులములను 8చే పెంచి 27చే భాగింపగా మిగిలినవి అశ్వని మొదలగు నక్షత్రములగును. 9చే పెంచి 7చే భాగింపగా మిగిలినవి సూర్యునిదివారములగును. 3చే పెంచి 8చే భాగింపగా మిగిలినవి భృగునిదివారములగును. 8చే పెంచి 12చే హరింపగా మిగిలినవి ఆయములగును. 9చే పెంచి 10చే హరింపగా మిగిలినవి వ్యయములగును. 4చే పెంచి 9చే హరింపగా మిగిలినవి తస్కరాది అంశములగును. ఆయ సంఖ్య అధికముగను వ్యయసంఖ్య హీనముగను నుండవలయును. ధ్వజ, సింహ, వృష, గజములు శుభయోనులు రాజుగాని, కర్తగాని వారియొక్క జన్మనక్షత్రమునుండి లింగనక్షత్రము వరకు లెక్కించి 1-2-4-6-8-9 ఇట్లు మూడు ఆవృత్తులలోను శుభతారలని యెరుంగవలయును. మిగిలినవి పనికిరావు. జన్మలగ్నమునకు 8వ లగ్నమును మనుష్యరాక్షస గణములను వర్జించవలయును. ఆదివారము మొదలు సూర్యుడున్న నక్షత్రమునుండి 4-4 నక్షత్రములు శత్రుత్వము మరణము, నాశము, అమృతము ఇట్లు వరుసగా ఫలములు కలుగునని తెలియవలయును. అంశములలో తస్కర, నిర్దన, పండములు పనికిరావు. మిగిలినవి శుభకరములు. మానసారమునందునును ఇదే తీరున జెప్పబడియున్నది.

మానసార 52వ అధ్యాయము

శ్లో॥ డైర్యే లింగస్యాయాది షడ్వర్గశుద్ధిం కుర్యాత్సర్వభోక్తవత్
మానలింగే చాన్యస్వయం భవాదిమానంఛ
యక్తంతథాయాదీని సర్వంన కుర్యాత్ ॥

వహ్నీరీప్తనంద వసునంద యుగేశ వృద్ధ్యా
 చాప్తార్కపంక్తి రుడుభిర్నునినంద హన్యాత్
 యోనిశ్చవృద్ధి వ్యయతారక వారమశం షడ్వర్గ
 యుక్తరచనం హిపవార్థలింగే॥ 164

ధ్వజఘామసింహ శునకవృషగర్దభాశ్చ దంతీచకాకశ్చ
 వసుయోనిర్యథా క్రమేణ ధ్వజసింహహస్తివృషయోనిః
 శుభంప్రశస్తం అశ్వేషుయోనిర శుభముదితం పురాణైః॥ 165
 శస్త్రంవృద్ధిర్మరణం శుభావహం చక్షుర్భుద్ధిరూపం
 సుమంగలమ్ శ్రీకరంచ సుఖం సువృద్ధిదం
 పుష్కలాయరవిః తత్ఫలం క్రమాత్॥ 166

భుక్తిముక్తి శుభదం సమృద్ధిదం సంపదర్థం ధనమృద్ధిదం
 ద్విజభుక్తినాశ కలహంచ మైత్రకం చోక్తమేవ
 దశధాఫలంభవేత్॥ 167

ఆయాధిక్యం చాన్యథాహీనముక్తం ఆయంహీనం
 చాన్యథా చేత్వధికమ్ మృత్యుదారిద్రావహం
 నాశహేతుః ఆయాధిక్యం సంపదర్థం సమంవా॥ 168

జన్మదృగ్వేదషడ్భి స్త్రవప్తనందా శుభారాభానాం
 సారివారం విసృజ్యకృతిమ్యం భుక్తిశక్తిబుద్ధిదంచ॥ 169

భూషం శుద్ధింధీరంచాధనం వేదైస్సవచ శక్తిశ్చభుబంధనం
 వీరంచైవ భుక్తిముక్తి శుభాంశమ్ అన్యత్సర్వం తస్కరాద్యం
 యథాంశం యుక్తంచేత్సర్వసమృద్ధి నాశనమ్॥ 170
 ఇలిమానసా రేవాస్తు శాస్త్రేలింగవిధానంనామ

ద్విపంచాశదధ్యాయః

26. లింగ నిర్మాణాద్యంతవిధులు

కాశ్యపశిల్పము 49వ పటలము

- శ్లో॥ స్థపతిశ్చతుచిర్భూత్వా యజ్ఞసూత్రోత్తరాన్వితః 143
ప్రాగ్వదగ్నిం సమభ్యర్చ్య స్విష్టపూర్ణాహుతించరేత్
ప్రతిసరం బంధయేత్తత్ర లింగపీఠేద్విజోత్తమమ్ 144
స్వర్ణరజత కార్పాస సూత్రైర్వాహమయేనశు
ప్రభాతేసుముహూర్తేతు లక్షణోద్ధార మాచరేత్ 145
పాయసంఘృత సంయుక్తం శిరఃస్థానేబలింహరేత్
రక్తగంధం పరిత్యజ్య గంధాద్వైరర్చయేద్ధృదమ్ 146
రక్తేనధాతునాలింగ మధ్యేసూత్రంతతుపాతయేత్
ముఖభాగస్యమధ్యేతు నాలంకుర్యాత్ సలక్షణమ్ 147
లింగమానేనమతిమాన్ సూత్రవిస్తారముచ్యతే॥

తా॥ శిల్పాచార్యుడు స్నానముచేసి నూతన యజ్ఞోపవీతమును ధరించి పూర్వమువలె అగ్నిని పూజించి స్విష్టకృద్దోమమును చేసి వీఠాకంఠమునుదాల్చి బంగారపుతీగె, లేక వెండితీగె అధమము నూలుదారము తీసికొని భాగముల ప్రకారము నూళ్ళుపట్టి సూర్యోదయ కాలమున సుముహూర్తమున లక్షణోద్ధారమును చేయవలయును పాలు, నెయ్యి, శిలయొక్క తలయందుంచవలయును. ఎఱ్ఱనిగంధము గాని పూలుగాని పనికిరావు మంచిగంధము, మల్లెపువ్వులు, మొదల యిన తెల్లనిపూలు మున్నగువానితో పూజించి సూత్రము పట్టిన చోట గుర్తులు మాత్రము జేగురుతాయి మొదలగువానితో గీయ వచ్చును. నలువైపుల మధ్యస్థానమును గుర్తుచేసి చుట్టును భాగములను కల్పించవలయును. ఇట్లు లింగమును పీఠమును నాలమును రచించిన తరువాత

- శ్లో॥ దృఢసూత్రం ప్రకర్తవ్యం లింగేషూక్త ప్రమాణతః 128
స్థాపయేత్తుతదోలింగం ప్రాగ్గంగాదరువిష్టరే॥

లక్షయేత్ వీరకేవలత్తం లింగం సామ్యేనిధాపయేత్
స్థాపితైః కలశైః స్థాప్య లింగం వీరంహృదాబుదః॥ 183

గన్వైర్గంధోదకైః స్థాప్య గంధపుష్పాది భిర్యశేత్
లంబకూర్చ సమాయుక్తం సర్వాలంకార సంయుతమ్॥ 184

రథేతుశివితాయాంవా గ్రామంకృత్వా ప్రదక్షిణం
తదోజలాశయం ప్రాప్య జలాధివాసనంకురు॥ 185

తా॥ లింగమునుగట్టి నూలుత్రాడుతోచుట్టి చారువుతోజేయ
బడిన వీరమునందు తూర్పున తల యుండునట్లుంచి ఉత్తరమున లింగ
మును దానికి దక్షిణమున కలశములను ఉంచి పంచగవ్యములతోను
పరిమళ ద్రవ్యముతో గూడిన శుద్ధోదకముతోను, అభిషేకముచేసి
గంధపుష్పాదులతో పూజించి దర్భకూర్చములను కట్టి సమస్తమైన
అలంకారములనుచేసి రథముపైగాని, పల్లకిపైగాని యుంచి గ్రామ
మున నూరేగింపుచేసి చెఱువుగాని, కోనేఱుగాని, నదిగాని, జలాధి
వాసమున కుపయోగము కనుక యిందేది యున్నను అచటికి దీసికొని
పోయి శాస్త్రోక్తప్రకారము జలాధివాసమును చేయించవలయును.

మానసార 52వ అధ్యాయము

శ్లో॥ వీరతానోదయంనాలం దీర్ఘంప్రాగుక్తవన్నయేత్॥ 143

వృత్తాకారంతు వీరంస్యా దన్యధాకృతింవర్జయేత్

వీరతుంగేతురంధంస్యా ల్లింగనాహస్య సన్నిభమ్॥ 144

లింగతుంగ విశేషంస్యా ద్వేశసంతన్నయేద్భుధః

మానయేద్భుహలింగేతు చైకానేకాది లింగకైః॥ 145

ఏతత్తుసర్వలింగేషు చాత్మార్థంచపరార్థకే

తస్మధ్యేస్థాపయేల్లింగ మాదారత్నాని విన్యసేత్॥ 146

- లింగస్వపరితోరంధ్రే స్వర్ణవర్ణావబంధనం
అభావేరజతేనైవ తామ్రమంవాయ సమేవచ | 147
- కారయేచ్ఛిల్చినాసమ్యక్ లింగపీఠోధమైఃసహ
స్యాదేకానేకలింగానాం పరాధేత్వప్తబంధనమ్ || 148
- కేచిత్ త్రిబంధనం కుర్యాద్ ద్రవ్యైశ్చగుగ్ధులాదిభిః
రత్నలింగైశ్చ సర్వేషాం స్వర్ణపీఠం ప్రకల్పయేత్ | 149
- అథవారత్న పీఠంవా రత్నలింగేషు పూర్వవత్
యద్యద్ ద్రవ్యేణలింగంస్యా త్తద్రవ్యేణ పీఠకమ్ || 150
- నవరత్నైశ్చ సంయుక్తం స్వర్ణపీఠప్రకల్పయేత్
యద్యద్ ద్రవ్యైశ్చయల్లింగే తత్తున్నా మ్నోవనామకమ్ || 151
- పీఠేతులింగకేవాపి నవరత్నైర్విశేషతః
ఏకకర్ణంచైకలింగం బహుభిశ్చైక లింగకమ్ | 152
- వజ్రలింగమితిప్రోక్తం రత్నాని ఇతికథ్యతే
ఏకంవాబహురత్నంవా నవరత్నైశ్చ సంయుతమ్ || 153
- లింగం యదుక్తంస్వర్ణేన పీఠేరత్నాని యోజయేత్
అథవాకేవలం స్వర్ణం పీఠంవాకారయేద్భుధిః || 154
- స్వర్ణలింగమితిప్రోక్తం లక్షణం పూర్వవద్భవేత్
అచార్యహస్తేనవాలింగం శిష్యస్యనాహంగుఃవతు || 155
- పశ్చాత్ పూజాంతథా కుర్యాదాచార్యోక్తో పదేశవత్
యథోక్త లింగపూజాయా ఫలంవక్ష్యేయథావిధి || 156
- నదీపర్వత లింగానాం కైలాసారోహణంభవేత్
ఇహలోకస్య పూజత్వం భుక్తిముక్తి ఫలప్రదమ్ || 157
- రత్నలింగస్య పూజాయా ఫలంముక్తి ప్రదాయకమ్
స్వర్ణలింగార్చనస్వైవం ఫలశస్వర్గావ వర్గకమ్ || 158

స్వర్ణ పీఠంతుతల్లి లింగం ముక్తాఘనమధాపివా

కల్పయేత్ కర్తవిమానేన ప్రశస్తం దోషవర్జితమ్॥

159

తా॥ పీఠము యొక్క విస్తారముతో సమానముగా నాలము పొడవు కలిగి యుండవలయును. పీఠము యొక్క ఆకారము గుండ్రముగా నుండవలయును. లింగము యొక్క విస్తారముతో సమానముగా పీఠము పైన రంధ్రమును చేయవలయును, లింగం యొక్క యెత్తులో 3వ భాగము వేళనము చేయవలయును. బహులింగములైనచో వాని కొలతల ననుసరించి చేయవలయును. పీఠము నడుమ లింగమును స్థాపించవలయును. మొదట నవరత్నములను స్థాపించి లింగము యొక్క చుట్టను గల రంధ్రములను బంగారముతో పూడ్చవలయును లేదా వెండితోనైనకమ్మి వేయవలయును అధఃమం రాగితో నైనను కమ్మి వేయవలయును. లేక అష్ట బంధములో ఉక్కుబీడు కలిపి రంధ్రములను కమ్మవచ్చును. ఏకలింగమైనను పంచలింగములైనను, నవ లింగములైనను అష్టబంధనమో బిగించవలయును. కొందరు త్రిబంధ నముతో గూడ బిగింతురు. రత్నలింగం లన్నిటికిని బంగారముతో పీఠమును రచించవలయును. రత్న పీఠమునైన చీలేయవచ్చును. ఏ రత్నముతో లింగమును చేయుదురో ఆ రత్నముతోనే పీఠమును రచించవలయును. అయితే నవరత్నములతో లింగములను 9 చేసిరేని ఆ లింగంలన్నిటికిని సువర్ణ పీఠమునే చేయవలయును ఏ రత్నముతో చేయబడిన లింగంనకు ఆ రత్నము పేరునే వాడుదురు. ఏకలింగంనకు గుండ్రని పీఠమునే రచించవలయును. ఏకలింగమునకు బహుకోణములు గల పీఠముండేనేని యది పృజలింగ మనబడును ఒక్కలింగమైనను బహులింగములైనను సువర్ణ పీఠమును రచించి యందు నవరత్నముల నుంచదగును. లేక బంగారంతోనే లింగమును పీఠమును రచించిరేని యది సువర్ణ లింగమనిపించుకొనును, అంగులముల కొలతను చేయు

నప్పుడు శిల్ప చారుణి హస్తముతోగాని, ఆయన శిష్యుని హస్తముతోగాని అంగులములను నిర్ణయించవచ్చును. పూజన ఆచార్యుడు చెప్పిన పద్ధతితో చేయవలయును. నదీ పర్వత లింగముల యొక్క పూజ వలన కైలాస ప్రాప్తి కలుగును. ఇహ లోకము నందును భుక్తిముక్తులు లభించును. రత్న లింగమును పూజించుట వలన మోక్షం లభించును. సువర్ణ లింగమును పూజించుటవలన స్వర్గ ఫలము లభించును. సువర్ణ పీఠమున లింగము ముత్యముతో సమానమైన లావుగలిగియున్న జాలును. ఏ రత్నము వైనను దోషము లేని దానినిగా జూచి లింగమును చేయవలయును.

కాశ్యప శిల్పము : 59వ పటలము

- శ్లో॥ జయదంచతుర్బ్రహ్ంతం యోన్యాకారంప్రజాకరం
శాంతిఃస్యాద్ధనురాకారే గుణాశ్రంతిపునాశనం 43
- పర్ణమానంతవృత్తంస్యాత్పంచాశ్రంతుష్టి పుష్టిదం
షట్కణంకోగనాశంస్యా దేవమేవక్రమాద్విదుః॥ 44
- (అనుబంధము 6 నుండి 11వ పటము వఱకు చూడుడు)

27. వృషభులక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 46వ పటలము

- శ్లో॥ ఆచాతుపరివారాణాం వక్ష్యేవృషభలక్షణమ్॥ 35
- తుంగేపంచదశాంశేతు ఏకాంశంచాంగులంభవేత్
చత్వారింశాంగులాయామం గలాత్పృష్ఠావసానకమ్॥ 36
- మూర్ధాదిగలపర్యంతం వర్ణమాత్రముదాహృతమ్
తస్మాద్ద్రివోచ్చమష్టాంశం పూర్వోక్తంషోడశాంగులమ్॥ 37
- ఊరుదీర్ఘంచతుఃస్థానైఃషణ్ణాత్రంపరిక్షేర్తితమ్
జానుమానంద్యమాత్రంస్యాజ్జింఘమానంషడంగులిమ్॥ 38
- ఘరమానంద్యమాత్రంస్యాత్తుంగమేవంప్రకల్పయేత్
శృంగాంతరింతువస్వంశం శృంగోచ్చంచతురంశకమ్॥ 39

శృంగమూలవిశాలంతు చతురంగులముచ్చతే
అర్ధాంగులంతధూర్ధ్వాగ్రం వ్యాసం మూలాత్ కృశం
క్రమాత్ ॥ 40

కించిద్వక్రసమాయుక్తౌ శృంగమభ్యంతరేబుధః
లలాటద్యాసంసంవాంశం ముఖివ్యాసంశరాంగులమ్ ॥ 41

ఘనంచతస్రమంఖ్యాతం నేత్రమేకాంగులంభవేత్
నేత్రమధ్యలలాటోచ్చం వేదమాత్రముదాహృతమ్ ॥ 42

నేత్రాత్మర్ణాంతపర్వతం పంచాంశంకర్ణద్విర్ఘ్నకః
కర్ణమూలవిశాలంతు ద్విమాత్రమితివిద్యతే ॥ 43

మధ్యవ్యాసంచతుర్మాత మగ్రమంగులవిస్తృతమ్
ఘనమర్ధాంగులంఖ్యాతం ఘ్రాణంసార్ధాంగులాయతమ్ ॥ 44

వ్యాసమేకాంగుల్యభాతం గోజతస్రమముచ్చతే
లంగులంనాసికాదూర్ధ్వం తుంగమిత్యభిధీయతే ॥ 45

అస్యంపంచాంగులాయామ మధరోష్ఠంద్వయాంగులం
త్రైమాత్రంవోత్తరోష్ఠంచ యుక్తితఃకల్పయేత్ క్రమాత్ ॥ 46

జిహ్వాయామవిశాలోచ్చం త్రిద్వ్యేకాంగులముచ్చతే
గ్రీవవ్యాసోదశాంశఃస్యాత్తస్మాలంద్వాదశాంగులమ్ ॥ 47

షష్ఠగ్రీవస్యమూలస్య వ్యాసమష్టాంగులంభవేత్
పృష్ఠగ్రీవాగ్రవిస్తారం షడంగులముదాహృతమ్ ॥ 48

కకుదుచ్చంచతుర్మాత్రం తస్యవ్యాసంషడంగులమ్
గ్రీవస్యాగ్రఘనంచాపి అధ్యర్థాంగులముచ్చతే ॥ 49

శరీరేమధ్యమేవ్యాసం చతుర్ద్వింశాంగులంభవేత్
అపరేవ్యాసంభాన్వంశం శక్తియక్త్యాసమాచరేత్ ॥ 50

పూర్వపాదోరుమూలస్య వ్యాసంపంచాంగులంభవేత్
తదూర్ధ్వాగ్రంఛతుర్మాత్రం జంఘామూలంచతస్రమమ్ ॥ 51

జంఘాగ్రంగుణమాత్రంస్యా తస్మాద్ధాగ్న్యంశంఘరాఃస్మృతం
అపరేచోరుమూలంస్యా ద్వావ్యసంవేదంక్రమాత్ కృతమ్॥ 52

అగ్రమష్టాంగులంవ్యాసం వ్యాసంమూలంషడంగులమ్
జంఘాగ్రంచతురంగుల్యం ఖురవ్యాసంయుగాంశకమ్॥ 53

ఊరుపంచాంగులాయామం జానుదీర్ఘంద్విమాత్రకమ్
జాఘాపంచాంగులందీర్ఘం త్రిమాత్రంఖురమాశకమ్॥ 54

పుచ్చవ్యాసంత్రిమాత్రంవా మూలాగ్రేసార్ధమాత్రకమ్
పుచ్చంజంఘాగ్రసీమాంతం వాలయేత్తుచిశేషతః॥ 55

పుచ్చాగ్రేకేశసహిత వ్యాసంవేదాంగులంభవేత్
మూలాగ్రంచైకమాత్రంస్యా త్కేశదీర్ఘంయుగాంగులమ్॥ 56

బీజాయామవిశాలంశు సర్వంవహ్మ్యంగులంక్రమాత్
ద్విమాత్రంఘనమిత్యుక్తం శేషాయామంయుగాంగులమ్॥ 57

ఉదయాదంగులవత్ప్ర ఘనమిత్యభిధీయ తే
స్థితంవాశయితంవాఽపి పద్మేవాభద్రపీఠకే॥ 58

సుధామృచ్ఛర్కరాభిర్వా శిలాలోహోత్తమేనవా
స్వర్ణజంత్వామ్రజంవాఽపి లోహజంవృషభంకురు॥ 59

కించిద్ధీనంశక్తవ్యం మానోన్మానప్రమాణకే
తదాకర్తుస్త్వక్తర్వత్వం తస్మాల్లక్షణమన్వితమ్॥ 60

కర్తవ్యం విపరీతంచే ద్విపరీత ఫలప్రదం వృషలక్షణంఖ్యాతం॥

తా॥ పరివార దేవతలలో మొదట వృషభ లక్షణమును జెప్పాచున్నాడు. ఎత్తును 15 భాగములు చేసి ఒక్కొక్క భాగము 1 అంగులముగా భావించవలయును. మెడ నుండి వీపు చివరకు 40 అంగులములు. తలనుండి మెడవలకు 4 అంగులములు అచ్చటి నుండి మెడయెత్తు 8 అంగులములు మెడ మొదలు తొమ్మిది వరకు 16 అంగులములు తొడ పొడవు (నాలుగు భాగములు) 6 అంగులములు

మోకాలు 2 అంగులములు పిక్క పొడవు 6 అంగులములు గిట్ట
యెత్తు 2 అంగులములు కొమ్ములసందు 8 అంగులములు కొమ్ము
యెత్తు 4 అంగులములు కొమ్ము యొక్క మొదలు విస్తారము 4 అంగు
లములు కొమ్ము యొక్క చివరలావు $\frac{1}{2}$ అంగులము మొదలు నుండి
చివర వఱకు క్రమముగా సన్నమై యుండవలయును. కొమ్ములు
కొంచెము లొపలికి వంగి నట్లుండవలయును. నొసలు విస్తారము 9
అంగులములు ముఖము విస్తారము 5 అంగులములు లావు 5 అంగుల
ములు కన్ను 1 అంగులము కన్నుల నడుమ నొసలు యెత్తు 4 అంగు
లములు, కన్నుల నుండి చెవుల వఱకు 5 అంగులములు చెవి పొడవు
5 అంగులములు చెవి మొదలు విస్తారము 2 అంగులములు చెవి
మధ్య విస్తారం 4 అంగులములు చెవి యొక్క చివర విస్తారం 1 అంగు
ళము చెవి మందం $\frac{1}{2}$ అంగులం ముక్కు పొడవు $1\frac{1}{2}$ అంగులం
ముక్కురంధ్రం విస్తారము 1 అంగులము ముక్కుక్రింది చాఱ 1 అంగు
లం ముక్కుపైన యెత్తు 1 అంగులం నోరు పొడవు 5 అంగులములు
క్రింది పెదవి 2 అంగులములు పై పెదవి 3 అంగులములు నాలుక
పొడవు 3 అంగులములు నాలుక విస్తారం 2 అంగులములు నాలుక
మందం 1 అంగులం మెడ విస్తారం 10 అంగులములు మెడ మొదలు
12 అంగులములు వెనుక మెడ యొక్క మొదలు విస్తారం 8 అంగుల
ములు వెనుక మెడ చివర విస్తారం 7 అంగులములు మూపురముయెత్తు
4 అంగులములు విస్తారం 6 అంగులములు మెడపైన లావు $1\frac{1}{2}$ అంగు
లం దేహము యొక్క నడుమ విస్తారం 24 అంగులములు మీదగాని
దిగువగాని విస్తారం 12 అంగులములు ముందు కాలు తొడ మొద
లున విస్తారం 6 అంగులములు దానిపైన చివర 4 అంగులములు
పిక్క మొదలు 4 అంగులములు పిక్క చివర 3 అంగులములు
గిట్ట చివర $3\frac{1}{2}$ అంగులములు వెనుక తొడ మొదలు విస్తారం 4
అంగులములు క్రమముగా తగ్గి యుండవలయును. ముందు

8 అంగులములును మొదలు 6 అంగులములును పిక్క చివర 4 అంగులములు గిట్ట విస్తారం 4 అంగులములు తొడ పొడవు 5 అంగులములు మోకాలు పొడవు 2 అంగులములు పిక్క పొడవు 5 అంగులములు గిట్ట ఎత్తు 3 అంగులములుతోక మొదలు విస్తారము 3 అంగులములు మొదలుపైన $1\frac{1}{2}$ అంగులం తోక పిక్క యొక్క చివర వఱకు ఆనుకొని యుండవలయును. తోక చివర వెండ్రుకలతో గూడ విస్తారం 4 అంగులము లుండవలయును. మొదలు చివర 1 అంగుల ముండవలయును. వెండ్రుకల పొడవు 4 అంగులములు వృషణముల పొడవు విస్తారము 3 అంగులములును, మందం 2 అంగులములును చేయవలయును. మగ గుటిపొడవు 4 అంగులములు చివర నుండి 1 అంగులం లావు కలిగి వ్రేలివలె నుండవలయును. నిలుచున్నట్లుగాని, పరుండినట్లుగాని, పద్మసీతమునగాని, భద్రసీతమునగాని, సున్నము మన్ను మొఱపతాయి, తాయి, లోహం మొదలగువానితో రచింప దగును. అందును సువర్ణం రజతం, తామ్రం వీనితో చేయుట శ్రేష్ఠము. ఎత్తు లావు మొదలయిన కొలతలు కొంచెం తక్కువగా గావి, కొంచెం అధికముగాగాని చేయరాదు. అటుల చేసినచే ని శుభ ఫలములకు బదులు దోషములుకలుగును. ఇట్లు వృషభమును రచించ వలయును.

శిల్పరత్నం ఉత్తర భాగం 21వ అధ్యాయమున $10\frac{1}{2}$ శ్లోకము లీతీరుననే యున్నవి. ఆట్టి అసంపూర్తి లక్షణమును వదలివేయడ మైనది.

మానసార 62వ అధ్యాయము

శ్లో॥ వృషభస్యలక్షణం సమ్యగ్ గృహ్యతే విధినా ఽద్రునా
వాయోరభిముఖం స్థాప్య (పయేత్) సీతే వాధోత్సవేఽపి వా॥ 1
విమానే మండపే వాఽపి చార్షోపరిపఠిన్యసేత్
ద్వారతుంగసమం శ్రేష్ఠం త్రిభాగం నుభ్యమంభవేత్ ॥ 2

- కన్యసంతుద్విభాగంస్యాత్త్రివిధంవృషభోదయమ్
ఏకహస్తంసమారభ్యచైకహస్తేనవర్ధనాత్ ॥ 3
- నవహస్తాంతము తేస్థం కన్యసాదిత్రయత్రయం
పంచవింశాంగులమారభ్యద్విద్వ్యంగులవివర్ధనాత్ ॥ 4
- ఏకత్రింశతిమాత్రాంతం యత్ శుభాయాదిసంభవమ్
చేరో తేస్థసమంశ్రేష్ఠం కర్ణాంతంమధ్యమంభవేత్ ॥ 5
- బాహ్వాంతంకన్యసంప్రోత్త ముత్సవంవృషభోదయమ్
పీతాయామేత్రిభాగైకం పీతతారసమంతువా ॥ 6
- పీతతారంత్రిసాదంస్యాత్త్రివిధంవృషభోదయమ్
పాదాదుష్టీషసీమాంతం స్థానకంమానసంగ్రహమ్ 7
- స్థానకంశయనంవాఽపి లోహజేవాశివేఽదవా
దార్వాతాసర త్నేన సుఖామృత్ శర్కరాదిభిః 8
- ఘనంవాఽప్యఘనంవాఽపి కుర్యాత్తుశిల్పవిత్తమః
ఏవంతువృషభో తేస్థం పంచాదశాంగులంభవేత్ ॥ 9
- ఉష్ణీషాత్తుగలాగ్రాంతం షశమాత్రంప్రశస్యతే
తస్యాభోవసుభాగంస్యాద్ గ్రీవతుంగమితిస్మృతమ్ ॥ 10
- తస్యాధర్శ్చోరుమూలాంతం షోడశాంగులమేవచ
షడంగులంచోరుదైర్ఘ్యం ద్విమాత్రంజానుతుంగకమ్ ॥ 11
- జంఘాదైర్ఘ్యంచోరుసమం ఖరో తేస్థంద్విమాత్రకమ్
గ్రీవాత్తుపుచ్ఛమూలాంతం చత్వారింశాంగులాయతమ్ ॥ 12
- శృంగాయామంయుగాంగుల్యం శృంగతారంత్రిమాత్రకమ్
తదాష్టాంశైకభాగంస్యాచ్ఛృంగాగ్రస్యవిశాలకమ్ ॥ 13
- ఫాలతారంశవాంగుల్యం ముఖతారంశరాంగులమ్
తత్సమంచోచ్ఛ్రియంకుర్యా న్నేత్రాయామండ్య
యాంగులమ్ ॥ 14

- అధ్యర్థాంగులము తేనెధం నిర్గమంచార్థమాత్రకం
 సేత్రమధ్యేముఖాయామ ముష్టాంగులమితిస్సృతమ్॥ 15
- తస్మాత్కృతాతికాంతంస్యాత్ మణ్ణాత్రింతదుదాహృతమ్
 శృంగమధ్యయుగాంగుల్యం భాలతుంగంతధైవచ॥ 16
- సేత్రద్వయోశ్చమూలాంతం వేదమాత్రాంతరంభవేత్
 శరాంశంశ్రోతదైర్ఘ్యంస్యా చ్ఛేత్రమూలంద్విమాత్రకమ్॥ 17
- తత్సమంవిస్తృతంచైవ మధ్యతారంయుగాంగులమ్
 శివాంశమగ్రవిస్తారం నామర్థాంగులంభవేత్॥ 18
- అధ్యర్థాంగులంసంప్రోక్షం నాసికాయామమేవచ
 లంగులంసుషిరతారం తత్సమంనాసికాగ్రకమ్॥ 19
- పంచాంగులమాస్యాయతం చోత్తరోష్ఠంత్రమాత్రకమ్
 అధరోష్ఠంద్విమాత్రంస్యా జ్జిహ్వాయామంగుణాంశకమ్॥ 20
- తద్విస్తారంద్విమాత్రంస్యా త్తదర్థంతద్వనంభవేత్
 గ్రీవతారంతుపగచాంశం మూలతారంత్రమాత్రకమ్॥ 21
- పృష్ఠగ్రీవస్యమూలేతు ఘనమష్టాంగులంభవేత్
 అగ్రంషడంగులంచైవ కుర్యాద్వ్యాసంషడంగులమ్॥ 22
- తదు తేనెధంచతుర్మాత్రం గ్రీవాయాఃలంబనంబుధః
 మూలమధ్యాగ్రవిస్తారం వేదబంధకలాంగులమ్॥ 23
- ఘనమష్టాంగులోపేతం కుర్యాత్తత్రైవియోజయేత్॥
 గ్రీవాయాఃపురతోబింబం మూలవ్యాసంద్వయాంగులమ్॥ 24
- హృదమాన్మూర్ధపర్యంతంతదుచ్చంద్విసవాంగులమ్
 పృష్ఠోచ్చంమనుమాత్రంస్యాత్ పృష్ఠతారంచతుస్త్రయమ్ 25
- పృష్ఠోరుమూలవిస్తారం దశమాత్రంప్రశస్యతే
 మధ్యమంచాష్టమాత్రంస్యా దగ్రంతుచతురంగులమ్॥ 26
- శరాంగులంచోరుదైర్ఘ్యం స్యాజ్జానుతుంగంకలాంగులం
 జంఘాయామంశరాంగుల్యం ఖురతుంగంద్విమాత్రకమ్॥ 27

శ్లో॥ సార్థవహ్నయంగులంజాను విస్తారం పరిక్షీర్తితం
ఘరాయామందివిహాత్రంస్యా త్పుచ్చమూలంది
మాత్రకమ్॥ 28

అపరోరుదద్ యోర్మధ్యే ముష్కశేఫోదరాన్వితమ్
స్కంధతారంషడంగుల్యం తస్యాథ ఊరువిస్తృతమ్॥ 29

మూలంవేదాంగులంప్రోక్త మగ్రంసార్థగుణాంగులమ్
జానుతారంగుణాంగుల్యం తథాజంఘావిశాలమ్॥ 30

సార్థంవాద్యయంగులంవాసి తత్సమంతత్ ఘతంభవేత్
శేషంయుక్త్యాచసంయుక్తం శ్వేతవర్ణేశోభితమ్॥ 31

శ్వేతవర్ణనిభంభద్ర మగ్రంహిక్మష్టసదూమవత్
నేదపాదఘరైరవికర్ణయోః శ్వేతతక్తసమగ్రమనోహతం॥ 32

శంఖశన్వైఃక్షణమరక్తంచమాలా కర్ణబంధైఃకర్ణ
రుద్రాక్షమాలా

లన్వైరుక్తం కింశుకపుష్పదామైః
వంశస్యోర్ధ్వేవ్యాఘ్రుహర్మాభిరామమ్॥ 33

భృంగకోలకలలాటపట్టుధృవ్ పత్రవల్లిబహురత్నశోభితమ్
కర్ణయోర్వపుఃపార్శ్వచానురైః పాదనూపురస
భూషణాన్వితమ్॥ 34

ఇతిమానసారేవాస్తుశాస్తేస్తేవృషభలక్షణవిధానామ
ద్విషష్టితయోఽధ్యాయః

తా॥ వృషభమును రచించుటకు లక్షణములను కొలతలను
చెప్పుచున్నాడు. వాయువ్యమును జూచునట్లు పడమర ముఖముతో
పీఠముపైనగాని యుత్పవము చేయుటకు దగిన శకటముపైగాని,
విమానమునగాని, మండపమునగాని, చారరేఖపై నుంచవలయును

ద్వారము యొక్క యెత్తుతో సమానము శ్రేష్ఠము. ద్వారములో ముప్పాతికనందు మధ్యమము. ద్వారము యెత్తులో సగము అధమము ఇట్లు వృషభము యొక్క యెత్తును 3 విధములుగా జెప్పబడియుండెను. 1 హస్తము మొదలుకొని 1.1 హస్తమును పెంచుచు ఇట్లు 9 హస్తముల వఱకు ఎత్తును 9 విధములుగా జేయవచ్చును. మరియు 25 అంగులములు మొదలుకొని 2 అంగులముల చొప్పున పంచుచూ 31 అంగులముల వఱకు గణిత ప్రకారం శుభాయము గల కొలతతో రచించవచ్చును. మూల ఏర్పాటుతో సమానమైన యెత్తు చేయుట శ్రేష్ఠము. చెవితో సమానమైన యెత్తుమధ్యమము. భుజములయెత్తు అధమం. ఇట్లు ఉత్సవమునకు వృషభం యొక్క యెత్తును చేయవలయును. పీతము యొక్క పొడవును 3 భాగములుచేసి అందొకభాగంగాని, పీతం యొక్క విస్తారముతో సమానముగాగాని, పీత విస్తారములో ముప్పాతిక వంతుగాని యిట్లు 3 విధములుగా వృషభం యెత్తును చేయవచ్చును. పాదం మొదలుకొని కొమ్మల చివర వఱకు స్తానకము చేయవలయును ప్థానకంగాని, శయనంగాని, వెండిబఠగాని మొదలగు లోహములతోగాని, తాళితోగాని, దారువుతోగాని, మండమైన వస్త్రం మీదగాని, రత్నముతోగాని, సున్నపు పాకముతోగాని, మట్టితోగాని, మెఱపతాళితోగాని, నిండురూపముగాగాని, లేక యొకవైపు మాత్రమే కనుపడునట్టి రూపముగాగాని, శిల్పాచార్యుని యిష్టానుసారముగా రచించవచ్చును. ఇట్లు వృషభం యొక్క యెత్తు అగును. కొమ్మల చివరనుండి మెడ చివర వఱకు 10 అంగులములు, దాని క్రింద 8 భాగములు మెడ యెత్తు దాని దిగువ తొడ మొదలు వఱకు 16 అంగులములు తొడ పొడవు 6 అంగులములు మోకాలి యెత్తు 2 అంగులములు పిక్క 6 అంగులములు మోకాలి యెత్తు 2 అంగులములు పిక్క 6 అంగులములు పొడవు గిట్ట యెత్తు 2 అంగులములు మెడ నుండి తోక మొదలి

వఱకు పొడవు 40 అంగులములు కొమ్ము పొడవు 4 అంగులములు కొమ్ము విస్తారం 3 అంగులములు దానిని 8 భాగములు చేసి అందు 1 భాగం కొమ్ము చివర విస్తారం చేయవలయును. నొసలు విస్తారము 9 అంగులములు ముఖం యొక్క విస్తారం 5 అంగులములు ఎత్తు 5 అంగులములు కన్ను పొడవు 4 అంగులములు కన్ను యెత్తు $1\frac{1}{2}$ అంగులం నిర్ణయం $\frac{1}{2}$ అంగులం కన్నుల నడుమ ముఖం యొక్క పొడవు 8 అంగులములు అచటి నుండి తలవెనుక వఱకు 6 అంగులములు కొమ్ముల నడుమ సందు 4 అంగులములు నొసలు యెత్తు 4 అంగులములు. కన్నుల రెంటి నడుమ ముందు కొలుకుల నానుకొని సందు 4 అంగులములు. చెవి యొక్క పొడవు 5 భాగములు చెవి మొదలు 2 అంగులముల విస్తారము మధ్య విస్తారము 4 అంగులములు చెవి యొక్క విస్తారం 1 భాగం మందం $\frac{1}{2}$ అంగులం ముక్కు పొడవు $1\frac{1}{2}$ అంగులం ముక్కు రంధ్రము విస్తారము 1 అంగులము ముక్కుచివర 1 అంగులం నోరు పొడవు 5 అంగులములు పై పెదవి 3 అంగులములు క్రింది పెదవి 2 అంగులములు నాచక పొడవు 3, అంగులములు విస్తారము 2 అంగులములు మందము 1 అంగులం మెడ విస్తారము 5 భాగములు మొదలు విస్తారం 3 భాగములు వెనుక మెడ మొదలు లావు 8 అంగులములు వెనుక మెడ చివర 6 అంగులములు ఎత్తు 4 అంగులములు మెడ యొక్క యెత్తు మొదలు నడుమ చివర విస్తారం వరుసగా 4-3-2 అంగులములు అగును. లావు 8 అంగులములు మెడ యొక్క ముందు ప్రతిమ మొదలు విస్తారం 2 అంగులములు తొమ్ము మొదలుకొని తలవత్తుకు ఎత్తు 18 అంగులములు వీపు యెత్తు 14 అంగులములు వీపు విస్తారం $1\frac{1}{2}$ అంగులములు వీపు తొడలు మొదలు విస్తారం 10 అంగులములు నడుమ విస్తారం 8 అంగులములు చివర 4 అంగులములు తొడ యొక్క పొడవు 5 అంగులములు మోకాలి యెత్తు 2 అంగులములు పిక్క పొడవు 5 అంగులములు గిట్టి యెత్తు 2 అంగులములు మోకాలు విస్తారం $3\frac{1}{2}$ అంగులములు

గిట్ట పొడవు 2 అంగులములు తోక మొదలు 2 అంగులములు పేనుక
 రెండు తొడల నడుమ వృషణములు మేధ్రం పొట్ట రచించవలయును
 మూపు విస్తారం 6 అంగులములు దాని క్రింద తొడ మొదలు విస్తారము
 4 అంగులములు చివర 3½ అంగులములు మోకాలు విస్తారం
 3 అంగులములు పిక్క విస్తారం 3 అంగులములు గిట్ట 1½ భాగము
 తేక 2 భాగములు చేయవచ్చును. మిగిలిన పనులు ఆలోచనతో చేయ
 వలయును. తెలుపువన్నె ముఖ్యం కొమ్ములును, గిట్టలును నలుపుగా
 గాని నీలముగాని చేయవచ్చును. చెవులు తెలుపు యెఱుపు కలసి
 యుండవచ్చును. మేడలోని దండలు తెలుపు వన్నె కలిగి యుండ
 వలయును. కర్ణబంధముగాని కర్ణమున రుద్రాక్షమాలగాని రచింప
 దగును. వేలు ప్రదేశములయందు ఎఱ్ఱని పూలదండ లుండవచ్చును.
 నొసలు పట్టం ప్రతల్లితోగాని, రత్నహారములతోగాని ప్రకాశించు
 నట్లు రచించవచ్చును. వృషభం యొక్క వెన్నుపై పులితోలు నుంచ
 వలయును. చెవులు వింజామరమువలె నిక్కి యుండవలయును. పాదము
 లకు నూపురములను రచించవలయును.

అపరాజిత 208 వ సూత్రము

- శ్లో॥ నందీశ్వరంతతోవక్ష్యే యదుక్తం పూర్వమేవహి
 తస్యస్వయాపసంస్థానం కథయామితుసంప్రతి 6
- బ్రహ్మాద్యంవిష్ణుభాగాంతం కల్పయేత్తుస్యచోచ్చాయమ్
 పాదాధికోభవేజ్జ్యేష్ఠః కనిష్ఠఃపాదవర్జితః॥ 7
- తనుచ్చాయంచవిభజేత్ భాగైఃపంచభరేవచ
 తత్రభాగప్రమాణేన సప్తభాగాయతోభవేత్॥ 8
- ద్విభాగంచభవేద్వక్త్ర మాయామేచోచ్చాయంవిదుః
 అశోభాగేమస్తకస్య భాగసూత్రేచసక్తీన్॥ 9
- శృంగంపాదంతువిస్తారే విస్తారాదుచ్చాయోఽధికః
 శృంగాధశ్చర్ధభాగేన కర్ణఃపాదోనభాగికః॥ 10

భాగమేకంభవేద్ద్రీవా పృథుకంబలతఃసహ
అఘోభాగేమస్తకాచ్చ పృష్ఠస్కంధంచభాగికమ్॥ 11

త్రిభాగాయతకంపృష్ఠం త్రిభాగంపృథుకుక్షయోః
ద్విభాగముచ్చైరుదరం పరమూరుతద్విస్తృతమ్॥ 12

బాహుల్యంభాగమేకంతు జంఘాయుగ్మంశకాయతా
అర్ధభాగైకమగ్రంచ ఖరికాచార్ధభాగతః॥ 13

పుచ్చమూలంభాగపాద మగ్రంకుర్యాత్తదర్ధతః
చతుర్భాగాయతంపుచ్చం భాగైకంచాగ్రచామరమ్॥ 14

తదుత్తమంచసోత్సహం పాదైకంచోచ్చితంక్రమాత్
ఘంటాచామరఘర్షర మాలాలంకారభాషితమ్॥ 15

శృంగాభరిణమప్యేవం కుండికాగ్రేసమోదకా
మోదకావృషవక్త్రాగ్రే తావచ్చైవముపస్కరిమ్॥ 16

ప్రాసాదమానతశ్చాంత ర్లింగస్థానాదికల్పితమ్
ఏకద్విత్రిచతుఃపంచ షట్సప్తాంగులకాంతరే॥ 17

మూర్తిస్థానేతుక ర్తవ్యా మూల స్తంభైశ్చతుష్కికా
వృషస్యోచ్చయఃకార్యో విష్ణుభాగాంతదృష్టికంః॥ 18

పాదంజానుకటియోవ దత్పాయావాహనస్కదృక్
గుహ్యానాభిస్తనాంతంవా సూర్యేవ్యోమస్తనాంతకమ్॥ 19

విలోమేకురు తేషీడా మధోదృష్టిఃసుఖక్షయమ్
స్థానంహన్యోదూర్ధ్వదృష్టిః స్వస్థానేముక్తిదాయికా॥ 20

ఇతినూత్రసందానగుణకీర్తి ప్రకాశప్రొక్త శ్రీ భావనదే
వాచార్యోక్తాపరాజితపుచ్చాయాం చండీశ్వర (నందీశ్వర)
వృషభలక్షణాధికారోనామాష్టోత్తర ద్విశతతమం సూత్రమ్॥

తా॥ పూర్వ శాస్త్రముల ప్రకారం నందీశ్వర లక్షణములను
చెప్పుచున్నాడు. వృషభము యొక్క యెత్తు బ్రహ్మస్థానము మొదలు

విష్ణు స్థానం వఱకు చేయవలయును. అంతకంటె $\frac{1}{2}$ భాగం అధికముగా జేసిన యెడల శ్రేష్ఠము. లేక $\frac{1}{4}$ భాగం తగ్గించిన యెడల అధిమము అని తెలియవలయును. వృషభము యెత్తును 5 భాగములుచేసి పొడవు 7 భాగములు చేయవలయును. ముఖము పొడవు యెత్తు 2 భాగములు తలయొక్క దిగువభాగ సూత్రమున తొడ కొమ్ము $\frac{1}{4}$ వంతు విస్తారం కంటె యెత్తు అధికం కొమ్ము దిగువ $\frac{1}{4}$ భాగమున చేసి $\frac{3}{4}$ భాగము కలిగి యుండవలయును. మెడ 1 భాగం గొప్ప గంగఱతో గూడ తలయొక్క దిగువ ప్రదేశమున వీపు మూపురం 1 భాగం వీపు 3 భాగముల పొడవు వీపులావు పొట్ట 3 భాగములు పొట్టనుండి పైన యెత్తు 2 భాగములు వెనుక తొడ విస్తారము మందం 1 భాగం పిక్క పొడవు 2 భాగములు మోకాలు $\frac{1}{2}$ భాగము గిట్ట $\frac{1}{2}$ భాగం తోక మొదలు $\frac{1}{4}$ భాగము పైన అందులో సగం విస్తారం తోక పొడవు 4 భాగములు చివర వెండ్రుకలకుచ్చు 1 భాగం సంతోషముతో నుండి నట్లును, ముందు ఒక కాలు నిలువబెట్టినట్లును ఘంటమువ్వలుకూర్చిన పట్టెడయును. కొమ్ములకు అందమైన ఆభరణములును సన్నని మెడ గల చెంబుపైన మోదకమును వృషభం యొక్క నోటిముందు కుడుములును. ఇట్లు అంతటను అలంకారముగ రచించవలయును. ఆలయము యొక్క కొలత ననుసరించి లోపల లింగం మొదలగు స్థానములను కల్పించవలయును. 1-2-3-4-5-6-7 అంగులములతో మూర్తి స్థానమున ప్రధాన స్తంభములతో నంది యెత్తునకు పైగా నుండు నట్లు మండపమును రచించవలయును. లింగము నందలి విష్ణు స్థానముపై చూపు తగులునట్లు నంది యెత్తును చేయవలయును పాద మోకాలు నడుమ నాభిస్తనం ఈ ప్రదేశములలో దిగువ చూపు దుఃఖప్రదముపై చూపు స్థాననాశము కనుక సమప్రదేశమున చూపు ఉండునట్లు వృషభమును స్థాపించవలయును.

(అన. బంధము 12 నుండి 21 వఱకు గల పటములు చూడుడు)

28. చండనాథ లక్షణమ్

అపరాజిత 208వ సూ. విశ్వకర్మోవాచ

- శ్లో॥ అధాతఃసంప్రవత్యైమి నందికేశ్వరలక్షణమ్
పాదోనోవత్రిభాగోనో వీరికోచ్చ్రయమానతః॥ 1
- ఉచ్చ్రయేచండకంకుర్యాత్ స్థూలంభీష్మాశనంతథా
పిబంతంచతథామాక్షం వికృతాననమూర్ధ్వగమ్॥ 2
- చండికాగ్రకేకైశ్చైవ నిబద్ధోపరిచండికా
హవకేయూరసంయుక్తం కంకణాభ్యామలంకృతమ్॥ 3
- పదతశ్చాష్టమంగత్వా తపనాక్షంపద్మాకృతిమ్
తుచకంభద్రకంచైవ హంసంవావర్ధమానకమ్॥ 4
- జగత్కుపరికుర్యాద్వై భాషైవేవామతస్తథా
ఏవంవిధంతుకర్తవ్యం చండనాథస్యలక్షణమ్॥ 5

తా॥ నందికేశ్వరుని లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. వీరము ననుసరించి యెత్తును చేయవలయును. బలిసిన శరీరమును భయం కరమైన ఘుఖమును అందము లేక పైకెత్తబడినదియును. తేనెను త్రాగుచున్నదియును ఆగుమొగమును, పైకి రేగిన తలవెండ్రుకలును ఆ తల వెండ్రుకలతో గూర్చుండిన చండికయును, మెడలో హారము లును, బాహుపురులును, కంకణములును, పాదనూపురములును, ఎఱ్ఱని కన్నులును, రుచకము మొదలగు జగతులయందు ద్వారమున కెడమపైపున నుండునట్లు రచించవలయును.

29. పాగ్ధ్వార ప్రతీహారులు

అపరాజిత 213వ సూ. విశ్వకర్మోవాచ

- శ్లో॥ మాతులింగంచనాగేంద్ర డమరుంశూలమేవచ
నదీముకుటశోభాఢ్యః సర్వాభరణభూషితః॥ 1

ఖట్వాంగంచకపాలంచ దమరుంబీజపూరకమ్

దంష్ట్రాకరాలవదనో మహాకాలస్తుదక్షిణే॥

2

తా॥ సందీశ్వరునకు కిరీటమును సమస్తమైన ఆభరణములును, మాదీఫలము నాగపాఠము దమరువు శూలము కలిగి ప్రాగ్ ద్వారము యొక్క యెడమ వైపున నుండవలయును. మహాకాలునకును సమస్తమైన ఆభరణములును కిరీటమును ఖట్వాంగము, కపాలం, దమరువు, అమృత కలశము, భయంకరమైన ముఖం కలిగి ప్రాగ్ద్వారము యొక్క కుడివైపున నుండవలయును.

30. దక్షిణ ద్వార ప్రతీహారులు

శ్లో॥ తర్జనీత్రిశూలంచైవ గదాండమరుకంతథా

హేరంబోవామభాగేహి భృంగిణందక్షిణేస్త్రితమ్॥

3

గదాదమరుఖట్వాంగం తర్జనీవామహస్తకే

ఉభావాదక్షిణద్వారే భృంగీదక్షిణతఃశుభః॥

4

తా॥ దక్షిణ ద్వారం యొక్క యెడమప్రక్క హేరంబుడు తర్జనీ (త్రైధ్య) త్రిశూలము, గద, దమరుకము, కిరీటం సమస్త భూషణములు కలిగి యుండవలయును. కుడి ప్రక్కను భృంగి కిరీటము సమస్తమైన భూషణములు, గద, దమరువు, ఖట్వాంగము, తర్జనీ, కలిగి యుండవలయును.

31. పశ్చిమ ద్వార ప్రతీహారులు

శ్లో॥ త్రిశూలండమరుంచైవ ఖట్వాంగంబీజపూరకమ్

పశ్చిమేదుర్ముఖోవామే తద్వక్ష్రంగోముఖాకృతి॥

5

పశ్చిమద్వారీకార్యస పాండురోఽస్యాధదక్షిణే

ఖట్వాంగంచకపాలంచ దమరుంబీజపూరకమ్॥

6

తా॥ పశ్చిమ ద్వారము యొక్క యెడమవైపున దుర్ముఖుడు

గోముఖము కిరీటము సమస్తాభరణములు త్రిశూలము, డమరువు, ఖట్వాంగము అమృతకలశము కలిగియుండవలయును. కుడివైపున పాండురుడు గోముఖము, కిరీటము సమస్తాభరణములు, ఖట్వాంగము కపాలము, డమరువు, కలశము కలిగియుండవలయును.

32. ఉత్తర ద్వార ప్రతిహారులు

శ్లో॥ మాతులింగమృణాలంచ ఖట్వాంగంపద్మఖండకం
సితశ్చైవోత్తరేద్వారే వామేచైవవ్యవస్థితః॥ 7

పద్మఖండంచఖట్వాంగం మృణాలంబీజపూరకమ్
ఆసితోదక్షిణేభాగే ఉత్తరేద్వారేనవచ॥ 8

తా॥ ఉత్తర ద్వారము యొక్క యెడమవైపున సితుడు. కిరీటము సర్వాభరణములు. మాదీఫలము తామరకాండ ఖట్వాంగము పద్మఖండము కలిగియుండవలయును. కుడివైపున అసితుడు కిరీటము సమస్తాభరణములు పద్మఖండము ఖట్వాంగము తామరకాండ మాదీఫలము కలిగియుండవలయును.

33. శివరూప భేదములు అందు సుఖాసన లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 50వ పటలము

శ్లో॥ సుఖాసనస్థితంబింబ ముమాస్కండయుతంద్విజ
తృతీయంచంద్రమూర్ధానం చతుర్థంవృషవాహనమ్॥ 16

పంచమంనృత్యమూర్తింతు గంగాధరమతఃపరమ్
సప్తమంత్రిపుతారిస్యాత్ కళ్యాణసుందరం తథా॥ 17

నవమంచార్థనారీశం దశమంగజహారిణమ్
తథాపాశుపతంవిద్యాత్ కంకాలంద్వాదశంస్మృతమ్॥ 18

త్రయోదశశంహరిహరం భిక్షుటనంచతుర్దశమ్
చండేశ్వరప్రసాదంతు పంచదశముదాహృతమ్॥ 19

షోడశశందక్షిణామూర్తిం తతఃకాలారిణంభవేత్
సర్వేషాంప్రతిమానాంతు మానమాదౌవదామ్యహమ్॥ 20
తా॥ శివరూప భేదములను చెప్పుచున్నాడు. 1. సుఖాసనము

2. సోమస్కందము, 3. చంద్రశేఖరము, 4. వృషవాహనము
5. నృత్యమూర్తి 6. గంగాధరము 7. త్రిపురారి 8. కళ్యాణసుంద
రము 9. అర్ధనాగేశ్వరము 10. గజాంతకము 11. హాశుపతము
12. కంకాలము 13. హరివారము 14. భిక్షుటనము 15. చండేశ్వ
రానుగ్రహము 16. దక్షిణామూర్తి 17. కాలారి ఇట్లు వివరించి
చెప్పబడి యున్నవి.

కాశ్యప శిల్పము 61వ పటలము

శ్లో అథవక్ష్యేవిశేషేణ సుఖాసనవిధింపరం
ఆర్జవంరాజసంభావం భద్రపీఠంసుఖాసనమ్ 1
వాహూంఘ్రింశాయయేత్ప్రీతే దక్షిణాంఘ్రింతులంబయేత్
ఊర్ధ్వభాగోపరిష్టాత్తు సార్థవేదాంగులాధికమ్॥ 2
స్థిష్ఠిండమానమేతద్ధి ఆసీనోర్ధ్వవిశేషతః
ఆసనేపూర్వకేశాంతం జానోర్బాహుహస్తానకమ్॥ 3
జానూర్ధ్వంపూర్వకేశాంతం జానూబాహుగ్రీవాస్యకమ్
పరహస్తమణిబంధం మధ్యమంచసమంభవేత్॥ 4
ఆసీనేనస్యసూత్రేఽస్తి పూర్వసూత్రేఽధునాశ్రుణు
మూళిమధ్యంతునాసాగ్రాత్ స్తనాభంనాభిమధ్యమమ్॥ 5
వాహూంఘ్రిగుల్ఫమధ్యేతు బ్రహ్మసూత్రంప్రపలంబయేత్
సూత్రాద్దక్షిణజాన్వంత మేకత్రింశాంగులంభవేత్॥ 6
అథవాత్రింశదంగుల్యం ఏకోనత్రింశతోఽపివా
సూత్రాత్తదంఘ్రినలకా ద్వాతరంద్వాదశాంగులమ్॥ 7

- త్రయోదశాంగులంవాఽథ దశాంగులమథాపివా
పీరంనాదప్రపాణ్ణోన్యస్తు నీవంద్యిత్ర్యంగులంతువా॥ 8
- తత్సూత్రాన్మధ్యమేహస్తే మధ్యరేఖావసానకం
చతుర్దశాంగులంప్రోత్త మంతరంతుద్యిజోత్తమ॥ 9
- ఊర్ధ్వోర్ధ్వమణిబంధాంతం నీవంద్యిత్ర్యంగులంతువా
కటకంసింహకర్ణంవా తత్రస్థంప్రవిధీయతే॥ 10
- తర్జన్యాదికనిష్ఠాంతం తత్రాంగుల్యస్తువక్రగాః
ఈషద్వక్రంతదంగుష్ఠ మేవంస్యాత్కటకాకృతి॥ 11
- మధ్యామధ్యతలాంతంతు అర్ధమర్ధంత్యనామికా
వక్రంశేషాంగులంప్రాగ్వత్ సింహకర్ణమిదంపరమ్॥ 12
- హికాసూత్రంసమంకుర్యా త్కర్తవ్యాగ్రౌకరేపరే
వక్రకావనామికాంగుష్ఠౌ తలమధ్యావసానకౌ॥ 13
- కించిద్వక్రకాకనిష్ఠాఽపి శేషాద్వాతుఋజుక్రియా
కర్తవ్యాఽకృతిరేవంస్యా ల్లక్షణాంచితసుంధరమ్॥ 14
- కూర్పరంశ్రోణిపార్శ్వేతు పంచషట్సప్తమాకృతిమ్
కుక్షిమధ్యేచనాసాగ్రే పూర్వసూత్రంతుసంస్పృశేత్॥ 15
- మేఢ్రీమూలంతువామాంఘ్రి గుల్ఫమధ్యంరసాంగులమ్
అథవాసప్తమాత్రంతు పంచమాత్రమథాపివా॥ 16
- నాభిమధ్యంతువామాంఘ్రి నలికాగ్రంచతుర్దశ
త్రయోదశాంగులంవాఽథ భాన్వంగులమథాపివా॥ 17
- మూల్యగ్రమధ్యమాత్సూత్రం ద్వ్యంతరంమనుమాత్రకం
సార్గత్రయోదశంవా త్రయోదశాంగులమేవవా॥ 18
- ఋజుగతంసుఖానీసం ప్రవాలసదృశప్రభమ్
త్రినేత్రంసుష్టువదనం సంస్మంరాజసంగుణమ్॥ 19

వ్యాఘ్రజనాంబకోపేతం దుకూలనసనాన్వితమ్

కర్తరీపరహస్తాద్వా బాహ్యేవాభ్యంతరాసనమ్॥ 20

తా॥ సుఖాసన విధిని చెప్పుచున్నాడు. రాజ సభావము గల ఋజుత్వమును, భద్రవీరముపై సుఖాసనమును ఎడమకాలు వీరమును అడ్డముగా మడిచికొని యుండుటయును కుడికాలు లంబమును పై భాగమున పైన నుండుటయును $4\frac{1}{2}$ అంగులములు ఎక్కువ. ఇది సిరుదుల యున్నది. ఆ సీనముపైన నుండవలయును. ఆ సనమున పూర్వ కేశముల వఱకును మోకాళ్ళ యొక్క వెలుపలి వఱకును మోకాళ్ళపై నుండి ముందు కేశముల వఱకును మోకాలు భుజము, మెడ, నోరు, పై చేయి యొక్క మనికట్టు నడుముతో సమానముగా నుండవలయును. ఆసీనమున స్వసూత్రంనందు ముందు సూత్రమును చెప్పుచున్నాడు. మూళిమధ్యమునాసాగ్రము నుండి స్తనములతో సమానము నాభిమధ్యమును ఎడమకాలి చీలిమండ నడుము. ఇట్లు బ్రహ్మ సూత్రముండవలయును. ఆ సూత్రమునుండి దక్షిణపు మోకాలి వఱకు 31 అంగులములుండవలయును. లేక 30-29 అంగులములుండవగును. ఆ సూత్రమునుండి రెండు పాదముల చీలిమండ పై భాగమున సందు 12 అంగులములుండవలయును లేదా 13-10 కూడ నుండవచ్చును. వీరము నాదము చీలిమండ యొక్క ఉబ్బరము నిర్గమము 2-3 అంగులములు బ్రహ్మసూత్రమునుండి నడుమ హస్తము నందలి మధ్యరేఖ వఱకు 14 అంగులములు సందు తొడల సందు మనికట్టువఱకు నిర్గమము 2-3 అంగులములుండవచ్చును. కటకమును గాని సింహకర్ణమునుగాని అచట రచించవలయును. తర్జని వ్రేలు మొదలు కనిష్ఠపు వ్రేలి వఱకు నాలుగువ్రేళ్ళును వంకరగా నుండవలయును. బొటనవ్రేలు కొంచెము వంగి యుండవలయును. మధ్యను ప్రక్కలను అరచేయి కడపటి వరకు సగము సగము అనామిక వ్రేళ్లుండవలయును. మిగిలిన వ్రేళ్ళు పూర్వము చెప్పినట్లు వంగియుండ

వలయును. ఇది సింహకర్ణమగును. అక్కిలి సూత్రమును సమానముగా ముందును వెనుకను చేయవలయును. అనామిక అంగుష్ఠములు వంకరగను చీలమండపై భాగము వఱకును చిటికెనప్రేలు కొంచెము వంపును మిగిలిన రెండు వ్రేళ్ళును చక్కగా నుండవలయును. ఇట్లు లక్షణ యుక్తముగా సుండరముగా నుండవలయును. మోకాలు పిఱుదు ప్రక్కను 5, 6, 7 అంగులములును, పొట్ట నడుము ముక్కుచివర పూర్వసూత్రమును తగులునట్లు చేయవలయును. మేధ్రములము ఎడమకాలి చీలిమండ నడుమ 6 అంగులములు లేక 7, 5 అంగులములుండవచ్చును. బొడ్డు నడుము ఎడమకాలి చీలిమండ పై భాగము 14 అంగులములు లేక 13, 12 అంగులములు కల్పించవచ్చును. పశాళి యొక్క నడుము నుండి సూత్రము రెంటి సందు 14 అంగులములు 13 $\frac{1}{2}$, 13 అంగులములుండవచ్చును. ఏ ప్రక్కకు ఒరగకుండా కాలి మీద కాలువేసికొని పగడమువంటి కాంతితోను మూడు కన్నులతోను, చక్కని ముఖముతోను, రాజసగుణముతోను, పులితోలు వస్త్రమును, దుకూలవస్త్రములును, పై చేతులు కర్తరీ హస్తముతోను (అనగా అనామిక వ్రేలిని ముడిచి తర్జని వ్రేలిని యెడముగా జేసి మిగిలిన నాలుగు వ్రేళ్ళను చాచబడినది) [శివుడు జడంధరాసుర సంహారము కొఱకు భూమిలో మధ్యమ ముంచి తర్జనిచే చక్రమును వ్రాసెను.] వెలుపలగాని తోపలగాని ఆసనమును చేయవచ్చును.

- శ్లో॥ దక్షిణేపరశుంవామే కృష్ణాంహస్తేసముద్వృతమ్
ఆభయందక్షిణంవామం కటకంసింహకర్ణవత్ ॥ 21
- వామకర్ణవిశేషేణ శంఖపాత్రనిధాపయేత్
త్రిచతుష్పంచమాత్రంవా పంచమండలవిస్తృతమ్॥ 22
- కర్ణనాలఘనంచైవ త్రిగుణంపత్రవిస్తృతమ్॥
ఏవంపత్రఘనోహక్రం శ్వేతభాన్వాది మార్దవమ్॥ 23

- దక్షిణమకరాస్యంవా కుండలంసింహమేవవా
కుండలంవ్యాసతుంగంతు త్రిచతుష్పంచమాత్రకమ్॥ 24
- యుక్త్యాతత్కుండలంకృత్వా కర్ణస్కంధోపరిన్యసేత్
అథవాకర్ణయోర్విప్రవృత్తకుండలకన్యసేత్॥ 25
- వృత్తకుండలవిస్తారమష్టాదశయవంభవేత్
వేదాంగంగులంమతత్తుంగం కుంభాజ్జంముకులోదయమ్॥ 26
- లన్యద్వాసుండరోపేతం కల్పయేద్వృత్తకుండలమ్
జటాముకుటసంయుక్తం యుగ్మసంఖ్యాజటాన్వితమ్॥ 27
- ముకుటస్యోదయంవిప్రచతుర్వింశాంగులంభవేత్
త్రిసప్తాంగులతుంగంవా ద్విసప్తాంగులమేవవా॥ 28
- కేశాంశ్చముకుటంచాపి లలాటేపట్టసంయుతం
ముఖాంతసదృశంవిప్రముకుటమూలవిశాలతమ్॥ 29
- తత్సప్తాష్టనవాంశేన హీనమగ్రవిశాలకమ్
చతుష్పూరిమసంయుక్తం భాన్వంశంపూరిమోదయమ్॥ 30
- సలేనాగార్కపుష్పేశ్చ వామేత్సర్దశశిన్యసేత్
దక్షిణేశర్ధంతా వామేనాగార్కపుష్పధృత్॥ 31
- కటిసూత్రత్రిసంఖ్యాది సూత్రంప్రతియవంస్యసం
కటిసార్ధోపరిష్టాశ్చ కటిసూత్రంతుబంధయేత్॥ 32
- పంచపట్నప్రమాత్రతా కీర్తిమాననవిస్తృతమ్
తద్విస్తారసమాత్తుంగం మేఘోర్ధ్వంపరికల్పయేత్॥ 33
- కటిసూత్రాదూరుదామ మూరుత్రయావసానకమ్
ముక్తాదామోరుదాతుస్యాదంతరేతన్నసంయుతమ్॥ 34
- కటిసూత్రంసమాఖ్యాతం కటకంవలయాన్వితం
కటకంవలయోపేతం ప్రకోష్ఠంద్విజనత్తమ్॥ 35
- కన్తిస్థాంగునిపరీణాహం వలయంమార్ద్రవంహితం
అథవావలయస్యైవ ఘనంద్విలియవంతువా॥ 36

పరాజితంతువలయుం యుగ్మప్రకోషేనిధాపయేత్
మార్గవంరత్నబంధంవా కృత్వాతులవలయేద్విజ॥ 37

కేయూరంకూర్పరేన్యస్య మకుటంచఘనాన్వితమ్
ఏకాకారంతుకేయూరం వాఽష్టప్రతాజ్జనయుతమ్॥ 38

నానారత్నసమాయుక్తం శైలవాహమథాపివా
పత్రపూరిమసంయుక్తం బాహుమధ్యేద్విజోత్తమ॥ 39

పత్రపూరిమనాలంతు కేయూరసదృశంఘనమ్
తత్పూరిమాదధోనాలం బాహుద్విప్రవరంతువా॥ 40

త్రిచతుష్పంచమాత్రంవా పత్రపూరిమవిస్తృతం
తద్వ్యాపార్థమాత్రతుంగం పాదోనంద్విగుణంతువా॥ 41

ద్విగుణంవాపితుంగంతు తద్బాహువలయంభవేత్॥

తా॥ కుడిచేత పరశువు ఎడమచేత, వేడికుడిచేత అభయం ఎడమ

చేత కటకాముఖము (చూపుడువ్రేలిని నడిమి వ్రేలితోను బాటన వ్రేలితోనుచేర్చి అన్ని వ్రేళ్ళను లోపలికి వంచుట) ఎడమ కర్ణమున శంఖపత్రము 3, 4, 5 అంగులములు ఐదు మండలముల విస్తారము కర్ణనాలము యొక్క మండం కలిగియుండవలయును. పత్రం యొక్క విస్తారము 3 రెట్లు కలిగియుండదగును. పత్రము యొక్క మండమును ఇట్లు చెప్పియుండిరి. తెల్లగాను సూర్యునినలె మృదువుగాను ప్రకాశించవలయును. కుడి చెవి కుండలము సింహాముతో నుండవలయును. కుండలము యొక్క విస్తారిము యెత్తు 3, 4, 5 అంగులములు ఇట్లు చేసి కర్ణస్కంధముపై నుంచవలెను. లేక రెండు చెవులకు గుండ్రని పోగులు చేయవచ్చును. వృత్త కుండలములయొక్క విస్తారం 18. యవలుండవలయును. వాని యెత్తు 4 అంగులములు కుంభము పద్మము ముకులము లేక ఋష్టం వచ్చిన అండముతో రచించవచ్చును జటాము కూటముతో గూడిన జంట జడలును ముకుటము యెత్తు 24 అంగులములు 21 అంగులముగాని 18 అంగులములుగాని చేయవచ్చును కేశములనే ముకుటముగాగాని చేయదగును. లలాటమున పట్టమును

రచించవలయును. ముఖాంతముతో సమానము కూటము యొక్క మొదలు విస్తారమును, దాని విస్తారములో 7, 8, 9 వంతులు తగ్గించి పైన విస్తారమును చేయదగును. నాలుగు పూరిమములతోను 13 భాగములు పూరిమము యొక్క కుడిచైపున నాగుడును, జల్లేడు పూలును, ఎడమ చైపున బాలచంద్రుడును లేక దక్షిణమున సగము చంద్రుడును ఉత్తరమున సర్పమును జల్లేడుపూలును, కటి సూత్రము మూడు వరుసలును, ఒక్కొక్క పేట లావు 1. యవ కటి యొక్క $1\frac{1}{2}$ అంగులముపైన కటి సూత్రబంధమును రచించవలయును. 5, 6, 7 అంగులములు కీర్తి ముఖము యొక్క విస్తారము ఎత్తు విస్తారముతో సమానము చేయవలయును. మేడ్ర స్థానముపై రచించవలయును. కటి సూత్రమునుండి యూరుదామము ఊరుపుల మూడింటి వఱకును ముత్తైపుదండ రత్నహారము కటిసూత్రము చేయవలయును. కటకము గుండ్రముగా నుండవలెను. ముంచేలి యందు కడియ ముండవలయును, చిటికెనవ్రేలు మూపున కడియము యొక్కలావు చేయవలయును. లేక 2, 3, యవలమందము చేయవచ్చును. పరావృత్తమున కడియములు ముంజేతులకు రెండు చేయవలయును. మండమైన రత్నబంధమును కడియమునకు జేయదగును. మోచేతిపైన బాహు పురిని గొప్ప కిరీటమును ఒక్కటై రూపము గలవే యూరమును 8 పత్రములు గల పద్మముతో గాని, అనేక రత్నములను గూర్చిగాని పర్వతమునగాని, వాహనముపై గాని, యున్నట్లును లేక పత్రపూరి మమున పత్రపూరిమనాలము కేయూరముతో సమానమైన లావులు, ఆ పూరిమమునకు దిగువ నాటము భజములకు 2, 3 అంగులములు పైనగాని, 3, 4, 5 అంగులములు విస్తారమును ఆ విస్తారములో సగం యొక్క, లేక $1\frac{1}{4}$ తక్కువగా రెట్టింపు రెట్టింపు ఇట్లు బాహువలయమును రచించవలయును.

లో॥ మధ్యాంగుల్యావినాశేషాః స్వాంగుపీముద్రికాన్వితాః
ముద్రికామూలపర్వస్థా వృత్తాయావససాన్వితమ్॥

- ఉదరంబంధంవిశాలం చైకద్విత్రియగంతువా
యవంవాద్వియంవాఽత ఉదరంబంధసంభవేత్ ॥ 43
- నానాలంకారసంయుక్తం నానారత్నైర్విచిత్రితం
నాభేయాధ్యైగుణాంశంతు నీత్వావాదారువర్ధయేత్ ॥ 44
- చాదయోక్మధ్యమాదన్యాః స్వంగుల్యోవలయాన్వితాః
జాలకవద్వయఘనం స్వంగులానాంతుమధ్యగమ్ ॥ 45
- పాదాజాలకయుక్తాహి గుల్ఫుజ్ఞాద్వితోత్తమ
జాలకాబంధసూత్రంతు యవద్వయఘనాన్వితమ్ ॥ 46
- తత్సూత్రజాలనాలంస్యా త్రిపంచయవమానకం
త్రియవంజాలకానాలం శేషంపైజాలకోదయమ్ ॥ 47
- తదున్నతసమంవ్యాసం యవమానంచతత్సమం
శేషంహీనంఘనంగాఢం యస్యయచ్ఛయధోచితమ్ ॥ 48
- గాఢావృతంతుయుక్తంస్యా దంతాపాపాణసంయుతం
ఘనంపాపాణహీనంతు గాఢనీవ్రంతదోచ్యతే ॥ 49
- పరశోర్వరిణీదీర్ఘం భాన్వంగులముదాహృతం
పరశుంహరిణీంచైవ యక్త్వావాద్వయమాచరేత్ ॥ 50
- యజ్ఞోపవీతసంయుక్తం యవాష్టాంశంఘనంభవేత్
ఉపవీతద్విసూత్రంస్యా దుపవీతసమంఘనమ్ ॥ 51
- వాసస్కంధోపరిన్యస్య నాభ్యధస్త్యంగులంభవేత్
యజ్ఞోపవీతసూత్రంస్యా న్నాభేర్దక్షిణపార్శ్వకే ॥ 52
- అపరేవామమాశ్రిత్య యజ్ఞస్థూత్రంనిధాపయేత్
ఊరుసూత్రంసమాలంబ్యస్తనాదష్టాంగుల్యోత్తరమ్ ॥ 53
- యజ్ఞోపవీతమేవంస్యా చ్ఛిన్నవీరమథశుణు
యజ్ఞోపవీతంస్యాద్విప్ర స్కంధయోరుభయోరపి ॥ 54

- పార్వయోజ్యైవశ్రోణ్యధే న్యస్యస్తనాంతరైకనత్
 గ్రీవాహారంవిజాసియా ద్ధిక్కాధస్తాత్పడంగులమ్॥ 55
- లంబేవేదాంగులంతారం యవత్రయఘనాన్వితమ్
 నానారత్నైర్నిరణ్యేశ్చ హారంకృత్వాతుసుందరమ్॥ 56
- హిక్కాసూత్రోపరిస్తాత్తు ఉపగ్రీవంచబంధయేత్
 రుద్రాక్షంవాఽధరత్నంవా హేమసూత్రమధాపినా॥ 57
- ఉపగ్రీవంసమాయుక్తం నానాపుష్పవిరాజితం
 సర్వాంగసుందరం దేవం శేషంయక్త్వాసమాచరేత్॥ 58
- ఏవంసుఖాసశంప్రోక్త ముమాస్కందయుతంతథా॥ 59
- ఇతికాశ్యపశిల్పేసుఖాసనంనామైకపక్షితమఃపటలః

తా॥ నడిమిప్రేలు తప్ప మిగిలిన నాలుగు వేళ్ళకు ఉంగరములును ఆ యుంగరము మొదటి కణుపు నానుకొని యుండవలయును. ఉంగరము పొట్ట 2 యవల యెత్తును విస్తారము 1, 2, 3, 4 యవలును అనేక రత్నములతో రచించవచ్చును. ఉదర బంధము 1, 2 యవలును నాభికి పైనను 3 భాగములుంచి యనేక మణులతో చేయవలయును. పాదముల వేళ్ళకు ఉంగరములు పాదములకు కడియములును ఆకడియములు చీలమండలమీద మొగ్గలతో నుండవలయును. జాలక బంధ సూత్రము 2 యవల వుండదగును. ఆ సూత్రజాలము యొక్క కాడ 3, 5 యవలుండవచ్చును, 3 యవలు జాలనాలమునకు మిగిలినది జాలకము చివర ఎత్తు విస్తారము సమముగా 1 యవమాత్రమండదగును. మిగిలినవి తక్కువ లావు అధికము ఎక్కడెక్కడ యెట్లుండవలయునో అట్లు చేయవచ్చును. పెద్ద కడియమునకు లోపల రాళ్ళుండవలయును. లోపల బోలు లేకుండ గట్టిది చేసిరేని రాళ్ళుక్కఱలేదు. గాఢ నిర్గమముమాత్రము అవసరము. పరశువుయొక్కయు వేడియొక్కయు పాదపు 12 అంగులముల చొప్పున నుండవలెను. ఆ

గండ్ర గొడ్డలిని వేడిని ఆలోచనతో రచించవలెను. జందెమును
యవలో రివ వంతు చేయవలయును ఒక్కొక్క పేట విడినప్పుడు
అన్నియును ఒకటే లావున నుండవలయును. ఎత్తును లావును ఒకటి
గనే యుండవలయును. ఉత్తరీయము మూపుపైనను బొడ్డుకు దిగువ
1 అంగులము వఱకును ఉండవలయును. జందెము బొడ్డు యొక్క
కుడినైపున క్రిందనుపైన యెడమనైపుగా భుజముపైకిని రచించవలెను.
తొడల యొక్క సూత్రము నుండి స్తనమునకు పైన రి అంగులము
లుండును. ఇక ఛన్న వీరమును జెప్పుచున్నాడు. జందెము మూపుపై
నుండి రెండవ ప్రక్కకు పిఱుదు సగము వఱకు వచ్చిముందు పైపునను
స్తనముల సందుగావచ్చి తొడనడుమ కలియును. మెడలోదండ
అక్కిలి దిగువ 6 అంగులములుండ వలయును. లంబమున విస్తారము
4 అంగులములు 3 యవలలావు అనేక మణులతోను బంగారముతోను
హారమును అందముగా రచించ వలెను. అక్కిలి సూత్రముపైన కంఠ
మాలను రుద్రాక్షలతోగాని రత్నములతోగాని బంగారు తీగతో
రచించదగును. అనేక పుష్పములతో గూడ హారములను రచించ
వచ్చును. దేవుని సమస్త అవయవములును హార కేయూరాదులును
ఆలోచనలతో అందముగా రచించ వలయును. ఇది సుఖాసన మూర్తి
లక్షణము. ఇక సోమస్కండమూర్తి లక్షణము చెప్పుచున్నాడు.
ఉమామహేశ్వర లక్షణము శిల్ప సంగ్రహము “వంచవక్త్రం మహా
కాయం త్రినేత్రం మకుటోజ్జ్వలం గంగాధరం చంద్రచూడం భస్మాం
గం నాగకుండలం చశ బాహుసమాయుక్తం ఖట్వాశంకపాలినం
సారంగమభయంవరదం శూలఖడ్గదాగాధరండమరుంకుండలీ భూషం
ఉమావామాంకధారిణం ఉమానుపేశ్వరంధ్యాయే ఇష్టకామార్ధ
సిద్ధయే॥ (27)

(అనుబంధము 22వ పటము చూడుడు)

34. సోమస్కందమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 62వ పటలము

- శ్లో॥ అథవక్ష్యేవిశేషేణ సోమస్కందేశ్వరంద్విజ
సుఖాసనం యథాప్రోక్తం తద్దైదంచవిధీయతే॥ 1
- దేవస్యవామపార్శ్వేతు పార్వతీంచనీసుఖాసనాం
శాయయేద్దక్షిణంపాదంవామపాదం ప్రలంబయేత్ 2
- అసనస్యోపరిష్ఠాతు స్థిగుచ్ఛంచతురంగులం
ఊర్ధ్వకాయసమాయుక్తం మానస్యోపరికల్పయేత్ 3
- కించిద్దేవ్యాశ్రితంవక్త్రం లక్షణంభాగసంయుతం
వరదంవామహస్తేతు ఉత్పలందక్షిణేకరే॥ 4
- కించిద్వక్త్రాయథాపూర్వా వామహస్తాతథోర్ధ్వకే
వరదంచాధయంఖ్యాతం పృథక్సింహస్యకర్ణవత్॥ 5
- వామాంకేస్తాపయేద్దేవీం సర్వాభరణభూషితాం
రక్తాంబరధరాందేవీం ఛన్నవీరసమన్వితాం॥ 6
- అథవాఽన్యప్రకారేణ దేవీభంగంవదామితే
వామోరాజాహ్యవీరేతు వామహస్తతలంన్యసేత్॥ 7
- పశ్చాదుత్పలసంయుక్తం దక్షిణంహస్తముచ్యతే
వీరేతుదక్షిణేజానూత కించిదుచ్చిత్రసంయుతమ్॥ 8
- త్రిచతుష్పంచమాత్రంవా వీరజాన్వంతతంభవేత్
షట్సప్తాష్టాంగులంవాఽథ వీరజాన్వంతరంభవేత్॥ 9
- ఏవంద్వివిధమిత్యాహు ర్దేవీభంగంవిధీయతే
శ్రీమతాచోక్తమార్గేణ దేవీమానంతగృహ్యతామ్॥ 10
- స్థానకానాంతుదేవేశ దేవీచస్థానకంభవేత్
అసనేత్వాసనంఖ్యాతం విపరీతం విపత్కరమ్॥ 11

- దేవీలక్షణమేవంవా స్కందలక్షణముచ్యతే
దేవీదేవేశయోర్మధ్యే స్థాపయేత్ స్కందమూర్తికామ్॥ 12
- దేవ్యాహికావసానంతు స్కందమానంతదుత్తరం
స్తనాత్కాంతంకనిష్ఠంస్యా త్రయోర్మధ్యేఽష్టభాజితే॥ 13
- నవభాస్కందమానంతు ఉక్తమావంత్రయంత్రయమ్
జాత్యాభాసయుతంవాఽపి హీనంవాఽపిప్రకల్పయేత్॥ 14
- సవేదరసధర్మాంశం తన్నానంతువిధీయతే
ఏకాంశమంగులంఖ్యాతం తదష్టాంశంయవంభవేత్॥ 15
- ఏకాంగులంశిరోమానం కేశాంతంచైవతత్సమం
త్రిభాగంనేత్రసూత్రాంతం పుటాంతంచైవతత్సమమ్॥ 16
- గుణాంశంహనుసీమాంతం గ్రీవోచ్ఛంతుద్వయాంగులమ్
హికాసూత్రస్తనాంతంతు నవభాగముదాహృతమ్॥ 17
- తస్మాన్నాభ్యవసానంతు నస్వంగులముదాహృతం
నాభేస్తుమేధ్రమూలాంతం సప్తమాత్రమితిస్మృతమ్॥ 18
- భాన్వంశమూరుదీర్ఘంస్యా జ్ఞానుద్వ్యంగులకంభవేత్
జంఘాచోరుసమంతుల్యం ద్వ్యంశంపాదతలోన్నతమ్॥ 19
- దశాంశాంఘ్రితలాయామం బాహుదీర్ఘంచతుర్దశ
ప్రకోష్ఠాయామందశాంశం తలంవేదాంగులంభవేత్॥ 20
- యుగాంశంమధ్యమాంగుల్యం సార్ధాగ్న్యంశమనామికా
తత్సమంతర్జనీదీర్ఘం కనిష్ఠాయాంగుణాంగులమ్॥ 21
- అంగుష్ఠామూమమగ్న్యంశం యుగాంశంనలవిస్తృతం
ప్రకోష్ఠాగ్రంగుణాంశంతు తన్మూలంచతురంగులమ్॥ 22
- భూతాంశం బాహుమూలంస్యా ద్విస్తారంద్విజసత్తమ
సార్ధాష్టాంశంముఖవ్యాసం సప్తాంశంకర్ణవిస్తృతమ్॥ 23

- కక్షయోరంతరవ్యాసం త్రయోదశాంగులంభవేత్
పంచాంశంహృదయవిస్తారం రుద్రాంశంమధ్యవిస్తృతమ్॥ 24
- శ్రోణిస్థానేతుభాన్వంశం కటిస్థానేత్రయోదశ
ఊరుమూలవిశాలంతు వన్వంగులముదాహృతః॥ 25
- షడంగులంజానుతారం జంఘామూలంయుగాంగులమ్
గుణాంశంనలకంతారం షడంశంనలవిస్తృతమ్॥ 26
- పార్శ్వవ్యాసంయుగాంశంవా శేషంయక్ష్యాతుకల్పయేత్
కేశాంతేనాసికోవేతం కరండముకుటాన్వితమ్॥ 27
- ఉభయోర్హస్తయోఃపుష్పం వామేవరదవవహా
కటకంవాఽథతద్ధస్తం సింహకర్ణమధాపివా॥ 28
- దక్షిణేపుష్పహస్తంవా కసిండముభయంతువా
కటిసూత్రధృతంనగ్నం ఛన్నవీరసమన్వితమ్॥ 29
- మృదుకచంచోప్రగ్రీవం బాలభూషణభూషితం
అసీనంవాస్థితంవాఽథ నృత్రంవాస్కండమాచరేత్॥ 30
- అసీనాచరణౌద్వాద్వా విష్టరోపరిశాయయేత్
స్థితౌపాదతలాద్వాతు స్థలభంగమితిస్థితౌ॥ 31
- చరణౌకుంచితోభాతు యక్ష్యాజాన్వోశ్చసీవకం
ద్విపాదాకుంచితౌకించితౌ కించిద్దదునవవనా॥ 32
- నృత్రంచేత్స్వస్తికఃసవ్య పాదంవక్రసమన్వితం
ఉద్ధత్యవామపాదంతు వీతోత్సేధంకలావధి॥ 33
- షణ్మాత్రపంచమాత్రాంతం పాదముద్గ్రహోద్విజ
ఫలేనావరదంవామం హస్తమన్యంతుసూచితమ్॥ 34
- అథవా వామహస్తంతు ఫలన్యన్యప్రసాదయేత్
హిక్మాసూత్రే సమేధృత్వా కర్ణబంధోర్వసీమకమ్॥ 35

ద్వ్యంతరంబంబ సూత్రంతు నృత్యమూర్తివదాచరేత్
ఉచూస్కందయుతంప్రొక్తం శ్రుణుచంద్రధరారిధృత్॥ 36

ఇవి కాశ్యపశిల్పే ద్విషష్టితమః పటలః

అపరా 21శివ సూ.

శ్లో॥ ఉమామహేశ్వరంవక్ష్యే ఉమయాసమాశంకరం
మాతులింగంప్రిశూలంచ ధృతందక్షిణఃతకరే॥ 25

అలింగన్ వామహస్తేన నాగేంద్రంచద్వితీయకే
హరస్కంధేఉమాహస్తం దర్పణంద్వితయేకరే॥ 26

అధస్తాద్ వృషభంకుర్యాత్ కుమారంచగణేశ్వరమ్
భృంగిరితింతథాకుర్యాత్ స్నిర్మాసంనృత్యసంస్థితమ్ 27

మయమతమ్

“శాంతంపద్మాసనస్థం శశధరమకుటం పంచవక్తంత్రినేత్రం
శూలంవజ్రంచఖిట్వాం పరశుమభయదం దక్షభాగేవహంతం
నాగంపాశంచఘంటా డమరుగుణపాతం సాంకుశంవామభాగే
నానాలంకారయుక్తం స్ఫటికమణినింభపార్వతీశంనమామి

తా॥ సోమస్కందేశ్వర లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. సుఖా

సన మూర్తికి జెప్పబడిన లక్షణములే చేయవలయును. దేవుని యొక్క
యెడమ వైపువ పార్వతి సుఖాసనముతో నుండవలయును. ఎడమ
పాదము లంబమును చేయవలయును. వీరముపైన పిరుదుల యెత్తు 4
అంగులములు శరీరముపై భాగము కొలతల ప్రకారము రచించవల
యును. కొంచెము పార్వతిని ఆనుకొనినట్లు ముఖమును, ఎడమచేయి
వరదమును, కుడిచేతి యందు ఉత్పలమును కొంచెము వంచిన ముందు
చేతులు యెడమ చేయి వరదము కుడిన అభయము ఒకప్పుడు సింహ
కర్ణము వలెను, ఉండవచ్చును, ఎడమతొడ యందు పార్వతిని సమస్త

మైన ఆభరణములతో గూడి యుండునట్లును, ఎఱ్ఱనిచీరెను ఛన్న వీరముతోను, లేక యెడమ తొడ వెలుపల పీఠమున యెడమచేతి నానించి తకువాత కుడిచేతియందు ఉత్పలమునుంచి పీఠమున కుడి మోకాలు కొంచెము యెత్తుగాను 3, 4, 5 అంగులములు పీఠము మోకాలు ఈ రెంటి సమంజసములు. 6, 7, 8 అంగులముల సందు కూడ నుండవచ్చును. ఇట్లు దేవి భంగములను రెండు విధములుగా జెప్పియుండిరి, (దూర్వాశ్యామనిభాదేవీ, అను పాఠము కూడ కలదు కనుక దేవి ఆకుపచ్చ వస్త్రోతో నుండవలయును. శాస్త్రోక్త ప్రకారం దేవి కొలతలను చేయవలయును. దేవునకు స్థానకమైనచో దేవికి గూడ స్థానకము చేయవలయును. దేవునకు ఆసనమైన యెడల దేవికిని ఆసనమునే చేయవలయును. దేవి యొక్క లక్షణములను జెప్పబడెను. ఇక స్కందుని లక్షణమును జెప్పుచున్నాడు. పార్వతీశ్వరుల నడుమ స్కందుని నిలుపవలెను. దేవి యొక్క అక్కిలితో సమానముగా స్కందుని యెత్తు చేయవలయును. అధమము స్తనముల యెత్తయిన జేయవలయును. ఈ రెండు కొలతల నడుమ 8 భాగములు చేసి యిట్లు స్కందుని యెత్తును 9 విధములుగా జేయవచ్చును. జాతి, ఛందము, వికల్పము, ఆభాసము అను నాల్గువిధములతో ఆభాసమున తక్కువ కొలతతోను చేయుదురు. 4, 6, 10 భాగములుగా విభజించి అందొక భాగమును 1 అంగులముగా భావించి యందు 3వ వంతును యవప్రమాణముగా నెంచి చేయవలయును. తలయెత్తు 1 అంగులము కేశాంతము వఱకు దానితో వమానము. నేత్ర సూత్రము వఱకు 3వ వంతు పుటాంతమునకు దానితో సమానము. అక్కిలి వఱకు 3వ వంతు మెడయెత్తు 2 అంగులములు అక్కిలి సూత్రము నుండి స్తనముల వఱకు 9 భాగములు అక్కడినుండి బొడ్డు వఱకు 8 అంగులములు బొడ్డు నుండి మేఘ మూలము వఱకు 7 అంగులములు తొడల పొడవు 12 భాగములు మోకాలు 2 అంగులములు పిక్కలు తొడలతో సమానము 12 భాగములు పాదము యెత్తు 2 భాగములు

పాదము పాడవు 10 అంగులములు భుజముల పాడవు 14 అంగులములు ముంజెయ్యి పాడవు 10 భాగములు అరచేయ్యి పాడవు 4 అంగులములు నడిమి వ్రేలు పాడవు 4 అంగులములు అనామిక వ్రేలును, తర్జని వ్రేలును పాడవు $3\frac{1}{2}$ అంగులములు చిటికెనవ్రేలు 3 అంగులములు బొటనవ్రేలి పాడవు 3 భాగములు అరచేయి పెడల్పు 4 భాగములు ముంజేలి చివర విస్తారము 3 అంగులములు ముంజెయ్యి మొదలు విస్తారము 4 అంగులములు భుజము మొదలు విస్తారము 5 భాగములు మొగము విస్తారము $8\frac{1}{2}$ భాగములు చెవుల సందు విస్తారము 7 భాగములు చంకల సందు విస్తారము 13 అంగులములు తొమ్మిది విస్తారము 5 భాగములు మధ్య విస్తారము 11 భాగములు పిఱుదుల వద్ద విస్తారము 12 భాగములు మొల విస్తారము 13 భాగములు తొడల మొదలు విస్తారము 8 అంగులములు మోకాలు విస్తారము 6 అంగులములు పిక్క మొదలు 4 అంగులములు చీలమండపై భాగము విస్తారము 3 అంగులములు పిక్క ప్రదేశే విస్తారము 6 అంగులములు చీలమండ విస్తారము 4 అంగులములు మిగిలినవి అలోచించి చేయవలయును. కేశాంతమున ముక్కుతో గూడ నెమిలి ముఖమువంటి యాకారముగల కరిండ ముకుటమును రచించవలయును. రెండు చేతులలో పుష్పములుగాని ఎడమవైపు వరదహస్తమునుగాని, కడియమునుగాని, సింహకర్ణముగాని (కర్తరీ ముఖ హస్తము గాని) కుడిచేత పుష్పముగాని లేక రెండు చేతులలో వెలగపండ్లుగాని, శరీరమంతయు వస్త్రహీనముగను, మొలత్రాడును, మెత్తని తలవెండ్రుకలును, మొడలో కురుచయైన హారమును, శిశువుల కుండదగినయాభరణములును, కూర్చుండినట్లుగాని, లేక నిలుచుండినట్లుగాని, అమకొనుచున్నట్లుగాని, కూర్చుండినట్లుయితే వీరముపైన రెండు తొడలు పాదములాని యుండవలయును. నిలుచుండినట్లుయిన రెండు పాదము

లుండవలసిన పద్ధతి చెప్పుచున్నాడు. రెండు కాళ్ళను కొంచెము వంచి గాని, లేక ఒక కాల్చినే వంచిగాని, మోకాల్చి నిర్గమమును చేయవలయును. రెండు కాళ్ళను కొంచెము వంచి నడుచున్నట్లుగాని, చేయవలయును. నృత్యమయినచో ఎడమ పాదము స్వస్తికముగను, కుడి పాదము వంకరగను, ఎడమకాల్చిపైకెత్తి యుంచవలయును. వీరము యెత్తు 16 అంగులములు 5 అంగులములు లేక 6 అంగులములు కాలు యెత్తి యుంచవలయును. ఎడమచేతియందు పండుగాని వరదముగాని, కుడిచేయి సూచితమును, లేక ఎడమచేత ఫలమునుంచి వస్త్రాద్య లంకారమును చేయవచ్చును. అక్కిలి సూత్రమునకు సమానముగాను కర్ణబంధము పై ప్రదేశమునకును సందు నృత్యమూర్తికి జేసినట్లు చేయవలయును. ఉమాస్కందయుత రూపము చెప్పబడినది. చంద్ర శేఖర లక్షణమును చెప్పబోవుచున్నాడు.

(అనుబంధము 23వ పటము చూడుడు)

35. చంద్ర శేఖర లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 63వ పటము

- శ్లో॥ అథనక్ష్యేచి శేషేణ చంద్రశేఖరమూర్తికాం
కేవలంగారిసహిత మాలింగంచత్రిధాభవేత్ ॥ 1
- కేవలంగారిసహితం సహజంగారీసంయుతం
అలింగ్యచైకహస్తేన దేవీదేవోపరస్పరమ్ ॥ 2
- కృతమాలింగముఖ్యాత మేవంత్రివిధమూహ్యతాం
కేవలంసమపాదంతు స్థానకంసహితంభవేత్ ॥ 3
- సమభంగంత్రిభంగంస్యా దాభంగంచంద్రశేఖరం
కేవలంమూర్తిదంఖ్యాతం సహితత్వంభయప్రదమ్ ॥ 4
- తెష్వాదౌసమపాదంతు స్థానకంసహితంతథా
బింబమానోదయంసర్వం ప్రాగేవపరివేర్తితమ్ ॥ 5

లంబమానోపమానంచ హ్యధునావక్ష్యతే కమాత్
ప్రలంబఫలకాయామం చత్వారిచాష్టమాత్రకమ్॥ 6

అష్టాదశాంగులంతారం సార్థద్విద్వ్యంగులంఘనం
చతుష్పాదసమాయుక్తం చాదోచ్చం ప్రతిజ్ఞాదయమ్॥ 7

ఋతుంగులసమాయుక్తం స్థాపయేత్సమభూతలే
సమసూత్రంవిశిశ్చిత్య ప్రలంబఫలకోపరి॥ 8

పూర్వేపరేచపార్శ్వేచ మాససూత్రంప్రలంబయేత్
అంతరేసుషిరంకల్ప్యం సూత్రాంత్యంలంబయేత్తదా॥ 9

తత్సూత్రంతుగుణంబింబం కారయేద్ ద్విజసత్త్వమ
పూర్వేచపాతయేత్పుష్పే కాయమధ్యేచలంబయేత్॥ 10

ఏతానిపంచసూత్రాణి బ్రహ్మసూత్రముదాహృతం
ఋతుంతరేముఖాంతేచ ద్వేష్వేసూత్రేప్రలంబయేత్॥ 11

ఏవంహినవసూత్రాఢ్యం స్థానకంచాసనంతథా
ముకుటంమధ్యమంచైవ లలాటస్యతుమధ్యమే॥ 12

నాసాగ్రమధ్యమంచైవ హనోర్మధ్యంతధైవచ
హికామధ్యంచహృదయం మధ్యేనాభిశ్చమధ్యమే॥ 13

లింగమధ్యేచమధ్యేతు పాదయోశ్చతలాంతరే
లంబయేత్పూర్వసూత్రస్యాదపరస్తమధోచ్యతే॥ 14

ముకుటస్యమధ్యమాద్విప్ర కృతాటికాస్తమధ్యమే
కకున్మధ్యత్వమధ్యేతు స్థిక్పిండంతర కేతథా॥ 15

ఊరుజాన్వోశ్చజంఘాయాం పాన్వోశ్చద్వ్యంతరేతథా
ఏవంస్వాల్లంబయేత్సూత్ర మపరస్యాత్తమేవహి॥ 16

తా॥ చంద్రశేఖరమూర్తిని రచించు పద్ధతి చెప్పుచున్నాడు
ప్రత్యేకముగా శివరూపమును, గౌరీసహిత రూపమును. ఒకరి
నొకరు పట్టికొనినట్లుచు ఇట్లు మూడు విధములుగా జేయవచ్చును.

కేవలశివరూపము సమానమైన పాదములు గలిగి యెరుగు లేకుండ నిలిచినట్లుండుట స్థానకము. సమభంగమును, త్రిభంగమును, ఆభంగమును, ఇట్లు మూడు విధములుగా చంద్రశేఖరుని చేయుదురు. ఒక్కటే ప్రతిమయైనచో ఆభయవరద హస్తములతోను, సమాన పాదములతోను రచించవలయును. ప్రతిమా లక్షణమున జెప్పబడిన ప్రకారము చేయవలయును. లంబమానము ఉపమానము చెప్పబోవుచున్నాడు. ప్రలంబ ఫలకము యొక్క పొడవు 21 అంగులములును, విస్తారము 18 అంగులములును, మందము $2\frac{1}{2}$ అంగులములును. లేక 2 అంగులములును నాలుగు పాదములును, బొమ్మ చివర యెక్కు $\frac{1}{4}$ యును, $2\frac{1}{2}$ అంగులములును సమాన ప్రదేశమున నుంచవలయును. ప్రలంబఫలకముపైన సమసూత్రము నుంచి ముందు వెనుక ప్రక్కలు మానసూత్రములనుంచి లోపల రంధ్రమును చేసి సూత్రము చివర పొడవు చేయవలయును. ఆ నూలు ప్రకారము బొమ్మను చేయవలయును. ముందును వెనుకను శరీరము యొక్క నడుమ నిలువుగా సూత్రమును పట్టిరేని యిది పంచసూత్ర పద్ధతి యగును చంకల లోపలను, ముఖము యొక్క అంతమునకు 2.2 సూత్రములను నిలువుగా నుంచవలయును. ఇది సవసూత్ర పద్ధతి యగును. స్థానకమున గాని, కిరీటము యొక్క నడుమ, నొసలు యొక్క నడుము, ముక్కు చివర నడుము, అక్కిలి నడుము, చెక్కిలి మీది భాగము నడుము. తొమ్మిదడుము, బొడ్డు నడుము, లింగ స్థానము నడుము, పాదముల రెంటి నడుము, ఇట్లు ముందువైపున నూలును పట్టవలయును. వెనుక నూలు పట్టు విధమును చెప్పుచున్నాడు. కిరీటము నడుము, పెడతల నడుము (ముచ్చిలి గుంట నడుము) మూపు నడుము పిఱుదుల రెంటి నడుము తొడల నడుము మోకాళ్ళ రెంటి సందు పిక్కల రెంటి సందు చీలమండల రెంటి నడుము ఇట్లు వెనుక నూలును పట్టవలయును.

- స్తో॥ పార్శ్వయోఃకర్ణవల్ల్యంతం గ్రీవామధ్యేత్థదైవచ
 గాఢేహ్యచమధ్యమాలంబ్య గుల్ఫమధ్యేతులంబయేత్ ॥ 17
- దేహమధ్యేగతేనైవ పంచసూత్రంప్రకల్పయేత్
 శ్రోత్రాభ్యంతర్గతంసూత్రం స్తనచూచుకమధ్యమే॥ 18
- పాదోరుమధ్యదేశే త్యే మధ్యమేతుప్రలంబయేత్
 పూర్వసూత్రంతుమాల్యగ్రం నిమ్నంద్వాదశమాత్రకమ్॥ 19
- పూర్వసూత్రంమాల్యమగ్రం షణ్మాత్రంతుప్రయుజ్యతే
 పూర్వసూత్రంలలాటాంతం హ్యంతరంద్వ్యంగులంభవేత్ ॥ 20
- అపరసూత్రంశిరఃపృష్ఠే పాదోనాంతంయుగాంగులమ్
 పూర్వసూత్రంతుహస్వంతం సమవంద్వ్యంమిష్యతే॥ 21
- కృతాటికాపరంసూత్రం యవోనంద్వ్యంతరాంతరే
 పూర్వసూత్రంమహిక్కాంతం ద్వ్యంతరంతురసాంగులమ్॥ 22
- కకుదోఽపరపృష్ఠేతుఘోడశంతుయవాంతరం
 ఉరసఃపూర్వసూత్రంతు ద్వ్యంతరంతుద్విమాత్రకమ్॥ 23
- కకున్మధ్యాత్పరంసూత్రం ద్వ్యంతరం త్వేకమాత్రకం
 మధ్యోదరంన్యసేత్పూర్వం సూత్రంవైతత్సమంపరే॥ 24
- వంశంనిమ్నపరంసూత్రం పాదోనమాత్రకంపరం
 ప్రాకూన్త్రాన్నాభిమధ్యేతు ద్వ్యంతరంసార్థమాత్రకమ్॥ 25
- నాభిసూత్రాత్పరేపృష్ఠే సార్థపక్షాంగులంభవేత్
 ప్రాకూన్త్రాన్మేధములాలాంతం గుణాంగులముదాహృతమ్॥ 26
- తత్సమంతుపరేసూత్రే ద్వ్యంతరంతుద్విమాత్రకం
 ఊరుమధ్యేతుపురతోజానుమధ్యంత్రదైవచ॥ 27
- జఘ్రమధ్యేచనలికా మధ్యేచైవపురోగతం
 తిర్యక్సూత్రంతుసంకల్ప్య ద్వ్యంతరంతుప్రమీయతే 28

తత్త్వస్థానేపురేచైవ తిర్యక్సూత్రం పకల్పయేత్
ఉరుమధ్యాంగసూత్రంతు పూర్వసూత్రంతుద్వ్యంగులమ్ ॥ 29

తత్త్వైవాపరసూత్రంతు షడ్వింశతియంభవేత్
జానుమధ్యాంగసూత్రాంతం పూర్వాసూత్రంగసాంగులమ్ ॥ 30

తత్త్వైవాపరసూత్రంతు పాదోనంపంచసూత్రకం
జంఘామధ్యంతుప్రాకూసూత్రం వస్వంగులముదాహృతమ్ ॥ 31

తత్త్వైవాపరసూత్రం షడ్వింశతియంభవేత్
ప్రాకూసూత్రాన్నలకామధ్యం సార్థంవస్వంగులంభవేత్ ॥ 32

నలకాపరసూత్రాంతం పాదోనంపంచసూత్రకం
ద్వ్యర్థమంగుష్ఠయోగ్రం పూర్వసూత్రంవిశేషతః ॥ 33

తత్సూత్రంపార్శ్వపర్యంతం సార్థమగ్న్యంశమిష్యతే
ప్రాకూసూత్రకాయమధ్యస్థం సూత్రంసార్థంనవాంగులమ్ ॥ 34

కాయమధ్యస్థసూత్రంతు శిరఃపృష్ఠయుగాంశకం
తత్కాయమధ్యసూత్రంతు కకుత్స్థంచాంగువార్ధకమ్ ॥ 35

ఉరోమధ్యప్రదేశేతు పృష్ఠంసార్థషడంగులం
సూత్రమఘోదరేపృష్ఠే సార్థవేదాంగులంభవేత్ ॥ 36

నాభిప్రదేశపృష్ఠేతు సార్థభూతాంగులంభవేత్
కటిసీవ్రంషడంశంస్యా తస్మాద్ధాష్టాంశంస్థిగ్రగ్రకం ॥ 37

తా॥ రెండు ప్రక్కలను చెవిత్తమైల వఱకును, మెడి నడుము వెలుపల నడుము నుండి చీలమండలు రెంటి నడుము వఱకును ఇట్లు దేహమధ్య సూత్రమును, పంచసూత్రములని తెలియవలయును. చెవుల లోపలి నుండి స్తనచుకముల యొక్క నడుముగాను, రెండు పాదముల యొక్కయు తొడల యొక్కయు, మధ్యప్రదేశమునను, వెలుపలను, నడుమునను లంబము చేయవలయును. ముగియ వైపు నూలు కిరీటము చివరలోతు 12 అంగులములు కిరీటము చివర 6 అంగుల

మూలు ముందు వైపు నూలు నొసలు వఱకు సందు 2 అంగులములు
 వెనుక నూలు తల వెనుక $3\frac{1}{4}$ అంగులములు ముందు నూలు చెక్కి
 లిపై భాగము 3 అంగులములపైన 1 యవము వెనుక నూలు తల
 వెనుక 2 అంగులములకు 1 యవతరుగు ముందు వైపు నూలు అక్కిలి
 వఱకు సందు 6 అంగులములు మూపు వెనుక ప్రక్క 16 యవలు
 ముందు నూలు తొమ్మిదిసందు 2 అంగులములు వెనుక మూపున సందు
 1 అంగులము ముందు నూలు పొట్టనడుము నూలుతో సమానము.
 వెనుక నూలున వెన్నపూస లోతు 6 యవలు ముందు నూలున
 బొడ్డు నడుమునసందు $1\frac{1}{2}$ అంగులము నాభి సూత్రము నుండి
 వెనుక వైపున $2\frac{1}{2}$ అంగులముల పల్లము ముందు నూలున
 మేధ) మూలము యొక్క అంతము 3 అంగులముల పల్లము
 ఆ నూలున వెనుక ప్రక్క సందు 2 అంగులములు ముందు
 నూలున లోడ నడుము, మోకాలి నడుము పిక్క నడుము చీలమండ
 పై భాగమునకు ముందుకు పెంపు కలిగియుండవలయును. అడ్డ
 నూలును బట్టి సందును తెలిసికొనవలెను ఎక్కడ కొలత అవసరమో
 అక్కడ నూలును బట్టి సందు కొలుచుకొనవలెను. లోడ నడుము
 నూలు ముందువైపు నూలు సందు 2 అంగులములు ఆ నూలును
 వెనుకప్రక్క 26 యవలుండవలయును. మోకాలి నడుము నూలు
 తూర్పు నూలున సందు 6 అంగులములు అదే నూలు వెనుక
 ప్రక్కను $4\frac{3}{4}$ అంగులములు ముందు నూలు పిక్క నడుము 8 అంగుల
 ములు అదియే వెనుక ప్రక్క 26 యవలుండును. ముందు నూలున
 చీలమండపై భాగము $8\frac{1}{2}$ అంగులములు వెనుక నూలున $4\frac{3}{4}$ అంగు
 లములు ముందు నూలున బొటనవ్రేలి చివర $2\frac{1}{2}$ అంగులములు ఆ
 నూలున వెనుక చీలమండ వఱకు $3\frac{1}{2}$ అంగులములు ముందు నూలు
 శరీరము నడుము $9\frac{1}{2}$ అంగులములు అదియే వెనుక నూలున 4

అంగులములు శరీర మధ్య సూత్రమున వెనుక పొట్టయెదురు 4!
 అంగులము నాభి యెదురు వెనుక 5¹ అంగులములు మొల నిగ్గ
 మము 6 అంగులములు పిఱుదులు నిగ్గము 8¹ అంగులములు చేయ
 వలయును.

- శ్లో॥ ఊరుమధ్యోశ్శలంవేదో జానుపృష్ఠంతథైవచ
 జంఘామధ్యేగుణాంశంతు నలికాద్వ్యంగులాభవేత్ ॥ 38
- గుల్ఫయోర్హియంగాంగుల్యం పరసూత్రేబహిర్వనం
 పార్శ్వసూత్రాదధస్తాత్తు సమసూత్రంతంసంస్థితమ్ ॥ 39
- పార్శ్వసూత్రాత్పురోబాహు పర్యంతంచతురంగులం
 తత్సూత్రాదపరోబాహు పర్యంతంచాంశమాత్రకమ్ ॥ 40
- పూర్వాకరాతుమధ్యేచ కూర్పరంచవలగ్నకం
 తత్కరాబాహ్యవిస్తారో చతురంగులమిష్యతే ॥ 41
- కర్తరీపరహస్తాగ్రౌ హికాసూత్రసమంభవేత్
 మధ్యాంగులాగ్రముభయోః స్తనాగ్రస్యసమంభవేత్ ॥ 42
- అభయంబక్షిణేహస్తే వరదంవామహస్తకం
 ప్రాకున్త్రాదభయేహస్తే మధ్యంపంచశాంగులమ్ ॥ 43
- వరదంవామహస్తంతు అధోముఖంప్రకల్పయేత్
 తలమూలకటిప్యష్టే మేష్ట్రాగంతుతతఃపరే ॥ 44
- మధ్యాంగుల్యంసమాలంబ్య ఊరునీవ్రంయుగాంగులం
 ఊరువక్త్రంతువరదం పృష్ఠంనాభిసమోద్ధృతమ్ ॥ 45
- వరదంహస్తతలమధ్యే పూర్వసూత్రంతలాంగులం
 కర్తరీమణిబంధంతో బాహుబాహ్యముఖంభవేత్ ॥ 46
- అధవారుద్రభాగంతు దశాంగులమధాపివా
 కర్పూరంపూర్వసూత్రాంతం నీవ్రంసస్తదశాంగులమ్ ॥ 47
- జంఘయోరేకోనవింశ మూరుమూలంద్వయోన్నతం
 గుల్ఫయోరంతరంచైవ ఏకాంగులముదాహృతమ్ ॥ 48

- ఉరోర్మధ్యంతరంగుల్యం వింశాద్యంవాడిదాహృతం
జన్వంతరంచతుర్థ్యంతం జంఘయోఃపంచమాశ్రకమ్॥ 49
- తలోరూతురసాంశంతు వేదాంశంగుల్పయోర్భవేత్
చాదాంగుష్ఠద్వయోరంతం ద్వ్యంతరంవసుమాశ్రకమ్॥ 50
- ఆర్జవంరాజసంభావం కల్పయేద్వాద్విజోత్తమ
కర్తరీపరహస్తాద్వౌటంకంవైదక్షిణకరే॥ 51
- హరిణీవామహస్తేతు టంకంకృత్వాఽపిర్ముఖం
హరిణీబాహ్యమూలంవా ద్వ్యంతరాననమేవచ॥ 52
- జటాముకుటసంయుక్తం దక్షిణేచంద్రశేఖరం
చామేందుశేఖరంవాఽథ ప్రవాసదృశప్రభమ్॥ 53
- త్రినేత్రంసౌమ్యనదనం సర్వాభరణభూషితం
వీతాంబరధరందేవం వస్త్రాగ్రంనలకాఽఽకమ్॥ 54
- ఉభయోఃపార్శ్వయో దేవ మధ్యతశ్చోరుమధ్యమం
కేవలంచైవమాఖ్యాతం వామేశ్వరిః సూర్యుతమ్॥ 55
- భిన్నవీరైకవీరంవా భవేద్వాభంగసంయుతం
తద్గౌరీసంయుతం చోరుభిన్నవీరైకమేవవా॥ 56
- తదేవాభంగసంయుక్తం దేవదేవ్యాపరస్పరం
దేవోవరదహస్తేన దేవీనైత్వపరాశితోమ్॥ 57
- స్థానమధ్యంతరేవామ పార్శ్వమాలింగనంకురు
పార్శ్వసూత్రాత్పురే వామబాహుమాలింగనంతువా॥ 58
- దేవీదక్షిణహస్తేన శంభోర్దక్షిణపార్శ్వతః
కటిసూత్రోపరిష్ఠాత్తు పుష్పంవామకరేధృతః॥ 59
- అథవాపార్శ్వదేవో వోమ్యమ్నస్తదక్షిణకరే
కరోత్పలంవహంత్యాశ్చ వామహస్తంప్రబంబయేత్॥ 60

ననమాలింగమూర్తిశ్చ త్రిధామానేనకల్పయేత్
 సర్వాధిరణసంయుక్తం ప్రభామండలసంయుతమ్॥ 61
 చంద్రశేఖరమాఖ్యాతం వృషారూఢమథశ్రుణు॥ 62
 ఇతికాశ్యపశిల్పే చంద్రశేఖరమూర్తిలక్షణంనామ త్రిషష్టితమః
 పటలః-

తా॥ తొడల నడుమ అధికము 4 అంగులములు మోకాలి
 వెనుక 4 అంగులములు పిక్క నడుమ 3 భాగములు చీలమండపైన
 కాలు 2 అంగులములు చీలమండలు 4 అంగులములు వెనుక నూలు
 నుండి వెలుపలికి మొదము ప్రక్క నూలునుండి దిగువ సచుసూత్రమును
 పట్టవలయును ప్రక్క నూలు నుండి ముందు భుజముల వఱకు 4 అంగుల
 ములు ఆ నూలు నుండి వెనుక భుజముల వఱకు 1 అంగులము ముందు
 చేతులు నడుము మోచేతులు, నడుమును, చేతులు వెలుపలకు 4
 అంగులములు వెనుక చేతులు రెండును కర్తరీముఖములుగను, అక్కిలి
 నూలు నుండి సమానముగా జేయవలయును. రెండు చేతుల యొక్క
 నడిమివ్రేల్ల చనుమొనలతో సమానముగా నుండవలయును. కుడి
 చెయ్యి అభయమును, ఎడమచెయ్యి వరదమును చేయవలయును.
 అభయహస్తము ముందు నూలు నుండి 15 అంగులముల సందు ఎడమ
 చేయి వరదమును క్రింది ముఖముగా జేయవలయును. అరచెయ్యి
 మొడలు మొలవెనుకకు, అభయమును, వరద హస్తము యొక్క
 చివర మేథ్రాంతముగను రచించవలయును, నడిమి వ్రేలిని లంబము
 చేయవలయును. తొడ నిర్గమము 4 అంగులములు తొడ మాఖమున
 వరదమును, వెనుక బొడ్డుతో సమానమైన యెత్తును వరదము హస్త
 తలము నడుమ ముందు నూలుకు 1 అంగులము కర్తరీచుణి బంధము
 భుజము యొక్క వెలుపలి ముఖముగా నుండవలయును. లేక 11
 అంగులములు 10 అంగులములు చేయవచ్చును. మోకాలు ముందు
 నూలు నుండి నిర్గమము 17 అంగులములు పిక్కలు 19 అంగులములు

తొడల మొదలు 2 అంగులము యెత్తు చీలమండల నడుము 1 అంగు
లము తొడల నడుమ 20 అంగులములు మోకాలి సందు 4 అంగు
లములు పిక్క సందు 5 అంగులములు అడుగు ప్రదేశము 6 అంగు
లములు పీతము నుండి తొడలు 6 అంగులములు చీలమండ 4 అంగు
లములు కాలిబొటనవేళ్ళ సందు 8 అంగులములు చక్కగా ఒరుగు
లేకుండనుండుట రాజసభావము వెనుక చేతులు కర్తరీ ముఖము, లేక
కుడిచేతలంకను, ఎడమచేత వేడియును, చేయవలయును. టంకము
యొక్క ముఖం వెలుపలికిని, వేడి ముఖము లోపలికిని తోక వెలుప
లికిని, లేక ముఖము మధ్యకు వచ్చునట్లుగాని చేయవచ్చును. జటా
ముకుటమును కుడివైపున చంద్రుడును, లేక యెడమ వైపునను
రచించవచ్చును. పగడమువంటి యెత్తుని శాంతి గల శరీరమును,
మూడు కన్నులును శాంతము గల సుందర ముఖమును, సమస్తమైన
భూషణములును, పీతాంబరమును, కాలి చీలమండ వఱకు వస్త్రమునును
రెండు ప్రక్కలపై వస్త్రము తొడల వఱకును, ఇట్లు ఏకప్రతిమను
చేయవలయును. లేక యెడమ వైపున పార్వతి ఆదే పీతమునగాని
వేలుపీతమునగాని కలసి యుండవచ్చును. లేక యిద్దరికిని విడి విడిగా
సుఖాసనము కల్పించవచ్చును. శివునకు వంద హస్తమును, పార్వతి
శివుని ఆశ్రయించినట్లుగాని, ఎడమవైపున పార్వతి ఆలింగనము చేసి
నట్లుగాని, ప్రక్క నూలునుండి వెనుకగా భుజమును బట్టి కొని
యున్నట్లుగా రచించవచ్చును. లేక దేవి కుడిచేతితో దేవుని కుడి
ప్రక్కను పట్టుకొనినట్లును, ఆ చెయ్యి దేవుని కటి సూత్రముపై
నుండునట్లును ఎడమచేత పుష్పమును బట్టి కొనినట్లును రచించ
వచ్చును. లేక కుడిచెయ్యి దేవుని భుజముపై నుంచి యెడమ చెయ్యి
జారవిడిచి పుష్పమును పట్టికొనినట్లు చేయవచ్చును ఇట్లు ఆ లింగ
మూర్తిని మూడు విధములైన కొలతలతో జేయవచ్చును. సమస్త
మైన భూషణములును గుండని వెలుగు నడుమనున్నట్లును రచించ

వలయును. తరువాత వృషవాహనుని లక్షణమును చెప్పబోవుచున్నాడు.

(అనుబంధము 44వ పటము చూడుడు)

36. వృషవాహనమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 64వ పటలము

- శ్లో॥ వృషవాహనమూర్తేస్తు లక్షణంవక్ష్యతేఽథునా
సమభంగంత్రిభంగంవా కల్పయేచ్ఛిల్పవిత్తమః॥ 1
- దక్షిణంస్వస్తికంపాదం వామపాదంతుకుంచితం
ఉష్ణిహస్తధృమాద్వామే లలాటంమధ్యవామకే॥ 2
- వామనేత్రావసానేతు వామనాసాపుటాంతకే
దక్షిణేస్తానవీరంస్యాద్ వామనాభిశ్చమధ్యమే॥ 3
- వామోరుమధ్యపాశ్చోర్ధ్వ మధ్యసూత్రప్రలంబయేత్
ఏవంతుసమభంగంస్యాన్నతమానయుగాంగులమ్॥ 4
- ముఖేపూర్వవదుద్దిష్టం దక్షిణేతుస్తనేతథా
నాభేత్వామేగుణాంశంతూ వామోరుమధ్యమేతథా॥ 5
- స్వస్తితాంఘ్రిస్తుగుల్ఫంస్యాన్నధ్యేసూత్రప్రలంబయేత్
అతిభంగమితిఖ్యాతం సతంపంచాంగులంభవేత్॥ 6
- వృషస్యమస్తోర్ధ్వేతువిన్యసేద్వామకూర్పరం
హికాసూత్రంతథావిప్ర కలాంశంవానవాంగులమ్॥ 7
- వామకూర్పరలంబంస్యాత్తస్మాదాస్తనసీమకం
వృషభస్యోచ్చ్రాయంఖ్యాతం పాదస్తానాహితాంగులమ్॥ 8
- వృషభోదయమాఖ్యాతం వృషంలక్షణవత్కురు
వృషమూర్ధ్నితువాస్తేతు మధ్యాంగుల్యగ్రసీమకమ్॥ 9

- నాభిసూత్రంసమంకుర్యా దంగులంవాసతాంగులం
అథస్తాత్రలమధ్యేతు పూర్వసూత్రంయవద్వయమ్॥ 10
- అథోముఖంప్రకర్తవ్యం తదర్థంతుప్రసారయేత్
దక్షిణేపూర్వహస్తేతు పార్షిణాభేరథోబుధః॥ 11
- పక్షిషోడశమాత్రంవా నతంతత్సింహకర్ణవత్
వక్రదండోద్ధితంతస్మిన్ కల్పయేత్తుచలాచలమ్॥ 12
- స్థితాంఘ్రిజానురూర్ధ్వాసు హిక్కాసూత్రంసమున్నతం
కనిష్ఠాంగులపరీణాహ మగ్రంవక్త్రత్రయాన్వితమ్॥ 13
- లోహజందారుజంవాఽథ వక్రదండైవమాచరేత్
అథస్తాన్మణిబంధస్తు ఊరుమూలంతదుత్తరమ్॥ 14
- పంచషట్ సప్తమాత్రంవా వసునందాంగులంతువా
జటాముకుటసంయుక్తం జటాభారస్తులంఛితః॥ 15
- జటాబంధశిరోవాఽపి కర్తురిచ్చావశాన్నయేత్
సర్వాభరణసంయుక్తం రక్తాభంరక్తవస్త్రకమ్॥ 16
- వామపార్శ్వేఉమా దేవీ దక్షిణేవావిశేషతః
స్వస్తికఃదక్షిణంపాదం వామపాదంతుకుంచితమ్॥ 17
- ఉత్పలందక్షిణేహస్తే వామహస్తైప్రసారితమ్
స్త్రీమానేనవిధానేన ఉమా దేవీచకారయేత్॥ 18
- వృషవాహనమూర్త్యంతం నృస్తుమూర్తితథోపరి 19
- ఇత్యంశుమర్చ్యేదేకాశ్వపశిల్పే వృషవాహనమూర్తి లక్షణం
సామచతుఃషష్టితమఃపటలః

తా॥ వృషవాహనమూర్తి యొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు
సమభంగమునగాని, లేక త్రిభంగమునగాని రచించవచ్చును. కుడికాలు
స్వస్తికమును (నిలువుగాను) ఎడమకాలు కుంచితమును (వంపును)
ఉష్ణీషము నుండి నడుముగా ఎడమప్రక్క నొసలు నడుము ఎడమ

కన్న ప్రక్కగాను ఎడమ ముక్కుపుట ప్రక్కగాను, కుడివైపున స్థాన వీరమును, ఎడమనాభి నడుము, ఎడమతొడ నడుము, చీలమండ మధ్య సూత్రమును జారవిడువవలయును. దీనిని సమభంగ మందురు. లోతు లేక వంపు 4 అంగులములు మఱియు ముఖమును మునుపటి వలేనే యుంచి కుడి స్తనము నాభి యొక్క యెడమ ప్రక్క 3 అంగులములు ఎడమ తొడ నడుము కాలు అడ్డముగాను చీలమండ నడుము గను నూలును పట్టవలయును. దీనిని అతిభంగమందురు. వంపు 5 అంగులములు ఎద్దుయొక్క తలపైన ఎడమ మోచెయ్యి నుంచి అక్కిలి నూలు 16 అంగులములుగాని లేక 9 అంగులములు గాని, లేక యెడమ కాలును జారవిడిచి అక్కడినుండి స్తన ప్రదేశము వఱకు నూలుపట్టి చేయవలయును. వృషభమును లక్షణోక్త ప్రకారము రచించవలయును వృషభము యొక్క తలను చేయి యుంచి నడిమి వేలి చివరకు, నాభి సూత్రమును సమానము చేయవలయును. అంగులముగాని అంగుళము వంపుగాని, అడుగున అరచేలి నడుమ ముందు నూలుకు పల్లము 2 యువలు ముఖమును క్రిందికి జూచుచున్నట్లు రచించవలయును. సగము ప్రసాతమండవలయును. కుడివైపు ముందుచెయ్యి చీలమండ బొడ్డు పీనికి దిగువ నుండవలయును. 15, 16 అంగులములు వంగి యుండవలయును. దానిని సింహకర్ణమువలె కర్ణరీ ముఖముతో రచించవలయును. వక్రదండమును చలముగను, అ చలముగను రచించవచ్చును. నిలుచున్న మోకాలిపైన అక్కిలి సూత్రము ఎత్తుగా నుండవలయును. వక్రదండము అంగులము విస్తారమును మూడు వంపులును కలిగి యుండవలయును. ఇనుముతోగాని కట్టతోగాని చేయవచ్చును. మని కట్టు క్రింద తొడ మొదలును, పైన 5, 6, 7, 8. 9 అంగులము గల జటాముకుటమునుగాని, జటాబంధమునుగాని రచించవచ్చును. సమస్త మైన భూషణములును, ఎఱుపువన్నెయును, ఎఱ్ఱని వస్త్రములును, ఎడమవైపున పాత్యతియును కుడికాలు అడ్డమును, ఎడమకాలు కుంచి

తమను. కడిచేతియందు కలువయను, ఎడమచేయి జారవిడుచుట
యును, స్త్రీ ప్రతిమకు జెప్పబడిన కొలతతో తచించవలయును.
వృషవాహనమూర్తి లక్షణము చెప్పబడెను. సృతమూర్తిలక్షణమును
చెప్పబోవుచున్నాడు.

37. సృతమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము రీతి పటలము

- శ్లో॥ అధవక్ష్యేవిశేషేణ సృతమూర్తేస్తులక్షణం
ఉత్సాహవర్ధనార్థాయ ఉద్భూతాచర్మముంఽపికా॥ 1
- ప్రిపుండవదనంకృత్యా సృతౌత్కర్ష సతంతథా
హాసోత్సుకాసనాదేవీ తత్సుఖాసనవృద్ధయే॥ 2
- తథాసృతంకరిష్యతి సర్వలోకహితాయవై
దేవానాంమూర్తినాద్ధాయ రాజరాష్ట్రవివర్ధనం 3
- సృత్రముష్టాదశంహ్యేవం తేష్వాదానవముచ్యతే
ప్రకృతౌవిధినాగ్రాహ్యం చింబమానంద్విజోత్తమ॥ 4
- ఉత్తమండశతాలేన సర్వాంగంపరికల్పయేత్
భానురుద్రదశంచైవ తుంగంసృతోన్నతంభవేత్॥ 5
- ఉష్ణిమాన్మధ్యమాత్సవ్యే లలాటంమధ్యదక్షిణే
నీత్యాశివాంగులంసవ్యే నేత్రాంతేచపుటాంతకే॥ 6
- హనోఃసర్వంతుపిక్కాయాం మధ్యేనాభింతమధ్యమే
వామోర్వభ్యంతరేలంబ్య స్థితాంఘ్రిగుల్ఫమధ్యమే॥ 7
- ప్రథామండలమధ్యేతు పూర్వసూత్రంతులంబయేత్
లలాటసూత్రనీవ్రంతయుగార్ధాంగులమంతరమ్॥ 8
- గుల్ఫసూత్రాంతరేచైవ ద్వాదశాంశంవిధీయతే
పిక్కామధ్యంతుసూత్రంతు సార్ధసప్తంనవాంగులమ్॥ 9

- ముకుటోపేక్షకపక్షోగ్రం సూత్రాంతరంతదైవచ
ఉర్ధ్వకుక్షింస్సృశేత్పూర్వం సూత్రమేవం పలంబయేత్ ॥ 10
- తత్సూత్రాజ్ఞోలబాహ్వగ్ర మర్థాధికకలాంగులమ్
తస్మాదపర బాహ్వగ్రం యుగాంగులముదాహృశేమ్ ॥ 11
- తస్మాదగ్నికరాగ్రాంతం సాష్ట్రలింశాంగులంతువా
చత్వారింశతిమాత్రంవా తస్మాదగ్నిగుణాంగులమ్ ॥ 12
- హిక్మాసూత్రంసముద్భృత్య మధ్యమేవ ధృమాగ్రకం
తద్ధస్తతలమధ్యేవా మధ్యాంగుల్యగ్రపూర్వకే ॥ 13
- మధ్యపర్వేయవాధిక్యం త్వనలంపాత్రసంయుతం
పాత్రంవినాఽధవాధిక్యం పంచాంగులంవిశాలకమ్ ॥ 14
- తుంగంసప్తాంగులంవాఽష్ట నవమాత్రమథాపినా
త్రిపంచస్తజహ్వయాం కల్వ్యమేవమథోచ్యతే ॥ 15
- ఉక్తాసుమధ్యజహ్వయాం వన్యందక్షిణాననంకురు
దక్షిణేపూర్వసూత్రంతు బాహ్వగ్రంవిశదంకురు ॥ 16
- తస్మాడ్డమరు కేహస్తే మణిబంధస్యబాహ్యకే
అష్టాత్రింశతిమాత్రంవా చత్వారింశతిరేవవా ॥ 17
- చత్వారింశతిమాత్రంవా వామహస్తస్యసవ్యయోః
తద్ధస్తే మణిబంధోర్ధ్వం హిక్మాసూత్రంసమంభవేత్ ॥ 18
- డమరుంమధ్యమంపిండ్యం సూచీకర్ణంతుఉద్భృతః
తర్జన్యగ్రంతుసూచ్యగ్రం తర్జనీరజనీభవేత్ ॥ 19
- అథవాచర్మసూత్రఃతు పిండిమధ్యాంగులోపరి
అనామికోపరిష్టాతు డమరుంపరికల్పయేత్ ॥ 20
- డమరోద్దిర్ఘ విస్తారం వసుపంచాంగులంక్రమాత్
మధ్యంగుణాంగులంవ్యాసం పద్మాకారంప్రకల్పయేత్ ॥ 21
- వలయద్వయసంయుక్తం చర్మసూత్రేణబంధితం
గలేనాకృతబింబంతం తద్ద్రవ్యేణతుకారయేత్ ॥ 22

తా॥ నృత్తమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు సంతోషము పెంపు జెందుటకు డమరుకమును రచించవలయును. ముఖమును త్రిపుండ్రముతోను సెలవి వరఱకు ఒరగినతోను నృత్తమూర్తి యుండవలయును. పార్వతి సింహాసనముపై సుఖాసనమునగాని లేక విచిగాని యుండవచ్చును. సమస్త లోకములకు హితమును గోరియాశ్వరుడు నృత్తమును చేయుచున్నాడు. దేవతల యొక్క దుఃఖములను తొలగించుటకును, రాజరాష్ట్రమువృద్ధియగుటకును, నృత్తము 18 విధములుగా నేర్పడినది. వానిలో మొదటి 9 భేదములు కల్పింపబడినవి. సామాన్యవస్త్ర యండలి స్థితిని బట్టి గ్రహింపవలయును. ప్రతిమ కొలత ఉత్తమ దశతాలపద్ధతితో సమస్తమైన అవయవములను కల్పించి 12, 11, 10 అంగులములు నృత్తము యొక్క యెత్తును చెయవలయును. ఉష్ణీషము నుండి నడుము నుండి నొసలు నడుమ కుడివైపును పొందిన 1 అంగులము కుడివైపునను, కన్నుప్రక్కను, ముక్కుపుటప్రక్కను, చెక్కిలిమీది భాగమంతయును, అక్కిలి నడుమను, బొడ్డు నడుమును, ఎడమ తొడ నడుమును, లంబము చేయవలయును. నిలకడ గల పాదము చీలమండ నడుము. ప్రభామండలము నడుమను, ముందువైపు నూలును జాతివిడువవలయును. నొసలు నూలు యొక్క నిర్గమము $4\frac{1}{2}$ అంగులముల సందును, చీలమండ నూలు సందు 12 అంగులములు, అక్కిలి నడుమ నూలు $7\frac{1}{2}$ అంగులములు 9 అంగులముల వఱకును చేయవచ్చును. కిరీటము యొక్క ప్రక్కను 1, 2 అంగులములు నూలుకు సందుండవలయును. ముందు వైపున పైన పొట్టను అనుకొని నూలు జాతివిడువవలయును. ఆ నూలు నుండి కదలుచున్న చెయ్యి భుజము చివరకు $2\frac{1}{2}$ అంగులములు దాని నుండి వెనుక భుజము చివర 4 అంగులములు. అచ్చటి నుండి నిప్పుగల చేయి ప్రక్క వఱకు 38, లేక 40 అంగులములు

అక్కడినుండి పైన 3 అంగులములకు అక్కిలి నూలుండవలయును. అక్కిలి నూలుతో సమానముగా ఎత్తబడిన అధయహస్తము యొక్క నడిమి న్నేలుండవలయును. ఆ చెయ్యి యొక్క అరచెయ్యిగాని యుండవచ్చును, ముందువైపున నడిమివ్రేలినడిమికనుపు పైన యవము పైన పాత్రమున అగ్నియుండవలయును. పాత్రము లేకున్నను, 5 అంగులముల విస్తారమును 7 అంగులముల యెత్తును లేక 8, 9 అంగులములైన నుండవచ్చును. అగ్నికి జిహ్వలు 3, 5, 7 చేయవచ్చును. నడిమి నాలుక నుండి క్రమముగా మిగిలిన నాలుకలు రచించవలయును ముందు నూలు కుడి వైపున భుజి కు పైన చేయవలయును. అచ్చటినుండి డమరుకము ...చెయ్యి మనికట్టు వెలుపలకిరి, 40 అంగులములుండవలయును. ఎడమ చెయ్యి కుడివైపునకు జాచబడినదియును 40 అంగులములుండవలయును. డమరుక హస్తము యొక్క మనికట్టను. అక్కిలి నూలును సమానముగా నుండవలయును. డమరుకము యొక్క నడుమును సూచీహస్తముతో పైకెత్తి పట్టుకొనబడియుండవలయును సూచీ ముఖహస్తమునగా తర్జనివ్రేలిని చాచి బొటనవ్రేలితో మిగిలినమూడు వ్రేళ్ళను కలిపినది “సూచీముఖోభవేడూర్ధ్వం కటకాముఖ తర్జనీ అహమేక ఇతిబ్రహ్మ నిర్ధేశమకరోద్యతః। తస్మాత్పరాత్పరాజ్ఞాతో సూచి రస్యఋషీరవిః దేవజాతిశ్వేతవన్ష్తో విశ్వకర్మాధిదేవతా॥ పూర్వకాలమున బ్రహ్మనేనోకడనేయని నిర్దేశించునపుడు బ్రహ్మ వలన సూచీ హస్తము పుట్టెను. ఇది దేవజాతి దీనికి ఋషి మారుధ్యం వర్ణముశ్వేతము. అధిదేవత విశ్వకర్మ (అభినయ దర్పణము) తర్జని ముందు సూచీ ముఖము యొక్క పై భాగముండవలయును, తర్జని తగుల గూడదు. దానిని చీకటి యందురు. డమరుకము యొక్క నడుము నడిమివ్రేలిపైనగాని ఉంగరపువ్రేలిపైనగాని యుండవచ్చును. డమరుకము పొడవు 8 అంగులములు విస్తారము 5 అంగులములు నడుము క్రింది అంగులములు కలిగి పద్మమువలె నుండవలయును. దానికి రెండు

పై పుల మూతల చర్మముతో నుండవలయును. ఆ రెండు మూతలను వాఱుతో చుట్టును బిగించి యుండవలయును.

- శ్లో॥ సూచ్యగ్రాత్యర్థసీమాంతం చత్వారింశతిమాత్రకం
తపంచచత్వారింశద్వా పంచాశన్మాత్రకంతువా॥ 23
- పార్శ్వసూత్రంసమంసూచ్యా వాన్యాస్త్రామధ్యమాంగులమ్
దక్షిణేపూర్వహస్తంతు అభయంపరికల్పయేత్ ॥ 24
- ప్రాకూన్సితాదుభయేహస్తే మధ్యంభానుద్వయాంగులం
శస్త్రధ్యమాంగులాంతంతు హిక్కాసూత్రసమంభవేత్ ॥ 25
- సూత్రాత్కూర్పరసీవంతు చత్వారింశద్విమాత్రకం
అభయంప్రకోష్ఠమధ్యేతు భుజంగవలయన్యసేత్ ॥ 26
- ప్రకోష్ఠమధ్యనాహంస్యాత్ సపాదంతస్యద్విర్ణకం
తత్కూన్సితాదుపరిఖ్యాతం ఘటంభాన్వంగులంభవేత్ ॥ 27
- సప్తాంగులంవిశాలంతు ఘనమేకాంగులంభవేత్
పురఃస్థితాన్ సమీక్షిత్తుజహ్వసీవసమన్వితం ॥ 28
- భుజంగవలయం హేవ్యం కల్పయేచ్ఛిల్పవిత్తమః
సూత్రాత్కూత్తాంతరంసవ్యే పార్శ్వేద్వాదశమాత్రకమ్ ॥ 29
- సూత్రాన్యథోద్దరంవామే నవాంగులముదాహృతం
నవమాల్పిండసూత్రంతు సూత్రాదష్టాదశాంగులమ్ ॥ 30
- సూత్రాత్కూత్కంచితజాన్వోస్తు అంతరంతుదశాంగులమ్
నవాంగులంచాష్టమాత్రం జానుసీవంయథాక్రమమ్ ॥ 31
- భానురుద్రదశాంగుల్యం నతమానంతుకల్పయేత్ ॥
స్థితాంఘ్రిజానుచోర్వామం జానుసీవంతడాకులమ్ ॥ 32
- త్రిపంచమనుమాత్రంవా జానుద్వ్యంతంతధైవచ
స్థితాంఘ్రినలకామధ్యా ద్వామపార్శ్వ్యంతరంబుధః ॥ 33
- సవేదచత్వారింశచ్చ సాంగులంప్రవిధీయతే

సప్తాష్టపంచచత్వారింశ స్వంగులంతునతంభవేత్ ॥ 35

స్థితజానూర్ధ్రుతంపార్శ్వ చతుస్త్రింశతిమాశ్రకం

త్రయస్త్రింశతిమాత్రంవా జానుపార్శ్వ్యంతరంద్విజ ॥ 36

ఉద్భ్రతాంఘ్రిస్తుజానూర్ధ్వం నాభిసూత్రసమంభవేత్

కూర్పరంఙ్లోలహస్తంస్యా న్నాలసూత్రందశాంగులమ్ ॥ 37

ఏకాదశాంగులంవా౭భ కల్పైవంకూర్పరాంతకం

తద్దస్తేమణిబంధస్తు వామజానుతుద్వ్యంతరమ్ ॥ 38

దశాంగులంవాకర్తవ్యం నవాంగులమదాహృతం

ఙ్లోలహస్తంవింధ్యస్త దంగులాగ్రంవిశేషతః ॥ 39

వామపాదేతుజంఘాది ద్వ్యంతరంత్యంగులంభవేత్

నవాంగులాంతరంవా౭సి రుద్రాంగులమధాపివా ॥ 40

ఙ్లోలహస్తాద్భయూంతంతు ద్వ్యంతరంతుదశాంగులమ్ ॥

అన్యోన్యయుక్తనీవాణి యథాసౌందర్యమాచరేత్ ॥ 41

తా॥ సూచీ హస్తము చివర నుండి కర్ణ ప్రదేశము వఱకు

40 అంగులములు లేక 45, 50 అంగులము లుండవచ్చును. ప్రక్క

నూలుతో సమానముగా సూచి నడిమి వ్రేలుండవలయును. కుడి

పైపు ముందు చెయ్యి అభయమును చేయవలయును. ముందు

నూలు నుండి రెండు చేతుల నడుమ 2½ అంగులములు అది నడిమి

వ్రేలి వఱకును, అక్కిలి నూలుతో సమానముగను ఉండవలయును.

నూలు నుండి మోచెయ్యి నిర్గమమును, 42 అంగులములు అభయ

హస్తము యొక్క ముంజేతి యందు భుజంగవలయను రచించవల

యును. ముంజెయ్యి నడుమ నాహము 1¼ యును దానిని యముడివి ఆ

నూలు నుండి పైన చేయవలయును. పాము పడగ పొడవు 1 అంగు

లములును, నెడలుపు 7 అంగులములును, మందము 1 అంగులమును

ముందుకువచ్చి ఆడుచున్నట్లును నాలుకలు ముందుకు కనుపడుచు

భాజంగవలయుముండవలయును. నూలు నుండి చంకల నడుమ కుడిప్రక్క 12 అంగులములు, నూలు నుండి పొట్ట నడుము యెడమ ప్రక్క 9 అంగులములు తొమ్మిది నుండి పొట్ట నూలు నూలు నుండి 18 అంగులములు, నూలు నుండి వంచిన మోకాలు సందు 10 అంగులములు లేక 9, 8 అంగులములు మోకాలి నిర్గమముండవచ్చును. వంపు 12, 11, 10 అంగులములు చేయవచ్చును. నిలిచిన కాని మోకాలును, తొడ యెడమ ప్రక్కయును మోకాలి నిర్గమమును కలిసి యుండవలయును 15, 14 అంగులములు మోకాళ్ళ రెంటి కడపటి వఱకుండవలయును. నిలుచున్న కాలిచీలమండ పై భాగము నడుము నుండి యెడమకాలి చీలమండలోపల 44, 45 అంగులములుండదగును. వంపు 47, 48, 45 అంగులము లుండవలయును. నిలిచిన కాలి మోకాలుపై కెత్తబడిన కాలిచీలమండ సందు 34, 33 అంగులములుండవచ్చును. పైకెత్తబడిన కాలి మోకాలిపైన నాభిసూత్రముతో సమానముగా నుండవలయును. మెచ్చెయ్యి క్రిందికి వంచిన చెయ్యి సందు నాలసూత్రము 10 అంగులములు 11 అంగులములును చేయవచ్చును. ఆ చెయ్యి యొక్క మనికట్టు నుండి యెడమ మోకాలి సందు 9, 10 అంగులము లుండవచ్చును. వాలిన చెయ్యి ప్రవేళతో గూడ వాలి యుండవలయును. ఎడమ పాదము పిక్క మొదలు సందు 9, 11 అంగులములుండవచ్చును. వాలిన చెయ్యి అభయహస్తము సందు 10 అంగులములు ఒక అవయవము నుండి మఱియొక అవయవము యొక్క నిర్గమము అడమునుబట్టి చేయవలయును.

శ్లో॥ కేశాంతాద్బాహుపక్షంస్యా స్తుంగమష్టాదశాంగులం

సప్తదశాంగులంవాఽథ షోడశాంగుల మేవవా॥

41

తదర్థంవాత్రిపాదంవా తస్యవిస్తారమేవహి

సవికీర్ణ జటాభారం పంచషట్ సశ్చైవనందవా॥

42

- రుద్రసంఖ్యాతువావిప్ర ఉభయోఃపార్శ్వయోస్తథా
ద్వాత్రింశాంగులమారభ్య చైకషష్ట్యంగులాంతకమ్॥ 43
- అంగులాంగులవృద్ధ్యాతు జటాదీర్ణ ముదాహృతం
అథోజటాదీర్ణ మేవం తస్మాదూర్ధ్వంతుమూర్ధకే॥ 44
- కనిష్ఠాంగులపరీణాహం జటానాహముదాహృతం
జటాంతపుష్పమాలాభి రలంకృత్యవిశేషతః॥ 45
- నాగంచైవార్కపుష్పంచ ధుత్తూరకుసుమంతథా
హరిత్ శిరీషకంచైవ కిరోటిరత్న బంధనమ్॥ 46
- రుహంధృత్వాతుముకుటే దక్షిణేచంద్రశేఖరం
సింధూరాకృతిమాశిస్తు అష్టమాలావిలంబితమ్॥ 47
- భస్మద్భృశితసర్వాంగం కించిత్రహసితాననం
యత్క్షోపవీతసంయుక్తం ఉరఃసూత్రసమన్వితమ్॥ 48
- దేవాంగనోరుదేమధ్యే బాహుధామేఽగ్నిర్గతిః
ప్రభామండలమాశ్రితోఽదరబంధాగ్రశోద్విజః॥ 49
- వ్యాఘ్రుచర్మాంబరోపేతం ఊర్ధ్వ గతవసానకం
ఢోలాబాహూర్ధ్వతోబంధం వ్యాఘ్రుచర్మంద్విజోత్తమ॥ 50
- లంబనంబాహుమూకేతు భానుత్రయోదశాంగులం
తదర్థంవాత్రిపాదలివా విస్తారంతత్రమండలమ్॥ 51
- పాదానూపురసంయుక్తౌ సర్వాభరణభూషితౌ
హస్తపాదాంగులంసర్వం రత్న హేమాంగునీయతమ్॥ 52
- మథ్యాంగులంవిస్పృజ్యాతు శేషంవైముద్రికాన్వితం
దక్షిణంకుంచితంపాద మపరస్యోపరిస్సృతమ్॥ 53
- తిర్యక్పాదతలన్యాసా న్నృత్యంకుర్యాన్మహేశ్వరః
హిమపాదంతతోద్భృత్య సతిర్యగ్దక్షిణాన్వితమ్॥ 54

హోలహస్తమధాత్యంత మపస్మారమిహాచ్యతే
త్రీచతుష్పంచమాత్రంవా అపస్మారస్యదీర్ఘకమ్॥ 55

అష్టచత్వారింశాంశంతు అపస్మారోదయంకురు
ఉష్ణీపంచైకభాగేన కేశాంతంచద్విధాభవేత్॥ 56

హృదయంనాభిపర్యంతం తత్సమంపరికీర్తితం
నాభిమేధ్రస్యమూలాంత మానఃషణ్మాత్రక్రంభవేత్॥ 57

సప్తాంగులంచోరుదీర్ఘం జానుదీర్ఘంయుగాంగులం
జంఘాదిచోరుతుల్యంస్యా ద్వ్యంతరంచరణోదయమ్॥ 58

మన్వంశంతుకరంహిక్మా మధ్యమాంగులిసీమకం
శేషంయుక్త్యాతుకర్తవ్యం శాయయేత్తుఅథోముఖమ్॥ 59

శంభోఃసన్యశరీరస్థా వృథాపాదాతుకీర్తితం
అపస్మారోదరోచ్ఛంతు ధర్మనందాప్తమాత్రకమ్॥ 60

తస్మృఖంతుసమద్భృత్య బాలలీలాసమన్వితం
వ్యాలంవైవామహస్తేన దక్షిణేతస్యచేంద్రియమ్॥ 61

సస్యశ్యామనిభాకార మపస్మారంద్విజోత్తమ॥

తా॥ కేశాంతము నుండి భుజము ప్రక్క యెత్తు 18 అంగులములు లేక 17, 16 అంగులము లుండవచ్చును. అందులో సగముగాని ముప్పాతిక వంతుగాని దాని విస్తారమును చేయవలయును. లెస్సగా రేగిన వెండ్రుకలు గల జడ 5, 6, 7, 9, 11 అంగులములుండవలయును. రెండు పైపులను 32 అంగులములు మొదలు 61 అంగులము వఱకు 1-1 అంగులమును పెంచుచు జడ యొక్క పొడవును చేయవచ్చును. దిగువ జడ యొక్క పొడవు యిట్లుచేసి ఆ పైన తలమీద రచించవలయును. చిటికెనవ్రేలి లావున జడ యొక్క లావుండవలయును. జడపై పూలదండలును, సాము, జల్లేడుపువ్వు, ఉమ్మెత్త పువ్వు, గరిక, పచ్చని గడ్డి, ఒరిసెనపువ్వు, తలపుణ్ణి, రత్నములు పొదిగిన బంగారపు బిళ్ల

ముకుటమునను, కుడివైపున చంద్రుడును, జటామాలా యెక్కిని రంగుతోను, దానికి 8 వండలును, శరీరమంతయును విభూతి పూయబడి యుండుటయును కొంచెము నవ్వుతో గూడిన ముఖమును, జం దెమును ఉరసూన్రమును భుజము నుండి ముందుకు నిర్గమము చుట్టును కాంతి మండలమును ముందు ఉదర బంధమును, పులితోలు వస్త్రమును, పైకి లేచుచున్న ఉత్తరీయమును అడ్డముగా ద్రిప్పిన యెడమ చేతిపైన యెత్తుబడిన కుడిచేయియును. పులితోలును, భుజము మొదలున దిగువకు జారినది 12, 13 అంగులములును, అందులో సగము గాని ముప్పాతికవంతుగాని విస్తారముతో మండలమును చేయవలయును. పాదములకు అందెలును, సమస్తమైన భూషణములును, కాలివ్రేళ్ళకును చేతివ్రేళ్ళకును నడిమి వ్రేలిక దప్పరత్నముల్లుగల ముంగరములును. కుడికాలు వంచి అపస్మారముపైన నుంచవలయును. రెండవకాలు అడ్డముగా దిగి నృత్యము చేయుచున్నట్లుండవలయును. ఎడమకాలు అడ్డముగా కుడి వైపునకు దిరుగుచున్నట్లును, ఆ పైన డోల హస్తమును రచించవలయును. అపస్మారమును రచించు పద్ధతిని చెప్పుచున్నాడు. 3, 4, 5 అంగులములు పొడవుచేయవచ్చును. అందులో లేక 48 అంగులములవఱకు పొడవును చేయవచ్చును. ఉష్ణీషం 1 భాగం కేశాంతము 1 భాగమును తొమ్మిది బొడ్డువఱకును, బొడ్డు నుండి మేళము వఱకు 6 అంగులములు చొప్పున చేయవలయును. తొడ పొడవు 7 అంగులములు మోకాలు నిడివి 2 అంగులములు పిక్క తొడతో సమానము పాదము 2 అంగులములు చెయ్యి 14 అంగులములు అక్కిలి నుండి నడిమి వ్రేలి చివరకు మిగిలినవి ఆలోచించి చేయవలయును. మొగము క్రిందకున్నట్లుగా పడి యుండునట్లు అపస్మారమును రచించవలయును. శివుని యొక్క కుడి వైపు శరీరము ననుసరించి రెండు కాళ్లుండవలయును. అపస్మారము యొక్క పొట్ట యెత్తు 10, 9, 8 అంగులములు చేయవలయును. ముఖమును యెత్తి ప్రక్కకు చూచుచున్నట్లు పిల్లవాని ముఖమువలె

సు దరముగా రచించవలయును, ఎడమచేత పామును కుడిచేత తన శరీరమును తాకి గాని లేక గుప్పిలిపట్టిగాని యుండువచ్చును. ఆకుపచ్చని రంగుతో అపస్మారరూపముండవలయును

శ్లో॥ కలాంశంపద్మసీతోచ్చం విస్తారంచచతుర్గుణ 62

సపాదంపార్థంపాదో ద్విగుణంవాతదాయతం

ఊర్ధ్వపద్మవ ధోపద్మం పిండికాంచోక్తపద్భవేత్ ॥ 63

ప్రభామండలసంయుక్త మనేనవిధినాకురు

గుణాంగులంసమారభ్య శతమాత్రావసానకమ్॥ 64

తావదేవాంగులాఖ్యాతు లైకోనశతోదయమ్

ఏకాంగులంసమార్భైశ్చైకై కయవవర్ధనమ్॥ 65

పశ్చాత్ సంఖ్యాశతంఖ్యాతో దండఃస్యాత్ ప్రథమస్యతు

తత్తదష్టాంశహీనఃతు ఊర్ధ్వోర్ధ్వఃతుక్రమాత్ కృశమ్॥ 66

ఏకద్విత్రిచతుఃపంచ షట్సప్తవసుమాత్రకం

పునఃపునస్తథాసంఖ్య ముపకుర్యాత్ ప్రకల్పయేత్ ॥ 67

కర్తురిచ్ఛావశాత్తేషు దండసంఖ్యఃతుతత్కురు

నానాదలలతాభిశ్చ నానాపుష్పైశ్చోభితమ్॥ 68

తస్యోపరిష్టాదలిసం హస్తంవైశిఖరంబుధః

కర్తువ్యంపరితోవిప్ర దలస్యాభ్యంతరాన్వితమ్॥ 69

భానుమండలంవాధీమాన్ ప్రభామండలవర్ధనమ్

తస్యవామేడమాదేవీం ప్రాగుక్తవిధినాకురు 70

ఏతస్యప్రథమంప్రాక్తం సర్వలోకహితావహమ్॥

తా॥ పద్మసీతము యెత్తు 16 భాగములు విస్తారము ఎత్తుకు 4

రెట్లును, పొడవు విస్తారము పైన $\frac{1}{4}$ వంతుగాని, $\frac{1}{2}$ వంతుగాని, $\frac{3}{4}$ వంతుగాని యెక్కువ చేయవలయును. ఊర్ధ్వపద్మము, అధోపద్మము,

మధ్య గర్భము ఇది శాస్త్రమున జెప్పబడినట్లు చేయవలయును. కాంతి మండలముతో గూడుకొని యుండవలయును. 3 అంగులములు మొదలుకొని 100 అంగులముల వఱకు 1. 1 అంగులమును పెంచుచు పొడవును 98 విధములుగా చేయవచ్చును. 1 అంగులము మొదలు కొని 1. 1 యవ పెంపుతో నూరు విధములుగా దండమును చేయవచ్చును. ఇది మొదటిది ఆ పైన ఒక్కొక్క దానిలో 8వ వంతు తగ్గించుచు వరుసగా పైన సన్నమును చేయుచుండవలయును. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 అంగులములు పైన పైన ఒక్కొక్క భాగమును తగ్గించుచు రచించవలయును. కర్త యొక్క యష్టానుసారముగా దండము యొక్క సంఖ్యను కల్పించవచ్చును. అనేకమైన దలములును, తీగలును, పూలును, అందముగా రచించవచ్చును. లత యొక్క పై భాగమున 1 హస్తము శిఖరమును చేయవలయును. చుట్టును దలములును ఆ లోపల ప్రతిమను రచించవలయును. సూర్యమండలమువలెగాని లేక సామాన్యమైన కాంతిమండలమువలెగాని మండలమును రచించవచ్చును. ఆ దేవుని యొక్క యెడమ చెవున పార్వతియును, ఆరూపము శాస్త్రమున జెప్పబడిన లక్షణములతోను రచించవలయును తొమ్మిది విధములైన నృత్యములతో మొదటిదియగు పార్వతీ సహిత శివరూప నృత్యము దీనిని శివకామసుందర నృత్యమనియును, నటరాజ నృత్యమనియును ఆనంద తాండవమనియును జెప్పుదురు.

(అనుబంధము 25 నుండి 28 వఱకు గల పటములు చూడుడు)

38 (2)వ భేదము

జాహ్నువీధవేత్

శ్లో॥ తదేవదక్షిణేపార్శ్వే జటాగ్రేచవిభాజితే

శంభోర్దేహంతరంచైవ షోడశాంగులసమ్మితమ్

స్త్రీమానోక్తాంగసంయుక్తం హృదయాలింగసంయుతమ్॥ 72

ఏవంమానవిధియుక్తం నృత్యంయక్త్యాద్విధీయకమ్॥

తా॥ పై జెప్పబడిన దానినే కుడిపై పున శివుని దేహమున 16
అంగులముల మితముతో స్త్రీ రూపము యొక్క కొలతల ప్రకారము
అొమ్మును అనుకొని యున్నట్లు రచించుట రెండవ విధము.

39. (3) వ భేదము

శ్లో॥ త దేవవామసాదంతు అపస్మాగోపరిస్థితమ్ 73

ఉద్భృతండక్షిణంసాదం వామసాదంప్రసారితమ్
లలాటమధ్యవామేతు వామనాసాపుటాంతకే॥ 74

లంబయేద్బ్రహ్మసూత్రశు స్థితపాదస్యగుల్ఫకే
శేషంప్రాగివకర్తవ్యం యథాన్యత్రంతృతీయకమ్॥ 75

తా॥ ఎడను కాలును అపస్మాగముపై నుంచి కుడికాలును
ఎత్తి యెడను కాలును చూచి నొసలు యొక్క నడుమ యెడను
పైపున ముక్కుపుట యొక్క అంతిమన బ్రహ్మ సూత్రమును చేసి
నిలుచున్న కాలి యొక్క చీలమండ నుండి బ్రహ్మ సూత్రమును స్థిర
పఱచి మిగిలిన కొలతలన్నియును పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము
రచించవలయును, ఇది మూడవ విధము.

40. (4) వ భేదము

శ్లో॥ అవక్తిర్త జటాభార జటాముకుటసంయుతమ్
జటామండలసంయుతం విశేషంచాభ్యన్యత్రవత్॥ 76

చతుర్థంనృత్రమేతద్ధి సర్వప్రాణిహితావహమ్॥

తా॥ చెడరిన జడలును, జటాముకుటమును జటామండలమును
గలిగి మొదటి నృత్ర రూపముతో రచింపబడినది నాల్గవ భేదము.

41. (5) వ భేదము

శ్లో॥ కర్ణాంతముద్భృతంసవ్య పాదంవామంతుకుంచితమ్॥ 77
భుజాష్టకసమాయుక్తమేతత్ పంచకన్మత్రకమ్॥

తా॥ కుడికాలు చెవి వఱకు ఎత్తబడి యెడమ కాలు నచి
చుట్టును ఎనిమిది భుజములతో గూడి యుండబడినది అయినవ భేదము

42. (6. 8) భేదములు

- శ్లో॥ అభయంశూలపాశంచ డమరుదక్షిణకరే॥ 78
- కపాలంచాగ్నిపాత్రంచ హస్తంచంద్రకలాపమమ్
గజహస్తాపమంహస్తం వ్రహ్మార్యదక్షిణానుగమ్॥ 79
- యద్వత్ప్రథమస్పృత్యంతస్యాత్ సర్వసూత్రప్రసారియేత్
యత్తుపంచమస్పృత్యంతస్యా దేవమేవేతిస్మత్యతే॥ 80
- దోర్భిఃషోడశసంయుక్తం వామేశారిసమాయుతం
హస్తాభ్యాముద్ధృతంస్కంధం స్తనంతస్మప్రసారితమ్॥ 81
- అభయంశూలపాశంచ ఖడ్గండమరుకధ్వజమ్
వేతాలంసూచిహస్తంచ దక్షమష్టకరంభవేత్॥ 82
- అనలంగజహస్తాభం భేటకవిస్మయంతథా
ఘంటాచైవకపాలంచ ధురికాంసూచిమేవచ॥ 83
- వామేత్వష్టభుజాభ్యాతం శేషంపంచమస్పృత్యవత్
ఏవంషష్టాష్టమంభ్యాతం రాజరాష్ట్రసుఖావహమ్॥ 84

తా॥ కుడివైపున నాలుగు చేతులలో అభయము, శూలము, పాశము, డమరుకమును, ఎడమ వైపున నాలుగు చేతులలో కపాలం, అగ్నిపాత్రము, చంద్రకలాహస్తమును, ఏనుగుతోడమువలె దక్షిణమునకు జూచిన చెయ్యియును ఇట్లు మొదటి స్పృత్యమువలె సమస్తమైన కొలతలును చేసిన యెడల అయిన భేదము. మఱియు పదునాఱు చేతులును, ఎడమవైపున గొరియును, రెండు చేతులతో ఎత్తబడిన మూపును, కొంచెము దిగువకు వంగిన స్తనమును, అభయము,

శూలము, పాశము, ఖడ్గము, డమరుకము, ధ్వయము, బేతాశము, సూచీహస్తము, కుడివైపునను, అగ్ని ఏనుగు తొండమువలె జాపబడిన చెయ్యి, ఖడ్గము, ఆశ్చర్యము, ఘంట, కపాలము, చురకత్రి సూచి హస్తము, ఇట్లు ఎడమవైపు చేతులయందును శిల్పరత్నమున ఇందలి ఖడ్గమునకు బదులు చక్రము చెప్పబడియున్నది. మిగిలినవి అయిదవ స్మృత్యమునందు జెప్పబడిన పద్ధతులతో రచించిన యెడల ఎనిమిదవ భేదమగును.

(అనుబంధము 29వ పటము చూడుడు)

43. (7)వ భేదము

- శ్లో॥ త్రినేత్రమష్టహస్తంచసువికీర్ణ జటాధరం
కుంచితంవామపాదంతం అపస్కారోపరిస్థితమ్॥ 85
- వామపార్శ్వేశిరస్తస్య వికీర్ణాఃఖిశ్చదక్షిణే
ఉద్ధృతందక్షిణాంగుష్ఠమ్ గంసంహితసంగమమ్॥ 86
- పూర్వసూత్రంతథాఽంగుష్ఠ నీవ్రంభాన్వంగులంభవేత్
అభయంశూలపాశౌ చడమరుందక్షిణేకరే॥ 87
- కపాలంచాగ్నిపాత్రంచ తథావిస్మయహస్తకం
గజముహస్తోపమంవామే చతుర్థేచైవమేవహి॥ 88
- గజహస్తోపమంసవ్యం వామంవ్యాలసమంతువా
లలాటస్యతుమధ్యేతు వామేతుస్థానమధ్యమే॥ 89
- వామాంఘ్రినలకామధ్యే లంబయేద్భ్రహ్మసూత్రకం
తత్సూత్రాద్వామజాన్వంతం నీవ్రంచైవసవాంగులమ్॥ 90
- నతమానందశాంశంస్య ద్వామేగౌరీసమాయతం
సప్తమంనృతమాఖ్యాతం జగద్దుఃఖవినాశకమ్॥ 91
- తా॥ మూడు కన్నులును, ఎనిమిది చేతులును, చెదరిన జడలును, ఎడమకాలు వంచబడినదిగను, అపస్కారముపై నుండబడినది

యును తన యొక్క తల యెడమ ప్రక్కను, చెదరిన వెండ్రుకలును కాలును దక్షిణమునను, ఎత్తబడిన కుడికాలి బొటనవ్రేలు చక్కగా అపస్మారముపై నుండుటయును, ముందువైపు నూలు నుండి బొటన వ్రేలి యొక్క నిర్గమము 12 అంగులములును, అభయము, శూలము పాశము, డమరుకము, ఈ నాలుగు కుడిచేతులయందును, తలపుట్టె, నిప్పుగిన్నె, విస్మయ హస్తము, ఏనుగు తొండమువంటి హస్తము. ఈ నాలుగు ఎడమవైపు చేతులయందును, ఇట్లు నాల్గవ భేదమున జెప్పబడిన రీతిని మిగిలిన యంశములను గూడ రచించవలయును. లేక గజహస్తమువంటి చెయ్యి కుడివైపునను, ఎడమచెయ్యి వ్యాలమతో సమానముగాగాని చేయవచ్చును. నొసలు యొక్క నడుమను, ఎడమ ప్రక్కను, నిలుకడ యందు నడుమను, ఎడమకాలి యొక్క చీలమండ పై భాగము నడుమను, బ్రహ్మసూత్రమును చక్కగానుంచి ఆ సూత్రము నుండి యెడమ మోకాలి వత్తు నిర్గమము 9 అంగులములును, వంపు 10 భాగముమును, ఎడమ వైపున పార్శ్వతీయును రచించవలయును. దీనిని సప్తమ స్మృత్య మందురు. ఇది లోకము యొక్క దుఃఖములను బోగొట్టును.

44. (9)వ భేదము

- శ్లో॥ త మేవంషద్భుజంభేద మభయండమరుంతథా
శూలందక్షిణపార్శ్వేతు కపాలంవిస్మయంతథా॥ 92
- గజహస్తోపమంవామే సూత్రంప్రపయద్వక్తం
చతుర్భుజంత్రినేత్రంవా జటాముకుటమండనమ్॥ 93
- అభయండమరుంసవ్యే వామేఽగ్నిర్గజహస్తవత్
అపస్మారంవినావీరే వామాంఘ్రికుంచితంస్థితమ్॥ 94
- తత్తత్పురఃస్థితంవీరే సవ్యపాదకనిష్ఠకే
తత్పాదంకుంచితంయక్త్యా సూత్రంయక్త్యాతుకల్పయేత్ ॥ 95

సనమంస్త్య శ్చమాఖ్యాతం గంగాధరమతఃపరమ్
 ఉత్కంఠమద్యేదేకాశ్యపశిల్పేనృత్తమూర్తిలక్షణానామ్
 పంచషష్ఠితమఃపటలః -

తా॥ పై జెప్పిన దానినే ఆఱుచేతులును, అందు అభయము, డమరుకము, శూలము, కుడివైపునను, కపాలము, విస్మయము, గజహస్త రూపము ఎడమపైవునను, ఇట్లు ఎనిమిది సూత్రములతో రచించవచ్చును. లేక నాలుగు చేతులు మూడు కన్నులును, జటాముకుటమును, కుడివైపున అభయము డమరుకము ఎడమపైపున అగ్నియును, గజహస్త రూపహస్తమును, అపస్మారము లేకుండ వీరమున నుండునట్లు రచించవచ్చును. ఎడమకాలు వంచి నిలువబడుటయును, అన్ని భేదములలోను వాని వాని వీరమున కుడికాలి చిటికెనప్రేలు ముందునైపున ఆసునట్లును మడమ యెత్తబడి యుండునట్లును ఆ కాలు కొంచెము వంగినట్లును ఆలోచనతో రచించవలయును. ఇది తొమ్మిదవ నృత్యభేదము తరువాత గంగాధర లక్షణమును చెప్పబోవుచున్నాడు.

(అనుబంధము 30 నుండి 33 వఱకు గల పటములు చూడుడు)

45. గంగాధర లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 66 వ పటము

- శ్లో॥ గంగాధరమహాంపత్యే సంక్షేపేణాధునాశ్రుణు
 స్వస్తికందక్షిణంపాదం వామపాదంతుకుంచితమ్॥ 1
- లలాటమధ్యమాత్సర్యం నీత్వానవయవాతకం
 దక్షిణేచాక్షిసీమాం తే సవ్యనాసాపుటాంతరే॥ 2
- హిక్మామధ్యమనాభిస్తు సవ్యేద్వ్యంగులకంభవేత్
 దక్షిణేమేఢ్రమూలంస్యాన్మధ్యేవేదాంగులాంతరే॥ 3

- పాష్ట్యోశ్యమధ్యమేచైవ హి కా సూత్రంప్రలంబయేత్
యుగాంశంనతమానంతు పాదాంగుష్ఠద్వయాంతరే |
అష్టాదశాంగులంప్రోక్తం త్రయాంశంపార్శ్వ కాలతరమ్
విశ్లిష్టంస్యాజ్జటాబంధం వామేత్వేషన్న తాననమ్ || 5
- దక్షిణేపూర్వహస్తంతు కురు దేవీస్తనాశ్రితం
వామేనపూర్వహస్తేన దేవీమాలింగనంకురు || 6
- దక్షిణేపరహస్తేతు జటాజాహ్నా విసంయతం
ఉష్ణీమాంతంసిముద్ధృత్య వామేకృష్ణమృగంధ్రువమ్ || 7
- దేవస్యవామపార్శ్వేతు దేవీవహితకాననం
స్పృశ్తికంవామపాదంతు దక్షిణంకుంచితంభవేత్ || 8
- సమజంఘనతంసూత్రం కల్పయేచ్ఛిల్పవిత్తమః
ప్రసార్యదక్షిణంహస్తం వామహస్తంతుపుష్పకమ్ || 9
- అథవాదక్షిణహస్తే ప్రకోష్ఠస్యత్రివర్గకమ్
శ్రోణిహస్తతలంబ్య స్వప్నస్థితిమివక్రమాత్ || 10
- సర్వాభరణ సంయుక్తం సర్వాలంకారసంయుతమ్
భగీరథందక్షిణేతు పార్శ్వేమునివరాన్వితమ్ || 11
- గంగాధరంహరంప్రోక్తం తతోవైత్రిపురాతకమ్ || 12
- ఇత్యంశుమద్భేదే కాశ్యపశిల్పే గంగాధరమూర్తి లక్షణంనామ
షట్షష్టితమఃపటలః

తా|| గంగాధరమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు, కుడి కాలు అడ్డముగా మోకాలి మీదను, ఎడమకాలు వంచియును, నొసలు యొక్క నడుమ నుడి అంతయును 9 యవలును కుడి కంటి యొక్క ప్రక్కను, కుడి ముక్కుపుట యొక్క అంతమునను. అక్కిలి నడుమను బొడ్డు కుడివైపున 2 అంగులములును కుడివైపున మేఘ మూలమున నడుమ 4 అంగులముల సందును, చీలమండల నడుమ

అక్కిలి సూత్రమును ప్రసరింపజేయవలయును. వంపు 4 భాగములును, కాలిబొటనవేళ్ళ రెంటి సందు 18 అంగులములును, చీలమండల రెంటి నడుమసందు 3 అంగులములును వీడిన జటాబంధమును ముఖము కొంచెము యెడమ వైపునకు వంగినట్లును కుడివైపున ముందు చెయ్యి పార్వతి యొక్క స్తనమును ఆనుకొని నట్లును, ఎడమవైపు ముందు చెయ్యి పార్వతిని పట్టుకొనినట్లును, కుడివైపున వెనుక చెయ్యి జడముడి యందున్న గంగను పట్టుకొనినట్లు యెత్తబడి యుండవలయును. ఎడమవైపు వెనుక చెయ్యి వేడిని పట్టికొనినట్లును, యెత్తబడి యుండవలయును. ఎడమవైపు వెనుక చెయ్యి లేడిని పట్టికొనినట్లును, శివుని యొక్క ఎడమవైపున పార్వతి తలదగ్గఱలో నుండవలయును. పార్వతి యొక్క కుడికాలు ముడిచి యుండవలయును, ఎడమకాలు మోకాలిమీద అడ్డముగా నుంచవలయును. రెండు పిక్కలకు దిగువ సూత్రము నుంచవలయును. కుడిచెయ్యి చాచి యుండవలయును. ఎడమచేతియందు పుష్పము నుంచవలయును. లేక కుడిచేతియందు ఒకదానిపై మఱియొకటి చొప్పున మూడు పద్మములు గాని రచించవచ్చును. చెయ్యి పిఱుడుకు ఆనీ యుండవలయును. కొంచెము చలనముగల స్వభావముతో నుండవలయును. ఆభరణములతోను, అలంకారముతోను భగీరథుఁడు కుడివైపునన పార్శ్వమున ఋషులను రచించవలయును. గంగాధరమూర్తి లక్షణము చెప్పబడెను. త్రిపురాంతక లక్షణమును చెప్పబోవుచున్నాడు.

46. త్రిపురాంతక లక్షణము

అందు మొదటి విధము

కాశ్యప శిల్పము 67 వ పటము

శ్లో॥ త్రిపురాంతకమూర్త్యాస్తు లక్షణంవత్స తేక్రమాత్
త్రిచతుష్పంచమాత్రంస్యా స్నతమానంయథాక్రమమ్॥ 1

ఆభంగంసమభంగంచ అతిభంగమితిత్రిధా,
ప్రతిమోచ్చనతంభాగం మానమేవంహికల్పయేత్ ॥ 2

పాదాంగుష్ఠద్వయోచ్చైచ ద్వ్యంతరంషోడశాంగులం
ఆభంగంతద్విజానీయా దష్టాదశాంగులంసమమ్ ॥ 3

వింశత్యంగులమాఖ్యాత మతిభంగమితిస్సృతం
తత్ త్రిభాగైకభాగంతు పాన్వోశ్చద్వ్యంతరంభవేత్ ॥ 4

ఉష్ణీపాద్వామపార్శ్వేతు నేత్రాంతేతత్పుటాంతకే
హనోర్వామేసమాలంబ్య దక్షిణోస్తనచూచుకే ॥ 5

నాభేర్దక్షిణపార్శ్వేతు వామోరుసమపార్శ్వకే
దక్షిణాంఘ్రేస్తుపాన్వోశ్చ వామపార్శ్వేతులంబయేత్ ॥ 6

ఆభంగంసూత్రమాఖ్యాతం సమభంగమథశుణు
లలాటమధ్యనాసాగ్రేపాదయోఃపార్శ్వమధ్యమే ॥ 7

లంబయేత్పూర్వసూత్రంతు ద్వ్యంతరంత్వేవమూహ్యతాం
తత్సూత్రాద్వామపార్శ్వేతు హిక్కాసూత్రంశివాంగులమ్ ॥ 8

అర్థాంగులంతుతత్సూత్రం వామేమేడ్రంతుమధ్యమే
తత్సూత్రార్దక్షిణేనాభి మేడ్రమధ్యంయుగాంగులమ్ ॥ 9

తత్సూత్రాద్వామజాన్వంత మర్థమాత్రంవిధీయతే
సమభంగమితిఖ్యాత మతిభంగమథోచ్యతే ॥ 10

ఉష్ణీపాద్వామపార్శ్వేతు నేత్రాంతేచపుటాంతకే
దక్షిణోస్తనమధ్యాంతం తత్సూత్రంతుగుణాంగులమ్ ॥ 1

నాభిమధ్యేతువామేతు సూత్రనీవ్రంగుణాంగులమ్
తత్సూత్రంవామజాన్వంత మర్థమాత్రంవిధీయతే ॥ 12

వామాంఘ్రీపార్శ్వే సవ్యేతు పార్శ్వసూత్రంప్రలంబయేత్
స్పర్శనంవేశసంనీవ్రం సమపాదస్థానోక్తవత్ ॥ 13

- ఏవం త్రిభంగసూత్రేషు సంమిత్రంతంసకారయేత్
ఉత్తమంచాతిభంగంస్యా త్సమభంగంతమధ్యమం॥ 14
- ఆభంగమధమంభ్యాతం త్రిపురాంతకమూర్తితః
దక్షిణంస్వస్తికంపాదం వామపాదంతుకుంచితేష్ ॥ 15
- దక్షిణేపూర్వహస్తేతు ద్వేనాభీసూత్రసంతతం
సింహకర్ణంతుతద్ధస్తం బాణమధ్యంతుపిండితేష్ ॥ 16
- బాణాయామంతుతత్సప్త త్ర్యంగులంతువిధీయతే
కనిష్ఠాంగువిపరీణాహం దేవేశస్యకరాస్థితౌ॥ 17
- ఆస్యంపంచాంగులచ్యవ మాస్యోచ్చంచ్యవససదృశం
ఆస్యతుంగంసమంపూజ్యంతుంగమన్యాంగువీతతేష్ ॥ 18
- వామహస్తేధనుర్ధృత్వా కక్షాంతాత్తత్కరోర్ధ్వకం
ఏకద్విత్ర్యంగులంవాఽపి తస్యోర్ధృత్వాసతంతువా॥ 19
- శతాంగులంతుశుంగంవా సంచసప్తసవాంగులం
హీనంవాఽప్యధికంవాఽపి నవభాధనుమాఽన్వితేష్ ॥ 20

తా॥ త్రిపురాంతకమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. తల యొక్క వంపు 3, 4, 5 అంగులములు చేయవచ్చును. ఆ భంగము సమభంగము, అతిభంగము అను మూడు విధములు ప్రతిమ యెత్తులో పై జెప్పిన వంపులను బట్టి యెత్తులో తగ్గించుచు రచించవలయును. రెండు కాలి బొటన వ్రేళ్ళ నందు 16 అంగులములు ఆ భంగము నను, 18 అంగులములు సమభంగమునను, 20 అంగులములు అతి భంగమునను జేయవలయును. ఒక్కొక్క దానిని 3 భాగములు చేసి అందు 1 భాగము చీలమండలనందు చేయుచుండవలయును. ఉష్ణీషము నుండి యెడమ ప్రక్క కంటి ప్రక్కను, ముక్కుపుట ప్రక్కను తాలుపు యెడమ ప్రక్కను. కుడిపైపు స్తనమునందలి ముక్కునకును, సూత్రమును చేయవలయును. బొడ్డుకు కుడి ప్రక్కను, ఎడమతొడ ప్రక్కను, కుడికాలి యొక్క చీలమండకు ఎడమ ప్రక్కను నూలును సరిచూచుకొనవలయును. దీనిని ఆ భంగసూత్రమందురు. నొసలు యొక్క నడుము నుండి ముక్కు చివర పాదముల యొక్క చీలమండల

నడుము వఱకు ఒక్కటే సూత్రమునుంచి రెండు వైపుల సమానమైన కొలతలతో రచింపబడునది. సమసూత్ర పద్ధతి. ముందు నైపున యిట్లు నూలును పట్టి ఆ సందులను ప్రతిమాలతీణమున జెప్పబడిన ప్రకారము రచించుచు ఆ నూలుకు ఎడమప్రక్క అక్కిలి సూత్రము 1 అంగులము ఆ నూలు నుండి $\frac{1}{2}$ అంగులము ఎడమప్రక్క మేధ్రము యొక్క నడుముండవలయును. ఆ సూత్రమునకే కుడిప్రక్క బొడ్డు మేధ్రము సందు 4 అంగులములుండవలయును. ఆ నూలును బట్టియే యెడమ మోకాలి వఱకు $\frac{1}{2}$ అంగులము కలిగియుండవలయును. దీనిని సమభంగమందురు. ఉష్ణీషము నుండి యెడమప్రక్క కన్ను చివర, ముక్కు పుటచివర, కుడిప్రక్క స్తనము యొక్క మధ్య ప్రదేశము, ఆ సూత్రము నుండి 3 అంగులములు బొడ్డు నడుము యెడమప్రక్క సూత్ర నిర్గమము 3 అంగులములు ఆ నూలు నుండియే యెడమ మోకాలు $\frac{1}{2}$ అంగులము ఎడమకాలి చీలమండ కుడిప్రక్క నుండి పార్శ్వసూత్రమును చాచవలయును. నూలుకు అనుకొనుట స్థలముండుట ముందుకువచ్చుట ఈ మూడు విధములును, సమపాదస్థానకమున జేసినట్లే చేయవలయును. త్రిభంగములు వేటువేటుగా జేయవలయునే కాని ఒకదాని కొలతను మఱియొకదానికి బెట్టరాదు. అతిభంగము ఉత్తమము, సమలు భంగము మధ్యమము, ఆ భంగము అధమము, అని తెలియవలయును. త్రిపురాంతకమూర్తికి యిన్ని విధములలోనే దైన జేయదగును. కుడికాలు అడ్డముగాను, ఎడమకాలు వంపును, కుడినైపున ముందు చెయ్యి నాభి సూత్రమునుండి 2 అంగులములును, ఆ చెయ్యి సింహకర్ణమువలెను. బాణము యొక్క నడుమ లావుగను, బాణము యొక్క పొడవు 21 అంగులములును, కనిష్ఠాంగులము వెడల్పును — దేవేశ్వరుని హస్తములను బట్టి రచించదగును. ముఖము విస్తారము 5 అంగులములును, పొడవు కూడ అదియే ప్రమాణమును కలిగి యుండవలయును. ముఖము యెత్తు సమానముగా నుండుట శ్రేష్ఠము

ఇతర మైన అంగుళియంగు యెత్తు విస్తారముకంటే అధికమును కలదు. ఎడమచేత ధనుస్సునుబట్టికొని చంకవఱకుచెయ్యి యెత్తిగాని 1, 2, 3 అంగులములు పైకెత్తియయిననుగాని, యెత్తు 100 అంగులములుగాని, 5, 7, 9 అంగులములు తగ్గించిగాని లేక యెక్కువ చేసిగాని యిట్లు 9 విధములుగా ధనుస్సును పట్టినట్లు రచింపదగును.

- శ్లో॥ పూర్ణముష్టితునాహంస్యా నృధ్యమాక్రౌక్యశౌకురు
అగ్రంమధ్యాంగులవ్యాసం వృత్తకర్ణేవిచిత్రకం॥ 21
- బాణనాహంత్రిభాగైకం రజ్జునాహంతుతంతునా
ధనుర్ద్విబాహభాగేతు సప్తాంశంరజ్జుదీర్ఘకమ్॥ 22
- తద్దీర్ఘస్యానుకూలంతు ధనుర్వక్రముదాహృతం
త్రివక్రనహితంవాఽథ బాలచంద్రోభవేత్తథా॥ 23
- ధనురాకృతిరేవంస్యా ల్లోహజందారుజంతువా
కర్తరీపరహస్తాద్వాటంకంకృష్ణమృగాన్వితమ్॥ 24
- టంకండక్షిణహస్తేతు వామహస్తేమృగోధృతః
జటాముకుటసంయుక్తం సర్వాభరణభూషితమ్॥ 25
- ప్రవాలసదృశప్రఖ్యం వామేశ్వరీసమాయుతం
త్రిపురాంతకమూర్తిస్తు ప్రథమంలక్షణంచితమ్॥ 26

తా॥ గుప్పిలి నడుము లావును చివర సన్నముగను ఉండునట్లు రెండు చేతులకును చేయవలయును. నడిమిప్రేలుపైన కొంచెము వంచబడి యుండవలయును. బాణము యొక్క లావు 3 భాగములు చేసి అందు 1 భాగము త్రాడును చేయవలయును. విల్లు యొక్క పొడవు 8 భాగములు చేసి దాని త్రాడు 7 భాగములు చేయవలయును. దాని ననుసరించిన వంపు బాలచంద్రునివలెగాని లేక నడుము కొంత భాగము చక్కగా నుండి రెండు చివరలు లోపలికి వంగిగాని యుండవచ్చును. విల్లును లోహముతోగాని దారువుతో

గాని రచించవచ్చును. వెనుక రెండు చేతులును కర్తరీ హస్తములు చేయవలయును. టంకము, నల్లయిట్టి యుండవలయును. కుడిచేతులో టంకమును, ఎడమచేతిలో నల్లయిట్టియును కలిగియుండవలయును. జడలముడియును, అన్ని విధములైన సొమ్ములును, పగడముతో సమానమైన కాంతియును, ఎడమవైపున గొరియులు గల రూపము త్రిపురాంతక రూపములలో మొదటిదియని తెలియవలయును.

47. రెండవ విధము

శ్లో॥ దేవస్యవామపాదంతు అపస్మారోపరిస్థితం
శేషంప్రాగివకర్తవ్యం ద్వితీయంలక్షణంభవేత్ ॥ 27
తా॥ ఈశ్వరుని యొక్క యెడమకాలు అపస్మారముపై నుంచి పూర్వోక్త ప్రకారము రచింపబడెనేని రెండవ పద్ధతి యగును.

48. మూడవ పద్ధతి

శ్లో॥ స్వస్తికంవామపాదంతు దక్షిణంకుంచితంభవేత్
శేషంప్రాగివకర్తవ్యం సూత్రాదితపార్శ్వకం ॥ 28
తృతీయంలక్షణంప్రొక్తం చతుర్థంలక్షణంశ్రుణు॥
తా॥ కుడికాలు వంపును ఎడమకాలు ఆడ్డముగ్గాను ఉంచి పూర్వమువలెనే రచించు మఱియొక ప్రక్కకు దిరిగినట్లు రచించబడినది మూడవ పద్ధతి యగును.

49. నాలుగవ పద్ధతి

శ్లో॥ తదేవవామపాదంతు అపస్మారశిరఃస్థితః॥ 29
ప్రాగివైవావశేషంతుశ్చేచతుర్థంలక్షణంహితం॥
తా॥ పూర్వము చెప్పబడిన దానినే యెడమకాలు అపస్మారం యొక్క తలపై నుంచి రచింపబడెనేని నాలుగవ పద్ధతి యగును.

50. ఐదవ పద్ధతి

శ్లో॥ కపాబాణధరేహస్తే మధ్యరేఖాకలాంగులం॥ 30

తిథ్యంశంమనుమాత్రంవా త్రయోదశాంగులంతువా
భాసురుద్రాంగులంవాఽథ ద్వ్యంతరంషడ్విదంభవేత్ ॥ 31

తత్పరంకూర్పరంనీప్రం శ్రోణిపార్శ్వంతథాభవేత్
కక్షాద్ధనుర్ధరంహస్తం మణిబంధాంతరంతతః ॥ 32

తత్పరేకూర్పరోద్ధారం హృదయాంతముదాహృతం
ఏకద్విత్రిచతుష్టయం మాత్రంతస్మానకంతువా ॥ 33

సర్వేపామపిసామాన్యం ద్వ్యంతరంకథితంమతం
తదేవపూర్వహస్తాద్వా కటకాహృదయస్థితౌ ॥ 34

వామేదక్షిణహస్తంతు క్రమాద్ ద్వంద్వద్వయోర్ముదా
బాణమూలందృతంసప్యం వామంబాణగ్రకంధృతమ్ ॥ 35

పరహస్తేదక్షిణేటంకం ధనుఃస్యాద్వామహస్తకే
సవ్యేపార్శ్వేభృగుశ్వాఽథ వామేగౌరీసమాయతమ్ ॥ 36

అపస్కారంవినాపాదం నతసూత్రంచపార్శ్వయోః
ఏవంచతుర్భుజోపేతా మూర్తిఃపంచవిధాభవేత్ ॥ 38

తా॥ మొలయందు బాణమును బట్టిన చెయ్యి నడుమరేఖ
16,15,14,13,12,11 అంగులములుండవచ్చును. ఇవి ఆఱు విధములు
దాని వెనుక మోచెయ్యి నిర్గమము పిలుదు ప్రక్కనుండవలయును.
చంకనుండి విల్లును బట్టిన చెయ్యి తరువాత మనికట్టు సందు దాని
వెనుక మోచెయ్యి పై యెత్తు టొమ్మువఱకుగాని 1,2,3,4,5 అంగు
లములు అధికముగాగాని, సామాన్యముగా అందఱును టొమ్ము
యెత్తుననే యుంచుచుందురు. ముందు చేతులు రెండును కటకా
ముఖ హస్తములుగ (బొటనవేలితో తర్జని మధ్యమ ప్రవేశ్య
అనించి అన్ని ప్రేళ్లను లోపలికి వంచబడినవి) టొమ్మన నుండవల
యును, ఎడమప్రక్క కుడిచెయ్యి జాపి వరుసగా జంట చేయవలయును
కుడిచేతితో బాణము యొక్క మొక్క మొదలును, ఎడమచేతితో
బాణము యొక్క చివరను, పట్టి యుండవలయును. వెలుక చేతుల

కుడిప్రక్క టంకమును, ఎడమప్రక్క విల్లును కలిగియుండవలయును. కుడిప్రక్క భృగుమహర్షియును, ఎడమప్రక్క శౌరియును, పాదము క్రింద అపస్మారము లేకుండను, ప్రక్కలయందు ఒరిగిన నూళ్లును ఇట్లు నాలుగు చేతులు గల త్రిపురాంతకమూర్తిని ఐదు విధములుగా రచించవచ్చును. ఇవి సమభంగమునందలి భేదములు అతిభంగ విధములను చెప్పబోవుచున్నాడు. .

51. ఆ ఆ వ ప ద్ధతి

- శ్లో॥ అతిభంగంతతోభేద మష్టహస్తసమన్వితం
బాణంచపరశుంఖద్గం యజ్ఞంవైదక్షిణేకదే॥ 38
- ధనుశ్చవిస్మయఃఖేటం మృగహస్తమథాపివా
వామహస్తమిదంఖ్యాతం పూర్వహస్తాత్కరాంతకమ్॥ 39
- యథాశోభంతథాతుంగం కల్పయేద్గౌరిసంయతం
షష్ఠమప్యేవమాఖ్యాతం సప్తమంచాధునోచ్యతే॥ 40

తా॥ అతిభంగ స్థానకమున త్రిపురాంతక లక్షణమును చెప్పబోవుచున్నాడు. ఎనిమిది చేతులును, కుడివైపున బాణము, గండ్రగొడ్డలి, కత్తి, అగ్నిపాత్రము, ఎడమ చేతులలో, విల్లు, విస్మయము (అయిదు వ్రేళ్ళను చాచి కొంచెము లోపలికి వంచి అరచెయ్యి క్రిందికి చూపబడినది.) పెద్దకత్తి జంక కలిగి యుండవలయును. లేక యెడమచేత జంకయును, కుడిచేత గొడ్డలియును, చేయవచ్చును. ముందు చేతులు మొదలు రెండవచేతులును అందముగాను తగిన యెత్తునను రచించవలయును ఎడమ ప్రక్క పార్వతిని రచించవలయును. ఇది ఆఆవ పద్ధతి.

52. ఏ డ వ ప ద్ధతి

శిల్పరత్నం 22వ అధ్యాయము

- శ్లో॥ సప్తమేదక్షిణేబాణం చక్రశూలంతతఃపరం॥

టంకంవజ్రజంతథావామే ధనుషంసూచివిస్మయే ———

భేటాని సర్వంపూర్వవదాచరేత్ ॥

85

తా॥ కుడిచేతులలో బాణము, చక్రము, శూలము, ఎడమ చేతులలో టంకము, వజ్రము, ధనుస్సు సూచివిస్మయ హస్తములును కలిగియుండవలయును. ఇది యేడవ పద్ధతి.

53. ఎనిమిదవ పద్ధతి

శ్లో॥ బాణంచక్రంతథాశూలం టంకంవజ్రంచదక్షిణే
ధనుఃశంఖంతథాసూచీం విస్మయంభేటకంతథా॥

41

వామేపంచకరంఖ్యాత మతిభంగస్తథోపరి
తద్ధైవదక్షిణంజానుం వామోపరినిధాపయేత్ ॥

42

తత్పూర్వేవామపాదంత తవేన్యస్యరథోపరి
రథంతుముకులోపేతం ముకులంరజ్జునాఽఽవృతం॥

43

ముకులాభ్యంతరే బ్రహ్మ చతుర్వక్త్రం చతుర్భుజం
తస్యదక్షిణహస్తాద్వా వేణుదండకమండలుమ్॥

44

కుండికాపద్మపాశంచ వామహస్తద్వయోద్భృతం
తథస్యముకులాధస్తాద్ వృషభంశ్వేతవర్ణకమ్॥

45

రథంపూర్వేణమాగ్నేణ కల్పయేచ్ఛిల్పవిత్తమః
త్రిపురాంతకమఖ్యాత మష్టభేదంద్విజోత్తమ॥

46

ప్రవాలనదృశంప్రఖ్యం సత్వరాజసమిత్రతం
సర్వాభరణసంయుతం చైకవక్త్రంత్రినేత్రకమ్॥

47

తస్యవామేస్థితాండేవీం ప్రాగుత్కవిధినాకురు

సామాన్యలక్షణంకార్యం త్రిపురాంతకమూర్తినః॥

48

ఇత్యంశుమద్భేదేకాశ్యవశిల్పే త్రిపురాంతకమూర్తి
లక్షణానామసప్తషష్టితమఃపటలః

తా॥ కుడిచేతులలో బాణము, చక్రము, శూలము, టంకము, వజ్రము, ఐదును ఎడమ చేతులలో ధనుస్సు శంఖము, సూచీహస్తం (చూపుడు వ్రేలిని పొడవుగా చాచి మధ్యమ వ్రేలిని బొటన వ్రేలికి ఆనించి చివర రెండు వ్రేళ్ళను లోపలికి వంచబడినది) ఆశ్చర్యము (ఐదు వ్రేళ్ళను చాచి కొంచెము లోపలికి వంచి అరచెయ్యి క్రిందికి జూపబడినది). పెద్దకత్తి ఐదును అతిభంగమును కుడిమోకాలు యెడమ కాలిపై నుండవలయును. దానిముందు యెడమ కాలుండవలయును. రథముపై ప్రదేశమున పాదముండవలయును. రథము నందు మొగ్గయును, ఆ మొగ్గకు చుట్టును త్రాడును, ఆ మొగ్గ లోపల బ్రహ్మనాలుగు మోములు, నాలుగు చేతులు, అందు కుడిచేతులలోవెదురు కట్ట కమండలువు ఎడమ రెండు చేతులలో గిన్నె. తామరకాండ, రథము యొక్క మొగ్గకు దిగువ తెల్లని యెద్దు, తూర్పుముఖముగా బోవుచున్నట్లును రచించవలయును. ఇట్లు త్రిపురాంతకమూర్తి లక్షణములు 81 చెప్పబడియున్నవి. పగడమువంటి కాంతియును, సత్త్వరాజసగుణములు కలిగియుండుట సమస్త భూషణములును, ఏకముఖమును మూడు కన్నులును ఎడమవైపున పార్వతియును స్త్రీ దేవి లక్షణముల ప్రకారము రచించవలయును.

54. కళ్యాణమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప 68వ పటలము

శ్లో॥ అధకల్యాణమూర్తేస్తు లక్షణంవక్ష్యతేఽదునా
లలాటమధ్యవామేతు వామనేత్రావసానకే॥

1

వామనాసాపుటాంతేచ హిక్కామధ్యేచలంబయేత్
దక్షిణానాభిమధ్యేతు దేవహస్తాంగులంభవేత్॥

2

నీ త్వాస్థితాంఘ్రిగుల్ఫఃశ్చ న్నధ్యేసుత్రేంప్రలంబయేత్
ద్వ్యంతరంసతమానంచ సమభంగంయథాక్రమమ్॥ 3

స్పస్తికంవామపాదంతు దక్షిణంకుంచితంభవేత్
దక్షిణంపూర్వహస్తంతు గౌరీదక్షిణహస్తధృత్॥ 4

నరదంవామహస్తంతు పరహస్తద్వయోఃపరం
దక్షిణేపరిశుంవాఽథ వామేకృష్ణమృగంతథా॥ 5

జటాముకుటసంయుక్తం సర్వాభరణభూషితం
దేహంప్రవాళవర్ణాభం చార్యేతస్యవిశేషతః॥ 6

సస్యశ్యామనిభాదేవీ ప్రాగ్వన్మానాదిసంయుతా
ఉత్పలంవామహస్తేతు ధృత్వాదక్షిణహస్తకమ్॥ 7

శంభోర్లస్తేనసంగ్రహ్యాం లజ్జలంబసమన్వితం
చార్వతీమనుగాశ్రీభూః సర్వాభరణభూషితాః 8

హస్తాభ్యాంసంస్పృశేద్వేద్యాం గౌర్యాధస్తుకటంద్విజ
దేవాగ్రేకారయేత్కుంజే హోమకర్మప్రజావతిః 9

శంభోర్వైస్తనసీమాంతం ప్రజేశస్యోదయంభవేత్
చతుర్భుజంచతుర్వక్తం సర్వాభరణభూషితమ్॥ 10

అజనంచాక్షమాలాచ వామహస్తేఽథ రేపరే
దక్షిణంపూర్వహస్తంతు ధృతవామకరఃక్రమాత్॥ 11

ఉత్తరాభిముఖాసీనః పద్మసీలేప్రజావతిః
ప్రాగాస్యాదేవీదేవేశౌ దేవీదేవస్యదక్షిణే॥ 12

దక్షిణాభిముఖోవిష్ణుర్వోమస్యోత్తరదిక్స్థితః
శంభోర్వైనాసీమాంతం శ్రేష్ఠాయామంస్తనాంతకమ్॥ 13

శయోర్మధ్యేఽష్టవాభ్యై సవధాకేశశోదయం
శ్యామవర్ణసమాయుక్తం శంఖచక్రౌపరేకరే॥ 14

హీరణ్యకలశద్వంద్వం పూర్వహస్తద్వయోఽపి
సంగృహ్యవరిదేహస్తే సుతీర్థోదకపూర్వకమ్॥ 51

అనాదిగోత్రభూతాయ పరమేశాయశంభవే
ఆదిగోత్రాముమాంగారిం తవైవాస్మిన్దదామ్యహమ్॥ 16

ఇత్యుక్త్వావరిదేహస్తే దద్యాత్తీర్థోదకంవిధిః
అష్టలోకేశవిద్యేశాః సిద్ధయక్షగణాదయః॥ 17

ఋషయశ్చైవగంధర్వా మాతరశ్చాన్యదేవతాః
తత్తచ్చక్రికిసమోపేతా హృదయాంజలిసంయుతాః॥ 18

ఇత్యంశుమదేపిదేకాశ్యపశిల్పే కల్యాణ మూర్తి లక్షణం
నామాష్టషష్టితమ్యుపటలః

తా॥ కల్యాణమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. నొసలు నడుమ ఎడమప్రక్క ఎడమ కన్ను చివర ముక్కు యెడమ పుటను ఆనుకొని అక్కిలి నడుమునకు నూలును లంబము చేయవలయును. బొడ్డు కుడిప్రక్క దేవుని హస్తము యొక్క వ్రేళ్లుండవలయును. కాలి యొక్క చీలమండల రెంటి నడుమ నూలును లంబము చేయవలయును. రెంటి యందు వంపులను సమభంగమున జేసికట్లు చేయవలయును. ఎడమకాలు అడ్డముగాను, కుడికాలువంపుగాను చేయవలయును. కుడివైపుముందు చెయ్యిదేవి యొక్కకుడిచేతిని పట్టికొని యుండవలయును. ఎడమచెయ్యి వరిదహస్తమును ఆసైన దక్షప్రజాపతి యొక్క రెండు చేతులును, వెనుక కుడిచెయ్యి గండ్రగొడ్డలితోను, వెనుకపైపు యెడమచెయ్యి జింకతోను, కూడి యుండవలయును. జటాముకుటమును, సమస్తమైన ఆభరణములును. పగడము వంటి వన్నెతో దేవుండును. తనయొక్క కుడిప్రక్క దేవి పచ్చని గొంతవంటి రంగుతోను, మధ్యమదశ తాలము ననుసరించిన కొలతలతోను, అన్ని నగలు మొదలయిన వానితోను ఎడమచేత కలువ

పువ్వుని శివుని హస్తముతో బట్టికొనబడిన కుడిచేతితోను, శివునికి వివాహ వేషముతోను కుడిపక్క సిగ్గుతో తలవంచినట్లును ఆమె పెండు శ్రీదేవి భూదేవి సర్వాభరణములతో గూడియిండినట్లునూ వివాహ వేదికయందు నభూవరులు తూర్పుముఖముగను వారిముందు కుండమును, ప్రజాపతిహోమకర్మము చేయుచును, శివుని స్తనము యెత్తున ప్రజాపతి శిరమును, నాలుగుముఖములు నాలుగుచేతులు సనుస్తాభరణములు, జింకల చర్మము అక్షమా యెడమచేతులక్రిందను, కుడిచెయ్యి ముండు ధరించబడిన యెడమ చెయ్యియును, ఉత్తరముఖమును గలిగి పద్మపీఠమున కూర్చుండిన బ్రహ్మయును, అగ్ని యొక్క శాంతి ముందు దేవుని యొక్క యెడమవైపున దేవియును దక్షిణముఖముతో విష్ణువు హోమము యొక్క ఉత్తరదిశయందు శివుని యొక్క నాసిన యెత్తున గాని, లేక స్తనముల యెత్తునగాని యుండవలయును. ఆ రెండు కొలతల నడుమ విష్ణువు యొక్క యెత్తును 9 భేదములుగా రచించవచ్చును ఆకుపచ్చరంగును శంఖము చక్రము వెనుక చేతులయందును, ముందు రెండు చేతులలో రెండు బంగారు చెంబులు తీర్థోదకములతోను నుండవలెను. దక్షప్రజాపతి అందొక కలశమును దీసికొని అనాది గోత్రసంభూతుడవైన యోమ హేశ్వరుడా ! ఆదిగోత్ర సంజాతయైన ఉమాదేవిని నీకు యిచ్చుచున్నాను. అని శివుని వరదహస్తమందు తీర్థోదకమును విడుచుచుండ వలయును. దిక్పాలుగును, లోకపాలు డగు గణపతియును, సిద్ధులు, యక్షులు, ఋషులు, గంధర్వులు దేవతలు నిండియుండినట్లు రచింపబడినది. కల్యాణమూర్తి లక్షణము.

55. అర్ధనారీశ్వర లక్షణము

శాశ్వత శిల్పము 69వ పటలము

శ్లో॥ అర్ధనారీశమూర్తేస్తు లక్షణంనక్ష్యతేశ్రుణు
చతుర్భుజంషడ్భుజంచ ద్విభుజంపరీకీర్తితమ్॥

- సభంగంస్థానకస్యోత్త మాగ్గేణైవానతోదయః
స్వస్తికందక్షిణంపాద మితరంకుంచితంభవేత్ ॥ 2
- వామార్థంపార్వతీరూపం దక్షిణార్థంమహేశ్వరమ్
లభయంపరశుంసవ్యే హస్తైవామగతంభుజంశివాంశకే ॥ 3
- వృషస్యమూర్ధ్నికన్యస్త కూర్పరంవామహస్తకే
తదన్యద్వామహస్తంతు కటకంపుష్పసంయుతమ్ ॥ 4
- ద్విభుజేవరదంసవ్యే వామహస్తేతుపుష్పధృత్
శివస్యాభరణంసవ్యే వామేస్త్రీభూషణంచితమ్ ॥ 5
- పుస్తకందక్షిణేపార్శ్వే వామేస్త్రీణాంపయోధరం
లభవాకుంచితంసవ్యం పాదంవామంతుస్వస్తికమ్ ॥ 6
- సవ్యంశూలధరంహస్తం వామేపుష్కరకంధృతం
వరదందక్షిణంహస్త మన్యోక్షిశిరపూర్వకమ్ ॥ 7
- కపాలందక్షిణేహస్తే వామహస్తంప్రసారితం
దక్షిణేచౌదదృష్టిఃస్యాద్వామేపార్శ్వేతుశీతలమ్ ॥ 8
- దుకూలంచోరుమధ్యాంతం సక్యంగుల్ఫాంశమన్యవ్యం
ఏవంవిస్తారతఃప్రొక్త మర్థనారీశ్వరంపరమ్ ॥ 9
- ఇత్యంశుమద్భేదే కాశ్యపశిల్పేర్థనారీశ్వరలక్షణం నామైకోన
సప్రతితమఃపటలః-

మ య మ త ం

- శ్లో॥ పాశాంకుశౌజపవతేమభయంచబ్రభద్
బాలేందుచూషమరుణాంబుజగౌత్రినేత్రం
బంధూకకాంచననిభోభయపార్శ్వమవ్యా
దధ్ధాంబికేశమనిశంరుచిరంవపుర్యః॥
- శ్లో॥ సింధూరకాంచనసమోభయపార్శ్వమర్థ
నారీశ్వరంగిరిసుతాహరభూషచిహ్నం॥

పాశాభయాక్షవలయేష్టదహస్తమేవం
స్మృత్యాన్యసేత్ సకలవాంఛితవస్తుసర్వైః॥

అరుణకనకవర్ణం పద్మసంస్థంచకారీ
హరనియమితచిహ్నంసౌమ్యతానూనిపాతం॥

భవంగుభవదభీష్టప్రాప్తయేపాశటంకా
భయవరదవిచిత్రంరూపమర్థాంబివేశమ్॥

(ఇవి శిల్పరత్న ఉత్త 25వ అ. 76.77.78 లో నున్నవి)

అపరా 213వ నూ

- లో॥ అర్ధనారీశ్వరంవక్ష్యే ఉమాదేహార్థధారణం
వామాంగేన స్తనంకుర్యాత్ కర్ణేనైతాడపత్రకమ్॥ 21
- పాలికావామహస్తే శు దక్షిణేకుండలంతథా
ముకుటార్ధేచమాంకిక్యం జటాభారంచదక్షిణే॥ 22
- అర్ధేచైవస్త్రీయోరూపం సర్వాభరణభూషితం
పురుషందక్షిణేభాగే కపాలకటిమేఖలమ్॥ 23
- త్రిశూలంరాక్షసూత్రంచ తద్దక్షిణకరోర్ధృతమ్
కమాండలుందరీకాంచ గణేశంవామతస్తథా॥ 24

తా॥ అర్ధనారీశ్వర లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. నాలుగు చేతులును, ఆటచేతులును, రెండు చేతులును, ఇట్లు మూడు విధములు కలవు సమభంగము స్థానకమున జెప్పబడిన కొలతల ననుసరించి చేయవలయును. కుడికాలు నిలువబడియును, ఎడమకాలు తగ్గుదలయును, ఎడమవైపు సగము పార్వతి హాపమును, కుడివైపు సగము శివహాపమును, కుడిచేతులు మూడైనచో అభయము, గండగొడ్డలి, అగ్ని మూడు చేతులలోను, ఎద్దుయొక్క తలపై నుంచబడిన మోచెయ్యియును, ఎడమచెయ్యి కటకాముఖ హస్తమును (చూపుడు వ్రేలిని నడిమి వ్రేలితోను బొటనవ్రేలితోను చేర్చి మిగిలిన రెండు

వ్రేళ్ళను కొంచెము లోవలికి వంచిపట్టబడినది) లేక పుష్పమును పట్టి కొనినట్లును రచించవచ్చును. రెండు చేతులైనచో కుడివైపు వరద హస్తమును ఎడమవైపు పుష్పమును బట్టికొనినట్లును, రచించవలయును. కుడివైపున శివుని భూషణములును, ఎడమవైపున స్త్రీ భూషణములును, కుడిప్రక్క పుస్తకమును, ఎడమప్రక్క స్తనమును, లేక కుడికాలు కొంచెము తగ్గదలయును, ఎడమకాలు నిలువబడియును, కుడిచేత శూలమును, ఎడమచేత పద్మమును, కుడిచెయ్యి వరదమును ఎడమచెయ్యి కంటిపై ముందును, కుడిచేత కపాలమును. ఎడమచెయ్యి చాచబడియును, కుడి కన్ను కోపముతో గూడిన చూపును ఎడమకన్ను శాంత దృష్టియును, కుడివైపున తొడ యొక్క సగము వఱకు సన్నని వస్త్రమును, ఎడమవైపు చీలమండ వఱకు చీరయును రచించినయెడల అర్ధనారీశ్వర లక్షణమగును.

శిల్ప రత్నం

హవభావలవితార్థనారికం భీషణార్థమథవామహేశ్వరం
పాశసోత్పలకపాలశూలినం చింతయేజ్జఙ్గఘాతభూతయే॥
అనిధ్యానలక్షణమున చెప్పబడి యున్నది.

56. గజ హ మూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 70వ పటలము

- స్లో॥ అథవక్ష్యేవిశేషేణ గజహమూర్తిలక్షణం
- లలాటమధ్యనాసాగ్రం వామేత్తుస్తనమధ్యమాత్ ॥ 1
- వామద్విపిండమధ్యాత్తు పూర్వసూత్రంప్రసారయేత్
- తత్సూత్రార్ద్రక్షిణేవామే పాదపార్శ్వస్థింతరంద్విజ॥ 2
- సాష్టత్రింశతిమాత్రంవా షట్త్రింశత్యంగులంతుపా
- తత్సూత్రాద్వామతఃసవ్య పాదాంగుష్ఠాంతరంద్విజ॥ 3

- ఏకవింశతిమాత్రంవా ఏకోనవింశదేవవా
చతుర్హస్తాహస్తంవా సర్వాశరణసంయుతమ్॥ 4
- చతుర్భుజంచేత్పాశంచ గజచర్మచదక్షిణే
గజాస్యంగజచర్మ స్యాద్వామపార్శ్వరద్వయమ్॥ 5
- చతుర్ద్వార్యేవమాఖ్యాత మష్టహస్తమథోచ్యతే
గజాస్యంతస్సకంపాశం గజచర్మచదక్షిణే॥ 6
- గజశృంగంకపాలంచ గజచర్మచవిస్తయమ్
వామపార్శ్వేతుచత్వారో హస్తాహ్యేవంప్రకీర్తితమ్॥ 7
- శంభోర్వామాంఘ్ర్యధస్తాతు గజస్యేరతుమస్తకం
ముకుటస్యోపరిష్టాతు గజపుచ్ఛంప్రకాశయేత్॥ 8
- పార్శ్వయోగేజయాయాంతు యథాయుక్త్యాతుకారయేత్
ప్రభామండలవచ్ఛేషం గజచర్మప్రకల్పయేత్॥ 9
- శూలఖడ్గధరంచర్మ గజశృంగంచదక్షిణే
కపాలంభేటకంపాశం గజచర్మచవామకే॥ 10
- లలాటమధ్యనాసాగ్రం దక్షిణస్తనమధ్యమాత్
సవ్యవీరస్యమధ్యంతు లబయేద్భ్రహ్మసూత్రకమ్॥ 11
- స్నస్తికంవామపాదంతు గజస్యమస్తకోపరి
ఉద్భృతందక్షిణంపాదం వామమతుటకంభవేత్॥ 12
- తదంఘ్రిపార్శ్వోఽస్తిక్లిండాద్ద్వ్యంతరంచతురంగులం
తజ్జానువామకశస్య అసిసూత్రసమంనయేత్॥ 13
- ఏకంద్వివిధనీత్పాతు గజహామూర్తిరుచ్యతే
ఆత్మసూత్రాదుమాదేవీ శంభోర్వామోచయూన్నితమ్॥ 14
- ఏవంహికల్పితంబింబం రాజావిజయమాప్నుయాత్॥ 15

ఇత్యంశుమద్భేదే కాశ్యపశిల్పే గజహమూర్తి లక్షణంనామ
స స్మరితమపటలః

తా॥ గజాంతకమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. నొసలు నడుము, ముక్కు చివర, యెడమ స్తనము యొక్క నడుమునుండి ఎడమనుండి రెండు పిఱుదుల నడుముగా ముందు నూలు చాచ వలెను. ఆ నూలునుండి కుడిప్రక్క యెడమప్రక్క కాలిచీలమండల సందు 38.36 అంగులములుండవలెను. ఆ నూలు నుండి యెడమ ప్రక్క కుడికాలు యొక్క బొటన వ్రేలుసందు 21 అంగులములు లేక 19 అంగులములు చేయవచ్చును. 4 చేతులు లేక 8 చేతులు అన్ని నగలతోను అలంకరింపబడియుండవలయును. నాలుగు చేతులయిన యెడల పాశము, గజచర్మము, కుడిప్రక్కను, ఏనుగు మొగము, ఏనుగు చర్మము ఎడమ చేతులలోను రచించవలయును. ఎనిమిదిచేతులయినచో ఏనుగు మొగము, అభయము, పాశము, ఏనుగుచర్మము, కుడిచేతులలోను, ఏనుగుదంతము, తలపుట్టె, ఏనుగునోలు, ఆశ్చర్య హస్తము (అయిదువ్రేళ్లు ఆనించి లోపలికివంచి ఆరచెయ్యి క్రిందికి జూపబడినది) ఎడమచేతులలోను రచించవలెను. ఈశ్వరుని యొక్క యెడమ కాలిక్రింద యేనుగు తలయును జటాముకుటముపైన యేనుగు తోక యుండలి చివర కుచ్చును, ఇరుప్రక్కలను తగిన అలంకారములు రచించవలయును, కాంతిమండలమువలె మిగిలిన ప్రదేశమున యేనుగు చర్మమును కల్పించవలెను. శూలము, ఖడ్గము, చర్మము, ఏనుగుదంతములు ఇవి కుడి ప్రక్కను, కపాలము, ఖెటకము, పాశము ఏనుగుచర్మము ఇవి యెడమ ప్రక్కను రచించవలయును. నొసలు నడుమ ముక్కు చివర కుడివైపు స్తనము యొక్క నడుము, కుడి వీరముయొక్క నడుము. వీటికి బ్రహ్మ సూత్రమును చేయవలయును. ఎడమకాలు నిలువుగాను, కుడికాలు యెత్తి యేనుగు తలపై నుంచినట్లును, ఎడమ మోకాలిని కొంచెము డబ్బరముగా రచించవలయును. ఆ కాలి

యొక్క చీలమండకును పిటుమకు నడుమనందు 4 అంగులములు ఆ
మోకాలి యొక్క యెడమ భాగము ఆపి సూత్రముతో సమానముగా
గుండవలయును. ఇట్లు రెండు విధములుగా జాంతకమూర్తిని కల్పించ
వచ్చును ఈశ్వరుని యొక్క నేత్ర సూత్రముతో సమానమైన
యెత్తున పార్వతిని యెడమనైపున నిర్మించవలయును. ఇది గణపా
మూర్తి లక్షణము.

57. పాశుపతమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 71వ పటలము

- శ్లో॥ అధవక్ష్యే విశేషేణ పాశుపతస్య లక్షణం
సమపత్తస్థానకంప్రాకృతం చంద్రశేఖరమూర్తివత్॥ 1
- త్రినేత్రంచదత్పూహు మూర్ధ్వకేశం మహాధనుం
అధయంశూలహస్తంచ దక్షిణేతుకరద్వయే॥ 2
- వరధంచాక్షమాలాచ వామపార్శ్వశరద్వయే
ప్రవాలసదృశప్రఖ్యం సౌమ్యనేత్రతుశీతలమ్॥ 3
- సర్వాభరణసంయుక్తం కించిత్ప్రహసితాననం
నిత్యోత్సవస్థభింబార్థం స్థానకం వాఽఽసనంతువా॥ 4
- తదేవాగ్నిసమంవర్జం రక్షాక్షకుటిలధ్రువం
తిక్షనేత్రైశ్చ సరియుక్తం వ్యాలయక్షోపనీతనం॥ 5
- జ్వాలానలశిఖాకార మతీరక్తసువాసధృత్
శూలంత్పథోముఖంధృత్వా కపాలంవరదాభయమ్॥ 6
- అధవాఽద్రయంచినాశూలం మూలంధృత్వా తుతత్కరే
శూలాగ్రంవరదేనైవ సవ్యతిర్యగ్రతేధ్రువమ్॥ 7
- దక్షిణవరదేహస్థైః బంకంఖడ్గశుశానుకే
కౌతకంపాశుపతనం వలిలి-గేతుపూజ్యతే॥ 8

ధ్యానపూజనిమిత్తాయామే తన్నూర్తింవరామ్యహం
 ఏతచ్ఛూర్తింసకృద్ధ్యాయే తస్యశశ్రువినాశనమ్॥ -9
 ఏవంతురౌద్రమూర్తింతు ప్రతిమాంనైవకారయేత్॥ 10
 ఇత్యంశుమద్భేదేకాశ్యపశిల్నే పాశుపతీమూర్తిలక్షణం నామైక
 సప్తతితనుః పటలః

తా॥ పాశుపతీమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. సమపాద
 స్థానకనుతో చంద్రశేఖరమూర్తివలె రచించవలయును. మూడు
 కన్నులును నాలుగు చేతులును, తలపై జటాముకుటమునుచేతగొప్ప
 విల్లును, అభయము, శూలము, కుడిచేతులతోను, వరదము, అక్షమాల
 యెడమచేతులలోను, పగడముతో సమానమైన యెఱుపువన్నెయును
 శాంతముతో గూడినచూపును, సమస్తమైన భూషణములును,
 కొంచెము నవ్వుతో గూడిన మొగమును, ఎల్లప్పుడు నుత్సవము
 చేయుటకు ప్రతిమనునిలుచున్నట్లుగాని, కూర్చున్నట్లుగాని రచింప
 వలయును. అపాయమునుండి రక్షింపబడుటకు పాశుపతీమూర్తి నేఅగ్ని
 వంటి యెఱుపును, వంగిన కనుబొమలును, ఉగ్రమైన చూపును,
 సర్వయజ్ఞోపవీతమును, మండుచున్న యగ్నివంటి రూపమును,
 మిక్కిలి యెఱ్ఱని వస్త్రమును ధరించియును, క్రిందికి జూపబడినత్రిశూ
 లమును, ఒకచేత కపాలమును, ఒకటి వరద హస్తమును, ఒకచేయ్యి
 అభయహస్తమును చేయవలయును. లేక అభయహస్తమునుమాని,
 శూలము యొక్క మొదలుపట్టికొని, శూలము యొక్క చివర వరద
 హస్తముతో అడ్డముగాబట్టి గాని, కుడిప్రక్క వరదహస్తము, టంకము
 యెడమచేతగాని, కౌతుకపాశుపతీమూర్తి (పటముపై చిత్రించిన రూప
 మును) లింగముయొక్క వెనుకకుగాని ప్రక్కనుగాని యుంచిపూజించ
 వచ్చును. ధ్యానమునకును తాత్కాలిక పూజకును మాత్రమే యిట్టి
 మూర్తిని రచించవలయునుగాని యెల్లప్పుడు పూజించుట కీరూప
 మును రచింపరాదు. ఇట్టి రూపమును ఒకానొకప్పుడు ధ్యానించి

మాత్రముననే సర్వవిధ ప్రయోగశక్త్రు వినాశమగునని తెలియ
వలయును.

58. కంకాలమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 73 వ పటలము

- సో. అథకంకాలమూర్తేస్తు లక్షణంవక్యతేధునా
పాదాతుపాదుతోపేతౌ భిక్షుకంకాలలక్షణమ్॥ 1
- రక్షార్థంపరివారార్థం మోక్షార్థంతువిధీయతే
స్థానకంగమనంగ్రాహ్యం ద్వావింశంతుప్రవక్ష్యతే॥ 2
- స్థానకంమూలబేరంచ గమనంచోత్సవంభవేత్
దారుజాలోహజావాఽథ సుధామృణ్మయశర్కరా॥ 3
- శిలాచచిత్రంవాకుర్యాత్ప్రతిమాంవాయథావిధిః
ఏవంచప్రతిమాం కుర్యాన్మానోన్మానప్రమాణవిత్॥ 4
- ప్రమాణమంగైర్వాక్పత్వా మానసంగ్రాహ్యబుద్ధిమాన్
అంగునైర్యవసంయుక్తైర్హస్తతాలవితస్తిభిః॥ 5
- అయాదిశుభంసంగ్రాహ్యం మానశుద్ధ్యర్థకంభవేత్
పాదాధీస్థానమానంవా ద్వారతుంగసమేఽసివా॥ 6
- మూలలింగసమోత్పంగం సార్థంద్విత్రయవంతువా
తయోర్మధ్యాప్తభాగంతు నవభాతుంగమానకమ్॥ 7
- ఉత్సవోద్యమమానేన సమస్తవిధిరుచ్యతే
వామపాదస్థితః చైవ దక్షిణంగమ్యుంవక్షతే॥ 8
- పాదౌపాదభృతౌచైవ భవేద్దక్షిణకుంచితమ్
పాస్థ్యవిధ్యద్భృగ్భవేత్పూర్వం బ్రహ్మసూత్రంప్రలంబయేత్॥ 9
- పూర్వహస్తభృతంవాఽసి దక్షిణేకర్షకేభృతం
హిరణ్యస్యభృతంవాఽసి తర్జన్యంగుష్ఠస్పృక్యయా॥ 10

యోనిసీమావసానేన దూర్వాకారశ్చదాపినా
అథవామకరేపాత్రం నాభిసీమావసానకమ్ ॥ 11

డమరుంచూర్వహస్తేతుహానుసీమావసానకం
వామేశూలస్యహస్తంవా శిఖిపింఛార్థసంయుతమ్ ॥ 12

కంకాలంచతద్రగేతు బంధయేద్ధృదయోపరి
బాహుసీమావసానేన తత్కన్యాచ్యవికంభవేత్ ॥ 13

ఏకద్విత్రిచతుర్మాత్రం తతాధిక్యాదిమేవహి
స్థానకేపూర్వసూత్రంవా భంగమానమధఃశ్రుణు ॥ 14

లలాటవామపార్శ్వేతు నేత్రాంతేచపుటాంతకే
హనోర్వామేశుహికాకాయాం హృదయేకలాఙ్గొలకమ్ ॥ 15

తా॥ కంకాలమూర్తి యొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. రెండు కాళ్ళయందు పావకోళ్లు సన్యాసివలెనుండు యెముకలగూడు వంటి శరీరము గలవాడు. ఉగ్రదేవతాది భయములయందును, సహాయము కొఱకును, మోక్షమునకును కంకాలమూర్తిని చేయుదురు. స్థానకము గమనము ఇట్టి భేదములు 20 చెప్పబడుచున్నవి. ప్రధాన విగ్రహమును స్థానకముగా రచించవలయును. ఉత్సవ విగ్రహములు గమన రూపముతో చేయవలయును. చందనాది దారువులతోను, సువర్ణాది లోహములతోను, సున్నముతోను, మట్టితోను, మొఱుముతోను, కాశితోను, వస్త్రము మొదలయిన వానిమీద పటముగను, శాస్త్రోక్త ప్రకారము రచించవలెను. మొదట ప్రతిమ యెత్తును తరువాత తదితర అవయవములు మొదలయిన కొలతలును నిర్ణయించవలయును. అంగులములు, హస్తములు, తాలములు. వితస్తులు, మొదలగు కొలతలు పక్షద్వయ శుద్ధిగ శుభమైన మానమును నిర్ణయించవలయును. అంగులమును బట్టిగాని, ద్వారము యెత్తును బట్టిగాని, ప్రధాన లింగము యెత్తును బట్టిగాని సమానము. ఒకటిన్నర భాగము

23 యవలు ఇట్లు ఈ రెండు కొలతల మధ్య 8 భాగములు చేసి మొత్తము 9 విధములైన యెత్తు కలుగజేయవచ్చును. ఉత్సవమునకు రచింపబడు విగ్రహములు అన్ని విధములైనవి చేయవచ్చును. ఎడమ కాలు నిలుకడయును, కుడికాలు నడుచుచున్నట్లును, కాళ్ళయందు పావకోళ్ళును, కుడికాలువంపును, కాలిచీలముండల రెంటి. సంగు నను, మూడవకిన్ను యొక్క నడుమను నూలుపట్టిదానినుండి సమస్త పైన అడ్డకొలతలు మొదలయి చేయవలయును. ముందుచేతులలో కుడివైపున నాగలియును, ఎడమచేత బంగారమును తర్జని బొటన వ్రేళ్ళు మాత్రమే తగులునట్లు పట్టికొని యుండవలయును. యోని ప్రదేశము చివరి గతికపోచవలె నుండవలయును. లేక యెడమచేత పాత్రమును బొడ్డుయెత్తున పట్టికొనినట్లును, డమరుకమును ముందు చేతతో చెక్కిలిరూపి భాగము వఱకును, ఎడమచేత త్రిశూలమును గాని, నెమిలి యీకలకుంచె సగముగాని. యుంచి కంకాల రూపము ముందు హృదయమున గట్టవలయును. భుజము యొక్క అంతమున— 1, 2, 3, 4 అంగులములు అధికమైన నుండవచ్చును. స్థానకమున ముందు వైపు నూలు నుంచి భంగముల యొక్క కొలతలు దెలిసికొనవలయును. నొసలు యొక్క యెడమ ప్రక్కను, కంటియొక్క తుదను, ముక్కుపుటయొక్క తుదను, దవడ యొక్క పై భాగమున కెడమ ప్రక్కను, అక్కిలి యందును తొమ్మిద 4 అంగులములును చేయవచ్చును.

- శ్లో॥ నాభేశ్చదక్షిణేనూత్రం పతాంగులమిత్రయం
యోనినీవ్రంతుసూత్రంవా దక్షిణేయగమాత్రకమ్॥ 16
- వామపాదస్థితంవాపి ద్విపాదాంతరమధ్యమే
స్థానకం హ్యేవమాఖ్యాతం గమనేషువిధీయతే॥ 17
- గమనేషుతుసూత్రంవా లలాటేవామపార్శ్వకే
వామాంఘ్రిగుల్ఫమధ్యేతు ద్విపార్శ్వేనూత్రకంభవేత్॥ 18

- సూత్రంలలాటమధ్యేచ దక్షిణేతుద్వయాంగులమ్
వామేచపుటసార్వేతు హి కామృదయమధ్యమే॥ 19
- నాభివామేద్వయాంగుల్యం యోనివామేయంగాంగులం
వామాంఘ్రిగుల్ఫస్పృశంస్యాద్ గమనస్యతుసూత్రకమ్॥ 20
- ఆశంగస్యో క్తమారేణ నతమాత్రంచబుద్ధిమాన్
గమనేమాత్రకంవాఽపి హస్తయోర్నివమేవవా॥ 21
- సవ్యహస్తృణంకుర్యాత్సూత్రద్వ్యంతరమశకమ్
ద్వావింశంగులంవాఽపి త్రయోవింశతిరేవచ॥ 22
- మణిబంధేమధ్యమాంతు బాహ్యేచైవతథైవహి
నీవ్రంతత్త్రివిధంచైవ సాత్రేవామకరేఽపివా॥ 23
- కలాసప్తదశంచాప్త మానతశ్చాపిసీవక్రం
నాభిసీమావసానేతు కూర్పరంతస్యనీవక్రమ్॥ 24
- పంచాంగులమథోవాఽపి తిథిషోడశమేనవా
దక్షిణంతృణకంహస్తే యోనిసీమావసానకే॥ 25
- ఎకద్విత్రిచతుర్కాతం మృగసూత్రంప్రలంబయేత్
జ్ఞానముద్రాసింహకర్ణా యథాసాందర్యమాచరేత్॥ 26
- వామహస్తేపరేశూలం బాహుసీమావసానకే
పూర్వసూత్రంతథైవస్యా చ్చిఖాబద్ధస్యనీవక్రమ్॥ 27
- చత్వారింశతిమాత్రంవా శూలంతుఖడ్గతోమరే
శూలాగ్రేఘాతుతుకోపివా కంకాలంబంధయేత్సుధీః॥ 28
- దక్షిణేపరహస్తేన డమరుంకటికేఽపివా
కటికంద్విర్ఘ్నవిస్తారా వవాంశై రితికేఽపివా॥ 29
- మండంక్షీణాంగులాంగుల్యం పద్మాకారంద్విపార్శ్వకే
వలయద్వయసంయుక్తం తర్జనీఋజుతోభవేత్॥ 30
- తర్జన్యాంగుహ్యమేవంహి హనుసీమావసానకం
మణిబంధస్యనీవ్రంతం పూర్వసూత్రంతథైవచ॥ 31

చత్వారింశతిమేవాహ్య మంశాధికమభాషిత
వామేకపాలమాత్రంచా భాన్వంశంరసనీవకమ్॥ 32

ఘనమేకాంగులంవాఽపి సువృత్తనిర్వణంభవేత్
మకరకుండలమేవంహ శంఖపత్రంతువానుకే॥ 33

జటామండలమేవోక్తం వికీర్ణంకేశమండలం
దక్షిణేతుశేఖరంచా చాజనిర్వామకేఽపిచా॥ 34

కరోటిమండబంధంచ ధుత్తూరకుసుమావృతౌ
జపాపుష్పంతథైవోక్త మర్కపుష్పైశ్చదూర్వకేః॥ 35

పినాకమజగవంస్యా త్కరౌరుద్రాక్షమాలికా
నాగకంకణంప్రకోష్ఠే నానారత్నవిభూషితమ్॥ 36

చ్యాఘ్రుచర్మాంబరధరం రాద్రవక్త్రౌ పభాసితం
భస్మోద్ధూళితదివ్యాంగం కించిత్రహసితాననమ్॥ 37

ఏతత్కంకాలనామాస్థి వామస్కంధోపరిన్యసేత్
అనేకభూతైర్జాయాభిః సేవితంవందితంచతైః॥ 38

తా॥ బొడ్డు యొక్క కుడి ప్రక్క నూలుకు 1 అంగులములు
లేక 3 అంగులములు యోని నిర్గమము సూత్రము యొక్క కుడి
ప్రక్క 4 అంగులములు ఎడమకాలు స్థిరముగా నుండి రెండుకాళ్ళ
నడుమ స్థానము పద్దతిలో ప్రతిమను రచించవలయును. ఇది స్థాన
కము గమనమును జెప్పుచున్నాడు. నొసలు యొక్క యెడమప్రక్క
యెడమకాలి చీలుమండ నడుమునుండి రెండు వైపుల నూలుండ
వలయును. నొసలు నడుము కుడిప్రక్క 2 అంగులములు ఎడమ
ప్రక్క ముక్కుపుట ప్రక్కను అక్కిలి తొమ్మిది నడుముగాను
బొడ్డుకు ఎడమప్రక్క 2 అంగులములు యోని కెడమప్రక్క 4
అంగులములు ఎడమకాలిచీలుమండనుతాకి యుండవలయును. ఇది

గమనమున నూలు పట్టు విధము. ఆ భంగమున జెప్పబడిన ప్రకారము ఒంపులు రచించవలయును. గమనమున నూలును చేతుల యొక్క నిర్గమమును కుడిచేత గడ్డియును నూలునుండి సందు 1 అంగులము 20-22-23 అంగులములు మనికట్టు వజ్రకును, అక్కడినుండి నడిమివ్రేలి వజ్రకు అరచెయ్యిని యిట్లు 3 విధములుగా రచించుచును. ఎడమచేతియందు పాత్రయును 34 అంగులముల లోతును, 8 అంగులముల నిర్గమమును బొడ్డు వజ్రకు మోచెయ్యి నిర్గమమును, 5 అంగులములు క్రిందను 15, 16 అంగులములును కుడివైపున గడ్డి హస్తయునందు యోని ప్రదేశము వజ్రకును 1, 2, 3, 4 అంగులములు మృగసూత్రమును లంబము చేయవలయును. జ్ఞానముద్రయును సింహ కర్ణమును (అనగా బొటనవ్రేలితో చూపుడువ్రేలిని చేర్చి మిగిలిన మూడువ్రేళ్ళను ఎడముగా చాచబడినది. జ్ఞానముద్ర నడిమివ్రేలు అనామికవ్రేలు ఈ రెంటి కొనలను బొటనవ్రేలితో జేర్చి తర్జని వ్రేలును చిటికెన వ్రేలును జాచిపట్టినది సింహకర్ణమును) అందముగా రచించ వలయును. వెనుకచెయ్యి యెడమవైపున శూలము భుజము వజ్రకుండ వలయును. ముందు చెయ్యి కూడ అటులనే శిఖా బద్ధ నిర్గమము శూలము పొడవు 40 అంగులములుండవలయును. కత్తి, చిల్లకొన, శూలముపైన కంఠాలమును గట్టవలయును. కుడివైపు వెనుక చెయ్యి డమరుకము లేక కడియము కలిగియుండవలయును. కడియము యొక్క పొడవు వెడల్పు 9 అంగులములు కడియము యొక్క మారుదల 3 అంగులములు పద్మమువలె నుండి దాని నడుమ తర్జనివ్రేలు నిటువబడి యుండవలయును. వ్రేలి చుట్టును చక్రముండ వలయును. తర్జని వ్రేలితో చక్రమును పట్టికొని చెక్కి శృంగము పై భాగముతో సమాన సూత్రమున నుండవలయును. మనికట్టు యొక్క నిర్గమము ముందు నూలున 40 అంగులములు లేక 1 అంగులముకముగను, నుండ

వచ్చును. ఎడమచేత తలపుట్టె గిన్నె 12 అంగుల విస్తారమును నిర్గమము 6 అంగులములును, మండము 1 అంగులమును గుండ్రమును రంధ్రములు లేకుండను రచించవలయును. కుడిచేవికి మకరకుండలమును, ఎడమ చేవికి శంఖపత్రమును, చేదరిన తలవెండ్రుకలతో గూడిన శేషపాశమును, కుడివైపున సిగడండయును ఎడమవైపున — తల పుట్టెయును, ఉమ్మెత్త పూలును, దాసనపువ్వు, జల్లేడు పూలు గణిక యుండవలయును. త్రిశూలమును, ధనుస్సును చేతుల యందును, మెడలో దుద్రాక్షుల తావలయును. ముంజేతుల యందు నాగ కంకణములును, అనేక రత్న భూషణములును, పులి తోలు మొలకట్టును, కోపముతో గూడిన ముఖమును, విభూతితో నిండిన మేనును, కొంచెము నవ్వుతో గూడిన మొగమును. ఇది కంకాల రూపము దీసిని యెడమ మూపున నుంచవలయును. దేవ యోనిజాతి స్త్రీ పురుష గణములచే నేవింపబడుచు నమస్కరింప బడుచునుండు దేవుడు.

- శ్లో॥ బలిపాత్రధృతంభూత మగ్రేమాంససమస్వతం
దత్వాత్వన్నంతుతత్పత్రే నిధాయాకృతిజాయయా॥ 39
- కించిత్ప్రకాశితం యోనిసంయుక్తంక్షిప్తవాససా
సంభూతామనసోపేతా జాయాఃసర్వత్రనైకశః॥ 40
- దక్షిణేకటిపాద్భ్యేతు యురికాశ్చైవబంధయేత్
యురికాపేమసంకాశా ముపబంధసమంచితా॥ 41
- ఉభయోఃపార్శ్వయ్యోర్ధ్వస్తే నానానాగైర్ద్విభూషితమ్
ఋషిభిర్దేవగంధర్వైః సిద్ధవిద్యాధరాదిభిః॥ 42
- హృదయంకలిసంయుక్తం సంభ్రాంతమనసాంచితైః
సర్వనిత్యంసదానందం నేనితాద్యైఃసుపూజితమ్॥ 43
- వీధీంసమ్మూర్తయేద్వాయః పర్జన్యోజల సేచనం
పుష్పచ్ఛస్టికృతో దేవాఋషయఃస్తోత్రపాఠకాః॥ 44

ఋగ్వేదసామాధర్వాణః స్తుతింకుర్యుః పరేపరే
చర్మబంధంచనూంసంచ వీణాసుషిర మేవచ॥ 45

శంఖద్వచసమాయుక్తం పంచవాద్యంసమారభేత్
తుంబురునారిదాద్యైశ్చ జయవాద్యంసలతః॥ 46

చంద్రాదిత్యాదివద్రాజచ్ఛమరాదివ్యయోషితః
సర్వలోకోపకారార్థ మింద్రస్యసవనాదిషు॥ 47

అహఃకాలాగమనాదేవా యోనిసీమావసానకం
పంచతాలేనభూతంచ మానోన్మానప్రమాణకమ్॥ 48

భూతేతుశీంసఃపాత్రం ద్విహస్తంస్పర్శవవవా
పాత్రవిస్తార కేవాఽపి వింశతిరంగులంతువా॥ 49

నిమ్నమానందశాంగుల్యం ఘనమేకాంగులంభవేత్
హిరణ్యందక్షుదిగ్భాగే జానుసీమావసానకమ్॥ 50

మూర్ధన్యాదిపదాంతేచ హిరణ్యంతుంగమేవచ
దేవస్యపూర్వసూత్రేతు స్పర్శమానంతధైవసీ॥ 51

య॥ శివుని ముందు భూతము మాంసపు బలి పాత్రమును
అన్నముతో గూడ తన భార్య కిచ్చుచున్నట్లును దానిని తిసికోను
సన్నుడు కొంచెము చినిగిన చీర వలన యోని భాగము కొంత కను
పడుచున్నట్లును ఇట్లు భూతము లెన్నియో కూడియున్నట్లును ఆ
భూతములకు కుడిప్రక్క మొలయందు చిన్న కత్తియును, రెండు
వైపులను చేతులయందును పాములును కలిగియుండవలయును. ఋషు
లును, దేవతలును, గంధర్వులును సిద్ధులును, విద్యాధరులును, స్థిర
చిత్తముతోను సాధ్రమముతోను స్థిరుఁడును సదానందుఁడును లగ్న
పరమేశ్వరుని పూజించుచు ప్రార్థించుచున్నట్లును, వాయువు వీధిని
చిమ్ముచును, మేఘము నీరు చల్లుచును, దేవతలు పూలవాస కురి
పించుచును, ఋషులు వేద మంత్రములతో స్తోత్రపాఠములు పఠించు

చును, చర్మబంధవాద్యము, కాంస్యవాద్యము, వీణావాద్యము, సుషిర
వాద్యము, శృంగధ్వని యిల్లుపంచ విధనాదములును, తుంబురు నార
దులు మొదలగువారు జయవాద్యములును, సూర్యచంద్రులవలె
దేవాంగనలు వింజామరులు వీచుచుండ సమస్త లోకములకు
క్షేమము కొఱకు దివ్యలోకాధిపతి యజ్ఞము చేయుచు పిలువగా
వచ్చిన దేవతలును వీరందఱు శివుని యొక్కకటి ప్రదేశము యెత్తున
రచింపబడవలయును. భూతములను పంచతాలములతోను ఆభూత
ముల తలపై పాత్రయును ఆ పాత్రను రెండు చేతులతో బట్టికొని
నట్లును, పాత్ర విస్తారము 20 అంగులములును, లోతు 10 అంగులము
లును, మందము 1 అంగులమును చేయవలయును. శివుని యొక్క
కుడివైపున బంగారమును మోకాలి యెత్తునను చేయవలయును.
బంగారపు రాశిని శివుని తల యెత్తు మొదలు పాదము యెత్తు వఱకు
రచించవచ్చును. దేవుని యొక్క ముందు నూలు నుండి సమానముగా
బంగారు రాశిని తగులునట్లు చేయవలయును.

- శ్లో॥ నానాగ్రేలంబయేత్ సూత్రం వామాంగుష్ఠస్థమూలకే
జట్రగ్రేవింశదంగుల్యం త్రయోవింశదాంగులమ్॥ 52
- స్పర్శనంకుషీనానాగ్ర మంగుష్ఠమూలంలంబయేత్
సూత్రవామేతునీవ్రాంత మష్టాంగుల్యంశరాంగులమ్॥ 53
- తత్సూత్రాద్దక్షిణాంగుష్ఠే నీవ్రకంతునవాంగులం
దశరుద్రాంగులంవాఽథ ద్వాదశాంగులమేవచ॥ 54
- సూత్రస్థానంతునిమ్నంవా సవ్యపార్శ్వంతరేఽపివా
ద్వావింశదంగులంవాఽపి త్రయోవింశతిమేవచ॥ 55
- సూత్రాత్పార్శ్వంతుసీమాంతం దక్షిణాంగుష్ఠనిమ్నకం
ఏకద్విత్రిచతుష్పంచ రసాంగుల్యంతునీవ్రకమ్॥ 56

- వీరేదక్షిణపార్శ్వేతు వేదపంచరసాంగులమ్
పాదుకాయామకంవాఽపి పాదతలావనకమ్॥ 57
- ఉత్సేధేనగుణాంగుల్య మూర్ధ్వమానంతుపద్మకం
తర్జన్యంగుష్ఠయోర్మధ్యే ముకులాకృతిబంధయేత్॥ 58
- ద్వ్యంగులంముకులాత్సేధం సువృత్తంసుందరంభవేత్
కైలాసశిఖరేరయ్యే శ్రీగంధేదేవనాయకమ్॥ 59
- ఋషీణాంసంగమేప్రీత్యా భగవాన్ పరమేశ్వరః
దండకారణ్యలీలాయాం మునీనాంసర్వశాంతయ్యే॥ 60
- తేషాంప్రీణాంచపారంధ్యై విధూతాయచవీలయా॥
భిక్షాస్వరూపంసగ్నేన కటిసూత్రవివర్జితః॥ 61
- ఇత్యయంపరమేశానః కైలాసంత్రైవినీయతం
భిక్షాంకరోమ్యహంవిప్ర కంకాలస్యతుమోక్షణమ్॥ 62
- కాశ్యప ఉవాచ “త్వక్త్వానైవర్ధితంచాస్య
కంకాలస్యఫలంకథం ,,
శివ ఉవాచ “ఇహానీచురతోవిప్ర
కథ్యతేతత్సవిస్తరమ్॥ 63
- తదహంభువనాదీని యాచేభయపురస్కరః
కంపితస్తుసమస్తాని భువనాన్యధిపాసితః॥ 64
- ప్రార్థయేద్యస్తుమాంభిక్షాం మాసంభయనివృత్తయే
లండానాంసుష్టితార్థంచ సర్వలోకోపకారకమ్॥ 65
- కంకాలమోచనాంతంతు తద్దనైవమహంద్వీజ
భిక్షాంతేమోచయేదేత త్కంకాలమభయంభవేత్॥ 66
- కాశ్యప ఉవాచ “ఏవంకంకాలమాఖ్యాతం
హరిరర్థహరంశ్రుణు॥ ఇత్యంశుమద్వేదే కాశ్యపశిష్యే కంకాల
మూర్తి లక్షణం నామ ద్విసస్తతి తమఃపటలః-

తా॥ ముక్కు చివర నుండి నూలును క్రిందికి యెడమకాలి బొటనవ్రేలి యొడలు వఱకు విడువవలయును. జడయొక్క పైన 20 అంగులములు, 21 అంగులములు చేయవచ్చును. పొట్ట, ముక్కు చివర, బొటనవ్రేలి యొడలు తగులునట్లు లంబమును చేయవలయును, నూలు యొక్క యెడమప్రక్క నిర్గమము 8 అం. మొ 5 అం. వఱకు చేయవచ్చును. ఆ నూలు నుండి కుడి బొటనవ్రేలు యొక్క నిర్గమం 9 అంగులములు 10, 11, 12 అంగులములు చేయవచ్చును. నూలు 21 అంగులములు యొక్క ప్రదేశము పల్లమును, కుడిప్రక్క తొపల 22 అంగులములు చేయవచ్చును. ఆ నూలు నుండి ప్రక్కకటి ప్రదేశము వఱకు కుడి బొటనవ్రేలు పల్లముగను 1, 2, 3, 4, 5, 6 అంగులములు నిర్గమమును, పీఠమున కుడి ప్రక్క 4, 5, 6 అంగులములు పావకోటి యొక్క పొడవును, అరకాలి యొక్క అడుగు భాగము వఱకును, ఎత్తు 3 అంగులములు పైన పద్మము తర్జని బొటనవ్రేలి నడుమ మొగ్గవలె రచించవలయును. పద్మము యొక్క యెత్తు 2 అంగులములు గుండ్రంగాను అందముగాను రచించవలయును. మనోహరమైన కైలాసశిఖరమున శ్రీగంధ వృక్షము క్రింద దేవనాయకుడైన పరమేశ్వరుడు ఋషులతో గలిసి యుండుటకు ప్రేమతో దండకారణ్యమున మునులకు సర్వశాంతి నిమిత్తము లీలామానుషరూపముతో స్త్రీలలోను కకుటుంబినిని చెఱుపు చేయుటకు మొలత్రాడుకూడ లేని దిగంబర సన్యాసిగ భిక్షకు బోయెను. ఓ బ్రాహ్మణుడా నేనుభిక్షుటనము చేయుచున్నాను. కంకాలేశ్వరుని వలనమోక్షమును పొందుటకుకశ్యపుడనుచున్నాడు. కంకాలునియొక్క ఫలమునునీవు సంపూర్ణముగాజెప్పుము. శివుడనుచున్నాడు. ఇప్పుడు దానిని సవిస్తరిముగా జెప్పుచున్నాను. ధృమ సేను సమస్తలొకములకు అధ్యయమును పురస్కరించుకొని యూచించెదను. సమస్తము వడకును, భవనములన్నియునుచలించును.

అట్టి సమయమున నెవ్వరు నన్ను భిక్షుటన రూపమున స్మరింతురో వారి భయములను దొలగింతును బ్రహ్మాండము యొక్క చలనమున నిర్వర్తించి అన్ని లోకములకు నుపకార మొనర్తును కంఠాలి మోచ నాంతమున సమస్త భయములు తొలగి సంతోషమున నుందురు. భిక్షుంతమున నేను కంఠాల రూపమును వీడుదును. కంఠాల లక్షణము చెప్పబడినది.

శిల్ప ఉ - 22 వ. అ

శ్లో॥ శృణానస్థామానీబహువిధపిశాచైఃపరివృతః
కపరీకాపీనీసునితభసితోద్ధూనితతనుః
త్రిశూలాగ్రేకృత్వానిఖలస్మపయశ్చైహ్వయహారిం
కపాలాగ్నౌజహ్వద్దహతుదురితంకిన్నీరశివః॥ 198

తా॥ శృణానమున పిశాచములచే జుట్టికొనబడిన మునిరూప మును. జటాజూటము, కౌపీనము, తెల్లని భస్మము గల దేహము త్రిశూలము యొక్క చివర వలన సమస్తమైన రాజయశ్కములను హరింప చేయునట్టి కిన్నీర శివుడు నా యొక్క పాపములను తన కపాలాగ్నియందు దహింపచేయును గాక.

59. హరిహరమూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 73 వ పటలము

శ్లో॥ ఆధవత్యైవిశేషేణ హర్యర్థహరలక్షణం
అర్జవంస్వస్థికంస్థానం స్థానకంసమపాదకమమ్॥ 1
దక్షిణంచాభయంపామే కటకంపూరిమాశ్రితం
పరశుండక్షిణేవామే శంఖాయుధధరంపరమ్॥ 2
సవ్యేవామేచముకుటే జటాకిరీటమండితం
ప్రవాలంశ్యామరూపంతు తచ్ఛోభాభరణాన్వితమ్॥ 3

- దక్షిణేతూగ్రదృష్టిఃస్యా ద్వామేదృష్టిఃసుశీతలా
కించిత్ప్రకాశితార్థంచ దృష్ట్వాతుతల్లలాటకే॥ 4
- సర్వాభరణసంయుక్తం దిగంబరసమన్వితం
శిరచ్ఛక్రసమాయుక్తం తస్యలక్షణముచ్యతే॥ 5
- రుద్రాంశకవిశాలంతు తద్భాగాశ్చేనబంధితం
ఘనంసువృత్తచక్రంచ పద్మాకృతిరథాపివా॥ 6
- శిరచ్ఛక్రవిశాల స్వసప్తభాగైకభాగికం
శిరశ్చక్రస్యనాలస్య విస్తారంద్విజసత్తమ 7
- చక్రతారత్రిభాగైకం చక్రాదాశిరసోఽంతకం
అగ్రేలలాటపట్టస్య శిరశ్చక్రస్యనాలకమ్॥ 8
- చక్రంతర్జనీమాలంబ్య పుష్పమాలాచమధ్యమాత్
సర్వేషాం దేవదేవీనా మేవమేవసమాచరేత్ ॥ 9
- ఇత్యంశుమధ్యే దేవాశ్యపశిల్పేనార్యర్థహరలక్షణంనామత్రి
సప్తతి తమఃపటలః

మయమతం ధ్యేయోజ్జటామకుటచంద్రకలార్థమూర్ధా
త్రీక్షస్తరక్షజనవీతదుకులవాసాః మేళాచ్యుతస్త్రీశిఖ
చక్రకపాలశంఖాః చిభ్రకసితాసితవపుర్ద్యుతితాత్మ
భూషః

(ఈ శ్లోకము శిల్పరత్న ఉత్తర 25 ప్ర. కక్షరు)

తా॥ హరిహరమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. చక్కగా
నిలువబడిన స్థానముతో సమచాదములు గలది స్థానకము కుడిపై పున
అభయ హస్తమును ఎడమపై పున కడియము చెవి కమ్మ నాశ్రయించి
యుండవలయును. కుడిచేత గండ్రగొడ్డలి. ఎడమచేత శంఖము కుడి
యెడమలు సమానముగా జడలతో గల్పించబడిన దిక్కును సగము

కిరీట రూపమును పగడపువన్నె శివరూపమును ఆకుపచ్చవన్నె విష్ణు రూపమును కుడిపైపున కోపముగల చూపును, ఎడమపైపున శాంతము గల చూపును, కొంచెము కనుపడుచున్న నొసటి కన్నును సమస్త మైన యాభరణములునుదిగంబర రూపమును సగము, తలయందు చక్రమును దాని లక్షణము విస్తారము 11 భాగములును, 7 భాగము లలో 1 భాగము దాని యొక్క నాలమును, ఎడమప్రక్క చక్రం 3 భాగములలో 1 భాగము గుండ్రముగాను యెత్తుగల తలయును, ముందు నొసటి పట్టుమును, శిరచ్ఛక్రమునకు నాలమును, ఆ చక్రము తర్జనివ్రేలున నుండవలయును. మెడలో పుష్పమాలమును, సగము రుద్రాక్ష మాలమును రచించవలయును. సమస్తమైన పురుష దేవతల కును స్త్రీ దేవతలకును ఇట్లు రచించవలయును. ఇది హరిహరమూర్తి లక్షణము. దీనినే శంకర నారాయణ రూపమనియు చెప్పుదురు.

60. భిక్షాటనమూర్తి లక్షణము

కాశ్యపశిల్పము 74 వ పటలము

- శ్లో॥ అథవక్ష్యేవిశేషేణ భిక్షాటనమహేశ్వరం
పాదాపాదుకసంయుక్తౌ వామపాదంతుస్వస్తికమ్॥ 1
- ఈషదుద్భృతసవ్యంతు పాదంతుంగంనవోత్సకమ్
లలాటమధ్యమాసవ్యే నవాష్ట్రే వాయవాంతరే॥ 2
- నాసాగ్రేత్వధరేవామే హిక్కామధ్యంతువామకే
హృన్మధ్యనాభిసవ్యేతు షోడశంతుయవాంతరమ్॥ 3
- స్వస్త్యంఘ్రిగుల్ఫమధ్యేతు పూర్వసూత్రంప్రపలంబయేత్
అభంగంసనతంకార్యం సమభంగమథాపివా॥ 4
- పాదాపాదుకసంయుక్తౌ పాదుకారహితౌతువా
సువికీర్ణ జటాభారం జటామండలమేవవా॥ 5

వివృతబంధజటంవాఽథ నగ్నరూపసత్తానసరి
లలాటపట్టసంయుక్తం కరోటార్థంతు శేఖరమ్॥ 6

సర్వాభరణసంయుక్తం కటిసూత్రవివర్జితం
శుద్ధశ్వేతనిభంబ్రాక్షం మానంనాగవిభూషితమ్॥ 7

దక్షిణేపూర్వహస్తంతు మృగస్వాసన్నీకంభవేత్
వామేతుపూర్వహస్తంతు వరదంన్యాత్కచాలభృత్॥ 8

దక్షిణేవరహస్తేతు డమరుంచధరేద్విజ
వామేతుశిఖపింఛంచ కర్ణవ్యంశీతలంఘృతమ్॥ 9

నితవస్త్రోత్తరీయంతు నాగేనకటివేష్టనమ్
శ్వేతయజ్ఞోపవీతంతు నీలకంఠంబ్రపుండ్రభృత్॥ 10

పద్మవీణోపరిస్తాతు శేషంకంకాలమూర్తివత్॥ 11

ఇత్యంశుమద్భేదేకాశ్యపశిల్పే భిక్షాటనమూర్తిలక్షణంనామ
చతుః సప్తలితమః పటలః.

తా॥ భిక్షాటనమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. కాళ్ళకు
పావకోళ్ళను ఎడమకాలు నిలువుగాను, కుడికాలు కొంచెము పైకెత్తి
నడుచుచున్నట్లును, నొసలు నడుము కుడిప్రక్క 8, 9 యవలును,
ముక్కుచివర, క్రింది పెదవి యెడమప్రక్క అక్కిలి నడుము ఎడమ
తొమ్మలమధ్య భాగము, బొడ్డు నడుము 16 యవలును, స్వస్తిక
పాదము యొక్క చీలమండ నడుము ఇట్లు మురిదును చాచవలయును.
నూలును ఆ భాగమునందు వంపుతో గూడరచించవలయును. తరువాత
సమభంగమును చెప్పుచున్నాడు. కాళ్ళయందు పావకోళ్ళను, గాని, పావ
కోళ్ళు లేకుండగాని, చెదరిన తల వెండ్రుకలుగాని, జడలు గుండ్ర
ముగాగాని, జారిన జడలుగాని, దిగంబర రూపమును, వంచిన తల
యును, నొసట పట్టమును, తల పుట్టెలో సగము తలయందును,
సమస్తమైన భూషణములును, మొలత్రాడు లేకుండను, తెల్లని పెండి

వలె ప్రకాశించు శరీరమును. గర్వమును, సర్వభూషణములును, కుడివైపు ముందు చెయ్యి మృగముతో గూడినదియును, ఎడమవైపు ముందు చెయ్యి వరదముగాని, కపాలమును ధరించిగాని యుండవలయును. కుడివైపు వెనుక చెయ్యి డమరుకమును ఎడమవైపు వెనుక చెయ్యి నెమిలిపించుమును కలిగియుండవలయును. తెల్లని యుత్తరీయమును, పామును నడుమునకు జుట్టికొనియును, తెల్లని జుందెమును, నీలవర్ణము గల మెడయును, త్రిపుండ్రములును, పద్మపీఠముపైన నుండునట్లును, మిగిలినవి పూర్వము చెప్పబడిన కంకాల లక్షణమున నున్నట్లు రచించవచ్చును.

61. చండేశానుగ్రహ మూర్తి లక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 75వ పటలము

- శ్లో॥ అథవక్ష్యేవిశేషేణ చండేశానుగ్రహంపరం
 ఉమాసహితవత్సర్వం వామేకించిన్నతాననమ్॥ 1
- దక్షిణేత్వభయంవర్జ్యం తథాత్వాభరణంభవేత్
 తద్వామేకటకంనృత్య అథస్తాచ్చండమూర్తినామ్॥ 2
- హృదయాంజలిసంయుక్తౌ హస్తాతదభిసంయుతం
 ఆసనాదిసుఖాసీనం చండేశంవర్ణసన్నిభమ్॥ 3
- దేవీదేవేశ్వరామధ్యే స్కండమూర్తింవినాబుధః
 చండేశానుగ్రహంఖ్యాతం దక్షిణంకీర్తితంపరమ్॥ 4
- ఇత్యంశుమధ్యేదేశాశ్యపశిల్పే చండేశానుగ్రహోనామ
 పంచసప్తతితమఃపటలః

తా॥ చండేశానుగ్రహ మూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. సోమేశ్వరునివలెనే అన్నియును చేయవలయును. ఎడమవైపుతో చెము వంగిన తలయును, కుడివైపున అభయ ముక్కుర లేడు.

ఆభరణము లుండవలయును. ఎడమచేతియందు కడియమును, దిగువ చండమూర్తి అమ్మన దోసిలి పట్టిన చేతులతో ఎదురుగా నుండి నట్లును చండేశుడు బంగారు చాయయును. పార్వతీశ్వరుల నడుమ కుమారస్వామిని రచించరాదు. కుడివైపున నుండవచ్చును. ఇట్లు చండేశాస్వగ్రహమూర్తి లక్షణము చెప్పబడెను.

62. దక్షిణామూర్తి లక్షణము అంధు దర్మ వ్యాఖ్యాన జ్ఞాన వీణాధర భేదములు

కాశ్యప శిల్పము 76 వ పటలము

- శ్లో॥ అథవక్ష్యేవిశేషేణ దక్షిణామూర్తిలక్షణం
లంబయేద్దక్షిణంపాదం వామాంఘ్రినలకాగ్రకమ్॥ 1
- సవ్యోర్వగ్రంవిధాతవ్యం వామపాదంతుశాయయేత్
లలాటదక్షిణేనవ్యే నేత్రాంతంతత్పుటాంతకే॥ 2
- యవత్రయాంతరంనీత్వా లంబ్యనాభేస్తుమధ్యమే
మేఢ్రమూలంతుమధ్యేస్యా త్పూర్వమాత్రంప్రలంబయేత్ 3
- నతమధ్యర్థమాత్రంస్యా చ్చతుర్భుజసమన్వితం
దక్షిణేపూర్వహస్తేతు లక్షమాలాధరంపరిం॥ 4
- వరదంపూర్వహస్తేస్యా దష్టహస్తమథా వా
వామజానూపరిష్టాచ్చ వరదేతలపృష్ఠకమ్॥ 5
- వామజానూపరిష్టాతు దండకేకూర్పరాన్వయినేత్
వామేచాపరహస్తంతు వహ్నిర్వావ్యాలమేవవా॥ 6
- అర్ధేందువక్త్రంసర్వాంగం మమదాస్యతికోపమం
వికీర్ణ మూర్ధజంవాపి జటామండలమేవవా॥ 7
- వామేధుత్తారనాగౌచ దక్షిణేచంద్రశేఖరం
హసితంవక్త్రసంయుక్తం సర్వాభరణభూషితమ్॥ 8
- సితవస్త్రోత్తరీయంచ సితయజ్ఞోపవీతినం

త్రినేత్రంధవశంవామే సవ్యేమకరకుండలమ్॥ 9

కర్ణాతుపత్రశంఖంస్యా తుక్కుండపై ర్వాధమండితమ్
కుద్రాక్షైఃకంఠమాలాభిర్హస్తాభిశ్చభూషితమ్॥ 10

వ్యాఘ్రచర్మాంబరోపేతం సర్వక్షేశవివర్జితమ్
నారదోజమదగ్నిశ్చ వసిష్ఠోభృగుదక్షిణే॥ 11

భరద్వాజశ్చశునక శ్చాగస్త్యోవామపార్శ్వకే
వందితంకిన్నరాద్యైస్తు వటవృక్షసమాశ్రితైః॥ 12

అపస్మారోపరిష్ఠాతు లంబపాదతలంస్యనేత్
సూత్రంతత్పాదపాశ్చ్యైస్తువేదంస్యాన్మనుమాత్రకమ్॥ 13

సూత్రంతత్పాదజాన్వోస్తు ద్వ్యంతరంభానుమాత్రకం
శ్యానువర్ణమపస్మారం నాగలీలాసమన్వితమ్॥ 14

ధర్మవ్యాఖ్యానమిత్యేవం కల్పయేచ్ఛిల్పనిత్రమ్
తదేవవామచాదేన కుక్కుటాసనసంయుతమ్॥ 15

పూర్వహస్తద్వయోర్ద్విగా ధృతంయుక్త్యాద్విజ్ఞోత్రమ్
శేషంప్రాగివకర్తవ్య మేతద్ద్విగాధరంపరమ్॥ 16

తదేవవీణాహీనంతు జ్ఞానముద్రాభయాన్వితం
వామంప్రసారితంహస్తం వామజానూర్ధ్వకూర్పరమ్॥ 17

దక్షిణేతుపరేచాక్ష మాలాంవామేబ్జముత్పలం
శుద్ధశ్వేతనిభంవర్ణం శేషంపూర్వవదాచరేత్॥ 18

జ్ఞానమూర్తిరితిఖ్యాతం సర్వాలంకారసంయుతమ్॥

తా॥ దక్షిణమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. కుడికాలు చాచి యుండవలెను. ఎడమకాలు చీలమండ పై భాగము వఱకు పై కెత్తబడి యుండవలయును. కుడి తొడ చివర ఎడమకాలిని అడ్డముగా ద్రిప్పవలయును. నొసలు కుడి ప్రక్క కుడి కన్ను, కుడి ముక్కు పుట, శి యవలు సందుచి బొడ్డు నడుముగా నూలును చాచ

వలెను మేడ్తమూలమున నడుముగా ముందు నూలును చాచవలెను. నంపు 1 $\frac{1}{2}$ అంగులము నాలుగు చేతులు కుడిప్రక్కముందుచెయ్యి జపమూల ధర్మివి యుండవలయును. ముందు చెయ్యి వరదహస్తమును చేసి, యెసిమిది చేతులైనను చేయవచ్చును. ఎడమమోకాలిపైన వరద హస్తము యొక్క అడుగు భాగము ఆనియుండవలయును. ఎడమ మోకాలిపైన యోగదండమును మోచెయ్యి నుంచవచ్చును. ఎడమ పెనుక చెయ్యి అగ్నిని పట్టికొనిగాని, పామునుబట్టికొనిగాని యుండ వచ్చును. నొసలు అర్థచంద్రునివలెను — — చెదరిన తలవెండ్రు కలును, గుండ్రని జడలుగాని, ఎడమవైపున ఉమ్మెత్తపువ్వు సర్పము కుడివైపున చంద్రుడును గల జడముడియును, నవ్వుతో గూడిన ముఖమును, సమస్తమైన యలంకారములును, తెల్లని యుత్తరీయ మును, తెల్లని జన్నిదమును, మూడు కన్నులును తెలుపు వన్నె యును, కుడి యెడమ చేవుల యందు మకరకుండలములుగాని లేక పత్రము శంఖము కుండలములుగాని, మెడయందు రుద్రాక్షమాల, కంఠమాల, హృదయమాల, మొదలయినవియును, పులితోలు మొలకును, అన్ని దుఃఖములను బోగొట్టునట్టి రూపమును, కుడి వైపున నారదుడు జమదగ్ని, వసిష్ఠుడు, భృగువు ఎడమవైపున భరద్వాజుడు, శునకుడు, అగస్త్యుడు, మట్టిచెట్టు క్రింద నుండి నల్లును కిన్నెరులు మొదలగువారిచే శివుడు నమస్కరింపబడుచున్నట్లును, అపస్మారము పైన నిలువకాలునుంచి నూలు ఆ కాలి యొక్క చీల మండ ప్రక్క 4 అంగులములును, రెండవకాలు 14 అంగులములును, ఆ నూలు నుండి మోకాళ్లు రెంటి సందు 12 అంగులములును, అప స్మారము ఆకుపచ్చరంగును, పామును చేతబట్టికొనినట్లును, రచించ వలయును. ఇది ధర్మవ్యాఖ్యాన దక్షిణామూర్తి లక్షణము. దీనినే యెడమకాలితో కుక్కుటాసనముగను, ముందు చేతుల రెంటితో పీఠము బట్టికొనినట్లును, మిగిలిన పనులన్నియును ముందు జెప్పిన

ప్రకారము రచించిన మొదల వీణాధర దక్షిణామూర్తి లక్షణమగును. పై జెప్పిన దానినే వీణ లేకుండ జ్ఞానముద్ర (నడిమివ్రేలు మొదలు మూడు వ్రేళ్ళను ఎడముగా జూచి చూపుదు వ్రేలిని బొటనవ్రేలితో జేర్చి పట్టినది) అభయహస్తము ఎడమవైపున చూచినచేయ్యి మొదలు మోకాలి వైన నుండవలయును. కుడివైపున వెనుకచేలియందు అక్షమాల ఎడమవైపు వెనుక చేలియందు పద్మముగాని, కలువపువ్వుగాని యుండవచ్చును. తెల్లని వెండివలె నుండు దేహమును, మిగిలినవి మునుపటివలెనే రచించవలయును. ఇది జ్ఞానదక్షిణామూర్తి రూప లక్షణమని చెప్పబడును.

63. యోగదక్షిణామూర్తి భేదములు

- శ్లో॥ అన్యోన్యాంఘ్రితలంవిప్ర సింహిడాధఃప్రకల్పయేత్ । 19
- జ్ఞానముద్రాహృదిస్థానే త్వభ్యంతతథృతంకరం
వరదంవామహస్తేతు మేఢ్రపీఠోపరిన్యనేత్ । 20
- దక్షిణేచాబ్జమాలాంవా మాలాబ్జంవామహస్తకే
శాశాగ్రంతుసమీక్ష్యైత్వా వార్జవంసూత్రభేదకాః॥ 21
- అపరేతుజటాలంబ మృషిభిఃసేవితంపరమ్
యోగమూర్తిరితిఖ్యాతం ధ్యానేదుఖనివృత్తిదమ్॥ 22
- లంబయేద్దక్షిణంపాదం వామముత్కుటికాసనం
యోగపట్టంతథాబధ్వా దేహంచోత్కుటికాంఘ్రికే॥ 23
- ప్రసార్యవామహస్తంతు వామజానూపరిద్విజ
ప్రచిన్నైవకృతంశేషం తదపియోగమూర్తివత్॥ 24
- ఊరూమూర్ధ్నిసమాయుక్తౌ అన్యోన్యంపాదపారికా
యోగపట్టికయోవేతం జంఘామధ్యంద్విజోత్తమమ్॥ 25
- ప్రసార్యపూర్వహస్తాతు జానూపరినిధాపితౌ
అపరేదక్షిణేచాక్ష మాలావామేకమండలుః॥ 26

- జటామండలసంయుక్తం కరోట్యాచంద్రశేఖరం
 నీలగ్రీవసమాయుక్తం శంఖకుండేందుసన్నిభమ్॥ 27
- అపరేచార్పయేద్వృక్షః నానాసర్పవిభూషితః
 హస్తాన్మాలాకంఠమాలాధ్యా దూర్వావతో విరాజితమ్॥ 28
- వటవృక్షంసమాశ్రిత్య ఋషిభిః సేవితంపదం
 యోగమూర్తిరితిభ్యాతం సర్వవాపవారంపరమ్॥ 29
- ఏవంచానేకభేదేన దక్షిణామూర్తిలక్షణమ్॥ 30
- ఇత్యంశుమద్భేదేకాశ్యపశిల్పే దక్షిణామూర్తి లక్షణం సామ
 షట్ సప్తతీతమఃపటలః

తా॥ కుడి పిఱుదు క్రింద యెడమ పాదమును, ఎడమ పిఱుదు క్రింద కుడి పాదమును, కుడిచేతి తర్జని వ్రేలును బొటనవ్రేలితో జేర్చి మిగిలిన మూడు వ్రేళ్ళను ఎడమగా జాచినది జ్ఞానముద్ర అట్టి జ్ఞాన ముద్రను తొమ్మిదవ కేమరుగా నుంచవలయును. ఎడమచెయ్యి వరద హస్తమును మేఠ్ర పీఠముపైన నుంచవలయును. వెనుక కుడి చెయ్యి పద్మమాలను, వెనుక యెడమచేతియందు పద్మమును ముక్కు చివరను చూచుచున్నట్లును, ఆ చూపు సమదృష్టిగను, వెనుక జడ జారినట్లును, మహర్షులు సేవించుచున్నట్లును, రచింపబడు రూపము ధ్యానము వలన దుఃఖములను బోగొట్టునట్టి యోగదక్షిణామూర్తి యనబడును. మతియు కుడికాలునుచాచి యెడమకాలు అడ్డముగా ద్రిప్పి కుడికాలుమీద నుంచి శరీరమును యోగపట్టిముతో గట్టి యెడమచేతిని యెడమ మోకాలి యందుంచి మిగిలిన వన్నియును పూర్వము చెప్పబడినట్లు రచించవలయును. ఇది రెండవ పద్ధతి.

కుడితొడపై యెడమ పాదమును ఎడమ తొడపై కుడి పాదమును, పిక్కల నడుమ యోగపట్టిక నుంచి ముందు చేతులు రెంటిని

మోకాళ్లపై నుంచి వెనుక కుడిచేయ్యి జపమాలతోను, ఎడమచేయ్యి కమండలువుతోను, జడగుండ్రముగను, ఆజడ యందు తలపుట్టెయును లద్ధచంద్రుడును, మెడయందు నలుపును, శంఖమువలెను మొల్ల పువ్వులవలెను చంద్రునివలెను, తెల్లని శరీరమును, వెనుకవైపున వృక్షమును ఆ వృక్షమునందనేక సర్పములును, తొమ్ము వటకును, కంఠము వటకును, గల హారములును, తొమ్మున గణికతో గూడిన హారమును మట్టిచెట్టు క్రింద మహర్షులచే నేవింపబడుచు నుండిన్నట్లు రచింపబడిన రూపము సమస్త పాపములను వాగొట్టునట్టి యోగ దక్షిణామూర్తి రూపము మూడవది. ఇట్లునేక భేదములతో దక్షిణామూర్తి లక్షణము చెప్పబడినది

శిల్పరత్నం ఉత్త 22 అ.

శ్లో॥ “ముద్రాంభదార్థదాత్రీం సపరశుహరిణం
బాహుభిర్భావమేకం జాన్వాసక్తందధానోభుజగవర
సమాబద్ధ కర్ణ్యోవటాథః ఆసీనశ్చంద్రఖండప్రతిఘటితజటః
క్షీరగౌరఃస్త్రీనేత్రోదద్యాదాద్యైః
శుకాద్యైర్గునిభిరభివృతోభావశుద్ధింభవోవః॥
(అనుబంధము 34వ పటము చూడుడు)

64. కాలహమూర్తి లక్ష్మణము

కాశ్యప శిల్పము 77వ పటలము

శ్లో॥ అథవత్సేవిశేషేణ కాలహమూర్తిలక్షణం
వసునందంతుదశాంశంవా భాగమానంద్యిజోత్తమ॥ 1
సూత్రంభాన్యంగులంవాఽథ నేత్రసూత్రంమయోచ్యతే
లలాటదక్షిణేనవ్యే నేత్రమధ్యేతద్దైవచ॥ 2
హిక్కాసూత్రంచవామేతు వామస్తనాక్షందక్షిణే
నాభిమధ్యేతువామేతు సూత్రాంతరంయవాప్తకమ్॥ 3

- మేధ్రమూలస్యమధ్యేతు వామేషడంగులన్యనేత్
స్థితాఽప్రేగుల్భమధ్యేతు పూర్వసూత్రంప్రలంబయేత్ ॥ 4
- దేవస్యదక్షిణంపాదం పద్మవీతోహరిస్థితం
ప్రథమంనృత్తమూర్తిస్థు దక్షిణేస్థితపాదవత్ ॥ 5
- వామపాదంతతోద్ధృత్య కుగచితంతలమద్భుతం
అంగుష్ఠమద్భుతంచాగ్రే కాలస్యహృదయన్యనేత్ ॥ 6
- సుదృష్టి స్వాత్త్రినేత్రంచ జటాముకుటమండితంః
చతుర్భుజసమాయుక్త మప్తహస్తమథాపిచా॥ 7
- దక్షిణేపూర్వహస్తంతు శూలంకర్ణాంతంమద్భుతం
దక్షిణేపరహస్తంతు పరశుంపరదంతథా॥ 8
- వామేపూర్వకరంనాభి సీమాంతంసూచ్యభోగతం
సూచ్యగ్రంపూర్వసూత్రాంతం కలాపంచాంగులంతువా॥ 9
- కర్ణశూలధరేహస్తే మణిబంధాంతతంబుధః
వామేతుపరహస్తంతు విస్మయంపరికల్పయేత్ ॥ 10
- హిక్మాసూత్రంసమంటకం కరద్వయాంతరంముఖం
ఉష్ణిపాంతంసముద్ధృత్య విస్మయేనామికాగ్రకమ్ ॥ 11
- కంఠాంతంమణిబంధాంతం శూలహస్తేసమాంతరం
చతుర్వాస్తాభ్యమాఖ్యాత మప్తహస్తమథఃశ్రుణు॥ 12
- శూలంపరశువజ్రౌచ ఖడ్గందక్షిణహస్తకే
విస్మయంబేటకంపాశం సూచిహస్తంతువామకే॥ 13
- శుద్ధవిద్రుమసంకాశం సర్వాభరణసంయుతమ్
అధస్తాత్కారయేత్కాలం ద్విభుజంపాశహస్తకమ్ ॥ 14
- కరండముకుటోపేతం సండప్త్రింవికృతాననం
అస్పృగ్ధారాసమాయుక్తం మహాభయసమన్వితమ్ ॥ 15

వికీర్ణకేశకంద్యస్థాశాయయేదూర్ధ్వవక్తకం

కాలారిమూర్తిమేవంహి ప్రోక్తంలింగోద్భవంతథా॥ 16

ఇత్యంశుమద్భేదే కాశ్యపశిల్పే కాలహమూర్తిలక్షణంనామ
సప్తసప్తతితమఃపటలః

తా॥ కాలాంతకమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. 8, 9, 10 అంగులములు భాగములు చేయవచ్చును. సూత్రమునుండి 12 అంగులములు వేత్ర సూత్రము చెప్పుచున్నాను. నొసలు యొక్క కుడి ప్రక్కను, కన్నుల నడుమను, అక్కిలి సూత్రము యెడమ ప్రక్కను, ఎడమ స్తనము యొక్క కన్నకు కుడిప్రక్కను, బొడ్డు నడుముకు ఎడమప్రక్క నూలునుండి సందు 8 యవలును, లింగస్థానము మొదలు నడుమ యెడమప్రక్క 6 అంగులములును, పూనిక చేసిన కాలి యొక్క చీలమండ నడుమను, ముందు నూలును చాంచవలయును. దేవుని యొక్క కుడికాలు పద్మపీఠముపై నుండవలయును. నృత్తు మూర్తులలో మొదటి రూపము యొక్క కుడికాలువలెను, ఎడమ కాలుపైకెత్తి అరకాలును కొంచెము వంచవలయును. ఎత్తబడిన కాలి యొక్క బొటనప్రేలు యముని యొక్క తొమ్మును తగిలి యుండవలయును. మూడు కన్నులును చక్కగా తెరిచి యుండవలయును. జటాముకుటమును, నాలుగు చేతులును, లేక యెనిమిది చేతులును, ముందుపై పు కుడిచెయ్యి శూలమును బట్టికొని చెవి వఱకు ఎత్తబడి యుండవలయును. వెనుక కుడిచెయ్యి గండ్రగొడ్డలి లేక వరదము, ఎడమపై పు ముందు చెయ్యి బొడ్డుతో సమానముగా క్రిందకు వంచిత సూచీ ముఖమును చేయవలయును. అనగాచూపుడు వ్రేలిని పొడవుగా జూచి మిగిలిన నాలుగు వ్రేళ్ళను లోపలికి వంచ వలయును, సూచీ ముఖము యొక్క చివర ముందు నూలు వఱకు 2 నుండి 5 అంగులముల వఱకు జేయవచ్చును. చెవిలో సమానముగా నున్న శూలముతో గూడిన చెయ్యి మనికట్టు సందు చేయవలయును

ఎడమవైపు వెనుకచెయ్యి ఆశ్చర్యహస్తము (చేతిప్రేళన్నియును ఆనించి లోపలికివంచి అరచెయ్యిని బోర్లించబడినది) టంకమును అక్కిలితో సమానముగా రచించవలయును. రెండు చేతుల సంగులో ముఖము ఉష్ణీషము వఱకు యెత్తి యుండవలయును. విస్మయ హస్తమున అనామికప్రేలుపై నుండవలయును. మెడవఱకును మనికట్టు వఱకును శూలమును బట్టిన చెయ్యి సమానమైన సందు కలిగి యుండవలయును. నాలుగు చేతుల వద్దతి చెప్పబడినది. ఎనిమిది చేతులయిన యెడల శూలము, గండగొడ్డలి, వజ్రము, ఖడ్గము, కుడివైపు చేతులయందును, , ఆశ్చర్యహస్తము, పెద్దకత్తి. పాశము, నూచిహస్తము ఎడమవైపు చేతులయందును రచించవలెను, మంచి పగడమువలె ప్రకాశించుచున్న యెట్టిని రంగును, సమస్తమైన భూషణములును, క్రింద పడియున్న యముడు రెండు చేతులు, ఒక చేతియందు పాశము, కరండ ముకుటము, కోటలును వికారమైన ముఖమునుండి నెత్తురు కారుచున్నట్లును, మిక్కిలి భయముతో నున్నట్లును, చెదరిన తలవెండ్రుకలును వెల్లకిలపడి యున్నట్లును కాలాంతకమూర్తిని రచించవలయును.

శిల్ప ఉ. 22 వ. అ

శ్లో॥ వామేనోద్యత్తరుణహరిణః పాణినావామభాసా
బిభ్రద్ బ్రహ్మద్యుతిరపినరేణాకతోరంకుతారః
వక్షోదేశేత్రిశిఖిశిఖరేణాత్రకృత్వాంతకాంతం
తిష్ఠన్నీశోజయతిశశినాబద్ధకోటీరభారః॥

197

తా॥ కుడిచేతగండగొడ్డలి యెడమచేతజంక యమునితోమ్ముపై గుచ్చబడిన త్రిశూల మొకచేతియందును అభయహస్త మొకచేతను జడలముడియందు చంద్రుడును గల రూపము కాలారి యనబడునా తరువాత లింగోద్భవమూర్తి లక్షణమును చెప్పబోవుచున్నాడు.

కాశ్యప శిల్పము 78వ పటలము

65. లింగోద్భవమూర్తి లక్షణము

- శ్లో॥ అథవక్ష్యేవిశేషేణ లింగోద్భవమిదంశ్రుణు
లింగాకారస్యమధ్యేతు చంద్రశేఖరమూర్తివత్ ॥ 1
- నలకాంఘ్రితలాద్విప్ర లింగేశూలసమన్వితం
విధాతాహంసరూపేణ ఊర్ధ్వగోవామపార్శ్వతః ॥ 2
- విష్ణుర్వరాహరూపేణ దక్షిణంశేత్వధోగతః
విష్ణుర్దక్షిణపార్శ్వేతు వామపార్శ్వేపితామహః ॥ 3
- హృదయాంజలిసంయుక్తా స్థితౌతులింగముచ్యతే
రక్తశ్యామహిరణ్యాళం లింగంవిష్ణుంపితామహం ॥ 4
- వీర్యమాణౌపరంలింగ మిదంలింగోద్భవంస్మృతమ్ ॥ 5
- ఇత్యంశుమద్భేదేకాశ్యపశిల్పే లింగోద్భవ లక్షణం నామాప్త
సప్తతి తమః పటలః

తా॥ లింగోద్భవమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. లింగాకారము నడుమ చంద్రశేఖరమూర్తివలె శివుడును శివునియొక్కపాదము నుండిగాని పిక్కకు దిగువభాగమునుండిగాని లింగమున శూలమును, బ్రహ్మహంస రూపముతో పైకి బోవుచున్నట్లుపడమరప్రక్కను విష్ణుపురరాహ రూపముతో క్రిందికి బోవుచున్నట్లు కుడిప్రక్కను, మతీయు విష్ణువు కుడిప్రక్క ఆకుపచ్చ వన్నెయును, బ్రహ్మ యెడమ ప్రక్క యెఱుపు వన్నెయును, కలిగి అొమ్మల కెదురుగా దోసిలి బట్టి యుండినట్లును, వారిద్దరి నడుమ లింగము బంగారు చాయతోను రచింపబడినది లింగోద్భవ లక్షణమగును.

66. అంతరాల యమునను ప్రస్తరముపైనను

శివరూప బేద స్థానములు

కాశ్యప శిల్పము 60వ పటలము

- శ్లో॥ అధవక్ష్యేవిశేషేణ సకలస్థానము త్రమం
శాంక రేన్మ త్రమూర్తిస్తు ఆగ్నేయూంవృషవాహనం॥ 6
- ఉమాస్కందయుతంవిప్ర నైర్మత్యాంపరికల్పయేత్
కంకాలంవాయుదిగ్భాగే భిక్షాటనంజయంతికే॥ 7
- సుఖాసనంతుసత్యాంశే విధ్యంశేత్రిపురాంతకమ్
(వితథేవాపూషస్థానే న్యసేత్పాశుపదంతథా)
సుగ్రీవేహరిరథంస్యాద్గంధర్వేచంద్రశేఖరమ్ 8
- గంగాధరంతుశోషాంశే ముఖ్యేకాలారిమూర్తికం
ఆదితౌత్పర్ధనారీస్యాద్దైంద్రోకల్యాణసుందరమ్॥ 9
- చండేశ్వరదంబర్జన్యే యామ్యేవాదక్షిణేశ్వరం
వారుణేలింగముద్భూతం సామ్యేతుగజహారిణమ్॥ 10
- ఇత్యూర్ధ్వమాలయంప్రోక్ష మంతరాలస్యకల్పయేత్
మూలమధ్యేతుసంవీత్య సకలస్థాపనంకురు॥ 11

తా॥ అంతరాలయమునను ప్రస్తరమపై శివరూప భేదము లకు స్థానములను చెప్పుచున్నాడు. ఈశాన్యమున నృత్యమూర్తి, అగ్నేయమున వృషవాహనమూర్తి, నైర్మతియందు సోమస్కంద మూర్తి వాయువ్యమున కంకాలమూర్తి, జయంత స్థానమున భిక్షాటన మూర్తి, సత్యస్థానమున సుఖాసనమూర్తి, బ్రహ్మస్థానమున త్రిపురాంతకమూర్తి వితథస్థానమునపాశుపతమూర్తి సుగ్రీవస్థానమున హరిహరమూర్తి, గంధర్వస్థానమున చంద్రశేఖరమూర్తి, శోషస్థానమున గంగాధరమూర్తి ముఖ్యస్థానమున కాలారిమూర్తి, ఆదితిస్థానమున అర్ధనారీశ్వరమూర్తి, ఇంద్రస్థానమున కల్యాణసుందరమూర్తి పర్జన్య స్థానమున చండేశానుగ్రహమూర్తి, దక్షిణమున దక్షిణామూర్తి, పడమ రలింగోద్భవ ఉత్తరమునగజాంతకమూర్తి, ఇట్లుస్థానములనుతెలిసికొని స్థాపించవలయును.

67. శివపంచ వక్త్రీ ధ్యానము

అపరా. 204వ సూత్రము

శ్లో॥ | పావేయామలబిందు కుండధవళఁగోక్షీర ఫేనప్రభమ్
 భస్మాభ్యంగమనంగదేహదమనం జ్వాలావవీలోచనమ్
 బ్రహ్మేంద్రాదిమరుద్గణైఃస్తుతిపరైః సంసేవితంయోగిభిః
 పంచదేహాంసకలంకలంకరహితం స్థాణోద్మఖంపశ్చిమమ్॥ 15

“గౌరంకుంకుమపింజరంసుతిలకం వ్యాలోలగండస్థలమ్
 భూవిక్షేపకటాక్షవీక్షణలసద్భింబంసకన్తోత్పలమ్
 స్నిగ్ధంబింబఫలాధరంప్రహసనం నీలాలకాలంకృతమ్
 పంచదేవార్ణవశాంకమండలనిభం వక్త్రీహరస్మాత్తరమ్॥ 16

“కౌలాభ్రమరాంజనద్యుతినిభం వ్యావృత్తపింగేక్షణమ్
 బావేందుద్వయనిఃసృతంసుదశనం ప్రోద్భిన్నదంష్ట్రాంకురమ్
 సర్వప్రాతకపాలశుక్తిశకలం వ్యాకీర్ణమాశేఖరమ్
 పంచదక్షిణమీశ్వరస్యకుటిలం భూభంగరౌద్రంముఖమ్॥ 17

“సంవర్తాగ్నితడిత్ప్రతప్త కనక ప్రస్పర్ధితేజోరుణమ్
 గంభీరభవనిఃసృతం సుదశనం ప్రోద్భాసితామ్రాధరమ్
 బాలేందుద్యుతిలోలపింగలజటా భారప్రబద్ధోరగమ్
 పంచదేసిద్ధసురాసురేంద్రసునుతం తత్కూరుషస్యాననమ్॥ 18

“వృక్షావృక్షగుణోత్తరంచ వరదం షట్కరింశతత్త్వాధికమ్
 తస్మాదుత్తరతత్త్వమక్షరమితి ధ్యేయంసదాయోగిభిః
 పంచదేతామసవర్జితేనమనసా సూక్ష్మాతిసూక్ష్మంపరమ్
 శాంతంపంచమమీశ్వరస్యవదనం ఖవ్యాపితేజోమయమ్॥ 19

తా॥ తెల్లని కాంతి గల దేహమును ఎఱ్ఱని కన్నులును,
 బ్రహ్మేంద్రాదులచే నేవింపబడుచున్నదియునగు సద్యోజాతమును
 జాతమును పేరు గల శివుని పశ్చిమ ముఖమునకు నమస్కారము.

ఎట్టని కాంతి గల దేహము చలించుచున్న కపోలము పైకి లేవబడిన కనుబొమలతో గూడిన క్రేగంటి చూపును. దొండపండువంటి పెదవి నగుమోము నల్లని ముంగురులు నిండు చందురునివంటి కోటలును మోము అగు వామదేవకును పేరుగల శివుని ఉత్తర ముఖమునకు నమస్కారము. నల్లని శరీరమును తిరుగుచున్న యెఱుఁగని కన్నులును, తలపుట్టెల దండయును, కోపముతో గూడిన మొగమును అగు అఘోరమును పేరు గల శివుని దక్షిణ ముఖమునకు నమస్కారము. ప్రళయాయాగ్నివలెను, మెఱుపువలెను బాగుగా కాచిన బంగారము వలెను ప్రకాశించుచున్న పసుపుతో గూడిన యెట్టని కాంతియును, బాలచంద్రునితో గూడి కదలుచున్న యెట్టని జడయును అందు సర్పమును, మంచి దంతములు, ఎట్టని పెదవులును, సిద్ధులు సురలు దైత్యులు ఇంద్రుడు మొదలగు వారిచే స్తుతించబడుచున్న తత్పురుషమును పేరు గల శివుని తూర్పు ముఖమునకు నమస్కారము. తెలియబడుచున్నదియును, తెలియబడనిదియును అగు స్వభావము గలదియును ముప్పదియైతొత్తములకు పై నుండి నాశము లేనిదై యెల్లప్పుడును తమోగుణరహితులైన యోగులచే ధ్యానింపబడుచున్న సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమును పైన నుండునదియును ఆకాశమునంతయును వ్యాపించిన తేజోమయమును శాంతమును గల యీశానమును పేరుగల శివుని యూర్ధ్వముఖమునకు నమస్కారము.

శిల్పరత్నము 22వ అధ్యాయము

శ్లో॥ ఈశానాహ్వయమూర్ధ్వదిగ్దర్శముఖంపంచామహేనిర్మలమ్
పూర్వంతత్పురుషంచకుంకుమనిభంయామ్యంత్యఘోరంహారం
వామంమేరుజపాప్రసూనసదృశం యద్వామదేవంవిదుః
సద్యోజాతమహాప్రభంచపతమఃకోక్షీరఘ్నేనప్రభమ్॥

తా॥ ఈశాన ముఖము పై భాగము తెలుపు, తత్పురుష

ముఖము తూర్పు ఎరువు, అఘోర ముఖము దక్షిణము నీలము, వామ దేవముఖము త్తరము పసుపు, సద్యోజాతముఖము పడమర తెలుపు అని దెలియవలయును.

68. ఏకాదశరుద్రులలో (మొదటి) సద్యోజాతరుద్రుడు

అపరాజిత 212 వసూ.

- శ్లో॥ శుక్లాంబరధరందేవం శుక్లమాల్యానువేషనమ్
శుక్లోష్ణీషంశుక్లనేత్రం శుక్లయజ్ఞోపవీతినమ్॥ 8
- జటాభారసమాయుక్తం బావేందుకృతశేఖరమ్
త్రిలోచనంసౌమ్యముఖం శ్వేతకుండలభూషితమ్॥ 9
- దివ్యదేహంమహాకాయం నవయావనమండితం
మహాభజంమహోత్సాహం వరదాభయపాణిమ్॥ 10
- శిల్ప రత్నం “సద్యోవేదాక్షమాలాభయవరదకరః కుండ
మందార గౌరవో” అని యున్నది.

తా॥ తెల్లని వస్త్రము తెల్లని పూలదండలు తెల్లని కిరీటము, తెల్లని కన్నులు తెల్లని జందెము జడలు ముడివేయబడి చంద్రునితో గూడిన కిరీటమును, మూడు కన్నులు శాంత రూపము తెల్లని కుండలములు చక్కని రూపము గొప్ప తనువు. దీర్ఘములును బలిష్ఠములును అయిన చేతులును వరద అభయహస్తములును యువ ప్రాయమును గలవాడు పమానాకరుద్రులలో మొదటివాడగు సద్యోజాతరుద్రుడని తెలియవలయును.

69. (రెండవ) వామదేవ రుద్రుడు

- శ్లో॥ రక్తాంబరధరందేవం రక్తయజ్ఞోపవీతినం
రక్తోష్ణీషంరక్తనేత్రం రక్తమాల్యానువేషనమ్॥ 11
- జటాయాంకృతచంద్రచ త్రినేత్రంతుంగనాసికం
మహారక్తంమహాబాహుం శూలఖట్వాంగధారిణమ్॥ 12

రక్తాస్యంర క్తనయనం ర క్తకుండలధారిణం

సర్పాలంకారసంయు క్తం సర్వాభరణభూషితమ్॥ 13

తా॥ ఏకాదశ రుద్రులలో రెండవవాడగు వామదేవరుద్రుని లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. ఎఱ్ఱనివస్త్రము, ఎఱ్ఱనిజందెము, ఎఱ్ఱని కిరీటము, ఎఱ్ఱని కన్నులు ఎఱ్ఱని పూలదండలు జడముడియందు చలద్రుడు, మూడుకన్నులు, ఎత్తయిన ముక్కు ఎఱ్ఱని శరీరము గొప్ప భుజములు ఎఱ్ఱని కుండలములు సమస్తమైన భూషణములు కలవాడు వామదేవరుద్రుడని తెలియవలయును.

శిల్పరత్నం

“వామఃకాశ్చీరవర్ణోఽభయవరదపరశ్వక్షమాలావిలాసీ” అని చెప్పబడి యున్నది.

70, (మూడవ) అమోర రుద్రుడు

శ్లో॥ కరాలదంష్ట్రింవికటాస్యం సర్పశీర్షంత్రితాచనం
ముండమాలాధరం దేవం సర్పకుండలమండితమ్॥ 14

భుజంగకేయూరధరం సర్పహఃరోపవీతినం
గోనసంకటిస్తూతంచ గవేవృశ్చికమాలికాం॥ 15

నీలాత్మలడలశ్యామ మతసీపుష్పసన్నిభం
భృంగభూభంగజటిలం శశాంకకృతశేఖరమ్॥ 16

తక్షకంకర్కోటకంచ పాయూనేత్రేపురౌకృతౌ
అఘోరసంజ్ఞకంహేతుం కాలరూపమివాపరమ్॥ 17

మహావీర్యంమహోత్సాహ మష్టబాహుంమహాబలం
రిపునైన్యంత్రతాసయంతం నివేక్షోయత్రభూతతీ॥ 18

ఖట్వాంగంచకపాలంచ ఛేటకంపాశమేవచ
వామహస్తదతుష్కేణ శస్త్రాణాచచతుష్టయమ్॥ 19

త్రిశూలంకలశంఖద్గం దండంచైవారిమర్దనం
కరేషువై దక్షిణేషు చైతదస్త్రచతుష్టయమ్॥

20

శిల్పరత్నం

“అక్షస్రగ్వేదపాశాంకుశడమరుకఖట్వాంగ శూలాన్కపాలం
బిభ్రాణోభీషదంష్ట్రోఽంజనరుచిదశ్చాతనుర్భీతిదశ్చాప్యఘోరః
అని చెప్పబడి యున్నది.

తా॥ భయంకరమైన కోటలును, వికృతమైన ముఖమును, తలపై పాములును, మూడు కన్నులును, తలపుష్టెల దండయును, పాముల చెవి పోగులును, భుజముల యందు పాముల చుట్టలును, పాముల దండలును పాముల జంఁదెములును, కొండ చిలువ మొల త్రాడును, మెడయందు తేళ్ళదండయును, నల్లకలువవంటి దేహవర్ణమునునల్లయగిసె పుష్పమువంటి ప్రకాశము, నల్లని కనుబొమలు విడిచి యుండుట జడముడి తలయందు చంద్రుడు సర్పరాజగు తక్షకుడు ముడ్డి యందును కర్కోటకమను పాము కనులముందును, గల లఘోరనామముగల కాలునివంటి రూపము గల మహాబలవంతుడును, మిక్కిలి సంతోషముగలవాడును, ఎనిమిది చేతులును, మహాపరాక్రమమును, శత్రువులకు భయంకరముగను, ఖట్వాంగము, కపాలము, భేటకము, పాశము ఈ 4ను ఎడమచేతులయందును త్రిశూలము, కలశము, ఖడ్గము, దండము ఈఖను కుడిచేతులయందును కలిగినవాడు ఏకాదశ రుద్రులలో మూడవవాడగు అఘోరరుద్రుడని తెలియవలయును.

శిల్పరత్నం ఉత్త 22. వ అ. శ్లో

శ్లో॥ కాలాభ్రాభఃకరాగ్రైఃపతశుడమరుకౌఖద్గభేటాచబాణే
ష్వాపాశూలంకపాలందధభయవరోభీషణాస్యత్రనేత్రః

రక్తాకారాంబరాహిప్రవరఘటితగాత్రోఽరినాగగ్రహాధీన్
ఖాదన్నిష్ఠారదాయీభవదభిమతచ్ఛిత్తయేన్యదఘోరః 189

71. (నాలుగవ) తత్పురుష రుద్రుడు

శ్లో॥ వీతాంబరధరందేవం వీతయజ్ఞోపవీతినం

మాతులుంగంక రేవామే అక్షసూత్రంచదక్షిణే॥ 21

తా॥ ఏకాదశ రుద్రులలో నాల్గవ వాడగు తత్పురుషరుద్రుని
లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. పసుపువన్నె గల వస్త్రములును,
పసుపువన్నె గల జందెమును ఎడమచేత మాదీఫలమును, కుడిచేత
జపమాలయును మిగిలినవన్నియును మొదటి రుద్రునివలెనే రచించ
వలయును.

శిల్పరత్నం “విద్యుద్వక్తోఽభవేదాభయవరకుతారాన్దధత్
పూరుపాఖ్యః” అని రచించబడియున్నది.

72. (అయిదవ) ఈశాన రుద్రుడు

శ్లో॥ శుద్ధస్ఫటికసంకాశం జటాచంద్రవిభూషితం

త్రినేత్రంశూలహస్తం చ వామేధృతకపాలకమ్॥ 22

తా॥ తెల్లని పటికపు తాతివంటి రూపమును జడయందు
చంద్రుడును, మూడు కన్నులును, కుడిచేతియందు శూలమును
ఎడమచేతియందు తలపుత్రైయును మిగిలిన వన్నియును మొదటి
రుద్రునివలెనే చేయవలెను. ఇది ఏకాదశ రుద్రులలో ఐదవవాడగు
ఈశాన రుద్రుని రూపమని తెలియవలయును.

శిల్పరత్నం

“ముక్తాగారోఽభయేష్టాధికరకములోఽఘోరతఃపంచవక్త
స్త్రీశ్లోధ్యేయోఽంబుజనోద్భవమురతిపురుషేశ్వరాఃసుగ్ధః
శివాంతాః అని వచింపబడియున్నది.

73. (అఱవ) షడ్భుజమృత్యుంజయరుద్రుడు

శ్లో॥ కపాలమాలినం శ్వేతం శశాంకకృతశేఖరం
 వ్యాఘ్రచర్మధరంద్రుడం నాగేంద్రోరువిభూషితమ్॥ 23

త్రిశూలంచాక్షసూత్రంచ బిభర్తిదక్షిణేకరే
 కపాలంకుండికాంవామే యోగముద్రాంకరద్వయే॥ 24

తా॥ తెలుపు వన్నెయును తలపుత్రైల దండయును, చంద్రుడు
 జటాబంధమునను, పులితోలు వస్త్రమును, పాములు భూషణము
 లును, కుడిచేతులయందు త్రిశూలము అక్షమాల ఎడమచేతులయందు
 కపాలమును, కుండికయును, రెండు చేతులయందు యోగ ఘుద్ర
 యును కలవాడు. ఏకాదశ రుద్రులలో అఱవ వాడగు షడ్భుజ
 మృత్యుంజయు రుద్రుడని తెలియవలెను.

74. (ఏడవ) విజయ రుద్రుడు

శ్లో॥ ఏకవక్త్రీంత్రినేత్రంచ శంశాకకృతశేఖరం
 బృహల్లలాటకాపోలం కంబుగ్రీవంసుశోభనమ్॥ 25

చతుర్భుజంమహాబాహుం శూలపంకజఖృత్కరం
 దివ్యరూపధరందేవం వరదాభయపాణికమ్॥ 26

తా॥ ఏకాదశ రుద్రులలో ఏడవవాడగు విజయరుద్రుని లక్షణ
 మును చెప్పుచున్నాడు. ఒక్క ముఖమును మూడు కన్నులును,
 చంద్రునితో గూడిన జటామకుటమును, గొప్ప నోసలును చెక్కి
 ల్లును శంఖము వంటి మేఘయును నాలుగు చేతులు బలము గలవి
 యును, శూలము, పద్మము, వరదము, అభయము కలనాల్లు చేతు
 లును, మనోహరమైన రూపమును గలవాడు విజయరుద్రుడని
 యెఱుంగవలయును.

75. (ఎనిమిదవ) కిరణాక్ష రుద్రుడు

శ్లో॥ చతుర్భుజంమహావక్షః శుక్లాక్షంసూత్రపాణికం
 పుస్తకాభయహస్తంచ వరదాక్షంత్రిలోచనమ్॥ 27

తా॥ ఏకాదశ రుద్రులతో ఎనిమిదవవాడగు కిరణాక్షరుద్రుని
 లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. నాలుగు చేతులును గొప్పవక్తఃస్థలమును
 తెల్లని కన్నులును, జపమాలయును, పుస్తకమును, అభయహస్త
 మును, గుద్రాక్షయును నాలుగు చేతుల యందును, మూడు కన్ను
 లును, మిగిలినవి మొదటి రుద్రునివలెనే రచించవలయును. ఇట్టి
 రూపము కలవాడు కిరణాక్ష రుద్రుడని తెలియవలయును.

కాశ్యప శిల్పము 48వ పటలము

శ్లో॥ కాలాగ్నిరుద్రమూర్తేస్తు లక్షణంవక్ష్యచేఽధునా
 చతుర్భుజంత్రినేత్రంచ జ్వాలామాలాపశోభితం 132
 ఖడ్గఖేటకసంయుక్తంశశాంకార్ధధృతంపరంరక్తవస్తుధరంరౌద్రం
 సర్వాభరణభూషితమ్॥ 133

రౌద్ర్యకేశంయుక్తం సింహాసనోపరిస్థితమ్॥

76. (తొమ్మిదవ) అమోరాస్త్ర రుద్రుడు

శ్లో॥ జ్వలత్పావకసంకాశం ఖడ్గహస్తంత్రిశూలినం
 మహాశ్రోధకరందేవం మాయాకృతమహాగ్రహమ్॥ 28

తా॥ మండుచున్న అగ్నివంటి తేజస్సును హస్తములయందు
 ఖడ్గమును త్రిశూలమును, మిగుల కోపము గల స్వభావమును,
 మాయతో గూడిన కోపమును గల రూపమును మిగిలిన లక్షణములు
 పూర్వము వలెనే యని తెలియవలయును. ఇది యేకాదశ గుద్ర
 రూపములతో తొమ్మిదవదియగు అమోరాస్త్రుడుని లక్షణమని
 యెఱుంగవలయును.

77. (పదీయవ) శ్రీకంఠరుద్రుడు

శ్లో॥ చిత్రసూత్రవస్త్రధరం చిత్రీయజ్ఞోపవీతినం
 చిత్రరూపంమహాసత్త్వం చిత్రైశ్వర్యసమన్వితమ్॥ 29
 చతుర్భుజంచైవక్త్రం సర్వాలంకారభూషితం
 ఖడ్గంధనుశరంభేటం శశాంకకృతశేఖరమ్ 30

తా|| ఏకదశ రుద్రులలో పదియవ వాడగు శ్రీకంఠరుద్రుని లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు చిత్రవస్త్రము చిత్రయజ్ఞోపవీతముచిత్ర రూపము గొప్ప బలముగల శరీరము చిత్రములైన భూషణములు నాలుగుచేతులయందు ఖడ్గము, ధనుస్సు, బాణము, వేటము, ధరించి యుండుట చంద్రుడు జటాజూటమునను గలది శ్రీకంఠ రుద్రరూప మని యెఱుంగవలయును.

కాశ్యప 48వ పటలము

- శ్లో|| చతుర్భుజం త్రినేత్రంచ నీలోవృషసమప్రభం 134
కరందముకుటోపేతం సర్వాభరణభూషితం
అభయంవరదోపేతం దితశూత్పతంపరం 135
రక్తవస్త్రసమాయుక్తం పద్మపీఠోపరిస్థితం
శ్రీకంఠోహ్యమూఘ్యాతం నాగదేవస్త్యభోచ్యతే|| 136

78. (పదునొకండవ) మహాదేవ రుద్రుడు

కాశ్యప 48వ పటలం

- శ్లో|| త్రిలోచనశ్చతుర్భాహుః శుక్లాక్షః సుకరద్యయః
దక్షిణపాణినాపూర్ణం వంశామృతరసంపిబతో|| 31
ధృతముక్తాక్షసూత్రశ్చ మహాదేవోధనోర్జితః
మహాశ్చర్యప్రదాయింద రుద్రశ్చైకాదశఃస్మృతః|| 32

తా|| ఏకాదశ రుద్రులలో కడపటివాడగు మహాదేవరుద్రుని లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. మూడు కన్నులును, నాలుగుచేతులును, తెల్లని కన్నులును, ధనుస్సున బాణమును సంధించిన రెండు హస్తములును, కుడిచేత పూర్ణ కలశమును ఆ కలశము నుండి చెఱకు రసమును అమృతమును పానము చేయుచున్నట్లును, ముత్యముల జపమాల యెడమ హస్తమునను, కలిగి యాశ్చర్యమును గలిగించునట్టి రూపము గలవాడు మహాదేవరుద్రుడని యెఱుంగవలయును.

79. ద్వాదశకలామూర్తి సదాశివ లక్షణము

శ్లో॥ పద్మాసనస్థితం శాంతం యోగాసనకరద్వయం
పంచవక్త్రమఖిశక్తి శూలఖట్వాంగధృతరమ్॥ 33
ఘటంగసూత్రడమరు బీజపూరధరంశుభం
ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియంచైవ త్రినేత్రంజ్ఞానసాగరమ్॥ 34

తా॥ పద్మాసనమును శాంతరూపమును రెండు చేతులయందు జ్ఞానహస్తమును (నాలుగు వ్రేళ్ళను చాచి బొటనవ్రేలిని పంచిపట్టిన చేతులను ఘటమూలముల కెదురుగ నిక్కించినది) ఐదు ముఖములును, అభయము, శక్తి, శూలము, ఖట్వాంగము, కుడివైపు నాలుగు చేతుల యందును సర్పము, నాశము, డమరుకము, మాదీఫలము, ఎడమవైపు నాలుగు చేతుల యందును, ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులు గల జ్ఞానబోధ స్వభావమును మూడు కన్నులును గల రూపము పది రెండు కళలు గల సదాశివుడని యెఱుంగవలయును.

80. శ్రీ పంచాక్షరి

శిల్పరత్నం ఉత్తరభాగము 22వ అధ్యాయము

శ్లో॥ బిభ్రద్ దోర్భిఃకుతారంమృగమభయవకౌసుప్రసన్నోమహేశః
సర్వాలంకారదీప్తఃసరసిజనిలయోవ్యాఘ్రచర్మాత్తవాసాః
ధ్యాయోయక్తాపరాగామృతరసకవిత్రాద్రిప్తభాపంచవక్త్ర
స్త్రిక్షఃకోటిరఘటితతుహిసరోచిష్కలాతుంగమాః॥ 180

తా॥ గండగొడ్డలి జింక అభయము వరదము కల నాలుగు చేతులును, సంతోషముతో గూడిన మొగమును సమస్తమైన భూషణములును, పద్మపీఠమును, పులితోలు మొలయందును దయారసముతో గూడిన తెల్లని శరీరమును, ఐదు ముఖములును, మూడు కన్నులతో గూడిన ముఖములును, చంద్రునితో గూడిన జటా

జూటమును గల మహేశ్వర రూపము శ్రీపంచాక్షరియని యెఱుంగవలయును.

81 మృత్యుంజయ లక్ష్మణము

శిల్పరత్నం ఉత్తర భాగము 22వ అ.

శ్లో॥ శుభ్రాంభోజపుటేందుమండలగతం త్ర్యక్షత్రీశూలత్రయీ
టంకాక్షహిత్రిసూత్రసంయుతచతుర్బాహుంహిమాద్రి
ప్రభమ్

ముద్రాపంచకభూషితం త్రినయనంనాగోత్తరీయంశివమ్
పందేవ్యాఘ్రువరాజనాంబరధరంఠోటీరచంద్రోజ్జ్వలమ్ ॥ 185
శూలాహీటంకఘంటాసిన్ధుణికులిశపాశాగ్నోద్ధృతధానం
దోర్భిశీతాంకురేఖాప్రతిఘటితజటాభారమాలింత్రినేత్రం
నానాకల్పాభిరామాపఘనమభిమతార్థప్రదం సుప్రసన్నం
పద్మస్థం పంచవక్త్రం స్ఫటికమణినిభంపార్వతీశంనమామి॥ 186

తా॥ తెల్లని తామరపువ్వు నడుమనున్నవాడును, మూడు కన్నులును, టంకము అక్షమాల సర్పము త్రిసూత్రము కల నాలుగు చేతులును, తెల్లని కాంతియును, పంచముద్రలతోగూడినవాడును, పామునువల్లె వాటుగా వేసికొనినవాడును పులితోలు మొలయందు గట్టినవాడును, జడలముడియందు చంద్రుడు గలవాడును, మృత్యునాశకరుడును అగు శివునకు నమస్కరించెదను. పద్మవీరమును తెల్లని మేనును ఐదు మోములును, శూలము, సర్పము, టంకము, ఘంట, ఖడ్గము, అంకుశము, వజ్రము, పాశము, అగ్ని, అభయము కల పది చేతులును, జటాముకుటమునందు చంద్రకళయును మూడు కన్నులును, అన్ని అవయవములయందును భూషణములు గలవాడును సంతోషముతో గూడియున్నవాడును మృత్యువును నశింపజేయువాడును అగు పార్వతీనాథునకు నమస్కరించెదను.

శ్లో॥ అధవామల కమల పుంటాంతరితం శిశువేషభూషణంద్రుద్రం
ధ్యాత్వాజపాద్యథావత్ కృతక్లప్త్యామృత్యునాశనం
హృష్టమ్॥ (190)

తా॥ తెల్లని పద్మము యొక్క మధ్య ప్రదేశమున పసి
బాలునివలె సమస్తమైన యాభరణములతో గూడియున్నవాడును
సంతోషము గలవాడును మృత్యునాశనకరుడును అగు శివునకు
నమస్కారము.

82. ప్ర సాద శివ ల క్షణము

శిల్పరత్నం ఉత్తర భాగము 22 వ అ.

శ్లో॥ దేవంనమామిశిరసావరశుత్రిశూల
విద్యాకపాలపరిమండిత బాహుదండం
వ్యాఘ్రూజినాంబరధరంభసితావదాత
వేషోజ్జ్వలంధృతజటాఘటి తేందుబింబమ్॥ 183

చంద్రేత్రిశూలస్ఫటికాక్షమాలా
విద్యాప్రసాదోద్యతబాహుమీశం
సితోపవీతంభసితావదాతం

లోటీరచూఢోజ్జ్వలచంద్రశేఖరమ్॥ 184

తా॥ చక్కని రూపము, పులితోలు మొలకట్టు, ఒడలెల్ల
ఋూది, జటామకుటమున చంద్రకల, వరశువు, త్రిశూలము, పుస్త
కము, కపాలము, నాలుగుచేతులయందును గల శంకరునకు నమ
స్కారము. త్రిశూలము స్ఫటికాక్షమాల పుస్తకము వరదహస్తము
జడముడియందు చంద్రుడును తేల్లని జండెము, మేనెల్లభస్మము
గలిగిన శివునకు నమస్కారము ఈ రెండును అనుగ్రహము గల శివ
రూపములు.

83. శై వ మ స్థా క్త ర ము

శిల్పరత్నం ఉత్త. 22. వ అ.

శ్లో॥ వామ్యాకన్యస్తవామేతరకమలాయాస్తథావామబాహున్యస్సా
రక్షోత్పలాయాః స్తనవిధృతలసద్వామబాహుఃప్రియాయాః
సర్వాకల్పాభిరామోద్భృతపరశుమృగేషుఃకర్తైఃకాంచనాభా
ధ్యేయఃపద్మాసనస్థః స్మరలలితతనుఃసంపదేపార్వతీశః॥ 187
తా॥ పద్మాసనముపై సుఖాసీనుఁడును మన్మథుని వంటి చక్క
దనమును ఎడమతోడయందు పార్వతి రెండు చేతులయందు ఎఱ్ఱ
తామలపూలతోను, ఆ పార్వతిని యెడమ చేతితో పట్టికొనినట్లును,
గండగొడ్డలి జింక శూలము చేతులయందును బంగారువంటి దేహ
చ్ఛాయమును గల రూపము అష్టాక్షరశివమంత్రాధిష్ఠానదేవుఁడగు
శివుడని తేలియవలయును.

84. చింతామణి శంకరుడు

శిల్పరత్నం ఉత్తర 22వ. అ.

శ్లో॥ అహిశశధరగంగాబద్ధతుంగాస్తమాళి
స్త్రిదశగణతాంఘ్రిశ్చాపృథస్త్రీవిలాసః
భుజగపతశుశూలాసీఖడ్గవహ్నికపాలం
శరమపిధనుషఃవైచిత్రభద్రవ్యాచ్చిరంవః॥ 191
తా॥ జటాజూటమున చంద్రుడు సర్పము గంగయును ఎనిమిది
చేతులలో సర్పము, గండగొడ్డలి, శూలము, ఖడ్గము అగ్నికపాలము
శరము ధనుస్సు ధరించి యుండుటయు దేవతలు పాదములకు నమ
స్కరించును. దేవతాస్త్రీలరంభ మొదలగు వారి నాట్య వినోద
మును కల శంకరుడు చింతామణి నామము కలవాడగును.

85. వైద్యనాదమూర్తి లక్ష్మణము

అపరా. 212. వ సూ.

శ్లో॥ ఊరోచార్ణవమధ్యస్థ ముద్భవేఽమృతరూపిణం
విషజీర్ణంభుజంగానాం తస్యచాదౌసముద్భవమ్॥

సర్వాశ్చర్యభయంచూపం విబోధాద్విషహారకం
దారిద్ర్యస్థుష్ణహరంచ ధర్మార్థకామమోక్షదమ్॥ 44

ముక్తామండలశోభాభ్యం తస్తకాంచనప్రభమ్
హారకేయూరసంయుక్తం ప్రభామండలమండితమ్॥ 45

త్రినేత్రంషడ్భుజంశుభ్రం జటాఖండేందుభాషితం
య్యోగ్నూజనంసితంసౌమ్యం నాగయజ్ఞేపవీచినమ్॥ 46

త్రిసూలంచాక్షుసూత్రంచ కపాలంకుండికాంతథా
వామ్యేసామ్యేచబిభ్రాణం వ్యాలవ్యాప్తైకరౌతథా॥ 47

పద్మాసనస్థితందేవం వైద్యనాథంహరంప్రభుం
వనమూలాదిసంయుక్తం సూర్యకోటినమప్రభమ్॥ 48

మహాకేయూరసంయుక్తం ప్రభామండలమండితమ్
వైద్యనాథంవిజానీయాత్ శక్త్యారోగ్యప్రదాయకమ్॥ 49

తా॥ పాలసంద్రము యొక్క నడుమ అమృతమువలె జన్మించిన వాడును, పాముల యొక్క విషమునుచో గొట్టువాడును, ఎల్లరకును ఆశ్చర్యమును కలిగించునట్టి రూపము కలవాడును, దారిద్ర్యమును, కుష్టమును, విషమును, పోగొట్టువాడును ధర్మము, అర్థము, కామము మోక్షము అను నాలుగు విధములయిన ఫలముల నిచ్చువాడును, మంచిముత్యములతో ప్రకాశించుచున్నవాడును కాచిన మేలిమి బంగారముతో సమానమైన యెడల చాయగలవాడును మెడలో హారములును, భుజములయందు కేయూరములును, కాంతి మండలము యొక్క నడుచుచున్నవాడును మూడుకన్నులును, ఆఱు చేతులును, తెల్లని చంద్రకలశము జటాజూటమునగలవాడును పులితోలు మొలకుగట్టినవాడును, తెల్లనిరూపమును శాంతస్వభావమును పాము జందెము గలవాడును త్రిశూలములిక్షమాల కపాలము చెంబు ఈ నాలుగు కుడిచేతుల యందును బిభ్రాణము, సర్పములు గలవి

రెండు చేతులు వరదము ఈ నాలుగు ఎడమ చేతులయందును పద్మ వీరముపై నుండిన వాడును వనమాల మొదలగు హరిములును అనేకమంది సూర్యులతో సమానము గల కాంతియును బాహువులును గలవాడును బలమును ఆరోగ్యమును ఇచ్చువాడును అగు వైద్యనాథమూర్తి లక్షణమిదియని యెఱుంగవలయును.

85. అనుష్ఠిప్ శివ లక్ష్మణము

శిల్పరత్నం ఉత్తర 22వ అ.

శ్లో॥ అచ్ఛస్వచ్ఛారవిందస్థితరుభయకరాంతఃస్థితం
పూర్వకుంభందోర్భ్యాంవేదాక్షమా లేనిజకరకమలాభ్యాః ఘ
టేనిత్యపూర్ణో ద్వాభ్యాంతౌచస్రవంతౌశిరసిశశికలాబం
ఘరేస్థానయంతౌ దేహం దేవోదధానఃప్రవిశతువిశదాకల్ప
జాఃశ్రియంవః॥ 193

తా॥ తెల్లని తామరపుష్పముపై నిలిచి రెండు చేతులలో పూర్వకలశములును పుస్తకమును అక్షమాలయును కలిగి తలయందు గల చంద్రుని అమృతకిరణములచే తడుచుచున్న చేతులును కల శంకరుడు మీకు శుభముల నిచ్చుచుండుగాక ఇది అనుష్ఠిప్ శివ రూప లక్షణము.

86. సంవాద శివ లక్ష్మణము

శిల్ప ఉ. 22. వ అ.

శ్లో॥ ధవళనలినరాజచ్ఛంద్రమధ్యేనిషణ్ణం
కరవిలసితపాశంసాంకుశంసాభయంచ
సవరంమమలేందుక్షీరగౌరంత్రినేతం
ప్రణమతేసురవక్త్రంమంక్షుసంవాదయంతమ్॥ 194

తా॥ తెల్లని తామర పువ్వువలె నొప్పుచున్న చంద్రమండలమున నడుమ పాలవంటి తెలుపు గల రూపమును మూడు కన్ను

అను పాశము, అంకుశము, అభయము, వరదము అగు నాలుగు చేతులును శాంతదృష్టియును గల శంకరునకు నమస్కరింపుడు ఇది సంవాద శివలక్షణము,

87. శక్తి పంచాక్షరి లక్షణము

శిల్ప ఉ. 22 వ అ

శ్లో॥ మూనేకల్పద్రుమస్వద్రుతనకనిభం చారుపద్మాసనస్థం
వానూంకారూఢగౌరీనిబిడకుశభరాభోగగాఢోపగూఢం
సర్వాలంకాంకాంతం సరపరశుమృగాభష్టబాహుత్రినేత్రం
వందేబాలేందుమూలింగుహగజవదనాఖ్యాముపాశ్లిష్ట
పార్శ్వమ్॥

195

తా॥ కల్పవృక్షము క్రింద బుగారు చాయతో పద్మాసనముపై కూర్చుండి యెడమ తొడమీద పార్వతియును, ఎడమ చేతితో గట్టిగా పట్టికొనినట్లును సమస్తమైన యలంకారములతోను, వరదము పరశువు జంక అభయము కలచేతులును కుడివైపున కుమార స్వామిని గణపతి పట్టికొనినట్లును మొత్తము రి చేతులును మూడు కన్నులును జటాజూటమున బాలచంద్రుడును గలది శక్తి పంచాక్షరీ శివరూపమని యెఱుంగవలయును.

శ్లో॥ వందేహరంవరదశూలకపాలహస్తం
సాభీతిమృదిసుతయోజ్జ్వలదేహకాంతి
వామోరుషీతగతయానిజవామహస్త
స్యస్తారుణోత్పలయుజాపరిరభదేహమ్॥

196

తా॥ ముఱియొక పద్మతీ చెప్పుచున్నాడు. తెల్లనిదేహ కాంతియును వరదము శూలము కపాలము అభయము కలహస్తములు నాలుగును ఎడమతొడపై పార్వతియును ఆమె దేహము ఎఱ్ఱని

కాంతిలోను, గల రూపము శక్తి పంచాక్షరీ శంకరూపమనియును చెప్పుదురు.

88. రక్షోఘ్న శివలక్ష్మణము

శిల్ప. ఉ. 23 వ. అ

శ్లో॥ త్రిశూలంపరశుంచైవ కపాలండమరుంతథా
 బిభ్రాణముగ్రవపుషం త్రినేతంచంద్రశేఖరమ్॥ 199

వంష్ట్రాకరాలనినదద్ భుకుటీకుటిలాననం
 దహంతంభవనత్రయమ్॥ 290

భూతప్రేతపిశాచాదీన్ భక్షయంతంమహాబలం
 ఏవంధ్యాత్వాజపేన్నిత్యం రత్నోహగ్నింసమాహితః॥ 201

తా॥ త్రిశూలము గండగొడ్డలి కపాలము దమరుకము కల
 నాలుగు చేతులును, భయంకరరూపమున మూడుకన్నులును,
 తలయందు చంద్రుడును, శోణులును కనుబొమలు చిట్టించిన మొగ
 మును, మండుచున్న యగ్నివంటి రూపమును మూడు లోకములను
 దహింపజేయుచున్నట్లును భూతము ప్రేతము పిశాచము అనుదుష్ట
 గ్రహములు మొదలగు వానిని మ్రింగివేయుచున్నట్లును, గొప్ప బల
 ముతో గూడిన శరీరమును ప్రలయాగ్నితో గూడినవాడును అగు
 శివ స్వరూపమును రత్నోఘ్నలక్షణమని యెరుంగవలయును.

89. దిక్పాలకయుక్త త్రిపురాంతకమూర్తి లక్ష్మణము

అపరా. 213 వ సూ.

శ్లో॥ వరంవజ్రాంకుశౌచైవ కుండింధ్రైకైరైస్తుయః
 గజారాధఃసహస్రాక్ష ఇంద్రోవై పూర్వతఃస్థితః॥ 9

వరదఃశక్తిహస్తశ్చ సమృణాలకమండలుః
 జ్వాలాపుంజనిభోదేవో మేషారాధోహతాశనః॥ 10

- లేఖనీంపు స్తకంధత్తే కుక్కుటందండమేవచ
సుమహామహిషారూఢోయమఃకృష్ణాంగహరితః॥ 11
- ఖడ్గంచఫేటకంహస్తే కర్త్రీంచైవారిమస్తకం
దంష్ట్రాంబముఖంకుర్యాచ్చవారూఢంచనిర్మలిమ్॥ 12
- వరంచాశంచకమలం కర్త్రేర్భిభ్రత్కమండలుం
కర్త్రవ్యోనుకరారూఢో వరుణఃపశ్చిమేతథా॥ 13
- వరంధ్వజంపతాకాంచ దధద్ధస్తైకమండలుమ్
మృగారూఢోహరిద్వర్ణః పవనోవాయుదిక్షతిః॥ 14
- గదాంనిధింబీజపూరకం కర్త్రేర్భిభ్రత్కమండలుం
గజారూఢఃప్రకర్త్రవ్యో ధనధర్మోత్తరేతథా॥ 15
- వరదంచత్రిశూలంచ నాగేంద్రంబీజపూరకం
వృషారూఢశ్చకర్త్రవ్య ఈశానోధవలద్యుతిః॥ 16
- ఏకవక్త్రందశభుజం నృత్యంతంత్రిపురాంతకం
సింహచర్మచరిధానం మృగచర్మోత్తరీయకమ్॥ 17
- రక్తాంబరధరందేవం సూర్యకోటిపమప్రభం
కపాలమాలాభరణం శశాంకకృతశేఖరమ్॥ 18
- ఖట్వాంగఫేటకదరం ధృతఖడ్గకపాలకం
త్రిశూలాదితకంతాచ శరశార్జ్వవిధారిణం॥ 19
- పాశాంకుశధరందేవం కుండలాభ్యామలంకృతం
హరంసంస్థాప్యనృత్యంతం వలయాకారసంస్థితమ్॥ 20

తా॥ వరదము, వజ్రము, అంకుశము, కమండలువు, నాలుగు
చేతులలోను ఏనుగుపై నెక్కి వేయి కన్నులతో నిండ్రుడు తూర్పు
నను, వరదము, శక్తి, తామరకాండ, కమండలువు నాలుగు చేతుల
లోను మంటతో సమానమైన కాంతి గలదేహమునుపొట్టేలుపై నెక్కి

అగ్నియును, గంటయు, పుస్తకము, కుక్కుటము, దండము, నాలుగు చేతులలోను గొప్ప వ్యూహముపై నెక్కియముడును ఖడ్గము ఘట కము కర్తి శత్రుశ్రీరము గల నాలుగు చేతులును కోటలు కనుపడు చున్న ముఖమును శవముపై నెక్కియుండినట్లు నిర్మితయును, వరదము పాశము, పద్మము, కమండలువు నాలుగు చేతుల యందును మకరముపై నుండి వరుణుడును, వరదము, ధ్వజము, పతాక కమండలువుకలిగి వేడి పైన ఆకుపచ్చ వన్నెతో వాయువును, గద, నిధి, ఫలము, కమండలువు కలిగి యేనుగుపై నెక్కి కుబేరుడును వరదము, త్రిశూలము, నాగేంద్రము, ఫలము, నాలుగు చేతులలోను వృషభవాహనము తెలుపు వన్నె కలిగి యాశానుడును వీరి నడుమ ఒక్క ముఖమును మూడు కన్నులును పది చేతులును, సింహచర్మమును మొలకుచుట్టి వేడి చర్మమును పైన గట్టికొని యెఱ్ఱుని నస్త్రములను ధరించి కపాలమాల ధరించి సమస్తాభరణమును దాల్చి జటామకుటమున చంద్రుని ధరించి ఖట్వాంగము, భేటకము, ఖడ్గము, కపాలము, త్రిశూలము, శరము ధనుస్సు, పాశము, అంకుశము, అభయము, కలవది చేతులును చెవులకు కుండలములును వలయాకార నృత్యమును గలిగి వేయిమంది సూర్యులైనను సాటిరాని కాంతితో ప్రకాశించుచున్న రూపము. దిక్పాల సహిత త్రిపురాంతకమూర్తి యనబడును.

90. కృష్ణశంకరమూర్తి లక్షణము

అపరా. 213వ సూ

శ్లో॥ కృష్ణశంకరకంఠక్షే కృష్ణార్చేనతుసంస్థితం
కృష్ణార్చేముకుటంకుర్యా జ్జటాభారంచదక్షిణే॥ 28
కుండలందక్షిణేకర్ణే వామేమకరకుండలమ్
అక్షమాలాత్రిశూలంచక్రంవై శంఖమేవచ॥ 29

తా॥ కృష్ణశంకరమూర్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. సగము కృష్ణరూపమును సగము శివరూపమును గలది యగుట. ఎడమ

వైపున కిరీటమును కుడివైపు జటాబంధమును కుడిచేవి యందు కుండలమును ఎడమ చేవియందు మకరకుండలమును, త్రిశూలము అక్షమాల కుడిచేతులలోను శంఖము చక్రము ఎడమచేతులలోను రచించవలయును కుడివైపున తెల్లని రూపమును, ఎడమవైపున నల్లని రూపమును రచించవలయును.

91. హరిహరపితామహ లక్ష్మణము

అపరా. 213 వ. సూ

శ్లో॥ ఏకవీరసమారూఢ మేకదేహనివాసినం
షడ్భుజంచచతుర్వక్త్రం సర్వాలంకారసంయుతమ్॥ 30

అక్షసూత్రం త్రిశూలంచ గదాంచైవతుదక్షిణే
కమండలుంచఖట్వాంగం చక్రంవామభిజేతథా॥ 31

తా॥ ఒక్కటే వీరమున ఒక్కటే శరీరముగాను, ఆఱుచేతులును, నాలుగు తలలును, సమస్తమైన యలంకారములును, అక్షమాల, త్రిశూలము, గద, కుడిచేతులలోను, కమండలువు, ఖట్వాంగము, చక్రము ఎడమ చేతులలోను గల రూపము హరిహరపితామహులగును.

92. హరిహరహర్యా గర్భ లక్ష్మణము

అపరా. 213వ సూ.

శ్లో॥ చతుర్వక్త్రంచాష్టబాహుం చతుష్కైకనివాసనం
ఋజ్వాగతోముఖఃకార్యః పద్మహస్తోదివాకరః॥ 32

ఖట్వాంగత్రిశూలహస్తో రుద్రోదక్షిణతఃశుభః
కమండలుంచాక్షసూత్ర మపరేస్యాత్ పితామహః॥ 33

వామేతుసంస్థితశ్చైవం శంఖచక్రధరోహరిః
వీరవిధంప్రకర్తవ్యం సర్వకామఫలప్రదమ్॥ 34

తా|| నాలుగు తలలు ఎనిమిది చేతులు గల ఒక్కటే శరీరం ఏ వైపున ఒరుగు లేకుండ చక్కగా నిలిచినట్లును ముందు వైపున పద్మములను రెండు చేతులతో ధరించిన సూర్యుడును, కుడివైపున ఖట్వాంగము త్రిశూలము కల శివరూపమును వెనుకవైపున కమండలువు అడమాల చేతులయందు గల బ్రహ్మరూపమును ఎడమ వైపున శంఖము చక్రము గల విష్ణురూపమును రచించిన యెడల మారిమారహిరణ్య గర్భరూపమగును. ఇందు సూర్యునితో గూడ నాలుగు రూపములు చెప్పబడియుండి ముగ్గురినే వచించుచున్నాడు.

శిల్ప ఉత్తర 25 వ అ.

శ్లో|| హేమాంభోజేనిషష్ఠం ప్రవదన్మృతఘటా చక్రశంఖాకరాజ్జే
ష్వత్ప్రకృంకితాభ్యే శిరశి శశికలాం
ధారయంతం సుభూషం హేమాభం వీతవస్త్రం
రవిశశిదహనత్రీక్షణంచిత్యరూపం సర్వజ్ఞం సర్వగంతం
మారిమారవిధిజం విశ్వరూపం నమామి||

(అనుష్టుప్రయం) అని శ్రీమహాదేవుఁ) తాత్పర్యము వ్రాయవలెను

93. గణపతి ప్రతి హారులు

అపరా. 220 వ. సూ.

శ్లో|| అవిఘ్నో విఘ్నరాజశ్చ సువక్త్రో బలవానభ
గజకర్ణశ్చ గోకర్ణః సౌమ్యశ్చాభయదాయకః|| 14
సర్వేతు వామనాకారాః సౌఖ్యదాః పురుషాననాః
తర్జనీపరశుః పద్మం దండో హస్తేష్వవిఘ్నకః|| 15
తర్జనీదంసవ్యే సభవేద్విఘ్నరాజకః పూర్వద్వావోధయథాగే
సర్వవిఘ్నవినాశకః|| 16

తర్జనీఖడ్గభేదాతు దండోహస్తేఃసువక్త్రకః
తర్జనీదండపసవ్యే బలవాంశ్చసబాదితః॥ 17

తర్జనీబాణచాపౌచ దండకఃగజకర్ణకః
తర్జనీదండపసవ్యే గోకర్ణఃపశ్చిమస్థితః॥ 18

తర్జనీపద్మాంకుశాశ్చ దండశ్చైవసుసౌమ్యకః
శస్త్రాపసవ్యేచతథా భవేదభయదాయకః॥ 19

ద్వారపక్షోసర్వదిక్షు స్థాప్యాలిఘ్నవినాశనాః
ఇత్యష్టోచప్రతీహారా నృపాణాంశాంతిమిచ్ఛతా॥ 20

తా॥ గణపతి దేవాలయమున ద్వారపాలకులు ఎనిమిదిమంది అందఱును వామనాకారిము గలవారే. తూర్పు వాకిటి దక్షిణమున అలిఘ్నుడు తర్జనీ, పరశువు, దండము నాలుగుచేతులయందు కలిగి యుండును. ఉత్తరమున విఘ్నరాజు తర్జనీ, దండము ఎడమచేతుల లోను పరశువు పద్మము కుడిచేతులలోను కలిగియుండును. దక్షిణ ద్వారము యొక్క కుడివైపున సువక్త్రుడు తర్జనీ, ఖడ్గము, ఘేటము, దండము కలిగియుండును. ఎడమవైపున బలవంతుడు తర్జనీ, దండము, ఎడమ చేతులలోను ఖడ్గము, ఘేటము, కుడిచేతులలోను కలిగియుండును పశ్చిమ ద్వారము యొక్క కుడివైపున గజకర్ణుడు తర్జనీ, కాణము, ధనుస్సు, దండము, కలిగియుండును. ఎడమవైపున గోకర్ణుడు తర్జనీ దండము, ఎడమచేతులలోను, ధనుస్సు, బాణము కుడిచేతులలోను కలిగియుండును. ఉత్తర ద్వారము యొక్క కుడివైపున సౌమ్యుడు తర్జనీ, పద్మము, అంకుశము, దండము కలిగియుండును. ఎడమవైపున అభయుడు అంకుశము దండము పద్మము తర్జనీ కలిగియుండును.

ఇట్లుండుట గ్రామమునకు శాంతి కలిగియుండును.

94. వినాయక లక్షణము (ఉత్తమ పంచతాలము)

కాశ్య. 47 వ పటలము

- అథవక్ష్యేవిశేషేణ వినాయకస్యలక్షణం
 పాదాద్యుష్ణీషసీమాంతం చతుఃషష్ఠ్యంశకంభవేత్ ॥ 1
- మూర్ధ్నోమస్తకసీమాంత మంగులద్వయముచ్యతే
 తస్మాద్వైనేత్రసూత్రాంతం
 చతుర్మాత్రముదాహృతమ్ (తతోఽష్టమాత్రమానంత
 హనుసీమాంతమాతతం గలంతుచతురంశంస్యా
 దాశంశంహృదయంతతః తతోనాభిస్తతోమేధం
 నవాంశమితికథ్యతే) 2
- ఊరూషదర్ధమాత్రంస్యా జ్ఞానుదీర్ఘంగుణంగులం
 జంఘాచోరుసమందీర్ఘం గుణాంశంపత్తతోదయమ్ ॥ 3
- సప్తాంగులంతలాయామ మంగుష్ఠోగ్రావసానకం
 పాదాంగుష్ఠాయతంద్వ్యంశం సార్ధాంశంతుకనిష్ఠితా ॥ 4
- తర్జన్యాదికనిష్ఠాంతం ప్రత్యేకంయవహీనకమ్
 త్రయోదశాంగులంబాహూ ప్రకోష్ఠేవానవాంగులమ్ ॥ 5
- చతుర్మాత్రంతలాయామ మగ్న్యంశంమధ్యమోంగులం
 తర్జన్యనామికేద్వేచ ఏకవింశత్యవాయతే ॥ 6
- కనిష్ఠాంగుష్ఠయోశ్చైవ దీర్ఘంసప్తదశంయవమ్
 ద్వాదశాష్టనవాష్టైచ సప్తసంఖ్యాయవంక్రమాత్ ॥ 7
- అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం వ్యాసమిత్యభిధీయతే
 తత్తద్వ్యాసప్రిపాదంస్యా న్నఖివ్యాసముదాహృతమ్ ॥ 8
- నఖివ్యాసప్రిపాదంస్యా న్నఖిదీర్ఘాయవృత్తవత్
 నేదంకరతలవ్యాసం మణిబంధోత్రికంభవేత్ ॥ 9

ప్రకోష్ఠకలియుగాంగుల్యం బాహువ్యాసంషడంశకమ్
బాహుమూలంతువస్వంశం మస్తకోఽష్టాంగులాంతకమ్॥ 10

సప్తాంగులంతుతన్నిమ్నం ముఖమధ్యేదశాంగులమ్
హస్తమూలంషడంగుల్యం ద్వావింశత్యస్యదీర్ఘకమ్॥ 11

తదంగులాగ్రవిస్తారం సార్థమాత్రంద్విజోత్తమ
క్రమేణకృశతాహస్తే తస్మధ్యేసుషిరద్వయమ్॥ 12

వామదంతాయతంవేద మాత్రమిత్యభిధీయతే
దక్షిణేదంతమూలంస్యా ద్వామూఖ్యమతలంభవేత్ ॥ 13

అధరస్యతునిష్క్రింతం లంబనద్వయమంగులం
నేత్రాయామంవిశాలంచ షడవ్యంపరికీర్తితమ్॥ 14

కర్ణంభూతాంగులవ్యా ముత్సేధంచైవతద్భవేత్
అర్థాంగులంఘనంతస్య కర్ణమూలంద్వయాంగులమ్॥ 15

యద్వద్దజాననంతద్వ త్కర్ణవ్యంతుముఖంద్విజ
బాహుపర్యంతవిస్తారం ద్వాత్రింశదంగులంభవేత్ ॥ 16

ఏకోశవింశదంగుల్యం కత్తోతరముదాహృతం
స్తనాంతరందశాంగుల్యం హిక్కాయాశ్చద్వయోర్భహిః 17

స్తనాగ్రంద్వియవవ్యాసం ద్య్యంగులంస్తనమండలమ్
స్తనాధఃస్థవిశాలంతు త్రిపంచాంగులముచ్యతే॥ 18

ద్వావింశదంగులంఖ్యాతం మధ్యోదరవిశాలకం
నాభినిమ్నవిశాలంతు అధ్యర్థాంగులముచ్యతే॥ 19

లింగాయామంగులాంగుల్యం తస్యార్థంతస్యవిస్తృతం
ముష్కాయామవిశాలంతు గుణాంగులముదాహృతమ్॥ 20

ఊరువ్యాసంతుభాన్వంశం జానువ్యాసంనవాంగులమ్
జంఘామూలవిశాలంతు సప్తమాత్రముదాహృతమ్॥ 21

- నలకావిస్తృతకంచాపి సార్థంత్ర్యంగులముచ్యతే
తదగ్రంస్యాత్తథాసార్థం షణ్ముత్రమివిద్యతే । 22
- పార్వాయామవిశాలంతు గుణాంగులముదాహృతమ్
ద్వాదశాష్టాచనస్తంచ షట్కిపంచయవంక్రమాత్ ॥ 23
- అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం పాదాంగులవిశాలకమ్
సత్రిపాదంనభవ్యాసం తదద్ధాయతమండలమ్ ॥ 24
- స్థానకంవాఽఽసనంవాఽపి పద్మవీరేవిశేషతః
స్వదంతందక్షిణేహస్తేక వామహస్తేకపిత్థకే ॥ 25
- మోదకంగజహస్తేతు అంగుళందక్షిణేకరే
వామహస్తేతుపాశంవా నాగంచైవాక్షమాలికా ॥ 26
- త్రినేత్రంహేమసంకాశం దుకులవసనాన్వితం
అభంగంసమభంగంవా స్థానకేతుప్రకల్పయేత్ ॥ 27
- అసనంస్వాసనంచేత్తు వామపాదంతుశాయితమ్
మానాంతరేమూర్ధ్నిపాదే పాదౌతుకటకంవినా ॥ 28
- ఈషద్వక్రతనుర్వామే కర్తవ్యంతువిశేషతః
వ్యాలయజ్ఞోపవీతంతు కిరీటముకుటాన్వితమ్ ॥ 29
- హారంముకుటకూటంవా జటామాలిక మేవవా
సర్వాభరణసంయుక్తం మహాకాయంమహోదరమ్ ॥ 30
- ఏవంవినాయకంభ్యాతం శ్రుణుషణ్ముఖలక్షణమ్ ॥ 31
- ఇతికాశ్యపేవినాయకలక్షణంసప్తచత్వారింశఃపటలః

తా|| వినాయకుని యొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. పాదము మొదలుకొని కిరీటముపై భాగము వఱకు 64 అంగులములు పైన తలయొక్క పై భాగము వఱకు 2 అంగులములు అక్కడి నుండి నేత్ర సూత్రము వఱకు 4 అంగులములు (హనుసీమ 8 అం కంఠము 4 అం. తొమ్ము 10 అం. నాభివఱకు 9 అం. మేధ్రము వఱకు 9 అం)

తొడలు $6\frac{1}{2}$ అంగులములు మోకాలు నిడివి 3 అంగులములు పిక్క పొడవు తొడతో సమానము. పాదము యొత్తు 3 అంగులములు. పాదము పొడవు బొటన వ్రేలి వఱకు 7 అంగులములు బొటన వ్రేలి పొడవు 2 అంగులములు చిటికెన వ్రేలి పొడవు $1\frac{1}{2}$ అంగులములు బొటన వ్రేలుగా మిగిలిన నాలుగు వ్రేళ్లు యొత్తు తక్కువగా ముండవలయును. భుజములు 13 అంగులములు ముండేతులు 9 అంగులములు అరచేతులు 4 అంగులములు నడిమి వ్రేలు 3 అంగులములు తర్జనీ వ్రేలును, అనామిక వ్రేలును 21 యవల పొడవు చిటికెన వ్రేలును బొటన వ్రేలును పొడవు 17 యవలు తర్జనీ వ్రేలు లావు 8 యవలు మధ్యమ వ్రేలు లావు 9 యవలు అనామిక వ్రేలు లావు 8 యవలు చిటికెన వ్రేలు లావు 7 యవలు ఒక్కొక్క వ్రేలి లావులో ముప్పాతికవంతు గోరును చేయవలయును. ఆ విస్తారములో ముప్పాతికవంతు గోరు పొడవును గుండ్రముగా రచించవలయును. అరచెయ్యి వెడల్పు 4 అంగులములు మనికట్టు యొక్క విస్తారము 3 అంగులములు ముండేయ్యి లావు 4 అంగులములు భుజముల యొక్క విస్తారము 6 అంగులములు భుజములు మొదలు విస్తారము 8 అంగులములు తొండము ప్రక్క మొదలుకొని యుండవలయును. లోతు 7 అంగులములు ముఖము నడుమ విస్తారము 10 అంగులములు తొండము మొదలు 6 అంగులములు దానిని డివి 22 అంగులములు చివర విస్తారము $1\frac{1}{2}$ అంగులమును మండము 1 అంగులము తొండము క్రమముగా చివరకు సన్నమై యుండవలయును, దాని నడుమ రెండు రంధ్రములుండవలయును, దాని నడుమ రెండు రంధ్రము లుండవలయును. ఎడమదంతము పొడవు 4 అంగులములు కుడిదంతము మొదలు మాత్రమే కనపడుచుండవలయును. ఎడమ దంతము క్రిందికి దిగి యుండవలయును. పెదవి యొక్క నిర్గమము రెండు వైపుల 1 అంగు

లము కన్ను యొక్క పొడవు వెడల్పు 6 యవలు చెవి విస్తారము 5 అంగులములు. ఎత్తు 5 అంగులములు చెవి మొదలు మండము¹ అంగులము విస్తారము 2 అంగులములు ఏనుగు ముఖమువలె ముఖమును రచించవలయును. భుజముల వఱకు వెడల్పు 32 అంగులములు చంకల లోపలకు కొలత 19 అంగులములు చన్నుల సందు 10 అంగులములు అక్కిళ్ల యొక్క వెలుపలికి రావలయును. చనుమొనలలావు 2 యవలు చన్నుల. వృత్తము 2 అంగులములు స్తనములకు దిగువ విస్తారము 15 అంగులములు పొట్ట నడుమ విస్తారము 22 అంగులములు బొడ్డు లోతు విస్తారము $1\frac{1}{2}$ అంగులము మేఘము పొడవు 3 అంగులములు లావు $1\frac{1}{2}$ అంగులము వృషణములు పొడవు లావు 3 అంగులములు తొడల విస్తారము 12 అంగులములు మోకాలి విస్తారము 9 అంగులములు పిక్క మొదలు విస్తారము 7 అంగులములు చీల మండకుపై భాగమున విస్తారము $2\frac{1}{2}$ అంగులములు దాని పైన విస్తారము $8\frac{1}{2}$ అంగులములు చీలమండ పొడవు వెడల్పు 3 అంగులములు కాలిబొటన వ్రేలిలావు 12 యవలు రెండవ వ్రేలు 8 యవలు మూడవ వ్రేలు 7 యవలు నాల్గవ వ్రేలు 6 యవలు ఐదవ వ్రేలు 5 యవలు చేయవలయును. ఒక్కొక్క దానిలో ముప్పాతికవంతు గోరు వెడల్పును సగమువంతు గోరు పొడవును గుండ్రముగాను చేయవలయును. నిలుచున్నట్లుగాని, కూర్చున్నట్లుగాని పద్మము వీరముపై నుండునట్లు రచించవలయును. తన దంతమును కుడిచేతను, ఎడమ చేత వెలగపండును, తొండము సమోదకమును కుడిచేత అంకుశమును, ఎడమచేత పాశమును, కుడిచేత సర్పమును, ఎడమచేత అక్షమాలయును మూడు కన్నులును, బంగారు చాయయును, సన్నని వస్త్రములు ధరించియును, ఆభరణముగాని, సమభంగముగాని, నిలుచున్నట్లు రచించవలయును. ఆసనమైనచో సుఖాసనమును కల్పింపవలయును. ఎడమ కాలును అడ్డముగా నుంచవలయును, కొలత ప్రకా

రము తలనుండి పాదము వఱకు క్రమముగా రచించవలయును. పాదములకు కడియములక్కలేదు. కొంచెము యెడమవైపున కొరగినట్లును సర్ప యజ్ఞోపవీతమును కిరీటమునుగాని జటామౌళికమునుగాని రచించవచ్చును. మెడలో హారములును, సమస్తమైన యాభరణములును, గొప్ప శరీరమును, పెద్ద పొట్టయును రచించవలయును. ఇది వినాయకుని లక్షణము శిల్పరత్నం ఉత్తర భాగం 14వ అధ్యాయమున 1 మొదలు 24 శ్లోకముల వఱకు ఉత్తమ పంచతాళము ప్రకారము విఘ్నేశ్వర లక్షణమును జెప్పినాడుగాని శ్లోకముల యందేమి మార్పు లేనందున వ్రాయలేదు.

శిల్ప సంగ్రహము

శ్లో॥ నాగాననంచతుర్భాహుం త్రిశ్రేత్రంమకుటోజ్జ్వలం
కర్ణచామరసంయుక్తం ఇత్సుదండంసమోదకమ్॥ 15

లంబోదరంశూలపాశంపూంజి యజ్ఞోపవీతినండరేనాగ
బంధించి ఏకదంతము పాస్మహే॥ 16

(అనుబంధము 35, 36 పటములు చూడుడు)

95. అ ప రా జి త ప ధ్ద తి

అపరా 112 వ సూ

శ్లో॥ గజాననంచతుర్భాహుం త్ర్యక్షంపురుషరూపిణం
ఏకదంతంమహాచండం వ్యాలయజ్ఞోపవీతినమ్॥ 35

స్వదంతందక్షిణహస్తే ధరశుంచాపరేకరే
ఉత్పలంచోర్ధ్వతోవామే తస్యాధోమోదకంస్థితమ్॥ 36

సిందూరరక్తంకుంభంచ కుంకుమారుణవిగ్రహం
కుర్యాచ్చమూషకామూఢం సిద్ధిదంసర్వకామదమ్॥ 37

తా॥ ఏనుగు మొగమును నాలుగు చేతులును, మూడు

కన్నులును, మనుష్య రూపమును ఒక్కటే దంతమును సర్ప యజ్ఞో పవీతమును, కుడిచేత తన దంతమును రెండవచేత గండగొడ్డలియును ఎడమచేత పద్మమును దానికి దిగువచేత మోడకమును చందరిము వంటి యెఱుపు గల కుంభమును. కుంభము మిగుల ఎఱ్ఱనయిన దేహమును ఎలుక వాహనమును గలిగియుండిన రూపము గణపతి యని తెలియవలయును.

“గణనాథశ్చపట్నలో యత్నాశైవంప్రకీర్తితాః”

(అపరా 225 వసూ 15వ స్లో)

96. శ్రీ కు మార ప ద్ధ తి

శిల్పరిత్నం ఉత్తర భాగం 14 వ అ.

శ్లో॥ అశ్వ్యంగులంతు కేశోచ్చం సప్తాంశంముఖమానకం
 గ్రీవోచ్చంతుయుగాంశంస్యాత్ తస్మాచ్ఛూచుకమంశతః॥ 25
 తస్మాన్నాభిస్తతోమేఢం సప్తభాగేనకల్పయేత్॥
 భాన్వంశమారుదీర్ఘంచ జానుదీర్ఘంద్విభాగతః॥ 26
 జంఘాదీర్ఘంబాద్దశాంశం ద్వ్యంశంపాదతలొన్నతం
 దశాంశంతుతలాయామం మన్వంశం బాహుమానకమ్॥ 27
 ప్రకోష్ఠాయతమాశాంశం తలాయామంయుగాంశకమ్
 తత్సమంమధ్యమాయామ మన్వత్ సర్వంపురోక్తవత్॥ 28

తా॥ తలవెండుకలు 2 భాగములు ముఖము 7 భాగములు, మెడయెత్తు 4 భాగములు మెడ నుండి తొమ్ము వఱకు 7 భాగములు అక్కడి నుండి బొడ్డు 7 భాగములు బొడ్డు నుండి మేఢము 7 భాగములు తొడ పొడవు 12 భాగములు మోకాల్లు పొడవు 2 భాగములు, పిక్క పొడవు 12 భాగములు పాదము యెత్తు 2 భాగములు పాదము పొడవు 10 భాగములు భుజము పొడవు 14 భాగములు

ముంజెయ్యి పొడవు 10 భాగములు అరచెయ్యి పొడవు 4 భాగములు దానితో సమానము నడిమివేలు మిగిలినవన్నియును మునుపటివలెనే చేయవచ్చును. మొత్తము పొడవు 62 భాగములు.

97. మధ్యమ పంచతాల విమేశ్వర పద్ధతి

శిల్పరత్నం ఉత్తర 14వ అ

శ్లో॥ విఘ్నశంశరతాలకైర్విరచయేత్
త్ర్యక్షం మహాభాననమ్ గూఢాభుగ్గుగలంస్థితం సముపేవిష్ఠం
వాతిపీనాంగకమ్ ఉష్ణీషాన్ముఖమే కకేనసదలా భ్యాంతాలకా
భ్యాంతతఃకట్యంతంచరణౌకరాశ్చకరణీయాః సార్థతస్తాలతః॥ 29
ఇవి శిల్పరత్నే ఉత్తరభాగే పంచతాలక్షణం నామ చతుర్దశోఽ
ధ్యాయః ఇది అసంపూర్ణిగ నుండుటచే తాత్పర్యమనవసరము.

98. మ హా గణ ప తి ల క్షణ ము

శిల్ప ఉత్తర 25వ అ.

శ్లో॥ మంచారాద్యైఃకల్పకవృక్షవిశేషైర్విశిష్టతరఫలదైః
శిశిరితచతురాశాంతర్బాలాతపచంద్రికాకులేచతకే॥ 39
ఐక్షవజలనిధిలహరీకణజాలకవాహినా చగంధవహేన
సంసేవి తేచసురతరుసుమనఃశ్రితమధుపపక్షచలనపరేణ॥ 40
రత్నమయేమణి వజ్రప్రవాళ ఫలపుష్పపల్లవస్యసతః
మహతోఽధస్తాదృతుభిర్యుగపత్ సంసేవితస్యకల్పతరోః॥ 41
సింహముఖపాదవీరగలిపిమయపద్మేత్రిషట్రకోణోల్లసి తే
ఆసీనస్తేకరదోబృహదుదరోదశభుజోఽరుణౌగజవదనః॥ 42
బీజాపూరగదేక్షుకార్కుకరుహచక్రాబ్జపాశోత్పల
ప్రవీర్యాగ్రస్వవిషాణరత్నకలశప్రౌడ్యత్కరాంభోరుహః
ధ్యేయోపల్లభయాచపద్మకరయాష్టోజ్వలదూభాషయా
విశ్వోత్పత్తివినాశసంస్థితకరోవిఘ్నో విశిష్టార్థదః॥ 43

కరపుష్కరధృతకలశస్రతమణిముక్తాప్రవాలవర్షణ
అవిరతధారాంవికిరన్ పరితఃసాధకసమగ్రసంపత్త్యై॥ 44

మడజలలోలుపమధుకరసూలాం నిజకర్ణతాలతాడనయా
నిర్వాసయన్ ముహుద్దుహురమరైరసురైశ్చనేవితో
యుగపత్ ॥ 45

అగ్రేఽథబిల్వమభితశ్చరిమూరమేశో
తద్దక్షిణేవటజమేగిరిజావృషాంకౌ
పృష్ఠేఽథపిప్పలజమేరతిపుష్పబాణౌ
సవ్యేపియంమగుమభితశ్చమహీవరాహౌ॥ 46

ధ్యేయాచపద్మయుగచక్రదరైఃపురోక్తౌ
పాశాంకుశాఖ్యపరశ్రుతిశిఖైరథాన్యౌ
యగ్గోత్రవేక్షుమయచాపశరైస్తృతీయా
పంత్యేశుకాహ్వకలమూగ్రగదారథాంగః॥ 47

ధ్యేయాఃషట్కణాశిష్రుపరితః పాశాంకుశాభయేష్టకరాః
సప్రమదాగణపతయోరక్తాకారాఃపభిన్నమదవివశాః 48
అగ్రాశ్రవామోదఃప్రమోదసుముఖౌ(చ)తమభితోఽగ్రశ్రి
యుగే

పృష్ఠేచదుర్బుఖాఖ్యాస్త్యముమభితోవిఘ్నవిఘ్నకరౌ॥ 49
సవ్యాపసవ్యభాగేతస్యధ్యేయోచశంఖపద్మనిధీ
మాక్షికమాణిక్యాభౌవర్షంతౌథారయాధనానిసదా॥ 50

సిద్ధిసమృద్ధీచాన్యేకాంతిర్మదనవతీమద్రదవయా
ద్రావిణివసుధారాభ్యేమధుమత్యపి
విఘ్ననిధియుగప్రమదాః॥ 51

తా॥ మందారము మొదలగు కల్ప వృక్షజాతుల యొక్క
ఫలములయొడను చల్లదనమును గలిగిన నలుదెసల నడుమచేత యెండ

వంటి వెన్నెలచోట చెఱుకురససంద్రము నందలి యలల యొక్క
 తుంపులతో గూడిన మలయమారుతముచేతను కల్పవృక్షముయొక్క
 పుష్పముల యందుండిన తుమ్మెదలు కదలుచుండుటయును రత్న
 మయములైన ఫలపుష్ప పల్లవములు అనగా మాణిక్యములవంటి ఫల
 ములును, వజ్రములవంటి పుష్పములును, పగడమువంటి గురుటాకు
 లును గల వృక్షము శ్రీందను మఱియు అన్ని ఋతువులయందు
 ఘలించునట్టియు పూయునట్టియు వృక్షముల స్థితి దాని యందేక
 కాలముననే కనిపించుననుట పింహముఖములు గల పాదపీఠమున అక్ష
 రములతో గూడిన పద్మమునకు మూడుచుట్లగా ఆఱు రోణములును
 అన్ని గదులయందు వరుసగా అచ్చులును హల్లులు గలసి 54 అక్ష
 రములును దానిపై ఒక్క దంతమును, పెద్దపొట్టయును, పది చేతు
 లును, ఎఱ్ఱని శరీరమును, ఏనుగుమొగమును, కుడిచేతుల డిగువనుండి
 వరుసగా ఫలము గద చెఱుకుగడ, గఱిక, చక్రమునను ఎడమచేతులపై
 నుండి వరుసగా శంఖము, పాశము, కలువ వరికంకులు తనదంతము, ఈ
 నను తొండము నందు రత్నకలశమును పద్మమును చేతబట్టికొనిన
 భార్యతోగూడిన వాడును సమస్తమైన ఆభరణములు గలవాడును.
 విశ్వము యొక్క పుట్టుక. ఉనికి నాశము ఈ మూడింటికిని అధికారి
 యును అగు మహా గణపతిని ధ్యానించెదను. తొండము నందలి
 రత్నకలశమునుండి క్షిరముచున్న యెడ తెగని మాణిక్యములు,
 ముత్యములు, పగడములు పచ్చలు, నీలములు, మొదలైనవి అంతటను
 గమ్మకొనుచు ఉపకరణములను కలుగజేయుచుండును. మదజలము
 నందాసక్తి గల తుమ్మెద చాలును తన చెవులకదలింపుచేత పారదోలు
 చున్నట్లును, దేవతలొక నైపునను, దానపులొక నైపునను
 సేవించుచున్నట్లును, మందుమారేడుచెట్టును లక్ష్మీనారాయణులును,
 దక్షిణమున మట్టిచెట్టును పార్వతీశ్వరులును వెనుక రావిచెట్టును
 రత్నమన్నధులును, ఉత్తరమున ప్రసంకణపు చెట్టును
 భూవరాహములును, సేవించుచున్నట్లును విష్ణువు చేతులలో

రెండు పద్మములును చక్రము శంఖమును శివుని చేతులలో పాశము, అంకుశము, గండగొడ్డలి త్రిశూలము మన్మథుని చేతులలో రెండు కలువలును చెఱుకుగడయును అశోకపుష్పమును వరాహము చేతులలో చిలుక వరికంకులు, గద, చక్రము కలిగియుండవలయును. పట్కోణములచుట్టును పాశము, అంకుశము, అభయము, వరదము గల పత్నీ సహితగణపతి యెఱుని తనువును, ముందటి కోణమున ఆమోదాడుదాని చుట్టు కోణముల యందు ప్రమోదాడును సుముఖాడును వెనుక కోణమున దుర్ముఖాడును అతని చుట్టు కోణములయందు అవిఘ్నాడును విఘ్నకరుాడును కుడి యెడమల యందు శంఖము, పద్మం అను నిధులును పసుపువన్నె యెఱువు వన్నె గల ధారతోధన పర్వం కురియుచున్నట్లును, సిద్ధి, సమృద్ధి, శాంతి, మదనావతి అనువారలు కలశముతో ధనవర్షమును కురిపించుచున్నట్లును గల స్వరూపము మహా గణపతి లక్షణమని యెఱుంగవలయును.

(అనుబంధము 37వ పటము చూడుడు)

98/2 లక్ష్మీ గణ పతి లక్ష్మణము

శిల్ప సంగ్రహము

శ్లో॥ మూషక్షేత్రసమారూఢో రమావామాంకసంస్థితం

నీలమేఘసమాభాసం గణనాథముపాస్మహే॥

17

తా॥ మూషకము యొక్క శరీరముపై నున్నవాడును. ఎడమ తొడ యందు లక్ష్మీదేవికలవాడగు నీలవర్ణము గల వాడును అగు గణపతిని లక్ష్మీగణపతియని తెలియవలయును.

(అనుబంధము 38వ పటము చూడుడు)

99, బీజ గణ పతి లక్ష్మణము

శిల్ప ఉత్త 25 వ

శ్లో॥ రక్తోరక్తాంగరాగాంశుకకుసుమయుతస్తుందిలశ్చంద్రమాలి

రేక్షైత్యుక్తస్త్రిభిర్వామనకరచరణోబీజపూరాత్తనాసః

హస్తాగ్రాత్ క్లుప్తపాశాంకుశరదవరదోనాగవక్త్రోఽహిషాభూ
దేవపద్మాసనోవోభవతునతసురోభూతయేవిఘ్నరాజః॥ 52

తా॥ శ్రీఎఱ్ఱనివాడును, ఎఱ్ఱని వస్తుములు, ఎఱ్ఱని గండము, ఎఱ్ఱని పుష్పములు, పెద్దపొట్ట, చంద్రుడు కిరీటమునను, మూడు కన్నులును, కాళ్లు చేతులు కురుచలును, తొండమున ఫలమును, నాలుగు చేతులయందు చాళము, అంకుశము దంతము వరదము కలవాడును ఏనుగుతలయును సర్పభూషణములును, పద్మపీఠమును దేవతలచే పూజింపబడువాడును అగు గణపతిని బీజగణపతియని తెలియవలయును, మఱియు

శ్లో॥ ధృతపాశాంకుశకల్పకలతికాస్వరదశ్చబీజపూరయుతః
శశిశకలకలితమాలిస్త్రిలోచనోఽరుణతన్మశ్చగజవదనః॥ 53

భాసురభూషణదీప్తోబృహదుదరఃపద్మవిష్టరేలలితః
ధ్యేయోఽసాయతదోఽపత్సరసిరుహఃసంపదేసదామనుజైః॥ 54

తా॥ చాళము, అంకుశము, కల్పలత, దంతము ఫలము కిరీటమున చంద్రశకల మూడుకన్నులు ఎఱుపువన్నీ ఏనుగు మొగము సమస్త భూషణములు, పెద్దపొట్ట, పద్మపీఠము, కురుచచేతులు చాడములు కలవాడు ఇంకను (మయమతమున)

శ్లో॥ రక్తాక్షమాలారిపరశుంచదంతం భక్ష్యంచదోఽగ్నిపరితోడధానం
హేమాపదాతంత్రద్వితీయశ్చగజాస్యం లంబోదరంతం
శిరసానమామి॥ 55

తా॥ ఎఱ్ఱని అక్షమాల పరశువు దంతము ఉండ్రాయి నాలుగు చేతులలోను, బంగారమువంటి చాయయును, మూడుకన్నులును,

ఏనుగు మొగమును, పెద్దపొట్టయును కలిగియుండు దేవునకు
సాష్టాంగ నమస్కారమును చేయుదును.

శ్లో॥ నమామిపాశాంకుశదంతభక్ష్య సంలక్ష్మితంత్ర్యక్షముదారకుక్షిం
నాగాననంనాగకృతోత్తరీయ ముత్తప్తహేమప్రభమే
కదంతమ్॥ 56

తా॥ పాశము, అంకుశము, దంతము, భక్ష్యము, మూడు
కన్నులు పెద్దపొట్ట, ఏనుగు మొగము, సర్పయజ్ఞోపవీతము బాగుగా
కాచిన బంగారువంటి వన్నెయును ఒక్కటే దంతమును కల గణపతికి
నమస్కరించెదను లేక

శ్లో॥ విఘ్నేశంసపరశ్వధాజవటికాదంతోల్లసల్లడ్డుకై
ర్దోర్భిఃపాశస్పృణీస్వదంతవరదా
ఘ్రైర్వాచతుర్భిరుతం శుండాగ్రాహితబీజపూరమురుకుక్షిం
త్రీక్షణంసంస్మరేత్
సిందూరాభమిభాస్వమిందుశకలాద్యాకల్పమజ్జాసనమ్॥ 57

తా॥ గండగొడ్డలి, అక్షమాల, దంతము, ఉండ్రాయి లేక పాశము
అంకుశము, దంతము, వరదము, తొండము చివరఫలము, పెద్దపొట్ట,
మూడుకన్నులు, సిందూరవర్ణము ఏనుగు మొగము చంద్రఖండము
కిరీటమునను, పద్మాసనమును కల విఘ్నేశ్వరుని ధ్యానింపుడు.

100. హే రం బ ల క్ష ణ ము

శిల్ప ఉత్త 25. వ అ

శ్లో॥ సింహశోపరిస్థితందేవం పంచవక్త్రంగజాననం
దశబాహుత్రినేత్రంచ జాంబూనదసమప్రభమ్॥ 58
ప్రసాదాభయదాతారిం పాత్రంపూరితమోదకం
స్వదంతంసవ్యహస్తేన బిభ్రతంచరథాంగకమ్॥ 59

కరకంచాక్షునూత్రంచ పరశుంముద్గరంతథా

పాశాంకుశకరాంశక్తిం దేవంబంబోదరంశుభమ్॥

60

వీవరంచైకదంతంచ తుంబుదూణాంగణాన్నితమ్॥

తా॥ సింహవాహనమును అయిదు తలలును ఏనుగు మొగములును, పదిచేతులును, మూడు కన్నులును బంగారువంటి శరీరకాంతియును వరద అభయ హస్తమును పాత్ర మోదక దంత చక్ర హస్తములు కుడిపైపునను చెంబు అక్షమాల గండగొడ్డలి, చిన్న గద, కల చేతులు ఎడమపైపునను పాశము అంకుశము ధరించిన శక్తితొడయందును, పెద్దపొట్టయును బలిసిన శరీరమును ఒక్కటే దంతమును, తుంబురులు చుట్టును గలది హేరంబకూపమని యెఱుంగవలయును.

(అనుబంధము 39వ పటము చూడుడు)

101. శక్తి గణ పతి లక్ష్మణము

శిల్ప ఉత్త 25వ అ.

శ్లో॥ ద్వాభ్యాంబ్రాజమానంబ్రదుకతనకమహశృంఖలాభ్యాంకరాభ్యాం

బీజాపూరాదిశుంభద్గశభుజలలితంపంచబీజస్వరూపం

సంధ్యాసిందూరవర్ణంస్తనభరనమితంతుండిలంసన్నితంబరి

కంతాదూర్ధ్వంకరీంద్రంయువతిమయనుధోనామిదేవంగణేశమ్॥

4

తా॥ రెండు చేతులయందు బంగారు కడియములును, పది చేతులయందు ఫలము మొదలగునవియును ఐదు తలలును, ఎఱ్ఱని దేహమును స్తనములును, పెద్దపొట్టయును, ఏనుగుతలయును చుట్టు శక్తులును గల గణేశ్వరుని నుతించెదను.

కాశ్యప శిల్పము 48వ పటము

శ్లో॥ ఏకదంతశ్చతుర్బాహు ర్నైత్రత్రయసమన్వితః॥

111

- తేమవస్త్రధరశాంతో బంధూకకుసుమప్రభః
జటామకుటసంయుక్తః సర్వాభరణభూషితః॥ 112
- అభయవరదో వేతౌటంకశూలసమన్వితః
విఘ్నేశంపూర్వవత్కృత్వా స్థాపయేద్దేశివోత్తమః॥ 113
- (తాత్పర్యమవసరము లేదు)

102. బాలగణపతిలక్షణము

శిల్ప ఉత్త 25 వ. అ.

- శ్లో॥ బాలప్రసూతమాత్రోఽయ మంబికాంకేనివేశితః॥ 61
- అతిరక్తోగజముఖో ద్వీరదోరత్నభూషితః
చషకంపుష్కరేభిభ్రత్ సృణిపాశౌకరద్వయే॥ 62
- ద్వాభ్యాంకల్పలతాందోర్భ్యాం డోలయన్రత్నవర్షిణీం
ఏవంధ్యాత్వాజపేన్మంత్రం బాలాఖ్యంగణనాయకమ్॥ 63

తా॥ పార్వతి యొక్క తొడపై గూర్చుండిన పసిపిల్లవాడు మిక్కిలి యెఱుపు ఏనుగు మొగము రెండు దంతములు రత్నభూషణములు తొండము యొక్క చివర చెంబు రెండు చేతులలో అంకుశము, పాశమును, రెండు చేతులలో కల్పవృక్షపు తీగెలును, అతీగెలు కదలునప్పుడు రత్నములు క్రింద పడుచున్నట్లును రచింపబడునది బాలగణపతి లక్షణమని తెలియవలయును.

103. రుద్రగణేశ్వరలక్షణము

అపరా 212 వ. సూ.

- శ్లో॥ వరంచాపంసృణిర్దంతం పరశుండక్షిణకేశే
కపాలంశరాక్షమాలం పాశందండంచవామకే॥ 38
- పంచవక్త్రాంత్రినేత్రంచ హరంరుద్రగణేశ్వరం
వృషభవాహనోపేతం సర్వకామార్థసాధనమ్॥ 39

తా॥ వరదము, భనుస్సు, అంకుశము, దంతము, పరశువు, కుడి చేతులలోను, తలపుట్టె, బాణము అక్షమాల. పాశము, దండము ఎడమ చేతులలోను ఏగు మొగములును మూడుకన్నులును, వృషభ చాహనమును కలవాడు రుద్రగణపతియని తెలియవలయును. (హరి హరమూర్తియని అపరాజిత పృచ్ఛ)

104. పంచాక్షరి లక్షణము.

కాశ్యప 48వ పటలము

- శ్లో॥ పంచతాలోక్తమానేన స్కందంకుర్యాద్విలక్షణం
మానోన్మానాదికంసర్వం ప్రోక్తంవైస్కందలక్షణే॥ 1
- ద్విభుజంచతుర్జస్తం షడ్భుజంభానుహస్తకం
శక్తింబాణంచఖడ్గంచ చక్రంప్రాసాభయంతథా॥ 2
- సవ్యేవామేతుపింఛంతు ఖడ్గభేకంటకంతథా
ధనుర్దండంహలంచైవ భానుహస్తాన్వితేస్థితమ్॥ 3
- షడ్భుజస్యద్వయంఖడ్గం శక్తిర్దక్షిణపాశ్వర్యే
ఫేటకంచాక్షమాలాచ కుక్కుటంవామహస్తకే॥ 4
- చతుర్భుజేభయంశక్తిం దక్షిణేతుకరద్వయంకుక్కుటంచాక్ష
మాలాచ వామహస్తేభృతేగుహః॥ 5
- ద్విభుజంకుక్కుటంవామే శక్తిర్దక్షిణహస్తకే
అనుక్తంతుయత్సర్వం ఉమాస్కందసహోక్తవత్॥ 6
- స్కందలక్షణమాఖ్యాతం జ్యేష్ఠావిధిమతఃపరమ్॥

తా॥ కుమారస్వామిని పంచతాలమున జెప్పబడినట్లు రచించ వలయును. రెండు భుజములు నాలుగు భుజములు ఆరు భుజములు పది రెండు భుజములు రచించవచ్చును. శక్తి, బాణము, ఖడ్గము, చక్రము, ఈటె, అభయము ఈ ఆగుచు కుడివైపునను నెమలి పింఛము ఖడ్గము ఫేటము, ధనుస్సు, దండము, హలము ఈ ఆరును

ఎడమవైపునను రచించవలయును. ఆరుచేతులయినచో రెండు ఖడ్గములును, శక్తి కుడివైపునను, ఖేటము, అక్షమాల కుక్కుటము అక్షమాల యెడమవైపునను రచించవలయును. నాలుగు చేతులయిన యెడల అభయము శక్తి కుడివైపునను, కుక్కుటము అక్షమాల యెడమ వైపునను రచించవలయును. రెండు చేతులయిన యెడల ఎడమచేత కుక్కుటమును కుడిచేత శక్తియును నుండవలయును. ఇందు చెప్పబడిన విషయములు సోమస్కంధ లక్షణమునుండి గ్రహించవలయును.

అపరా. 212. వ. సూ

శ్లో॥ షడ్వక్తంద్వాదశభుజం లోచనత్రయసంయుతం
శిఖ్యారూఢంమాంసలంచ కుమారంమన్మథాశృతిం॥ 40
శరంశక్తిచఖడ్గంచ అంకుశందండమేవచ
అక్షసూత్రంషడేతాని పామకేషుకరేషుచ॥ 41
శృంగంధనుఃపాశఖేటం వరదంచకమండలుం
దక్షిణేషుకరేష్వేవ మస్త్రాణాంషట్కమేవచ॥ 42

తా॥ ఆరు ముఖములును పది రెండు భుజములును, మూడు కన్నులును నెమిలి వాహనమును బలిసిన శరీరమును చక్కని రూపమును బాణము, శక్తి, ఖడ్గము, అంకుశము, దండము, అక్షమాల ఈ ఆరును ఎడమవైపునను, కొమ్ము ధనుస్సు, పాశము, ఖేటము, వరదము కమండలువు ఈ ఆరును కుడివైపునను రచించవలయును.

శిల్ప ఉత్త 25 వ అ.

శ్లో॥ విలిఖేత్ పణ్డుఖం దేవం మయూరవరవాహనమ్॥ 128
తరుణాదిత్యసంకాశం బాలబాహుబాహుపితం
స్థానీయేఖర్వుటేవాపి కుమారోలిఖ్యతేయచా॥ 129
భుజాద్వాదశకుర్వీత ఖర్వుటేచతురోభుజాన్
గ్రామేవనేద్విబాహుఃపాన్యైఖినీయోవిచక్షణైః॥ 130

తా॥ కుమారస్వామికి మయూర వాహనమును ఎఱ్ఱని కాంతి
గల శరీరమును బాలభూషణములును రచించవలయును. పట్టణమున
పది రెండు చేతులును, కొండ దిగువ గ్రామముననాలుగుచేతులును,
గ్రామమున రెండు చేతులును రచించవలయును.

శ్లో॥ సిందూరారుణవిగహంసురగణానందప్రదంసుందరం
దేవందివ్యవినోదధామమరుణాకల్మషకారోజ్జ్వలం
నానావిభ్రమభూషణవ్యతికరంస్మేరప్రభాసుందరం
వందేశక్తభ్యయాదధానముదితాభీష్టప్రభావంగుహమ్॥ 64

శ్లో॥ సిందూరారుణకాంతిమిందువదనం కేమోరహారాదిభి
ద్ధివ్యైరాభరణైర్విభూషితతనుంస్వర్గాదిసాఖ్యప్రదం
అంభోజాభయశశక్తికుక్కుటధరం రక్తాంగరాగాంశుకం
సుబ్రహ్మణ్యముపాస్మహేప్రణమతాంభీతిప్రణాశోద్యతమ్॥ 65
స్ఫురన్మకుటపత్రకుండలవిభూషితంచంపక
ప్రజాకివితకంధరంకరయుగేనశక్తింపవం
గుహంఘ్రుస్పృణభాసురంస్మరతువీతవాసోవసమ్॥ 66

తా॥ చెందిరము వంటి యెరుపు గల వాడును దేవతలు
సంతోషపడునంతటి మందము గలవాడును ఎర్రని పుష్పమాలలు
గల వాడును శక్తి అభయములు కలిగినవాడును కోరికల నిచ్చు
నట్టి కుమారస్వామికి నమస్కరించెదను.

ఎర్రని దేహమును, చంద్రునివంటి ముఖమును బాహువులు
హారములు కలవాడును, శంఖము, అభయము, శక్తి, కుక్కుటము
ధరించినవాడును, ఎర్రని వస్త్రములు గలవాడును అగును బ్రహ్మ
ణ్యుని ధ్యానించెదము.

కిరీటము, ముకర కుండలములు, చంపక పుష్పములహారము శక్తి వ్రజము లేక నడుమున వామహస్తమును వీతాంబరములును ఎఱ్ఱని దేహమును గల స్కందుని స్మరించెదను.

105. వీరభద్ర లక్షణము

శిల్ప. ఉత్త. 25 వ అ.

శ్లో॥ గోక్షీరాభందధానంపరశుడమరుకౌఖిద్గభేతాకపాలం
శూలంచాభీతిదానేత్రినయనలసితం వ్యాఘ్రచర్మాంబరాధ్యం
వేతాలారూఢముగ్రంకపిశతరజటాబద్ధశీతాంశుఖండం
ధ్యాయేద్భోగీంద్రభూషణనిజగణసహితంసంతతంవీరభద్రమ్॥

84

శ్లో॥ సితశంకజమధ్యసంస్థమేనంసుసితంవ్యాఘ్రనఖాదిబాలచిహ్నైః
ఉపలక్ష్మితబాలభావమాశాపరిధానంకమనీయగాత్రయప్తిమ్॥

85

తా॥ తెల్లని దేహమును గండగొడ్డలి, డమరుకము, ఖడ్గము, ఖేటము, కపాలము, శూలము, అభయము, వరదము, కల యెనిమిది చేతులును, మూడుకన్నులును పులితోలు వస్త్రమును బేతాళ వాహనమును, రాద్రదృష్టియును, పసుపు మిగిలిన యెఱుపు వన్నె గల జడముడియందు బాలచంద్రుడును, సర్పభూషణములును, ప్రమథ గణము చుట్టును గల వీరభద్రుని ధ్యానించవలయును.

తెల్లని పద్మవీళమున నుండిన తెల్లని శరీరము గల బాలుడును పులిగోరువతుకమును అన్నియును బాలలక్షణములునుదిగంబరుడును చక్కని శరీరమును గల రూపమును రచించవలయును.

106. క్షేత్రపాలలక్షణము

కాశ్యప శిల్పము 48వ పటలము

శ్లో॥ త్రివిధంక్షేత్రపాలంతు సాత్త్వికంరాజసంతమ॥ 68

శ్వేతంరక్తంతథాకృష్ణం సాత్త్వికాదిగుణంభవేత్
ద్విభుజంచతుర్భుజంశాంతం రాజసంషడ్భుజాన్వితమ్॥ 69

తామసంచాష్టదోర్దండం త్రినేత్రంసమపాదకం
స్థానకంపద్మవీరంతు భద్రవీరంతువాతథా॥ 70

శూలందక్షిణహస్తేతు కపాలమితరేధృతమ్
ద్విభుజంహ్యేవమాఖ్యాతం చతుర్వస్తమధోచ్యతే॥ 71

పరహస్తంతుసవ్యేతు ఖట్వాంగంఖడ్గమన్యకే
అథవాపూర్వహస్తేతు అభయంవరదాన్వితమ్॥ 72

పూర్వవత్ పరహస్తాద్వాఘంటికేవామహస్తకే
సాత్త్వికంహ్యేవమాఖ్యాతం రాజసంశ్రుణుసువ్రత॥ 73

శూలంఖడ్గంచఘంటాంచ దక్షిణేతుకరత్రయే
ఖటకంచకపాలంచ నాగపాశతువామకే॥ 74

తామసేతుధనుర్బాణం దక్షిణేదక్షిణేధృతమ్
శేషంరాజసవత్ ఖ్యాతం రక్తకేశోర్ధ్వమండలమ్॥ 75

ఉగ్రదృష్టిసమాయుక్తంనానానాగవిభూషితం
త్రినేత్రంనగ్నరూపంచ క్షేత్రపాలంప్రకల్పయేత్॥ 76

తా॥ క్షేత్రపాలుడు మూడు విధములు సాత్త్వికము రాజసము

తామసము వరుసగా తెలుపు, ఎరుపు, నలుపు వన్నెలు 2-4 చేతులు
సాత్త్వికము 6చేతులు రాజసము 8చేతులు తామసముమూడుకన్నులు
సమపాదములతో నిలిదియుండుట సాత్త్వికమున కుడిచేత శూలము
ఎడమచేత కపాలము 4 చేతులయిన యెడల కుడివైపున పరదము

శూలము, ఎడమవైపున డమరుకము, కపాలము లేక ముందు చేతులు రెండును వరదము అభయమును వెనుక చేతులు రెండు శూలమును కపాలమును లేక యెడమచేత ఘంటయును, మూడు కన్నులును దిగ్బర రూపమును పద్మపీఠమునగాని భద్రపీఠముగాని రచించ వచ్చును, అన్నిటియందును ఇట్లే.

రాజసమున శూలము, ఖడ్గము, ఘంట కుడిచేతులయందును, ఘట కము, కపాలము, నాగపాశము, ఎడమ చేతుల యందును 6 చేతులు రచించవలయును. మిగిలినవి పూర్వమువలెనే తామసమున ఘటకము కపాలము, నాగపాశము, ధనుస్సు ఎడమచేతుల యందును శూలము ఖడ్గము, ఘంట, బాణము, కుడిచేతులయందును (8) చేతులు ఎఱ్ఱని తలవెండ్రుకలును కోపముతో గూడిన చూపు అనేక సర్పములు అభరణములు కల రూపము క్షేత్రపాలుడని యెఱుంగవలెను.

(శిల్పతత్త్వముందీ శ్లోకములె కొన్ని కలవు)

శిల్ప. ఉత్త. 25. వ అ

శ్లో॥ వ్యాలంబాగ్రజటాధతంత్రినయనంనీలాంజనాద్విప్రభం
దోర్ద్వంద్వాత్తకపాలశూలమరుణానగ్వస్త్రగంధోల్బణమ్
ఘంటామేఖలఘర్ఘరఘ్నిమిశ్రద్ధంకారభీమవిభుం
వందేసంహితసర్పకుండలధరంతంక్షేత్రపాలంసదా॥ 101

దంతాగ్రదంతురమహీశ్వరభోగభూష
మాశాంబరంకరధృతోగ్రగదాకపాలం
వృత్తోగ్రచక్షుషముదగ్రపిశంకకేశంసత్
క్షేత్రపాలమనిశంతుమహానమామి॥ 163

తా॥ వ్రేలాడుచున్న తలవెండ్రుకలును, మూడు కన్నులును, నల్లని దేహమును, కపాలము, శూలము రెండు చేతులలోను, ఎఱ్ఱని వస్త్రములును, ఎఱ్ఱనియై పూతయును మొలనున్న ఘంటలు

మ్రోగుచును, హుంకారమును పాములు సొమ్ములును గల క్షేత్రపాలు నకు నమస్కరించెదను. మఱియు దంతములగ పడునట్లు తెఱచిన నోరును, సర్పభూషణములును, దిగంబర రూపమును గడ, కపాలము రెండు చేతుల యందును మిగుల క్రూరదృష్టియును భయంకిరమై పైకి రేగిన యెఱ్ఱని తల వెండ్రుకలును, గల కాలభైరవునకు నమస్కరించెదను.

107. విశ్వ కర్మ లక్షణము

168. (మానసారంని) త్రిమూర్తి లక్షణము

మానసారము 51. వ. ఆ

- శ్లో॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం లక్షణం వక్ష్యే తేఽధునా
హిరణ్యరజతేనైవ తామ్రేణైవోపలేనవా॥ 1
- జారుజేనాపిసుధయా శర్కరాభాసమృద్ధిశ్చ
ఏతేస్తునపణుద్రవ్యై శ్చోత్తమాద్రితయుత్రయమ్॥ 2
- చలంచాప్యచలంచాపి నవద్రవ్యేస్తునిర్మితః
లోహజంమృత్ సుధాచైవ శర్కరాభాసమృత్తికౌ॥ 3
- చలద్రవ్యమితిప్రోక్త మస్వేపాంచాచలంవిదుః
చిత్రాంగమర్థచిత్రాంగ మాభాసాంగంత్రిభోచ్యతే॥ 4
- సర్వాంగదృశ్యమానంయ చ్చిత్రమేవంప్రకథ్యతే
అర్థాంగదృశ్యమానంత దర్థచిత్రమితిస్మృతమ్॥ 5
- అర్థారసందృశ్యమాన మాభాసమితికథ్యతే
అభాసంపంచవర్ణేన పట్టభిత్త్యైవాకల్పయేత్॥ 6
- చిత్రంయచ్చోత్తమంప్రోక్త మర్థచిత్రంతుమధ్యమం
ఆభాసమధమంప్రోక్తం కుర్యాదేవంతుసర్వదా॥ 7
- ఉత్తమంసర్వసిద్ధిస్థాయీ నృధ్యమంగమోక్షకం
అధమంభోగసిద్ధిస్థాయీ తీర్థరేణైవకీర్తితమ్॥ 8

స్థావరంజంగమంచైవ వివిధం బేరముచ్యతే
జంగమంచోత్సవంభవేత్పర్వంస్థావరమిష్యతే॥ 9

ఉత్తమంలాహజంబింబం పీటాభాసంతుచోత్తమం
స్థానకంచాసనంశయనం వైశాఖంవైష్ణవంతథా॥ 10

నృత్తాదిసర్వబేరాణాం ద్రవ్యము క్తంసనాతనం
తీర్థద్ద్రవ్యైస్తుబింబానాం భిన్నపీఠంపకల్పయేత్॥ 11

లంబాసనేచశయనే శిలాపీఠంతుభిన్నకం
ఏకకావేకృతంసర్వం సుధామృతకృతుశర్కరైః॥ 12

బేరాణాంద్రవ్యమిష్యుక్తం మూర్తిధ్యానంప్రవక్ష్యతే॥

తా॥ బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల యొక్క రూప నిర్మాణ
లక్షణములను చెప్పుచున్నాడు. బంగారము, వెండి

107. విశ్వకర్మ లక్షణము

శ్లో॥ దివ్యసింహాసనాసీనం మునిబృందనిషేవితం
ఉపాస్యమానమమరైః స్తూయమానంమహర్షిభిః॥

పంచవక్త్రందశభుజంబ్రహ్మచారివతేస్థితం
లక్ష్మీసరస్వతీభ్యాంచ సంతృప్తితపరద్వయమ్॥

వక్షఃస్థలేచబిభ్రాణం బ్రహ్మవిద్యాముమాతనుం
హరకేయూరకటక కుండలాద్యైఃసుశోభితమ్॥

భస్మాంగరాగం దేవేశం వరదంసుస్మితాననం

ఏవంధ్యామేస్మహాదేవం విశ్వకర్మాణమవ్యయమ్॥

తా॥ దివ్యసింహాసనమున నున్నవాడును, మునులచే సేవింప
బడుచున్నవాడును దేవతలచే నుపాసింపబడుచున్నవాడును మహా
ర్షులచే స్తోత్రము చేయబడుచున్నవాడును ఐదు ముఖములును, పది
చేతులును, బ్రహ్మచర్యవ్రతమును లక్ష్మీ చేతను సరస్వతి చేతను

కడుగబడుచున్న పాదములును, తోమ్మన బ్రహ్మ విద్యా దేవతను
ధరించినవాడును, హారములు బాహువులు కాళ్ళకు చేతులకు కడి
యములును చెవులకు కుండలములును విభూతిని దరించిన వాడును,
దేవతలకు ప్రభువును వరదహస్తము నవ్వుచున్న ముఖము కలవాడును
గొప్ప రూపము గలవాడును శాశ్వతుడును అగు విశ్వకర్మను
ధ్యానించవలయును.

శ్లో॥ పంచాననోదశ ధుజోవ్రతబంధదీక్షః
కేయూరహారమణికుండలచండరేజాః
భస్మాంకితోమణిమయాసనసంస్థితోఽసా
నర్వేశరోవసతుమేహృదివిశ్వకర్మా॥

పై శ్లోకార్థమునకు సమానమే కనుక తాత్పర్యము వ్రాయలేదు.

శ్లో॥ పంచాస్యకమలాసనోవ్రతధరఃశ్రీ భారతీనేవితోఽటంకం
చాపిహసంతికాంధమనికాంకుర్ధాలికాంకర్కటం
మేరుధారణికాంతధాకరణికాంశస్త్రాదికోశంధనుం
ధత్తేయోదశహణిభిఃసుచిరైరోవిశ్వకర్మాస్వయమ్॥
కేయూరైఃకటకై ద్విభూషితకరంహారావవీభిర్యుతం
నానారత్నకీరీటకుండలధరంపీతాంబరాలంకృతం
హాసోల్లాసభరైఃప్రసన్నవదనందాతుంవరాన్ సాదరం
సాంగంవేదమధీత్యభూతిలసితంపంచదేతమీశంముదా॥

తా॥ ఐనుముఖముల్లు, పద్మాసనము, బ్రహ్మచర్యవ్రతము,
శ్రీవాణీనేవితపాదములు సుత్రై, పట్టుకారు, గొట్టము, కుంపటి, ఉలి,
బాడిస, గుడ్డలి నాగలి వేడిచల్లార్చునట్టి జలపాత్రము, కమండలువు
(ఇవి దశా యుద్ధములు పద్మపురాణ భూభండమున విశ్వకర్మో పాఖ్యా
నమున చెప్పబడి యున్నవి) అను సామగ్రియును, బాహువులు
పాదములకు హస్తగులకు కడియములు హారములు రత్నకీరీటము,

కుండలములు, పీతాంబరము, సంతోషము గల ముఖము భస్మలేపనం కలది విశ్వకర్మరూపమని తెలియవలయును.

శ్లో॥ పంచాస్యంశశ బాహులచ పద్మపీతేసుఖాసనం
 శ్వేతాంగం హేమవస్త్రంతు చిత్రవస్త్రోత్తరీయకమ్॥
 ఢక్కంశంఖంధనుర్వీణౌపద్మహస్తంతువామకే
 అథవావరదంకుర్యాచ్చక్రం బాణంత్రిశూలకమ్॥
 సర్పరాజంచాక్షమాలా సవ్యహస్తేధృతంతువా
 అథవాచాభయంకుర్యాన్నాగాలంకారసంయుతమ్॥
 స్థితాస్యంరత్నమకుటంకుండలాద్వైశుశోభితం
 తమర్చయేన్మహాదేవం విశ్వకర్మాణమిశ్వరమ్॥

(విశ్వకర్మ సంహిత)

తా॥ ఐదు తలలు, పదిచేతులు, పద్మపీతమున, సుఖాసనము తెలుపువన్నె, పసుపువన్నె గల వస్త్రము చిత్ర వర్ణములు గల ఉత్తరీయము, డమరుకము, శంఖము, ధనుస్సు, వీణ, పద్మము లేక వరదము ఎడమవైపునను, చక్రము, శరము, త్రిశూలము, సర్పము, అక్షమాల లేక అభయము కుడివైపునను చేయవలయును. సమస్తమైన భూషణములును, నవ్వుచున్న ముఖములును, రత్నకిరీటములును, కర్ణ కుండలములు, కల రూపము విశ్వకర్మ పరమేశ్వరుడని తెలియ, వలయును ఉత్తమ దశాల ప్రమాణమును బట్టి రచించవలయును.

(అనుబంధము 40వ పటము చూడుము)

రాగి, తొయి, కర్ర, సున్నము, మొఱుము పటము, మన్ను ఈ తొమ్మిది విధములగు వస్తువులతో ఉత్తమమున మూడు విధములును మధ్యమమున మూడు విధములును అధమమున మూడు విధములును ఇట్లు 9 విధములుగాను చలము, అచలము అను పద్ధతులతోనుచేయుదురు. లోహజము మృత్తు, సుధ, శర్కర అభాసము ఇవి చల ద్రవ్య

ములు తాయి, దారువు, రత్నము ఇవి అచల ద్రవ్యములు, చిత్రాంగము, అర్థచిత్రాంగము అభాసము అని మూఁడువిధములుసమస్తమైన యవయవములను స్పష్టముగా జూపించబడునది చిత్రాంగము సగము రూపము మాత్రమే కనుపించునది అర్థచిత్రాంగము సగములో సగము మాత్రమే కనుపించునది అభాసము అభాసమనునది గుడ్డమీదనైనను గోడమీదనైనను అయిదు రంగులతో రచించవలయును. అన్ని అవయవములుకనుపించునది ఉత్తమము సమస్తమైన ఫలముల నిచ్చును. అర్థచిత్రము మధ్యమము భోగములను మోక్షమును ఇచ్చును. అభాసము అధమమున మూడు విధములును ఇట్లు 9 విధములుగాను చలము, అచలము అను పద్యతులతోను చేయుదురు. లోహము, మృత్తు, సుధ, శర్కర, అభాసము ఇవి చలద్రవ్యములు, తాయి, దారువు, రత్నము ఇవి అచల ద్రవ్యములు, చిత్రాంగము, అర్థచిత్రాంగము, అభాసము అని మూఁడు విధములు సమస్తమైన యవయవములను స్పష్టముగా జూపించబడునది చిత్రాంగము సగము రూపము మాత్రమే కనుపించునది అర్థచిత్రాంగము సగములో సగము మాత్రమే కనుపించునది అభాసము అభాసమనునది గుడ్డమీదనైనను గోడమీదనైనను అయిదు రంగులతో రచించవలయును. అన్ని అవయవములు కనుపించునది ఉత్తమము సమస్తమైన ఫలముల నిచ్చును. అర్థచిత్రము మధ్యమము భోగములను మోక్షమును ఇచ్చును.) అభాసము అధమము భోగముల నిచ్చును. విగ్రహము అనగా స్థావరము జంగమము అను వానిలో ననేక భేదములున్నవి, జంగమము అనునది యుత్సవమునకు దగును. అన్నియును స్థావరములు బంగారు మొదలగు మూడు లోహముల బింబములు ఉత్తమము వీరి భాగము కూడ ఉత్తమ జాతిలోనే యుండవలయును. స్థానకము (నిలువు) అసనము (కూర్చుండుట) శయనం (పరుండుట) వైశాఖము (పాదవిన్యాసభేదము) (పాదపై విన్యాస భేదము) నాట్యరూప ప్రతిష్ఠమలకు శాశ్వత,

మైన ద్రవ్యముతో రచించవలయును. విగ్రహమును చేసిన జాతి కాకుండినను మఱియొక జాతితోనైనను వీరమును కల్పించవచ్చు. స్థానకమునను, ఆసనమునను, శయనమునను, వేటయిన శిలాపీఠము కల్పించవచ్చును. ఒకసారి చేయబడునవి యన్నియును, సున్నమును, మొఱము వీనితో జేయవచ్చును. ప్రతిమల యొక్క ద్రవ్యమును ఇట్లు చెప్పబడియున్నది. ప్రతిమ యొక్క రూపమును గూడ చెప్పబోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ చతుర్భుజంచతుర్వక్త్రం ద్విపాదంచాష్టలోచనమ్॥

అష్టకర్ణ సమాయుక్తం తనుశ్చైకాకృతిస్తథా
ఉత్తమందశ తాలేన మానయేత్వంగమానకమ్॥

స్థానకంచాసనంచాపి చీరభేరధరంతిథా
వరదాభయహస్తంచ జటామకుటమండితమ్॥

కుండికాచాక్షమాలాచ వామేఽవామేకరేత్రమాత్
స్రుక్ స్రువధారణంచాపి ప్రాగ్వరదాభయూన్వితమ్॥
మకరలాంఛితపుష్పంకుండలంచాదకర్ణయోః
యజ్ఞసూత్రోత్తరీయాది సూత్రాదోదతబంధనమ్॥

హారోపగ్రీవసంయుక్తం బౌహమాలావిభూషితం
కేయూరకటకాద్వైశ్చ కుర్యాత్తుమణిబంధనమ్॥

కటకత్రయసంయుక్తం నలకంకటకాన్వితం
కటిసూత్రాదిపట్టంస్యా న్నివ్యంచలనసంయుతమ్॥
రత్నాంగులీయకౌహస్తా పాదంబాలసరత్నకం
లలాటేవృత్తతిలకంస్యాచ్ఛందనాగరుమేవచ॥

సర్వాంగం హేమవర్ణంస్యా న్నలకాంతంతుచీరయుక్
పార్శ్వయోః శక్తిరోపేతం దక్షిణేతుసరస్వతీ॥

వానుపార్వ్యేతుసావిత్రి సర్వాభరణభూషితం

ఏవంపితా మహాంప్రోక్తంసః కుర్యాచ్చాస్త్రవిద్ బుధః॥ 22

రా॥ నాలుగు చేతులు, నాలుగు ముఖములు, రెండు పాదములు. ఎనిమిది కన్నులు ఎనిమిది చెవులు ఒక్కటే శరీరము, ఉత్తమదశతాలమున జెప్పబడిన కొలతల ప్రకారము చేయవలయును. నిలుచున్నట్లుగాని కూర్చుండినట్లుగాని, వస్త్రముతో గూడియున్నట్లును, వరదము అభయము ఎడమకుడి చేతులును, చెంబు, అక్షమాల ఎడమ కుడి దిగువ చేతులును, జటామకుటమును స్రుక్కు, స్రువము, వరదము, అభయము మకరలాంఛితపుష్పముగాని కుండలముగాని చెవికిని జండెము, ఉత్తరీయము, ఉదరబంధనము, హారము, ఉపగ్రీవము, బాహుమాల, బాహుపురి కాలి కడియము చేతికడియము కాలియందు మూడు కడియములును, మొలనూలున ట్టమును, కుచ్చెళ్లు అందమైన అంచులతోను, చేతివ్రేళ్ళకు రత్నములు గల యుంగరములును, కాలి కడియములకు గూడ రత్నములును, నొసట గుండ్రని బొట్టును, చందనము అగరుగాని, శరీరమంతయును బంగారపు వన్నెయును, ధోవతి చీలమండ వజ్రమును ఇరువైపుల స్త్రీదేవతలు కుడివైపున సరస్వతియును, ఎడమవైపున సావిత్రియును సమస్తమైన అలంకారముతో గూడియును ఉండవలయును. ఇట్టిది బహులక్షణమనియెరుంగవలయును శ్లో॥ చతుర్భుబంద్వి నేత్రంచ కిరీటమకటాన్వితం

పీతాంబరధతంయుక్తం శ్యామవర్ణాంగశోభితమ్॥ 23

సర్వవక్షఃస్థవేకుర్యాత్తదూర్ధ్వశ్రీవత్సలాంఛనమ్
ఉత్తమదశతాలేనచాంగమానంచమానయేత్॥

24

కటకంవాగదాధరం చోర్ధ్వమాశ్రితమేవచ

అభవావరదహస్తంస్యాత్పురతోవామహస్తకే॥

25

దక్షిణేత్వభయంపూర్వసవ్యేచాపరేచక్రయన్
అపరేవామహస్తేతుపాంచజన్యావధారణమ్॥ 26

తత్సమంకర్ణప్రతంస్యా త్కుర్యాన్మకరకుండలమ్
ప్రసన్నవదనంతుంగ నాసిదీర్ఘక్షిశోభితమ్॥ 27

హారోపగ్రీవసంయుక్తం యజ్ఞోసూత్రోత్తరీయకమ్
రత్నోదరబంధంస్యాద్ బాహుమాలావిభూషితమ్॥ 28

కటకంకటిసూత్రంచ కేయూరంరత్నపూరితం
రత్నాంగులీయకైర్యుక్తం పాదజాలవిభూషితమ్॥ 29

నలకాంతమంచలంస్యా త్రీతాంబరవిలంబనమ్
శితశ్చక్రంశిరఃపృష్ఠేయుక్తంసర్వాంగభూషణమ్॥ 30

ద్వయోర్జంఘావసానంస్యాద్ వనమాలామనోహరం
ఏవంతువిష్ణుమూర్తిస్యాచ్ఛక్తియుక్తంతుపార్శ్వయోః॥ 31

శ్రీభూమిందక్షిణేవామే స్థావరేజంగమేఽపివా
కుర్యాదాసనంవాసి స్థానకంచాపివసచ॥ 32

తా॥ నాలుగు చేతులు, రెండు కన్నులు, కిరీటము, పచ్చని వస్త్రము ఆకువచ్చవన్నెయును, తొమ్మిది శ్రీవత్సమనుగుర్తు ఉత్తమ దశతాలము యొక్క కొలత ప్రకారము రూపమును నిర్మించవలయును ఎడమ పైచెయ్యి కటకాముఖహస్తము (అన్ని వ్రేళ్ళను వంచి నుధ్య వ్రేలిని బొటనవ్రేలికి ఆనించి చూపుడు వ్రేలిని రెండు వ్రేళ్లు దగ్గఱకు చేర్చబడినది) గాని లేక గదగాని, దిగువ చెయ్యి పరద హస్తమును. కుడపైచెయ్యి అభయమును, దిగువ చెయ్యి చక్రమును కలిగి యుండవలయును. కొందరు ఎడమపై చెయ్యి శంఖమును రచింతురు. ఆ శంఖముతో నమానముగా చెవులయందు కరపత్రములుగాని మకరకుండలములుగాని రచింపవలయును. నవ్వుతో గూడిన ముఖము ఎత్తయినముక్కు నిడుడలైన కన్నులు ఊరము ఉపగ్రీవము జండెము

ఉత్తరీయము రత్నములతో గూడినయుడతబంధము బాహుమాల కాలి
కడియములును మొలత్రాచును బాహుపురులు రత్నములతో గూడి
నవియును రత్నములు గల యంగరములును, చీలమండల వజ్రకు
దోవలి యొక్క లంచులును తలవెనుక శిరశ్చక్రమును అన్ని యవ
యవములయందు భూషణము లును, మోకాళ్ళ దిగువ వరకువనమాల
యును. ఇరువైపుల స్త్రీ దేవతలు కుడిన లక్ష్మీదేవియును, ఎడమను
భూదేవియును, ప్రతిష్ఠా విగ్రహములుగాగాని యుత్సవ విగ్రహము
లుగాగాని, కూర్చున్నట్లుగాని, నిలుచున్నట్లుగాని, రచింపబడినది
విష్ణుమూర్తి లక్షణమని యెరుంగవలయును.

- శ్లో॥ చతుర్భుజం త్రినేత్రంచ జటామకుటమండితం
వ్యాఘ్రచర్మాంబరంజానో రూర్ధ్వేచసమలంకృతమ్॥ 33
- సీవ్యంచలంచసంయుక్తం రక్తవర్ణాంగశోభితం
హారోప్రగ్రీవవక్షస్తు బాహుమాలావలంబనమ్॥ 34
- కిరీటరత్నబంధంస్యాద్ రుద్రబంధమథాశివా
పత్రోదరంచబంధంవా రత్నోదరనిబంధనమ్॥ 35
- కటకంకటిసూత్రంస్యాత్ కేయూరంపూరిమాన్వితం
బాహుమాలాభిదామైశ్చ సర్వాభరణభూషితమ్॥ 36
- వామేతులంబపత్రంస్యాద్వామేనక్రకుండలమ్
ప్రగాభయహస్తంసవ్యేవరదంవామహస్తకే॥ 37
- అపరేవామసవ్యేతు హరిణముద్రాంగధారణమ్
మకుటంవామపార్శ్వేతు చంద్రరేఖాసమన్వితమ్॥ 38
- దక్షిణేచార్కపుష్పైశ్చ నానంగంగాజటాంతరే
దూత్వాఖిఃస్వర్ణసుందరం పుష్కరంస్యాన్మకుటాంతరే॥ 39
- మధ్యేచాన్వితవత్ప్రస్థాల్లలాటేచైకనేత్రయుక్
ప్రీవస్యవామపార్శ్వేతు కాలకూటసమన్వితమ్॥ 40

యజ్ఞస్థూత్రోత్తరీయంచ సర్వరత్నాంగులీయకే
స్థానకలచాసనంవాపి పాదంనూపురశోభితమ్ ॥ 41

ఏవంతురుద్రమూర్తిస్యాద్ వామభాగేతుపార్వతీ
ఉత్తమదశతాలేన మానయేత్సంగమానకమ్ ॥ 42

దేవీనామపిసర్వేషాంమధ్యమందశతాలకం
పద్మపీఠంమహాపీఠం త్రిమూర్తీనాంచయోజయేత్ ॥ 43

ప్రసాచతోరణంవాపి కల్పవృక్షంచసంయుతం
ఏవంతురుద్రవిష్ణోదీప్తకుర్యాత్తద్విధివత్తతః ॥ 44

సర్వాలంకారసంయుక్తం దేవంధ్యాత్వాత్రిమూర్తీనం
అన్యమనుక్తంసర్వేషాం శాస్త్రమార్గేణయోజయేత్ ॥ 45

ఉత్తమదశతాలవశాత్తుయత్ బ్రహ్మవిష్ణుశివసకలాంగకైః
స్థావరేచజంగమకేయదుక్తం శిల్పిభిఃకురుచోక్తంమునివరైః ॥ 46

ఇతిమానసారేవాస్తుశాస్త్రేత్రిమూర్తిలక్షణవిధానంనామ
ఏకపంచాశదధ్యాయః

తా॥ నాలుగుచేతులును, మూడుకన్నులును జటామకుటము, పులితోట వస్త్రము మోకాల్పినను, కుచ్చెళ్ళు మంచి లంచుతోను ఎరని వన్నెయును, హారము, ఉపగ్రీవము, బాహుమాల, కిరీటము నందు రత్నములు లేక జటాబంధమైననురచించవచ్చును. ఉదరబంధము పత్రములతోగాని రత్నములతోగాని రచించవచ్చును. మొలత్రాడు కాలికి కడియము బాహుపురి మొదలైన సమస్త భూషణములును రచించవలయును. చెవులకు యెడమను లంబపత్రమును కుడిన మకర కుండలమును కుడిమొండు చెయ్యి అభయమును, ఎడమ ముందు చెయ్యి వరదమును, వెనుక కుడిచెయ్యి జ్ఞానముద్రయును, వెనుక యెడమచేతియందు లేడియును, కిరీటము యొక్క యెడమప్రక్క బాలచంద్రుడును, కుడిప్రక్క జిల్లేడు పూలును జడలో సర్పమును

గంగయును, కిరీటమున గఱిక, బంగారు వన్నెయును ఎరుపు వన్నెయును గల పద్మమును ముఖము చిరునవ్వుతోను నొసటకన్ను మెడ యందు యెడమవైపున కాలకూటము, జంఁదెము, ఉత్తరీయము, రత్నములతో గూడిన యుంగరములు, నిలుచున్నట్లుగాని, కూర్చుండి నట్లుగాని, పాదములకు కడియములును, ఇట్లు శివరూపమును రచించ వలయును. ఎడమవైపున పాద్యతియును శివరూపము ఉత్తమ దశతాలముతోను దేవి రూపము మధ్యమ దశతాలమానముతోను రచించ వలయును. పద్మము పీఠముగాని, మహాపీఠముగాని క్షీరిమూర్తులకు చేయవచ్చును. మండపముగాని, తోరణముగాని, కల్పవృక్షముగాని రచించవలయును. బ్రహ్మ, విష్ణు, శివ ప్రతిమలను శాస్తోక్తిప్రకారముగాను సమస్తమైన యలంకారములతోను, రచించవలయును. ఇందు చెప్పబడిన యంశములను ప్రతిమామాన లక్షణముల ననుసరించి చేయవలయును. ప్రతిష్ఠా విగ్రహములకును ఉత్సవ విగ్రహములకును ఇట్లు చేయవలయునని పూర్వము మహర్షులచే జెప్పబడియున్నది.

109. (కళ్యపుని) ఏకాదశ రుద్రులు

కాశ్య - 48 వ పటలము

- శ్లో॥ చతుర్భుజాస్త్రినేత్రాశ్చ జటాముకుటమండితాః
శ్యామవస్త్రధరాఃసర్వేశుక్లవణాఃప్రకీర్తితాః॥ 62
- సమపాదస్థాన కాశ్య పద్మపీఠోపరిస్థితాః
సర్వాభరణసంయుక్తాః సర్వపుష్పైరలంకృతాః॥ 63
- అభయంపఠశుంసవ్యే కృష్ణంవరదవామకే
మహాదేవఃశివోరుద్రః శంకరోనీలలోహితః॥ 64
- ఈశానోవిజయశ్చేశో దేవదేవోభవోభవః
కపాలీశ స్త్వితిజ్ఞేయూ రుద్రా స్త్వే కాదేశఃస్మృతాః॥ 5

సోమంసింహాసనాసీనం కుండశంఖనిభద్యుతిం
ప్రథామండలసంయుక్తం ద్విభుజంసౌమ్యవక్త్రకమ్॥ 66

అసీనంవాస్థితంవాపి కుముదోత్పలహస్తకం
హేమయజ్ఞోపవీతాంగం సర్వాభరణభూషితమ్॥ 67

శుక్లవస్త్రధరంశాంతం సర్వపుష్పైరలంకృతం
ఈశోవైద్విభుజఃశాంతః సర్వాభరణభూషితః
జటాముకుటసంయుక్తం శుక్లవస్త్రద్యుతిఃస్థితః॥ 77

శుక్లయజ్ఞోపవీతశ్చ శుక్లపద్మోపరిస్థితః
శూలందక్షిణహస్తేతు కపాలంవామహస్తకే॥ 78

ఈశవంశసమాఖ్యాత స్తత్యైవేభాస్కరఃక్రమాత్

తా॥ నాలుగు చేతులు, మూడుకన్నుల, జటాముకుటము,

ఆకుపచ్చ వస్త్రము, తెల్లని శరీరము, సమపాదమున నిలకడ, పద్మ
వీరము, సమస్తమైన యాభరణములును, సమస్తమైన పుష్పములును,
కుడివైపున అభయము, గండగొడ్డలి, ఎడమవైపున జింక, వరిదము,
కల చేతులును కలవారు పదునొకండ్రుద్రులు మహాదేవ, శివ,
రుద్ర, శంకర నీలలోహిత ఈశాన విజయ, దేవదేవ, భవ, ఆభవ,
కపాలి అను పేర్లు గలవారు. పార్వతీసహితుడును, సింహాసనమున
గూర్చుండినవాడును, తెల్లని శరీరమును, శాంతిమండలము నుమన్న
వాడును రెండు చేతులును శాంతము గల ముఖము, కూర్చుండినట్లు
గాని, నిలుచున్నట్లుగాని, తెల్లతామర పుష్పమును చేతబట్టికొని
యును. బంగారు జన్మిదమును సమస్తమైన భూషణములును, తెల్లని
వస్త్రము శాంతము అన్ని పుష్పములతో నలంకరింపబడినట్టియు ...
ఈశ్వరుడు రెండు భుజములును, శాంతరూపము సమస్తాభరణములు,
జటాముకుటము, తెల్లని వస్త్రము, నిలుచున్నవాడు తెల్లని జన్మి

దము తెల్లని పద్మముపై నున్నవాడు కుడిచేత శూలము ఎడమచేత కపాలము కలవాడు ఈ శుడని యెరుంగవలయును.

(ఇందుకొంత భాగము శిథిలమైనది)

- శ్లో॥ భీమశ్చతుర్భుజోర్రాద సర్వాభరణభూషితః
అభయంవరదంచైవ శూలంపాశంచధారయేత్ ॥ 130
- సితవస్త్రధారుశ్చైవ ఉగ్రదృష్టిఃసదంఘ్రికః॥
ఉగ్రశ్చతుర్భుజోర్రాదో రక్తవస్త్రసమన్వితః ॥ 146
- కరండముకుటోపేతఃసర్వాభరణభూషితః
అభయంవరదోపేతం టంకశూలధృతఃపరః ॥ 147
- స్థానకంభద్రపరేతుశుక్లవస్త్రధరంశుచిః॥
కాలాగ్నిరుద్రమూర్తేస్తులక్షణంవక్ష్యతేధునా
చతుర్భుజంత్రినేత్రంచ జ్వాలామాలాపశోభితం॥ 132
- ఖడ్గఖేటకసంయుక్తం శశాంకార్ధధృతంపరం
రక్తవస్త్రధరంర్రాదం సర్వాభరణభూషితం॥ 133
- రక్తోర్ధ్వకేశసంయుక్తం సింహాసనోపరిస్థితమ్॥
చతుర్భుజం త్రినేత్రంచ ... పద్మపీఠోపరిస్థితమ్॥ 135
- శ్రీకంఠాప్యేవమాఖ్యాతో నాగధేవస్త్వధోచ్యతే॥ 136

100. బ్రహ్మకు ద్వారపాలకులు

అపరా. 220. వ సూత్రము విశ్మకర్మోవాచ

- శ్లో॥ బ్రహ్మణోఽష్టప్రతీహారాన్ కథయిష్యామ్యనుక్రమాత్
పురుషాకారగంభీరాః సుకూర్షాముకుటోజ్జ్వలాః॥ 1
- పద్మంసుక్ పుస్తకందండః వామేస్యాత్ సత్యనామకః
శస్త్రాపసవ్యయోగేన డక్షిణేదర్శకోభవేత్ ॥ 2
- అక్షపద్మాగమాదండః వామేచైవపియోద్భవః
దండాగమసుక్ ఫలకం యజ్ఞః శ్యాత్ సర్వకామదః॥ 3

అక్షసూత్రంగదాఘటం దండోవిజయనామకః

అథోహస్తాపసవ్యేన ఫలయుక్తయక్షభద్రకః॥ 4

అక్షపాశాంకుశదండభవఃస్యాత్సర్వకామదః

దండాంకుశపాశపద్మం విభవఃసర్వశాంతిదః॥ 5

తా॥ బ్రహ్మ యొక్క ద్వారపాలకులను చెప్పుచున్నాడు. మనుష్య రూపమును గొప్ప బలముగల శరీరమును దద్భకటయును కిరీటమును గలవారు ఎనిమిది మంది తూర్పు వాకిట కుడివైపున సత్యుడు పద్మము స్రుక్కు ఎడమవైపున పుస్తకము దండము చేతుల యందు గల్గియుండును. ఎడమవైపున ధర్మకుడు పుస్తకము దండము కుడిచేతుల యందును, గలిగి యుండును. పద్మము స్రుక్కు ఎడమ దక్షిణద్వారము యొక్క కుడివైపున ప్రియోద్భవుడు కుడిచేతుల చేతుల యందును యందు జపమాల, పద్మము, ఎడమచేతులయందు కలిగియుండును, ఎడమవైపున యజ్ఞుడు కుడిచేతులయందు దండము పుస్తకము దండము పుస్తకము, ఎడమచేతులయందు స్రుక్కు, ఫలకము కలిగియుండును. పశ్చిమ ద్వారమునకు కుడివైపున విజయుడు కుడి చేతులలో అక్షమాల, గద, ఎడమచేతులలో ఖటము, దండము కలిగి యుండును. ఎడమవైపున యక్షభద్రుడు కుడిచేతులలో గద, ఫలముక్ష ఎడమచేతులలో ఖటము, ఫలము, ఉత్తర ద్వారమునకుడివైపున భవుడు అమాల పాశము కుడిచేతులలోను, ఎడమవైపున విభవుడు దండము అంకుశము కుడిచేతులలోను పాశము, పద్మము ఎడమచేతులలోను కలిగి యుండును.

111. బ్రహ్మ లక్షణము

కాశ్య 48 వ పటలము

శ్లో॥ చతుర్వక్త్రశ్చతుర్బాహుర్లలితాలసమప్రభః॥

జటామకుటసంయుక్తః పింగాక్షఃసర్వభూషణః
కృష్ణాజినోత్తరీయశ్చ యజ్ఞసూత్రసమన్వితః॥ 99

శుర్లవస్త్రధరఃశాంతః కటిసూత్రఃసమేఖలః
శుక్లమాల్యానులేపశ్చ కర్ణాకుండలమణితౌ॥ 100

దక్షిణేచాక్షమాలాంచ కూర్చంచైవతుధారయేత్
కమండలుంకుశంచామే దక్షిణేస్రక్స్రవౌతథా॥ 101

అజ్యస్థాలీంకుశాంచైవ వామహస్తేతుధారయేత్
అభయవరదాపూర్వ హస్తావాఽథద్విజౌత్తమ॥ 102

ఆసనేతూభయాచాఘ్రే వోధయేత్తుపరస్పరం
మేఢ్రమూలౌపరిష్టాతు వామహస్తమధోముఖమ్॥ 103

సవ్యహస్తంచతత్సూత్రే తత్రన్యస్తాసమస్థితం
దక్షిణేచాక్షమాలాంచ వామహస్తేకమండలుమ్॥ 104

సరస్వతిదక్షభాగే సావిత్రివామపార్శ్వకే
ఆసీనావాస్థితావాఽపి పద్మపీఠోపరిద్విజ॥ 105

తా॥ నాలుగు ముఖములు, నాలుగు చేతులు, ఎర్రని శరీరం
జటాముకుటము, గోరోజనమువంటి కన్నులు, సమస్తమైన భూషణ
ములు, జింక చర్మము ఉత్తరీయము, జందెము, తెల్లని వస్త్రము
శాంత స్వభావము, మొలత్రాడు మేఖలములతో, తెల్లని దండలు
గండము, చెవులకు కుండలములు, కుడిచేతులలో అక్షమాల, దర్భ
కట్ట ఎడమ చేతులలో కమండలువు దర్భ లేక కుడిచేతులలో
స్రక్కు, స్రవము ఎడమ చేతులలో అజ్యస్థాలి కుశ రచించవచ్చును
లేక ముందరి చేతులలో అభయము, వరదము కలిగియుండవచ్చును.
వీరమున రెండు పాదములును ఒకదాని నొకటి ఆనుకొని యుండ
వచ్చును. మేఢ్ర మూలము యొక్క పై భాగమున ఎడమచెయ్యి

వరదము కుడిచేయ్యి జానితో సమాన సూత్రమున అభయమును,
కుడిచేత అక్షమాల్య ఎడమచేత కమండలువు కుడివైపున సరస్వతి
ఎడమవైపున సావిత్రి పద్మపీఠమున గూర్చుండినట్లుగాని, నిలుచు
న్నట్లుగాని రచించినప్పుడు. ఇది బ్రహ్మ యొక్క లక్షణము.

మయమతము

శ్లో॥ అమాఢదండస్ఫటికాక్షమాలా సువర్ణకుండీసరసీదుహణి
బిభ్రాణమారక్తజటాకలాపం చతుర్ముఖంపీతరుచంనమామి॥
(శిల్పరత్నమున గలదు)

తా॥ మోదుగకోల, స్ఫటికపు జపమాల, బంగారు కమండ
లువు, పద్మము నాలుగు చేతుల యందును మిగుల నెర్రినయిన జడ
లును నాలుగు ముఖములును పసుపు వన్నెయును గల బ్రహ్మకు
నమస్కరించెదను.

సమరాం 77 వ. అ

“బ్రహ్మసలార్చిఃప్రతిమఃకర్తవ్యఃసుమహాద్యుతిః 2
స్థూలాంగంశ్వేతపుష్పశ్చ శ్వేతవేష్టనవేష్టితః
కృష్ణాజినోత్తరీలాశ్చ శ్వేతరాసాశ్చతుర్ముఖః॥ 3
దండఃకమండలుశ్చాస్య కర్తవ్యోవామహస్తయోః
అక్షసూత్రధరస్తద్వత్ హంజామేఖలయావృతః॥ 4
కార్యోవర్ణయమానస్త జగద్దక్షిణపాణినా
ఏవంకృతేతులొకేతోక్షేమంభవతిసర్వతః॥ 5

అపరా 214వ సూత్రము విశ్వకర్మోవాచ

శ్లో॥ ఋగ్వేదాదివిభేదేన కృతాదియుగభేదతః
విప్రాదివర్ణభేదేన చతుర్వక్తృశ్చతుర్ముఖః 1

బ్రహ్మపితామహశ్చైవ విరంచికమలాసనః
ఏకైకస్వయధాప్రొక్తా మూర్తిస్సాత్పరమేష్ఠిః॥ 2

అక్షసూత్రంకరేదక్ష శుచిస్తస్యార్థ్యతఃస్థితా
పుస్తకంవామహస్తేచ తస్యాధస్తాత్ కమండలుః॥ 3

కమలాసనమూర్తిస్సాత్పర్యువర్ణహితప్రదా
కతాయుగేభవేచ్ఛైవం కర్తృకప్రవరాదిభః॥ 4

తా॥ ఋగ్వేదము మొదలగు నాలుగు భేదములతోను కృత
యుగము మొదలు నాలుగు భేదములతోను, బ్రాహ్మణాది వర్ణ
భేదములతోను బ్రహ్మ, పితామహ, విరంచి, కమలాసన, నామ
ములు నిర్ణయింపబడినవి. అందు ఒక్కొక్క రూప లక్షణములను
చెప్పుచున్నాడు. కమలాసన మూర్తి కుడిచేతులయందు అక్షమాల
దానిపైన అగ్నిపాత్రము ఎడమచేతులయందు పుస్తకము దాని
దిగువ కమండలుపు కలిగి యుండవలయును. కలియుగమున ముఖ్య
మైనదని తెలియవలయును.

శిల్ప ఉత్త 25 వ అ.

శ్లో॥ విభేచ్ఛతుర్ముఖం దేవం చతుర్బాహుంశుభేక్షణం
రత్నకుండలనం యుక్తం లంబకూర్చోపవీచినం॥ 123

కృష్ణాభినధరంగౌరం శుక్లాంబరవిరాజితం
దక్షిణంవరదంహస్తం తద్రాన్యంశుభధారిణం॥ 124

కమండలుధరంవామం తథాన్యంసంయుతంశుభా
బిభ్రాణంచతురోవేదాన్ పురతశ్చాస్యవిన్యసేత్ ॥ 125

వామేపార్శ్వేతుసావిత్రి దక్షిణేతుసరస్వతీ
ఆఖ్యస్తావీంపురోభాగేమహర్షీ శ్చసమస్పృతః॥ 126

హంసారూఢంవిఖెత్ క్యాపి క్వచిచ్ఛకమలాసనమ్
సృష్టారంసర్వతోకానాం బ్రహ్మణంపరికల్పయేత్ ॥ 271

శ్లో॥ అక్షసూత్రంపు స్తకంచ శుచిశ్చైవకమండలుః
విశంచేసాభవేన్మూర్తి ద్వాపరేసుఖదాయినీ॥

5

తా॥ విశంచియను లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. అక్షమాల, పుస్తకము, అగ్నిశాత్రము కమండలువు ఈ నాలుగును వరుసగా కుడి చేతులలో రెండును ఎడమ చేతులలో రెండును కలిగియుండుట శ్వాపరమున ముఖ్యము.

శ్లో॥ కమండలుశ్చక్షుశ్చ సూత్రం స్రువశ్చపుస్తకంతథా
పితామహస్యమూర్తిస్సాధ్యత్ త్రేతాయాంసుఖదాయినీ॥

6

తా॥ పితామహ లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. కమండలువు, అక్షమాల, స్రువము, పుస్తకము కుడిచేతులనుండి వరుసగా నాలుగు కలిగియుండుట త్రేతాయుగమున ముఖ్యము.

శ్లో॥ పుస్తకంచాక్షసూత్రంచ స్రువశ్చైవకమండలుః
బ్రహ్మణఃసాభవేన్మూర్తిః కృతేతుసుఖదాయినీ॥

7

బ్రహ్మసూత్రం సూభావః కర్ణ సంస్థితకండలః
కిరీటమాలాశోభాఢ్యసమాంసగలకేశకః॥

8

తప్తకాంచనవర్ణాభో మణిరత్నహారోజ్జ్వలః
మక్తాకటకకేయూర సర్వాభరణభూషితః॥

9

తా॥ బ్రహ్మ యొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. నాలుగు ముఖములును, చెవులకు కుండలములును, కిరీటమును, హారములును, గడ్డమున వెండ్రుకలును, బంగారువంటి శరీరకాంతియును, రత్నహారములును, మత్స్యముల దండలును, కడియములు బాహుపురులు సమస్తమైన యాభరణములు కలిగి కుడిచేతులలో పుస్తకము, అక్షమాల, ఎడమచేతులలో స్రువము, కమండలువు కల రూపము కృతయుగమున పూజింపబడినది యని తెలియవలయును.

112. చంద్రార్కపితామహ లక్షణము

అపరా. 213 వ సూ.

శ్లో॥ పద్భుజంచచతుర్వక్త్రం సర్వాభరణభూషితం
కమండలుంచాక్షసూత్ర ముభయోఃకజభృత్కరౌ॥ 35

మృగాలమూర్ధ్వకరయోః కర్తవ్యంశుభలక్షణం
సర్వాభరణసంయుక్తం సర్వకామఫలప్రదమ్॥ 36

తా॥ ఆఱుచేతులు నాలుగు ముఖములు, సమస్తమైన భూషణములు, కమండలువు, అక్షమాల, రెండు పద్మములు, తామరకాడలు రెండు, ఇట్లు ఆఱు చేతులలో నుండవలయును. ఇట్టి రూపమును చంద్రార్కపితామహుడందురు.

(అనుబంధము 41వ పటము చూడుడు)

113. సూర్యునకు ద్వారపాలకులు

అపరా 220 వ. సూ

శ్లో॥ దండీచపింగళః ప్రవృత్తః హ్యనందోనందకస్తథా
చిత్రోవిచిత్రోజ్జాతవ్యాః కిరణాక్షఃసులోచనః॥ 6

సర్వేతేపురుషాకారాః కర్తవ్యాఃశాంతిమిచ్ఛతా
అష్టౌస్యశ్చచతుర్ద్వాసు సవ్యదక్షిణతఃక్రమాత్॥ 7

తర్జనీకరణిశ్చైవ తామ్రచూడశ్చదండకః
దండీనామతథావామోశ్రుణుసింగలకస్యచ॥ 8

శక్తిశ్చకరణిస్థానే తామ్రచూడోఽపదేశకః
పూర్వవత్ తర్జనీదండౌ సింగలఃపూర్వదక్షి॥ 9

తర్జన్యాద్వేవ్రజతుండా వానందకఇతిస్మృతః
తర్జనీదండౌపసవ్యే సంధవేన్నందకస్తథా॥ 10

ద్వేతరన్యౌపద్మదంఙ్గావామతశ్చిత్రకఃస్మృతః
తర్జనీదండాపసవ్యో విచిత్రోదక్షిణేస్థితః॥ 11

తర్జన్యాకరణీదండః కిరణాక్షస్తథైవచ
తర్జనీదండాపసవ్యో ప్రతీహారసులోచనః॥ 12

ఇత్యస్త్రోచప్రతీహారాః సర్వవిఘ్నప్రణాశనాః
సర్వతేజోమయానిత్యం సూర్యదేవప్రత్యాత్మికాః॥ 13

తా॥ సూర్యుని యొక్క ద్వారచాలకులను ఎనిమిది మందిని చెప్పుచున్నాడు, తూర్పు వాకిట కుడివైపున దండి, తర్జని, కరణి. తామ్రచూడహస్తము (నడిమివేలును బొటన వ్రేలికి ఆనించి చూపుడువ్రేలిని లోపలికి వంచబడినది) దండము ఇట్లు నాలుగు చేతుల యందుండును లేక తర్జని దండము ధరించవచ్చును పిరందరు మనుష్య రూపముతోనే యుందురు. ఎడమవైపున పింగళుడు, తర్జని, శక్తి, తామ్రచూడహస్తము దండము కలిగియుండును. దక్షిణపు వాకిట కుడివైపున ఆనంధుడు, తర్జని, తర్జని, పద్మము దండము నాలుగుచేతులయందుండును ఎడమవైపున నందకుడు తర్జని, పద్మము తర్జని, దండము నాలుగుచేతుల యందుండును పడమటి వాకిట కుడి వైపున చిత్రకుడు, తర్జని, పద్మము, తర్జని, దండము నాలుగుచేతుల యందుండును ఎడమవైపున విచిత్రుడు తర్జని, తర్జని. పద్మము దండము, నాలుగుచేతుల యందుండును ఉత్తరపు వాకిట కుడివైపున కిరణాక్షుడు, తర్జని, తర్జని, కరణి, దండము నాలుగుచేతుల యందుండుంటు ఎడమవైపున సులోచనుడు తర్జని, కరణి, తర్జని, దండము నాలుగుచేతుల యందుండును ఈయెనమెందుగుడు తేజోమయులై యుందురు సమస్త విఘ్నములను నశింపజేయుదురు.

114. బాస్కర లక్ష్మణము

కాశ్యప 48వ పటలము

- శ్లో॥ ద్విభుజాఃపద్మహస్తాశ్చ రక్తపద్మాసనేస్థితాః॥ 79
- రక్తమండలసంయుక్తాః కరండముకుటాన్వితాః
రక్తాంబరధరాఃసర్వే సర్వాభరణభూషితాః॥ 80
- ఛన్నవీరసమాయుక్తాః భాస్కరాద్వాదశఃస్మృతాః
వికర్తనోవివస్వాంశ్చ మార్తండ్రోభాస్కరోరవిః॥ 81
- లోకపాలుఃప్రకాశశ్చ లోకసాక్షీత్రివిక్రమః
ఆదిత్యశ్చతథాసూర్యః అంశుమావీదివాకరః 82
- ఏతేవైద్వాదశాదిత్యా ఉత్తరాదిక్రమాత్ స్థితాం॥

తా॥ రెండు చేతులు, ఆ రెండు చేతుల యదను పద్మములు
ఎర్రని తామర పుష్పముపై నిలిచియుండుట రక్తమండలము కరండ
ముకుటము ఎర్రని వస్త్రములు. సమస్తాభరణములు శరీరము వస్త్రము
లతో గూడి యుండుట గలవారు పదిరెండు మంది భాస్కరులు,
వికర్తనుడు, వివస్వంతుడు, మార్తండుడు, భాస్కరుడు, రవి, లోక
పాలుడు, ప్రకాశుడు, లోకసాక్షి, త్రివిక్రముడు, ఆదిత్యుడు,
సూర్యుడు, అంశుమావి అనువారము ఉత్తరము నుండి వరుసగా
నుండురు.

శీల్ప, శిశు. వ. అ

- శ్లో॥ రక్తారుణాంభోజధరంకరాభ్యా మాదీప్తభామండలమధ్య
సంస్థం॥
- సూర్యంపిశంగాంశుకగంధమాల్యా
మాదీప్తదివ్యాభరణంసమామి॥ 80

(మయమతమునను గలదు)

తా॥ ఎర్రని తామర పూలు రెండు చేతుల యందును ప్రకాశించుచున్న కాంతిమండలము నడుమనుండువాడును. ఎర్రని వస్త్రములు, ఎర్ర నిమ్మపూత, ఎర్రని పూలదండలు కలవాడును సువర్ణ రత్నమయమైన సమస్తాభరణములు కలవాడును. అగు సూర్యునకు నమస్కరించెదను.

115. సౌ ర మ ప్తా క్త ర ము

శిల్పరత్నం 25. అ.

శ్లో॥ అరుణసరోరుహసంస్థ స్త్రిదృగరుణోఽరుణసరోజయుగలధరః
కవితాభయవరదకరో న్యులిబింబోఽమితభూషణ

స్వినోఽవతువః॥ 81

తా॥ ఎర్రని దామర పువ్వుపైనుండినవాడును, మూడుకన్నులు గలవాడును, రెండు ఎర్రని దామరపూలు చేతులయందు గల వాడును అభయ వరదహస్తములు గలవాడును సమస్తమైన భూషణములు గలవాడును కాంతిమండలము యొక్క నడుమనుండిన వాడును అగు సూర్యభగవానుడు మిమ్ములను రక్షించుగాక.

116. గ్రహసహిత సూర్యమూర్తి లక్షణము

అపరా. 214 వ. సూ.

శ్లో॥ ఆదిత్యస్యప్రవత్యౌమి మూర్తిదుష్టగ్రహాన్వితం
రక్తవర్ణోమహా తేజః సితపద్మోపరిస్థితః॥ 10

సర్వలక్షణసంయుక్తః సర్వాభరణభూషితః
ద్విభుజశ్చైకవక్త్రశ్చ శ్వేతవంకజధృత్కరః॥ 11

తేజోవర్తులబింబస్య మధ్యస్థోరక్తవాససః
ఇదమాదిత్యరూపంస్యాత్ సర్వపాప్రణాశనమ్॥ 12

శ్వేతవర్ణోభవేత్ సోమో రక్షోహ్యోగారకస్తథా
బుధశ్చపీతవర్ణాభస్తాదృగ్రూపంగురోస్తథా॥ 13

గోక్షీరధవళఃశుక్రః కృష్ణవర్ణఃశస్త్రశ్చరః
రాజావర్తనిభోరాహుర్ధ్రామః కేతుఃసదాభవేత్ ॥ 14

సోమఃకమలహస్తఃస్వాత్ కుజోవండకమండలూ
యోగాసనస్థశ్చబుధోగురుశ్చక్షకమండలూ॥ 15

అక్షంకమండలుంశుక్రః శనిర్దండకమండలూ
అర్ధకాయస్థితోరాహుః కేతుఃకరపుటాకృతిః॥ 16

సప్తాశ్వరథఆదిత్యశ్చంద్రోదశహయఃస్మృతః
మేషారూఢోఽంగారకశ్చ బుధఃసర్పాసనస్థితః 17

హంసారూఢంగురుంవిద్యాత్ శుక్రందద్ధరవాహనం
శనించమహిషారూఢం రాహుండపై కుండమథ్యగమ్॥ 18

సర్పశీర్షాకృతిం కేంతు శనిండంప్రాకకాలకం
కిరీటమాలాశోభాడ్యాః సర్వాభరణభూషితాః॥ 19

ఇవి సూత్ర సంతాన గుణకీర్తి ప్రకాశప్రాక్త శ్రీభువనదేవా
చాలోత్తపరాజితపుచ్చాయాం బ్రహ్మసూర్యాదినవగ్రహాధికారో
నామ చతుర్థశోత్తరద్విశతతమం సూత్రమ్.

తా॥ చంద్రుడు మొదలగు నేనిమిది గ్రహములతో గూడిన
సూర్యుని యొక్క అక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. తూర్పు ముఖ
మును, ఎరువు వన్నెయును, గొప్ప తేజస్సును, తెల్లని పద్మముపై

నున్న వాడును, సమస్తమైన శుభలక్షణములును, అన్ని విధములైన అభరణములుగలవాడును, రెండు చేతులును ఒక్క తలయును, చేతులయందు పద్మములును, గుండ్ర తేజస్సు గల బింబము యొక్క నడుమనున్నవాడును, ఎర్రని వస్త్రములును, కలవాడు సూర్యుడని తెలియవలయును. చంద్రుడు పడమర ముఖము తెలుపువన్నె అంగారకుడు దక్షిణ ముఖము ఎరుపువన్నె, బుధుడు త్తరముఖము పసుపు వన్నె, గురుడు తూర్పు ముఖము పసుపు వన్నె, శుక్రుడు తూర్పు ముఖము తేలుపువన్నె, శని పడమరముఖం నలుపువన్నె, రాహువు నైర్వతి ముఖము నలుపువన్నె, కేతువు దక్షిణ ముఖము ధూమవర్ణము. చంద్రునికి చేతులయందు పద్మము లుండును. కుజునికి చేతులయందు దండము కమండలువు ఉండును. బుధుడు యోగాస నమున నుండును. బృహస్పతి అక్షమాల కమండలువు కలిగి యుండును. శుక్రుడు అక్షమాల కమండలువు కలిగి యుండును. శని దండము, కమండలువు కలిగి యుండును. రాహువు సగము శరీరము మాత్రమే కలిగి యుండును కేతువు పగడవలె నుండును. సూర్యునకు ఏడు గుర్రములు గల రథము చంద్రుడు పది గుర్రములు గల రేరు. అంగారకుడు మేకపోతుపై నుండును. బుధుడు సర్పాసనముపై నుండును. బృహస్పతి హంసపై నుండును. శుక్రుడు కప్పపై నుండును. శని దున్నపోతుపై నుండును. శని రాహువు కుండము యొక్క నడుమనుండును. కేతువు పాము పడగ ఆకారమున నుండును. శని భయంకరమైన కోటలు కలిగి యుండును. కిరీటములు హారములు మొదలయిన భూషణములు అందరికిని కలిగి యుండవలయును.

శీల్ప. ఉత్త. 25. అ అ.

శ్లో॥ రత్నవర్ణోమహాతేజా ద్విబాహుఃపద్మభ్రుద్దరవిః
సప్తభీస్తురగైర్మృతే సర్పరజ్జసమన్వితే॥ 238

ఏకచక్రేరథేతిష్ఠన్పాదాశ్రాంతసరోరుహః
మాణిక్యకుండలౌపేతః పద్మరాగకిరీటకః॥ 139

రక్షాంబరధరోరమ్యః సువ్యక్తాంగోమనోహరః
అనూరుసారధిఃశార్యః ప్రవీణఃరౌచపార్శ్వయోః॥ 140

దండపింగలనామానౌ ఖడ్గఫేటకధారిశౌ॥

తా॥ సూర్యుడు ఎరువు వన్నె గొప్ప తేజస్సు రెండు చేతులలో పద్మములు ఏడు గుర్రములును ఒంటి చక్రమను గల రథము సర్పము త్రాడు పద్మవీరము మాణిక్య కుండలములు మాణిక్య కిరీటం ఎర్రని వస్త్రములు, చక్కని రూపము అనూరుడు రథసారధి దండుడు పింగళుడు అనువారలు ఖడ్గమును ఫేటకమును బూని సూర్యున కిరువైపుల నుండుటయును గలది సూర్య లక్షణము.

(అనుబంధము 42వ పటము చూడుడు)

117. చంద్ర లక్ష్మణము

శిల్ప. ఉత్త. 25వ. అ

శ్లో॥ చంద్రశ్చి తేవిధాతవ్యః శ్వేతాంబరసమావృతః॥ 141

దశ శ్వేతాశ్వ సంయుక్త మారూఢస్యందనంశుభం

ద్విభుజోదక్షిణేపాణౌ గదాంబుభ్రత్ పృథూదరీమ్॥ 143

వామస్తువరదోహస్తః శశాంకస్యనిరూప్యతే॥

తా॥ చంద్రుడు తెలుపు తెల్లని గుర్రములు పది గల రథము
రెండు చేతులు కుడిచేత గద కలవాడు.

118. అంగారక లక్ష్మణము

శిల్ప ఉత్త. 25 అ.

శ్లో॥ ధరాపుత్రస్యవత్స్వామి లక్షణంచిత్రకర్మణి
చతుర్భుజోమేషగమ శ్చాంగారకసమన్యుతిః॥ 143

దక్షిణపుస్తకంహస్తం వరదంపరికల్పయేత్

ఊర్ధ్వశక్తిసమాయుక్తం హమాశక్తిగదాధరా॥ 144

తా॥ అంగారకుడు నాలుగు చేతులును కుడివైపున పుస్తకము,
వరదము, పైన శక్తి విగువ గద యెడమవైపునను మేషవాహనమును
రచించవలయును.

119. బుధ లక్షణము

శిల్ప. ఉత్త. 25. అ.

శ్లో॥ సింహాయాథంసంప్రవక్ష్యే కర్ణికారసమప్రభం
 పీతమాల్యాంబరధరం స్వర్ణభూషావిభూషితమ్॥ 145

వరదంఖడ్గసంయుక్తం ఘటకేశసమన్వితం
 గదయాచసమాయుక్తం బ్రభాణందోశ్చతుష్టయమ్॥
 ఏవంలిఖేచ్ఛంద్రసూనుం బుధంగ్రహపతింవరమ్ 146

తా॥ బుధునకు సింహ వాహనము పసుపువన్నె పసుపువస్త్రం
 బంగారు నగలు, వరదము ఖడ్గము, ఘటకము గద నాలుగు చేతుల
 యందును రచించవలయును.

120. గురు లక్షణము, శుక్రలక్షణము

శిల్ప. ఉత్త. 25. అ.

శ్లో॥ తతోదేవగురుర్దేఖ్యః శుక్రశ్చభృగునందనః
 చతుర్భిర్రాహుభిద్యుక్త శ్చిత్రకర్మవిశారదైః॥ 148
 వరదాసాక్షసూత్రైచ కమండలుధరాతథా
 దండినాచతథాబాహూ బిభ్రాణౌపరికల్పయేత్ ॥ 149

తా॥ బృహస్పతి శుక్రుడు నాలుగు చేతులతోను వరదము,
 అక్షమాల, కమండలుపుతో యోగదండము కలిగి యుండవలయును.

121. శనైశ్చర లక్షణము

శిల్ప. ఉత్త. 25. అ

శ్లో॥ ఘోరింనీలసమాభాసం గృహ్రాయాథంచతుర్భుజం
 వరదంవామసంయుక్తం చాపంశూలంశరంవిఘ్నేత్ ॥ 150

తా॥ శని నీలవర్ణమును, గద్దపై నెక్కినవాడును నాలుగు
చేతులు వరదము, దనుస్సు. ఎడమచేతులలోను శూలము, బాణము
కుడి చేతులలోను రచించవలయును.

122. రాహుకేతువుల లక్షణములు

శిల్ప. ఉత్త. 25. అ

శ్లో॥ సింహాసనగతం రాహుం కరాలవదనం విభాత్
వరదం ఖడ్గసంయుక్తం భేటశూలధరం క్రమాత్ ॥ 151

ధూమ్రాద్విబాహవః సర్వే వరదాశ్చ గదాధారాః
గృధ్రపృష్ఠసమారుంధా లేఖనీయాస్త్రకేతవః ॥ 152

తా॥ రాహువు భయంకరమైన ముఖమును వరదము ఖడ్గము
భేటము, శూలము గల నాలుగు చేతులును సింహాసనముపైనను లేక
రాహుకేతువు లిరుద్దరును ధూమ్రవర్ణమును రెండు చేతులును వర
దము గద రెండు చేతులయందును గద్దపై నెక్కియున్నట్లును రచించ
వలయును,

123. గ్రహస్థానములు-రూపములు

శ్లో॥ ప్రాగాదిదిశసంస్థాః శశిగురుబుధభార్గవాః క్రమేణ స్త్వైః
అగ్నేయాదిస్త్వైశ్చ ధరణిజ మందాహి కేతవః పూజ్యైః ॥ 153

శుభ్రసితవీరశుక్లా రక్తాసితధూమకృష్ణకాః క్రమశః
చంద్రాద్యాః కేతాంతా వామోరున్యస్తవామకరలసితాః ॥

అసరకరాభయముబ్రా

పిక్వతముఖోఽహిఃకరాహితాంజలియుత్

దంష్ట్రోగ్రాస్యోదుండః సువర్ణసదృశాంకుకాదిభూషశ్చ॥ 155

అరుణసరోరుహసంస్త స్త్రిదృగరుణోఽరుణసరోజయుగళధారః

కవితాభయవరజకరో ద్మృతిబింబోఽనితభూషణస్త్వినోఽ

వతువః॥ 156

తా॥ (తూ) చంద్రుడు (ద) గురువు (ప) బుధుడు
(ఉ) శుక్రుడు (అ) కుజుడు (నై) శని (వా) రాహువు (ఈ) కేతువు
చంద్రుడు తెలుపు, గురువు తెలుపు, బుధుడు పసుపు, శుక్రుడు తెలుపు,
కుజుడు ఎరుపు నలుపు శని రాహువు ధూమ్రవర్ణము కేతువు
నలుపు అందరును ఎడమతొడయందు ఎడమచేయి నుంచవలయును.
కుడిచేయి అభయము అందు రాహువునకు వికారమైన ముఖము
అంజలిబద్ధుడును పెద్ద కోరలు గలవాడు శని బంగారు నగలు
సూర్యుడు మూడు కన్నులును రెండు చేతులయందు పద్మములును
భరించి చుట్టును కాంతిమండలమును గలిగియుండును.

124. గృధా లక్షణము

శిల్ప. ఉత్త. 25. ల

శ్లో॥ గృధ్రా కిరీటిశఃకార్యా నవతాలప్రమాణకాః
రత్నకుండలకేయూర ఊరాభరణభూషితాః॥

157

ఇది శ్రీమద్విశ్వకర్మ వంశమూలర్షి పంచకమధ్యమాహబూనసగోత్ర
పవిత్ర స్వర్ణాచ్చమాంబా నేంకట శివార్యపాత్ర. లక్ష్మణంబా
కోటయ సుధీమణి పుత్ర. శ్రీమద్దాయత్రీ విరాడ్విశ్వకర్మ వత
ప్రసాదజనిత కవితాసుధారసపాత్ర పదవాక్యప్రమాణ నిధాన
విమర్శకాచార్య- శిల్పకళాకోవిద- సర్వతంత్ర స్వతంత్ర-
స్థపతి తిలకాది బిరుద విరాజమాన, సుబ్రహ్మణ్యభి
ధాన విరచిత నానావస్తు శిల్పాగమశాస్త్ర పరిశీల
నాత్మకాంధ్రతాత్పర్య సహిత భారతీయ మహా
శిల్పము నందు శిలాలక్షణము గల లింగ
లక్షణము, లింగ బేధములు, లింగవీర
లక్షణము-లింగవీర భేదములు వృషభ
లక్షణము, ప్రతీహారులు శివరూప
భేదములు, గణపతి భేదములు
షన్ముఖి లక్షణముల్లు, వీర
భద్ర లక్షణములు,
బ్రహ్మలక్షణములు,
సూర్య లక్షణములు,
గ్రహముల లక్షణములు గల
నవమ కళ

అనుబంధము

1వ పటము

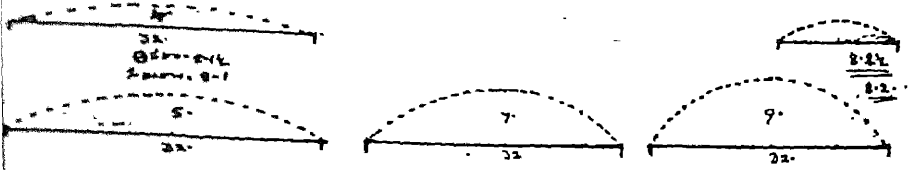
రె					
వి					
బ్ర					
	9	10	9	9	9
	వర్ణమాన	శివాభిర	స్వస్థిక	సర్వతోభద్ర	సార్వదేశిక

నాగర	నాగర	నాగర	నాగర	నాగర	నాగర	నాగర	నాగర
శాం.	పొ.	జి.	అ	శాం.	పొ.	జి.	అ
ద్రావిడ	ద్రావిడ	ద్రావిడ	ద్రావిడ	ద్రావిడ	ద్రావిడ	ద్రావిడ	ద్రావిడ

వీసర	వీసర	వీసర	వీసర
శాం.	పొ.	జి.	అ

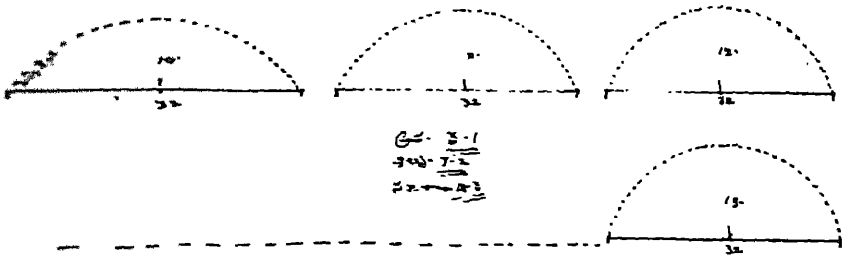
2వ పటము

కాన్స్టెంట్ ఛత్రాకారములు 4

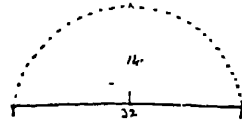
3వ పటము

కాన్స్టెంట్ అర్థచంద్రాకారములు 4

4వ పటము

కాస్తవ త్రపుషాకారములు 4

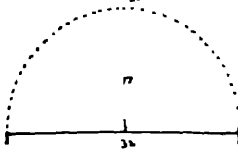
~~క్రమ. 6 2.2~~
 క్రమ. 6 2.2

క్రమ. 6 2.2
 క్రమ. 6 2.2

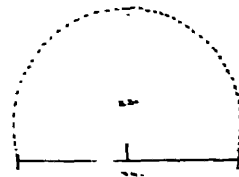
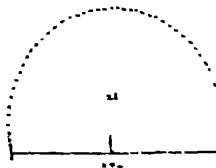
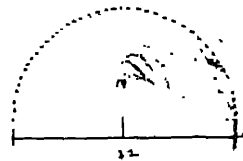

క్రమ. 6 2.2
 క్రమ. 6 2.2

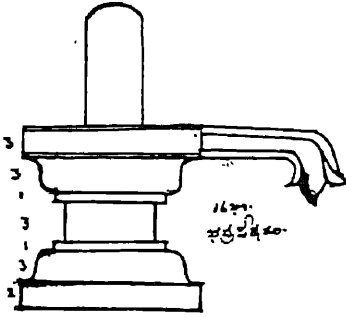
5వ పటము

కాస్తవ కుక్కుటాండాకారములు

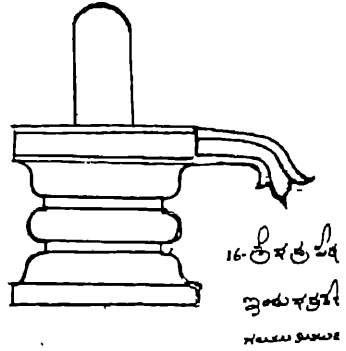
6వ పటము

భద్రపీఠము

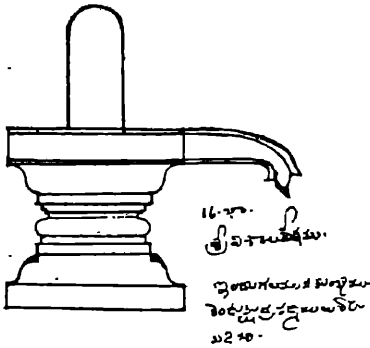
7వ పటము

శ్రీ భద్రపీఠము

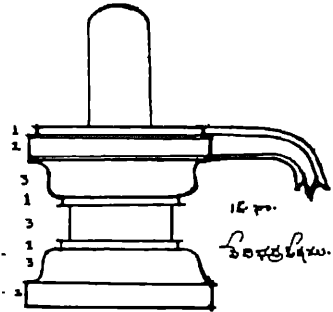
8వ పటము

శ్రీ విశాల పీఠము

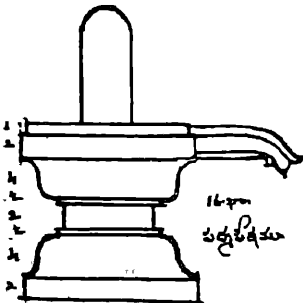
9వ పటము

వేదిభద్రపీఠము

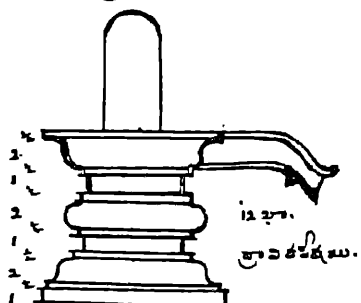
10వ పటము

పద్మపీఠము

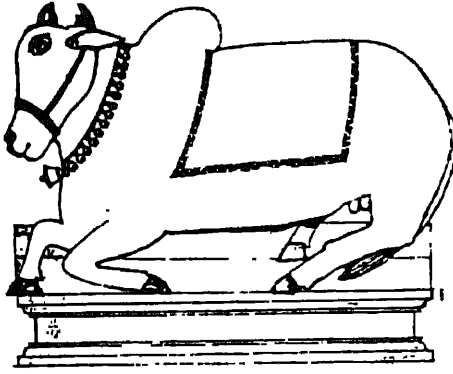

11వ పటము

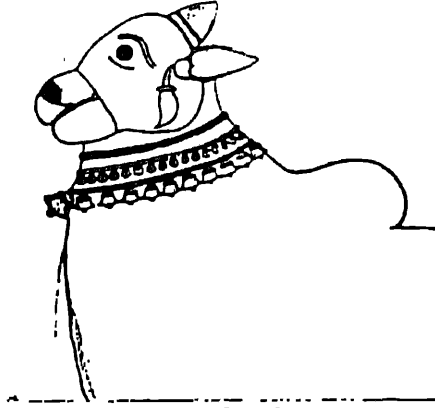
ద్రావిడపీఠము

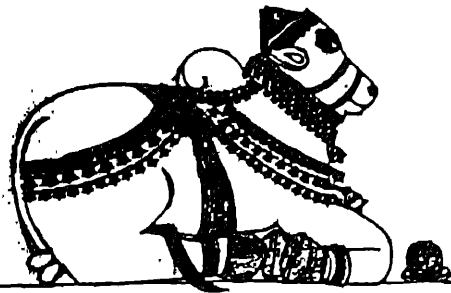
12వ పటము నందీశ్వరుడు

13వ పటము

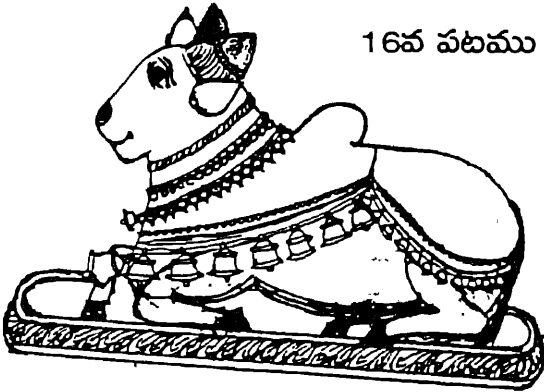
14వ పటము

15వ పటము

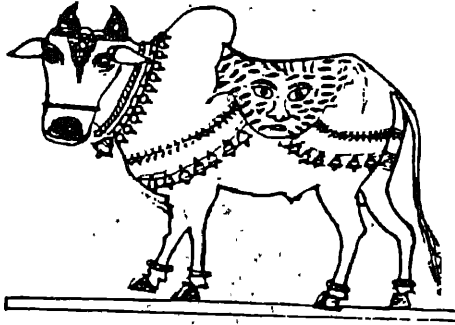
16వ పటము

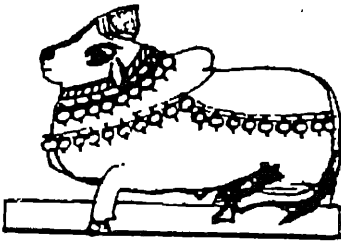
17వ పటము

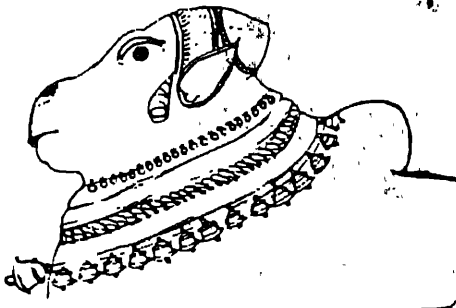
18వ పటము

19వ పటము

20వ పటము

21వ పటము

22వ పటము

సుఖాసనమూర్తి శంకరుడు

23వ పటము

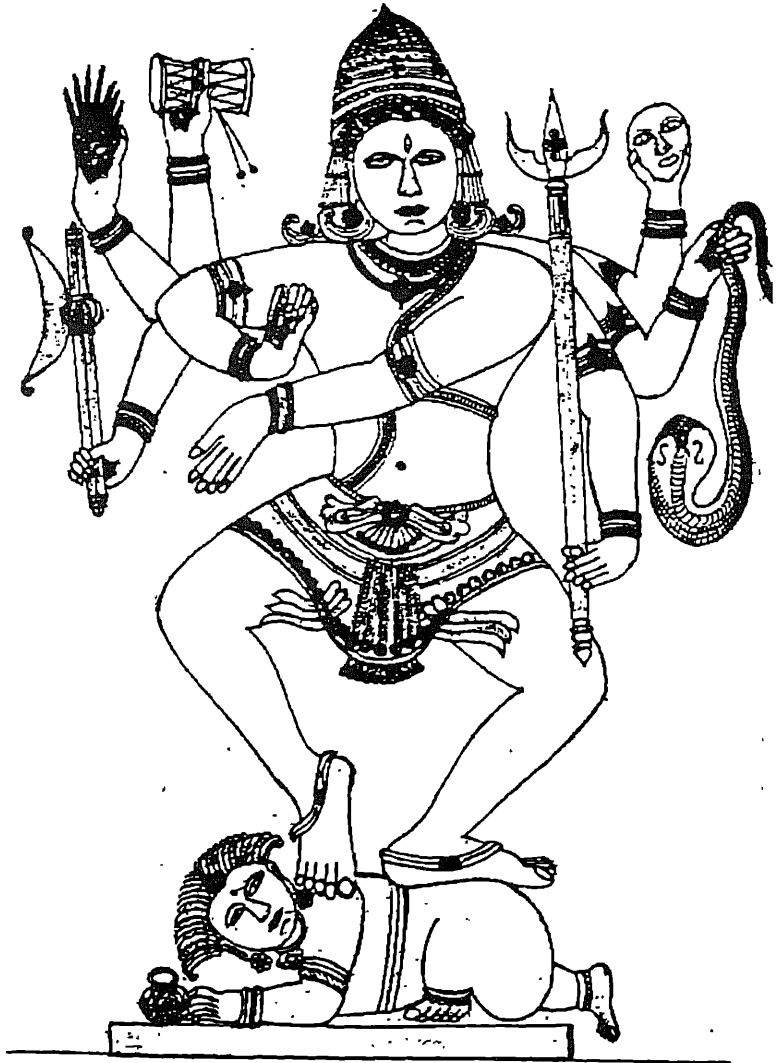

24వ పటము

చంద్రశేఖరుడు - పార్వతి

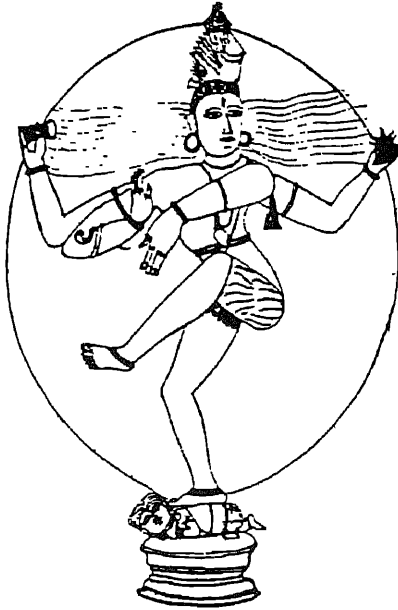
25వ పటము

ఆనంద తాండవము

8 చేతులు

26వ పటము

ఆనంద తాండవము 4 చేతులు

27వ పటము (ఆనంద తాండవము)

4 చేతులు

28వ పటము (ఆనంద తాండవము)

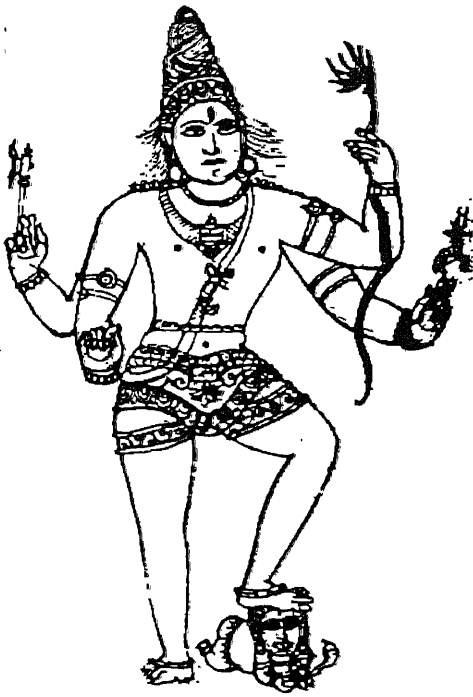
4 పేజీలు

29వ పటము (శంకర తాండవము)

8 పేజీలు

30వ పటము
ఉత్తర తాండవము
6 చేతులు

31వ పటము
(త్రిపుర తాండవము)
4 చేతులు

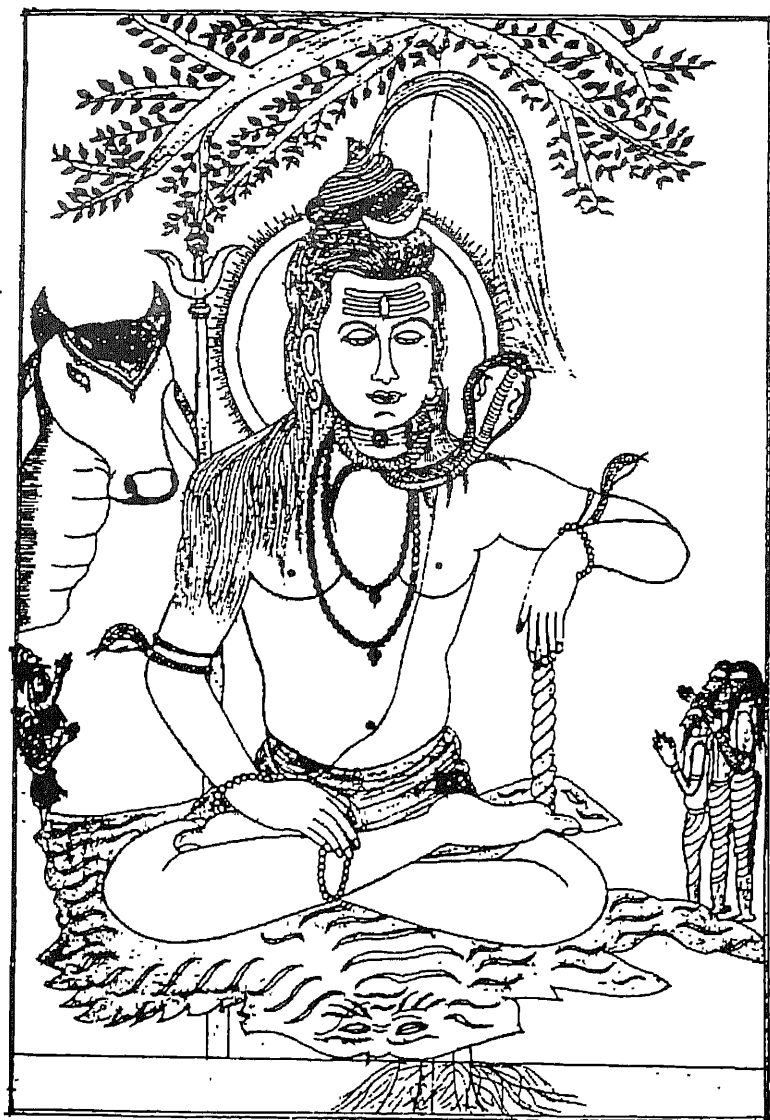

32వ పటము
ప్రళయ (కాలిక)
తాండవము
8 చేతులు

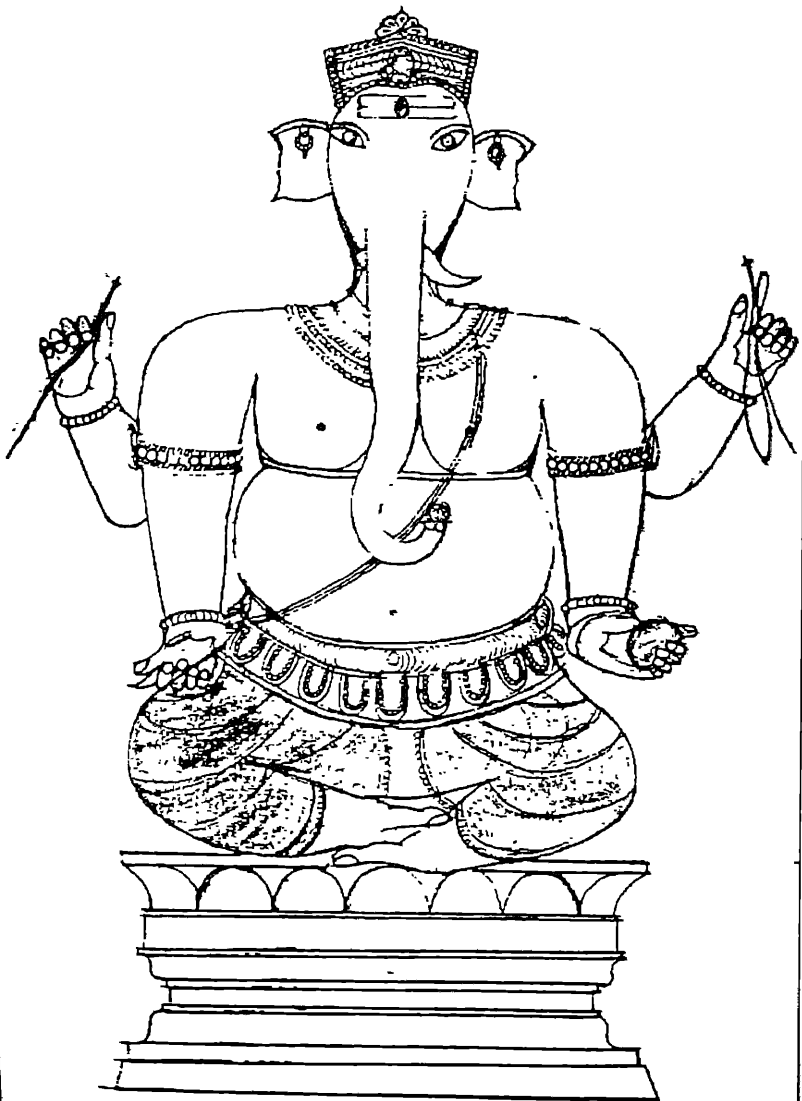
33వ పటము
(గౌరీ తాండవము)
4 చేతులు

34వ పటము

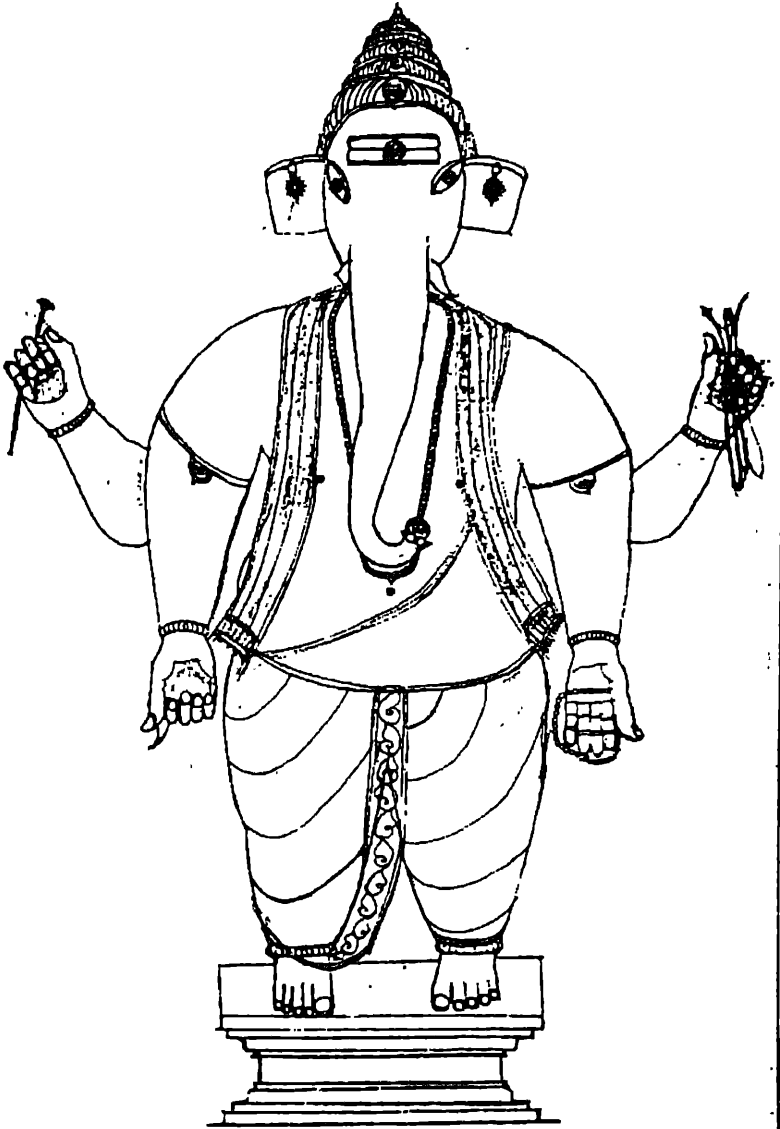
యోగదక్షిణామూర్తి

35వ పటము

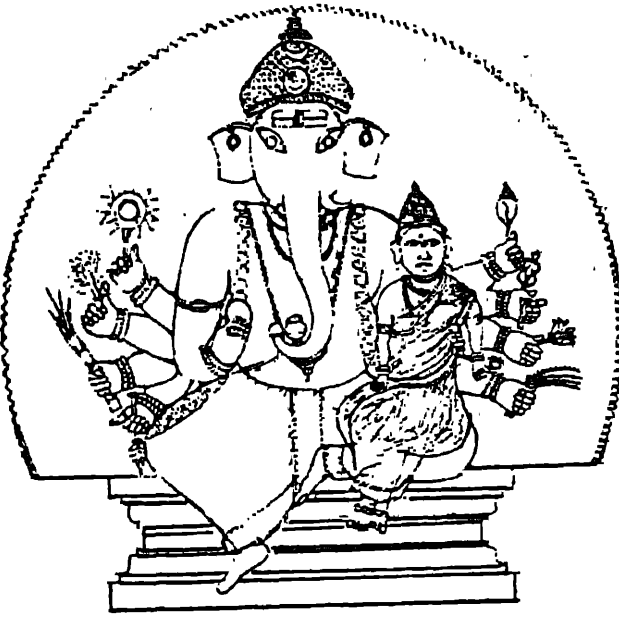
36వ పటము

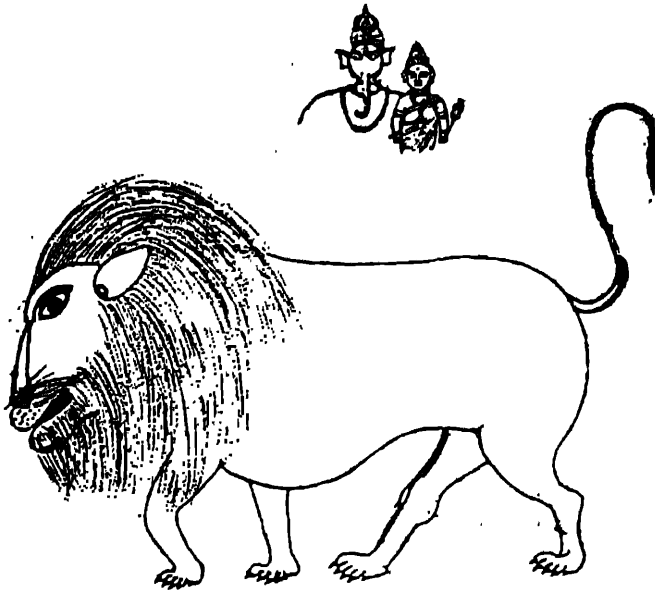
మర్రి పార్వతీవ్వరులు
పాశము, అంకుశము,
గంధగొడ్డలి, త్రిశూలము

మహాగణపతి షట్స్కం పీఠము

38వ పటము

39వ పటము

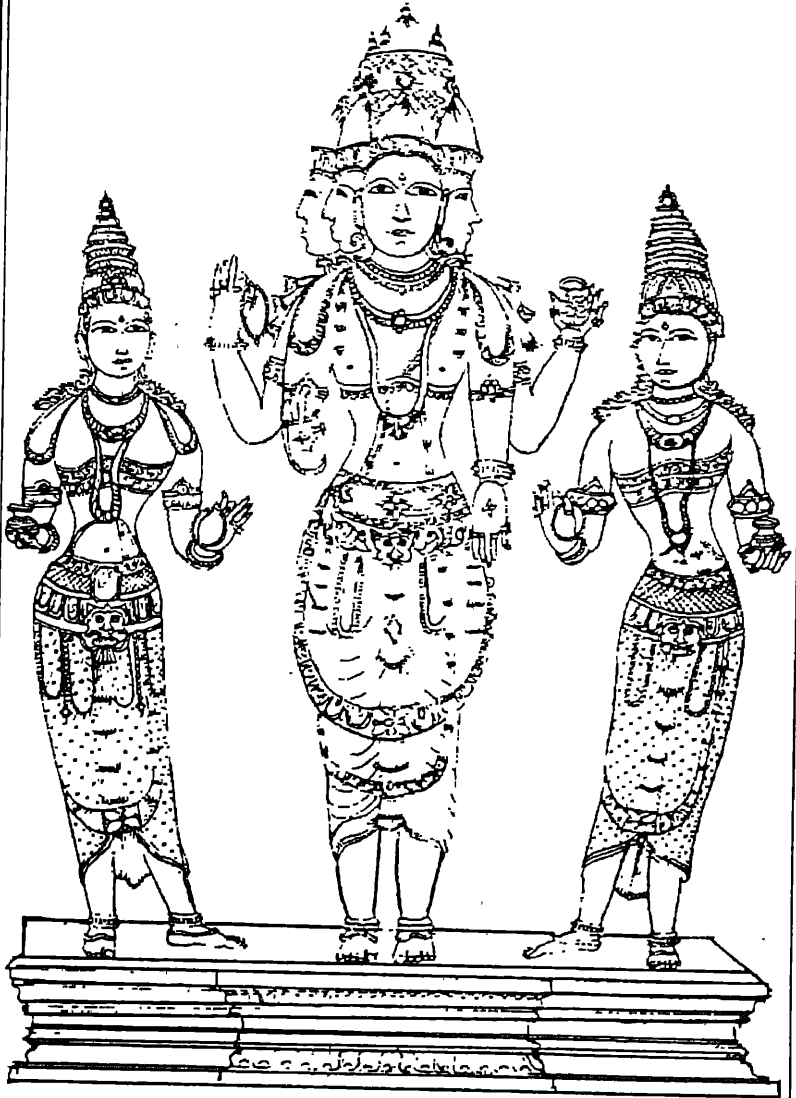

40వ పటము

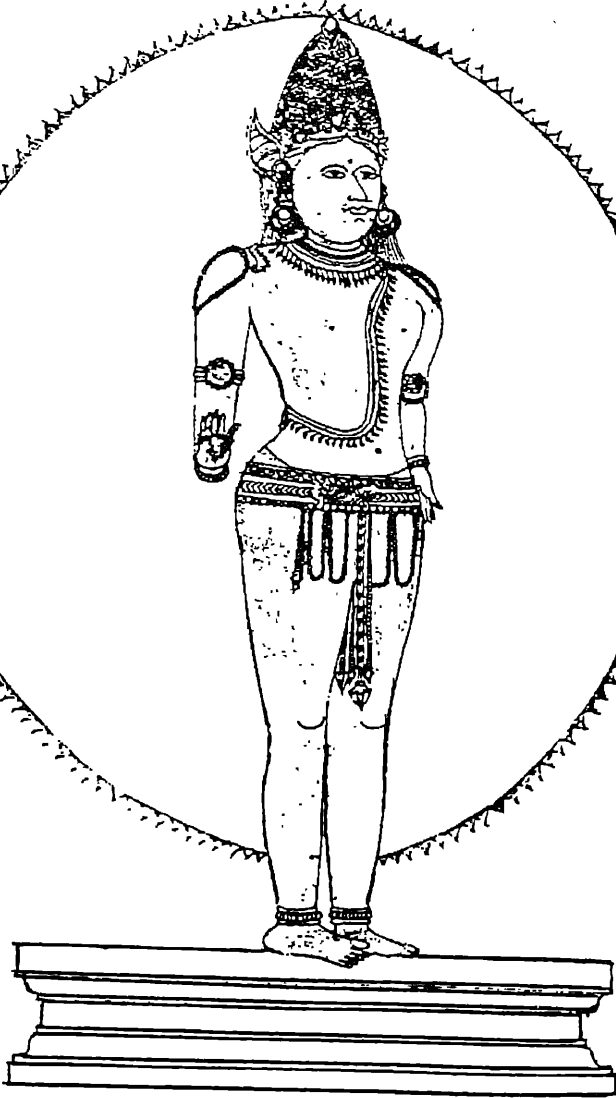
పంచముఖ విశ్వకర్మ

41వ పటము

బ్రహ్మ, సరస్వతి, సావిత్రి

42వ పటము

సూర్యుడు